ספר-השנה

ספר כולל מְקֻדָּשׁ לתורה ולחכמה, למחקר ולבקרת, לעניני הדת ולעניני העם, להליכות עולם ולנמוס המדינה.

ישקיף בהשקפה כללית וישא דעו על מקרי השנה ועל תוצאותיהם, על שאלת היהודים בעת היה, על חיי עמנו בארצות לגוייהם, ועל עניניהם העומדים על הפרק בבית ובחוץ, וכאלה רבות.

יכיל מאמרים מכל מקצעות התורה והחכמה, אשר יסודתם בדברי ימי עמנו, ובאורים במקרא, משנה ואגדה, תולדות אנשי שם עם תמונותיהם, בקרת ספרים, וכאלה.

יכיל ספורים ילדי רוח סופרינו הגדולים, וילדי רוח גדולי סופרי העמים נעתקים לש"ע.

שירים ומשלים.

ידיעות הטבע מכל מקצעותיה.

חלק הידיעות. כולל עניני מסחר ומרכלת, כלכלה המדינית וחרשת המעשה, ישובו של עולם, חקים ומשפטים בענינים שונים.

לוח השנה, הודעות.

שנה ראשונה, תר"ם.

הכינו וגם חברו בעזרת סופרי הדור

נ. סאקאלאוו.

וואַרשא

ברפוס של נ. סאָקאָלאָוו.

שנת תר"ם לפ"ק.

„СЕФЕРЪ-ГАШОНО"

Историко-Литературный Ежегодникъ.

Изданiе **Н. Соколова.**

ВАРШАВА

Въ типографiи **Н. Соколова,** Марiянская 2.

1900.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 2 Марта 1899 г.

תכן הענינים.

החלק השמושי

אל הקוראים.

ספר השנה נועד: א) להיות לאוצר מאמרים גדולים ורבי-הערך אשר לא יכירם מקומם בכה"ע לימים ולשבועות; ב) לערוך חזות הכל מן המקרים והדעות והמעשים הנכבדים בקורות השנה; ג) לחוות דע על ענ'ני הזמן ביתרון עמק ורחב, ביתרון מקרא-מלא ומשפט צרוף ומזוקק, ממה"ע, המבוהלים ודחופים עם השעה העוברת.

גם דרוש לספר כזה צביון ידוע, אשר יורה בכלל את טעמו ואת משפטו בעניני העם והספרות, וחובה עליו לשמור את חותמו זה ולהיטיבו, להיות מצוין ונכר בריחו, ואולם עליו לאחוז בפלס, ולבלתי עשות את צביונו זה להרצבות ולנחושתים לסופריו, אך כל סופר יתכבר בתכונתו המיוחדת לו, וההתחברות הסופרים בל תהי להתבוללות, שמבטלת את ישותם הרוחנית, והשטה הכללית בל תהי למטה של סדום, לכבוש אל תוכה את קומתו של הארת.

צביונו של ספר כזה, שאיננו ספר אחד לבדו, כי אם ראשון לספרים שנועדו להערך ולצאת אור דבר שנה בשנה, הולך ומתברר, הולך ומבהיק במשך השנים, ואי אפשר שבכרך אחד, ומה גם בראשון, יהי נכר יתר מן צל כהה ורשמים קלים של התמונה המיהלת לידי משכלליה ברבות הימים.

ספר השנה כרך ראשון איננו מעפיל לעלות אל קהל הקוראים בתביעה, לתת לו עתה את תעודת נזר השלימות, ע"פ שלשת התנאים המנוים למעלה. מטרתו היא אך להקריב עתה את אשר אסף בעמל, וגם לתפוש מקום קבוע בספרות ישראל. את מקומו זה יתאמץ למלא כראוי.

בגילוי-דעת זה מוסר ספר השנה תר"ס את דינו אל קהל הקוראים העברים.

המו"ל.

מגמת פנינו.

לשוא יתאמצו הבוגדים בבית לנתק את מוסרות השלום והאחוה בין היהודים היושבים בארצות שונות, לחנם הם קוראים את קריאת האם הכוזבה במשפט שלמה: גזרו את הילד! ישראל גוי אחד בארץ ולא יחת מעם גם בעתים הטובות גם בעתים הרעות. לא חרב גבורים ולא אחוזת נחלה ערוכה בכל ושמורה בגבולו, לא בלשון אחת ידבר, לא במסלה אחת ילך בהליכות־עולם, מפוזר ומפורד הוא בין העמים, מדבר כלשון עם ועם, מתערה כאזרח רענן ומתחשב עד ארגיעה כבן־בית, או נדח וגולה, נודד ובורח, נספח אל לאומים שונים, נלוה ונצמד על כל המפלגות, יגע ועמל בכל המקצעות, הולך נכחו ולפעמים גם קופץ בראש דורשי החליפות והתקונים, מקצתו חובב נושנות עד אין קץ, נטוע על מקומו כמסמר בלי נוע, ומקצתו שואף קדימה לבלי די, חובב את ארץ מולדתו ואת מקום מגורו ועולה לפעמים באהבתו זאת גם על ילידי הארץ, ולעת צרה — קל לנוע ולתור לו מקומות חדשים, מהיר וחרוץ להסכין אל חקי המקומות החדשים ההם וללמוד אל דרכי יושבי הארצות החדשות ולהיות במהרה גם שם לעומד בראש חיבבי הארץ, בראש הפועלים והמנהלים, ובכל חליפותיו ותמורותיו אלה, מקצה הההכוונות עד אפסי ההתפשטות, רוח אחת לו ואותותיו לא ינכר במשאות נפשו ובשיחו ושיגו, בעומק רעיונו, בעוז רגש החיים המפעם בו, בכשרון ההסתגלות אל תנאי החיים והסְבִיבָה בלי שנות ממטבע שטבע לו יוצר בראשית, בלי אשר יְכַחֵד עצמו, בלי אשר ישבות מטהרו, בלי אשר יבק טבעו הפנימי, בכל מעלותיו והכונותיו הטובות והרעות. כי הדם הוא הנפש, דם הורים, דם משפחה נוזל בעורקיו, כי העמיקה אומתו את שרשיה בקרב בניה הרבה יתר מאשר יוכלו גבולי הקרקע ונוסח השפה וכל יתר הסמנים החיצונים לעשות, ותהי כחותם על לבם ועל פניו, ותהי לקו ולמשקלת להגיונותיהם. חדלה מהיות גברת בעלת שרביט, ותהי לאֵם אֹמֶנֶת, והאֵם — גם אם יבגדו בה בניה הן לא העזבם ולא תהדפם, וגם אם יהיו לה לבנים סוררים, הן תבצר מהם מזמה לחדל מהיות דומים לה!

ואת אשר לא יעשה השכל יעשה הזמן. אם אין מופתי הדגיון יכולים ללמד את התועים בינה לדעת כי הברית לא הופרה והחבילה לא נתפרדה, מופתי דברי הימים באים ומכים על פניהם באצבע צרדה. הנה טופלים בצרפת עלילת שקר על אחד פקידי הצבא ומלחמה עזה וכבדה תתחולל בין האור והחשך, בין המשפט והמשפח, ותרעש תבל ומיו זה, וחוטים דקים לא תשורם עין ראי יְרַקמו יְעַבּתו בין עלילת הדריפוס ובין כל המלחמה הגדולה אשר ילחמו זה דור דורים האיתנים והצדיקים, החשיכים והנבונים, ובקרב המלחמה הזאת צפונה וגנוזה שאלת היהודים כולם — ומי יוכל להפר את האחוה הזאת ומי יוכל לשים גבול ולהפריד בין גורל היהודי האחד ובין גורל עם ישראל כולו? יבואו נא מודדי־התחומין והתוו את הגבולות ואמרו: עד פה גבול היהודים אשר לשבט הצרפתי, ומפה והלאה גבול היהודים אשר לשבט האשכנזי! אם לא ראיתם את מעשי הילדים המשעשעים בחול אשר על שפת הים, והיה בעת אשר ילכו המים מעל גדות הים הלוך וחסר יצברו להם הילדים את החול וגרפוהו במגרפותיהם ועשו אותו כתבנית גבעות ועמקים, הרים ומעברות וגשרים, וישפכו סוללות ובנו דיק חומה וחיל, ובן לילה

ינאי המים ושטפו את כל המבצרים הקטנים האלה! וחליפות קורות עמנו — האם לא חק אחד להן ולמי הים וחק עלותם ורדתם? יש אשר ישוב הגל אחורנית, אבל בכל פעם ישמור את מועדו ואת קִצְבּוֹ. אין דבר ליהודים צרפתים ואשכנזים; אין דבר ליהודים ביהמים ואונגארים — בבקר בבקר ישובו הילדים לבנות את מצודות החול על שפת הים בעת ירדת המים, כי ילדים הם וישכחו את אשר עבר עליהם, או — כי ילדים הם ויאבו לשעשע מעט. ובבוא הגל, אם בתבנית מקרה דרייפוס, או בתבנית עלילת דרם הרחוקה, וכסה את הגבולות ובלל את היהודים כולם, ועתה שובו נא המהנדסים והגובלים ומשכו קו מבדיל בין שאלת היהודים בצרפת ואשכנז, בין עלילת הדם באונגארן ובביהם, אם לא יהיה הקו הזה קו תהו נטוי על אבני בהו?

ועשה מה תעשו לגלים הומים? עשו את אשר תעשו, אך לא כמעשי המלך הפרסי הטפש אשר צוה ליסר את גלי הים בשוטים. אל תריבו עמהם, ואל תנסו ליסרם, כי הגלים לא יקחו מוסר ולא ישמעו לֶקח. התאמצו לשוב אחור אל חוף שאנן הרחק מן הגלים ועשיתם לכם גֵד ושֶׁבֶר מפני זרם משברי ים לבל יפרצו אליכם, או אניות בצורות תבנו לכם, בקיטור ובחשמל, בגלגלים ובמכונ־־ תחצו חשרת מים ועברתם לבטח בים זועף; שוטו אל חוף, שוטו בקרב ים, שטפו עד ארגיעה עם הגל, או העמידו פניכם בגל אם אך תדעו כי תוכלו עמוד, אך אל נא תעשו כֻּוָנים כשחוק־ הילדים ואל תשמחו שמחה גדולה על הצריחים אשר תבנו על שפת הים, ואם כזאת תעשו, כי עתה קראו נא את המעשה אשר תעשו בשמו הנכון לו, בשם תענוגות ושעשועים. אם זבובים בני־יומם אנחנו, אם תענוגותינו — אנחנו בני עולם! — תענוגות ילק, אשר ביום קיץ אחד יולד, יגדל, גם יזקן, כי עתה די והותר לנו התקופה אשר, למשל, בין טיסא־עסלאר ופולנא, והאתנחתא אשר בין גירוש אחד למשנהו, לכנוס בה את כל ההשקפה על דברי ימי ישראל, חֲטוֹף והַשְׁקֵף, חֲטוֹף והרץ משפט כי כבר הכל טוב ויפה בעולם שכולו טוב. מַהֵר שְׂמַח בחלקך, מַהֵר בְּלַע בתאוה את השעה, את הרגע, וברגע הזה שְׁגֵה בתקוה נעימה, כי אתה, היהודי הביהמי, כבר נבלעת במצולה אשר מסביב, ותהום זו לא תרוממך, לא תקיאך מגוה, ודבר לא יהיה לך עוד עם המכות והתלאות הגדולות אשר היו בישראל מקדם, ועם הענינים והמקרים אשר בישראל עתה — בארצות אחרות. אל תחקיר ראשונות ואל תתבונן לבאות, וגם בענינים ההוים אל יהי מלוא־עיניך כממחוי קשת, אך כאשר יביט התולע הקטן מסביב לו. האח, מה נעימים החיים לתולעים הקטנים האלה עד אשר תרמסם רגל עובר, ומה עצובה דרך הנשר בשמים אשר ידא על כנפי רוח וראה את העבים ואת הישימון. אבל מה רמה דרכו!

ולא רק מראה העבים והישימון הפרושים לעיני כולנו יחד יקרבונו, יעשונו לעם אחד, אשר עם כל מגמתו להתאחד עם העמים, נפרד ושונה הוא מהעולם ועד העולם בקורותיו ובמנת חבלו, כי גם מראה הקשת אשר בענן, גם הנגהות באפלות יאבידו יכחידו מנגד עינינו את הגבולות אשר נגבול לנו רגע ואת הקוים אשר נמשוך בקורי עכביש להפריד בין מפלגה לרעותה ולחלק את העם האחד לעדרים עדר עדר לבדו. יש מיני צמחים, אשר איר השמש יפה להם, ובחום היום ינאו, יציצו ציץ, יגמלו פרי, במזרח או במערב, בצפון או בדרום, ביפה־נוף או בערבות חול, משפט אחד לנִטְעֵי־ חַמָּה, כי תִּהְיֶה יוֹנַקְתָּם מן האור והחום, והיו הגבולות אשר יגבלו בני האדם בברותם אותם מלבם לְמַעַן הִבָּדֵל בקרב אחוזותיהם כאין ובאפס לעמת החקים המאחדים את בני המין באשר הם שם. צוו נא על השושנה לשנות את טבעה בהִשָּׁנוֹת מקומה; אם

לא נם ליחה, אז תסתגל אל המקום הזר לה! המלאך המכה אותה ואומר לה גדל, הכח הלָן בקרבה והכופה אותה להגן על עצמה, הוא ילמדה להתכונן, להתאים ולהקביל אל כל אשר מסביב לה, לבלי היות לסביבותיה לקוץ מונד ולבלי הכאיב את החלקה הטובה, אך היא לא תבדל לנצח מרעותה הפורחת בקצוי תבל הרחק ממנה. השמש המריקה חיים על כל השושנים, באשר הן שם, תריק חיים גם עליה, כאשר גם הכפור אשר יקדיר את פני כל בנות מינה, וצלמון נשף אשר יביא בכנפיו שואה וקפדה לכולן גם אותה יצמית מפני חשך. שושנה או חוח — גם לחוחים יעד היוצר תעודה בממלכת הטבע — לוא גם יראונו צוררינו כראות חוח, נטע־אלהים הננו, והחקים אשר שָׂם לגִדוּלֵנוּ והתבנית אשר נתן לנו ודטבע אשר נטע בקרבנו והצורה אשר צר לנו ושעור דאיר והחום אשר קצב לנו ואשר בהם תלה את חיינו ואת שלומנו — משפט אחד להם מדור עד דור וממקום עד מקום למקצה הארץ ועד קצה.

כי יֵעָקר הנטע הזה — מעפר אחר יצמח. ארורים העוקרים כי את מעשה האלהים המה משחיתים, אך ארורים שבעתים המתנכלים להרכיב את הצמח הזה כלאים, כי טוב הַמְכַלֶּה מן המקלקל והמערב, ושבח אני את האכזר העוקר צמחים מן המחבל המתעלל בטבע למען הביא בה תהו ותהפוכות. יהי ההדס הדס והשושנה שושנה והחבצלת חבצלת — מקום יש באדמת אלהים לכל הצמחים, והליפות הצורות והתכונות והצבעים הם הם הון הטבע, עשרו ושפעהו וסגולתו, הם הם המספרים כבוד אֵל והמגידים תהלהו! אין יופי נשגב מיפי הטבע בשנויו העצומים, אין זמר נאה לוקח לב מן זמר מקהלה אשר בו נשמע קול ענות מכלי־נגן שונים, ואין נבזה ומגואל ונלוז ממבוכת הטבע ובלבול הצורות, מן הרבוע וההרכבה והכלאים. הכל לפי חקו, לפי טבעו ותמונתו, הכל לחיים, הכל לחופש, לזיו, ליופי, לאהבה, כל הפרטים להתאחד, כל הפרוטות להצטרף לחשבון גדול, בלי דחוק, בלי לחוץ זה את זה, בלי קנאה, בלי זדון, בלי מזמת רשע כזו האומרת: אין אני והוא יכולים לדור בעולם, בלי גאוה של ככלות האומרת: אני ואין בלתי, אבל גם בלי זְחִילָה והשחתת הצורה, בלי התחפשות במכוה ובלי מעשה־קוף, כי מה יתרון בתחבולות ההרכבה? זמורות זר וסורי הגפן נכריה! כל יציר, כל צמח יפה הוא בטבעו ובתכונתו, נפלא הוא בשאפו אל השלימות לפי טבעו ותכונתו, נהדר הוא כאשר יש לו תכלית־נכספת, והוא הולך הלוך וקרוב אל תכליתו ההיא אשר תתאים אל טבעו, ואמנם תכליתי כל היצורים עולות ומתלכדות יחד בתכלית הבריאה כולה, בה יש חלק לכל מין. הבו שעל עפר, מעט קרני השמש, מעט קוי חום לכל צמח. כי יַעֲדֶה הצמח את עצמו יעדה גם את המין כולו, אך אל נא תעשו הֶבֶל לבלבל את המינים העומדים והקימים פן מחה תמחו זיו מעשה בראשית, תמונת מקור היופי וסמל המהר, והמכתב מכתב אלהים, ואל תעשוהו נקוד וטלוא בחברברות שרטוטי הנהה תִפְלָה.

ואת הצמח תשמרו לא רק כאשר שמרוהו הורים ומורים קדמונים, אך גם כאשר יפקדוהו נוטעים נבונים, וככל אשר יורו להרבות ליחו ויָפיו. ייף הצמח מאשר היה, יועיל יתר מאשר הועיל לפנים, יגדל, ינוב, אך ממינו לא יִבָּדֵל ומשרשיו לא יזח ובפריו יהי זרעו וכל הרוחות לא יזיזוהו ממקומו. אל תשמרוהו לפי מנהג קדמונים לבד, כי גם מנהג קדמונים היה טוב מן המנהג אשר היה לפניהם, ומדור לדור הלכו בני האדם הלוך והשכל, ומדור לדור למדו ויראו את דמסית הגדולות וילמדו דרכים שונות, ויהי הדרכים אשר טובות היו בדורות אשר עברו הדלו מהביא אל המטרה בדורות אשר באו

אחריהם, ויאלצו בני האדם לתור ולבקש להם דרכים חדשות ולכקל את המסלות הישנות, יאם שום תשימו לב להגן על מין הצמח גנין יהציל אותו מן הכליון ומן התבלול, מן האבדון ומן ההערובית, בינו נא לדעת את תורת הצמחים ואת חקי משמרתם בימינו אלה, ואם תאמרו להותיר שריד למען הצמח על ידי אשר תְיַבְּשׁוהו והפכתם אותו לאבן, הלא אך מצבת זכרון תקימו לו. את גוו תצילו ורוח החיים תחלף ואיננה. לא תְרַבֵּב את הצמח ירא תניט איתו, אך פקיד אותו בידם אמונות, אהוב את המין בטהרתו, ביחודו, רגן עזוז בכל כח, הלחם בכל המכשולים אשר על דרך גדולו, עמוד לבלי-חת בפני כל הפערית המתחוללית להפיצו, אך אל חשוב אותו כנטע שעשועים אשר אין עוד להוסיף על יפעת הדרו, ואל ראית איתו כראות חוטר אשר נהפך לאבן ותמונתו לא ישנה! לא די לנו, כי יהי המין הזה נפרד ובודד במועדיו, לא די לנו כי יִשָּׁמֵר כְּהִשָּׁמֵר בבתי המשכית שרידי בעלי חיים וצמחים מהתקופה שלפני המבול, ועל כן לא די לנו כי נשמרהו על פי כל התחבולות והאפנים והדרכים אשר בהם שמרוהו בני הדורות אשר עברו, אך עלינו להוסיף עליהם גם אפנים ודרכים חדשים.

מגמת פנינו מה היא? לא במליצה חידות דברנו, כי דק מאד צעיף המשל ולא יכסה את הנמשל. עם אחד היינו בשבתנו על אדמתנו מקדם, עם אחד היינו בכל מרוצת דברי הימים הגדולים והרחבים מדברי ימי עם ועם, לעם אחד שַׂמְתְנוּ תורתנו, לעם אחד ישימנו יחוד גזענו, אשר אין כמהו גזע אחר נבדל ונזיר מהתערב בין מינים אחרים, לעם אחד שמונו חבלי המולדת והמשפחה, מסרת אבות ונחלת הורים. לעם אחד חברונו המחוקקים והנביאים וגם כל החקים והסדרים והחגים אשר רובם כבולם זכרונות לאום, עד כי אין פרשה אחת בתורה ואין פרק בנביאים ואין משנה בתלמוד ואין דין ואין מנהג אשר נוכל להבינו דבר לאשורו אם לא נעמיק חקור את שרשיו מדברי ימי עמנו. אחרי עממותנו המדינית אשר נגדעה, נבנתה בדורות התנאים והאמוראים במשך מאות בשנים עממות בצורה במצידה של חקים ודינים ודיני דינים, ואחרי אשר תמו דורות התנאים והאמוראים ויבואו ימי הבינים ויסגרו כל העמים אשר בתבל את עממות ישראל לבדד בין חומותים, הקף אותה חקים וגדרים מסביב, ותהי נפרדה מבית בחרצבות חקים נקדשים ומכורים מאבות לבנים והולכים ומשתרגים ומסתעפים, ומחוץ — בחקים אשר שלטו בהם להפרידם, ויהיו גם הדורות ההם דורות ארוכים מאד, ויארכו גם מימי מעמד עם לא אחר. תקופת הֲגָתו לבדה — ומה אמיץ היה ההסגר וההחלט הנפרד בתוך הקבוץ ההוא! — אָרכה כמעט אלף שנים, וככל אשר הרבו הדורות הלוך ורב והנחילו אבות לבנים את אשר הסכינו ואת אשר למדו, ומדי תִּמָּסֵר הנחלה הזאת מדור לדור כן תחזק וכן תגדל, כן תעמיק וכן תרחיב שרשיה. כי זה חק הירושה וזה משפט תגברת הטפוס אשר כמדת הַתְמָדָתו כן יעצם וכן יעמק. שלשלת דורות רבים, שלשלת ארוכה כארך ימי מעמדנו המדיני וכארך הגלות משיכה אחרינו, ותהי לנו תחת האחוזה האחת והשפה המדוברת האחת ויתר התנאים אשר אנו חסרים למען היות ככל הגוים.

ויבואו הדורות החדשים, ובהם טפחות-ימים של כפירה-בלאום, וגם הכפירה הזאת היתה אך מעשה תעתועים ואחיזת עינים. היו ימים — באחרית מאת-השנים שעברה וגם בשנות החמשים למאת השנים הזאת, וכולם יחד לא יגיעו גם לחמשים שנה — לחירות הדעת ולשווי הזכיות, וייטב בעיני הצרפתים לקרוא בקול גדול, כי כל בני האדם משפט אחד להם, ויבזו את הגדרים אשר יגדרו המחוקקים בין בני האדם השונים, ותנח הרוח הזאת גם על עמים אחרים, ואז לא קורא בשם עם, כי אם בשם אדם, ואולם ההמירו

הצרפתים והאשכנזים את עמם גם בימי חפש ההם? העזבו את שפתם ואת מנהגיהם? אך קול נשמע במחנה ישראל, כי לא נאוה לעם להבדל, וימהרו רבים מבני עמנו ויודיעו ויכריזו ויפרסמו, כי ישראל לא עם הוא, כאלו בדברים כאלה די להכריז ולפרסם, למען שנות מעשה בראשית. גדולה מדת הענוה וההום והנועם שהיתה בתקופת ה„אחוה" הצרפתית וה„הארה" האשכנזית. אבל מה אלה בדברי ימי ישראל הארוכים? „לא כצלו של אילן ולא כצלו של כותל אלא כצלו של עוף הפורח וצלו עמו". שנות מספר באחרית המאה שעברה, ואחרי כן בשנות העשרים והשלשים למאת השנים הזאת „עוד הפעם נרתע העולם לאחור", ושוב הלך קדימה בשנות מספר מהארבעים עד הששים — רגע כמימרא, הפסקה קצרה, ובמהרה שב הרגש הלאומי בכל תקפו, ויתעורר בכל ארצות תבל בכח אשר לא היה כמהו לפנים, ותחת ה„אחוה" הצרפתית וה„הארה" האשכנזית, באו רוחות אחרות, רוח הלאום ושאלת הכלכלה, ובמה נחשבות לעמת כל השאלות הקשות והסבוכות האלה — הזמירות השגורות בפינו מימי אי־הלאומיות אשר כולם היו אך חלום קצר וצל עובר גם בדברי ימי העמים גם בדברי ימינו אנו? את מי תצילנה השיחות האלה ואת מי תאלפנה דעת?

מה יורונו דעת? כי כל בני העמים השונים בני אדם הם? לא מפאריז ולא מברלין למדנו זאת! זה אלפי שנים קרא נביאנו את הקריאה הגדולה: הלא אב אחד לכולנו אל אחד בראנו. ואולם בכל זאת לא יוכלו בני האדם לשבת במקום אחד ולדבר בשפה אחת ולהיות משפחה אחת, והיה כאשר יפוצו בני האדם למקומות שונים, ויסדו להם קהלות וחברות, ועזרו איש לרעהו, והתדמו איש לרעהו והתקרבו והתחתנו והיו לעמים ולשבטים. כן היה וכן יהיה, והתחבלות החדשות להקן את הדרכים ולהקל את החבור בין העמים אמנם ממעטות הן את הפרוד, אבל השבת לא תשביתנה אותו. לא תהיה שפה אחת בתבל ולא יהיו מנהגים ודרכי חיים דומים זה לזה במקומות אשר בהם תנאי החיים ואפני הכלכלה הם שונים ונבדלים. אין דבר בלי סבה. הלאומים קמו, עצמו, גדלו, לרגלי סבות חזקות ונכבדות אשר חוללום. הסבות אשר לרגליהן קמו הלאומים הן עומדות וקיימות גם עתה. או. ריש כי הרעיון הלאומי מעורר שנאה לאומית. אבל זה גורל כל רעיון טוב!, כשמוציאים אותו מידי פשוטו, כשמעוותים את הגיונו, כשמרחיקים אותו עד הקצה האחרון! האמונה מביאה לידי שנאת אמונה אחרת, אהבת יחס משפחה מביאה לפעמים לידי גאוה ויהירות כנגד משפחות אחרות, אהבת האדם את נפשו מביאה לפעמים לידי שנאה לזולתו. האם זאת הוא אשמת הרעיונות הטובים כי נחש כרוך בעקבם? האמנם זאת היא אשמת האמונה באלהים, כי בשם האלהים נרצחו רבוא רבבות אדם? כל רעיון חסר־פלם יהיה למשיבה ולרוח בער, ולא זה הרעיון הלאומי נבחרהו. מה אנו מבקשים? האנו מבקשים „לפשוט ידינו בגדוד", להעביר עם אחר על דעתו, לשפוך רוחנו על כל בשר? האנו מבקשים לפסוע ברגל גאוה על ראשי עם אחר? היש בלאומתנו אף שמינית שבשמינית גאוה, או יש בה קורטוב של שנאה? הלא זאת היא אך — כבשת הרש!

הרש מבקש להציל את כבשתו ויקראו אחריו מלא: הנה זה שמע, כי יש מפלגות מפלגות נבהלות להון העשירים דורשות לחלק את הרכוש, ורוחן נחה עליו ותורתן בתוך מעיו ועל כן בא גם הוא בחלומו. הנשמע להג נבזה ומר ונלוז כזה? ביסמארקים קמו בתוכנו, דיר־לידים נולדו לנו, תלמידי וואלף ושינריר נכנסו לבית מדרשנו — האין זאת? אין אנו נוגעים בשל עם אחר אף כמלוא השערה, אין אנו מלעיבים בגויי הארץ, אין אנו גוזרים גזרות על אחינו הבוגדים בנו אשר הכריתו נפשם מקרב העם, אך נבקש להקים

לנו שריד, לעודד את שאריתנו, להחיות את פליטתנו, את הגחלת האחרונה. לא־קוראים מרשיעי ברית אשר בתוכנו — אתם שבתם אחור, אתם למרתם אל דרכי ביסמארק ודירוליד! פתיות לבדה לא יכלה להוליד עלילה כזאת לולא עזרה לה המרמה. כי אמנם אך מרמה ערומים היא כי תְּיַחֵשׂ אהבת ישראל לעמו ולקונהו, אהבה אשר ממקור קרומים ההלך, ויומיה כימי כל תקופית קורות העמים יחד, אל מקו־ים קטנים וזדים בדורות האחרונים. האם זה הוא הפטיש הראשון אשר הכה על סדן עמנו? האם לא במאה תמונות ונוסחאות ושמות ופתגמים בדורות שונים נגלתה דבקות כנסת ישראל בשרש גזעה, ואם לא אחת היא, כי יקרא החק הזה הנטיע בקרב עמנו להגן על קימו בשם תורה או רוח לאומי או אמונה או תקוה? אלה הן אך חליפות שמלות, אך תמורות שְׁלָטִים, אך צבא כינוים, והַתְּכנית אחת היא. עמנו לא יאבה גם לא יוכל להִכָּרֵת ולהִשָּׁמֵד. מירושלים ליבנה, מיבנה אל כל הגליות שגלתה סנהדרין, מהגליות האלה אל המוסד של ריש גלותא, ואחרי נפול השלטון ההוא — אל הקהלות ואל הגֵּתו, ומן הגֵּתו אל העת החדשה, ובעת החדשה הזאת: היכל, ספרות, חכמת ישראל, רוח לאומי -- כל אלה הם מגן וצנה למלחמת הקיום אשר נלחם העם לחייו.

ולוא גם היתה ההתבוננות אל רוח הדור מקור הרעיון הלאומי אשר צלח בישראל — גם עתה לא היה זה עון ומרחה, כי אם הַכָּרָה ברורה יודעת ובוחנת את תנאי הזמן והמקום לתכלית טובה ולמטרה רצויה למען הקביל אל מגמת פני הדור כולו. לא הפרו ברית ישראל החכמים הגדולים אשר העמיקו חקר בדורם להתאים את תורת ישראל עם למודי אריסטו, בעת אשר היו הלמודים ההם לתורה ולתעודה לכל חכמי התבל, או אשר חקרו וימצאו את היסודות המקבילים בין היהדות ובין הדעות האחרות ששלטו בזמנם ובמקומם. מכל התקופות, מכל השטות והמפלגות, מכל הדעות המרחפות בעולם, מכל התשוקות והחזיונות ומשאות הנפש בחרו את הטוב ואת הנשגב ויקחוהו למשען ולסעד, למשגב ולמעוז לרוח ישראל. הם הפרו את שדמותינו בגרעיני תבונה ואמת אשר לקטו מכל עבר, וקרני השמש ורסיסי הטל חדרו ויזלו גם אליהם מסביב, ויהי הפרי פרי ישראל לגאון ולתפארת, והיה כי ידבר עתה עם עם, גם עם לא היה, בשם כבוד הורים ומסרת דברי הימים וברית משפחה וחבלי מולדת, ועינינו הרואות כי ברגש הזה יתעודד ויתאושש כל עם, כי יתן לו הרגש הזה זכרון לראשונים ואחרית ותקוה לימים הבאים, ואם אך לא יוציא את הדעה הזאת לתרבות רעה ואם אך לא יגדוש את הסאה, אז בבחה יעלה רוחו למעלה ותוחלתו לא תאבד ובקש שלימות במדות נאות ומשיבות לפי תכונתו ולפי מסרת הוריו ונשמר מן ההתגשמות השיבבה ימן השחתת הנפש וקלקול הדעות, ובראיתנו כי גם תולעת יעקב, אשר היתה נתונה במשך דורות רבים למשסה ולחרם להרוג ולאבד למכה ולחרפה במלחמות היקום אשר בה נפתולים יפתלו כל יצורי תבל, גם היא תרום מעט ע"י רגש היסוד והגזע ומקור המחצבת. והיא קנה רצוץ לא תשבור ופשתה כהה לא תכבה, לא תרע ולא תשחית לאיש, אך בבטחה בהשקט ודומה, בעטה ובנחת תבקש להגן על חייה — האם לזאת נקרא „לאומיות" לפי מובנם של הלאומיים הסוערים אשר בין העמים?

כי יבוא ארח זר אל בית איש, יפגי הארח פני בן נכר ושמו ושיחו הם זרים ותרשים, אז לא נתפלא כי יש אשר בעל־הבית לא במהרה יבטח בארחו ולא בחפזה יפקיד עתותיו בידיו ולא בבהלה ימנהו עם בני ביתו, אך רוחו תמריצהו לפסוח על שתי השעפים, לבחון, לחקור, להתהות על קנקנו של הזר ולשמור צעדיו, בטרם יוכח לדעת כי יוכל ברוח נכונה לחשוב את הארח לעצם מעצמיו ולבשר מבשרו. לא בעל־בית צר עין

וקצר-ראי הוא, יען אשר לא קבל במהרה את הזר, ולא נבון יקרא לכל איש אשר במהרה יתמכר אל כל זר, גם אהבת איש קל בדעתו כזה לא אהבה נאמנה וקימת היא, כי כאשר מהיר היה לקרב כן גם מהיר יהיה לרחק, ולא כמהו משפט המתון אשר חקר היטב. גם פתגמי הלאום לא נתקבלו בכל חדרי ספרותנו ברשפי רגש מבוהל, ועל הדבר הזה אין לנו לא להנחם ולא להכלם. כל מה שיש ברעיון הלאומי מן הזרות, כל מה שיש בפתגמים ההם מן ההפרזה והקנאה היתרה וגסות הרוח ושצף קצף אָנסה את הזהירות לעמוד כנגדה ולמחות ולצרף את הדברים בכור הבחינה. אין מכניסין חולין לעזרה בלי חשד ובלי בדיקה, אבל כי נשא עתה ידינו קדש ונאמר: זאת חקרנו וזאת ידענו, כי עתה אין הידיעה הזאת אמונה מבוהלת, כי אם ידיעה השכל וידוע את הדרכים העולות אל המטרה, והמטרה הלא אחת היא: לעודד את ישראל! בעת אשר אברי האומה מתדלדלים ומתפרקים, בעת אשר חובה היתה לצרף את הכחות המפוזרים ולגרש מגו את היאוש הנורא, בעת אשר חסרים היינו רעיון-מרכז אשר יקבץ לנקבצינו ואשר יעורר את המפלגות התועות כצאן אובדות להתקרב אשה אל רעותה ולשאת מרום ונשא את דגל מחנה יהודה, בעת אשר פנינו השחירו כשולי קדרה והכליון החל לשלוח בנו את שניו החדות, בעת אשר רבי הבורחים משדה המערכה והקרובים אל החלל נשמטו לאחד אחד, בעת אשר הסגולות הבדוקות והמנוסות מאז היו לאכזב ורוב מנינם ורוב בנינם של המשכילים בעם החלו לחבל ענוים באמרי נואש, התעורר רגש הלאום וכה-עלומים חדש, רוח כבוד וגאון, רוח חפץ ותשוקה וכסֶף נמרץ, רוח תקוה ומשא-נפש, והעם הממושך והמורט, המנוגע והמורדף, הנבזה והנמאס מאז, התרומם מעט וישם לב לרפא את שברו ולגדור את פרצותיו.

עד שאנו שוקלים וטרים ומתפלפלים בסוד השמות ובהוראת הפתגמים ובמשמעות הכנוים אם כה או כה נקרא, טוב כי נחקור לדעת מה אנו עושים ומה עלינו לעשות בעד „כלל ישראל" — כאשר אמרו האבות — או בעד האומה העברית — כאשר אומרים אנחנו. שני דרכים יש לעבודת הלאום: הדרך האחת עולה מן הפרט אל הכלל, והדרך השניה — מן הכלל אל הפרט. ראשונה כיצד? עמלים ומשתדלים לתקן את המעשים ולהטיב את המדות ולזכך את הדעות בין היחידים, להישיר את הסדרים בין החברות והקהלות, להשכין בהן שלום ודעת ומדות נאות ומשובחות, לקרבן אל מטרת השלימות ואל קדושת המחשבה הרצויה, וכשמעלין בקדש את היחידים ואת החברות ואת הקהלות הלא מעלין עמהם את האומה, יען כי האומה היא מורכבת מיחידים ומחבורות וצבורים קטנים ואין בכלל אלא מה שיש בפרט. שניה כיצד? מביאים אל האומה בכללה דרך הספרות או דרך ההַטָּפָה או דרך ההשתדלות רעיון אדיר ונשא, מעוררים ומזרזים את העם כלו לקום ולעמוד בפרץ, לשאוף, לקוות, לחתור אל מטרה גדולה שיש בה שלוה וכבוד ורוממות המדרגה וקורת רוח, ומן הכלל ימשך השפע הזה אל אישי האומה ואל קִבּוּצֶיהָ הקטנים. דרך ראשונה היא דרך כבושה מאז, אע"פ שלא היתה בה ידיעת סוף מעשה במחשבה תחלה, ואע"פ שלא כל העוסקים בתקנת הפרטים והקהלות התכונו לבנות את הריסות האומה. דרך שניה היא הדרך אשר בה בחרו רבים מטובי עמנו וסופרינו עתה, היא דרך רוב הקוראים בשם ציון. הדרכים תבדלנה, אך המטרה אחת היא, ותקות אשר יתאמצו הסכלים לסכסך את בעלי הדרכים האלה איש ברעהו ולקבוע בלבב כמסמר את הדעה הכוזבה כי אין „לאחה את הקרעים", באשר כי זו היא אחיזת ההבל בשני ראשי, חובת החכמים היא להראות ע"י מופתי שכל, וחובת אנשי מעשה — להראות בעליל, כי יש מקום בעבודת הלאום גם לבעלי הדרך הראשונה גם לבעלי הדרך השניה.

כי מכם, הקוראים, לא נמשך אחרי המנהג הנודע לנסות את אחד הילדים בשאלה: למי גדולה אהבתך, לאביך או לאמך, לאחיך או לאחותך? והילד משיב תמיד לפי תומו: גדולה אהבתי גם לאבי גם לאמי, והשואל הפקח חושב את הילד לפתי בתמימותו, בשעה שזו, דייקא, תמימות הילד היא נושאת בד בבד גם עם הרגש הישר גם עם ההגיון הישר בפשטותה ובטבעיותה, וקרובה היא לחכמה יותר מן הפקחות המתחכמת, הרוצה למנות את מדרגות אהבות הלב כמדרגות החום והקור, או כמדרגות כובד האויר. מהנדסי הרגש, בגלי תשבורת האהבה, התגונים על פנקס הנפש! כמעט נכונים הם לשאול גם את כל איש: למי גדולה אהבתך, לציון או לישראל? ימי גדולה אהבתך, לאומה או לתורת האומה? חיי עבודה ושלוה, או השכלה — הי מינייהו עדיף בעיניך? כאלו גזרה היא שנגזרה, צווי והכרח שאין להמלט ממני, כפית הר כגיגית ואונס גמור, כי אחד מאלה היה יהיה טוב מרעהו ונדחה מפני רעהו ואין זה וזה יכולים לדור בעילם, בשביל שהם מבטלים זה את זה, או מהדרים זה עם זה! ילכו נא השואלים האלה אל אחד הארדיכלים בוני הבתים לשאול אותם: מה חשיב בעיניהם יותר למבנה הבתים: האשיות או הקירות, העמודים או האדנים, הדלתות או החלונות, השערים או הגגות? ואי זה הוא החמר הנחוץ להם יותר, הלבנים או השיד, האבנים או המֶלֶט, העצים או הברזל ורקועי הפחים? ומה חשוב יותר, מתאר התבנית ורושם הציור, או חופר היסוד, או הפועל בלבנים או חרש העץ והברזל או המשגיח? הלא ימלא הארדיכל שחוק פיו לשמע שאלות נבערות כאלה! ואתם שערו נא בנפשכם, כי השואלים טרם יבנו ייסדו להם מפלגות מפלגות ונפרדו המפלגות בדעותיהן על דבר משפט הבכורה הזה אשר בדו מלבם, וקראה המפלגה האחת בקול גדול: משפט הבכורה לעמודים, והשניה תצעק: לא, כי משפט הבכורה לאדנים, אלה — אך לבנים, אלה — אך עצים, אך ברזל!

למריבים כאלה מה נענה? אם נאמר להם: גם העמודים גם האדנים הם נכבדים מאד, גם העץ גם הברזל, אז רבים מהם ירימו קולם והתאוננו לאמר: הנה האוחזים את החבל בשני ראשיו, הנה אלה אינם לא ממפלגת העמודים ולא ממפלגת האדנים, לא כת של עץ ולא כת של ברזל, מרחפים בין הכתות, מבקשים פשרה, מתאמצים לחבר שני הפכים בנושא אחד. על כן אנו אומרים להם: לכו בנו! העבודה תתן דעת בלבבכם להבין, כי לא אשיות לבדן ולא עמודים לבדם ולא קירות לבדם, לא הארדיכל לבדו ולא החופר לבדו ולא הפועל לבדו, אך כולם יחד בונים ומיסדים ומקימים בנין אחד. אף מחצלת של קנים לא תעשה חמר אחד ומעשה אחד, אף בה יש חלקים מחוברים ומורכבים ונאחזים, ואם היחס אשר החלק האחד מתיחס אל חברו לא יהיה מתֻכן במדה ובערך הדרוש, תקומה לא תהיה לה. ואתם אומרים לבנות לאום, לגדור פרצות לאום! אם תחסרו כל־שהוא מן העבודה הזאת, אם תסיחו דעת מן צרך אחד בין אלפי הצרכים, אם יִפָּקֵד מקום חלק אחד — לא יִכּוֹן הבנין. עם שָׁלֵם! הוא הרכבת בנין כאין תחשב מול ההרכבה הזאת הסבוכה מעשה רשת! ולא עם ככל העמים, אך עם מיוחד בתכונתו ובטבעו, בקורות ימיו ובדרכיו, בנפוצותיו ובפלגותיו, עם אשר לפי דברי מקצת החוקרים הוא פחות מעם ולפי דברי מקצת החכמים יותר מעם, יען כי הכינוי המורגל והשגור: עם, לפי משמעותו המקובלת בין כל העמים, איננו כולל את תמצית טבעו הנבדל, את יתרונותיו ואת חסרונותיו! ואנו אומרים לאחד את האומה המפוזרת הזאת, בלי עשות את בניה לזרים בארצות מגוריהם, ובלי הזיזם זיז כל־שהוא מנקודת חובת התושב והאזרח, ואנו אומרים להביא אל העם הזה השכלה מחוץ, בכֵי אשר תהיה ההשכלה הזאת לצוררת לריחו פנימה.

ואנו אומרים לקרבו אל העמים הנאורים ולהדריכו עמהם יחד בנתיבות שלום ואורה, בלי אשר יתבולל בהם, ואנו אומרים לקבץ את מספר בניו אל מרכז נבחר אחד, בלי אשר תהיה עבודת־הקבוץ הזאת למוקש למצבו בגוים עתה, ואנו אומרים לעשות את הנקודה התיכונה הזאת למעון שלום וישע, למקלט הרוח, לזבול הדעת והתושיה, וגם ליסוד החיים והכלכלה, ואנו אומרים לעודד את הרוח העברי בכל עזו והדרו, בלי אשר יהיה הרוח העברי הזה לרוח ימי הבינים, לרוח המבאות האפלות, אשר בא ממקום גלות הגוף והנפש גם יחד! היעלה על הדעת כי עשה נעשה זאת בלי עבודה כוללת ומאחזת, בלי פלס ומשקל בין פלגות ההכנות הנפרדות, בלי מדה וערך, בלי שעור וקצב בין החלקים — בדלוג ענקי אחד, בתפיעה גסה אחת, או בתקיעה גדולה אשר נתקע ונשוב ונתקע פתגם אחד?

לכו בנו — זאת היא מגמת פנינו. המטרה איננה עלולה לשינוים ולפשרות, להכרעות ולהניחות, לנטיות ולספקות. משא נפשנו היא: תחית ישראל והתפתחותו באין מעצור לפי טבעו ותכונתו. תחית ישראל, זאת אומרת: תחית כל הטוב והמועיל, כל הנאוה והנשגב אשר היה בישראל מאז ומקדם; התפתחות ישראל באין מעצור, זאת אומרת: התעוררות כל הכחות הנרדמים בעמקי נפש האומה, כל הכחות וכל הכשרונות, כל סגולות הנפש וכל קניני הדעת. ההתפתחות הזאת בהכרח תוביל קדימה, יען כי התפתחות כל עם תצעידהו לפנים ולא לאחור. מטרתנו היא: לעודד את העם העברי, למען יחזיק מעמד, למען יציץ ופרח, בלי השתקע, בלי שוב אחור מפני כל תקלה ומכשול, באמת במשפט ובצדקה, בלי החריד שלום עם אחר ובלי היות למוקש לזולתו. מטרתנו היא: להשיב את הרוח העברי לקדמותו הגדולה, להיות למקור אורה וישע, לשפע דעה ותושיה, לבל יהי נבדל לרעה, נבדל ונסוג־אחור, גדור ומוגבל בתקופה ישנה, או כרוך בעקבן של רוחות אחרות, מתדמה ומתחקה, מקבל ונפעל, מרוחק ונטול מעצמותו וממקורו, אך רוח כביר, שואף ודורש, בורא ויוצר, כרוח כל עם מצוין שוחר דעת. מטרתנו היא: למצוא פשר לשאלת היהודים, זו הַמַּתְּלָאָה הגדולה, זה הדלף הטורד, אשר יסכסכנו בכל עמי התבל זה אלפי שנים בלי הפוגות, בלי קץ ותכלה, ותוצאותיו צרה וצוקה, תלאה ואפלה מנדח, נדודים ושפלות, עוני ופגעים רעים. אל המטרה הזאת אנו חותרים, והחֵפץ המפעם בקרבנו להגיע אליה הוא חֵפץ בלי־תמורה, והיה לנו לפלס לקרב או לרחק כל מעשה אשר יֵעָשֶׂה וכל דרך אשר תִבָּחר על פי מנהלי העם. זה הוא „הגלגל הקבוע בתוך המזלות החוזרים" של נסיונות שונים ומעשים שונים. זה משפט הקביעות, ובכל הנוגע אל היסוד הזה, אל היסוד העברי, סבול לא נסבל כל תחבלת פשרה וכל נְטִיָּה קטנה לימין או לשמאל.

כמשפט האיש כן משפט העם כלו. האיש השלם בגוו וברוחו, חותר בכל כחו לכונן את מעמדו, להיות נוהו שאנן וכבודו חו״ש עמו, ומן המטרה הזאת לא יליז את עיניו. ואולם את היגיעות ואת התחבלות ימיר האיש לפי מצב הענינים אשר מסביב. מטרה אחת לו, אך בדרכים שונות הוא חותר לעלות אל מטרתו, ואם לא תצלח הדרך האחת, ואחז בשניה, ואם לא תצלח השניה, יתור לו שלישית, וכן יתור, יחפש, ישאף כל עוד הוא חי, ואם איננו מת וחצי תאותו בידו, אך כל עוד התאוה, כל עוד לא באו לו ימים אשר אין לו חפץ בהם — זה אות, כי הוא חי. גם העם כלו לא יוכל לחתור בכל הדוריה בדרך אחת אל מטרתו. חלילה לשים את המפעל האחד ליתד להתלות בה את כל תקות הלאום! חלילה לצמצם את כל התקוה, את כל הבטחון, את כל ההתלהבות ואת כל ההשתדלות בנסיון אחד לבדו, לוא יהיה גם פני הנסיון הזה פני נגה תקוה כיפעת השחר! בינו נא היטב לדעת בין מטרה ובין דרך, בין עיקר לאומי ובין השתדלות־של־מעשה. העיקר הלאומי

הוא יכוד איתן ומוצק, אך המעשים והנסיונות עלולים הם שישלטו בהם השינוים והפשרות, ההכרעות וההנחות, הנטיות והספקות. כל דבר אשר יוכל להרים את קרן עמנו ולהושיע לו מכל צרותיו — אותו נעשה. אל יתפאר האומן על הפועל, הפועל על המשגיח, העובד במקצוע זה על העובד במקצוע אחר! היו ימים ולא רחוקים הם ממנו ויריבו סופרים על דבר העודת הספרות, ויהיו בעלי שאלת החיים אשר גדפו את בעלי חקירת קדמוניות ויקראו אחריהם מלא כי הם מלקטים עצמות יבשות, ובעלי חקירת קדמוניות חרפו את מערכות כופרי שאלות־החיים ויתנום לעוסקים בחיי שעה רועי רוח ורודפי קדים לבלי הבא כל תועלת קימת לספרות, וכולם יחד תרצו את משפט מעתיקי דברי המדעים, כי אך טעתיקים המה, והמעתיקים גרפו את המחברים, ויאמרו: טוב העתיקנו דברים מועילים מחברכם דברים בטלים, ואלה אשר ספרו לקוראים עברים את אשר ידובר בישראל בשפות אחרות ואת אשר יעלילו ויחרפו הצוררים. נאשמו בספרים דברים בטלים ללא הועיל, ולעמתם בזו אלה בלבב למודיעים את אשר יעשה בקהלות הקטנות דברים אשר לא מעלים ולא מורידים, התחת אשר הדברים שהמה מודיעים, חיי ישראל תלואים בהם, ועוד ועוד.

האם מחכמה רבו על אלה? איש איש מהמריבים ראה אך מנת־חבלו, ולא ידע את צרכי הספרות כולה. המנינים הקטנים, הכתות, הנוסחאות, הודו קודם ברוך שאמר, או ברוך שאמר קודם הודו, קירמירה קודם הציוניות, או לאחריה — כל אלה הן פילים בקופות של מחטים. לכו נא עברו את העבודה הראשית, והם בָּלִים מאליהם. העבודה לא תוכל היות עבודת דת לבד או עבודת השכלה לבד, ואם גם נגבילה בציון ונעמידה על השקל ועל המניה — לשוא יהיה עמלנו. העבודה אשר נעבוד מתוך ההכרה הנאמנה והתשוקה העצומה לעודד את עמנו בעל כרחנו תפרד, הסתעף, תשתרג לפנות ולזויות שונות. גם אם נשאף אל העתיד, לא נוכל לעצום עינינו מצרכי ההוה; גם אם נאבה לקומם את האומה בכללה, לא נוכל להתעלם מן הקהלות; גם אם נאמין כי קבוץ ישראל יוכל לתת את התנאים הרצוים לעמידתו, לחירותו, לשלומו ולכבודו, יכול לא נוכל לשכוח, כי הדבר הזה איננו פוטר אותנו מן החובה לקומם ולעודד את ישראל גם בתוך הפזור. המעשים רבים הם, וכמעט אי אפשר למנותם. ואם חפצים בעלי המעשים השונים האלה להתפרד למפלגות — יתפרדו, אע"פ שבאמת אין אלה מפלגות, כי אם מקצעות שונים שבעבודה אחת, דרכים שונות עולות אל מטרה אחת. מפלגות יש בישראל, אך לא אלה הן המפלגות. האומרים: אין לנו חפץ בהשכלה, ברוח לאומי, אנחנו נשב באשר נשב, ונשמור את הדינים, ונפרד ונבדל מן התבל, עד אשר ירחמנו ה' והשיב את שבותנו — זו היא מפלגה וזו השקפתה. או אלה האומרים: חפצים אנחנו אך להקרא, אם גם לשוא, בשם אמונה הפשית מיוחדת, והיה לנו רק הזכר הזה, כי נבנה לנו היכל לעבודת אלהים, אשר נבקרהו לפעמים. או לא נבקרהו, ואולם כל הרוח העברי והזכרונות העברים ומהות האומה העברית — מחה תמחה, כי אין לנו חלק בזכרונות קרוטים, גם זאת היא מפלגה ולה מטרה אחרת. זהו הבדל העיקרים והמטרות, וכל עוד לא יבקעו לראשונים נצוצי הדעת, ולא יתעוררו בקרב האחרונים הרהורי תשובה, או אחרים לא ישיבום מעל פניהם — לא ימושו הרים מבינינו וביניהם. ואולם החפצים בתקומת ישראל כמפלגה אחת המה, ואם ירבו מקצעות העבודה ואם יעצמו חלקי ההכנות — והיה זה אות, כי עבודת הלאום כולה תרחב תסב׳
על כן אנו קוראים: שלום לעובדים! **נ״ס.**

ווארשא, תשרי תר"ס.

אספת־הציונים השלישית בבאזיל.

לאספת הציונים יש עֶרֶךְ מִשְׁנֶה וכפלים לתושיה. חין ערך האספה גדול הוא גם בתור וזזיון גם בתור מעשה. בתור חזיון נכבד ונעים הדבר במאד מאד, כי מכל תפוצות ישראל מתאספים אנשים של צורה, אנשים שונים לפלגותיהם ונבדלים ורחוקים זה מזה, מתאספים ומתאחדים להמתיק סוד ע"ד עניני ישראל. בתור מעשה נכבד דבר האספה, יען כי פרי ישוה לה להוציא את הרעיון הציוני לפעולות בעוד ימים רבים או מעטים. אם נבין היטב את דבר הסגולה הכפולה והמכופלת אשר לאספת הציונים בבאזיל, לא נשתומם בשמענו, כי אנשים מבני עמנו אשר עוד לא נשבעו לדגל ציון, או אנשים אשר יחפצו בכל לב כי יצא הרעיון הציוני לפעולות אבל הם קטני אמנה, ורוח הבקרת המפעמת בקרבם לא תתנם להאמין כי בדרך הזה נגיע אל המטרה, גם הם לא יכלו לכלוא את רוחם מרגשי כבוד ורצון וחיבה לאספת הציונים, בראותם את הקהל הנכבד הזה ואת עבודתו ואת משפטו. אבן החן המושבת את לבם היא הסגולה הראשונה: סגולת האספה בתור חזיון. לוא קמה מפלגה אחרת בישראל ותמצא כח לקבץ את המפוזרים ולעורר רוח כביר ולאסוף חכמים ונדיבים ובאי כח העם אל מקום אחד כמשפט אספת הציונים אשר בבאזיל, אז אולי פנו היהודים האלה שאינם ציונים, או שאינם מאמינים בצאת הציוניות לפעולות — אל מקום אחר ואל אספה אחת. אבל יאמרו מה שיאמרו, אין מפלגה, אין רעיון אשר די כח לו למשוך ולקרב את הלבבות ולהרים את לב העם מעל עסקי חול ומעל שפלות העסקים והמעשים שבכל יום זולתי הרעיון הזה. אמנם נקל ללצים ולמבקרים להשפיל את ערך האספה מרחוק, אבל לא מקרוב. קסם על האספה הבאזילית לעורר רגשי כבוד בקרב כל הבאים לראותה. ראשית הפעולה היא פעולת האספה בתור חזיון, ואחריתה להכות שרשים חזקים לא יבלו בקרב לבות הבאים שמה, אשר לעתים לא רחוקות הם באים מתוך שלא לשמה לשמה. אלו לא נבראה האספה הבאזילית אלא לדבר זה דיה. האספות הנפרדות אשר הציוניים מתאספים בארצות שונות לא יכלו לחולל פעולה כזאת. הק האספות בבאזיל הוא יליד הציוניות החדשה, ומי לא ידע, כי זו הוא התנועה הראשונה אשר נתנה לנו את תכנית חברים כל ישראל, תבנית נאה ונהדרה כזאת?

בתור חזיון אולי היה יתר שאת לאספה הראשונה, שהיתה חג כלולות העם עם הציוניות. מי שלא ראה את האספה הראשונה לא ראה חזיון נהדר בחיי עם ישראל מימיו, ומי שראה אותה לא ישכחנה לנצח. האספה ראשונה היתה ברובה חזיון, התעוררות, משא־נפש; האספה השניה כבר בקשה נתיבות לה לעולם המעשה, והשלישית הרבתה עוד יתר לצרף מעשה למחשבה. ע"פ קנה המדה הזה נקל להוציא משפט, כי אלה אשר בקשו חזיון מצאו יתר נחת באספה הראשונה, ואולם אלה אשר עיניהם נשואות למעשים מצאו קורת רוח יתרה באספה השלישית. כל איש אשר עיניו בראשו ראה מראש, כי מדי תלך הציוניות הלוך וקרוב אל המעשים ירבו המכשולים, ובמקום שיש מכשולים תפרדנה גם הדעות ואת אשר יקרב האחד ירחק השני. ובמקום אשר האחד רואה מכשולים כהרי הרים שאין להגותם מן המסלה יראה השני מכשולים קטנים אשר אך העיף עין בהם והלאו כמוץ נדף. הציוניות בתקופת המעשה לא תוכל לצאת ידי חובתה ב„השתפכות הנפש". חג הכלולות לא יוכל להמשך ימים רבים, וגם אם „הזוג" ישכון יחד בשלום ורעות לא

ימלא מדאגות קטנות ולפעמים גם מסכסוכים קטנים, והיה כל הרואה מרחוק את הסכסוכים האלה וחשב כי עוד מעט ונתפרדה החבילה, אבל זה הוא חזיון שוא ומקסם כזב, כי באמת אין זו התפרדות כי אם התפתחות.

אבל אם לא תשאנה האספות בבאזלים יחד בתוך חזיון אל יחשוב איש, כי האספה השלישית לא היתה חזיון נעלה מאד. היא לא היתה ולא יכלה להיות, היא גם לא רצתה להיות כלילת יופי חיצון (דיקוראטיווית) ומלאה רגש חזק (סנטימנטלית) כהאספה הראשונה. אבל גם היא היתה נהדרה ומלבבת. האספה אספת ישראל מכל הארצות, יפה, עריבה בכל הסדרים, הומיה. „בעלת צבעים שונים", והסגולות הראשיות אשר לאספת בית ישראל בתור חזיון היו גם לה להפארת ולחן, ועוד יתרה עשתה, כי הצעידה את הציוניות צעדים כבירים אל מטרת המעשים, ואם עשירות היו האספות הראשונות בפרחים אספה זו עשירה היתה בפירות, ואמנם עוד לא נתבכרו ולא נתבשלו הפירות די צרכן, אבל כבר יש פירות, וכבר זכתה האספה לברך „שהחיינו", למשל, על בית האוצר העברי, שהוא פרי הציוניות החדשה ותבואת האספות הקודמות. אמנם על פרחים אין מריבים, לא על טעמם ולא על ריחם. הפרחים הם מעוררים את בעלי החזיון והפיוט, אבל במקום שיש פירות, שם יהיה גם שיח ושיג בין הנוטעים ובין השומרים איך לגדל את הפירות ואיך להכינם ולבשלם, וטוב כי נזכה לפירות, גם עם המריבות והסכסוכים הכרוכים אחריהם, מישנשיר כל הימים ע"ד פרחים אשר לא ישאו פרי לעולם.

אל האספה באו כארבע מאות מורשים ושליחים, וגם המון אורחים רבים. בכמות לא נפלה האספה מן האספות הקודמות, ובאיכות יש אשר עלתה עליהן. כאז כן עתה היה הד"ר הירצל, מנהל הציונים החדשים, ראש המדברים, ובלי שפת יתר נוכל לאמר, כי המנהל הזה הולך מחיל אל חיל והוא הולך הלוך וגדול יחד עם התנועה הציונית. דרשת־הפתיחה אשר דרש באספה הזאת היתה דרשת חכם מדיני לכל משפטיו וחקותיו. הוא היה זהיר ומתון בדבריו, ועם מתינותו לא הבליע בשתיקה אף דבר אחד אשר ראוי היה להזכר. לא נביא בזה את העתקת דברי הירצל, שכבר נודעה מסה"ע, אך נציין את תכונתה, כי בה נפגשו ענוה ורוממות. יש אשר דבריו נשמעו כדברי איש עומד בראש העם, ובכל זאת לא היתה בהם אף שביבית שבשמינית גאוה. הוא דבר על אדות הליכות עולם, על מצב הציוניות בתור שאלה מדינית, על הצלחתה עד עתה ועל תקותה לעתיד. איזה שיחות נשמעו כפתגמי דרשת־הכסא, בדברו ע"ד יחס הציוניות אל האיתנים אדירי תבל, ובכ"ז בהקרא הדרשה כולה יוכח הקורא לדעת כי אין שם אף קורטוב של התרברבות, והדורש איננו מתהלך בגדולות ובנפלאות ואיננו מתפאר כי דבר לו עם הגדולים, אך הוא מבקש מעוז מאת הגדולים וקורא אל העמים בענוה וברוח חן בשם האמת והיושר לעזור להוציא לפעולות את הדבר השוה לכל נפש. כן גם דברי הד"ר הירצל על אדות המפלגות בישראל — אין בהם קוצים מכאיבים, אין דברים מעוררים קנאה ואיבה, ועכ"ז סיים הד"ר ה. לא רק את שיטתו הציונית בכללה, כי גם את שיטתו הציוניה־החדשה בפרטה.

הד"ר הירצל לא המיר את דעותיו מן האספה הראשונה ועד עתה. כציוני מדיני בא באזילאה בפעם הראשונה, ודרשתו באספה השלישית היא מבחר התמצית של הציוניות המדינית. מדיניותו של הירצל כיצד? הרוצה הוא לטבוע על היהודים חותם מפלגה מדינית בארצות שהם שם? הרוצה הוא שהיהודים יפרשו מן הצבור המדיני ובנו להם מדור בפני עצמם והבדילו את עסקיהם המדיניים מעסקי העמים? לא ולא! הוא מזהיר את היהודים מבוא בסכסוכים עם העמים, הוא מברר את דעתו, כי אספה זו שמתאספת פעם בפעם

בבאזיל איננה אספת חברה משתפת את בני המדינות להבדילם ממדינותיהם וליסד להם „אינטרנציונאלי", אבל היא אך משא ומתן „אינטרנציונאלי" על אחזת הצעה ורעיון ותקוה וצורך נוגע אל כל היהודים. לא נקוה, כי מסירת מודעה זו של מנהל הציוניים תסתום את פיות משטיני הציוניות בקרבנו, אבל בכ"ז ראוי וגם נחוץ היה הדבר להודיעהו ולשוב להודיעהו, לא רק מפני דרכי שלום, אך יען כי זה הוא דבר אמת לאמתו. הציוניות חפצה להשיג את מטרתה בשלום ובשובה ונחת עפ"י דיני הממלכות וברשיון האדירים, והדרך העולה אל המטרה הזאת איננה דרך שנאה וקנאה כי אם דרך תום וענוה ושלום. ואולם גם אם הד"ר הירצל לא שנה את דעתו בעיון, לא על נקודה אחת הוא עומד במעשה. הוא אומר בדרשתו: הדבר אשר אותו אנו מבקשים הוא רשיון ממשלת תוגרמא. רשיון זה נדרש לכמה פנים, וכבר עמדו עליו נואמים אחדים, וידרשו פשר דבר מאת הנואם, וגם חשבו למצוא כעין נטיה והנחה מן העיקרים הראשונים, וגם השב השיבם הד"ר ה. להרגיע את רוחם, כי אין זה שנוי דעה ותמורת עיקרים, אבל אחרי כל הבאורים האלה אין ספק, כי הד"ר ה. בכל ויכוחיו עם חובבי ציון המעשיים, במדה אשר יקרב אל הפעולות בה במדה יתפשר עם התנאים הקיימים לעשות את מעשה הישוב לאט לאט.

והמסרת של האספות הבאזילאיות כי אחרי הד"ר הירצל ידרוש הד"ר נורדא ע"ד מצב היהודים בארצות שונות נשמרה גם בפעם הזאת, וגם הפעם היה נורדא — נורדא בסגנונו, במְשָׁלָיו, בהתוליו ובחדודיו. דרשתו נפרדה לשני ראשים: החלק האחד הוא על דבר מצב היהודים החיצוני, ר"ל ביחס אל העמים, והחלק השני הוא ע"ד מצב היהודים הפנימי. המליץ הנפלא, המבקר השנון, הנואם הכביר, כמדומה לנו לא טרח ולא יגע להכין את דרשתו. לוא נמסרה העבודה לאיש מאתנו לערוך השקפה כוללת על המצב החיצוני ועל המצב הפנימי של אחב"י במשך השנה, השקפה ראויה להקרא מעל במת המדברים באספת ישראל מכל הארצות, אזי חתרנו למצוא את כל המקרים והנסבות, החזיונות והמעשים, ולבחור את הנכבדים והחשובים שבהם, ולצרפם זל"ז, ולהוציא מהם משפט חרוץ. דברים כאלה כותב איש איש מסופרי העתים העברים לתקופת השנה, ואם לעריכת מאמר כזה אין עבודה רבה דרושה, לעריכת השקפה נועדה להִקָּרא בצבור פעם אחת בשנה במקום שממנו מודיע התלגרף לכל קצוי תבל כל מה שנאמר וכל מה שנהלט, היה כל איש מאתנו חושב לו לחובה קדושה לקרוא ולעיין, לחקור ולבדוק, לצרף וללבן הרבה מאד, להביא חשבנות וספירות ומעשים ומופתים כן ביחס אל המצב החיצוני וחליפותיו וגווניו הדקים ושינויו בארצות שונות ושלשלת מקריו וחבורם וקליעתם והצטרפותם זל"ז, וכן גם ביחס אל המצב הפנימי וקורותיו והליכותיו ותמורותיו ותכונת המפלגות הישנות והחדשות והמעשים אשר עשו והמעלות והמגרעות. אבל מי שהוא „גאון" כנורדא יכל להקל לו את העבודה הזאת ולתת תחת השקפה כזאת, פרי עבודה עצומה ותוצאת חקירות ארוכות וכבדות — נאום מלא פתגמים כוללים, חדים ומלוטשים. בלעדי כשרון כזה, לוא עמד אחד הנואמים ויכרוך את הדברים האלה ויודיע בקצרה, כי מצב היהודים הוא רע, אזי אמרו לו השומעים: טול וצא, דברים כאלה אינם נדרשים כלאחר יד, וראוי להאריך במקום שקצרת, ואם לפי שטתך אין כל חדש ומה שהיה הוא שיהיה, נמצא כתיבת דברי הימים לבני ישראל אך למותר היא, ונקל לכתוב את קורות ישראל בשנים שלשה טורים. דבר זה מותר הוא אך לנורדא הממלא בכשרונו את חסרון החמר שבדבריו. כן היתה גם דרשתו הראשונה גם השניה וכן היתה גם השלישית. הדרשה שדרש נורדא הפעם יכולה היתה להשמע גם לפני עשר שנים. וכי מה יש בה ממקרי

השנה? שתים שלש מלים ולא יותר; ואם יבקש השומע לדעת מהנאום הזה מה נעשה בבית ישראל במשך השנה — גם שתים שלש מלים לא ימצא, כי התוכחה לרבני המזרח יכולה היתה להשמע גם בשנה שעברה. מן השנה כמעט אין דבר בדרשת נורדא, אבל יש בה תמונה נאמנה ממצב היהודים בכללו. יש בה מן ההשקפה הציונית על מצב היהודים ועל תלאותיהם.

לעמת זה היה הדין והחשבון מפעולות הועד־הפועל, שקרא הארדיכל מארמארק, תמצית דינים וחשבונות שונים שערכו העוסקים בענין הציוניות בארצות שונות. מהדין והחשבון הזה ניכחו השומעים לדעת, כי כל מה שהיה ביד הועד הפועל לעשות — נעשה. התנועה הציונית גדלה מאד, ועם התרחבות התנועה חובה היתה גם לעשות בה סדרים, והסדרים לא נעשו ע"י הועד הפועל כ"א ע"י הועדים השונים שבמדינות.

אז החלו לבחור את הועדים ואחרי מו"מ קצר בפרטי סדרי האספה נוסדו הועדים, וזאת היתה עבודת היום הראשון.

היום השני — ישיבה שלפני הצהרים.

ד"ר הירצל יושב ראש וקורא באזני הנאספים את שמות החברות והאנשים מערים ומארצות שונות ששלחו הלגרמות של ברכה אל הקונגרס. לשמע שמות כמה חברות ושמות אנשים או נשים, שרשומם ניכר בתנועה הציונית, ימחאו הנאספים כף. ערים רבות, ששמותן סראיים, יבטא הד"ר ה. בכבדות, וגם המלים העבריות שבהתלגרמות אינן שגורות על לשונו. בין התלגרמות של ברכה יש שעריכתן ושליחתן מוכיחות כי יד הציוניים החדשים רמה על מתנגדיהם, כמו למשל התלגרמות מגאליציא, הרומזות כנגד הציונים המעשיים שפרשו מן הצבור הבאזילאי.

אז יעזוב הד"ר הירצל לפי שעה את הנשיאות, והניח אותה לאחד הסגנים, והוא הד"ר מאנדעלשטאם.

והד"ר פרידמאן (ברלין) הוא המודיע בשם הועד שנתמנה לבקר את זכיות המורשים אם כשרות הן כולן. הודעתו קצרה. הוא מודיע, כי לאנשי הועד נעים מאד להודיע שאין לערער על איש מהמורשים בדבר בחירתו, וכל זכיותיהם כשרות וישרות, אחת לא נעדרה.

והד"ר סולים־כהן מפילדלפיא שנבחר בהועד של ממונות עפ"י חברי הועד הזה ליושב־ראש בקרבם, הודיע כי הועד הזה מנה ועד ועד־משנה לבדוק ולבקר את החשבונות שהציע אתמול הד"ר קוקש בשם הועד הפועל. הועד־המשנה הזה אחר בנשף עד השעה הראשונה אחרי חצות לילה, וישכם בבקר בשעה השמינית, וזה אות, כי הוא איננו מתעצל ומתרשל במלאכתו, ולמרות שקידתו וחריצותו והתמדתו לא היה סיפק ביד הועד למצות את החשבון כולו, אך בשעה השביעית בערב יערוך הועד את דינו וחשבונו.

ותעל על הפרק שאלת חשבון הועד הפועל בכללו, ויהי המשא והמתן הזה המשך המו"מ מיום אתמול ויארך עד תום הישיבה בשעה השניה אחרי הצהרים. הנואמים והמפלפלים טיילו ארוכות וקצרות בענינים חשובים וגם בדברים של מה בכך, בכללים ובפרטים, בחוקים יסודיים ובדיני דינים, ויהיו הדברים יגעים, ויש אשר דבר הנואם

רוסיה, ויבואו המעתיקים ויתרגמו, והתרגומים ותרגומי התרגומים גם הם ספגו כמה דגעים יקרים.

הנואם הראשון היה ד"ר מֶנְשֶׁל מטשירנוביץ שבבוקאָווינא. הוא נשא מדברותיו על אדות מעמד היהודים בגאליציא, ודבריו נגעו עד לבות הנאספים. הד"ר מ., שפתו אתו, והוא מדבר ברגש, ואעפ"י שלא הודיע כל דבר חדש בעוררו קנים והגה על עניותם של היהודים בגאליציא ובבוקאווינא, ואעפ"י שלא בא ותלמודו בידו: ספירות מדוקקות ומסוימות מלוקטות ביגיעה ובטרח גדול ומנופות בשלש עשרה נפה, בכ"ז עשו דבריו רושם, כי סוף סוף נגע אל מיתרי לב עברי ולב אדם בקראו ברגש, כי אין אמר ואין דברים לתאר את עני היהודים בגאליציא ובבוקאווינא. „גם לב אבן ימס כדונג למראה הדלות והשפלות השוררות שם בין המון בני עמנו".

לעתיד, אם יעמוד אחד הנואמים לתאר לפני הקונגרס את מעמד היהודים בארצו, יָכֵן נא את עצמו לא לדרוש דרשה, כי אם לקרוא פרק, יבוא נא וחשבונות בידו, דברים שאינם נקנים אלא ביגיעה יתרה ובשקידה מרובה, כי כבוד הקונגרס הוא כבוד ישראל, ובמקום כזה ראוים להשמע אך דברים שאין להבין אותם על נקלה וכלאחר יד כי אם אחרי יגיעת בשר ורוח.

הדרשה הנכבדה ע"ד עניותם של ישראל בגאליציא ובבוקאווינא, עם כל חשיבותה בפני עצמה, איננה נוגעת נגיעה בלי־אמצעית בענין הציוניות. בדבר הציוניות בא הד"ר מנשל לידי מסקנא, כי הועד הפועל חייב להגדיל בגאליציא ובבוקאווינא את ההשתדלות להרחבת הרעיון, וכי ראוי לשלוח לגאליציא אנשים כהד"ר הירצל, לעורר הלבבות.

אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש להטיל ספק במסקנא זו, אם טוב הדבר לשלוח את הד"ר הירצל לימין ולשמאל.

ע"ד ההשתדלות, ראוי להזכיר גם את הערתו של בירקנשטיין (פראנקפורט ע"נ מאין), שהתאונן על הועד־הפועל על נהלו את ההשתדלות באשכנז בידים רפות, תחת אשר חובתו לפרוס מצודתו על אשכנז, כי כשתעלה בידו לכבוש את אשכנז, אז יכבוש את אירופא המערבית כולה. גם חוה בירקנשטיין את דעתו, כי טוב לקבוע את הקונגרס במקום אחר. בדעתו זאת אין בירקנשטיין יחיד, כי כמהו יש רבים האומרים כי טוב לקבוע את הקונגרס בעיר הומיה יתר מבאזיל השאננה. אך מתשובתו של ה' מאַרמאָרעק שנשמעה ביום הזה אחרי הצהרים נודע שאין בדעת הועד הפועל לשנות את מקום הקונגרס.

ה"ה מנשל ובירקנשטיין פליגי אהדדי בלי משים. לפי השערתו של הראשון הופעת הד"ר הירצל בגאליציא תהפוך את כל היהודים לציוניים, ובירנקשטיין מתאונן על רפיון ההשתדלות באשכנז. והלא נודע, כי באשכנז נאמו גם הירצל גם נורדא, ומה יש לעשות ולא עשה הועד הפועל? נקל לבקר, להתאונן, אבל לא נקל הוא „לכבוש את אשכנז" גם ע"י מאה מטיפים ואלף חוברות קטנות. הרעיון הציוני ינחל את הנצחון לאט לאט ע"י הכח הצפון בו וגם ע"י המעשים אשר יעשה בעליל.

בשקלא וטריא זו ראוי לציין את נאומו של הד"ר ווערנר, מי שהיה עורך ה„וועלט". כדי להוציא מכלל ספק, בקש הד"ר וו. את הד"ר הירצל לבאר את דבריו בדרשת הפתיחה, שהציוניים חפצים לקבל „רשיון תחת ממשלת הוד מלכותו השולטן התוגרי". הד"ר וו. דרש לדעת, אם הדברים האלה רומזים שהציוניות מוחקת את הסאה וממעטת את דרישותיה הראשונות, כי הלא עפ"י הדרישות הראשונות, שהן הן עיקרי

השיטה הבאזילית, מבקשים הציונים את רשיון כל הממשלות, ועתה ידובר אך על אדות רשיון תוגרמא לבדה. גם השמיע הד"ר וו. את תלונתו על חוסר פרטים מדויקים בחשבנו של הועד הפועל ע"ד ההשתדלות הפנימית, ויחוה דעתו, כי חובה על הועד הפועל לכונן ועדים מקומיים כדי לנהל את ההשתדלות באשכנז ובאוסטריא בזריזות מרובה יותר מאשר עד עתה.

ואף כי לא השיב הד"ר ה. על תשובתו של השיאל הזה עד יום המחרת, אנחנו נזכיר את התשובה במקום זה מפני סדר הענינים. הד"ר הירצל השיב, כי דרשת הפתיחה שלו נערכה לפני הועד הפועל והאושר ותקוים על ידו. אין להעלות על הלב את הרעיון, שהשיטה הבאזילית הראשונה נתמעטה. משיטה זו לא תזוז הציוניות אפילו כמלוא שעל, אבל הרשיון הוא הדבר הראשון הדרוש לצאת לפעולות.

במופלא ממנו לא נחקור, אבל נדמה, כי עם התשובה הזאת התקרב הד"ר הירצל קרבה גדולה אל המעשיים, כי הלא גם הם רובם אימרים כי הישוב הוא הדבר הראשון הראוי להעשות, ובין ישוב ורשיון (Charter) אין עוד המרחק רב כ"כ, כמו בין ישוב ובישפט-עמים.

אחרי אשר הרבה מורשים אחרים דברו איש איש ע"ד התנועה השוררת בארצם במקצוע הציוני הציע הד"ר סאלים-כהן (פילדלפיא) לקצוב לנואמים חמשה רגעים.

והרשות נתנה להוציא מן הכלל הזה את מאַצקין שדרשתו עשתה רשם. הוא התאונן על אשר החלטת הקונגרס הקודם בדבר תקנות הבאנק לא נתקימה. הבאנק, עפ"י ההחלטה הנ"ל, חייב לשים פעולותיו אך בפלשתינא ובסוריא, ולא במקום אחר בתבל. גם אין הנואם מוצא קורת רוח באפני ההשתדלות. פלשתינא איננה עומדת להקנות במהרה כמו שחושבים הפתאים, שאינם ציוניים גמורים. לפי דברי הנואם, לא לחכמה תחשב לתת הבטחות נמהרות. בדבריו אלה מתח מאַצקין קו בקרת על דרשתו של הד"ר הירצל בלונדון, שאמר, כי עוד אחת מעט יראה כל העם כי מחשבות הציוניים יצאו לפעולות. האמנם הציוניים עורים המה וחושבים באמת, כי בעוד שתים שלש שנים תקום פלשתינא לאחוזה לישראל? הציוניים הנאמנים מבקשים שהענין היקר הזה יהיה נדון בכיבד ראש ובדיוק נמרץ, ולא בהבטחות ובפרסומי מילי בעלמא.

ושאון נשמע בבית. יש אשר קראו: לא נתן רשות לבקר את דברי הד"ר הירצל, ויש אשר השיבו: רשות וגם חובה לבקר!

והד"ר הירצל ראה, שראוים דברי מאַצקין להשיב עליהם ויקח עמו דברים לרשב עם זה עוד על כמה ערעורים מימין ומשמאל. ע"ד דרשתו בלונדון אמר הד"ר הירצל, כי רחוק היה מהודיע שם יותר מכשיעור, אבל הוא הודיע שם פחות מכשיעור; מעשים חדשים נולדו אז, וידועים המה לרבים מהנאספים. הוא נשא אז את מדברותיו באזני יהודים עניים יושבי לונדון, ותהי הובתו לתת להם תקוה ואמונה. וע"ד השינוי שנעשה בתקנות הבאנק הראה הירצל נוסח הטלגרמא ששלח בחודש דצמבר העבר ללונדון, ובה יבקש שהחלטות הקונגרס תתקיימה בדיוק נכון. גם דבר הירצל על אדות יחס הועד הפועל אל הועדים המקומיים השונים וגם ע"ד קיבוץ השקלים. השקל הוא מקור להוצאות ההנהגה של הציוניות. רבים משלומי אמוני הציוניים אינם משלמים את השקל, ואין לדון מן השקל על מספר הציוניים. גם נגע הד"ר הירצל אל השאלה הגדולה — שאלת התרבות. הוא יכול אך, כדבריו, להשמיע עוד הפעם את הודעתו מאז, שאין מגמת הקונגרס לעסוק בעניני הדת, אם עניני הדת הם בכלל הקולטורה. הכנסת עניני

הדת אל המשא והמתן עלולה אך להחליש את כח הציוניות. הקונגרס מכבד את כל המפלגות הדתיות, כמו שהוא מכבד את כל המפלגות המדיניות. הציוניים הם יהודים לאומיים, והיסוד שעליו הם עומדים היא האנושיות הכללית. בסוף דבריו זכר הד"ר הירצל את מתנגדי הציוניות. לא נפלא הוא בעיניו לראות ולפגוש יהודים שאינם ציוניים, והוא גם מכבד את דעותיהם, אבל קצרה דעתו מהבין איך יוכלו יהודים להתגולל ולהתנפל על הציוניות. באחרית דבריו הביע הד"ר ה. את תקותו, כי יבוא יום וידע כל העם מה פעלו המנהלים הציוניים.

הדברים היו מלאים חן ופקחות. זו היתה תשובה מפני השלום ומפני הנמוס, אבל כמו שלא נפתרה שאלת הקולטורה ע"י השיחות הנאות האלה, כן גם לא זזו ממקומן הערותיו של מאָצקין כי טוב למעט בהבטחות. לא נכנס בויכוחים, אם היתה הדרשה בלונדון דבר בעתו או לא, אבל איך שיהיה, לימים הבאים טוב להמנע מהבטחות יתרות.

ובישיבה שאחרי הצהרים נהג עוד הפעם הפרופ' מאנדעלשטאם בנשיאות, וגם הוא קרא איזה תלגרמות חדשות שבאו, וגם נסה לנצח על המו"מ, אך בין הכשרונות הרבים והמצוינים של אותו זקן לא נמנה כשרון הגבלת חופש הנואמים. אחריו בא הד"ר גאסטר, שלמד בבית מדרשם של האנגלים את חקי הפרלמנט, והוא לא נתן את הנואמים לעבור את חק חמשת הרגעים שנקצבו להם הפעם עפ"י החלטה מיוחדת.

ותהי כל הישיבה מלאה מו"מ ע"ד חשבון הועד הפועל. מן הערעורים הראשונים שהעירו התרגשות חזקה נזכיר את דבריו של יאָרק-שטיינר, כי המושבה „מחנים" בארץ-ישראל לא היתה ולא נבראה, וכי בהיותו בארץ ישראל ראה כי רק אחד משבעת הקולוניסטים מוכשר להיות קולוניסט. גם חוה את דעתו, כי לא טוב עשה הד"ר ה. בפרשו את כנפיו על החברה „אהבת ציון" בטארנוב, אשר אין בקרבה נכונה.

במו"מ זה השתתף גם אָסקאר מארמאריק, והוא הזמיע דעתו, כי אין לשנות עוד את מקום הקונגרס ממקום שבחרו הציוניים. היהודים כבר היו נודדים למדי, ועד שיזכו לעלות לא"י יחזיקו מקומם בבאזיל שקבלתם ברצון וכאהבה.

כנראה, זו היא הלכה פסוקה מאת הועד הפועל, אבל נדמה, כי תחת השְנִינָה היפה הנ"ל ראוי היה להודיע את נמוקי הועד הפועל בלי מְשָלִים ושנינות.

עניני הממונות. והד"ר סוליס-כהן הביא את חשבון-הממונות ויקראהו בשפת אנגליא, ויהי תכן הדברים, כי הועד-המשנה בקר את החשבנות וימצאם מדויקים כל צרכם. הועד הביע את ברכתו להד"ר קוקש בעד עבודתו, ובעד היגיעה בקבוץ השקלים (סך השקלים עלה 114,370 פר').

וה' פריידנברג הציע להשיב תודה להד"ר הירצל ולהועד הפועל בעד עבודתם. אז עלה הרברט בנטוויטש (לונדון) הבמתה ויאמר, כי עם השתתפו בהצעה הנ"ל מוצא הוא את עצמו מחויב להעיר בדברים אחרים על כמה פרטים. במו"מ שהיה אתמול הזכירו איזה נואמים, שהועד הפועל איננו שם לב כראוי אל עבודת הציוניים האנגלים. הוא, בנטוויטש, כשהוא לעצמו, איננו מסכים לשים הבדל ופרות בין יהודים יושבים בארצות שונות. ה' בנטוויטש קרא את דרשתו מן הכתב, והיא היתה כתובה באותה האריכות המיוחדת לדרשות הפרלמנט באנגליא. הדברים פשוטים וקלים ונאים, אבל תמציתם מועטת. הוא פתח בשאלה ע"ד ההבדל אשר יבדילו בין היהודים יושבי ארצות שונות — אעפ"י שאין הדבר הזה נוגע אל עניני ממונות, וגם אין אנו יודעים

היטב, מה ההבדל הזה שעליו התאונן ה' בנטוויטש? מי בקש להבדיל, ולמה בא הוא להגן על האחדות, אשר אין קם עליה לבלעה? נשיאים ורוח וגשם אין — מבקשים להבדיל, ואני אומר: חובה לחבר ולשתף, אני מדבר כיהודי וכאנגלי, באנגליא נוסד הבאנק, אנחנו טרחנו ויגענו וכו' וכו' — כל אלה הם דברים נאים, אבל לא נדע מה צרך היה בהם.

עיקר דרשתו של בנטוויטש היתה שאלת החשבון. הוא מאמין באמונה שלמה כי כל פרוטה ופרוטה שהוציא הועד הפועל הוציא אותה למטרה מועילה, הוא איננו חושד בכשרים, הוא איננו מסיפק — וכל זה באריכות יתרה ובנחת ובנעימה, אבל — אחרי כל אלה, הוא מוצא את הדבר זר ותמוה, שאין מודיעים את פרטי החשבון, אבל מזכירים בחשבון סכומים כוללים — וכן לא יעשה. בשנה העברה כבר ערערו המתנגדים בהקונגרס על חוסר ידיעות מדויקות, ואז היתה סבה בדבר שאנסה את המנהלים לכסות כמה דברים, אבל עתה אין כל סבה, ומדוע לא יודיעו מה הוא הסך שנשאר מהשנה שעברה, ומהו הסך הגדול 68,403 פראנק שהוציא הועד הפועל לצרך הנסיעות וההשתדלות? — אחרי דברי בנטויטש מלא שֶנפלד (גראזגאָה).

אז ענה הד"ר הירצל, כי לא מן המדה הוא לפרוט את כל היצאות הנסיעות וההשתדלות, וכי דברים שעליהם דן בנטוויטש הוצעו לפני הועד לעניני ממונות.

ויקם שאון גבית. רבים מהמורשים מארצות שונות הודיעו בשם „ארצותיהם", כי אין הם מסכימים על שאלת בנטוויטש ואינם דורשים ידיעות פרטיות, כי הם בוטחים ומאמינים וכו', ומרם השמיעו איזה דברים, שאפשר היה למצוא בהם קיץ מכאיב את אלה שדרשו את הידיעות, כאלו הם קטני אמנה וחסרי בטחון. הדבר הזה נגע עד לב הד"ר נאסטר וישמיע דבריו ברגש, כי חלילה לחשוד את בנטוויטש שהוא חושד. — כל ההתנגשות הזאת היתה ללא־הועיל. באמת לא חשד בנטוויטש ומשנהו. הם, כאנגלים, רגילים בפרסום ובמו"מ בפומבי, וידרשו חשבון מפורסם, ואחרים באו, ויעשו את השאלה הזאת לשאלת הרגש.

ויריעו הנאספים לקראת הד"ר הירצל אשר קם ויהס את השאון, ויאמר, כי החשבון עומד לבדיקה ולבקרת בכל פרטיו, אבל יש כמה הוצאות שאין לפורטן, כדי שלא לבייש את מי שהיה אנוס לקבל איזה שכר טרחה וכדומה, ויקם בנטוויטש ויצטדק, כי לא היה בדעתו למתוח חלילה קו חשד על הועד הפועל. ועוד הפעם נערכה הצעת האמון והקובל פה אחד.

בית האוצר. ישיבת החברים.

ד"ר הירצל ישב ראש ויקרא להר' ד. וואָלפסאָן (קולוניא), נשיא הועד הבאנקי, לקרוא את הדין והחשבון.

בדין וחשבון זה הרצה וואָלפסאָן לפני הנאספים את דבר כל היגיעות שיגעו העוסקים בענין ההכנות ליסד את בית האוצר עד שעלתה בידם להוציא את מחשבתם לפעולות. כל הדברים שהודיע הר' וואָלפסאָן הם נכונים וברורים וידועים מכבר, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע.

היום פנה לערוב בעת אשר גמר הר' וואָלפסאָן את מקרא הודעתו, והמו"מ החל.

בשנה התשיעית נפסקה הישיבה לשעה אחת, אך לא היה סיפק ביד הדברים לשוב אל האספה עד השעה הי"א, ויאריכו בישיבה עד שעה ב' אחרי חצות, ותהי השקלא וטריא ע"ד תנאי התקנות וחוקי בית האוצר מרובה, והמורשים מרוסיא נטלו בה חלק בראש ויציעו הרבה שינוים בספר התקנות, וביחוד דרשו לשנות את החק אשר בו נאמר, כי על בית האוצר לעסוק בישוב גם בארצות אחרות מלבד סוריא ופלשתינא, ותגדל ההתנגדות גם אל דבר מְנָיוֹת הַמְיַסְּדִים והזכיות המרובות והיוצאות מן הכלל התלויות בהן.

והד"ר הירצל הודיע, כי הועד הפועל איננו מוכן ועומד להסכים על מרבית השינוים שהוצעו עפ"י החברים, ויבקש את הקונגרם לבל יהרום במשך שעות מספר את אשר נבנה במשך ששה ירחים, אבל עם בקשתו זאת העיר, כי אל דברים אחדים מהשינוים שהחברים דורשים אותם ישים הועד הבאנקי את לבו לראות ולבחון מה לקרב וכה לרחק.

הישיבה תמה, והכו"מ נפסק באמצע.

היום השלישי. ישיבת הבקר. הד"ר הירצל פתח ואמר, כי הוא שָׂם לבו עוד הפעם אל בקשת בנטוויטש אשר בקש לדעת את פרטי הוצאת סך 68,403 פראנק לצרך ההשתדלות והנסיעות בארצות שונות (מלבד רוסיא, רומניא ואיטליא), ואעפ"י שבנטוויטש הסכים שהפרטים האלה יוצעו לפני הקונגרם במשך ארבעה עשר יום, הוא, ד"ר הירצל, מבקש להודיע את הפרטים האלה בלי כל אִחור. אמנם הוא לא זז מדעתו, כי לא נכון הוא להודיע דבר הוצאות נוגעות אל אנשים יחידים, בכ"ז נכון הוא להודיע כמה פרטים אשר על פיהם יִוָּדַע לאיזו מטרה הוציא הועד הפועל את הסך 68,403 פר'. אז החל ד"ר הירצל לקרוא באזני הנאכפים כמה חלקי חשבון ההוצאות: 8422 פר' הוציא הועד לצרך מטיפים סובבים בערים; 15,599 פר' לצרך נסיעות שונות להרחבת הרעיון; 7300 פר' להדפסת חוברות לפרסום הרעיון; 16,376 פר' למשען ספרי עתים קיימים מכבר, 12,957 פר' ליסוד ספרי עתים חדשים — בשפת צרפת ובהישפאניולית. במקום זה ראוי להזכיר, כי מה"ע העברים אינם נהנים מן הקופה אף שוה־פרוטה, בשביל שהם במדרגת „חי נושא את עצמו". הד"ר הירצל זכר גם את ה„וועלט", המיוחד לעניני הציוניות, ויאמר, כי מכ"ע זה לא קבל אף פרוטה אחת מן הקופה.

הודעותיו הנ"ל של הד"ר הירצל נתקבלו ברצון ובמחיאת כפים.

אז שב הקונגרם לעסוק בעניני בית האוצר. והד"ר הירצל הודיע, כי הועד־הפועל קבל על עצמו לתת מניות המיסדים (גרינדעראקציען, Founders' Shares) להדירקטורים של בית־האוצר שהביאו תועלת מרובה לענין זה ויוציאו מכיסם הון עתק שלא ע"מ לקבל פרס. הועד־הפועל לא יוכל בשום אופן להמיש מעל צוארו את חובתו זאת אשר קבל על עצמו בשם הקונגרם. אם הקונגרם מתנגד לחלוקת מניות מיסדים חדשות בשנה זו, הועד־הפועל מוכן לשמור את פקודת הקונגרם ולרמנע מלחלק מניות חדשות, אבל המניות שכבר חלק לא תוכלנה לשוב ריקם והועד־הפועל לא יוכל להפטר מן החובה אשר קבל על עצמו בכל תקף ועוז.

הד"ר הירצל רמז, כי הוא יסיר מעליו את הנשיאות אם יאנסוהו להפיר את נדרו אשר נדר לתת את מניות המיסדים.

הדברים האלה העירו שאון ומהומה בעדת הקונגרם. מעבר מזה גלוי וידוע היה,

כי רוב אנשי הקונגרס, וביחוד רוב המורשים הרוסים, דורשים לבטל את מניות המיסדים ואת הזכיות היתרות התלויות בהן, ומעבר האחר עשה גילוי דעתו של הד"ר הירצל רשם גדול, ורבים חרדו פן ירחב הפרץ, וייראו לפסוק הלכה: יקוב הדין את ההר פן יחרב הבנין. דלמא (Dilemma) זו היתה לסלע המחלקת והסכסך את אנשי הקונגרס איש באחיו. אז הציע אחד החברים לשים גבול וקצב למספר הנואמים החפצים לדבר בענין זה, בחפצו לשים עי"ז קץ אל ריבי הכתות, אבל כשעמדו למנין היה מספר המנוים שקול, ואז היתה יכלת ביד הד"ר הירצל להשתמש בזכות נשיאותו להכריע את ההחלטה לקציבת מספר הנואמים, אך הוא לא השתמש בזכותו זאת.

וינסה עורך־הדין יאשינאווסקי לדבר דברים יוצאים מן הלב ויפצר מאד באנשי הקונגרס לרסכים על התקנות כמו שהן, ולבלתי קצץ בנטיעות, והר' וואָ־פסאַן קם ויוריע בשמו ובשם רוב חבריו הדירקטורים שהם בעצמם מוחלים על זכותם ואינם רפצים לקבל את מניות המיסדים, אך גם הודעה זו לא השקיטה את רוח דנאספים, כי, כנראה, עמד ד"ר הירצל בדעתו לבלי בטל את מניות המיסדים, וגם מספר מסוים של דברי הקונגרס היה תמים דעות עמו, והד"ר משלינוב (מאסקוי) הציע שלש הצעות: א) לשנות את התקנה שבה נזכר הישוב בארצות אחרות ולכתוב תחתיה: לתמוך, לפתח, לעבוד ולהשתדל בישוב היהודים בארצות הקדם, וביחוד בפלשתינא ובסוריא; ב) להציע את השינוים לפני ועד מיוחד, למבחן ולבקרת, והועד ישים את תוצאות בחינותיו לפני הקונגרס הבא; ג) עד שיקובלו השינוים לא יוציא הועד־הפועל מתחת ידו מניות־מיסדים חדשות, ולא יעסוק בשום ישוב אחר, זולתי בפלשתינא ובסוריא. — וחבר אחר מחברי הקונגרס הציע להביע תודה להר' וואלפסאן ולחבריו בעד מחלם על מניות המיסדים, וכונת הצעה זו היתה להחיש את דבר בטול המניות של מיסדים תכף, ולא ע"י ועד, עד רישנה הבאה. אז קם בנטוויטש, עורך הדין של בית האוצר, ויביע תודה להד"ר הירצל בעד פרטי החשבון, ועוד הפעם גלה דעתו, כי לא עלה על לבו חלילה והלילה להטיל ספק באמונת רוחם של אנשי הועד הפועל, וכל בקשתו היתה אך לטובת הועד ולכבוד הצבור ולבירור ולליבון דברים שהאור יפה להם, ועתה נחה דעתו. ועל ארות תקנות הבאנק והשינוים אשר מקצת החברים מבקשים לשנותם השמיע בנטוויטש את דעתו כדעת יאשינאווסקי, כי טוב להניח את התקנות בניסחן הראשון. הוא מסכים בכל לבו על הרעיון, כי בית האוצר הנהו קנין העם העברי, ולעם העברי הזכות והמשפט לפקח עליו ולבדוק את חשבונו ולשמור את משטרו, אבל העם העברי איננו בעל־דברים אשר יוכל להתבוע בבית־דין (יורידישע פערזאָנליכקייט), וגם הקונגרס, שהוא עדת שליחי עם ישראל, לא יוכל להחשב בתכונה זו, והחובה מוטלת אך על ראשי הבאנק, והתקנות זוקקות את הראשים האלה לשמור את חקי הבאנק והם גם חקי הציוניות. וע"ד מניות המיסדים השתדל בנטוויטש להוכיח, כי המניות האלה הן ביד הקונגרס, הוא נותן אותן לאלה שהביאו ברכה וישע להציוניות, ובידו גם לשוב ולקחת את המניות האלה בראותו כי בעליהן אינם נאמנים לדגל הציוניות, ואם כן אין לפחוד פן יעשו להם המיסדים קרנים בכח המניות שבידם להסב את התנועה הציונית אל אשר יהיה רוחם ללכת, כי הלא המיסדים גם הם תלויים ברצונו של הקונגרס, שהוא גבוה מעל גבוה שומר ומשגיח, נותן ולוקח זכיות, וע"ד החשש שחוששים פן יפן הועד הבאנקי אל הישוב בארצות אחרות, בסמכם על נוסח התקנה, דעתו של בנטוויטש נוטה שהקונגרס יחליט עתה, כי על ראשי הבאנק לצמצם את כל ההשתדלות בדבר הישוב אך בא"י ובסוריא, והחלטה זו דיה לשים גבול

ולהסיר כל חשש, מפני שהיא מחייבת את ראשי מנהלי הבאנק לעשות ולחדול מעשות, וטוב להחליט החלטה כזאת מלמהר לשנות ולמחוק את התקנות הראשונות שנתקנו.

דבריו של בנטוויטש הגדילו עוד את הסכסוך. במקום זה עלינו להזכיר, כי בלבול הלשונות בהקונגרס, והמעתיקים מלשון ללשון, שמקצתם לא דייקו בהעתקה, או לא היו מומחים גמורים, או קולם לא נשמע היטב — הגדילו עוד יותר את חילוקי הדעות.

והד"ר הירצל הודיע עוד הפעם כי הועד הפועל לא יוכל להסכים על שינוים, ורק על אחת יסכים, והוא, לחדל מלחלק מניות־של־מיסדים חדשות.

אז עמדו הנאספים למנין, אבל המספר לא היה מדויק. גלוי היה, כי רוב חברי הקונגרס הם מתנגדים אל מניות המיסדים, ודורשים דוקא שינויי התקנות הראשונות, אך מוראו והדרו של הירצל מנע רבים מהשמיע את דעתם. אז פסקה הישיבה בלי כל מסקנה.

הישיבה שאחרי הצהרים. עוד הפעם בית האוצר. ד"ר הירצל פתח ויעמד למנין את חברי הקונגרס ע"ד הצעותיו של ד"ר טשלינוב. השאלה העיקרית היתה שאלת המניות של המיסדים, יען כי בדבר הישוב כבר נחה דעתם של אנשי הקונגרס, וכולם הבינו, כי הישוב יצומצם אך בא"י ובסוריא, ונוסח התקנה ישונה. ההצעה בדבר המניות של מיסדים היתה להמנע מלחלק מניות חדשות, אך להחזיק בידי המיסדים הראשונים את המניות שכבר זכו בהן. הצעה זו נתקבלה בכל הדעות מלבד שבע, וכן גם שאר ההצעות. גלוי היה, כי המורשים (ביחוד, הרוסים) בטלו את דעתם מפני דעתו של הירצל, ויקריבו קרבן על מזבח הציוניות. רוב המורשים הרוסים הקריבו קרבן זה מדעת. הם לא שנו את דעתם, שאין זה כן המדה לחלק מניות מיסדים, אבל נכנעו מפני הירצל, בשביל שהודיע, כי הוא לא יוכל לשוב אחור ולבטל את התחיבותו ולהפיר את דברו אשר דבר.

כן הוסר המכשול, ואז הודיע הר' וואָלפסאָן עוד הפעם, ובפעם הזאת ע"ד החלטה קבועה, כי המיסדים לא יקבלו את המניות, ולא יאבו את משפט הבכורה, ובכן יצא הקונגרס בשלום בלי פגע מן הסכסוך המחריד הזה, והד"ר הירצל לא נאנס לשנות את מוצא שפתיו.

החלטה זו נתקבלה בששון ובנחת, והקונגרס החליט להשיב תודה וברכה למיסדי בית האוצר בעבור אשר מחלו על כבודם לטובת הענין.

והועד לשינוי תקנות בית האוצר נבחר, ובו נמנו: ד"ר הירצל, פרופ' בילקאווסקי; ד"ר באדנהיימר והר' ראזנבוים.

אח"כ הציעה מרת גאָטהייל לעשות דבר־מה לטובת הפועלים העברים האומללים בבוריסלאוו (גאליציא), ובנטוויטש מלא אחרי דבריה, ויאספו בין חברי הקונגרס אלף פראנק לשלוח למשען העניים שם.

אז עלתה שאלת הקולטורה על הפרק. בטרם עלתה על שלחן הקונגרס בכללו, נשאלה ונדרשה לעומק ולרוחב בקרב ועד מיוחד מן הקולטוריים והאנטי־קולטוריים, וגם שם נדרשו דרשות ונחקרו כל חלקי המקיים והסותר. אחרי המו"מ בהועד ההוא נחלט, כי ארבעה חברים מן הועד ישמיעו דבריהם בהקונגרס בדבר הקולטורה, והם: הר"ר גאסטר, אחד הרבנים, הד"ר ליאופולד כהן וכותב הטורים האלה.

שאלת־הקולטורה היא כעין בת־חורגת בהקונגרס. רבים מן החרדים חוששים שמא תפגע הקולטורה בהדת (חשש שאין לו כל סמך !), רבים מן החברים, שאין להם ענין עם הספרות והרבנות, ושאין האותיות הקטנות חביבות עליהן בחיבה יתרה, מפטירים

בשפה על הקולטורה ואינם מבינים מה זה ענין להציוניות לעסוק בה; רבים מהנאורים שהם עם השכלתם עםי־הארצות דאורייתא ודרבנן, בידעם, כי בענין זה לא יוכלו להשמיע את דעתם, לא לימין ולא לשמאל, מחסרון ידיעה, הם, במתכוון או שלא במתכוון, מתנגדי הזווג שאנו מזווגים את הציוניות עם הקולטורה; רבים עיפים ויגעים אחרי הפלפולים הארוכים והמעוררים בדיני ממונות, ומזלה של הקולטורה גורם בכל פעם שהיא חלה בין השמשות, בשעה שאינה לא יום ולא לילה, או בשעה שראשי הקונגרס אנוסים ללכת לביהכ"נ לערוך שם רנה ותפלה לחיי קיסר אוסטריא ביום הולדתו וכו'. כל הגורמים האלה יחד דוחקים את רגלי הקולטורה ומניחים את תורתה בקרן זוית שבהקונגרס.

הראשון אשר בין נואמי הקולטורה, הד"ר גאסטר, זכה יתר מחבריו שבאו אחריו למשוך את לב הקונגרס, יען כי בחלקו עלתה הדרשה ביום השלישי לקונגרס לפנות ערב, בשעה שאנשי הקונגרס נאספו במספר רב, והרוח רוח ששון וחדוה אחרי אשר כורתה ברית השלום בין המפלגות בדבר בית האוצר ותקנותיו. ד"ר גאסטר, שבשרונותיו מרובים, הוא ממיף בדברים יפים, צעצועים ופרחים, וגם זיקי אש פלדות, ויודע לכוין את הרוחות, ולקרב את המפלגות ולצאת ידי כל הדעות. זאת היתה המטרה שהציב לו, וגם הגיע אל מטרתו. אם עוררה דרשתו הסכמה גמורה — לא נדע, אבל כי עוררה התלהבות והתרגשות גדולה — זהו דבר ברור.

תמצית דבריו של ד"ר גאסטר היתה: קויתי כי שאלת הקולטורה תהיה חלק אחד, משאלת ההנהגה, יען כי חובה גדולה נהוגה עלינו לא רק לסדר את עניני ההנהגה בחמר, כי גם להת לעמנו רוח מוסר ודעת והשכלה. אבל שאלת הקולטורה לא נכנסה בכלל ההנהגה, ואני נקראתי פה להת דין וחשבון מן המעשים אשר עשה הועד הקולטורי. מה עשה הועד הזה? הוא עשה אך מעט, אבל הוא מקוה לעשות הרבה. הנני בעיניכם כחולם, ואדמה, כי בראותכם אותי עולה על הבמה תקראו: הנה בעל החלומות הזה בא. באמת — אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה. הקולטורה הוא אחד החיזיונות הנשגבים והנעלים בכל משאות נפש עמנו. מן החזון הזה דלה עמנו מאז את כח החיים הנטוע בו והמעודדו. באין חזון זה יִפָּרע גם היהיד גם העָם. אם לב עם נוטה אחרי תפארת הטבע הסובב אותו, אז ימלא היופי את נפשו ואת כל קרביו, והיה חזון לבו ומשא נפשו אך יופי ושֶׁפֶר. אם לב עם נוטה אחרי תאוה נשחתה, כמו, למשל, אחרי המת נקם ומשטמה, אז יהי חזון לבו אך הרג ואבדן, ועם כזה ירד מטה מטה במדרגות התום והמוסר, והיה לאחור ולא לפנים בנבכית שכלול הרוח ותורת האדם. אנחנו היהודים היינו מסתכלים תמיד כלפי מעלה של „אידעאל" מרום ונצחי, שאין ערוך לו בין ה„אידיאלים" של העמים הקדמונים, והוא היה נר לרגלינו במשך אלפי שנים. הננו חולמים, כי יבוא יום אשר בו נזכה לאחוזה נכונה בתבל, אשר בה ימשול הצדק, בה תשלט האהבה שלמת, ואחוזת־ שמים זאת, נחלת־מרוכים בארץ מתחת, היא תקות עם ישראל ומשא נפשו. החזון הזה שונה הוא מחזיונות העמים הקדמונים האחרים, וע"כ גם ישראל שונה ונבדל הוא מעמים אחרים. וע"כ כל כלי יוצר עלינו לא יצלח וכל התלאות לא עממונו. אתם תשובו תתפלאו בי: מה ענין לחזון זה ולהציוניות? ואני אענכם יש ויש קשר אמיץ בין השְׁנַים האלה: האחד הוא תקוה והשני פעל. לעיני הרוח אשר בנו נשקף עתה העתיד הנהדר, וזהו סוד כחנו ונצחנו. אם יֵהָרֵס גֵוֵנוּ, רוחנו לא יהרס. כאשר נהרס ההיכל לא בקשו אבותינו את המנצחים הרומאים לשוב לבנות את החרבות במהרה, אך להת להם מקום לשובב את רוחם אל נוהו, אל בית מדרשו. ובית המדרש הזה לא נהרס מאז ועד עתה. אנחנו

למדנו בכל מקום ומכל מלמדינו השכלנו, וגם מורים ומלמדים היינו במקומות רבים. אנחנו הראינו בעליל, איך יוכל עם מפוזר ומפורד לעמוד ולהתקיים בכח נפשו, וגם עתה הננו מראים ומורים, איך יוכל גוי קו קו ומבוסה לרדוף ולהשיג מטרה נשגבה בהציוניות. אין אנו עוסקים פה בעניני החומר, אך עניני החמר הם לנו דרך והכנה אל מטרת הרוח. אנחנו עובדים פה לשחרור הרוח, לשכלול המין האנושי, וע"כ אצדק באמרי, כי הקולטורה עומדת ברום מדרגת הציוניות. כבר קדמתי לגלות את אזנכם כי הנני בא בידים ריקות, אך בלב מלא. אל תדחקו את השעה ואל תאיצו בנו להראות במהרה מה פעלנו, אך חכו לנו וראיתם כי גדולות נפעל. לפי שעה יכולים אנו אך להביע את תקותנו, יען כי אין בידינו לעשות ככל אשר נחפץ. אין אנו יכולים לקבוע במקום הזה את חקי הדת. אין אנו יכולים להתערב בריבי המפלגות בדבר האמונה. אבל בעת אשר כולנו שטים באניה צפה על פני ים זועף, ים השנאה והתלאות, יאיר לעיני כולנו מגדל=המאור, המורה לנו את מקום החוף השאנן. זה משפט הקולטורה: ההכרה, כי יש מרכז=האורה המורה לנו את דרכנו בהליכות=עולם בו נלך ולא נכשל. אמנם יש גם קולטורה מזויפת. העמים אשר לחוף ימים ישכנו יודעים, כי יש גם מאורות מתעים אשר יבריק האויב להתעות את אנשי האניה לקרוב אל חוף, שאחריתו אבדון ודראון. כנגד מאורות מתעים כאלה אנו נלחמים. הדבר אשר אותו נבחר ואליו נשתוקק הוא חוף שאנן באמת. עלינו החובה לבוא אל החוף ברוח נכון, ברוח חיים חדשים וכו'.

כאשר כלה הד"ר גאסטר לדבר צהלו הנאספים לקראתו בהרועת הידד ובמחיאת כפים. הקהל שמח שמחה גדולה לשמע הדברים היפים שהשמיע הנואם=המטיף ברוח כביר ובקול חזק וברגש נמרץ. אין לכחד, כי הד"ר גאסטר הוציא את עצמו ידי חובתו כדיפלומאטי חרוץ. מה היה לו להודיע? הועד הקולטורי לא לבד שלא עשה דבר מאומה במשך השנה, אך גם לא היתה כל יכלת בידו לעשות דבר מה, בהיות חבריו מפוזרים ומפורדים בכל קצוי תבל, ובאין מקור נפתח מאת הועד=הפועל להת אף אגורה אחת לצרכי הספרות והקולטורה. כל בריאתו של הועד הקולטורי שנברא באחד מימי הקונגרס הראשון, וישבריאתו נשנתה בימי הקונגרס השני — לא היתה בריאה שלמה, בר=קיימא, כי אם -- לשבר את האזן. ועד כזה לא יכול לצאת מן הכח אל הפועל, ובהגיע עתה מועד הדין והחשבון מה היה בפי הד"ר גאסטר להודיע? לברוא יש מאין לא יוכל גם הכנה שבהכמים, ועוד מכשול אחד היה בדבר, כי החרדים עוד לא חדלו לפחוד מפני השם קולטורה. באפנים כאלה לא היתה דרך אחרת כי אם לשאת משא ולחצוב להבות אש, וכן עשה הד"ר גאסטר. לפי שעה שכח הקהל, כי אין דין וחשבון; לפי שעה שכחו החרדים, כי סוף סוף הרים הד"ר ג. את הקולטורה על נס, והנאורים שכחו, כי הד"ר ג. כוון גם לדעת החרדים. כל מפלגה מצאה בדרשתו של המטיף הנבון את הרצוי ואת הנחמד לה לפי רוחה. על דרוש כזה אין משיבין ועל משפטים כוללים וסתמיים כאלה אין משא ומתן. שמחה, התלהבות, התרגשות, מחיאת כפים!

לפי החלטת הועד שנתמנה להכין את דבר הקולטורה נועדו עוד שלשה נואמים להשמיע דבריהם אחרי הד"ר ג. ואולם מרוב הועדים וההחלטות ומקוצר הזמן נשארו החלטות רבות כנשמתין דאזלין ערטילאין. הקונגרס חפץ תמיד לעייל פילא בקופא דמחטא, לעשות במשך ימים אחרים דברים שעבודתם והכנתם דורשות עדן ועדנים, ואף כי הועדים עובדים עבודה רבה, והמנצחים עליהם משגיחים ומפקחים בעין חדרת על כל הנעשה, מן הנמנע הוא להתאים ולהקביל את ההלטות כולן יחד ולקיים את כל אשר נחלט. ביחוד

לא טוב גורל הענינים החלים בימים האחרונים, כשראשי הקונגרס רואים שהיום קצר והמלאכה מרובה, וההכרח כופה עליהם הר כגיגית לקצר ולקצץ בנטיעות, ונקל להבין, כי בכל פעם שתופר אחת ההחלטות ויפרע אחד הסדרים שנקבעו מראש ע"י אנשי המחלקה אשר דנו בדבר, אי אפשר להמלט מתלונות ותרעומות, הואיל שכל ועד מיוחד יודע רק את אשר לפניו, יודע הוא כי עבד עבודתו באמונה, יודע הוא, כי השאלה שהיתה ערוכה לפניו היא חשובה לענין הציוניות, וטבע הענין מחייב, כי על כל ועד חביב ענינו יתר משאר הענינים. אבל אין הועדים המיוחדים יודעים את צרכי ההנהגה הראשית ואת דאגותיה שהיא דואגת לצאת ידי חובת כל המפלגות, וההנהגה הזאת היא נבוכה כל ימי הקונגרס, כי חפצה היא לצאת ידי כל הדעות, אבל אין היא יכולה, מפני קוצר הזמן ורוב הענינים, ומפני שהקונגרס הזה נבדל הוא משאר הקונגרסים, שאין הכנתו די צרכו. אל נא נשכח, כי בקונגרס מדעי, או בקונגרס לעניני עם או מפלגה, לעניני מדינה או כלכלה, יש הנהגה קבועה במשך כל השנה, יש משטר, יש כללים, ופה אנו עומדים אך בתקופת תנועה, ואנו מפוזרים בכל הארצות, ואנו חפצים הרבה, אבל אין יכלתנו שוה לחפצנו.

ואם דבר זה נוגע אל כל השאלות, במדה יתרה הוא נוגע אל שאלת הקולטורה. לשוא נינע לכסות ולהעלים דבר זה. גבוה מעל גבוה בין מנהלי הקונגרס הוא ראש הציוניים החדשים ד"ר הירצל, והד"ר הירצל הוא שקוע ראשו ורובו בהשתדלותו המדינית. הקולטורה העברית, כאשר הודה בפיו, איננה ברורה לו כל צרכה, וחפץ הוא לאחד ולחבר ולא להפריד ולהבדיל את המפלגות, וצרך דין וחשבון מהתנועה הספרותית או הרוחנית העברית לא יוכל להיות מורגש לו באותה מדה שהוא מורגש לאחד מאתנו אנשי הרוח העברי, הסופרים העברים. אמנם הד"ר הירצל הוא בעל נמוס וקונסטיטוציוני די צרכו לשים לב גם אל משאלותינו אלה, אבל עכ"ז מן הנמנע הוא שנטית רוחו של ראש הקונגרס לא תשפיע על הקונגרס בכללו. עלינו להבין את הדברים האלה, עלינו להבין את מעלות רוחו ואת סגולותיו היקרות והנשגבות של הד"ר ה., ולדעת גם את אשר הוא חָסֵר, את אשר הוא חסר בהכרח לפי חנוכו וידיעותיו והרגלו והלך רוחו; עלינו לדעת, כי איש שלם בכל המעלות והמדות, בכל הידיעות וההכנות — לא נמצא; עלינו לשקול את המעלות ואת המגרעות במאזנים ולהמלך בנפשנו, אם טוב כי נעמיד בראש את אחד הסופרים העברים, את אחד האנשים המסורים כולם אל הקולטורה העברית, אם יוכל איש כזה להביא לנו תועלת בהשתדלות מדינית, למשוך אחריו את לב העם, לאציל מהודו על הקהל, ולנהל הכל בחכמה ובחריצות ובפקחות כהד"ר ה. — אך ע"י בחינה כזאת בדעה מיושבת נבוא לכלל החלטה, כי טוב הדבר כמו שהוא, וגם אנחנו, בתור סופרים, חייבים הננו למחול ולותר על הרבה — לטובת הענין כולו.

עד שהיה פנאי לשלשת נואמי הקולטורה להשמיע איש איש את דבריו באה שאלת ההנהגה ותדחה מפניה את הקולטורה לפי שעה. וזאת לדעת, כי גם שאלת ההנהגה אֻחרה מן המועד הראשון. היא נועדה להֵעָלות על הפרק ביום השני להקונגרס אחרי הצהרים, ולא היה סיפק ביד הנשיאות להעלותה עד היום השלישי לפנות ערב, וכ"ז בשביל הסבה המבוארת למעלה: חוסר הכנות מספיקות וקוצר הזמן. גם ההנהגה, כשאר הענינים, היתה ענין לועד מיוחד לענות בו. בשם הועד הזה ערך ד"ר קלע את אשר החליטו אנשי הועד, והיא שיטת ההנהגה. ראשי פרקים של השיטה הזאת הם:

א) ההנהגה הציונית מאחדת ומחברת את כל היהודים שהסכימו על העיקרים שנתקבלו עפ"י הקונגרס הציוני וישלמו את השקל.

על ההנהגה מנצח הקונגרס הציוני, והקונגרס יקום עפ"י בחירות אשר אגודות ציוניות תבחרנה להן מורשים ובאי כח.

והקונגרס בוחר ועד-פועל, והוא המוציא לפעולות את החלטות הקונגרס.

ב) ההנהגה תפרד לועדים מדיניים ומחוזיים.

המחוזות יפרדו לחברות, והחברות לאגודות של בוחרים.

מספר החברות איננו קצוב ומוגבל. כל חברה תעמוד תחת פקודת ועד, והועד יאושר ע"י ההנהגה הראשית שבמדינה. בכל מדינה יש ועד אחד משגיח על כל החברות הציוניות שבאותה מדינה, ובשעת הצרך מיסדים עוד ועדים מדיניים.

הועד המדיני יורכב מן חברי הועד הפועל הראשי מבני אותה מדינה ומבאי כח החברות השונות.

ג) הקונגרס יתאסף לכל הפחות אחת לשתי שנים במקום אשר אותו יקבע הקונגרס הקודם, והרשות ביד הועד הפועל לשנות את מקום הקונגרס כשיש צרך בדבר.

הקונגרס ממונה לחקור ולקבל דינים וחשבנות מאת הועד הפועל, לעשות שינוים בהפרוגרמא הציונית, לקבוע את סדרי המעשים אשר יֵעָשׂו עד הקונגרס הבא, לבחור את הועד הפועל ועוד ועדים זולתו, לחקור ולקבל בקשות והערות שונות.

בהקונגרס ישתתפו אך מורשים שנבחרו כחק עפ"י משלמי השקל.

הועד הפועל חייב לשלוח אל הועדים המדיניים שלשה שבועות לפני הקונגרס את פתשגן הפרוגרמא של הקונגרס, ופתשגן הכתב הזה יהיה נעתק לשפות שונות שבכל מדינה ומדינה, ששם יש ועדים ציוניים.

ד) הועד הפועל יִבָּחר מימי קונגרס אחד עד משנהו הבא אחריו, והוא מירכב מחמשה חברים בווינא (זהו הועד הפועל הקטן), ועליו יתוספו חברים נבחרים מארצות אחרות (וזהו הועד הפועל הגדול).

הועד הפועל הקטן מחויב להגיש כל דבר הקשה אל הועד הפועל הגדול.

הכנסותיה של ההנהגה הציונית הן מן השקלים ומן הנדבות והתרומות השונות.

השקל הוא תרומה שנתית, ויוצא להוצאות קבועות.

כל ציוני הרוצה לקבל זכות בוחר חייב לשלם את השקל.

הד"ר קוֹקֶש קבל את ההצעה הזאת וידרוש אך שני שינוים קלים, והד"ר בודנ-היימר הציע לשים את ההצעה לפני בחירי המורשים מארצות שונות לעיין בה, אבל הצעתו של הד"ר ב. לא נתקבלה. אז הודיעו רבים מהנאספים כי הם חפצים לחוות דעתם, ובהיות השעה מאוחרת, ומספר החפצים לנאום רב מאד נדחתה השאלה הזאת ליום הבא.

ביום הרביעי להקונגרס נראו פנים חדשות. סיר פרנסים מונטיפיורי בא מהאמבורג להופיע בהקונגרס ולהשמיע את דרשתו. סבות נכבדות עצרו את סיר פרנסים מבוא ביום הראשון. אנחנו חושבים, כי אעפ"י שהוא סיר פרנסים מונטיפיורי, ואעפ"י שהיו לו סבות נכבדות, אם חפץ הוא באמת ליטול חלק בראש הציוניות, חייב היה לבוא אל הקונגרס ביום הראשון. אנשים שאין הונם מגיע אף למקצת מן המקצת מהכנסותיו של סיר מונטיפיורי באו בהוצאותיהם מקצוי רוסיא, וביניהם היו רבים, אשר

כבית נכבדות עמדו לשטן להם, וכב"ז בטלו את כל הסבות מפני הענין הלאומי הגדול. אם כה ואם כה הופעתו של מונטיפיורי בהקונגרס היתה מקרה נכבד. ג'נטלמן אנגלי מלא חן ונעימות, איש אשר שמו לבד דיו לפתוח לפניו את כל השערים בבית ישראל — זה היה ארח הגון מאד, וגם הדרשה אשר קרא סיר מונטיפיורי בשפת אשכנז היתה הגונה מאד. הוא דבר בענוה ובמתינות ויביע את דבקותו בעמו ואת אהבתו לציון וגם קרא בשם דודו הצדיק נ"ע, והזכרת השם הזה לבדו דיה היתה לעורר התלהבות גדולה. סיר מונטיפיורי עוד לא הגדיל לעשות לטובת הציוניות, אבל יש בידו לעשות הרבה מאד. הוא יוכל לקנות את לב העם העברי, והוא יוכל גם לעמוד במקום גדולים. בעל־ברית כזה הרוש היה לחפץ הד"ר הירצל. כמה בני אצילים עברים, יורשי שמות גדולים, שמות בברמיה, פילד, קידאגדא וכו' הולכים וכלים כליון רוחני, באין מטרה, באין מסרת אבות בידיהם, באין „אידיאל" אשר ירוממם, אשר יצילם מן הטמיעה ומן השפיות הרוחנית, מן הסוסים ומן המחולות ומן הקלפים ומן הצעצועים והשעשועים! הוי על הבנים האובדים האלה, הוי על היורשים המבזבזים את ירושתם הרוחנית, ועתה כי הציל הד"ר ה. את אחד היורשים האלה, חייבים אנו להודות לו — ותקותנו חזקה, כי החטר מגזע מונטיפיורי לא יהיה חטר גאוה, אך נטע שעשועים בכרם בית ישראל.

אחר משא ומתן ארוך בדבר ההנהגה נתן מועד לנואמי הקולטורה להשמיע את דבריהם. הד"ר ליאופולד כהן השמיע אתמול את נאומו, ויבאר מדוע לא יצא הועד הקולטורי הממונה מכבר לעשות דבר מה, וגם הציע איזה דברים שיש בהם ממש, כמו יסוד הועד החדש להפיץ דעת שפת עבר, וגם אזן וחקר חקים ותקנות בעד הועד החדש הזה ויכתוב אותם בספר, והחוברות הקטנות, הכוללות את דברי החוקים האלה, נחלקו בין הנאספים. אך הנאספים לא היו מוכנים לשקלא וטריא, וגם לא היו עתותיהם בידיהם, ועוד יתר היתה השעה דחוקה בעת אשר נואמי הועד הרה"ג ריינס וכותב הטורים האלה נשאו את מדברותיהם. היום היה יום אחרון לקונגרס, ועוד היתה המלאכה מרובה, וע"ב־שבת היה, והמסדרים את הקונגרס חששו שמא יאריכו הדרשנים בדרוש והקונגרס לא יוכל לגמור את עבודתו, ולמרבה המבוכה נוספה עוד חגיגה אחת בביהכ"נ ששמה מהרו ראשי הקונגרס ללכת ולשמוע שם את דרשת הד"ר גאסטר אשר נתן כבוד לקיסר אוסטריא וכו'. אז השמיע הרה"ג ריינס דברים יוצאים מן הלב וידבר לשלום ולאחדות ויעורר את הנאספים להוציא מן הציוניות את כל הענינים המבדילים והמפרידים בין המפלגות. ויהיו רוב דבריו דברי אגדה ומשלים נאים וקולו קול רועד ויש אשר בכה בדברו, ומראה האיש מראה מעורר כבוד ורצון, ונאומו — עברי, והרגש המפעם בדבריו די כח היה לו לשחד את הנאספים לוא גם חוה הרב את דעתו כנגד הקולטורה, כי הוא דבר על הציוניות ועל אחדות ישראל ועל רום ערך האספה הנבחרת בכלל, ואמנם לא חוה דעתו לא לטובת הקולטורה ולא כנגדה, אך בקש ויתחנן אל הנאספים להחזיק במעוז השלום והאחדות ולבנות ולא להרוס, ובקשת רב כזה, הנשמעת בחום רגש ובתמימות הלב, אי אפשר שלא תעשה רשם, אבל אין זה רשם לשם מעשה, ולוא שאל איש אז את הנאספים אם הם מסכימים על הקולטורה או מתנגדים לה, אזי לא ידע איש מה להשיב, כי שאלה כזאת לא נפתרה עפ"י דרשת הרב, והגדרים לא סומנו היטב, וההחלטות לא נקבעו לא לימין ולא לשמאל. דרשה מלבבת נשמעה, ותחת אשר היתה דרשת הד"ר גאסטר דרשת מטיף נבון, ומשליו ערוכים לרוח העת החדשה, ומקצתם — חן המקום עליהם, המקום אשר שם יושב הד"ר ג., שהשפיע עליו לבחור את תמונותיו מן האניות ורבי החובלים, היו

משליו של הרב ריינס משלים מן המדרש והתלמוד, שדעת זקנים נוחה מהם... אחריהם דבר כותב הטורים האלה על אדות הקולטורה וינסה לברר את דעתו ואת יחוסו אל השאלה הזאת המסכסכת את המפלגות וישמיע תלונתו על אשר לא הושם חק, כי בכל קונגרס יִקָּרֵא דין וחשבון על אדות תבואת השנה על שדה חכמת ישראל וספרות שפ"ע, כמו שדין וחשבון יקרא ע"ד מצב ישראל, ויבקש את הנאספים להסכים ולהחליט, שהקולטורה העברית לא תהיה עוד לעתיד נבלעת בהפרוגרמא של הקונגרס, אך תהיה לאחד מראשי הפרקים. זו היתה הצעה ממשית, שאפשר להסכים עליה או להתנגד לה, אבל בכל אופן חובה היתה על הקונגרס לישא וליתן בה. אבל כאמור לא היתה השעה שעה משא ומתן, והקונגרס שהחליט לקבוע בדפוס גם את דברי הרב הג' ריינס גם את דברי כותב הטורים האלה, וגם את דברי הד"ר גאסטר והד"ר כהן, חשב לצאת ידי חובתו בהחלטה זו לבד. לא זה המקום לכותב הטורים האלה להדפיס את אשר דבר; חלקו מאז בין השומעים ולא בין המדברים בהקונגרס, אך חובה היתה שומה עליו מאת הועד הקולטורי להשמיע בשם הועד את אשר החליט, חובה היתה לדבר — ונדבר, אבל אף רגע אחד לא השלה איש מאתנו את נפשו בתקוה כוזבה, כי הקולטורה תהיה לענין של מו"מ רחב. כאז כן עתה עלינו להשמיע את דעתנו, כי הקונגרס כמו שהוא איננו יכול לעשות דבר של ממש לטובת הקולטורה הכללית בין היהודים או לטובת הקולטורה העבריה הרוחנית. הרחבת הקולטורה הכללית כבר עלתה למדרגה גבוהה מאד בין היהודים בארצות המערב וגם בין היהודים הנאורים בארצות מושבנו, וכלום יכול הקונגרס לעשות גדולה או קטנה בפנה זו; ואשר לקולטורה העברית לחכמת ישראל, לקורות ישראל, לספרות העברית — זהו ענין לחכמים ולסופרים, והקונגרס והועד הפועל אינם ביד הסופרים העברים. גם תלויה העבודה הזאת בתנאי מעמד המדינות השונות וחוקיהן ודיני מלכותן שאין הציוניות רוצה לנגוע בהם כמלוא נימא, והקונגרס בבאזיל איננו יכול לקבוע פרוגרמא אחת לארצות שונות ונבדלות זו מזו. כן גם אין כסף להועד הפועל, ואין קבוץ חכמים במקום אחד. כל הדברים האלה עושים את עבודת־הקולטורה של הקונגרס לדבר נמנע, לוא גם הסכימו כל החרדים על הקולטורה, וע"כ אך לשוא באו הקולות והלפידים בשם „שאלת הקולטורה". זו היא שאלה ב ד ו י ה ביחס אל הקונגרס, והיא תוכל להיות שאלה רק ביחס אל הציוניים השונים לאגודותיהם לפלגותיהם בארצות שונות. הציוניים לא יוכלו להעמיד את כל עבודתם על תרומת השקל ועל מקנה אקציות. הרעיון הציוני הוא רעיון אדיר ורחב מאד, ואי אפשר שנצמצם אותו במצוה קלה אחת לצאת בה ידי חובתנו. נניח כי כבר שלם איש איש מאתנו את השקל וגם קנה מניות לפי יכלתו, האם אח"כ נחבק ידינו בחקנו? אחד מכותבי החוברות בשפ"א, אשר גדר את חקי הציוניות, אמר כי על כל ציוני לעסוק בפרופגנדה, לאמר בהפצת השטה ע"י מכתב ודבור בקרב ידידיו ואנשי בריתו. אבל גם אלה הם פטומי מילין בעלמא. נניח, כי הפרופגנדה עושה חיל. מה זו אומרת? כי גם ידידינו ואנשי בריתנו קונים איש איש מניות ומשלמים את השקל! ומכאן ואילך? האם זאת היא כל הציוניות? הן בהשתדלות מדינית לא יעסוק איש מאתנו, ומניחים אנו את הדבר להועד הפועל, ומה לנו איפוא לעשות? כל רעיון מביא לידי מעשים שונים — אם נאכה או נמאן. בהכרח אנו צריכים לעסוק בספרות עפ"י הרוח הציוני, לעסוק בחנוך עפ"י הרוח הציוני. בהכרח אנו צריכים להכין ולהתקין את הדור החי ואת הדור הבא, להכשירו ולתקנו אל הישוב, ולתת לו את כל אשר הוא חסר, ובמקצעות הרבים האלה אי אפשר שתהיינה כל המפלגות כעדר הקצובות ובהכרח יפעלו המשכילים לפי רוחם והחרדים לפי רוחם

ומה אפוא מבקשים אנו מאת הקונגרס? אומרים לנו, אין להקונגרס לא מומחים ולא כספים, לא אורגניזאציא ולא אמצעיים לעבודת הקולטורא. הן זה הוא מורם מעל כל ספק, אבל עכ"ז חובה על הקונגרס להשמיע קולו ברמה, לחוות דע, להאיר נתיב, כי לפי דעתנו גם זה מעשה! הרבה הרבה דורש הקונגרס בדברים שאיננו יכול לעשותם, בדברים שהם רחוקים מאד, אבל אין זו מונעתו מהשמיע את הגות דעתו ומהראות את מגמת פניו. שלשת הקונגרסים אשר היו עד היום לא קבעו לענין הגדול הזה את המקום הראוי לו, ע"כ עלינו אנשי הרוח חובה להשתדל להשלים את החסרון בשנים הבאות.

אח"כ באו הבחירות, ונבחרו חברים אל הועדים השונים הנבונים לעמוד על משמרתם מקונגרס זה עד הקונגרס הבא. לא נפרוט בזה את שמות הנבחרים, שכבר נודעו ע"ד הודעות מה"ע, אך נזכיר כי שינוי אחד, והוא אי-בחירת הד"ר גאסטער, העיר התרגשות קטנה, ויגרום לגילוי דעתו של אחד המורשים האנגלים, להוציא מלב הטועים, לבל יוסיפו להפיץ דבת כזב, כי יש דברים בגו, שבשבילם נמנע הד"ר ג. מהשתתף בהועד הפועל. והד"ר ג. בעצמו קם ויודיע, כי כל זה הוא אך מפני הסדר השורר באנגליא וכו'. במופלא ממנו לא נחקיר, אבל אחרי כל ההצטדקות והסדרים השוררים באנגליא וכו' אנו מצטערים על פרישת הד"ר גאסטר מן ההשתתפות בהועד הפועל הגדול, ונביע תקותנו, כי בעיד מעט ישוב אל הועד הזה לעבוד עבודתו כבתחלה.

והדין והחשבון של הועד לישוב א"י אשר קרא הר' גרינברג (לונדון) גם היא היה אך הצטדקות על שלא נעשה דבר במשך השנה. הועד שם לבו אל ההצעה לקנות את המקום מודעין ביהודה (מקום מולדת החשמונאים), אבל להוצאת הרעיון הזה לפעולות דרוש סך עשרת אלפים ל"ש, וכל עבודת הציוניים היתה נתונה במשך השנה ליסוד הבאנק. הר' גרינברג הביע תקוה, כי לעתיד אפשר יהיה לקנות את המקום בעזרת הבאנק, כשיסכים הקונגרס. גם השמיע דעתו, כי יש תקוה להבנות מחברת מכונני המושבות מיסודו של הבארון הירש (יק"א). אך עד עתה לא נענתה החברה הזאת לבקשת הציוניים אשר פנו אליה.

אנחנו קוינו גם לדין וחשבון פרטי ע"ד עבודת ישוב א"י במשך השנה, אעפ"י שהעבודה הזאת לא נעשתה ע"י הקונגרס. גם זה הוא חסרון להמנות לשנים הבאות.

לוא נערך לנו דין וחשבון כזה, אזי מחלנו גם על ההתפעלות שלא לצרך שנתעוררה לרגלי הצעת ישוב קפריסין אשר רצה ה' טריעטש להשמיע אותה מעל הבמה, ולא נתנוהו לדבר, ולהשיבו אח"כ כי אין זה ענין להקונגרס הציוני לענות בו.

הרבה אנו שומעים, הרבה אנו קוראים ע"ד מצב המושבות בא"י, אבל הקונגרס הציוני חייב היה לטרוח ולהשתדל, לעמול ולעבוד למען הבין את הדין והחשבון היותר מדויק והיותר נכון בענין זה. בעבודה כזאת, עבודה של ממש ראוי להראות חיבת ציון, ולא בדימונסטרציות של מה בכך, אשר תתעוררנה רגע ואח"כ אין זכר להן.

כל אלה הן הערות בעד הקונגרסים הבאים. אמנם עם כל ההערות האלה היה הרשם הכללי של הקונגרס השלישי טוב ומעורר. הד"ר הירצל עמד ברום מדרגת נשיא ומנהל. המפעל הגדול של הציוניות החדשה, בית האוצר, נוסד. הסכסוכים בדבר התקנות הוסרו. פנים חדשות נראו בין הפועלים הראשיים. הבקרת לא יצאה לתרבות רעה של מחלקת ושנאה וקנאה, ואחרי כל הויכוחים התאחדו לבות הנאספים לעבוד את העבודה הגדולה לישראל ולציון. נ"ס.

הַשְׁקָפָה עָפָה.

א.

אֲבוֹתֵינוּ, בְּדוֹר שֶׁלְּפָנֵינוּ. בְּעֵת מְשֹׁל הַבִּקֹּרֶת הָרוֹמֶמֶת,
בְּעֵת לֶדֶת שַׁאֲלוֹת שׁוֹנוֹת, עַל־דְּבַר דַּת־צְרוּפָה. אֱמוּנָה מְחֻכֶּמֶת,
אֲבוֹתֵינוּ בְּעִתָּם. בְּעֶטָם הַחַד. בִּמְלִיצָתָם הַיָּפָה הַמְרֻקֶּמֶת,
בַּחֲקִירָתָם שֶׁלְּכָל דֵּעָה־קוֹדֶמֶת הִיא בְּסָפֵק מִתְקוֹמֶמֶת,
בִּלְשׁוֹנָם, בִּלְצוֹנָם. בְּסִפְרֵיהֶם־שִׁירֵיהֶם נִלְחֲמוּ מִלְחֶמֶת,
לֵאמֹר: „אִם תּוֹרָה, אוֹ תְּפִלָּה, אוֹ הַשְׂכָּלָה קוֹדֶמֶת?

„לְמִי הַבְּכוֹרָה? עַל מִי מֵהֶן נִטְבְּעָה הַחוֹתֶמֶת
„שֶׁל יְיָ? עַל מִי מֵהֶן יוֹתֵר בָּהִיר תִּזְרַח שֶׁמֶשׁ הָאֱמֶת?
„אִם עַל חָכְמָה, קָרָה־מְאִירָה, שֶׁאֶת רַעְיוֹנֵינוּ מְרוֹמֶמֶת?
„אוֹ עַל אֱמוּנָה, בָּרָה־מְחַמֶּמֶת, עַל אֵשׁ־דָּת מְחַמֶּמֶת,
„עַל אֱמוּנָה, נְעִימָה־תְמִימָה, שֶׁבְּתִקְוָה הִיא קוֹסֶמֶת,
„אֱמוּנָה, שֶׁשַּׁ"י עוֹלָמוֹת הִיא לִשְׁלוֹמֵי אֱמוּנֶיהָ מְשַׁלֶּמֶת?

בְּדוֹר שֶׁלְּפָנֵינוּ. הִתְרוֹצְצוּ בְּקִרְבֵּנוּ אֵלּוּ שְׁלֹשׁ הַשִּׁטּוֹת:
חֲסִידוּת, לוֹמְדוּת וְהַשְׂכָּלָה. זוֹ אֶת זוֹ הָיוּ מַקְנִיטוֹת;
אָז הִתְלַקְּחוּ, הִתְוַכְּחוּ. הִתְנַגְּחוּ בֵּינֵינוּ אֵלּוּ שְׁלֹשׁ הַכִּתּוֹת,
מִקּוֹלָם נִשְׁבַּת שְׁלוֹם־בַּיִת, חָתָן קָם בְּחוֹתְנוֹ, בֵּן בְּאָבִיו,
כִּי לֹא כְּמָטָר. בְּנַחַת. הִרְעִיפוּ לִקְחָם, לֹא כְּטַל. לֹא כִּרְבִיב,
בְּזַעַף הִמְטִירוּ מְרִיבוֹת עֲצוּמוֹת. גַּם מַהֲלֻמּוֹת מִסָּבִיב.

וְעַל מַה גָּמְרוּ הִסְכִּימוּ אֶת הַוִּכּוּחַ, אֵלֶּה בְּנֵי עֲלִיָּה?
גָּמְרוּ: „כִּי תוֹרָה וַחֲסִידוּת. יַחַד עִם חָכְמָה וְאוֹרָה,
שְׁלֹשׁ אֵלֶּה הֵנָּה — הַיְסוֹד. הַבַּיִת הַתַּחְתּוֹן וְהָעֲלִיָּה,
שֶׁיְּסָדָהּ, שֶׁכּוֹנְנָהּ בְּרוּחָהּ אֻמָּתֵנוּ הַנָּאוָה וְהַשְּׁחוֹרָה

הִסְכִּימוּ: כִּי תוֹרָה, חֲסִידוּת וְהַשְׂכָּלָה, שְׁלָשְׁתָּן טוֹבוֹת!
לְרוּחַ יִשְׂרָאֵל הָרָם, לְלִבּוֹ הַתָּם, יַחַד כֻּלָּנָה הֵנָּה קְרוֹבוֹת!
כִּי תוֹרָה, חֲסִידוּת וְהַשְׂכָּלָה – הֵנָּה טְהוֹרוֹת, תַּמּוֹת,
הוֹרָתָן וְלֵידָתָן בִּקְדוּשָּׁה. שְׁלָשְׁתָּן הֵנָּה נוֹלְדוּ תְּאֻמוֹת.

כָּכָה הִתְוַכְּחוּ בְּבָתֵּי מִדְרָשׁ, בַּחֲדָרִים גַּם בְּפְאַת מִטּוֹת,
הִפִּישׁוּ רְאָיוֹת בִּסְפָרִים. חִפְּשׂוּ, קָרְאוּ גַם בֵּין הַשִּׁטּוֹת,
וְלִפְעָמִים, זֶה רֵאשִׁית מָדוֹן, הָיָה גַם לְמַטֶּה־רֶשַׁע וְזָדוֹן...
אָכֵן כָּל זֶה כְּבָר עָבַר וּבָטֵל! לָכֵן עַתָּה רוּחִי בָם לֹא יָדוֹן!

כִּי כָל עוֹד שֶׁהַשִּׁטּוֹת הָלְכוּ קָדִימָה, וְרַגְלֵיהֶן הָיְתָה רֶגֶל יְשָׁרָה
כֻּלָּנָה הֵבִיאוּ בְּרָכָה לְרוּחַ יַעֲקֹב הַתָּם, מָזוֹן לְנַפְשׁוֹ הַיְקָרָה;
אָכֵן בְּיָמֵינוּ, שְׁלָשְׁתָּן יַחַד סָרוּ מִנִּי דֶרֶךְ! נָטוּ מִנִּי אֹרַח!
הִתְקַרְקְרוּ! הִתְבַּלְבְּלוּ! הִתְדַּלְדְּלוּ! כִּמְעַט הָיוּ עָלֵינוּ לָטֹרַח...

ב.

וְעַתָּה – לֹא אֵלֶּה הַיְהוּדִים,
לֹא אֵלֶּה הַוִּכּוּחִים וְהַלִּמּוּדִים!

אֲבוֹתֵינוּ אָז בְּעִתָּם, בְּעֶטֶם הַחַד נִלְחֲמוּ מִלְחֶמֶת
לֵאמֹר: „אִם תּוֹרָה אוֹ תְפִלָּה אוֹ הַשְׂכָּלָה קוֹדֶמֶת?" –
וְעַתָּה שָׂחֹק יִשְׂחֲקוּ הַחֲדָשִׁים, אֵלֶּה הַבָּנִים הַפִּקְחִים,
שֶׁהַמַּטְבֵּעַ לָהֶם – דֵּעַ, שֶׁחֲסִידוּתָם – בְּכִיסָם, אֵלּוּ הַבּוּרִים,
עַתָּה הֵמָּה יִשְׂחֲקוּ עַל אֵלּוּ הַוִּכּוּחִים הַנְּבוּכִים, הַקָּשִׁים
הַזָּרִים לְרוּחָם, לְרוּחָם שֶׁסּוֹבֵב הוֹלֵךְ בְּלֵילֵי שִׁמּוּרִים

מִשְּׂחוֹק אֶל שְׂחוֹק: מִשְּׂחוֹק עִם אֲנָשִׁים אֶל צְחוֹק נָשִׁים,
מִשְּׂחוֹק עַל הַבִּירְזָא בְּפָאנְדִין יְשָׁנִים גַּם חֲדָשִׁים,
אֶל שְׂחוֹק הַבַּאלֶע"טִין – עַלְמוֹת־מְחוֹלְלוֹת הָעֲפוֹת
בְּרַגְלֵיהֶן, וְהַלֹּקְחוֹת לֵב שְׁבִי בְּעֵינֵיהֶן הַיָּפוֹת.

וּמִזֶּה הַשְּׂחוֹק, אַךְ פְּסִיעָה קְטַנָּה, אַךְ פְּסִיעָה אַחַת

אֶל שְׂחוֹק וְקַלּוּת רֹאשׁ, שֶׁמַּרְגִּילִין אֶת הָאָדָם לַעֲבֵרָה:
לִשְׁתִיָּה כַּדָּת וְשֶׁלֹּא כַדָּת, לַאֲכִילָה גַסָּה, לְתַאֲוָה יְתֵרָה
לִפְלוֹנִית אַלְמוֹנִית, שֶׁבְּרַמָּה שֶׁלָּהּ, לִפְעָמִים, לֹא נִטְּרָה,
וְכֹה יֵלְכוּ מִדֶּחִי אֶל דֶּחִי, יִפְּלוּ מִן הַפַּח אֶל הַפַּחַת,
וְעַל כָּל הָעֲבֵרוֹת יְכַפֵּר הַשֶּׁקֶל, תְּכַסֶּה הַגֵּרָה! ...
וְחָטָא, וְכִפֶּר, וְחָטָא, וְאֵין נַחַת! חַטָּאת נִצַּחַת!
עַד כִּי הַסַּפַּחַת תִּדְבַּק בּוֹ, בְּגַבַּחַת אוֹ בְקָרַחַת...

וּמִשְּׂחוֹק הַבִּירְזָא וְהָעֲלָמוֹת יַעַבְרוּ אֶל שְׂחוֹק הַקְּלָפִים,
עַד כִּי יֵשׁ, שֶׁבְּלַיְלָה יַרְוִיחוּ אוֹ יַפְסִידוּ אֲלָפִים,
וְכֹה יֵלְכוּ מִצְּחוֹק אֶל שְׂחוֹק, לִבְלִי־חֹק ... בַּעֲלֵי הַכְּסָפִים,
כָּל מִינֵי צְחוֹק וּשְׂחוֹק, לְכָל הָעֲנָפִים, שֶׁבְּעָרִים יַחַד נֶאֱסָפִים...

ג.

עַתָּה, לֹא אֵלֶּה הַיְהוּדִים!
לֹא אֵלֶּה הַלְּמוּדִים!!

עַתָּה בְּנֵי הַנְּעוּרִים, הַבַּחוּרִים, הָרֵיקִים וְהַנְּעוּרִים
יִשְׂחֲקוּ עַל הַטַּעֲנוֹת־מַעֲנוֹת, בִּדְבַר אֵלּוּ הַשְּׁאֵלוֹת:
אִם מֻתָּר לִלְמֹד תְּנַ"ךְ עִם תַּרְגּוּם וּ"בֵאוּרִים".
הֵן הֵם עַתָּה עֲסוּקִים בִּשְׁאֵלוֹת, מְאֹד מְאֹד נַעֲלוֹת:
בִּשְׁאֵלוֹת רָמוֹת, בִּשְׁאֵלוֹת עַל־מַעֲלוֹת הַיַּעֲלוֹת!

הֵן כָּל הַשָּׁנָה כֻלָּהּ מִיּוֹם כִּפּוּרִים זֶה עַד יוֹם כִּפּוּרִים
הַבָּא, הֵם, בְּכָל הַלֵּילוֹת יֶהְגּוּ בְּרוֹמַנִּים, בְּסִפּוּרִים,
וְעַתָּה, הַאִם יוּכְלוּ, יַעַזְבוּ אֶת מִתְקָם וְאֶת תְּנוּבָתָם
שֶׁל אֵלּוּ הָרוֹמַנִּים, מֵאַהֲבַת הַבֵּן עִם צָרַת הַבַּת,
וְיֵלְכוּ לָנוּעַ עַל שְׁאֵלוֹת לֹא־קַלּוֹת, בְּדָתָם־תּוֹרָתָם,
יֵלְכוּ לְהִתְוַכֵּחַ בִּשְׁאֵלוֹת חָכְמָה וֶאֱמוּנָה, דַּעַת וְדָת!!

חָלִילָה לָהֶם מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַיָּשָׁן וְהַקָּשֶׁה הַזֶּה!!

לָסֶגֶת אָחוֹר, יָרֶדֶת תַּחַת, מִן גֹּרֶם הַמַּעֲלוֹת.
הֵן כָּל אֵלּוּ הַוִּכּוּחִים, כָּל זֹאת הַסִּפְרוּת שֶׁל הַשְּׁאֵלוֹת
כְּבָר עָבְרוּ, בָּמְהוּ מִן הָעוֹלָם, נִשְׂרְפוּ בְּהֶבֶל פֶּה[1]

שֶׁל עֲלָמוֹת. לְבוּשׁוֹת רְקָמוֹת וְלוֹקְחוֹת נְשָׁמוֹת
בְּהֶבֶל פֶּה שֶׁל כָּל נַעַר־נָעוּר, דִּבֵּר רָמוֹת,
מֵעַל דַּפֵּי עֲלֵי הָרוֹמַנִים, מֵעַל אֵלּוּ הַבָּמוֹת
שֶׁשָּׁב הֶבְרוּ לָמוֹ בַּחוּרִים וּבְתוּלוֹת נִכְלָמוֹת.

הֵן שִׂיחוֹת חוּלִּין שֶׁל אֵלֶּה תַּלְמִידֵי־חֲכָמִים וְהַכְמוֹת
צְרִיכִין לִמּוּד: עֵסֶק וְחֵשֶׁק, וְלִפְעָמִים גַּם מְהוּמוֹת!
כִּי מִי חָכָם וְיָבִין יֵצֶר לִבָּן שֶׁל רוֹב הָעֲלָמוֹת?
הֵן הַנְּשׁוֹתֵיהֶן נַעֲלָמוֹת תַּחַת שִׁבְעָה חוֹתָמוֹת!

אֲבוֹתֵינוּ חִבְּרוּ סִפְרֵי דָת לִנְחוֹל ש"י עוֹלָמוֹת
וְעַתָּה רוֹב סוֹפְרֵינוּ יַעֲשׂוּ לָמוֹ שֵׁם עַל פְּנֵי אֲדָמוֹת
בְּחַבְּרָם סִפּוּרִים „יְצוּרִים" מְלֵאִים חֲטָאִים וַאֲשָׁמוֹת
שֶׁל בַּחוּרִים, פִּלַגְשִׁים שְׁמוֹנִים, וְאֵין מִסְפָּר — עֲלָמוֹת...

לְאֵלֶּה סוֹפְרֵינוּ הַחֲדָשִׁים דֻּמִיָּה תְהִלָּה!
לְסַפֵּר הֲדַר כְּבוֹד גָּדְלָם — אֵין בִּלְשׁוֹנִי מִלָּה!
לָכֵן יִהְיוּ דְבָרַי מְעַטִּים! שְׂפָתַי נֶאֱלָמוֹת...
פֶּן בְּרוֹב דְּבָרִים אֶכָּשֵׁל בִּלְשׁוֹנִי. חָלִילָה...
וְנָגַעַת בְּסִיפּוּר חָדָשׁ — נוֹרָאָה עֲלִילָה!
כִּי מִי כָמוֹהוּ יוֹדֵעַ לְחַבֵּר שִׁיר עַל עֲלָמוֹת?

ד.

גַּם כָּל הַתּוֹרָה, הַתּוֹרָה בְּעַצְמָהּ וּבִכְבוֹדָהּ —
נֶפֶשׁ הַחֲדָשִׁים, כְּבָר לֹא תָבֹא בְסוֹדָהּ!
תַּלְמוּד, פּוֹסְקִים, מִדְרָשׁ, זֹהַר, יַלְקוּט וְהַגָּדָה —

---

[1] בנוול פה קי.

אוֹתָם כְּבָר שָׁכְחוּ כָּלָה, יִזָּכְרוּ כְּמַיִם עָבָרוּ!
לִשְׁמֹעַ קַבָּלָה, הַגָּדָה — פַּחַד יִקְרָאֵם וּרְעָדָה,
בְּעֵדֶן — אָזְנֵיהֶם וּלְבָבָם עַל מַסְגֵּר סָגָרוּ!...

תּוֹרָה, עֲבוֹדָה, מִדּוֹת טוֹבוֹת, עִיּוּן תְּפִלָּה
כָּל אֵלּוּ, כְּלָנָה לָהֶם תָּפֵל הֵנָּה! תָּפֵל בְּלִי מֶלַח;
הַלּוֹמְדוּת, הַחֲסִידוּת גַּם הַיַּהֲדוּת כְּלָּה
כְּאַיִן לָמוֹ! בְּעֵינֵיהֶם כְּבָר אָבַד עֲלֵיהֶן כָּלַח.

מוּתָּר־נוּתַר לָהֶם גְּמָרָא, תּוֹסְפוֹת, יַחַד כָּל הַמְּפָרְשִׁים!
סוּרוּ מִנְהֶם גַּם סִפְרֵי דַעַת וְהַשְׂכָּלָה, אֵלּוּ הַמְּהָרְסִים!
הֵן סִפְרֵי הַלּוֹמְדִים הַחֲסִידִים, כָּל חִבּוּרֵי הָאַפִּיקוֹרְסִים,
הַסְּפָרִים שֶׁל כָּל אֵלּוּ הָעֲנִיִּים, הַמְלַמְּדִים וְהַמְשָׁרְתִים...

כָּל אֵלּוּ הַסְּפָרִים, עִם חִבְרֵי חֲבָרִים, כֻּלָּם כַּחוֹבֶרֶת
אֶת הַשַּׂעַר עַל הַבִּירְזָא הֵם לֹא מַעֲלִים וְלֹא מוֹרִידִים,
הֵן כָּל שָׁנָה בְּאֵלּוּ הַסְּפָרִים יְבִיאֵהוּ חָסֵר, מִגְעֶרֶת;
עַתָּה הֵן נִשְׁאֲרוּ מֵהֶם לְזִכָּרוֹן בָּאָרוֹן, אַךְ שְׂרִידִים,
זְעֵיר שָׁם וּזְעֵיר שָׁם, בֵּין הַתַּנּוּר וְהַמִּשְׁאֶרֶת...

חֵי פַּרְעֹה! אִם יִתְּנוּ פְּרוּטָה בְּעַד אֵלּוּ הַסְּפָרִים!
הֵן בָּהֶם אַךְ שַׁקְלָא־וְטַרְיָא אָנוּ שׁוֹמְעִים, אַךְ קוֹל דְּבָרִים!...
בְּאֵלֶּה סִפְרֵי־הַשָּׁנָה, בְּאֵלֶּה מְאַסְּפֵי אֱמוּנָה וּתְבוּנָה
הָעֲשִׁירִים, הַגְּבִירִים וְהַשּׁוֹעִים, אֵינָם רֹאִים כָּל תְּמוּנָה

תְּמוּנַת שֶׁקֶל, אוֹ צוּרַת מַטְבֵּעַ
בְּזָהָב, בְּכֶסֶף, אוֹ בִנְיָר וּבִשְׁטָר,
שֶׁיּוּכְלוּ, לְעֵת מְצוֹא, לְהַשְׁפִּיל, לְהַגְבִּיהַּ
עֲלֵיהֶם אֶת הַקּוּרְ"ס־שֶׁל־יוֹם וּלְקַבֵּל שָׂכָר,
שְׂכַר עָרְמָה, מִרְמָה, תַּרְמִית וְתַחְבֻּלָה,
שְׂכַר עֹשֶׁק־שְׂכַר־שָׂכִיר וְגֵזֶל פְּעֻלָּה...

ה.

עַתָּה לֹא אֵלֶּה הַיְהוּדִים!
וְגַם לֹא אֵלֶּה הַיְּמוּדִים!

עַתָּה קָם בְּיִשְׂרָאֵל דּוֹר אַחֵר, דּוֹר טָהוֹר! כֻּלּוֹ חָדָשׁ!
אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת הַגָּאוֹן מִוִּוילְנָא עִם כָּל יְשִׁיבוֹתָיו,
אֶת הַבַּעַל־שֵׁם־טוֹב כְּקַשׁ יַחְשֹׁב עִם כָּל נִפְלְאוֹתָיו,
לְכָל תַּלְמִידָיו. לְכָל קְדוֹשָׁיו, — הוּא לֹא יֹאמַר: „קָדוֹשׁ“.

גַּם בַּמֶּה נֶחְשְׁבוּ לָהֶם זֶה מֶענְדֶלְזָאן וְכָל הַחֲבֵרְיָא?
מַה יִּתְּנוּ וּמַה יּוֹסִיפוּ לָהֶם כָּל הַיְדִיעוֹת, כָּל הַחֲקִירוֹת?
הֵן הֵם עַתָּה עַל הַבִּירְזָא יִשְׂחָקוּ, זְעֵרָא עִם רַבְרְבַיָּא!
וְשָׁם – כָּל הַדָּת, הַשַּׁ״ס, הַזֹּהַר וְכָל „סִפְרֵי הַיְצִירוֹת“ —

לְכָל אֵלּוּ הַסְּפָרִים אֵין שָׁם לֹא קוֹרִים, לֹא מִקָּח וְשַׁעַר!
אַךְ הַדָּגָן, הַחִטָּה, הַשְּׂעוֹרָה, הַפִּשְׁתָּה וְהַכֻּסֶּמֶת —
אַךְ בָּהֵן, בְּטוּבָן וּבְמִקְחָן, יָשִׂיחוּ כָּל יוֹשְׁבֵי שַׁעַר,
כְּבָר כָּשְׁלָה בִּרְחוֹב הַבִּירְזָא חָכְמָה וֶאֱמֶת!...

חֻקֵּי ה׳ וָדַעַת, מוּסָר וָדָת, יֹשֶׁר וּצְדָקָה. —
נְכוֹחָה וֶאֱמֶת — זוֹ מַלְכַּת שָׁמַיִם הַמְעֻשָּׁקָה.

כָּל אֵלּוּ יַחַד אֵינָם שָׁוִים פְּרוּטָה בְּיוֹם עֲבָרוֹת,
בִּפְרֹץ פִּתְאֹם מַגֵּפָה שֶׁל פְּלֵיטוֹת, שְׁמָטוֹת עֲקִירוֹת,
בְּעֵת אַלְפֵי רִבְבוֹת אַקְצִיוֹ״ת יֹאבְדוּ, יוּבָלוּ לִקְבָרוֹת
וְתַחַת הַמִּגְדָּל שֶׁל הַבִּירְזָא יַחְתְּרוּ חֲתִירוֹת;

בִּנְפוֹל שָׁם פִּתְאֹם עַל כֻּלָּם
פַּנִיקָ״ה, פַּחַד וּפָח.
בְּבוֹא עַל הַבִּירְזָא, עַל זֶה הַסֻּלָּם,
יוֹם צָרָה, קְרִיזִי״ם וּקְרַ״ח...

ו.

וְעַתָּה, אִם בְּיוֹם מַפָּלָה, מֵהִתְעֲרוּתָא דִלְתַתָּא [1]
עַתָּה, אִם בְּאַקְצִיוֹ״ת, אָבְּלִיגַצִיוֹ״ת נַעֲשָׂה כָלָה,
אִם גַּם הָרֶנְטָ״ה יָרְדָה, נָפְלָה מַטָּה־מָטָּה...
כָּל אֵלּוּ שָׁם: תּוֹרָה, תְּפִלָּה, חָכְמָה וְהַשְׂכָּלָה...
מָה הֵנָּה? בְּעַד מִי הֵנָּה? אֱמוֹר מֵעַתָּה?!...
הֲמֵהֵנָּה יָבֹא אֶל הַבִּירְזָא רֶוַח וְהַצָּלָה?!...

אַחַר כָּל זֶה הַחֻרְבָּן, אַחַר כָּל זֹאת הַמַּפָּלָה...
גַּם חֲסִידוּת־חֲבַ״ד מִמְּרוֹמֶיהָ הָשְׁפָּלָה;
אַחֲרֵי כָל זֹאת, חֲסִידוּת לוֹמְדוּת וְהַשְׂכָּלָה
אַךְ מִלִּים רֵיקוֹת הֵנָּה! בְּלִי הַגְבָּלָה!
מַה יִּתְּנוּ הֵנָּה לָנוּ וּמַה יּוֹסִיפוּ בְּעֵת בֶּהָלָה
כַּאֲשֶׁר תּוֹחַלְתֵּנוּ נִכְזָבָה, כָּל תִּקְוָתֵנוּ נוֹחָלָה,
כִּי כָל הַבִּירְזָא גָּוְעָה, נֶהֶרְסָה, יָרְדָה נָפָלָה!...
נֶהְפְּכָה כְּמַהְפֵּכַת סְדוֹם! כָּל גְּבוֹהָה הָשְׁפָּלָה!...

כַּאֲשֶׁר כָּל בָּאֵי שַׁעַר הַבִּירְזָא תֹּאחֲזֵם חַלְחָלָה:
גַּם הַגְּבִיר, קֹרַח בֶּן תֶּרַח, גַּם רוּחוֹ חֻבָּלָה!
הִנֵּה שָׁם אַט, שְׁחוֹחַ, בְּלִי־כֹחַ, יִזְחַל כִּנְמָלָה,
כִּי יַד הַקְּרִיזִי״ס בַּכֹּל! עַל כֹּל מָשָׁלָה!

גַּם הַסִּרְסוּר, זֶה הַזַּרְזִיר זִמְרִי בֶּן סָלוּא [2]
זֶה הַהֲפַכְפַּךְ, הָאַיִל הֶעָקוּד, נָקוּד וְטָלוּא...
גַּם עָלָיו נָפְלָה בֶהָלָה, תַּחְבֻּלָתוֹ נִכְשָׁלָה,
כָּל חָכְמָתוֹ נִסְרָחָה, גַּם עָרְמָתוֹ הִתְקַלְקָלָה,
סָר צִלּוֹ! אָבְדָה חֲרִיפוּתוֹ הַמְהֻלָּלָה,
דִּמְיוֹנוֹ כַּעֲרָבָה חֲבוּטָה, כְּאִשָּׁה בָלָה...

---

[1] à bas, התעוררות להוריד את הקורסון למטה.
[2] הסרסור שעל הבירזא.

גַם הָעֶנְצִיקְלָפֶּ"דְיָה, שֶׁשְּׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ,
גַּם הִיא לֹא תָבִיא לְמַכָּתֵנוּ רִפְאוּת־תְּעָלָה;
לֹא יוֹעִילוּ לָנוּ כָּל הֲמוֹן הָרוֹמַנִים הָרַעֲנַנִּים
עִם עֲשָׂרָה קַבִּין שִׂיחוֹת שֶׁל כָּל אִשָּׁה חֲלָלָה,
גַּם כְּבָר הָלַךְ לֹא נֵלֵךְ בָּעֶרֶב לָשׂוּחַ בַּגַּנִּים,
גַּם הַנָּשִׁים הַמְשַׂחֲקוֹת, הַמְרַקְּדוֹת בַּמַּעְגָּלָה [1]
גַּם הֵנָּה לֹא יְשַׂמְּחוּ אֶת נַפְשֵׁנוּ הַנִּבְהָלָה,
מֵאֵין פְּרוּטָה לִקְנוֹת שׁוֹשַׁנִּים, לְהָבִיא אֶתְנַנִּים.

וְעַתָּה אִם הַפָּאנ"דִּין, אֵלּוּ הַשָּׁתוֹת יְהָרֵסוּן
תּוֹרָה חֲסִידוּת וְהַשְׂכָּלָה מָה הֵנָּה כִּי נַעַבְדֵן
מַה יוֹעִילוּ לָנוּ שָׁלָשְׁתָּן, אִם אֹרַח לִבֵּנוּ יְפַלֵּסוּן?
נְנַתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימוֹ! נַשְׁלִיכָה מִמֶּנּוּ עֲבוֹתֵימוֹ!!

וּכְבָר תִּקְּנוּ אַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוֹלָה
שֶׁל הַבִּירְזָא, כִּי עַתָּה שֶׁיִּשְׂרָאֵל בַּגּוֹלָה
בָּטְלוּ הַתּוֹרָה, הַתְּפִלָּה וְהַהַשְׂכָּלָה הָעוֹלָה,
כִּי אִם אַךְ נִקְרָא אֶת הַקּוּרְ"ס הַיּוֹרֵד וְהָעוֹלֶה
בְּכָל בֹּקֶר — אָז יְהִי רָצוֹן כְּאִלּוּ הִקְרַבְנוּ עוֹלָה!...
וְהָעוֹלָה וְהַחַטָּאת — מַה יוֹעִילוּ הֵנָּה לְכִיסֵנוּ הַחוֹלֶה?!

אֵין תּוֹרָה, אֵין חֲסִידוּת! אֵין חָכְמָה, עֵצָה וְתַחְבֻּלָה
לְנֶגֶד הַקְּרִיזִיִּם! אִם הָאָרֶץ, לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ,
אִם אֵין דֹּרֵשׁ לִפְרִי הָעֲבוֹדָה, וּבָטְלוּ אַנְשֵׁי הַפְּעֻלָּה,
כִּי הַתַּרְמִית, הַסְּפֶּקוּלַצְיָה כְּבָר עָבְרָה אֶת גְּבוּלָהּ!!

ז.

כָּל דֶּרֶךְ, כָּל דֵּעָה, כָּל שִׁטָּה
טוֹבָה הָיְתָה, אָמְנָם, בְּעִתָּהּ!

---

[1] צירק בלע"ז.

אָכֵן עַתָּה, הַתֹּכֶן שֶׁל כָּל כִּתָּה,
הָרוּחַ, הַנֶּפֶשׁ שֶׁל כָּל שִׁטָּה
מָה הֵנָּה? אִם לֹא הַקְּשִׁיטָה!

עִתֵּנוּ—רָמָה! חֲכָמָה! מְאֹד מְלֻמֶּדֶת!
עַל דֶּרֶךְ הַקִּדְמָה הִיא דֹרֶכֶת צֹעֶדֶת,
וּבְכָל זֹאת, הִיא תַמָּה כִנְדִי, כְּשֶׂה פְּשׁוּטָה,
וּבְמַעֲשֵׂי־יוֹם־יוֹם הִיא לָנוּ בַּמַּרְאֶה מַגֶּדֶת
כִּי אַךְ עַל שְׁלשָׁה דְבָרִים הִיא עֹמֶדֶת:
עַל הַשֶּׁקֶל! עַל הַקְּשִׁיטָה! עַל הַפְּרוּטָה!

כְּבָר הִגִּיד לְךָ אָדָם בִּיקָר!
כִּי יְסוֹד הַיְסוֹדוֹת וְהָעִקָּר
שֶׁל הַתּוֹרָה, הַחֲסִידוּת וְהַדֵּעַ
הוּא—הַשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ! הַמַּטְבֵּעַ!

כֹּה תֹאמַר לְיִשְׂרָאֵל הָעֵת הַזֹּאת
וְהַבִּירְזָא יוֹם בְּיוֹמוֹ תִתֶּן לָנוּ אוֹת
כִּי יְסוֹד הַיְסוֹדוֹת וְהָעִקָּר,
הוּא — הַשֶּׁקֶל! הוּא הַכִּכָּר!

אִם עוֹד עַתָּה יִחְיֶה לוֹ יִשְׂרָאֵל הַחוֹלֶה,
אִם עוֹד יִשְׁכַּב, עוֹד יֵשֵׁב לוֹ עַל הַמִּטָּה
אַחֲרֵי אַלְפַּיִם שְׁנוֹת רְדִיפוֹת בְּגוֹלָה,
הוּא אַךְ בִּזְכוּת הַשֶּׁקֶל, בְּכֹחַ הַפְּרוּטָה!

ח.

בְּתוּלֹתֵינוּ תְאֻמּוֹת הָיוּ מִלְמַעְלָה, וְעַתָּה — מִלְּמָטָּה!...
שְׁלָשְׁתָּן יַחַד נָפְלוּ מָטָּה! אַף אַחַת מֵהֵנָּה לֹא נִמְלָטָה,
עַל שְׁלָשְׁתָּן נָפְלָה תַרְדֵּמָה־אֵימָה, חֲשֵׁכָה גְדוֹלָה וַעֲלָטָה...
אִם הַבָּנִים, הַיַּהֲדוּת, נָבוֹכָה כִּי הוֹבִישׁ מִבְטָחָהּ,
נַפְשָׁהּ בְּחַיֶּיהָ נָקֹטָה, לָכֵן הִיא תָרִיב, תָּמִיד מִתְקוֹטֶטֶת

תִּתְאוֹנֵן בִּמְקוֹמוֹת מִקְלָטָהּ, כִּי תִקְוָתָהּ־שִׁמְשָׁהּ לַעֲרוֹב נָטָה

חָלְפוּ לַיַּהֲדוּת הַיָּמִים הַטּוֹבִים! חַגָּהּ וְשַׁבַּתָּהּ...
הָלְכָה מֵרָחוֹק אֶל רָחוֹק! כָּל בְּתוּלֹתֶיהָ, בְּרוּחָן נָפְלוּ מַטָּה;
הַאִם בְּצָרוֹתֶיהָ הִיא לָקְחָה מוּסָר? אִם הִשְׁלִימָה אֶת מִגְרַעְתָּהּ?
אִם הִרְחִיקָה מֵעָלֶיהָ אֶת קִנְאָתָהּ? הַאִם נִרְפְּאָה מִצָּרַעְתָּהּ:
מִשִּׂנְאַת־אַחִים, מֵאַנְשֵׁי־רִיב, מִמַּחְלֹקֶת, זוֹ תוֹלַעְתָּהּ?...
אַחֲרֵי עֱנוּתָהּ וְהִתְעוֹתָהּ — הַאִם הִתְיַשְּׁבָה דַעְתָּהּ?

הַאִם הֶחֱלִיפָה כֹּחַ־מֹחַ, לִהְיוֹת אֻמָּה כְּשֶׁתַּגִּיעַ שַׁעְתָּהּ?
אֻמָּה נְכוֹנָה, שֶׁבָּנֶיהָ כֻּלָּם יַעַבְדוּהָ, יָסוּרוּ אֶל מִשְׁמַעְתָּהּ,
לְמַלְאוֹת יַחַד אֶת מַלְאֲכוּתָהּ, לַעֲשׂוֹת בְּשָׁלוֹם אֶת מְלַאכְתָּהּ,
לְהַטְבִּיעַ עַל פְּנֵי דִבְרֵי הַיָּמִים אֶת טִבְעָהּ, אֶת טַבַּעְתָּהּ,
שֶׁהַתּוֹלָדָה הַכְּבוּדָה בְּחָכְמָתָהּ לָהּ נָתְנָה, חִלְּקָתָהּ,
אַחֲרֵי אֲשֶׁר זֶה כְּאַלְפַּיִם שָׁנָה הִיא שָׁחֲקָה עַל מִשְׁבַּתָּהּ
וּבִרְדִיפוֹת מַאֲלִיפוֹת, חֲלִיפוֹת אוֹתָהּ בְּעֶבְרָתָהּ
עַד כִּי עָיְפָה וְיָגְעָה, הִיא כָּשְׁלָה, נָפְלָה מַטָּה?...

***

לֹא אֵדַע!... נַפְשִׁי נְבוֹכָה! רוּחִי בִּי בוֹכָה, חַתָּה!...
לַיְלָה לִּי מֵחָזוֹן! בְּשִׂכְלִי רָזוֹן! ה׳, אַתָּה יָדַעְתָּ!...

י״ו י. קאמינער.

עולמות עוברים ועולם עומד.

סדרן גדול הוא הדמיון, שואף הוא תמיד לקבץ את הנפוצות, ולשום אותן לאגודה אחת נאה ומתקבלת. הן אמנם כי רבה תועלת כשרון זה גם למי שחקירתו אומנתו, כי בבואו לבקר דבר, ימצא אותו ואת הדומה לו, ואת הדומה לדומה, סדורים ומסודרים בידי הדמיון בתפישה אחת נסקרת בסקירה אחת. אך אימתי יש לחוקר תועלת זו במעשה הדמיון? — בשעה שהשכל עומד על גביו מתחלת עבודתו, ואינו נותן לו בלתי אם לבֵּן מעשיו לפי שעור צורך העיון בלבד, לא יותר. לא כן כשהוא נותן לדמיון ללכת שובב, כי אז יְעַוֵּר עיני פקחים, כי זריז הוא מאד לקרב בזרוע המון דברים רחוקים ומרוחקים ומהיר לבקר את כל שרטוטי פרצופיהם, ואינו נח ואינו שקט, עד שהוא מוצא בהם פִּתּוּחַ אחד דק מאד, הנראה בעיניו שוה ומשותף לְכֻלם, ואז הוא מאמץ את כל כחו להעמיק, להרחיב ולהבהיק אותו, ולמלא אותו כחל וסרק וכל מיני צבעונים, עד אשר יהיה הוא לבדו החוט הנסקר לכל רואה בסקירה הראשונה, והסמן המובהק העושה את כל הדברים, שחוט זה נראה בם, לבני גיל אחד, אף כי באמת אין שרטוט זה אלא עראי וטפל.

יד הזריזות היתרה הזאת, שהדמיון מזרז להמשיל ולהתאים, במקום שיש לשכל להבדיל וליחד, הויָה בחקר ישראל ואופְיו זה כמאה שנה. למן היום אשר החלו רבים ממשכילינו להביט רק החוצה, החלו לשום את כל המראות, אשר ראו שם מחוץ לגבול עמם, לתבנית ולתָכנית לכל עניני ישראל, מבלי שאול את פי העם הזה, ומבלי בקר לטיבו ולטבעו, עד כמה טוב לו, ועד כמה אפשר לו לשנות את דרכו על פי דוגמה חצונה.

ועל הדבר הזה, ועל טבע רוח האומה הישראלית ועל תולדותיה ועל דרכיה, נטלנו לנו רשות לדבר הפעם, ולחקור איככה יש לנו לכלכל את דבר משפטנו על אומה זו ועל הליכות רוחה ועל מעשיה.

חכמינו הקדמונים, אשר העמיקו מאד להתבונן בטיב עמם, חרצו את משפטם עליה כי היא „חטיבה אחת בעולם" [1].

והמפרשים המספיקים למאמר העמוק והנאמן, הלא הם הליכות תולדות העם הזה, השונות מכל עם בכל דור ודור, ומעמדו המיוחד בכל ארצות מגוריו.

ויען וביען כי שונה היא אומתנו מכל אומות העולם ברב כחה להתקים בתורת גוי אחד יחיד ומיוחד גם בגליותה מארצה, עד כי גם הפזור הנורא, גם שנויי האקלימים והלשונות ומרחקי הארצות לא עמדו להפריד בין גָליות ישראל פרידה כל שהיא, בהיות זִקה נעלמת זוקקת את כל האחים הרחוקים, איש לרעהו, והזקה התקיפה הזאת כלנו יודעים, כי היא התורה, ע"כ לא למותר יהיה לקבוע את סמניה, למען נדע את טיבה הפנימי המבדיל בינה ובין ספרות החוץ.

נוהגים המה משכילי ארופא לשבח את הספרות האירופית, כי דרכה היא לשאוף

---

[1]) ברכות ו' „חטיבה אחת בעולם: ציור אחד בעולם. כלומר דבר הניכר שאין כמותו" (ערוך ע' אמר ג') ובלשון העמים Unicum.

רוח חייה חדשים לבקרים, מן התולדות המתחדשות בכל שעה, ולְעָרות את רוח החיים הזאת עד העמים. השומע את המשפט הזה, קרוב הוא להשתבש ולהחליט, כי תורת משה, יען כי רק פעם אחת נכתבה, איננה ח"ו אלא ספר יחידי, והספרות המסתעפת ממנה אינה אלא באור לספר יחידי, וכאשר יחידי, אף אם יהיה הטוב שבטובים, אינו אלא בן זמני, עבר זמנו בטל ערכו, ואם יאמר איש או עם לכון את דרכו על פי ספר כזה, יקפא חייו, יהיה לאבן דומם, ואף כי עם אשר יאמר להתעורר לתחיה.—

על כן, מלבד אשר ההסתוריא עומדת ומכחישת את הסברא הזאת על פי אמתת המציאות ומעידה, כי הספר הזה, התורה, הוא הוא היה סם החיים לעמנו וקפאון לא שלט בו מימיו, הננו, אנחנו, לכלכל בדרך הבקרה את ארחות דרכי תרבות הספר, לאמר: תרבות תורת משה רבנו ואת ארחות דרכי תרבות הספרות, לאמר: תרבות יון ורומי וספיחיה וספיחי ספיחיה עד היום הזה.

אחד מתלמידיו של אברהם אבינו הכיר את הסמן המובהק של תורת רבו ויקרא: ויגד לאברהם העברי: „כל העולם כלו מעבר אחד והוא מעבר אחר" (ב"ר מ"ב). ואנחנו, למען באר את המאמר הזה העמוק מכל עמוק, יש לנו לערוך אל מקור התרבות הישראלית, את מקור התרבות המובהקת שכנגדה, הלא היא הספרות היונית העתיקה, ולהתבונן בעין חדה מאד, איככה הדריכו שתיהן את תלמידיהן בדרכי החיים.

התורה הישראלית ותרבות החוץ שמו שתיהן את פניהן מעולם לפקוח את עיני האדם בגבול חיי הרוח ולחזק ידיו בגבול חיי הגוף. ובהיות הדעה אשר רק הרוח תכלכלֶהָ ראש מסבי המעשה, נתנה גם התורה גם תרבות החוץ, כל אחת לפי דרכה, דעה קצובה לקהל עמה, אשר תהיה בידיו לקו ולמשקלת בכל דרכיו ובכל מעשיו.

ראש דבר תורת ישראל היתה דעת האלהים. היא הנחילה את עמה את הדעת, כי הרצון הגמור והפשוט, לאמר: חפץ ה', הוא ראש כל ראשית ויסוד כל העולם כלו, אשר בכל חליפותיו ובכל תהפוכותיו הנראות, הוא פֹעַל תמים, פרי חפץ אחד, קודם לכל, תקיף מכל ונעלה על כל.

ואת הדעה הזאת לא למדה תורה לישראל בפלפול דק ובסברה חריפה, כי אם הדריכה אותו אליו בדרך כַּוָּנת הלב, לאמר: בדברים אשר הגידה לו ובמעשה מצותיה אשר הרגילה[1] אותו, כִּוְּנָה ותישר את לבו אל ה'. ויהי כאשר העמיק איש ישראל להתעורר ולהתבונן בדמות כבוד ה' אשר שִׁוְּתה התורה לנגדו בדבריה התמימים והנכוחים, ובמצותיה הישרות והמתקבלות, אשר צִוְּתָה בשמו, ויכיר את אלהי העולם, כי הוא אביהו עושהו, וגם נפשו בהירה ותתודע אליו, על פי הסמנים שמסרה לו תורה, ושמצאה את כלם מיסבעים בעצם עצמתה, כי בת היא לאל הגדול והנערץ הזה, וידע איש ישראל דעת בלתי סרה, דעת עזה ועמוקה מאד, כי „בצלם אלהים עשה את האדם" וכי „נוטה שמים ויוסד ארץ" הוא „יוצר רוח אדם בקרבו", וכי אין לו כי אם לשמור את רוחו בעינה ולכון את דעתו על פי הטעם התמים יהכח האיתן, אשר הוטבע במעמקי רוחו, ואז מצוא ימצא את כלל דעת העולם ואת עקרה מורגש ונִכָּר לו בעצם תֻּמו בהכרה ברורה ותכופה[2] מעין בירור הכרת החושים והכיפתם, כאשר הורה אותנו קהלת החוקר הקדמוני לישראל,

---

[1]) עקר מלת „הרגלה", פירושה: עזר לטבע לעשות את מעשיו בנחת מאליו, „וכל מקום שאין בו מ' סאה מרגילין לתוכו מ' סאה" (מ"ק, ה') לאמור נותנין מקום למי המעין, שיבואו מאליהם.

[2]) דירעקט, אונמיטטעלבאר.

כי „עשה האלהים את האדם ישר", „את הכל עשה יפה בעתו, גם את העולם נתן בלבם, מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מראש ועד סוף".

דעת האלהים, דעת העולם ודעת הנפש, אשר את כלן כאחד תנחיל את האדם תורת ישראל, שאינה סומכת ואינה תולה את אמתת עדותה בפלפול רעיון, כי אם בהרגשת הגוברת ותוקפת עליו בתוקף הטבע, תלדנה לו בתורת תולדה מוכרעת את המצוה אשר היא ראשית מוסר האדם ויסוד התרבות הטהורה העליונה, את מצות אהבת הבריות.

פרי הדעת, כי השליט בעולם הוא רצון אלהים לבדו, אשר בהיותו קודם לכל ומחולל את כל, אין כל שטן ואין פגע עומד בפניו, וכל אשר ברא בחרות גמורה ברא; וכי גם על האדם אצל ה' מכבודו וייצרהו בצלמו וישביעהו מרצונו, פרי הדעת הזאת וראשית תבואתה היא היא האהבה, כי באהבה וברצון ברא ה' את עולמו ובלי כל אונס, ואם ברא ה' את האדם בצלמו הלא נאצלה גם עליו ממדת יוצרו, ממדת הרצון [1] ואשר האהבה היא פריה וראשית תבואתה, ובכן היתה מצות „ואהבת לרעך כמוך" לתולדה נאמנה להדעת שהנחילתנו תורה „כי בצלם האלהים עשה את האדם". אך המדה הזאת, מדת האהבה, לא היתה לעם המחזיקים בה רגש רֵק, שיחה בטלה ופתגם נבוב, כי התולדה הראשונה לאהבה היא המוסר, המורה את האדם לצמצם את גבול הנאתו פן תפשוט על כל נפשו, לעבור את טהרתה, אשר בה דומה לעושהו, ולצמצם את גבול אהבת נפשו, למען שים מקום לאהבת רעיו בני עמו ובני מינו. וראשית תבואת מוסר התורה ליחיד הישראלי היא הטהרה והצדקה, אשר פריה הוא מוסר האומה הישראלית שהיא חֻקת המשפט בין איש לרעהו הנתונה לו מסיני, ותמצית חקת משפט הצדק הזאת הוא דרך הכפוק גם בתורת ממלכות הארצות הכונעת ידה מרשת ארצות לא לה.

ובכן למדה דעת האלהים אשר הרביצה תורה בישראל את האדם לדעת כי רצונו וחרותו הגמורה הן המדות השולטות בעולם הכולל, וכי המדות ההן הנאצלות מן האלהים על האדם הנברא בצלמו, מספיקות גם ביד האדם לנהוג במדת הרצון שפירותיה הם: אהבה, מוסר טהרה, צדקה, ומשפט, וכו', שהן מוסדות התרבות. וסתם ספרות מתוקנת אינה עסוקה אלא בהם, ואינה בא להפיץ את דעותיה אלא עליהם ולשחר אותם בפנים שונים.

ועתה אחרי אשר רשמנו פה בראש מלין את הדעה, אשר היתה למקור התרבות הישראלית, הננו לְהַחֲוות פה את הדעה, אשר היתה למקור התרבות המובהקת ההפיכה משל ישראל, הלא היא תרבות יון, עם המופת לכל העמים.

לעומת דעת האלהים ראש דבר התורה הישראלית, הנה ראש דבר תרבות יון היא דעת הטבע, שאינה סומכת כ"א על מה שהחוש מעיד, ואומרת, כי חומר קדמוני דומם וסורר, אשר אין ראשית לו, הוא מקור כל ההויה, כל היקום וכל היצור.

בהיות כל עצם החומר הפך גמור מן עצמת הדעת הפשוטה והחרות הגמורה, יהיו על כרחם כל מעשי החומר מעשה אונס, והנפגעים במעשהו אנוסים לְהִפָּגַע בו, ואין דרך להשמט או לנטות מפניו, כי בכל מקום שהחומר שולט לבדו, אין מקום לרצון בעולם.

וְהָאֹנֶס הגדול הזה, החומר, אשר אין מנוס מפניו, חוזר להיות גם היא אונס גדול מאין כמוהו, כי כפוי הוא מחוק מוכרע מתוכו — אשר גם היונים לא ידעו להסביר את

---

[1]) מלת „רצון" כוללת שני דברים. אב ותולדה, האב הוא החפץ ההפשי, שאינו זקוק לשום דבר הכופה אותו, והתולדה היא האהבה והחנינה.

אמתתו — להודיע את טבעו, לאמר: לעשות את מעשהו על כרחו. לחוק ההוא יקראו כ ח ׳ הכח הגס והקשה הזה, הוא היוצר לחומר את צורתו והטיבע לו את המטבע, אשר יקראו ל׳ ט ב ע... ובכן יהיו כל מעשי החומר תחלתם אונס וסופם אונס: אנוס הוא החומר להוציא את כחו, להודיעו ולגלותו, ואנוס הוא הכח לצאת להתודע ולהגלות.

והנה קהל אנשים אשר חזון זה, אשר חזה לבם, היה להם לחזות הכל, הלא תציקם רוחם לכלכל ולכֹּון את דרכיהם על פי מוצא דבר זה, לאמר: מאין מקור אחר לכל הנמצא בלתי אם החומר הכבד לבדו, הלא יהיה כל החי גם האדם, עצם מעצמת החומר העכור הזה, ובשום פנים אי אפשר לו להטהר מסיגי המקור הנרפש, אשר הוא רק הוא ואין זולתו. כל עצם מקורו. ובכל אשר אין רצון ואין חרות במקור כל ההויה, בחומר, בלתי אם אונס גמור, הכופה אותו להודיע את כחו הפורץ ויוצא ממנו, אשר הוא כל עצם חָ ק ו המוטבע בו, ככה אין נם לאדם, אשר גם היא רק יליד החומר הוא, כי אם להודיע רק את כחו היציק בו, שגם הוא כל עצם חקו וכל תפקידו, ואם דרך הכח הזה לבלתי הוש לכל דבר ולבלתי חוס על כל דבר ואשר אין עיניו כי אם על נפשו לפוש ולפשות, ועינו צרה בכל כח זולתו לכבוש ולדכא, להדוך ולדוש אותו, רק אם תמצא ידו, לבלתי היותו למעצור לו ולבלתי הצר את גבולו במאומה, ולשים את כל הדומה לו למחיה לו, תהיה דרך הכח הזה, על פי השטה היונית, מופת גם האדם ללכת בה... והדרך הזאת בלכת האדם בה, לאמר: בשומו רק את תפקיד הטבע המוטבע בו לבדו, לראש מסבי כל מעשיו, יאֹמַר לו „י ֵצֶ ר״.

וגם הרגש אשר יתרגש בלב האדם ההולך בשטה הזאת אשר יקראו לו „אהבה״, איננו האהבה המוחלת והחומלת, פרי החרות המֻתֶּרת והמתנדבת, כי אם האהבה הגסה אשר קראו לה היונים Eros. האהבה הזאת אוהבת את תאותה ואת זמתה, ולא את האדם בערכו ובטהרו[1].

תרבות כזאת אשר היצר הוא כמעט הסעיף האחד הגדול שהסתעף ממנה להלכה ולמעשה, לא תוכל להצמיח צדקה, כי המדה הזאת שנואה ליצר, והמשפט אשר תעמיד תרבות כזאת, לא יהיה פרי מוסר, שעל פיהו יזַכה האדם גם את חברו עמו בעולמו, כי אם משפט התועלת, פרי האונס, אשר בראותו כי חברו התקיף הוא כמוהו, אנוס הוא להתפשר עמו על פי תנאים קבועים הנותנים גבול לכחו, לא למען שמור איש את ידו מֵעָוֶל, כי אם למען שמור את נפשו ואת קנינו מכח דומה לכחו.

מן התורה הכוזבה הזאת, תורת החומר, אשר אין מתום בכל פרק מפרקיה[2] ואשר בכל המלחמות אשר עברו עליה, עוד לא תמה למות מקרב הארץ, יצאה תרבות שפרתא ותורת ליקורג רַבָּה, תורת החרב אשר החזיקה בה רומי, ואשר בעיני שתיהן לא נבראה כל הארץ כי אם להיות להן למורשה או למרמס, וכל העמים—לעבדים או לחללי חרב. מן התורה הזאת יצאה שטת לודויג הארבעה עשר, שטת מרמת התגרנים בירושת הארצות וחלוקתן; מן התורה הזאת יצאה שטת ביסמארק, שטת הדם והברזל, אשר החשיכה את העולם כלו בחכמתה להרע. התורה הזאת שמה את מַרס איש הדמים ואת אפרודיטי אשת

---

[1]) גם האהבה בין הגברים בארץ יון, גם האהבה בין קצת חכמי יון, היתה אהבת זמה נתעבת מאד (Padastrie) ומשוררי העם ההוא שרו על דבר אהבה זו, שהיתה נוהגת גם בין אלהי יון.

[2]) „טהעארעטיש איזט אטהעאיזמוס אונד מאטעריאליזמוס אונזיננינ אונד גענוי בעטראכטעט איין לעהרעס ווארט״ (שלאססער).

הזמה לאלהים; את העגבים (Eros) לאהבה, ואת גבורת חזק יד (Virtus) לצדקה. התורה הזאת מסכה רוח עועים על ראשי חכמי יון היקרים והנכבדים באמת ותקח את טעם איש צדיק כאפלטון ותסיתהו לשחר בתורת הממלכה אשר נתן לעמו את השתוף באישות, לאמר: כי נשים רבות תהיינה משותפות לגברים רבים, ותולך שולל את אריסטוטלס להחליט בתורת הממלכה אשר נתן הוא, כי בלי עבדי עולם נכבשים ונחרפים לא יכון עם.

התורה היונית הזאת המשמשת ומשבעת את העולם בשמות האלה: חומר, כח, אונס, יצר וכו' וכו' לא חשכה את שפתיה בהביעה את רוחה, כי אם הרבתה הרבה מאד משאות וחזון, לשפוך רוח חן וחמדה על השגיון הקודר הזה. המלא יגון ושממון וַתִּיצֶר המון צלמי בני אלים ובנות אלים, מחוטבים הדק היטב, אשר היו למופת למלאכת המחשבת, ותשר שירים נמלצים ותמשל משלים נמרצים אשר משכו עמים רבים ודורות רבים בעבותות הקסם השפוך עליהם, ועוד יותר ברוח החמדה, אשר יאצל מן הפסילים והשירים האלה על רואיהם וקוראיהם, עד אשר לא ראו את השקוץ השומם, את גולם החומר סר הטעם, מבעד לבגדי החמודות אשר שתו עליו, וילכו אחריו ויהבלו ויתהוללו.

באשר אין תורת בני יון, שהיא עקר התרבות האירופית, מספקת לאדם רק צרכי החושים, אשר מהם לא תמלא הנפש, ולא צרכי הלב, ע"כ גורל בעלי הספרות מלאכי התרבות ומליציה, לבלתי מצוא את המשקל הנכון לרוחם, ואת הפלס הנכון למעגל רגליהם. ומדוע? — יען כי מקור תרבות בני יון משחתה בה, מום בה, כי לפי אמתת הדבר, לא דעת הטבע היתה מקורה, כי דעת הטבע הזאת דמיון הוא ולא יותר, והדמיון דמיון קודר, משאת שוא, אשר חזו להם ראשי חוזי היונים, לא על פי מראה עינים, ולא על פי תולדה מוכרעת מטבע ההויה, כי אם על פי חזון לבם, ויען כי ביסוד תרבותם אשר יקראו לה דעת הטבע, אין ממש השוה ומשותף במקורו ובמולדתו לממשות עצמת האדם, כי דמיון תועה כלו, ע"כ גם התולדות אשר תוליד תורת התרבות הזאת, דמיונות רקים וצללים נודדים המה, אשר את הנפש לא ימלאו, כי אם יַכְהוּ את עיני החושים רגע בנוגה ברק זהרן והכו אותו בתמהון, אשר עד מהרה יקיץ גם ממנו בנפש ריקה.

בהתעורר האדם האירופי באחרית ימי הבינים מן התרדמה, אשר נסכה עליו תרבות הדו, הבת הבכירה לרוח יפת, נגשה אל ערשו התרבות היונית, וַתַּגֵּשׁ אליו את צלמי שעשועיה, בעוד עיניו נלכדות בחבלי שֵׁנָה, ותחל לשיר על לבו את שיריה העתיקים והעש חדשים כמתכֻּנתם, ותאמר לחיות את רוחו במראה צלמי אפולון הַבֶּלְוֶדֶרִי ולַאַקוֹן, אשר חטטה מערמות העפר ותמרקם ותציגם לפני הקהל, ולשעשע נפשו במשמע זמרותיה המתכֻנות היטב ביפי טעמה, ויהי טעם העתיק בשיר ובמליצה ומלאכת המחשבת העתיקה, לענין לספרות הדור. אך למצער הסבה חמדת מלאכת המחשבת את עיני העם אליה, כי רק לרגעים זן ממנה את עיניו בתאות נפש, כי הרוח הנאצלה מן השֵׁשׁ הַקַּר והצונן והדומם לא נתנה נשמה באפו, והזמירות אשר לא מלבו ומלב דורו יצאו ולא בטעמו נתכנו, לא ערבו לו. ויראו חכמי יפת, ויוסיפו על מלאכת החטוב את מלאכת הציור, המחיה את יציריה בשלל צבעים, בחליפות מראות צללים ואור, ומלבד מעשה הסופרים בטעם יון הקפול ומונח דומם בגליונות הספרים הנושנים, חדשה את שירת חזון העליליה [1], המדברת בהזקת היד את דבריה על לב הקהל בפי המעוללים [2] מעל במת התֵאַטְר, ויהיו

---

[1]) Drama. [2]) שויעספיעלער.

בתוך הזוי העליליה חכמים גדולים מאד, אשר עשו להם שֵׁם עולם ביפי חכמתם ובדעתם העמוקה, אשר ידעו את רוח בני האדם לפלגות אֲפָיִם, ואשר אותם הסבירו בדזון. אילם גם באלה לא מצאה רוח האדם את אשר היא מבקשת, ויוסיפו חכמי אירופא את הזמרה הלוקחת נפשות, על שירת הזון העליליה, ותצא להם שירת המנגינה[1]), ויהי המעָב הטוב במלאכת הציור, והרבה הרבה יותר, דבר התְּאֹמֶר וכשרון המעוללים והמזמרים, לבנין לספרות הדור. אך גם מאלה לא מלאה נפש האדם, כי תחת משיבת נפש נתנו לו תאוה לעינים, וגם בעלי הנאה, אשר עיניהם אל חמדת החושים, העבירה או המזוקקת, הנה תענוגם זה עדי רגע הוא, בשעת הנאתם ישגו בו ורגע אחרי כן יחדל מהם את מתקו המשמח אותם. על כן פסחה אחרי כן התרבות הזאת מגבול מלאכת המחשבת, ותנח בגבול תורת הממלכה ומשפט העמים, ותהי ספרות יפת זה כמאה שנים בצרפת ארץ המופת, לספרות פוליטיקית[2]) ומשם נאצלה הרוח על כל עמי אירופא מעט מעט. ויען כי ספרות עמי יפת פרי ספרות יון העתיקה היא, אשר לפי תורת הזון לבה, הכֹּחַ בן הָאֹנֶס הוא הכופה אותו לפרוץ בלי חק וגבול, כל עוד אשר לא יעמיד איתן קשה ממנו למעצור לו, לא ידעה רוח העם, אשר הספרות הזאת היתה ליועצת לו, כל גבול, ותאבד את דרכה בתהו, ותעש שמות ונוראות על כל סביבותיה. ויהי כי כבדה על העמים קשי יד דרך הרוח הזאת, ויקפצו חכמי ארופה וסופריה[3]) מן הקָצה אל הקצה, וינאסו בדרך המעשה, אשר השחית את דרכו, וינהו אל הֲפכה הגמור, אל דרך הדמיון, וישובו לחיות את הרגש וישיבוהו כבראשונה על כנו אשר הורידוהו מעליו באחרית ימי הבינים, וישובו כמעט קט סדרי הדורות ההם, וירחיבו הכהנים והשרים את נפשם להחליט להם את כל טוב הארץ ואת מרבית קִנְיַן העם; אז קמו סופרי[4]) הַצַּוָּתִים[5]) וְהַשְׁתָּפִים[6]) להריש את הרפך הגמור מאנשי ריבם ויאמרו להוציא את הקנין מיד בעליו, ולשתף בו את כל העם. דרך הרוח הזאת הולידה את תורת הפיקרים[7]) ואת סופריה, האומרים לערוץ את כל יושבי הארץ ממנה, להחריבה ולבנותה אחרי כן כאשר עם לבבם.

ומלבד כל דרכי הרוח האלה, אשר יקראו להן בעליהן שטות הקנין והעבודה ושטות הלחם, עוד לא נחבא גם קול שטת יודעי חן, בפי שוחרי מלאכת מחשבת הצומקת ותופחת לפי המקום, אשר השטות הקשות ממנה, שטות העבודה והלחם, מניהות לה בספרות הרומנית והגרמנית.

אלה ובאלה הן דהרות הרוח האירופית ודהרות הספרות הדוהרת עמה; אלה הן התהפוכות, אשר היא מתהפכת מצד אל צד, והשעפים אשר היא פוסחת עליהן מן הקצה אל הקצה, ועל כן היא נחפזת תמיד, נמהרת לשאול ונבהלת להשיב, היום אומרת כך ומחר אומרת כך. ועל כן תשנה את טעמה לרגעים.

ובשל מה כל התרדה? רק פעם אחת נחפזה יון בפחזותה, ותבהל ברוחה להוציא דבר על פי עדות החושים לבדם, בלי חקור עוד. עיני הבשר ראו את גוף החומר ולא יותר, וימהרו ויחליטו את החומר לראשית להם, וישגו את השגיאה הגדולה, אשר יכשלו בה תמיד ההולכים אחרי עיניהם. ההפזון הזה הוליד את המהומה והמבוכה בכל

---

[1]) Oper. [2]) Montesquieu וחבריו, ובדורות שאחרי כן, האשכנזים הצעירים: הייני, בירני, גוטצקאוו וחבריהם. [3]) Chateaubriand וחבריו. [4]) George Sand וחבריה. [5]) סאציאליס־טען. [6]) קאממוניסטען. [7]) אנארכיזמוס.

תרבות יון והעמים הבאים אחריה, והמבוכה הזאת הולידה את הטלטלה הגדולה המקלעת את הספרות בכף הקלע, וכל ספר אשר יביעו בו סופריה את רוחם, לא יאריך ימים בכבודו וכל עוד אשר חדש יהיה יפרוש הקהל הָעָיֵף את ידו אליו כאשר יתאוה החולה להשיב את נפשו בשקוי חדש, עברו ימים ובטל חדושו, והנה קָצָה בו נפש הקהל, כי טָעַם בו טעם מים לא נאמנים, שיצאו ממקור אכזב, אשר לא ירוה את שותיו.

לעמת החפזון שנחפזו אבות חכמי יפת, לשום את החוש לבדו לעֵד ולַדַּיָּן לדברים העומדים ברום עולם, ואשר בהביטם במפלאות מעשה שמים וארץ, לא נשאו את עיניהם אל מקור הנפלאות האלה, כתוכחת הנביא:

וְלֹא הִבַּטְתֶּם אֶל עֹשֶׂיהָ וְיֹצְרָהּ מֵרָחוֹק לֹא רְאִיתֶם;

לעומת החפזון הזה, גדול היה כחה של תורת ישראל ושל האבות ושל הנביאים

שֶׁהֵם מְדַמִּים הַצּוּרָה לְיוֹצְרָהּ וּנְטִיעָה לְנוֹטְעָהּ

ובדעתם הרוממה, הרחבה והעמוקה, הכירו את היוצר הנוטע, ברגע הכירם את נשמת רוחם, המחיה אותם בכל נפלאותיה, כדבר המשורר הקדוש רבי יהודה הלוי:

הֲבִינוֹנִי דְּבַר נֶפֶשׁ יְצַרְתָּהּ
קְשׁוּרָה בִּי וְהִיא נִפְלָאת בְּעֵינָי
וְלִבִּי רָאֲךָ וַיַּאֲמֶן בָּךְ

ובטהרת רוחם זאת, אשר הכירו בה, כי כל עצמה היא חרות, אהבה ורצון, חזרו הכירו ביתר עז, כי גם את כל העולם כלו ברא ה׳, אשר הוא ראשון והוא אחרון, בחרותו באהבתו וברצונו, ככל אשר יצר את נשמת האדם במדות האלה המורגשות והידועות לה, כדבר משוררנו הקדוש ההוא:

בְּרֹאשׁ כָּל–אֵל הוּא הָאֵל אַחַר כָּל הַדְּבָרִים
לֹא בְכֹחַ כִּי בְרוּחַ יָצַר כָּל הַיְצוּרִים
הַנְּשָׁמוֹת הַחֲכָמוֹת וְהַשֵּׂכֶל הַמְּעָרִים
וּמְאוֹרוֹת וּמַזָּרוֹת עֲלֵי אֶרֶץ מַזְהִירִים

ועל כן יודעת מאד הנפש, אשר תורת ישראל היא תורת חכמתה ומוסרה, את אשר לפניה. יודעת היא את מוצאה, מכרת היא את מולדתה, מרגשת את כחה ובוחנת את זכיותיה ואת חובותיה; על כן לא תשנה את טעמה לעולמי עולמים, יען כי תורתנו לא תשנה את דרכה. הספרות האירופית פוסחת הנה והנה כי לא תמצא מנוח לכף רגלה, ותורת ישראל דורכת עוז, צועדת צעדי און, כי דרכה נכונה לפניה, כשחר נכון מוצאו. הספרות האירופית היא המחפשת, על כן מחזרת היא על כל הצדדים הנה והנה, ותורת ישראל היא המוצאת, אשר מצאה בראשיתה את כל אשר להרבות האדם חפץ בו, על כן היא הולכת נְכֹחָה, מבלי נטות ימין ושמאל ועפעפית יישירו נגדה, ועיניה אינן מעופפות ואינן משוטטות כה וכה.

פתגם תרבות התורה הישראלית הוא:

קודשא בריך הוא ישראל ואורייתא חד הוא.

וראש עקר שרשה למעלה היא חרות האדם, לאמר: נפש האדם הנבראת בצלם אלהים מופלאה[1] היא, כי יש בכחה להכיר את הטוב ולדבקה בו, ולהכיר את הרע ולרחקה ממני, ועל כן היא אחראית אחריות גדולה על כל סעיף קטן ממעשיה, ובכן אין חרות האדם פתח למשובתו ולשרירות לבו, כי אם תנאי למוסרו הזך ולצדקתו המדוקדקת. מכשירי התרבות הזאת החיה והנובעת, המה המצות, לאמר: המעשים החיים והמעוררים, אשר לא יתנו לעושיהם להרדם ולקפוא ולשקוע, והמעשים האלה הם גם ילידי הדעות גם יולדיהן, ואין שומרים נאמנים לחיי הרוח כמוהם.

מערכת הדעות והמדות המשתלשלות מתורת משה כנגד הדעות והמדות המשתלשלות מתורת יון זאת היא:

תורת ישראל:	תורת יון:
דעת האלהים	דעת הטבע
הרצון	האנס
האהבה	הכח
המוסר	היצר
הצדקה	התקף (Virtus)
משפט הצדק	משפט התועלת
דרך הכבוש וקיום עצמו ועולתו.	דרך הספיק וקיום עצמו ואבוד זולתו.

ועתה יענה נא כל איש אשר מוח בקדקדו, רגש בלבו וטעם בחכו, השוה לנו בני ישראל להמיר את הספר הישן, לאמר: את תורת משה רבנו ודברי תלמידיו, נביאינו ורבותינו, בספרות זולתה שגם את המובחרת שבה כבר זכינו פה להכיר בראשי פרקיה, אותה ואת תולדותיה, ויעיד נא כל איש, אשר לא מחו עיניו מראות נכוחה, ואשר לא ימיר את זהב החכמה בכסף סיגי ההתחכמות: מה נאה לנו להקרא, אחרי היות לנו תורה שלמה כתורתנו, עם הספר או עם הספרות? לאמר: גוי איתן, עם עתיק, נכבד ונאדר, אשר מצא את הטוב ואת הנכון בתרבות האדם זה בארבעת אלפי שנה ולא שנה את טעמו לפי כל רוח נושבת, או עם המרקד לקול כל חליל?—

אך אל נא יאמר איש, כי באים אנחנו לקפח את זכות הספרות בגבול ישראל. חלילה, חלילה לנו מעלות על לבנו דבר כזה! רק ספרות המתנשאת בגאותה לרשת מקום תורתנו תועבה היא לנו, אולם ספרות המסתעפת ברוח תורתנו הקדושה, יקרה לנו מכל יקר, כי כפרות רצופה היא, עקר חיי רוח עמנו, שבה היא מתיחד ונבדל מעם יון, העם המתחרה עמו בגדלו, כי בה יראה, לפי דברי משוררנו הלאומי באמת, יתרון כח רוח עמנו על כח רוח עם יון, כי „החכמה המיחוקת בכח אלהי איננה כי אם בזרע שם, שהוא סגולת נח, לא פסקה החכמה ולא תפסוק מן הסגולה ההיא... ולא היתה החכמה ביון אלא מעת שגברו.. וקמו בהם הפילוסופים המפורסמים בימים ההם לא קודם לכן ולא לאחר מכן" (כוזרי א', ס"ג) וספרי תולדותינו עונים אמן בכל כחם על התזיון הנפלא והנאדר

---

[1] „מיגדיג" אחראית על מעשיה (עיין פירוש מלה זו בירושלם ח"א 33)

הזה, הנראה רק בדברי ימינו, על רציפות הספרות המושכת שלא נפסקה מימות משה ועד היום הזה. ואיך נתן לסמן המובהק הזה לחיי רוחנו להעקר ח"ו מתוכנו?

רק שונה היא דרך ספרתנו הנאמנה מספרות החוץ בכמה דברים. ספרות החוץ הכוללת, הלא קבענו את סמנה המובהק, כי מלאה היא חרטות, וספרתנו המסתעפת מן התורה, לא תפיל דבר מדרכה. אולם מלבד המקצוע הכולל, יש מקצוע יקר מאד בספרות החוץ, הלא היא מקצוע ספרות המדע.

הספרות הנכבדה הזאת, ספרות המדע **בגופי** תורתה, אינה משנה כמעט את טעמה, כי אם מוספת היא ידיעות ומסות מזמן לזמן. המעלות האלה שהיא עולה, ואשר על פיהן יכירו את שעור תוספת המדעים וגדולם, ההולכים ומהוספים ומתגדלים מיום ליום, „חדושים" הם, כי יש אשר יתחדשו בהם דברים מעקרם, אשר תמול לא היו עיד רגלים להם, ויש אשר החדוש הזה פרט לעצמו הוא, אשר אין החוקר מוצא עוד כמעט שום כלל להכניסו אליו ולצרפו אל פרטי יתר הכלל ההוא. ודבר זה מצוי בחקרי הטבע שהחוקר מתעסק בגופי המוחשים, וכל המזדמן לו תחלה, הוא מכנים תחלה אל גבול מדעו, ולפעמים אין לחדוש זה פרט דומה בכל המסות אשר מצאו החוקרים עד כה, ואפשר כי יולד לחדוש הבודד אח אחרי כן, או כי יעשה אב לעצמו לכמה חדושים אשר יולדו ממנו, כחדוש החשמלה [1] אשר אח לא מצאו לו, לעוצמת זה נעשה הוא אב למדע גדול ומסוים. לא כן תורת ישראל, היא אוצר שלם לתרבות ישראל הקדמוניה, הנוהגת והעתידה, על כן אין סעיף אשר לא יהיה שורש לו בה, אך יש אשר השורש דק הוא מאד, אשר לא תשזפהו עין הרואה, עד בא הדור אשר הוא הוא הַצָּרִיךְ לדעה ההיא, הספונה במעמקי תורתנו, אז יקומו מלאכי התורה, הלא הם הנביאים בימי הקדם, או החכמים בדורות שאחרי הנביאים — כי החכמים הם לנו במקום הנביאים, כדברי רבותינו הנאמנים „מיום שחרב ביהמ"ק ניטלה הנבואה מן הנביאים ונתנה לחכמים" (ב"ב י"ב) — וחשפו ומצאו את הדעה הנאמנה ההיא, להאיר את עיני הדורות הבאים. על כן אנו מוצאים את נביאי ישראל וחכמיו, כי לאיש איש מהם נגלתה דעה אחת מיוחדת בתורת ה', שבה התיחדה נבואתו וחכמתו, ושהיא היתה עקר תעודת הנביא והחכם ההוא, כאשר למדונו רבותינו בחכמתם לאמר: „מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מסיני... **ועד אותה שעה לא נתנה רשות להתנבאות**... ולא כל הנביאים בלבד קבלו נבואתם מסיני אלא אף החכמים העומדים בכל דור ודור קבלו נבואתם מסיני וכו'" (שמ"ר כ"ח), ואם כן, ככל אשר התן לנו תורת המדע חדושים, כן התן לנו תורת ה' „גלוים", לאמר חקירות המגלות לנו את ספוני טמוניה.

ודבר זה מתבאר מאליו, כי הורה שלמה שלנו חתומה נתנה כדבר קדמונינו: „כללים למדוהו הקב"ה למשה" (שמ"ר מ"א), ולפי זה קודם הכלל להתודע, לפרטים ההולכים ומתגלים ממנו, בענפים המסתעפים מן השרש, שבתחלה היו תנאי הויתם כבושים בו ולבסוף התגלו; לא כן המדע, כי גופי המסות לפרטיהם קודמים להתודע אחד אחד, ואחרי כן הם מבקשים ומוצאים מין את מינו, ואז הם נעשים כללים, ועל כן כל פרט ופרט מן המסות האלה חדוש גמור הוא לעצמו. והתורה הקדושה הזאת לא המנע את טובה ואת יפיה ואת תועלתה מכל איש תמים ההוגה בה, מקטן ועד גדול, ולאיש תבונות, ההוגה בה באמת ובתמים ובלב שלם, הודיע גם את אורה ואת אמתה, ומי האיש אשר חננו ה'

---

[1] עלעקטריע.

טוב טעם ודעת סופרים, הנה רבה המלאכה לפניו, להראות בשיריו בחזיונותיו או בספוריו לבני הנעורים, אשר עיניהם תשעינה רק אל חמדת הנכר, את היהדות התמימה בכל הוד יפיה ובכל קסם תפארתה, את רוח החן והנעם, ההום והענוה, אשר היא שופכת על המחזיקים בה בישרת לבב, ואת המשקל אשר היא נותנת לרוח האדם לבלתי ינוע לבבו כנוד הקנה לכל רוח נושבת: את האהבה החמה והתמה, אשר תשכין התרבות העתיקה והאמונה השלמה בין הורים לצאצאיהם, בין איש לאשתו, בין גבר לעמיתו, בין היחיד לצבור; ועל כלם את האהבה העמוקה ואת האמונה האדוקה בין איש ישראל לתורתו ולמולדתו; אהבה ואמונה אשר גם משמני במתי ארץ, גם בעותי מוקדי אש, לא הזיזו אותן כמלא שערה דקה. למען הוכיח לקהל קוראיהם את המוכח לכל אשר עינים לו, כי פרי החיים על פי תורת ישראל, היא שמחה ונחת מתוך פרישות, כאשר תראה עינינו באהלי יעקב מדור דור; ופרי החיים למרבית אלה אשר יוציאו חיי תורת ישראל מפני החיים בטעם התרבות היונית, הוא יגון ויאוש מתוך פריצות.

והגביל הזה, גבול ערך דמות לחיי הבית והמשפחה בישראל, רחב ידים הוא מאד, כי אין מספר לפתוחים הדקים מכל דק, המתודעים לחכם חרשים יודע רוח בני האדם, בהתבוננו בם בעמקותיהם ובתעלומותיהם.

והחוקר הבוחן דבר לעמקו ולאמתו, וסוקר את מקצעות המדע במתכונתם איש ידעהו, ועיניו אל גופי הענינים, ורוח דעת ישרה היא הרוח המושלת בו, ואינו נותן את נפשו ללכת שולל בחלומות שחלמו להם חוזי שוא, האומרים להת את תורת חושם הגס, או את תורת דמיונם התועה, לתורת הטבע, הוא ימצא לו מקום לעבוד את עבודתו הריח עמו, לצרוף להם את תורת הטבע מן הסיגים האלה, סיגי החוש והדמיון, אשר העלו בה ריח יון ורוח הדו, ולהחזיר אותה לכבודה, ולקבוע את גופי פרטיה בשטה הראויה לה והנאוה לה, שטת בונת מבון, שהיא שטת תורתנו, נביאינו ורבותינו, הנכונה והנאמנה, שכלה מתאמת לרוח האדם ושחלקיה מקטנם ועד גדולם יקבילו איש אל אחיו באין פרץ ובאין יוצאת: ושהיא גם שטת החוקרים המובהקים אנשי המופת והסגולה שבחכמי העמים.

ומי ימלל את ערך התרומה הגדולה, אשר יוכלו להרים חוקרי מקצועות המדע המיוחדים לכבוד תרבות ישראל שהיא עתיקה וצעירה גם יחד. יכונו נא חוקרי תכונת השמים אל לוח קביעותנו, שהיא פרי מדע עמוק מאד, ודייקו את לוחות הקביעות האחרים. חוקרי חקי עמי הקדם יכוננו את תורת הממלכה של ליקורג, סולון, אפלטון, אריסטוטלס וחבריהם וחברי חבריהם, ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם, עד היום, אל תורת הממלכה הערוכה בתורתנו; יכונו נא יודעי דת ודין את דיני נפשות וממונות של חוקי רומי ותלמידיה, אל דינים אלה שבתורת משה ותלמוד רבינא ורב אשי. ועל כלם ישקלו נא כל דעה מתחדשת, ומשאלות הזמן המתחדשות לבקרים, כנגד דעות התורה ומשאלותיה, ומלבד אשר יתברר דבר יאותי גם לטובת המדע בכללו, יראו משכילינו הנאמנים, הרוצים לראות את הנכונה ואת הנכוחה, ויכירו כי תורתנו אמנם פרי רוח אלהים היא, כי תורת הספר הזה היא היא תורת החיים, היא תורת הלב, היא ולא אחרת, ואם יאמר איש ליחד לישראל תורת חיים חדשה, אשר תמלא מקום תורת הספר, בהיות האומה הישראלית לפי דעתו גל עצמות יבשות — דעה אשר כל היודע ומכיר את ישראל יחליק עליה בכל כח לבו ועד נשימתו האחרונה — יענה לו משוררנו הלאומי במשלו הנעלה לאמר: שמע נא יוצר, וצר צורה חדשה לעמך. לוא יהי כרכרך, כי עצמות

יבשות אנחנו, הנה „גם העצמות אשר נשאר בהם טבע מטבעי החיים, וכבר היו כלים לראש וללב ורוח ונפש ושכל, טובים מהגופות המצוירות מאבן וסיד כראש ועינים ואזנים וכל האברים, ולא חלק בהם מעולם רוח, ואי אפשר שתחול בהם, אך המה צורות דומות לצורות האדם, ואינם אדם" (כוזרי ב', ל').

יִדַּמּוּ עֵדִים לַעֲדָיִים וְהַמֵּתִים אֶל הַחַיִּים (רבי יהודה הלוי).

וכל מרגיש בצרכי רוחנו בדור הזה, ישא את עיניו ואת לבו, כי ימצאו חכמים נאמנים בקרבנו אשר בחכמתם יחזירו למוטב את השוגים שבתוכנו. ומה יגל לבנו לראות, כי במקצוע אחד שבתורה ושבמדע, אשר הצורך להוציא לאור צדקתו נחוץ לנו כיום מכל, וזמנו בהול ושעתו עוברה, באשר מיום אל יום ירבו פורצי גדרותיו, נמצאו גואלים נאמנים. המקצוע הזה הוא הלכות מאכלות אסורות וטרפות: ההלכות העלובות ששונאינו מן החוץ וגם הריקנים שבנו מונין אותנו עליהן, וחכמינו הגדולים בימי הבינים התכבדו ויתהללו בהן, ברעתם לפי מעמד המדע בדורות ההם, ויכירו כי „זה שנזכר בהלכות שחיטות ובהלכות טרפות, שיש בהם מן החכמות מה שנעלם מגאלינוס" (כוזרי ד', ל"א), ההלכות האלה מצאו להם סנגורים ומליצים, אשר יחדו להם לעדים כשרים ונאמנים את המדעים החדשים שבחדשים והמובהקים שבמובהקים. ועדות זו שהעידו חכמי העולם עליהם בכבודם ובדבריהם הנשמעים, היתה לעדות כוללה לאמתת תורתנו לכל באי עולם, כי רזי רזים שנתגלו ברוב חקירות ובדיקות, וברוב מאמצי כח, ובמשך אלפי שנים, ורק על ידי כלי הרואי המגדילים, מונחים היו גלוים ומפורשים, ברורים ומבוארים, בתורת משה, בתלמודנו ובפוסקינו, בספרי זקנינו אלה אשר אין די בוז בפי המתחכמים לחפא עליהם. איש בקי מובהק ומומחה לאותו דבר כהרופא דוקטור דמבו עומד ומעיד, „כי האשיות והיסודות, אשר עליהם הטבעו חקי התלמוד במקצוע זה, עמוקים עמוקים המה... כי חכמינו ז"ל באו בעומק בינתם עד תכלית החקירה, וכל דבריהם צרופים ומזוקקים. לא אחת אני משתאה ומשתומם בראותי מה עמקו מחשבות חז"ל, בחקרם ובבחנם את הלכות השחיטה לפי מצב החכמה בזמנם, ועינינו הרואות עתה כי יש ויש דברים רבים אשר אותם הגידו חכז"ל מראש לא בסתר, זה מאות רבות בשנים ועל שדה המדעים לא נודעו בלתי בעת האחרונה" (הצפירה תרנ"ה 138), וכגבר משכיל הכה אחור את המתאנה, אשר אמר למצוא מחלה אחת מסוכנת „פערלזוכט" שְׁמָהּ, אשר אסרו בדורנו חכמי כל האומות המתוקנות, וחכמי התלמוד לא ידעוה ולא אסרוה, והנה החכם הזה בא וגולל החרפה הראשונה ומוכיח, כי ידוע ידעו רבותינו את המחלה הזאת, אף קראו לה בשם „צמחי, כנדי, טנרי" אף התירוה. אך אם כן ידמה לקורא, כי מעתה יקשה לנו שבעתים, אם אמנם ידעו רבותינו את המחלה המסוכנת הזאת, מדוע לא חששו לאסור את הבהמה המנוגעת בה? — לתשובת קושיא חמורה זו הביא דמבו פסק מפורש — לא מספרי פוסקינו — כי אם מהלכות הרופאים החוקרים המובהקים, שומרי משמרת הבריאות בברלין, כי לאחר שנהגו בריעותא זו אסור ימים רבים, בדקו ומצאו, כי טעות היתה בידם, ונמנו עליה והתירוה. מתוך הדבר הזה יראה עד כמה גברה חכמת רבותינו עד כי עינם החו"ה בקעה בכחה בגבורתה גם את הקרומים אשר כסו את האמת מעין ראשי חכמי תבל של אחרית המאה הי"ט כפרופיסורי אשכנז בזמן הזה, ומה יענו על זה בוזי תלמודנו? — וכל אשר הורה דוקטור דמבו בענין זה, לא הורה עד אם נמלך ברבותיו תחלה, בגאוני ותרת הטבע שבאומות, כאשר יראה הקורא בדבריהם שהועלו על הספר

שהוציא, והאיש המשכיל, אשר נשאו לבו לשמוע נכבדות על דבר השחיטה, הטרפות, אסור והתר, יקרא נא את הפרק השביעי לחכם הנוצרי Beaulieu Leroy בספרו הצרפתי, שכתב על היהודים והאנטיסימיטים, שהוא מרבה בשבח פסקי התלמוד ודעתם העמוקה, אף קרא נא את המַדְבֶּרֶת, אשר נשא החכם הגדול פרופיסור ארולף בגינסקי — ראש בית מרפא הילדים הנקרא על שם הקיסר והקסרית פרידריך השלישי בברלין — על יסודי משמרת הבריאות בתורת משה. אלה הם דבריו: „אלפי שנים חלפו למן העת ההיא — שנתנה תורה לישראל — על פני מין האדם. מרבית העמים אשר לא היתה בהם די רוח לכלכל את התורה נפוצו וַיִּכְלָיו, וירושת פליטה היתה רק לאנשים אשר ידעו את אמתת מצותיה ויכירוה, וישימו אותה להם לתורת חיים" „דיא היגיעניישען גרונדציגע דער מאזאאישען געזעצגעבונג. באגינסקי 27). „זכות בידנו להחליט כי זה עתה אחרי אשר כבר נחלנו דעת מתוספת ובינה ישרה, לדעת ולהבין את מוצאי החלאים למיניהם; כי זה עתה זכינו לעמוד על טעמי מקצת המצות שבתורת משה, ולמצא את הָאַנְטִיסְפְּסִים ואת הָאַסֶפְּסִים בַּהֲוָיָתָן וכשורן בימינו אלה בעצם התורה העתיקה ההיא" (19).

הרבינו לדבר במקצוע הזה שבתורה, בהלכות אסור והתר, יען כי לדעת החכמים הרמים והנשאים שבישראל ובעמים, הפרישות, בת האסורים האלה, היא היא כל יסוד קיום אמתנו, וחזוקה וצלילות דעתה. ולדעת המתחכמים הפוחזים שבישראל ובעמים, היא היא כל יסוד קלקלתה (!) חולשתה (!) ודעתה הקצרה (!), ועתה יכירו וידעו נא משכילי ישראל מי הם הסנגורים לתרבותם העתיקה ומי הקטגורים? מה נכבדו דברי אלה, ומה קלו דברי אלה, וידעו לפנות על ימין או על שמאל. —

* * *

השקר בן זמנו, הוא מרבה שאון בתחלתו, וככל אשר הוא מוסיף ימים, כן הוא הולך וחסר עד שהוא עובר ובטל, וככל אשר יוסיפו לבדוק ולבקר אותו, יוסיפו להכיר, כי פניו מעשה תעתועים ותוכו אכזב ומפח נפש לכל דורשיו.

והאמת בת עולמים היא, צנועה ושותקת כל ימיה, וככל אשר תוסיף ימים, הולכת היא וגדלה לאט לאט, עד שהיא כובשת את הדעות ואת הלבבות, וככל אשר יוסיפו לבדוק ולבקר אותה, יוסיפו להכיר כי פניה כפיקים תום, יושר והצנע, ותוכה איתן, ומקור חיים לכל דורשיה.

איזה משני הסמנים האלה מיוחד להיבור הספר ואיזו לתרבות הספרות, ישפוט נא הקורא כחכמתו, וידע אי מקום האמת והשכיל להוציא משפט: היש לישראל לבטל את הספר מפני איזה מין ספרות, או יש לכַוֵן את ספרותו כלה על פי הספר.

והספרות הישראלית הנאמנה, אשר ספר התורה לה למקור חיי עולם, מה היא אומרת:

אֱלֹהִים לִמַּדְתַּנִי מִנְּעוּרָי וְעַד־הֵנָּה אַגִּיד נִפְלְאוֹתֶיךָ: וְגַם עַד־זִקְנָה וְשֵׂיבָה אֱלֹהִים אַל־תַּעַזְבֵנִי. עַד אַגִּיד זְרוֹעֲךָ לְדוֹר לְכָל־יָבוֹא גְּבוּרָתֶךָ:

זאב יעבץ.

יוסף בבית הסהר.

טוב מותי מחיי. אין תקוה וסבר
צאת חפשי עד עולם מחשכת הקבר. —
פה בורי הצר, בתוך רפש וסוחה,
ברגזה ודאבה ונדודים ומבוכה —
פה נטל עלי להקבר כל חיי
ולאמר הקץ לכל מבחר מאויי...

ושמה, מעבר לקירות הסהר,
שם חיים ושמחות ונגה וזהר,
שם אביב יופיע וקיץ יגיע,
כל נפש, כל נברא ירנן יריע,
וזרחה החמה ובאה החמה
ושבה לתחיה הארץ הנשמה,
ונשמע מסביב קול רנת צפרים,
ולבשו ירקרק — עמקים והרים
ונדלו הפרחים ופתחו נצנים,
ונתנו הבשמים את ריחם עדנים,
ונדיבות תפזר הבריאה הברוכה
ורצון תשביע בידה הפתוחה.
גם צרי־מאבידי באורה ישמחו
וחפשים בכבוד והוד יתהלכו;
וחפשים יתהלכו...

ובעקת אפלה

אֲנִי תַּחַת שֹׁאָה וָצַר אֶתְגּוֹלָלָה,
בְּחוֹתָם קִיקָלוֹן וָבשֶׁת עַל מֶצַח,
מְגֹרָשׁ מֵאָדָם, מְקֻלָּל לָנֶצַח.

לָנֶצַח בַּסֵּתֶר, גְּזוּל־מִשְׁפָּט, שְׁדוּד־כָּבוֹד
וְדַעַת תֻּמָּתִי, וְצָדֹק וְאָבֹד,
וְלִחְיוֹת וְלִשְׁתּוֹת עַד תִּמָּה מְנָת כּוֹסִי, —
הוֹי, אֵלִי, הַזֶּקְנִי, מֵחַיֵּי מוּב מוֹתִי!..

אָמוּתָה?... וְצָרַי־מַאֲבִידַי יָרִיעוּ
וּבְגָאוֹן וְהָדָר אֶת רֹאשָׁם יַגְבִּיהוּ,
וּשְׁקָרִים חֲדָשִׁים יוֹסִיפוּ יַצְמִיחוּ
וּצְרוֹרוֹת פִּרְחֵיהֶם עַל קִבְרִי יַשְׁלִיכוּ?--

אָמוּתָה? — וּמְשׁוֹפְטֵי הָרָעִים יָגִילוּ
כִּי יָדָם רוֹמֵמָה, כִּי חִצָּם בִּי כִלּוּ,
וְחֵפֶץ תַּרְמִיתָם בְּיָדָם הִצְלִיחַ
לְהַפְשִׁיט אֶת כְּבוֹדִי, וּמְתִים לְהָפִיחַ,
כִּי רוֹדֵף עֲגָבִים וְזִמָּה הִנֵּנִי,
וּבְנָשִׁים מִצְרִיּוֹת נָתַתִּי אֶת עֵינִי...
אֲנִי אִישׁ־עֲגָבִים? בֶּן עֶבֶר שְׁטוּף־זִמָּה?
הוֹי אִישִׁים מְבִישִׁים, לֹא תֵדְעוּ כָל כְּלִמָּה!
מֵאַחֲרֵי קִיר בּוֹרִי לְאָזְנַי מַגִּיעִים
קוֹל תְּרוּעוֹת מְחוֹלוֹת, קוֹל שׂוֹחֲקִים וּמְרִיעִים.
בְּנֵי צוֹעַן! שָׁם אַתֶּם נֶאֱסַפְתֶּם וּבָאתֶם,
לֵיל מוֹעֵד וּמִשְׁתֶּה לַנָּשִׁים שָׁם קְרָאתֶם,
וְיֵינְכֶם מִתְאַדֵּם וּפְנֵיכֶם לֶהָבִים,
וּבְפִיכֶם נְבָלָה וּדְבַרְכֶם עֲגָבִים,
וְדִמְכֶם הַשָּׁחוֹר מִתְלַהֵט כַּלֶּהָבָה
לִשְׂחֹק יְפֵהפִיָּה, לְמַרְאֵה פְּנֵי נָאוָה,
וּבְמִקְרֵי אֲהָבִים בְּקוֹל תִּתְהַלָּלוּ

וּכְסוּסִים אַבִּירִים לַנָּשִׁים תִּצְהָלוּ .

בְּמִדַּת זִמַּתְכֶם תָּמֹדוּ גַם אוֹתִי ,
וּבְשָׁוְא וּדְבַר כָּזָב תְּבַקְשׁוּ לִסְפּוֹתִי .
רְאִיתֶם — וּמַעֲשַׂי בַּכֹּל מְבֹרָכִים
וּמַעְלָה עָלִיתִי בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים
וּבְרוּחַ קִנְאַתְכֶם , חֲנֵפִים , כִּי קַמְתֶּם ,
וְדִבְרֵי בַת זְנוּנִים לְקַו לָכֶם שַׂמְתֶּם ;
וּכְאִישׁ בּוֹגֵד בֶּגֶד מִמְּקוֹמִי נִנְעַרְתִּי
וּבְקֶרֶב אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֻסַּרְתִּי .

אִי לָהּ לָאָרֶץ בָּהּ מוֹשְׁלוֹת הַנָּשִׁים .
וְרַבֵּי טַבָּחִים עֲרוּמִים כַּנְּחָשִׁים .

וַאֲנִי מָה אָהַבְתִּי אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם ,
הַיָּפָה , הַבְּרוּכָה וְרַחֲבַת יָדָיִם .
כְּגֵר מִבְּלִי מַחֲסֶה הוּבֵאתִי אֵלֶיהָ ,
וְהִיא בִּמְאוֹר פָּנִים לִי נָתְנָה יָדֶיהָ ,
וַתְּהִי לִי לְאַרְצִי וָאֶרְכֹּשׁ לִי שְׂפָתָהּ
וָאֶקְנֶה דְּרָכֶיהָ , מִנְהָגָהּ , חָכְמָתָהּ ,
וּבְשָׁלוֹם וּמְנוּחָה בְּתוֹכָהּ יָשַׁבְתִּי
וּכְאַחַד בָּנֶיהָ בְּסִפְרָהּ נִכְתַּבְתִּי ,
וּכְאַחַד הַמִּצְרִים אֶת נַפְשִׁי שִׁוִּיתִי
וְזֵכֶר אֲבוֹתַי מִלִּבִּי מָחִיתִי ,
וָאֶגְבַּר בַּכִּשְׁרוֹן וְחַיִל עָשִׂיתִי ,
וּכְבוֹדָהּ וְצִדְקָהּ וְטוּבָהּ רָוִיתִי .

וְעַתָּה זוּ אַרְצִי מַה פְּלָאִים יָרָדַת .
מִכְּבוֹדָהּ , מִצִּדְקָהּ , מִטּוּבָהּ שֻׁדָּדָה ,
כִּי יֵשְׁבוּ לַכִּסֵּא בָהּ רֶשַׁע וְזָדוֹן
וְגָבְרוּ חֲנוּפָה וְשִׂנְאָה וּמָדוֹן .
וּנְבוֹנִים אַיָּמוֹ ? אֵי חַכְמֵי מִצְרַיִם

חַרְטוּמֵי הַדַּעַת וּגְלוּיֵי עֵינַיִם ?
יְדַעְתִּים ! הֵן הֵם רַק הָרַע יֵדָעוּ ,
הֵם לַיְלָה יְשְׁאָפוּ וְשֶׁמֶשׁ יִירָאוּ ,
הֵם מַכִּים אֶת עֵינֵי הָעָם בַּסַּנְוֵרִים
וַיְלַמְּדוּם לְפַלֵּס חֲמָסָם כַּגְּמֻרִים
וּגְבוּלוֹת לְהַצִּיב בֵּין עַמִּים וּלְשׁוֹנוֹת
וּלְהַגְדִּיל מַכְשֵׁלוֹת וּלְהַרְבּוֹת אֲסוֹנוֹת .
וּלְעַקֵּשׁ הַיְשָׁרָה וּלְמוֹגֵג תּוּשִׁיָּה
וּלְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹת לְאֵלֵי רְמִיָּה .

גַּם אוֹתִי לְקָרְבַּן תַּרְמִיתָם בָּחָרוּ .
וְדַלְתֵי בֵית כִּלְאִי בְּחָזְקָה סָגָרוּ ,
פֶּן קוֹלִי יִשָּׁמַע בְּאֶרֶץ הַחַיִּים ;
וּבְחֵפֶץ הַנֶּפֶשׁ וּבְכִלְיוֹן עֵינַיִם
יְצַפּוּ יוֹם מוֹתִי . עֵת קֶבֶר אֶתְגּוֹלֵל ,
וְקָבְרוּ הָאֱמֶת וְסָתְמוּ הַגּוֹלֵל .

אַךְ שָׁוְא לָכֶם , שֹׁפְטַי , — לֹא אָמוּת בַּכֶּלֶא .
לֹא אָמוּת , כִּי אֶחְיֶה ! — יָמוּתוּ נָא אֵלֶּה
הָרְשָׁעִים הַמַּתְעִים , הָרְחוֹקִים מֵאֱמֶת ,
הַיְרֵאִים מִמִּשְׁפָּט , מֵחֶרֶב נוֹקֶמֶת ;
יָמוּתוּ נָא אֵלֶּה הַנְּפָשׁוֹת הָרָעוֹת
שֶׁדְּמֵי לֹא תֵדַעְנָה מִמּוּסַר הַבְּרִיּוֹת ;
יָמוּתוּ נָא אֵלֶּה מַרְבֵּי טְבָחִים
שֶׁהִרְבּוּ לְהַצְמִית נְקִיִּים נִדָּחִים
וּבְדָם וּבְשׁוֹט בַּרְזֶל עוֹד יָדָם נְטוּיָה —
וּפִתְאֹם מוֹפַעַת הָאֱמֶת הַגְּלוּיָה...

לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה ! וְאֶגְזוֹל מְנוּחַתְכֶם .
בַּיּוֹם בַּעֲבוֹדַתְכֶם , בַּלַּיְלָה בִּשְׁנַתְכֶם ,
וְתָמִיד אֱהִי לָכֶם מַזְכִּיר־נֶאָצָה

וּפָגַשׁ אֶפְנָשְׁכֶם בִּתְלוּנָה נִמְרָצָה,
וְקוֹלִי לֹא יֶחְדַּל מֵרְעוֹשׁ עַל אָזְנֵיכֶם:
„הִזַּכּוּ, הָסִירוּ נָא רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם.
הַצִּילוּ כְּבוֹד נַפְשִׁי — כָּל חַיַּי כָּל אָשְׁרִי —
הָשִׁיבוּ לִי חָפְשִׁי, הָשִׁיבוּ לִי יָשְׁרִי!".

הוֹי, גּוּרוּ לָכֶם, פֶּן יָקוּמוּ יְשָׁרִים
וְנִלּוֹ הַזָּדוֹן וְחָשְׂפוּ הַשְּׁקָרִים;
עוֹד יֶשְׁנָם אֲנָשִׁים, כְּשַׂר בֵּית הַסֹּהַר,
שֶׁלִּבָּם הַטּוֹב מָלֵא צֶדֶק וָטֹהַר
וְרוּחָם מִתְעוֹרֵר עַל תַּרְמִית נְבָלִים,
עַל שִׁלְטוֹן עָרִיצִים, עַל כֹּבֶד הַכְּבָלִים;
הַלְעוֹלָם מֶמְשֶׁלֶת הַשֶּׁקֶר מְנַצַּחַת
וֶאֱמֶת מֵאֶרֶץ אֵינֶנָּה צוֹמַחַת?...

לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה, — עַל אַפְּכֶם, הַצָּרִים! —
הוֹי, גּוּרוּ לָכֶם מִפְּנֵי שְׂרִידִים יְשָׁרִים!

יעקב קאפלאן.

זכרונות

מאת

אברהם יעקב פאפירנא.

„הוה גולה למקום תורה", — רב ערך העצה הזאת הכרתי לדעת בראשתה בשנת תרכ"ב, בבואי לשמוע לקח בבימ"ר הרבנים בזיטאמיר וביתר עז בשנת תרכ"ד, כאשר באתי להסתופף בצל בימה"ר בווילנא. הימים האלה שעברו עלי בחברת טובי חכמי עמנו, אחשוב להטובים בכל ימי חיי וזכרם לא יסוף ממני עד יומי האחרון.

אבנם לכתר שם טוב „מקום תורה וחכמת ישראל" זכתה בעת ההיא במלוא רחב ארץ רוסיא רק העיר ווילנא, אשר בצדק כנוה אז „ירושלים דליטא". היא היתה המטרפולין לכל קהלות ישראל בארצנו וממנה יצאו אדירי התורה ואנשי שם, אשר למוצא פיהם יחלו בכל תפוצות יהודה והיא היא שהיתה בראשית המאה האחרונה למספרנו לעמוד אור לכל אחינו בני רוסיא ופולין. המאורות הגדולים, שעלו על שמיה, הופיעו נהרה על כל דרכי חיינו, החיו מעפר את שפתנו ויפחו רוח חיה בעצמותיה היבשות. חכמיה, סופריה ומשורריה ר' מ"א גינצבורג, רש"י פין, רצ"ה ובנו רח"ל קאצענעלענבאגען, אדם ומיכל לעבענזאהן, ר' מתתיהו שטראשון, ר' מרדכי פלונגיאן, ר' אידל שערשעווסקי, ר' אייזיק מאיר דיק ור' קלמן שולמאן היו במשך עשרות שנים לא אך מורי הדעת והטעם הטוב, אבל גם הלוחמים הראשונים, שיצאו בחרף נפשם על שדי המלחמה עם האמונות המפלות וכל רשע כסל שנשרשו בינינו בשנות גלותנו ומרודינו. לא כן העיר זיטאמיר, היא היתה אז כרוב יתר ערי וואליניען ופודוליען דלה מאד בתורה ובחכמה ורק הודות לבי"ם הרבנים היתה, כל עוד התנוסס בה הבית הזה, למרכז החכמה ע"י מורי למודי ישראל, שנבחרו ע"י הממשלה ונאספו שמה מליטא, פולין ונגב רוסיא. ביחוד הצטיין ביהמ"ד הזה בשני משגיחיו (אינספעקטארען), הלא המה: המשורר החכם המופלא ר' יעקב אייכענבוים שכהן פאר בבית ההוא מיום הוסדו (במדומה לי) עד שנת תרכ"ב, ואחריו החכם המהגרם הנודע רח"ז סלאנימסקי יחיה. שעמד בראש ביה"ס הזה משנת תרכ"ב עד הסגרו. שני החכמים היו לעטרת צבי ועדים לגאון ולתפארת לביה"ס ולכל בית ישראל. בין הנודעים במורי ביהמ"ד ההוא היו החכמים ר' מרדכי סוחאסטאווער, ר' חיים צבי לערנער, ר' אליעזר הכהן צווייפעל, ר' צבי הירש פאלימשינעצקי ור' צבי הירש סגל[1]. כל החכמים האלה קרבוני בשתי ידיהם בבואי לזיטאמיר (בעת ההיא כבר נדפסו איזה מאמרי בהמליץ ושירי „אמת ואמונה" בהכרמל), הנחוני בעצתם, חברתם הרותה נפשי

---

[1]) החכם אב"ג נמנה למורה בזיטאמיר בשנת תרכ"ד, אחרי צאתי מביה"ס ההוא, ולכן לא אדבר פה על אדותיו.

ענג ועדן, לקחם הטוב, שיחותיהם בתורה ובחכמה גם שיחות חולין שלהם פעלו עלי פעולתם לטובה. יהי זכר כלם ברוך!

הרב ר' מרדכי סוחאסטאווער יליד אוסטריה, תלמיד חבר של החוקר מוהר"נ קראכמאל; היה איש גדול בתורה, בתולדות ישראל ובספרתו הרבנית והפילוסופית. בימים אשר התהלכתי אתו היה כבר איש שיבה, אבל מראהו כארז, גבה קומה והדר פנים ומלא רגשי עלומים לכל נשגב טוב ויפה. בתהלוכתו, מלבושיו והנהגת ביתו היה איש אירופי ולבו היה לב יהודי בכל תקף המלה הזאת, לב יהודי חם, השמח אל גיל עמו וכואב בכל מכאוביו. כאיש מחונך חנוך אירופי, כאיש יודע ערכו וערך עמו ומקור מחצבתו לא התרפס לפני כל שוטר ונוגש — כרוב אחינו בימים ההם וגם המשכילים בכלל, — לא הרכין ראשו ולא השפיל א"ע לפני אלי העדה מב"ב ומשאינם ב"ב. אולם ידיעת ערכו לא עורה עיניו מראית ערך זולתו. הוא הוקיר כל טוב בכל אשר מצאו, כבד כל הנברא בצלם אלהים. גאה וגאון היו זרים לו, באהבה וחבה קבל בביתו כקטון כגדול, וביחוד שוחרי חכמה. דברי פיו בנחת נשמעו, מלותיו היו ספורות ושקולות במשקל הזהב, אך גם מחירם היה כתם אופיר. על ר' מרדכי סוחאסטאווער נוכל לקרוא בצדק: „נקי כפים ובר לבב, אשר לא נשא לשוא נפשו". הוא חי ביושר וצדק ביגיע כפו ולא הטיל עצמו על מכבדיו העשירים. הוא לא ידע משוא פנים והסתר דעות, לבו היה פתוח לרוחה לעין כל כפתחו של אולם. הוא לא היה מן המשכילים המצפצפים והמהגים, המראים פנים לכאן ולכאן, המגלים טפח ומכסים טפחים למען מצוא חן בעיני כל המפלגות, — פיו ולבו היו שוים, ברו היה כתוכו ופחד החרדים לא מנעהו מגלות בפומבי את דעותיו החפשיות, בלי גמגום, סודות ורמזים, אך בדברים ברורים, פשוטם כמשמעם. הוא היה אומר: בטוי האמת איננו רשות אך חובה וביחוד לגדולי העם, חכמיו, מוריו, רבניו וסופריו. האמת צריכה להופיע ערומה כיום הולדה, תלבשת האמת בחידות ומשלים לא יבררו ויצרפו את דעות העם אך יבלבלום ויסכסכום. הפשרות לא השיבו מעולם משפט עד צדק, לא הסירו עול, רק דין גמור, דין הנוקב את ההר ויורד עד התהום, רק הוא יציג בשער משפט יַתֵּם פשע, יכַלה חטאה. אני אחשוב לחובתי הקדושה לבאר בכל עת מצוא הכרח ונחיצות הרחקת מנהגי הבל ושטות וגדרים וסיגים כאלה, שבשעתם ומקומם היו נחוצים וטובים לעמנו, ועתה נהפכו לנו לרועץ. את כל זאת אדבר השכם ודבר באזני בני עמי, אם ישמעו ואם יחדלו; אם ישמעו — אשא כפי קדש ואברך את ה', ואם יחדלו — עמם אהיה בצרה, ואתם יחד אשא ואסבול את העול הזה ולא אפרוש עצמי מן הצבור, עד אשר יעיר ה' עליו את רוחו ויפקח את עיניו לראות נכוחה.

על חבתו וקנאתו לעמו ולדתו יעידו הדברים האלה (שמעתים מפי ר"א צווייפעל): כאשר יצא לאור הספר היקר... פרי עמל החכם הנודע בשערים..., שגלה חרפה מבית ישראל בשומו לאל בראיות ברורות את כל העלילות הנוראות שחפאו עליו בימי החשך, נמנו מורי בימדה"ר עם האינספעקטאר ר"י אייכענבוים בראשם וגמרו לשלוח להפרופיסור הנ"ל תודה וברכה בשם בימה"ר על פעולתו הגדולה לישראל. ויהי כאשר הובא המכתב ההוא להרמ"ס שיחתום ידו עליו — דחה אותו בשתי ידיו, באמרו: מדה גדושה של שפלת הרוח בכם, אחי וחברי, כי תביעו תודה ותהגו כבוד ועז לאיש שהפר ברית אבות ויבז ליקחת אם ויעזוב את אחיו היתומים המנודים, למען יוכל לראות חיים בעולם שכלו טוב. לא, אחי, מארר הנאה אנכי מניה ומן הדומים לו, להם אני אומר: שקילו טיבותכם ושדיה אחיזרא!

ישנם אנשים שכותבים יותר משלומדים, ויש שלומדים יותר משכותבים. ר׳ מרדכי סודאסטאווער היה מן אלה האחרונים. וזולת הקדמתו לספר מורה נבוכים להרמב״ם, שידפיס (כמדומה לי בלבוב), לא ראיתי ממנו דבר בדפים או בכתב, את ההקדמה ההיא כנה בשחוק „מיינע זעמטליכע שריפטען״.

ר׳ חיים צבי לערנער, מורה שפת עבר ודקדוקה (נולד בדובנא רבתי בשנת תקע״ה ומת בזיטאמיר בשנת תרמ״ט) לא היה בעל כשרונות נפלאים ועשיר בידיעות שונות כהחכמים אייכענבוים וסלאנימסקי, לו לא היה לב חושב וכליות יועצות כלהחכמים סוחאסטאווער וצווייפעל. הוא היה בעל מלאכה אחת, אבל היא היא תהלתו, כי היתה משנתו של רחצ״ל — קב ונקי. ויותר שידע החכם הנ״ל את שפת עבר, דקדוקה וספרותה, שעמל בה כל ימי חייו באהבה וחבה, היה אוהב ערך וסדר (סיסטעם) בכל למודיו בעל פה ובכתב, וכל דבריו מאמריו וספריו היו סלת נקיה מנופה בעשר נפות ונערכים בהשכל והגיון זך (לאגיש). בתכונותיו אלה הצטיין רחצ״ל מרוב המורים העברים בעת ההיא, שכלם היו אויטודידקטים, ר״ל אנשים שלא נתחנכו בילדותם בבתי ספר מתוקנים, רק רוב ידיעותיהם קבצו בספרים מתים זעיר שם, זעיר שם, בלא מורה דרך, לא כן רחצ״ל ז״ל, שהתחנך בימי עלומיו באודיסא בבית ספרו של החכם הנודע ר׳ בצלאל שטערן, יליד אוסטריה, שהביא אתו מארץ מולדתו לא לבד ידיעותיו הצרופות והמזוקקות, אבל גם הערך, המשטר והטעם הטוב. בבית הספר ההוא למד רחצ״ל את שפת עבר ודקדוקה מפי המצוין שבחכמי הדור ההוא, הרב החכם והמבקר ר׳ שמחה פינסקער ז״ל. זולת שפת עבר ידע על בורין שפת רוסיא, אשכנז, צרפת ואיטליה. ידיעתו הצרופה בש״ע ובשפות החיות, חנוכו האירופי וטוב-טעמו הם הם שעמדו לו להביא מנחה מהורה לשפת עבר — את ספרו „מורה הלשון״, ספר דקדוק הראשון בשפתנו, שנערך למען צעירי הימים בקיצור נמרץ ובטוב טעם כתבנית הספרים המתוקנים ממין הזה בשפות האירופיות. אמנם לא אלמן היה ישראל בספרי דקדוק טובים גם לפניו, אבל כלם, כה„תלמיד לשון עברי״ וה„מסלול לשון עברי״ היו טובים למלומדים ולא למתחילים וביחוד לתלמידי בתי הספר, שזולת ש״ע היו להם למודים רבים אחרים, לכן מן הנחוץ לתת לפניהם חוקי הדקדוק ומשפטי הלשון בלשון צחה וקלה[1]) ובצמצום וקצור, וכן עשה רחצ״ל ויצלח להביא ברכה בו לצעירי ישרון. הן אמנם חדשה לא ברא בספרו זה, והשיטה החדשה בחלוקת השמות על מלעיל ומלרע והוצאת נטית השמות הנקביים והזכריים והשמות המצומצמים מן השלמים וכו׳ שבאה בספר הזה ראשונה לקוחה כולה מכתבי הרב ר׳ שמחה פינסקער ז״ל, שהורה על פיהם דקדוק ש״ע בבית״ס הנזכר, וכבר היו בזה דין ודברים במה״ע והרש״פ קרא תגר על

[1]) החסרון האחד המורגש בלשוננו הוא: רסיסי הפסוקים ושברי המקראות שבאו בה (כדרך רוב סופרי הדור ההוא, אשר עליה העירותי לראשונה בקנקני), למשל: עשיתי סלת חלות מצות ויצקתי עליה שבן הסדר, ונתתי עליה לבינה חדשה מפרי תבונתי והקטרתי את אזכרתה על מזבח הלשון, מנחה היא לבני הנעורים לריח ניחוח״, או: „בדיני שוא נע ונח נתתי רבים סכינים בשניהם והאריכו למעניתם מאד, למען דעת מי ינוח ומי ינוע וכו׳ ואני תפשתי את המועט, להתוות אך את הנחים לאמר: אלה בני נח והיה השוא אשר לא יהיה עליו התו, נע ונד יהיה בארץ וכל מוצאו יכירנו״. או „ותבואנה א״כ שתי נגינות רצופות, מפסיק אחר משרת, זה אחר זה, והוא קשה על המבטא, כי ירט דרך המשרת לנגדו, והמפסיק נצב לשטן לו״ וכדומה. אבל זרות כאלה תפגשנה לרוב רק בהקדמת הספר ובהוספות, שלא נועדו לתלמידים המתחילים.

שלא הודה ע"ז רחצ"ל בפה מלא, אף כי זכרהו לטוב בהקדמתו להוצאה ראשונה.— אבל איך שהוא — בספר הזה הביא תועלת רבה להרחבת ידיעת דקדוק שפתנו בין צעירי הימים, וגם הרש"פ בעצמו כתב להרחצ"ל: „ואומר לך בפה מלא יישר ויישר, בלא חנופה ובלא לב ולב, ואילו הייתי מלמד כלפנים הייתי בוחר בה מכל המון ספרי דקדוק לתתה בידי תלמידי" (מורה הלשון, הוצאה שניה, צד 136 בהערה).

זולת הס' הנ"ל חבר ספר „תולדות הדקדוק", „דקדוק לשון תלמוד בבלי" ודקדוק לשון ארמית ובכתובים נשארו אחריו (לפי דברי תלמידו ד"ר א. סקאמאראווסקי במאמרו „מזכרת נצח" בהאסיף החמישי) ס' „ילקוט חצ"ל" המכלכל ד' חלקים, באורים במקרא בתלמוד ובמדרש, „ארבע מדות" על תקונים בתנ"ך וספר מכתבים (מרוץ אגרות בינו ובין חכמי הזמן).

המדקדקים לרוב התעסקותם בקטנות, בדקדוקי עניות, בקוצו של יוד, בתנועה ונקודה, מן ההכרח שיהיו לקפדנים (פעדנטים) גם במדרש גם במעשה. מדקדק כזה בכל עניניו ותהלוכותיו היה רחצ"ל. „סדר מדויק בכל הפרטים (יאמר הד"ר סקאמאראווסקי באמת וצדק במאמרו הנזכר) ומשטר נכון בכל הדקדוקים היו האופן והציר, אשר עליהם סבבו שנות חיי מורנו היקר; מעולם לא שנה מגדול ועד קטן אף כחוט השערה במדותיו ונמוסיו בעולם הרוחני ובתהלוכותיו והנהגותיו בעולם הגשמי וישאר נאמן לסדר הקבוע כעבד כנעני וכו'. הקפדנות (פעדאנטיזמוס) במשך חייו בכל מעשיו ומשלח ידיו על כל צעד ושעל היתה למשל בפי בני עירו". בתור מורה בביה"ס דקדק עם תלמידיו כחוט השערה וידרוש מהם לדעת חוקי הדקדוק אשר ערך לפניהם בכל פרטי פרטיהם, ובזה לו נאה תהלה, כי לא עשה כמעשה רבים מן המורים העברים בעת ההיא שנהגו בעצמם קלות ראש בלמודיהם ויעבירו מלשכה ללשכה גבוהה ממנה תלמידים שלא זכו לזה בידיעתם ושקידתם על למודי קדש. אבל רחצ"ל ידע את חובתו. הוא לא התפלסף עם תלמידיו בעת ההוראה, לא נתן להם רשות או יכלת לזלזל בלמודו ויעמיד את הלמוד הזה על מדרגה אחת עם הלמודים הכוללים, כי ידעו כל התלמידים כי אם לא ילמדו את חקם בדקדוק ש"ע לא יתן להם המורה לבוא ללשכה הגבוהה, אף אם יזכו לזה מכל יתר הלמודים. זולת חוקי הדקדוק שם לחק על תלמידיו לכתוב מדי שבוע בשבוע איזה מאמר מקורי או להעתיק דבר מה מלשונות העמים. המאמרים וההעתקות האלה היו צריכים להיות מנוקדים ע"פ חוקי הדקדוק, ואוי לו לתלמיד אם החסיר או העדיף דגש או מפיק אחד. את המאמרים האלה קרא אח"כ ה' לערנער בשקידה עצומה ולא נתן שנת לעיניו ולעפעפיו תנומה עד אשר תקן כל המבטאים הזרים ועד אשר העמיד על מקומם בדיו אדום את כל המפיקים והדגשים.

החכם צווייפעל שמהלך רעיוניו היה כמעין המתגבר וישנא דקדוקי עניות — אהב להתלוצץ ברחצ"ל, באמרו: „ידידנו הנכבד רח"צ מחבב את אשתו יותר מגיפו, ואת שפת עבר יותר מאשתו ואת הדגש יותר מכלם".

הדגש, אמר לי פעם אחת רא"צ, הוא ילד שעשועיו של רחצ"ל, אותו יראה בהקיץ ובחלום וכל הנוגע בו — נוגע בבבת עינו. פעם אחת הבאתי את ידידי זה לידי סכנה, מבלי חפצי להרע לו חלילה רק מנטיתי הארורה לחרוד והתול. ומעשה שהיה כך היה. בשוב הרב ר"י אייכענבוים מנסיעתו לקרים, באו המורים העברים לבקרו ואני בתוכם. מהר"י אייכענבוים היה משורר מכף רגלו עד קדקדו, בעל נפש מתפעלת ופיו מפיק מרגליות, ספוריו השונים מכל מראה עיניו בנסיעתו זאת העידו כי בלבו כלנו פה מחשבות רמות ונשאות, ושם שחוק. לפתע בא גם רחצ"ל בין הבאים ויבראהו אתנו מתפעלים

ונרגשׁ מספור מהרי"א, שאלני ע"ד תוכן ספורו. חדשות לא שערנו, עניתיו, יספר ידידנו ה' איכענבוים, כי בבקרו את ביהכ"נ של הקראים במשפוט קאלע מצא כ"י עתיק יומין מעוקר היטב, אך הדגש —, הדגש בכ"י זה איננו כמין נקודה עגולה כמו שהוא אצלנו, רק בעל שלשה קצוות. במשך דברי — אמר ה' צווייפעל, עשה רחצ"ל אפיו כאפרכסת, עיניו עמדו, פניו חורו וארכובותיו דא לדא נקשן, כי נשתנו בעיניו סדרי בראשית... רק השחוק אשר פרץ מפי השומעים הוציאהו ממבוכתו הנוראה ויביאו לדעת כי אך מהתל אני וכי חלילה אין פקפוק בתמונת הדגש וכי נשאר ברמותו וצביונו כמו שהראה בהר.

רבים מן התלמידים שהורגלו לזלזל בלמודים העבריים, שמרו עברתם לרהצ"ל עבור דרישתו מהם בחזקת היד דעת ש"ע בכל דקדוקי דקדוקיה, ורעי לב שבהם היו נכונים גם לירד לחייו. פעם אחת בראשית ימי שבתי בזיטאמיר, בקרתי את רח"ץ בביתו אחר הצהרים. ביום ההוא היה בביה"ס המבחן מש"ע בלשכה הששית. שוחחנו בענינים שונים, אח"כ ישבנו לשחוק שחוק השאך, והנה לפתע פתאים התפוצץ חלון אחד לרסיסים ואבן גדולה נפלה אצל שלחננו, אבל לא נגעה בנו לרעה. בחרדה הוציאני רח"ץ להדרו השני.

— אלכה אל הפאליציי, אמרתי אליו.

— ולמה? —

— למען ידרשו ויחקרו מי הוא העול הזה.

— זאת ארע בלעדי הפאליציי, ענני רח"ץ.

— אבל ההחשה, ארוני, ולא תמסרו לדין? שאלתיו.

— אני לא אחשה — ענה רח"ץ — אנכי אראהו את ידי הקשה!

— ומה תעשה?

— אני אמר לקרוא הנה את המזגג ואצוה להעמיד כרגע זכוכיות חדשות בחלוני, ענה רח"ץ בשחוק קל.

בתוך דברינו בא עלם אחד נודע גם לי, יפה תואר ובעל קומה, והוא תלמיד בלשכה הששית.

— צפרא טבא למארי! אמר התלמיד וישתחוה לה' לערנער.

— ומה חפצך בני? שאלהו המורה.

— שמוע שמעתי ברגע זה מהסכנה שרחפה על ראשך ובאתי לשאול, אם לא אֻנה לך רעה, חלילה?

— לא, הודות לאל.

— אין זאת כי אם יד אחד מתלמידיך הרימה את האבן הזאת, על חומר דרישתך בדקדוק היום בעת המבחן בלשכה הששית! —

— זאת ידעתי למורת רוחי, אבל בזה לא יפעלו הנערים השובבים האלה מאומה. אבנים כאלו וכאלו יוכלו לרוצץ את ראשי אבל לא יניעוני כל עוד בחיים חיתי אף כמלוא שעל מדרכי הסלולה וממלוי חובתי הקדושה לי. תלמידים ישרים ידעו להוקיר פעולתי וישרי, ובשביל שוטים שקלקלו (שהם ת"ל בבית מדרשנו המעט מן המעט) לא אשחית עולמי, עולם המוסרי, שיצרתי לי אף עשיתי בימי חיי.

— אבל מי הוא התלמיד הרע הזה?

— גם זאת ידעתי, ענה רח"ץ במנוחה, ידעתי כי אתה האיש!

— אנכי? האתה מורי תחשדני בכמו אלה??

— לא אחשדך, רק ברור לי הדבר כשמלה, כי ידך במעל הזה. אך אל תירא ואל תחת, ידי לא תהיה בך לרעה. אני לא אמסור דינך לא למפקד ביה"ס ולא לנוטרי קרתא, הנני מוסרו לעצמך ולשביב אש-יה אשר עוד לא עומם בך. לך לשלום!

הדבר נודע אח"כ לפקידי ביה"ס, אך רח"ץ לא נתן לינע לרעה בתלמיד ההוא, שאז הכיר מעלת רח"ץ וישרת רוחו ויהי אח"כ אחד ממכבדיו ומעריציו.

אבל באמת לא הגביל רח"ץ את פעולתו רק בהפצת דעת דקדוק הלשון בין תלמידיו, כי התאמץ בכל עז להעיר בקרבם אהבה לשפתנו והרגש ליפי מליצותיה ולנעם מבטאיה. לתכלית זאת קרא בביה"ס לתלמידיו מבחרי ספרי ישראל במליצה ושיר (המשוררים האהובים לו היו: רמח"ל, ר' שלמה לעווינזאהן, הרנה"ו ומן האחרונים: ר"י אייכענבוים ואליהו ווערבעל[1]) ויבארם במוב לקחו ונעם מדברו, גם אסף ברב עמל ויגיעה קבצת ספרי ישראל גדולה ויעיר ויעורר תמיד את תלמידיו לקרוא אותם בשעות הפנויות מלמוד ובשתי ידיו קרב תלמידים כאלה אשר למדו את ידיהם לחבר מאמרים ושירים בש"ע, חזק את ידיהם הרפות ואמץ אצבעותיהם הכושלות, העירם על שגיאותיהם ויתקן מעוותיהם בלב ונפש חפצה, וישמח כבעל כל הון בראותו את תלמידיו עושים חיל בשפת עבר ונושאים כפעם בפעם מנחה לספרותנו מפרי עטם. ולכן פנו תמיד הסופרים המתחילים לעזרתו, ובקרתו הביאה למו תועלת גדולה, כי אף שרח"ץ בעצמו לא נשא רב פרי לספרותנו במליצה ושיר, היה לו חיך טועם ונפש מרגשת, הגיון ישר וידיעה עמוקה בדרכי הלשון — כל התכונות הנחוצות למבקר.

כאיש פרטי היה רח"ץ ישר לב ונקי כפים, מתון במעשיו ובדבורו, מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. הסדר והערך הטוב, ששרר בספריו, שרר גם בכל תהלוכות חייו. בביתו ובבגדיו — אהב הטהר והחן, ועם זה ידע להסתפק תמיד במועט מן המועט, לבל יצטרך לידי מתנת בו"ד ולהתלות בדעתם. אחרי הדברים והאמת האלה נדע מדוע חשבוהו כל יודעיו ומכיריו, חבריו ותלמידיו לעטרת תפארת של ביה"ס אשר כהן בו פאר באמת ובצדק ולתועלת לכל באי שעריו.

ר' אליעזר הכהן צווייפעל, מורה התלמוד בבמדה"ר, נודע לכל קוראי שפ"ע בדמות דיוקנו הספרותית ע"י ספריו הרבים והמון מאמריו ברוב מכה"ע לבנ"י שיצאו לאור בשלשים שנה האחרונות. הדבר הזה היה יכול להקל עלינו ציור תכונתו העצמית, שהתאימה בצדדים רבים עם תכונתו הספרותית, לולא התהפכה פעולתו הספרותית לכמה גוונין, פשטה צורה ולבשה צורה, ומשתמעת לתרי אפי, שלזאת קשה לפעמים לעמוד על אופיו ולירד עד סוף דעתו, אמונתו והלך רוחו הפנימית.

[1]) את המשוררים הליטאים לא אהב רחצ"ל ובכללם את היותר מפירסם בעת ההיא — ר' אד"ם הכהן ז"ל, טינא היתה בלב הוואהליני הזה, במחילת כבודו, להליטאים, וממנה לא נקה גם הר"י אייכענבוים (כאיש פולני — נולד בזאמושץ) „שכל יש כאן, חריצות, חריפות ובקיאות — אמר תמיד רחצ"ל על ספרי הליטאים — אבל לא יפי, טעם והרמוניה". ור"י אייכענבוים היה אומר על המשוררים הליטאים: „האם אפשר למצוא חיך טועם באנשים שהמציאו את הרעטטיג-איינגעמאכט'ס?" — השנאה תעור עיני פקחים! ביחוד גדל עונו של אד"ם הכהן בעיני רחצ"ל מנשוא, אשר חרז לפעמים המלה חיים עם מים ולא חשש לזה שהראשונה מלרע והשנית מלעיל ודבר כזה לא היה קל בעיני רח"ץ ולייט על מאן דחורז כן, ובספרו מורה הלשון כתוב בפרוש: „ולכן לא תחרוז במים חיים יחדיו! כאשר עשו איזה משוררים" (המורה צד 15).

רא"צ נולד בפלך מאהיליוב ונתחנך על ברכי התלמוד והחסידות החבדי"ת. עוד בימי ילדותו התעוררה בו תשיקה עזה לדעת ובשקידה עצומה הגה בספרי התלמוד והפוסקים, אבל יותר גדלה נטיתו למאמרי האגדה והמדרש המושכים את הלב וגם לספרי החסידים ולספורי נפלאותיהם הפועלים על הדמיון. עוד בימי נעוריו, בימי הבהלה, השיאו אביו אשה נגד רצונו, ושנים רבות הוכרח לנוד ולנוע מעיר לעיר, עד אשר נאותה אשתו לקבל גט פטורין ממנו. בימי טלטוליו אלה בא בקרבת משכילים שונים ואז התעוררה בו האהבה לספרי מחקר והשכלה, ויעמיק חקר בהתמדה עזה בספרי הקדש, בהספרות המחקרית הספרדית ובספרי ההשכלה המנדלזונית. לבו היה רב רגש ומתפעל מכל רעיון נשגב, ושכלו היה מן המעמיקים והחודרים לכל תכלית. ידיעה צרופה בשפת עבר ורוח בקרת עזה כבר נראה בספרו הראשון „מנים ועוגב". באוריו לכה"ק והגיוניו הרמים ורעיוניו הארגינלים במאמריו הרבים במכה"ע, שנערכו בשפה נעימה ומיוחדת לו הטו עליו מהר עיני כל מביני דבר ויעמידוהו בשורה הראשונה בין סופרי ישראל. ביחוד הצטיין בשפת התלמוד שכתב בה רוב ספריו ומאמריו. בקיאותו הגדולה בספרי התלמוד והרבנים והרגש החן והיפי שהיה נטוע בו, הם שעמדו לו לעשות את השפה ההיא, שהשתמשו בה עד ימיו רק בענינים תוריים, בדינים והלכות, לשפה ברורה, לשפת מליצים ומשוררים, ובזה ברא באמת חדשה (אף כי נתעורר לזה ע"י ספרי ר' מענדיל לעפין ז"ל) ויהי בזה למורה לרבים מסופרי דורנו שמהרו לצאת בעקבותיו, ובראשם למתנגדו ומבקרו רש"י אבראמאוויץ. רא"צ היה „בור סיד שאינו מאבד טפה", ומרגלי בפומיה „מכל הספרים שקראתי מיום עמדי על דעתי נשארו בזכרוני כל העדיות והזכוריות שבהם". כל מאמר מפליא, לטובו או לזרותו, שפגע באיזה ספר ציין בפנקסו הגדול, והפנקס הזה היה לו אח"כ לחמר מוכן ומזומן לספריו, שבכלם המראי-מקומות המה רובם ועקרם ודברי המחבר הם כזר ומסגרת להציטטים[1]). אבל קבוצותיו של צווייפעל היו קבוצות יקרות ערך כאותם הדברים עתיקי יומין (אנטיקים), שנאספים אחת לאחת ע"י חכמי לב ונשמרים במוזעאום לדורי דורות, כי היה רא"צ מבין גדול בטיב המרגליות שדלה ממצולות ים התלמוד ובערך האבנים הטובות והיקרות שידע להוציא גם מן האשפתות, שנקר וחטט בהן. מן החמר הרב והטוב שאסף רא"צ היה ביד אדרכלין מומחה להעמיד היכלי פאר וארמנות מלכים, אבל כשרון אדרכלוני לא היה לרא"צ להשלים בניניו ממסד עד הטפחות ולשכללו ע"פ חקי הבניה והגזרה בהרמוניה נאותה. כל תא ואילם, המסדרון, הטרקלין כשהוא לעצמו נאה ויאה, אבל אין בין כלם הערך הנחוץ, הסדר והמשטר. זולת זאת יבואו בבנין אחד בערבוביה סדרי הבניה של הגאָטים, היונים והביצנטים... כל ספריו (גם הגדולים שבהם) נִתְּנוּ מגלות מגלות ומאמרים הבלתי מדובקים זה בזה היטב ע"י סדר ישר הגיוני, המוביל את הקורא מן הנחות פשוטות אבל קבועות וקימות—לשכלול והשתלמות איזה שטה כוללת. במקום ההיקש השכלי יביא לריב האויטוריטאֶט וכתלמודי אמתי היה יכול לטהר שרץ בק"ן טעמים. לבקיאותו הנמרצה היה הנקל לו להביא תרי"ג ראיות מן התלמוד, המדרשים, ספרי המחקר והקבלה להזוק השטה הבעשטנית ותתקע"ד ראיות מן המקורים האלה בעצמם להזוק הדעה השפינוזית. והקורא עומד נבוך ומשתומם, רואה

---

[1]) למשל, בספרו שלום על ישראל, המונח לפני כעת, במספר 128 צדדים, תמעמידים גוף הספר, לערך 90 צדדים המה ציטטים מספרי הראשונים והאחרונים.

הוא כי לעיניו יתקרבו בזירוע דברים הרחוקים זה מזה כרחוק מזרח ממערב, מרגיש הוא כי באופן כזה יש היכלת להצדיק כל דבר ולחזק כל אמונה שבעולם, רואה הוא גם כן שהמחבר בהתאמצו לְתַוֵךְ ולפשר מראה פנים לכאן ולכאן, מגלה טפח ומכסה טפחים וכמו שאומר המחבר בעצמו (שלום על ישראל ח"ר צד 12) שכלל גדול בידו הכלל שאמר אבא שאול: כל שאני זכאי באמירתו, רשאי אני להחשיך עליו (שבת פרק כ"ג), ר"ל מכיון שבידי הרשות לומר או שלא לומר כלל אותו המאמר, הרי הרשות נתונה לי לומר אותו באופן שאני רוצה לאמרו, וכשם שאין אדם שליט ברוחו לכלוא ולכבוש אותו לגמרי, כן מן הנמנע הוא להוציא אותו כולו כמו שהיא וביותר בדברי אמונה והרגשה". דעת לנבון נקל כי דרכים כאלה מוכשרים יותר להביא ערבוביא במוח הקורא מלהביאו לידי איזו הכרה (איבערצייגונג). הרבה גרם לזה בטח אופן חנוכו של רא"צ, שלא שמש מימיו חכמים מובהקים ולמד מכל אשר מצא לסירוגין מבלי סדר ולכן היו ידיעותיו ודעותיו בלולות, מסוכסכות ומעורבבות, מבלי שיביאוהו לידי מסקנא, לידי הכרה פנימית ברורה, וכשמו כן היה מוטל בספק כל ימיו.

ברא"צ נתקיים בכל עז המאמר הצרפתי „הקצוות נוגעות זו בזו". בארחות חייו, בגדול בניו היה משכיל דורש וחובב ההשכלה ומוקיר בוניה ועוזריה בעמנו, ולבו הנרגש התלהב מתורת החסידות, שרכש לו בילדותו. הוא ראה וידע את המרחק הרב שבין שתי השיטות האלה, אבל בכל אחת מהן בקש ומצא מפלט לו מהשיטה הרבנית שהיתה זרה לרוחו ע"י מעוט ההרגש והחם שבה ורבוי ההלכות הפסוקות, הפלפול הַיָּבֵשׁ ומלוי המצוות המעשיות בלי כונה רוחנית והרגש פנימי. ולכן כל ימיו היה מתאמץ לתוך ולפשר בין ההשכלה והחסידות, ולהנם חשדוהו רבים מקוראי ספרו „שלום על ישראל" ובראשם חבריו בביהמ"ר שלמען מצוא חן בעיני רבי החסידים וגביריהם ולמען בצוע בצע חבר את הספר הזה. את המאור שמצא בשיטת החסידות ברר תמיד למקורביו ולתלמידיו בשוחחו אתם פא"פ ובתוכם לכותב הטורים האלה, כאשר לא יכלה להיות לו שום פניה בהתחסדות. צביעות והתקדשות לא ראיתי ברא"צ, אבל מצאתי בו תמיד נטיה להפך בזכות כל אדם וכל דבר, כמו שאמר בעצמו (בשיר לספרו שלום על ישראל ח"ג):

מצאתי עצמי תמיד נעזר על הפשרה
ועל ההפיכה בזכות, כעני המהפך בחררה.

ובמקום אחר (שע"י ח"א) „למחבר הזה יש אהבה חמשית ולא לבד שאינו בוש בה, אלא שהוא משתבח ומתפאר בה תמיד, והוא, להפך ולצדד כשעור שאפשר בזכות כל דבר וכל אדם, ודרכו לבקש ולמצוא צד התנצלות והצטדקות אף לדברים שנראים בהשקפה הראשונה זרים ורחוקים, כמו שלמדה אותו התורה הקדושה באמרה: „בצדק תשפוט עמיתך" וכמו שנצטוה מפי החכמים ז"ל במאמרם „הוה דן את כל האדם לכף זכות".

והאמת נמנה להאמר, כי קיים רא"צ בעצמו המאמר „הוה דן את כל האדם לכף זכות" בזריזות מעולה. מעולם לא שמעתי ממנו, שיגע בלשונו בכבוד זולתו וגם בכבוד שונאיו הפרטים או מתנגדיו היותר גדולים בספרות שהלבינו פניו ברבים, אף כי לשונו היתה חרב פיפיות, חרב שהוחדה וגם מורטה. הוא לא קפח מעולם שכר כל בריה ומכל יודעיו ומכיריו ידע תמיד להגיד איזה שבח ומִדָּה יתרה; אמנם כבעל הלצה לא יכל לפעמים לכחד תחת לשונו איזה התול שעלה בפיו, אבל השוט הזה נשא גם על נפשו, אבן לזות שפתים ושלילת זכיות זולתו ומעלותיו — מזה היה רחוק תכלית הריחוק,

יכן היתה דרכו בספרות לצדד ולהתיך בין הדעות השונות ולמצוא הצד הטוב שבכל אחת מהן. אבל אם באמת חשב הרא"צ למצוא כבוד ונחלה בין החסידים על היותו להם למגן ולצנה בספרו „שע"י", או מעה מחבר „חשבונו של עולם" מאד בחשבונו, כי: א) להגנה על החסידים היה אולי צרך בימי הגר"א והריש"ז מלאדי, אבל עתה כבר עבר זמנה, החסידים כבר יצאו ממלחמתם עם המתנגדים וידיהם על העליונה, ובכל מקום שנתאזרחו המה כבר נהפכו מנרדפים לרודפים, לרודפים עד חרמה, ליורדים לחיי מתנגדיהם בכל האמצעים שבעולם, ומה להם ולהגנה? ב) מליצת כל ילוד אשה לרבי החסידים וצדיקיהם העדיפים בעיני מאמיניהם גם מנביאים — היא בעיני החסידים עזות יתרה וחלול קדשים, ומה גם מליצת איש כצוייפעל, שאחרי כל המיח שמח עליה ואחרי כל הטרחות שטרח להאפיל עליה בטלית מצויצת, בטלית שכולה תכלת, סוף סוף ההשכלה נוצצה והבריקה מבין שורותיה והמינות נתבצבצה ועלתה מבין כל חוריה וסדקיה...

רא"צ היה איש רעים להתרועע וחברתו היתה נעימה, כי חן וחסד על לשונו, שפתותיו נוטפות מור ופיו מפיק מרגליות, הגיוניו בתורה חכמה מוסר ומדות הביע בהרגש הלב ובדברים ערבים לאזן. גם שיחות חולין שלו היו צריכים למוד, כי מלאו חן והדר ומבושמים בהתול חדוד והלצה. לפעמים, בישבו על שעורו בגמרא בביה"ס כד חזי דקא מנמנמי רבנן, פתח במילי דבדיחותא, ספר לתלמידיו איזו אגדה המכילה משל מוסר ולקח טוב, באר איזה פרק במשנה אבות או מאמר מפליא במדרש ואז משך את לב כל התלמידים אחריו בכחו, כלם הקשיבו רב קשב ויפערו פיהם לדבריו כאל מלקוש, ומובטחני שדרשה כזאת עשתה פעולתה לימים רבים, הכתה שרש בלבותם הרכים של צעירי שומעיו ותעש פרי נחמד למעלה למשכיל, הרבה יותר מכל האבעיות והקושיות שהיה לו לתרץ ולפרק באותה שעה.

זכור אזכור: הנני יושב בלשכה החמישית. קול „הפעמון" הגיע ורא"צ בא ומסכת ביצה בידו. הניח את הגמרא על השלחן, החל להגיד את שעורו ויפן כה וכה והנה רוב התלמידים אינם שמים לב לדבריו; זה קורא בסתר איזה רומאן וזה גליון מכה"ע. לא נעים היה במח המראה הזה לרא"צ, אבל הוא היה תמיד נח לתשחרת ולא הטיל מרה בתלמידיו, צדד בזכותם ולא בא עליהם בעקיפין. גם בפעם הזאת חשב מחשבות רגעים אחדים, במח דמה בלבו: הילדים האלה כבר ישבו היום צפופים וכפופים על ספריהם זה כחמש שעות רצופות. יבשו את מוחם בלמודים שונים, אולי אי אפשר להם עוד להגות ולעיין, ומה גם כי לרבים מהם למוד הגמרא קשה מאד, לחסר הכנה טובה לזה בהלשכות הנמוכות... איך שהוא, אך רא"צ לא נער בתלמידיו ויחל לטייל ארוכות וקצרות בחדר, ואח"כ פתח פיו בהכמה. מעט מעט עזבו התלמידים את קריאתם, אזנם עשו כאפרכסת, עיניהם הישירו נכחם לראות את מוריהם, כל חושיהם בם נצטמצמו בחוש השמע. כלם עצרו את נשימתם לבלי אבד אף הברה אחת מדברי המורה, וקול המורה הולך וחזק, הולך ונובע מלב רגש ונפש מתפעלת כמעין המתגבר, הולך וחודר לב וכליות. כרגעים אחדים עברה לנו השעה ההיא, ומאד מאד כעסנו על קול „הפעמון", ששם קץ לדברי המורה ולרגשותינו הנעימות והנשגבות.

בלשכה הרביעית, שפתחה היה פתוח מעט ללשכה החמשית, עמד בשעה ההיא רחצ"ל. השתוממתי לראות ממקום מושבי, שרחצ"ל שלא פנה מימיו את לבו לבטלה אף רגע אחד בשעות הוראתו, בראותי מחדרו את הפיות הפעורים, העינים הפתוחות והאזנים

הקשובות בלשכתנו, עזב את תלמודו ויקרב אל הפתח לשמוע דברי רא"צ ובקרבו עמד בלי נוע, כאבן דומם, עד תום דברי רא"צ.

בצאתי ביום ההוא מבית הספר פגשני רחצ"ל ויאמר: הנני רואה אותך בני בפעם ראשונה עלז ושמח. מה יום מיומים?

— דרשת רא"צ בשעה האחרונה הרנינה את לבי, עניתי בעליצות לב. דבריו, רעיוניו — כלם הפלא ופלא! לוא שמעת נעם לקחו! לוא ראית עליצות נפשנו!

— שמעתי! ראיתי! אמנם חכם חרשים הוא! דרשן ומליץ אחד מני אלף! אבל —

— אבל מה ה„אבל" אדוני? שאלתיו.

— אבל לא זה המקום ולא זו העת.

הבטתי בפניו בעינים מפיקות תמהון וכמעט חמה.

— בימי סוקרט — הוסיף רחצ"ל ויאמר — כאשר כל עסק החכמים עם תלמידיהם היה העיון בהגיון ובמחקרי אלהות והטבע, והחכמות לא התפתחו עוד למדעים רבים ושונים והמדעים לא הסתעפו עוד לענפים וסעיפים רבים, שכל אחד מהם דורש יגיעה רבה ושקידה עצומה, בעת ההיא היה יכול המורה להורות בלא פרוגרם קציב, מבלי לסדר מלאכתו לימים ולשעות, להורות בכל עת מצוא ובכל מקום, בעת הטיול בגן, בשוק, וגם בבית המרחץ. אבל לפי מעמד הידיעות והחכמות בימינו למוד כזה בלתי אפשר, והמורה שדורש בפילוסופיה באותה שעה שע"פ הפרוגרם עליו ללמוד דף אחד במסכת ביצה, לא מלא את תפקידו ומעל בשליחותו, ולא עוד אלא שיזלזל בעצמו את תלמודו שעליו הוא ממונה, ונותן יד לתלמידים לנהוג בו קלות ראש, ועתיד ליתן את הדין.

רא"צ שהלך אחרינו גם הוא לביתו שמע את דברי רחצ"ל ויגש אליו ויאמר: סלח לי כי במקרה שמעתי את תלונתך עלי. אמנם צדקת בדבריך, אבל מה אוכל עשות וחסיד אני. אין בי ממדת המתנגדים הרצים להתפלל לקול השמש הקורא „אין שול העריין!" מבלי חפץ פנימי, ולא ממדת המשכילים הפותחים את משנתם ומפסיקים ממנה לקול „הפעמון" והנותנים תורתם לשעורין, חתיכות, חתיכות, כל זה זר לרוחי. לי נחוצה התעוררות הנפש ונוח-הרוח לעבודה, ובלעדן כל עבודת הקדש בעיני פסולה.—

— צר לי מאד — הוסיף רא"צ — אבל לא אוכל להיות עבד נרצע וגדי כפות להפרוגרם, לא אוכל לכלוא את רוחי ולכבוש את נבואתי, לא איכל גם לדרוש מכל תלמידי ידיעת התלמוד בשעור אחד הקצוב בהפרוגרם. מתלמיד בעל כשרון אדרוש בעת המבחן לדעת מאה דפים גמרא, ואם התלמיד איננו מוכשר אסתפק אם ידע גם עשרה דפים, כי אחד המרבה ואחד הממעיט בלבד שיהיה איש ישר ואוהב עמו ותורתו. הרבה תלמידים יצאו מבית ספרנו בידיעה מעוטה בתלמוד ובכ"ז היו לאנשים מועילים לעצמם ולזולתם בתור מורים, רופאים, סופרים מהוללים, ולוא הכבדנו עליהם עולנו ודרשנו מהם יתר מאשר יכלו תת, אז אולי התקצפו בבית מדרשם ובאלהיהם ויצאו לתרבות רעה...

כן אדוני, אין לי פרוגרם, אין לי סדר, אבל הרא אין סדר לעם ישראל כלו — הוסיף רא"צ בשחוק — יש לנו רק שני סדרים בפסח, שבפני עצמם אינם מן המובהרים, וגם עליהם ישתוממו בנינו וישאלו: מה נשתנה?

רחצ"ל ברכנו וילך לדרכו ורא"צ פנה אלי ויאמר: כשאנחנו לעצמנו אומר לך בני שהדרושים והמקיפים יסורו מלב התלמידים, החקים והמקיפים ימחו מזכרונם, אבל דברי שיצאו מלבי יכנסו וישארו בלבם ויעשו בהם רשם טוב לאורך ימים, ובכל פעם שאני קורא מאמרי תלמידי החכמים בַּרַין, מרגלית, בינשטאק וכו' בשפת רוסיא הנותנים כבוד

ייקר לאומתנו ודתנו, הנני מוצא בלהב אִשָם הקדושה נציצות הרבה ממאמרי ודרשותי, ואז אבכה, אשתק וארע כי יכופר לי עוני, שיצאתי לפעמים מגדר הסדר הקבוע וששניתי ממטבע שטבעו בעלי הפרוגרמים.

העדר הסדר היה נראה ונרגש גם בהליכות חייו הפרטים של רא"צ ז"ל, והאיש הזה שעשה „חשבונו של עולם" לא עשה חשבון עצמו ובני ביתו, ומזה היו לו תוצאות רעות, כחסר, לחץ, הצטרכות לטובת זולתו וכדומה מן הדברים המשחירים פניו של אדם והמוציאים אותו מגדריו.

להשלמת ציורו של רא"צ עלי להוסיף, שהיה טוב לב, ענו וצנוע בכל דרכיו, אוהב ורחים תלמידי חכמים ושמח במוצא שלל רב על כל כשרון שמצא בהם. תלמידים כאלה היו מן היוצאים והנכנסים לביתו, והוא קבלם תמיד באהבה ובסבר פנים יפות, הנחם בעצתו הטובה ובצר להם חזקם ואמצם וידבר להם דברים טובים ונחומים. זכרה לו, אלוה, לטובה!

ר' צבי הירש פאלימשינעצקי, מורה כתבי הקדש, בעל המחבר ס' „קרוא מקרא", היה אחד מזקני המשכילים ברוסיא הדרומית ומנושאי דגלה בימי נעוריו. החכם ר"מ מרגלית באחד ממאמריו בה„וואסחאד" מזכירו בין המשכילים החלוצים במלחמת „האור והחשך". אנכי הכרתיו בהיותו כבר כבן חמשים וסימני גבורה ואהבת נצחון לא ראיתי בו עוד. הוא היה קר רוח, דבריו בנחת נשמעים, לא פסע מימיו פסיעה גסה, כל תנועותיו כהידות ומלותיו ספורות. מעודו לא שמעו תלמידיו ממנו גערה, לא ראוהו כועס וזעף. הוא היה מורה אמן ומומחה במקצועו, בכתבי הקדש הגה כל ימיו באהבה והיא היתה שעשועיו יומם ולילה וידע לתכליתה, שפת עבר, דקדוקה וספרותה.

הוא הגה גם בספרי המבקרים לבה"ק בישראל ובעמים, אבל בעצמו לא סר אף כמלוא שעל מן המסורה ולוא היה יכול רצ"פ להרים קול ולגעור — היה גוער בנזיפה במבקרים כאלה כבקוצצי בנטיעות ומחללי קדשי שמים. הוא תרגם את המקרא לתלמידיו בשפת אשכנז צחה וברורה, אבל בלי הרגש והתעוררות גם מן המליצות היותר רמות ונשאות. נגד עיני — רצ"ה פאלימשינעצקי בבואי בפעם הראשונה ללשכה החמשית. הוא בא לחדרנו תיכף אחרי השמע קול „הפעמון", אך צעד בלאט, בלא הפזון והתנ"ך הקטן רפוס ליגדון בידו, העמיד על השלחן תיבת אבק מרורים, לקח ממנה מעט מזעיר בשתי אצבעותיו וישאף לאפו, אח"כ פתח את פיו ויאמר בנחת: „שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר!" הערע, אהיממעל, פערנים, אערדע, דענן דער עווינגער שפריכט! — דא דער עווינגער שפריכט — הוסיף לבאר — מוסס מאנן הערען. אנכי שרוח השירה פעמתני מילדותי וכל מאמר נשגב הרעיש את כל עצבי כהולם פעם וירתיח את דמי כאש פלדות, הייתי כאיש ששפכו עליו פתאום קיתון של מים קרים, בשמעי דברי בן־אמוץ המרוממים נאמרים בקרירית דם, בלי התלהבות, וביחוד הכעיסני באור המורה: „דא דער עווינגער שפריכט, מוסס מען הערען". הלא המלות שמעו שמים — דמיתי בנפשי — והאזיני ארץ אינן צריכות באור, וכל באור רק יחלישן ויקלקלן! אבל בזה הלא לא יכלנו לשאת עליו עון, כי אין ביד האדם לשנות תבונתו ומזגו, אולם את תפקידו מלא באמונה ולא נתן לתלמידיו לזלזל בלמודו וידרוש כי ישמעו לקחו וילמדוהו לדעת אל נכון. פעם אחת ראה רצה"פ תלמיד אחד שם עיניו בספרי היסתוריה וגיאוגרפיא בעת הוראתו כה"ק. ויפן אליו

ויאמר, בנחת כדרכו, אבל בכאב לב: „חרפה תשבר לבי לראות בן ישראל מבכר ידיעות תולדות אטטיללא וטשינגים־חאן על תולדות דוד ושלמה, וידיעת מספר החזירים בסערביה על ידיעת מספר בנ"י העולים ממצרים או מבבל". רצה"פ היה נכבד ורצוי לחבריו, לתלמידיו ולכל יודעיו ומכיריו כסמל הטוב, הענוה, האמת והיושר.

ר' צבי הירש סג"ל, מורה התלמוד בלשכות הגבוהות, היה פליאה חיה וחידה הולכת על שתים כל ימיו. קשה היה לעמוד על אופיו ולהגיד מה טיבו של הרב הזה. הוא היה חותה תמיד גחלי רתמים על ראשי משכילי דורו ושורף בהבל פיו כל הבא לנגוע במנהג קל שבקלים ובכ"ז עמד בראש ביה"ס, שמטרתו היתה הפצת ההשכלה והדעת, ובעצמו חנך את בניו בבימדה"ר ובהאוניוועזיטאט. קורבה רוחנית היתה לו עם ר"א צווייפעל (ולא לחנם הלך צווייפעל אצל סג"ל לאסוף כתבי ידו אשר עזב במותו וידפיסם בשם „לקוטי צבי"), אבל לא ראי זה כראי זה. גם בו כבצווייפעל התרוצצו שני בנים, משכיל וחסיד, אבל בעת שהמשכיל של צווייפעל נתן לחסידו לרקוד לכרכר ולהשתגע ופתאום לפתע בקריצות עין אחת שמהו לגל של עצמות ובאצבע אחת קטנה הפך קערתו על פיה, היה החסיד אצל רצה"ס נגיד ומצוה להמשכיל, יסרו בשוטים כנער פוחז וריק, גם ירוק ירק בפניו. בספרותנו לא נודעו עקבותיו של רצ"ה סג"ל, אם לא נחשוב את ספרו לקוטי צבי (זיטאמיר תרכ"ו) אשר גם ה' צווייפעל בהקדמתו לספר הזה התנצל על אשר התטפל בו, ושבאמת לא נמצא בו מאומה זולת דרשות של מה בכך, שמספרן „לגיון" בספרות הרבנים.

ר"א צווייפעל בהקדמתו לספר לקוטי צבי מתאמץ לתאר לנו תאר־מה מהאיש הזה, וז"ל: במספר האנשים המצוינים האלה היה האיש היקר, אשר אני נותן ספרו לפניך, קורא יקר. הוא היה חידה סתומה וחתומה בחייו ואף כי אחרי מותו. היה מופלג גדול בתורה, בקי ויודע בספרי הקבלה, שמש שני גדולי הדור את הרב הקדוש מאפטא ואת הרב הדרשן מסלאנים [1]) ומבין שניהם זכה לידיעת הסודות (? ?) ואהבת הדרוש הקרוב, ידע כמעט בע"פ עשרים וארבעה ספרי קדשנו, ידע כמה לשונות וראשי הידיעות הנחוצות למשכיל. הרבה מדות טובות היו בו ויראת ה' היתה אוצרו, לא מש מאהליהם של התלמוד והפוסקים ולא עבר מימיו על דבר קל מדברי סופרים ואפילו טבילת מקוה לא בטל מימיו. כל מי שיודע רוח עם קדוש בזמן הגלות והנדודים בכלל, והזמן והמקום שחיה בו הרב המחבר ז"ל בנעוריו ביחוד, ידע כמה יגיעות יגע האיש, שהתנהג בחסידות, להתעסק גם בהשכלה. כמה מניעות עמדו לשטן לו בדרכו. רמז מועט וחשד קל היו דים לסכן נפשו. בים צרה ודאגה זה עבר, לכל גל נענע ראשו, היסורים קבל מאהבה וקרא להם „אחי

---

[1]) את הרב הדרשן ר' אברהם מסלאנים ידעתי בילדותי, כי היה ש"ב של אמי ז"ל ובהיותי אתת יחד בשנת תר"ח בסלאנים הביאתני אמי אליו למען יתיה תוהה על קנקני ויבחן ידיעתי בתורה; בעת ההיא היה ר' אברהם עוד חצי מלמד וחצי מגיד וחי בעני ולחץ, אבל כבר נודע כאחד מגדולי חסידי קאברין ובמות הצדיק מקאברין שמו חסידיו עיניהם בו וישימוהו לראש עליהם. לא עברו שנים אחדות וראיתיו עובר דרך עיר מולדתי קאפולי בתור צדיק מפורסם בלוית להקת גבאים, שמשים, עוזרים וחוזרים, ואנשים ונשים נהרו אליו מכל עבר ופתקאותיהם בידיהם. עליתו לגדולה של המלמד הזה העירה קנאה גם בלב הגדול שברבי החסידים בעת ההיא, ר' אהרן מקארלין, שקרא עליו בשחוק ובבוז: „מלמד — שקפל כל הארץ תחתיו".

ור"ע . ויהי הוא עושה הנה והנה, ידו האחת מחזקת בישנות והשניה בחדשות, ולא בצרית צרורות זו לזו היו לו החסידות והחכמה, כמו שהדבר נוהג ע"פ רוב, שאינן מתחברות ביחד ואינן משלימות ביניהן, שמה שהאחת מקרבת השניה מרחקת, ומה שזו מקדשת חברתה מחללת, עד שאם יאמר לך אדם בימינו : „חכמתי וחסידותי עמדו לי" — אל תאמין. משונה היתה השכלת האיש הזה מהשכלת שאר חבריו", ע"כ.

„אין חכם כבעל הנסיון" — ורא"צ מבשרו חזה שאנשים ממין הזה המה פרי מבוכת ובלבול הדעות בדור ההפלגה שלפנינו, פרי מלחמת האור והחשך, ההשכלה והחסידות, שפעולתה נראתה באופן שונה באנשים שונים לפי שנויי טבעיהם הפרטיים, כי אמנם הסבות האלה בעצמן שהקימו לנו במקום אחד את ר' יצחק ערטער ור' יוסף פערל, העמידו לנו במקום אחר אנשים כר"א צווייפעל ורצ"ה סעגאל.—

אבל — „גם זו לטובה"! — בבית המדרש לרבנים, שבו נשמעה מאלפי פיות הוכחת צדקת ההשכלה, היה נחוץ לתת מקום גם לטענות הצד שכנגדה, וביותר אחרי אשר החלה ההשכלה לפרוץ גדר ולעבור חק, ורצ"ה סעגאל היה קטיגור מומחה להשכלה הפרוצה בין הרבה פרקליטיה וימלא את תפקידו באמונה. ואם תפס לפעמים מרובה — הלא תמצא בזה גם הצד שכנגדו.

נביא הנה איזה מפתגמיו, שמעידים על השקפתו והלך רוחו.

הוא היה אומר למבקשי תקונים בדת: אני ואתם ולבבם יודעים, שלא על הבשר והדגים של יו"ט שני אתם מתרעמים, שהרי גם בשאר ימות השנה אינכם מושכים את ידיכם מהם, אלא כל עיקר חפצכם הוא להתיר לכם דברים שאחב"י גדורים ופרושים בהם זה אלפי שנה, וע"ז אני כועס וע"ז אני מלגלג. הוא היה אומר, כל אותם החוקרים והמשכילים, שמשתדלים להלביש דברי תורה ודחז"ל דעות פילוסופיות והמצאות חדשות שהמציאו חכמי הדורות האחרונים ומכניסים בהם כונות מתאימות ומסכימות עם רוח העת, הם בעיני כבעל אשה, שהיא עודנה עומד בכל כחו, לא כהתה עינו ולא נס לחו, ורוצה להלביש את אשתו (שכבר נכפפה קומתה הזקיפה מרוב ימים ומצער גדול בנים) מחלצות ובתי הנפש, ליפותה ולקשטה ולזקוף כפיפות קומתה בעל כרחה ושלא מדעתה ורצונה, ומביא חיט אומן לתקן לה הבגדים לפי המנהג החדש, שנהגו בנות הארץ, לפי שצריך הוא שתתראה לפני פלוני ופלוני שמדקדקים בכך, והיא מצטערת מאד ע"ז ומבקשת ממנו להניחה על מנהגה הראשון; החיט עושה את שלו, דוחק אותה משני צדיה, כדי לכוון הכל במדת החדשית, והיא אומרת לבעלה: אוי לי שתראני בכך! ויורקת ג' פעמים והולכת לה.

הוא היה אומר: כמה סמויות עיני המתחכמים, ששואלים שלא מדעת על רבוי המנהגים והסיגים והגדרים שלנו. יראו נא את העגלון הפלוני בשובו מנסיעתו הרחוקה הלא חבלי העגלה שלו מלאים קשרים, קשרים, לפי שנתקו אצלו הרבה פעמים והוצרך לקשרם ולהדקם, עד שנעשו מחוברים מקשרים הרבה, וכן אחב"י, שהולכים נודדים בנסיעתם הרחוקה בגולה זה כמה שמטות ויובלות, כמה וכמה פעמים נתקו (מעצמם או בכונת השונאים והאויבים וע"י גזרות רעות וקשות) הרבה מחבלי הדת, והוצרכו חכמי הדורות לחברם ולהדקם ולקשרם עד שיוכלו לשוב עמם לביתם לשלום (שלשת הפתגמים האלה היבאו פה בלשון מהר"צ בהקדמתו לס' „לקוטי צבי").

פעם אחת מצאני רצ"ה סג"ל קורא בספר דה"י לבנ"י של החכם ד"ר יאסט; רצה"ס לקח מידי את הספר, שם עיניו בו וישיבהו לידי כדבר אין חפץ בו.

— האם לא תמצא מורי קורת רוח ביאסט? שאלתיו.

— אנכי אוכל רק צוקקער צהוב (קאנדעל־צוקקער), כי שאת לא אוכל את הצוקקער הלבן שֶׁנָּפְתּו עבר דרך עצמות נבלות סוסים, ענני.

הבטתי אליו בתמהון.

— כן, כן בני! התורה, שעברה דרך עצמות אלה פגרי האשכנזים, נשבתה מטהרה ואבדה תוארה וזהרה. את רוח היהודי והיהדות תמצא אך בספרות העברית ולא בספרי האשכנזים, שעשו כנור דוד לשארמאנקא ונביאי ישראל לפוליטיקים או לאקטורים.

פעם אחרת, באחד מימות החמה, אחר סעודת הצהרים, התאספו התלמידים אגודות אגודות בחצר ביהמ"ד. באמצע אגודה אחת עמד איש צעיר מבני הגבירים שבעיר, רֵיק הדר בברך, ריק מחכמה אבל משכמו ומעלה גבוה מכל העם, לבוש בגדי הוד על פי המדה האחרונה, כובע עגול מגוהץ על ראשו, כתנת בד לבנה כלבנת השלג על חזהו ופִנְסנֶה זהב על חוטמו, והוא עומד ודורש ומתוכח בהתלהבות יתרה, מנענע בידיו, מרקע ברגליו, כאלו תורף הענין נוגע בנפשו. בין כה וכה ורצה"ס בא לחצר ביהמ"ד, ובהביטו איזה רגעים בצחוק קל על פניו אל הדורש, הנודע במהותו לו ולכלנו, פנה אלי ויאמר: הלא ידעת מה חפץ ה' .N? למה יכעס כה ויתקצף?

— הוא יוכיח הכרח הריפורם לישראל, עניתיו.

— תנו לו אשה ויחדל לדבר מריפורם, אמר רצה"ס. מה יעשה הבן הזה, שידיו בטלות מעבודה ומוחו ריק מדעת, אם לא לפטפט ע"ד תקוני העולם וביחוד ע"ד תקוני עם ישראל — זה העם הממושך ומורט, שכבר היה בעוה"ר למשלח רגל לכל שור וחמור? אבל שבקיה לרוק זה ולכל הרוקים הריקים שכמותו; יעלה עליהם עול אשה ובנים, יטעמו טעם דאגת הפרנסה ויחדלו לשעות בדברי שוא ותפל.

— הקראת, מורי, את המליץ משבוע זה? שאלתיו פעם אחת.

— אנכי לא אקרא לא את „המליץ", לא את „הכרמל" ולא את „המגיד". את תורפם ותוכנם הלא ידעתי בע"פ: התורה והחכמה בנות השמים הולכות עלי ארץ כאחיות תואמות צביות, שלובי זרוע באהבה וחבה וכו' וכו' וכו'"... קרא בהתלהבות מדומה, וישחק שחוק מהול בקלס.

— ומדוע תשחק לזה, אדוני? מי יתן והיה!

— מי יתן והיה! אבל הדבר הזה לא היה, ומעשים בכל יום יכחישו את דברי המליצים האלה, יכחישו ויטפחו על פניהם! העיני האנשים ינקרו אלו הרידקטורים? האם לא יראו ולא ידעו מה שיעשה בישראל? או עושים עצמם כלא רואים ולא יודעים, לרמות את הבריות? — התורה והחכמה יְטַיְּלוּ יחד בגן עדן זה, כמו שאטייל אני עם בני פאוועל גריגאריעוויטש!

צחוק פרץ מפי (למען הבין את משלו, נצרך לדעת את האב והבן. האב איש זקן, ראשו כפופה, גוו צנום ודל, ידיו רועדות ורגליו כושלות ומתנועעות בכבד, והבן במבחר שנותיו, מלא כח עלומים, הולך בקומה זקופה, עיניו מאירות, פניו צוהלים ורגליו צועדות צעדי עז וגאון).

— צעדים אחדים נלך יחד, נרבר, נשוח, וכרגע והנה הוא ממני והלאה, ועוד מעט אעיף עיני בו ואיננו! כן הוא גם דרך התורה והחכמה.

— בשנה זו — הוסיף רצה"ס לספר, למען הטעים לי דבריו ביותר — בא אלי בערב שבת נחמו בני הדוקטור פאוועל גריגאריעוויטש. אשתי, שתחיה לארך ימים, שנהגה

תמיד לעשות על שבת זה שני כדורים (קוגלען), הוסיפה עליהם בשנה זו עוד אחר, למען האורח הגון והחביב; קנתה דגים בזבים לרוב ותכין לנו מאכלי השבת ביד רחבה. ביום השבת השכמתי כדרכי לקים ממשכבי, הלכתי לטבול במקוה, שבתי לביתי, קראתי פרשת השבוע, שנים מקרא ואחד תרגום, ובני הוזה שוכב למולי על הספה וישן שנת גבורים. צויתי להוציא מן התנור את החמין שנטמנו בו מערב שבת, והנה פ. גר. פקח את עיניו ובראותו כלי החרס עם החמין על השלחן קרא בשחוק וקלס: „הוי, אזיה! הוי, ברבריזמוס! — אם תכתוש את היהודים בעלי במכתש לא תסיר מהם אולתם! לא, יקירי, אנכי אסע להריסטורן". אנכי ישבתי לשתות את החמין והוא — לגלח את זקנו ולעשות את שפמו. אחרי כלינו — אני לשתות והוא להתגלח, התעטפתי בטליתי, חגרתי את מטפחתי, גם הוא לבש את מעילו ויצא את הבית — אני ללכת לבית הכנסת להתפלל, והוא — להריסטורן. „נלכה נא יחד, אבי, הן דרך אחת לשנינו". — „נלכה" —.

צעדים אחדים צעדנו יחד והנה לפנינו מרכבה מרקדה. פ. גר. רמז בידו, הָרַכָּב עמד, פ. גר. קפץ להמרכבה ויקרא בלשון לַקָנִית: „להריסטוראן הפאריזי!". הרכב גער בסוסיו וירוצו כחץ מקשת ובעיר רגע נעלם בני מעיני (טיול התורה והחכמה! חַ, חַ, חַ!). אחרי התפלה שבתי לביתי. השלחן ערוך בכל מעדני מלך, אבל עלי לחכות עם „הקדוש" עד שוב האורח. אך הוא לא נתנני לחכות הרבה, כי עוד מעט ונשמע קול שעטות פרסות סוסים. מרכבה עמדה נוכח פתח ביתנו, בני ירד דרך רקוד מן המרכבה ויבוא אל הבית ויאמר: „סלחו נא לי, יקירי, כי אחרתי מעט לבוא! אבל חנם תחכו עלי, כי אנכי כבר שהיתי לרויה ואכלתי לשובע בהריסטוראן. הפרטנים נפלאים המה בהריסטוראן, גם הקאטלעטים מובחרים! אבל נכון אני לטעום גם ממאכליכם, למען כבוד חחבורה". דבר וקיים. ולא רק טעם, אבל אכל לתיאבון כל מאכלי שבת, מחחל ועד כלה, את הדגים, את הבצלים עם הביצים העשוים בשימן אוז, את הבשר עם הקוגלען, הכל כאשר לכל, אכל ויהלל מעשי ידי אמו להתפאר, וכאשר החילותי לזמר: „כל מקדש שביעי כראוי לו" השתטח בני על הספה, הוציא מצלחתו ציגארא הַוָנית ויקטירה לריח ניחוח. ואחרי שכבו דומם מעט כחושב מחשבות, פנה אלי ויאמר: „הוי, כבר באה העת לעשות ריפורם בדת ישראל!" — עד כה החשיתי ונשאתי בשרי בשני, אבל בשמעי הדברים האלה, קפצתי ממקומי כאלו נשכני נחש, ואקרא מכאב לב: האתה עוד נצרך לריפורם? לי, הנושא בעול התורה והמצוות, אולי יש צדקה לבקש תקונים, אבל אתה, מה לך ולריפורם? הן פרטנים אכלת, דגים בצלים וקוגעל שבעת וגם ציגארא תקטור — ומה אתה חסר עוד??

מן הדברים האלה נראה כי משאת נפשו של רצה"ס ז"ל היתה ההשכלה ביראת ה' וברוח היהדות, ובראותו את נגעי ההשכלה בימיו ומומיה הרבים, בראותו כי רבים מבוניה ובניה עוזבים דרכי אבותיהם ומחקים מעשי לאומים אחרים, אף הבלתי מתוקנים שבהם, קרא בגרון ולא חשך, הכה משכילים כאלה בשבט מוסרו ויסרם בשוטי סַרְקַזְמָיו. הוא לא נברא דו פרצופין, לא היה מן המסבירים פנים לכל הצדדים לצאת כל הדעות ומבלי משוא פנים הגיד דעתו נגדה נא כל המשכילים ולא כבש את נבואתו, אף כי קראו עליו „אויל הנביא, משוגע זה איש הרוח!" ומפניו לא חשבו כלימות ורק. מצבו היה מורה מאד: מצד אחד החסידים חשבוהו למפיר בריתם, לבורח ממערכות צבאותם,

והמשכילים נתנוהו לצבוע או למשוגע ומכל עבר מררוהו ורבו, אבל הוא נשאר על עמדו עד אחרית ימיו כצור בלב ימים, וכל הרוחות והזועות שבעולם לא יכלו להזיז מהאידיאל שיצר לו.

אקוה שבהקוים המעטים האלה נתתי ציור נאמן מקלסתר פניו הרוחני של האיש האריגינאלי והנפלא הזה.

השיחקות והמאירות, עיניו המלבבית, הוד המנוחה הפרושה על פניו, כל אלה כללו פאר תמונתו, תמונת אחד מזקני ת"ח שבדור, קלסתר פני גאון וצדיק וענוו מגדולי ישראל, עם כל הרוך והנעם שבה מצוינת צורה מעולה זו בזיו איקונין שלה, כנודע לנו.

אחינו בברלין אהבו וירוממו את הפרופיסור שטיינטהאל בחייו, וגם חלקו לו כבוד גדול והוד נעלה אחרי מותו. הַלְוָיַת המת הגדול הזה היתה נהדרה מאד. מהאוניווירזיטֶאט בא ריש מתיבתא, יועץ פלא לעניני הרפואה, פרופיסור וואלדייער וזקן הפרופיסורים לחכמת הפלוסופיא, שוואַרץ; מהמחלקה הפלוסופית באו הפרופיסורים פאולזן, יוהאנס שמידט, אפפערט, מובלר, וייבר, ועוד; מביהמ"ד הגבוה לחכמת האומניות בא הפרופ' קאלישר. כל אלה באו לא איש איש לבדו, כי אם כשליחי קהלות המורים, בתור סגל הבירה, משמשים בכהונת צירים, וחולקים כבוד לַמֵת על דעת קהל שולחיהם. האוניור־זיטֶאט הבאזילית שלחה את הפרופ' יואל; הבֶּרְנִית—את הפרופ' שטיין, המארבורגית—את הפרופ' כהן. בשם אגודת קהלות העברים בא הפרופ' פיליפזון, ובשם האקא־דימיא ההומבאלדיה—ד"ר מאקס הירש. מביהמ"ד הגבוה לחכמת ישראל באו כל הנשיאים והמורים והמשגיחים איש לא נעדר, וכן גם משאר בתה"ס לעברים. בשם ראשי הקהלה באו המצוינים שבהם, ובשם חברת התלמידים העברים באו צירים נבחרים, ועוד ועוד.

וראש המספידים ד"ר מאיבום פתח ואמר: „פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני"—צקון לחש זה שופכת עדתנו האבלה והשוממה, לפניך אל רחום, אבי יתומים ומנחם אבלים, בעמדה היום על יד הארון הזה, יחד עם בני משפחתו המתאבלים עליו. ידוע ידעה קהלתנו, מה היה לה הנעדר הנשגב הזה, ותכבדהו כְּכַבֵד נטע שעשועיה ובן יקיר לה צבי תפארתה. על כן תָמַר עליו עתה כהמר על היחיד, וכאיל תערוג על אפיקי מים, כן תערוג נפשה לתנחומיך אֵל. היה נא אתה קרוב אלינו בהגיוניך ובשלומך. הלא אלפי עבותות־אהבה קשרוהו בנפשנו, ואיך לא יכאב לבנו בפרוד הזה? איך לא יארזנו שער למראה הריקות אשר היתה סביבנו? תבוא נא ברכה מהמספד המר הזה לעדתנו, למען תרע למען תשמע וגם תעשה את אשר הורה ואת אשר קיים הנעדר בכל ימי חייו: הנה ראשית חכמה יראת ה'".

„עדה מתאבלת! כאלישע לפנים בראותו את אליהו עולה בסערה השמימה, צווח וקרא: „אבי, אבי, רכב ישראל ופרשיו", כן אקרא גם היום, כי גם מאתנו חלף הנביא, אך מעילו, אך גויתו נשארה בידינו. מימי נעוריו ישב בתוכנו, פה עלה ממדרגה למדרגה בסולם המדעים עד עלותו אל גרם המעלות, מקום שם היה לכוכב נגה מזהיר ומתנוסס מסביב על רקיע החכמה, ואף כי בגודל חכמתו היה לנחלת צבי צבאות גוים, וקרנים מידו לו להאיר לכל שוחרי הדעת והתושיה בעמים, לנו היה איש התהלה הזה, לא רק כמופת, להתפאר בו ולאמר כי זה יצא מחלצינו, אך גם ברוחו ובלבבו היה לנו. הוא היה חטר מגזע משפחה עברית ישרה ותמימה, ובימי ילדותו חֻנך בארח דת, והרב אשר בעיר מולדתו אלפהו ארחות השפה העברית ויביאהו בסוד כתבי הקדש וגם נטע בלבו אהבה נאמנה לדת אל, וזרע האמונה אשר זרע המורה ההוא על תלמי לבו הכה שרשים חזקים ויצץ ציץ ויוצא פרי בכל ימי חייו, ובכל עבודת־המדעים הגדולה אשר עבד הנעדר, ובכל השריגים המשתרגים ממנה ובכל דרכיהם הנסבכים לא עזבתהו האמונה באלהים ולא רפתה בקרבו ותהי לי כטל של תחיה והמלאתהו חדוה ועוז. אמנם לא היתה אמונתו אמונת מצות אנשים מלומדה, אמונה במלים בלי רוח חיים, אבל האמונה שהיתה בכליותיו ושהאירה אור על כל דרכיו היתה אמונה באלהים בורא שמים וארץ, באלהים אשר בחר למשכן לו את נפש

האדם פנימה, באלהים המאיר את עינינו והמזכך את לבנו, באלהים אשר גילוי שכינתו מאיר אלינו מתוך דברי ימי העולם ומתוך הרגש הפנימי הצפון במשכיות נפשנו.

„לא נפלאת היא, כי איש כזה נצמד בכל לבו ובכל נפשו אל קהלת ברלין, בבואו הלום מעיר מולדתו, ויהי לאחד מהחסידים ואנשי המעשה שבקהלה, ויִמָּנֶה בוַעד המשגיחים על „תלמוד־התורה" וישב ראש במחלקה למורים אשר באגודת הקהלה, ויהי למורה ראשי בביהמ"ד הגבוה לחכמת ישראל. מי שראה בשנים הקודמות את החכם הנשגב הזה, המפורסם בחריפותו הפלוסופית בין חכמי הגוים, המשובח והמפואר בשיטתו החדשה לגלות עמוקות מני חשך בחכמת המדות של העמים השונים ובסודות הלשון, מי שראה את החוקר החפשי הזה בביהכ"נ עטוף בטליתו עומד בחרדת קדש ומקשיב לא רק לדברי המטיף כי גם מעיין עיון־תפלה מהחל ועד כלה בכונה עצומה, כמעט עלול היה להרהר אחריו, כי שתי נפשות שוכנות בקרבו. אבל מה שנראה לבני אדם פשוטים כמו זר, מה שנדמה להם כ„תרתי דסתרי" — לא „זר" ולא „תרתי דסתרי" היו לו, כי אמנם זו היא מסגולות אנשי המעלה, שבנפשם מתחברות ומתאחדות התכונות הנראות לרוב בני האדם כמתנגדות זו לזו. בכתבי קדשנו אנו מוצאים ניב אחד שאין דוגמתו מצויה בשאר השפות, והיא „חכמת לב", הנראה גם היא כשני הפכים בנושא אחד. זאת חכמת הלב היכולה להיות נאחדת ומשותפת עם השכל החד והחרוץ, זאת החכמה שאותה אנו מוצאים, למשל, בהרמב"ם ז"ל, היא היתה סגלה מצוינת של הנעדר. ע"כ היו כל חייו ראיה נצחת על קשט המקרא „ראשית חכמה יראת ה' וסור מרע בינה", על כן היה קשור כל ימי חייו בבני בריתו ולא זז מלחבבם, ובכל חקירותיו ולמודיו הרחבים והמסתעפים אל כל עבר היה חוזר ובא תמיד אל שרש נשמתו, אל **כתבי הקדש**, ובסוף ימיו יִחֵד אך להם את חקירותיו.

„כשהשלים בש' תרמ"ה את מַערכת ספריו הגדולים בהוציאו לאור את ספר המדות שלו, נדר נדר לאלהי ישראל להגות מן הוא והלאה בכתבי הקדש להאיר מחשביהם ולבאר בהם כל סתום ולהורות את המדרגה ואת המעלה ואת הרוממות אשר להם בדברי ימי העולם ולגול מעליהם את החרפה אשר חֵרפום חכמים־בעיניהם, את החרפה שהיתה מעציבתו ומצערתו מאז בכאב נעכר. בחיבה יתירה וברצון שלם נגש אל עבודת הקדש, ומעבודתו זאת היו תוצאות לשני הכרכים „ע"ד הפלוסופיא של כתבי הקדש ושל הדת". רוח חכמה אמתית, רוח צח וברור מרחף בספריו אלה. בהם הוא נוקב ויורד עד התהום, חודר אל מצפוני היסודות והשרשים של אמונת היחוד ושל השגת השלימות אשר אליה השתוקקה התורה ומפיץ אור על למודי האמת והיושר והנכוחה של נביאי עליון. כל מאמריו הם חדשים, נבראים מרוחו, נובעים ממקורו, ילידי הגיוניו, ומי ימלל את חוש־היופי אשר הוצק עליהם, בבָאֵר שטיינטהאל את השֶׁפֶר ואת הנעם אשר לכתבי הקדש, ובהציגו מערכה מול מערכה שפרוריתה של הספרות הנאוה והנצחית בה יתפארו העמים הקדמונים לעמת תפארת־יה אשר בכתבי הקדש. לא היה איש אשר ידמה אליו בבחינת הרגשת היופי המיוחד של כתבי־הקדש.

„ועבודתו זאת היתה לו למקור ישע ותנחומים בשנים האחרונות, כאשר שובבו רבים מבני הדור משובה נצחת, ויבנו את במות התפת גם באשכנז, לשנוא ולצרור. הוא היה באמת כהן בהיכל החכמה, כי עבודתו היתה מעין עבודה של מעלה, ועסקו בחכמה היה מעין תפלה, מלאה דבֵקות בעצם העליון וקדושת הרעיון. הוא אמר פ"א לאיש אשר

רצה להבדיל בין ספרות-קדש ובין ספרות-חול: „באמת אין ספרות חול... כל מה שהוא ראוי באמת לשם „ספרות", לא דרך-חול לו".

„בביהמ"ד היה לו בביהמ"ק, והקתדרא כמזבח, ויכהן כל עוד לא עזבהו כחו. אמנם היא הורה לא רק באוניברזיטאט, ולא רק בביהמ"ד הגבוה לחכמת ישראל, אך גם בתוך קהל ועדה. כאחד מחלקי ההוראה הזאת הנני חושב את מאמריו האחרונים במה"ע אללג' צייט' ד' יוד' ודרשותיו שהיה דורש בשנים הקודמות מדי שבוע בשבוע באזני עדתנו ע"ד המדות הטובות. השפע הרוחני אשר יצא מהמאמרים ומהדרשות ההן להבנת המושכלות היה נעלה ויקר מאד.

„אמנם בכל גדל מעלותיו ורוממות חכמתו וכשרונו ושאר רוחו, לא בהם לבד היתה סגולתו ותפארתו, כי אם מדותיו היו לצבי עדיו, אשר לגאון שמהו. כל מי שראה את פניו, כל מי ששמע את קולו מדבר, ראה שמע ונזכר — מקרא שבתוב: „הנה ראשית חכמה יראת ה' וסור מרע בינה", כי חייו היו נקודת הצמצום והתאחדות ניצוצי למודיו, וכל מה שהיה בתורתו מושכל היה בחייו מוחש. ומבשרו חזה כל איש את דעותיו, ומדרכיו את מחשבותיו, וכן היה משפטו בחייו בכל פנה אשר פנה, גם בביהמ"ד, גם במסבה משפחתו, גם בין אהביו. הוא היה חכם נעלה לא רק בדבריו כי גם במעשיו ובהנהגותיו. עד ימי זקנה ושיבה שמר בקרב נפשו את תומת הילדות, ומרירות לא ידע ושנאה לא חש, לא כנגד בני האדם ולא כנגד הזמן אשר קמץ לתת לו את ברכותיו ולא מנע ממנו צער ויסורים ויוליכהו לפעמים קודר בלא חמה. אך דבר אחד הרגז הרגיז את מנוחת נפשו, והוא מראה ההשחתה והחנופה, שרירות לב ושקר, אך עד ארגיעה היתה חמתו, ובמהרה שקטה נפשו, בהתחזקה בתקוה ובבטחון, כי האמת והצדק ינחלו את הנצחון. ראשו המוכתר שיבה, פניו המציחצחים והבהירים, המפיקים הגיון עמוק, היו כראי מלטש לחוות את מדות נפשו, ולקולו היה הצלצול הנעים, המסוגל לחדור לחדרי לב, יען כי מוצאו מן הלב. השיחה עמו היתה לא רק מלמדת דעת, כי גם מרוממת את הנפש; האדם הצנוע והכשר והענו הזה היה משפיע ומוציא מאוצר חכמתו, אוצר-תהום עמוק, וגם לא שער בנפשו כמה הוא מענג ומלבב את מקשיבי דבריו. מי אפוא יתמה בשמעו, כי האיש הזה היה יקר ואהוב וחביב עלינו מאד, והנני מודה עתה, בשעה שאני עומד על ארונו, כי בכל פעם ששמעתי קוראים בתורה: ומשה לא ידע כי קרן אור פניו — עלה על לבי זכר בחיר נפשנו זה.

„כן היו ארחות האיש אשר הנגו האל לשבת בתוכנו עד ימי שיבה. לא היה לו תור-מעלה אשר לא הגיע אליו ע"י עבודה כבדה וממושכה, נאמנה ושקודה; לא היה אף ציון-כביד אחד אשר בו ירום לבו מאחיו — כבוד תפארתו היה שמו הטוב. חייו היו חיי איש תמים וישר, חיי איש מדות, אמיץ ועשוי לבלי חת בחקי נפשו הטהורה, בחקי מדותיו הרמות והחזקות כמו עפל ובחן, והאשר זרח עליו באור-לישרים בקרב ביתו המלא זיו ונחת כאהל תמים, אהל-יעקב, בו שררה אשתו הנאמנה, ובתו האהובה לו, ובקרב בית מדרשו לתורה ולתעודה, ובשערים המצוינים בהלכה של פלוסופיא. על שפיים אלה, בתוך חוג מלא שלוה ותום, כבוד ורוממות, בחוג המשפחה, בהיכל החכמה ובדביר הדת, חי האיש הדגול הזה, ועתה, בהפרדו מאתנו, אנו קוראים אחריו בהמון מעינו: „אבי אבי רכב ישראל ופרשיו!"

„מי יתן ועורדנו רוח הנעדר לדרוך בעקבותיו! מי יתן ולא יפקד בקרבנו לעולם מקום האנשים הגדולים, אשר כמהו יהיו נאה דורשים גם נאה מקיימים את הדבר אשר השמיע

הנעדר פעם אחת בדרשתו, באמרו: תורת חיים איננה קובץ דעות נאצלות ומפשטות ע"ד האלהים והעולם, אך היא פלס ומאזנים גם לדעותינו גם למעשינו ולכל ארחות חיינו".

ואחרי הד"ר מאיבוים נשא הפרופ' פיליפזאן את מדברותיו ויאמר: הנה הוצגה לפניכם תמונת הנעדר בכל כבודה והדרה. אמנם כן היה גבר חי ורב פעלים, כן היה מרגיש, כן היה עובד, וכן יהיה זכרונו חרות לעד על לוח לבנו. לא לי לשוב לתאר את התמונה הזאת בשרד חדש, גם לא אשוב לספר לכם את פרשת גדולת הפלוסוף הזה הדבק בעצם העליון, שהיה מקיים במשך כל ימי חייו בלי פגם ובלי פחתת כל מה שהורה לתלמידים וכל מה שכתב בספרים, גם לא אדבר הפעם ע"ד מעלות המורה הגדול, אשר אלפי תלמידים יצקו מים על ידיו במשך יובל-שנים ויאותו לאורו וילמדו ויחכמו, אף לא אשיח הפעם ע"ד אדיר המדעים שהיה צולל במים אדירים ומוציא משם פנינים, אך בתור חבר אטיף דברים קצרים בהפרדנו ממנו, בתור חבר הועד המנהל את אגודת הקהלות, היא האגודה העומדת לפקח על עניני הדת והחנוך של היהודים האשכנזים. כשנעתק מושב האגודה מליפסיא ברלינה זה כחמש עשרה שנה נכנס הנעדר בסוד הועד, כי כמיסד האגודה כן גם הוא היה מאמין באמונה שלימה, כי יכול האדם להיות אזרח אשכנזי נאמן לארץ מולדתו ויהודי נאמן לתורתו תכלית אָמון. בשקידה ובחריצות נפלאה עבד הנעדר את עבודת האגודה, ואותו רגש-החובה שבו היה מצוין בכל מעשיו צִוָּהו גם בעבודתו זאת; ועצתו הנובעת מלב טהור, ממקור תבונה ודעת ונסיון רב היתה מוצאת תמיד אזנים קשובות, וכמו בכל פנה אשר בה היה פועל ומורה כן גם בפנה זו, יצאה השפעתו לא מחלק אחד אשר בו, כי אם מכלו כמו שהוא, מכל קבוצת מעלותיו ומדותיו יחד. האח מה נעים היה לקהל הנאספים לשמוע את קולו הערב ואת מדברו הנאוה, בהם היתה שקופה כל נפשו העדינה, התמה, הנדיבה, כל חכמתו הרחבה והעמוקה, כל טהרת לבו וקדושת כונתו תמיד לשם שמים, תמיד לשם העצם השלם והעליון אשר אליו היה שואף ומתגעגע! זה איש השלום ויקר הרוח לפעמים קנא קנא בלהט רגש, אך קנאתו לא היתה מעודו קנאת איש מרעהו, אך שלהבתיה התלקחה בו בכל פעם אשר ראה את קדושת הרעיונות הנשגבים מחוללת, בכל פעם אשר הכיר סמני יצר שפל, סמני טומאה ונבָלָה ותועבת נפש. ולא רק בעבודתו הכללית נגלה הלך רוחו זה, כי גם במקצוע שהיה קרוב לרוחו יתר מכל שאר פנות המפעל, במקצוע החנוך והלמוד. הוא היה גבוה מעל גבוה בין מנהלי הנוך הדת במאות קהלות ישראל, הוא היה עורך תכנית הלמודים, מתקן ומגיה, מסדר ומחדש, ועל פיו היתה שומה, איך להורות את הדת בבה"ס השונים, וכן היה למורה אלפי תלמידים ולמרביץ תורה בישראל, ולדאבון לבנו מנעתהו חולשת גופו בשנים האחרונות מעבודת הקדש הזאת, אך זאת לא תגרע ממדת ההודאה שאנו חייבים והכבוד שאנו מכבדים אותו, ולגאון הוא לנו, כי זכינו למנות אותו בין חברינו ועוזרינו, ועקבות עבודתו בתחום מעשינו לא תמחינה לנצח. יהי זכרו ברוך".

הנה דברי שני החכמים הנ"ל דַיָם לתת לקוראים דעת ע"ד ראשי הפרקים של פעולות שטיינטהאל. ע"ד פעולתו על שדה חכמת הלשון נכתבו ספרים שלמים, ע"ד חין ערכו בתור יהודי והוד פניו המפנים קדמה כבר כתבנו גם אנו גם סופרים זולתנו בכתבי העתים. תהי נא איפוא עתה גם תמונתו השלֵמה חקוקה על לוחות ספרותנו העברית, ויחי עוד לנצח!

נ"ס.

אֶל הַמַּטָּרָה.

ספור

מאת **אברהם זינגער.**

א.

חומים רם ימי האביב הראשונים, כשבועים לפני חג הפסח. היום העבר היה יום חם לא עבות ומחום השמש נמס השלג במקומות רבים ברחובות העיר פתורה הקטנה ויהי למים, אשר ירדו אל התעלות החפורות משני עבריהם, או לרפש וטיט בתוך הרחובות, ועתה לפנות ערב שרר קור בחוץ ושכבת השלג הרך והטיט המשתרע בכל מקום שם נגלו פני האדמה קפאו ויהיו לרגבים מוצקים.

נשען על מטהו ובפסיעות קטנות אבל כנחפז הלך עתה פנחס החיט אל ביתו מבית התפלה, אשר בו התפלל זה עתה בצבור תפלת המנחה. חזות פניו הדלים והצומקים, שאפי רוח בבבריות, עמדו לפעמים בלכתו — כל אלה ענו בו, כי ידוע חולי ואיש מכאובות הוא. כבן חמשים שנה היה עתה, אך לפי מראה קומתו הכפופה, קמטי פניו העמוקים, רפיון גויתו ושערות ראשו וזקנו הקצר והצר, אשר כמעט כלן הלבינו, יכול איש לחשבו לבן ששים ויותר, וכל מראהו בכלל ענה בו, כי רבות רבות רעות ותלאות עברו על נפשו בימי חייו.

הנה הוא עובר הדרך מביא צר ובא אל ביתו, הלא הוא בית עצים שפל מכֻסה בקרשים דקים, אשר מריב ימים כבר העלו ירוקה וחציר־גגות. מעונו בפנים נחלק לשלשה חדרים קטנים וחדר בשול. בחדר האחד בביאה גר שכנו, סנדלר עני, וביתר שני החדרים ישב הוא עם בתו העלמה. כמעט עבר עתה על מפתן מעונו והנה בתו, עלמה כבת שש עשרה שנה, בעלת שערות צהובות־כהות וטובת חן, באה לקראתו בהחזיקה גליון בידה ופניה צוהלים.

— ראה נא, אבי, נבואתי הנה באה! — צהלה הבת קולה: — אמר אמרתי לך היום בבוקר, כי לעת ערב יביא מכתב ממנו והנה בא בא! בעבור חושי כי לא יכולתי להתאפק ואשלח את הנער בן שכננו אליך אל בית התפלה להביא לך את הבשורה.

— יהי שם ה׳ מבורך — ענה פנחס בשמחה בהציגו את משענתו על יד התנור בפנה ויגש אל השלחן וישב על ידו ורוחו קצרה ממהלכו — ואת, רבקה, הכבר קראת אותו? ומה הוא כותב? — הוסיף בתשוקת נפש.

— תהלה לאל, שלום לו ואך טוב יכתב לנו.

— כי עתה שבי כה על ידי, בתי, וקראי נא אותו באזני. הוי, מה מאד ענה את נפשי בדומיתו הארוכה!

— הוא מבקש ממך סליחה על הדבר הזה ומצטדק לפניך, כי טרוד הוא מאד בימים האחרונים. אך הבה, אקראהו נא לפניך.

העלמה מהרה להדליק את העששית התלויה מעל השלחן ותשב לימין אביה ותקרא מעל הגליון את הדברים האלה:

„אבי היקר!

„האמינה לי, כי מאז שבתי בעיר ווארשא, זה חמש שנים, לא אמצא ענג גדול לנפשי מן הענג, אשר ירחש לבי ברגעים שבהם אשתעה עמך ובחזון אדבר אליך, ברגעים אשר אוכל לשמחך בדבר טוב. ומאד מאד יצר לי אם מאחת הסבות אחשוך ממך דברי. במכתבך האחרון הנך מתאונן, כי אינני מרבה שיחה עמך במכתבי ואינני מספר לך כמו את ארחות חיי והליכותי עתה, יען כי נפשך, נפש אב רחמן, תתאו לדעת את כל; אבל שאני נא, כי למרות רוחי לא אוכל להשלים חפצך זה בהיות עבודתי מרבה מאד בכל עת ומה גם עתה לפני הבחינות הכוללות. בבקר בבקר אשכים קום ללכת אל בית מדרש המדעים ושם אשב עד השעה השניה ולפעמים גם עד השעה השלישית אחר הצהרים, שעות אחדות ביום הנני מקדיש להשמיע לקחי לתלמידי, ויתר עתותי הנני יושב ספון בחדרי בשנני את למודי אני, ובן יעבר היום, ירד הערב ורגעי מנוחתי ספורים, עד אשר לפעמים אנוס אנכי לאחר בלילה לשבת עד השעה הראשונה או השניה ביום הזה..."

— הוי, בני, בני האמלל! — שסע פנחס פתאם את בתו בקריאתה — עד השעה השניה אחר חצות לילה הוא יושב שם ועָמֵל! אכן לא יפלא עתה הדבר שהוא ככה דל, כאשר ספר לי זרח החנוני בבואו מווארשא בשביע הזה. לו שמעיני, בתי, במכתב אשר תכתבי אליו עתה תבקשי אותו בשמי לבלי יוסיף עוד ככה להוגיע את נפשו. התכתבי לו, בתי?

— כתב אכתב, אבל אפונה אם ישמע לקולנו, יען כי רבה היא עבודתו עתה לפני הבחינות הכוללות.

— אין דבר, אין דבר. כתבי לו, כי אנכי, אביו, מבקש זאת ממנו. בני האמלל!

הבת הוסיפה לקרא:

„זאת האחת. והשנית, הנה חדשות לא תצמחנה בימים האחרונים בעולמי הקטן, חקה אחת ומשפט אחד לארחות חיי פה כמעט בכל יום תמיד, ועל כן אינני מכביד אליך מלים ודברי יסבו רק על הענינים, אשר אותם אני חושב למשפט להודיעך, בדעתי, כי בהם תמצא חפץ. אולם ממך, אבי היקר, אשאל לבלי תמד לי במדה זו: אתה הגידה, ספרה נא לי במכתביך את כל אשר אתך, כאשר הסכנת לעשות עד היום, כי כל דבר גדול או קטן אשר תודיעני מחייך, ירנין את לבי. לכל לראש אבקשך, כי תשמור את שלומך ובריאות גופך והרחק דאגה מלבך.

„ביום המחרת אשלח לך על ידי המחאת הבי-דוהר שלשים שקל, למען תמצא הרוחה להכין לך את צרכי החג הקרוב לבוא, והנני מברך אותך ואת אחותי היקרה רבקה בשמחת החג. אך אדמה, כי לפני החג אריץ אליך דברי שנית. לרבקה הבטחתי במכתבי הקודם לקנות למענה פה מחלצה יפה לכבוד החג למנחה, אבל למרות רצוני לא יכולתי להקים את הבטחתי זאת עד הנה מאפס עת החפש, ועמה הסליחה; אך יהי נא לבה

בביה. כי את דברי לא אחל ובקרב הימים יבאו, וידעה כי אהיה אוהב אותה וגם יודע להשיב גמול לה על מכתביה הנעימים, אשר היא כותבת לי בשמך ובשמה.

„מאד ישר בעיני פעלך, כי נתת אותה אל אחת התופרות בעירנו ללמד את ידיה למלאכת התפירה ולבי ישמח כדבריה אשר כתבה לי, כי היא עושה חיל במלאכתה. עתה הנה ידעתי למצער, כי היא תהיה כלי חפץ לנפשה ומקומה לא יכירה עוד בין עגלות המרבק הרובצות כמשא לעיפה על אבותיהן בעידן נערות בראשונה ועל בעליהן באחרונה ולא תהיה כרוב הבנות בפתורה עירנו. והיה כאשר תקנה לה דעת בתכונת המלאכה הזאת ובאה עמך יחדו אלי הנה, ברצות ה׳ פעלי פה, והשתלמה בה ומצאה שכר טוב לפעולתה, כי אכן רבות בנות עושות חיל בווארשא ורואות ברכה בעמל כפיהן.

„דבר חדש יש לי לספר לך היום על אדות הנכבדות, אשר יְדֻבַּר בי פה עם בת איש סוחר נכבד החפץ בי. בתו היא עלמה משכילה וטובת חן מאד ואנכי ידעתי אותה היטב, יען כי אחד מבאי בית אביה הנני זה כשנתים ימים. את פרטי הדבר הזה אודיעך במכתב שני. יען כי עתה עלי יצאת על פני העיר ואין השעה מספיקה לי. אבות העלמה הזאת בקשוני לבא אליהם אחרי כלותי את חק למודי אל מעון הקיץ, אשר שמה יכינו שבועות אחדים אחר ימי החג, אבל מאד צמאה לך נפשי, אב יקר, ועל כן לא נעתרתי להם, ואחרי הבחינות הכוללות נכון אנכי לבא אליך.

„באחרית מכתבי הנני להשקיט את רוחך. אב הרחמים, בדבר דאגתך היתרה לשלומי. תהלה לאל, שלום לי ובריא ושבע רצון הנני תמיד, ואם עמל אנכי היום מאד הנה גם עמלי ינעם לי מדעתי, כי בו הנני מביא ברכה לנפשי ולנפש אב חנון ורחום כמוך.

בנך אוהבך בכל לבו —

שלמה".

„אחותי היקרה, רבקה! סלחי נא לי, כי הפעם יהיו דברי אליך מעטים. הנני חפץ רק לברכך בראשית פעולתך בלמדך למלאכה ידיך ולשנות את דברי לך ביחוד, כי מאד מאד אשמח על פעלך זה ובו תבואתך טובה. אנא, אחותי, הרבי אלי דברים תמיד ואל תרבי עד בוא דברי אליכם ואז תעניני. הנני חושב למותר לבקשך, כי תשגיחי אל אבינו החלוש, מדעתי, כי כמוני כמוך תאהבי ‏.תוקירי אותו מאד. אקוה, כי בעוד ירחים שלשה אוכל למלא את חובתי. חובת בן לאביו, גם אני —

אחיך".

כל הרגעים אשר בהם קראה הבת את המכתב הזה ישב האב תחתיו בלי הניד אף אחד מאבריו. ועֹנג אשר אין לתארו שבעה נפשו. כקול מלאך אלהים המבשר ישועה, כזמרת־יה היו לו הדברים המעטים במכתב הזה. בכל הנה, בכל אמר ראה ברכה רבה בפני עצמה וכמו רפאות באה עתה לבשרו הכיאב וללבו החלל בקרבו.

— יקר, גדולה וכבוד הוא לי! — קרא ברגש אחרי כלות בתו לקרא את המכתב באזניו בקחתו אותו מידה ובהגישו אותו אל שפתיו וינשקהו כדבר שבקדושה, ומעיניו התגלגלו שתי דמעות גדולות על לחייו הדלות: — עשיר ומאֻשר אנכי מכל בעירנו, ורב לי רב, אם בן יקר כזה יהי לתימך גורלי בכלות כחי! מחר בבקר, בתי... אך לא, הן מחר בבקר תלכי אל עבודתך, עוד היום, עתה תשבי וענית לו דבר בשמי. אתפלל תפלת המעריב פה, ואחרי כן נשב יחדו ונערכנו אליו דברים. את הכל תכתבי לו, את הכל, את הכל, יען כי זה הוא רצונו. בני, בני היקר!

———

ב.

כשמש צדקה המפיץ קרני אורו לכל יצורי האדמה בלי הַבְדֵל בין גדול לקטן, כן לא יבדל הטבע בין בני אדם, בין עשיר לרש, נשא ושפל, באצלו מברכותיו לבחירי יצוריו אלה. שם לומונוסוב היה והוָה למופת לעם הרוסים, כי בן דַיָג הדיוט, בן אחד החשֻפים בכפר חולמוגורי עלה בשקידתו הנפלאה לתור אדם המעלה ויהי לאחד הכוכבים המזהירים בעולם החכמה והספרות הרוסית ושמו נכתב לכבוד ולתפארת, לזכרון טוב ולברכה בדברי הימים, — וכמה לומונוסוב ימצאו בקרב ישראל לא אחת למאות שנה, כי אם בכל עת ובכל מקום ואיש לא יתפלא עליהם ולא ישים אליהם לב, בחשך יבאו ובחשך שמם יכסה ואין יודע ומודיע את טיבם בעולם.

אחד מאלה היה גם זה האיש הצעיר שלמה, אשר מכתבו נקרא זה עתה באזני אביו. פנחס אביו היה איש כשר וישר, חיט החי על עמלו, ולא אחד החיטים האמנים, אשר מלאכתם נעשית ע"י אחרים והם המנצחים על פועליהם, כי אם חיט פשוט, אשר רק יגיע כפיו אכל והאכיל את רעיתו ובניו, ומעשי ידיו היו לא להתפאר, ועל כן נטל עליו להביא ממרחק לחמו, לנוע ולנוד בכפרים בין האכרים, אשר מהם לחמו נמצא. יושבי הכפר לא ילכו בגדולות כיושבי העיר, כי רק אדרות עור כבשים ילבשו, מעילי צמר אמוץ עב יעטו ומכנסי בד יהיו על בשרם — ולתפור בגדים כאלה ידע גם הוא. וכן היה משפט פנחס תמיד, בבוקר יום הראשון הוא עוזב את ביתו והולך לשוט מכפר אל כפר ומחצר אל חצר אחרת לרגל מלאכתו, ובערב יום הששי הוא שב העירה לפקד את נוהו ולקדש את יום השבת בעיר בין בני עמו „מדושני הענג". ובשובו אל ביתו לא ראה את פני אשתו ובניו ריקם, כי תמיד היה מביא עמו מזמרת הכפר, אשר העניקו לו בעליו האכרים ל„מנחה", קב או קבים קמח שעורים או דגן, שנים־שלשה קבים פול או קטניות, מעט דבש בפך חרש, תרנגול או תרנגולת, ביצים, שומשמין ועוד כאלה, מלבד השקלים האחדים, אשר היו כמוסים עמו.

איש חלש היה פנחס ומחלת השעול דכאתהו כל ימיו — והוא לא ידע, לאמר: הוא ידע מאד את מחלתו וגם הרגיש אותה בכל קרביו, אך לא שם אליה לבו ולא דרש ברופאים, אחת יען כי ידוע היה לו הדבר, כי למחלת השעול אין רפואה בדוקה, והשנית, לו יהיה, כי המצא ימצא רופא אשר ימציא לו מעט רוחה ממנה — הן לא לו, החיט העני החי רק על מחטו, לא לו ללכת אחר עצת הרופא לרוחתו. טובים הם הרופאים וטובות התחבולותיהם רק לאחד העשירים, אשר עתותיהם בידיהם ולהם היכלת לעשות כמצוה עליהם, אך מה לעני חסר כל אשר „רק ידיו הן עבדיו" ולחם? הוא ישאל את פי אחד הרופאים על דבר מחלת שעולו וקצר רוחו, ומה יענה לו? הוא יענהו לאמר: „אכל בשמחה לחם אבירים, אל תוגיע את נפשך מאד בעבודתך, מנע רגלך מלכת בדרך רחוקה, אל תפסע פסיעה גסה למען ינוח לבך ואז תבא לך הרוחה". העצה הזאת אמנם טובה וישרה היא מאין כמוה, גם הוא, פנחס, חפץ בה מאד וגם ידע, כי עצה אחרת טובה אין לפניו, אך הלחם מאין ימצא לו ולבניו? לא, לאיש כמוהו הרשות רק לחלות כל ימיו עד רדתו דומה, אך להתרפא אין לו הרשות אף זמן שבועות אחדים.

גם בימי שרב וחום, גם בימי קור וקרח נורא, גם בימי גשם שוטף, סער וסופה היה פנחס משוטט לרגל מלאכתו מכפר אל משנהו בנשאו על כתפו את ילקוטו, אשר בו היו מונחים כלי אומנותו — המספרים והמחליק. הוא היה עובד עבודה קשה ומענה בדרך

כחו, מחסר נפשו ממנוחה, אוכל פת קיבר כל ימי השבוע, נלחם תמיד בשארית כחו עם קרני השמש הלוהטות, עם רוחות, סערות וסופות עוז, אך עם כל אלה הסכין מימי נעוריו והוא ידע את נפשו, כי לא רב, לא גביר ולא נכבד הוא בעילמו, כי אם חיט פשוט, חיט הוא — ולכן נוצר, ויהי בעיניו כבוס הזה המושך בעגלה המלאה משא לעיפה, כשור המושך בעלו הקשה לפני בעליו. זאת האחת. והשנית, הנה זכרון שלמה בנו הילד המהולל בפי כל המתיק לו את כוס התרעלה, אשר שתה מיד גורלו. נפשו מתעלפת בלכתו בדרך בחום היום בימי הקיץ, עצמותיו תרעדנה מקור וקרח בשרכו דרכו בימי החורף, והיו תקצר בהתגברו ללכת לקראת רוח ולעפות, אך מדי זכרו למי הוא עמל, מדי זכרו כי בשובו לביתו ביום השבת ושלמה בנו ישנן לו את למודו בפרשת השבוע ויספר לו ספורי ספרי הקדש בלשון צחה ובקול צלול ונעים — ורגיש בכל בדי עורו כמו כח חדש והמר נהפך לו למתוק. צא, השמש, בגבורתך ולהט קדקוד, רעמו רעמים בעוז וחיל, התחוללו רוחות בכח, התגבר הקור והקפיא את הדם והליח — הן כלכם מהבל יחד ובכל תהתכם ומוראכם לא תביעו מלב האב הזה את העינג הרב, עינג הרגעים האחדים, אשר בהם ישמע „תורה" מפי בנו. ה„תורה" הזאת היתה לו מחסה מזרם וממטר, כסות בקור וקרח וצל עב בשרב יתום. ובנו היה הגינו תמיד בשבתו בביתו על מלאכתו ובלכתו בדרך הכפרה, בשכבו כלי מצע על הספסל בבית האכר ובקומו ממשכבו ובשרו עליו יכאב. מה שמח לב האב הכואב בכל יום הששי בשבוע בימי הקיץ מדי שובו מן הכפר ורגליו משרכות דרכן מעבר לעיר ושלמה ילד שעשועיו נראה לו מרחוק, כי הוא רץ בחפזון לקראתו! נפש האב עיפה מעמל הדרך, רגליו כושלות, לשונו לחכו דבקה מצמא, רסיסי זעה נוטפים מפניו הדלים והנצרבים מחום השמש, וכרגע ישכח את כל אלה, כי הנה הוא מחבק בזרועותיו את בנו הענוג והרך ויחד עם נטפי הזיעה תרדנה גם רסיסי דמעות מעל לחייו, דמעות שמחה וגיל בעבור חושו בו... והנה הם הולכים יחדו. הילד מספר לו את עניני למודיו בשבוע הזה מספרי התורה והנביאים, והאב מחריש באהבתו, פניו הדלים ינהרו, עיניו מפיקות גיל ולבו רודין בנחל עדנים. אבל לעומת זה היה שכר למוד בנו זה עולה לו לכל פעליו בביתו לראש ובשמחה רבה נשא תמיד תרומת הקדש הזאת למלמדו. ויהי כמעט בא הביתה בשובו מדרכו וינפש מעט מעמלו וירא ראשית לו לשאת בעצמו את השקל הראשון משכרו למלמד; את הדבר הזה חשב למצוה גדולה ומיוחדה, למצוה הצריכה לגופו.

בנו זה היה לאבן חן בעיני רבים ולסמל הקנאה לבני אומנתו החיטים, ועל כן התקלסו בו אלה האחרונים ולא אחת הפטירו לו בשפה וישאלו אותו בלעגי מעוג לאמר:

— ומה, פנחס, מה שלום „כוכבך"? מתי תעשה אותו לעוזר בנגדך? מתי ישא אחריך את המספרים והמחליק, גנתן? האמנם תדמה בנפשך, כי רב יהיה בישראל? לא, לא לבן אחד מאחינו לעלות למדרגה זו, ותחת הסרפד לא יעלה הדס. רב מוליד רבנים וחיט— חיטים קטנים...

אך המהתלות האלה לא העציבו את רוחו מדעתו, כי רק קנאתם מדברת מתוך גרונם.

— אם אלהים הוכיח אותו להיות חיט והיה להיט ונשא אחרי את כלי אומנותי הכפרה — היה עונד להם בנחת — לבי יהשב דרכו וה' יכין צעדו. אנכי לא אמנע את עמלי מאתו להעלותו לתור אדם המעלה ואשר יהי בו באחרית הימים לא ידעתי, אם יחיני ה' וראיתי אחריתו.

ושלמה הלך הלך וגדל ועמו יגדל גם שמו בעיר ויהי להתהלה. שם תהלתו הגיע גם לאזני הרב, אשר ביתו היה קרוב למעון פנחס, ויחפץ לתהות על קנקנו. שלמה היה אז כבן שתים עשרה שנה. ויהי היום ופנחס בא ביתה הרב לשאול את פיו שאלה בהלכות „בשר וחלב", והנה כמעט חפץ השואל לצאת מן הבית ויעצרהו הרב ויאמר: — „לו שמעני, פנחס. שמע שמעתי, כי בן תלמיד חכם לך, האמנם כן הוא?" — ובדבר זאת הרב עברה תנועת צחוק על שפתיו ועיניו הפיקו רצון.

— לא ידעתי, רבי, לא ידעתי — ענה פנחס בענוה יתרה ועיניו הפיקו ברק שמחה: — חיט אנכי, הדיוט, נבער מדעת. אמנם אומרים אמר, כי „למדן גדול" יהיה, ואנכי אוכל רק לשמוע את אשר יאמרו הבריות.

— כי עתה שלחהו נא אלי היום אחר ארוחת הערב ובחנתיהו וידעתי דרכו.

— ברוך תהיה, רבי, על חסדך זה — ענה פנחס בשמחה. — עליך, רבי, תסמך רוחי. אם גם מפיך אשמע תהלתו ושחדרתי מכחי ומאוני בעדו כאשר תמצא ידי, ואם חלילה לא, אז... אז אלמדהו אומנות, כי עני אני וחסר אונים ובנפשי הנני מביא לחמי.

— חלילה, חלילה לך מעשות זאת, לא למלאכה נולד בנך, כפי אשר שמעתי תהלתו. אך שלחהו נא, שלחהו אלי היום בערב ובחנתיו.

הדבר הזה היה באחד מימי החרף בערב שבת אחר הצהרים. בשוב פנחס מבית הרב למעונו ספר דבר שיחתו זאת רק לרעיתו כבשורה טובה, כי הרב בכבודו ובעצמו שאלהו על אדות בנם, אך לשלמה לא דבר דבר לעת עתה, כי כן חשב למשפט לעשות. עתה היה תפוש רק במחשבה אחת על דבר בנו והמחשבה הזאת לא הרפתה ממנו גם בעמדו בבית התפלה ובהתפללו עם הצבור, גם בצאתו משם ללכת אל מעונו וגם בשבתו על יד שלחנו לפני ארוחת הערב. הדבר נקל הוא? הלא עוד מעט ונחרץ משפט בנו על פי הרב וברגעים האחדים האלה הלא תלוי כל גורלו בחיים.

בכלות ארוחת הערב פנה אל שלמה בלשון חבה ויגלה לו את הסוד הכמוס עמו.

— סורה נא, בני, עתה אל בית הרב, כי קראך — אמר בתקנו על ראש הנער את כובעו ויעל גויתו את מעילו החדש, אשר הכין לו בידיו זה לא כבר.

— אל הרב? מה להרב ולי? — שאל הנער בתמהון.

— לא ידעתי, בני, לא ידעתי — כחש לו האב — הייתי בביתו היום בשאלתי ויאמר לי כי אשלחך אליו. אבל לך, לך, בני, הן רבנו איש טוב הוא והוא אמר לי, כי יש את נפשו לשאלך דבר מה...

— אולי בקשת אותו כי יעמידני על הםבחן? — שאל הנער החרוץ, אשר הבין לשכל אל מה ירמזו דברי אביו האחרונים.

— ואם יבחנך בחן מה בכך? הן לבי בטוח, כי פניך לא יחורו וידעת להשיב לשואלך דבר, ואז, בני, אז יאהבך גם הוא, ואני ואמך... אני... — האב לא כלה את דבריו, יען כי לא ידע להביע את כל רגשות נפשו הפעם. ויתקן עוד הפעם את מעיל בנו ואת שפת כתנתו על צוארו ויסדר בטוב טעם את פאות ראשו השחורות, ואחרי כן לבש גם הוא את בגדו העליון ויתעתד לצאת.

— לכה, בני, ונלכה יחדו. אתה תסור אל בית הרב, ואנכי... אנכי אבא אל בית המדרש לשמע שם דבר ה' מפי רבי יעקב השוחט בפרשת השבוע.

כחש כחש האב גם עתה. הוא לא בא אל בית המדרש הקרוב, כאשר אמר,

וכמעט בא שלמה ביתה הרב עמד הוא בחצר וישען אל הקיר ויציץ מחרכי דלתי החלון הסגורות פנימה לדעת מה משפט בנו הנער שם.

הלילה היה ליל חשך והקור גדול כקור השורר בפלכי רוסיא הלבנה בחדש טבת, אך נפש פנחס לא חשה ולא הרגישה ברגעים האלה כל קור וקרח, הוא עמד בחצר תחתיו כנטוע במסמרות אל קיר הבית ואת עיניו לא יגרע מכל הנראה לו בבית. לבו מקפץ בקרבו מענג ונחת אשר פרצו בקרבו, בראותו כי בנו הענוג והיפה עומד לפני הרב השואל אותו דברים בעל פה והוא משיבו באמץ רוח ובבטחה. והנה מוציא הרב ספר גדול מארון ספריו ויפתחהו ויהפך בו עלים אחדים ויניחהו לפני שלמה על השלחן. לב האב החל עוד יותר לקפץ ולנוע... והנה הוא שימע את קול בנו הקורא בספר בנגון מרנין לבו, פעם הוא מרים קולו ופעם משפילו, והרב מפסיקו לפעמים בשאלותיו, אך הוא לא יסג אחור ומשיבו על כלן... והנה כמו מריבה התעוררה ביניהם: שניהם קוראים כמתגברים זה על זה, שניהם מניעים ראשיהם וידיהם, אבל אין אחד מהם נכנע מפני רעהו רגעים אחדים; אך באחרונה והנה הרב לא יקרא עוד וקולו הולך הלך ושפל, ורק הוא, בנו, עודנו קורא, קורא וקורא כמנצח.. . פנחס רואה זאת והוא שולח לו אלפי נשיקות, הוא צופה ומביט בעד הסדק ומעיניו נוזלות דמעות חמות, דמעות שמחה, כמו מבלי משים על להייו, והוא נעים הוא מרגיש בקרבו...

אך הנה כלה המחזה. הרב סגר את הספר וידבר דבר מה אל בנו, אשר הוא לא שמע מאחרי הכתל, ובנו מניע לו ראשו. עתה חשב פנחס למשפט לנטות מן החלון, וימהר לצאת מן החצר ויתיצב על פני הרחוב לחכות לצאת בנו מן הבית, ורק עתה הרגיש קור גדול בכל אבריו. והנה בנו יוצא מבית הרב, וימהר לגשת אליו.

— האתה הוא, בני שלמה? — שאל האב ברגש.

— אני אני הוא, אבי.

— הנה זה כמעט רגע יצאתי גם אני מבית המדרש. לכה, בני, ונשובה אל ביתנו.

לב פנחס השקט לא יכול כל הלילה ההוא ויחכה בכליון עינים להשעה, להרגע אשר יוכל לראות את פני הרב ולשאל את פיו על דבר משפט הנער. אבל לבוא אל ביתו ולשאלו זאת חשב לנפשו לעזות יתרה וגם לגשת אליו בבית התפלה לא הרהיב עוז בנפשו, ובכן לא מצא טוב לפניו, כי אם לשמור צעדיו ולמצא אותו בלכתו בחוץ יחידי. כן חשב לעשות וגם עשה. ביום ההוא לעת ערב מצא לפניו שעת הכושר, כי בראותו את הרב הולך מביתו אל בית המדרש להתפלל תפלת המנחה מהר ויעבט את ארחו ויקדימהו ואחרי כן שב אחור וילך לקראתו ויברכהו בענות כבוד ב„ברכת השבת". הרב ענהו ברצון ובסבר פנים יפות ויוסיף: — ידע תדע, פנחס, כי ה' נתן לך אבן טובה ועליך לדעת להזהר בה ולשמרה.

לב פנחס פחד ורחב לשמע הדברים האלה ובלי אמר ודברים הלך על יד הרב נסוג אחור מעט מפני הכבוד.

— בנך אשר בחנתי אתמול — הוסיף הרב אחרי דומיה קצרה — בנך הוא בן־פורת תבון לב, הוא יוכל להיות עטרת תפארת לך. התשמע, פנחס? עטרת תפארת יוכל להיות לך. ואתה דע את אשר לפניך, דע את אשר עליך לעשות.

— ומה לי לעשות למענו, רבי? — שאל האב בקול שפל מענותו היתרה.

— לְמד ילמד, לַמד ולְמד, וסוף כבודו לבא — ענה הרב בדברים קצרים וברורים. אם היה היו רגעי אשר ונחת בחיי התיט העני, העמל והחולה הזה, הנה הנם

הרגעים האלה, אשר בהם זכה לשמע משפט בנו אהוב נפשו מפי הרב עתה. חיים חדשים ורוח חדשה הביאו דבריו בלבו וכל אברי גויתו החלשה כמו התאזרו עוז וכחו חדש עמו.

— רב לנו, חיה רבקה — אמר אל רעיתו אחרי כן בנפש מתרגשת בבואו אל ביתו — שקר העשר, הבל ההון, הנה זה הוא עשרנו וזה ינחמנו מענינו ומעצבון ידינו.

ואת שלמה בנו, אשר נגש אליו ברגע הזה, חבק ונשק בנפש לוהטת בלחצו אותו אל לבו בלי אומר ודברים, ורק זאת אמר לו באחרונה: „יהי רצון מלפני ה׳ שיחיני ויקימני לזמן אשר תקום בך נבואת הרב".

האב חשב דרך בנו בקדש, אבל ההשגחה העליונה אחרת גזרה עליו.

ג.

בקרבת אהל הדל, הלא הוא מעון פנחס החיט, עמד בית נדיב, אחד מנכבדי העיר ועשיריה, הלא הוא בית ישראל יעקובזאָהן. אף אם נעלה היה מצב בני בית יעקובזאָהן ממצב שכנם החיט העני הזה, בכל זאת היתה ברית אהבה בין שני הבתים האלה. בני בית יעקובזאָהן אהבו את שכנם התם והישר הנהנה מיגיע כפיו, וחבה יתרה נודעה מהם לבנו הנער שלמה מדעתם את הברכה המצויה בו. יעקובזאָהן היה איש נאור ויחנך לבניו על פי רוח העת החדשה, ובהיות שלמה בן שתים עשרה שנה היה בן יעקובזאָהן הבכור תלמיד בית מדרש החכמה בקיוב, בנו השני תלמיד בית הספר הבינוני בפתורה ובתו הבכירה כבר השלימה חק למודיה בבית הספר לעלמות. מאהבת כלם להעלם התם, העני והנבון שלמה, אשר בא אליהם לעתים, חפצו לאצל עליו מרוחם ומתורתם. ויהי היום ובן יעקובזאָהן הצעיר ישב בחדרו וישנן את שעורו לבית הספר, ושלמה אשר גם הוא היה אז שם, לקח אחד הספרים הכתובים רוסית המונחים על השלחן ויקרא בו בלהש. אל הדבר הזה התבוננה בת יעקובזאָהן הבכירה והטה אזן לשמע דברי קריאתו מרחוק.

— היודע אתה לקרא רוסית? — שאלה אותו בגשתה אליו.

— כן, יודע אני לקרא. כי למדתי מעט בעצמי לקרא בספר רוסי, אבל אינני מבין דבר מכל אשר אקרא — ענה הנער להתמו.

— הבה קרא נא מעט ושמעתי — אמרה העלמה ותהפך בספר עלים אחדים ותעמיד את שלמה על הפרק. — קרא נא. מחמדי, את זאת — הוסיפה בהראותה לו על ראשית הפרק.

הנער שמע לקולה ובלי הכלם קרא בספר מן המקום המָראה לו הלאה הלאה בלשון ממהרת ובלי מעצור. בשעת קריאתו באו הנה גם הגברת יעקובזאהן וגם בנה הצעיר וכלם יחד שמו לבם להקורא בתשוקת נפש, ועל שפתיהם רחפה תנועת צחוק עצור. קריאה נמהרה ומשונה, חטופה וטרופה היתה קריאת שלמה, בלי הפסקות לפי הענין, בלי טעמים ובלי משקל וסדר, סוף דבר: שפת הארץ התבלבלה והתקלקלה בפיו, עד אשר השומע מרחוק היה יכול לחשב, כי קורא הוא מעל ספר כתוב מצרית, פרסית או סינית. יעקובזאהן הצעיר לא יכול עוד להתאפק, בשמעו את הקריאה המשונה הזאת, וימלא צחוק פיו ויקרא בצהלת קולו:

— אות חמשה פלוס, חמשה פלוס בעד קריאה כזאת!

עתה חדל שלמה הנבהל מקרוא בספר ויפן אל המצחק ברוח נכון ויאמר: — למה תצחק לי, שמעון? הן כל מורה לא הורני לקרא רוסית בטוב טעם ולא שמעתי לקח מפי איש.

חמשה פלים, חמשה פלים לך, שלמה, בעד קריאתך! — הוסיף הנער שמעון לקרא בצחוק מכאיב לב כמתכבד בקלון חברו.

— גם אנכי לא אבינה למה תצחק לו, בני — אמרה הגברת לבנה בתוכחת אם: — ללימד מעצמו רב רב הוא גם קריאה כזאת. אתה יודע שפת הארץ יותר ממני, אבל לעומת זה הנה ידו רב לו ב„גמרא" עד אשר הכל ישבחוהו, ודברי תורתו הלא כמו זר נחשבו לך. ואתה, יקירי, — הוסיפה בפניתה אל שלמה ברכה — אתה אל תשים לבך ללעגו: הנך מטיב לקרא מאד, הרא פי המדבר לך.

— כן הוא, הנך מטיב לקרא — אשרה הבת את דברי אמה לרצות פני שלמה הנכלם והעביר ידה על שכמו. — ואתה הן שמעני, בא הנה יום יום לעת ערב והורותיך דעה ובינה בספר, ואז תטיב לקרא ולכתב גם ממנו.

— אז יקבל את מאה פרים, מאה, מאה! — התלוצץ שמעון במלאו צחוק פיו.

— לך שוב לך אל מקומך ושנן את שעוריך, שובב! — גערה האחות באחיה הנער — אין הדבר הזה נוגע לך. אתה שים לבך לעצמך ולבשרך לבלי תקבל מחר אות „אחד", והלא כבר ישנם „אחדים" בספר היומי שלך ובאלה אין לך להתפאר מאד! ומה, יקירי, — פנתה עוד הפעם אל שלמה — התבא הנה לקחת לקח מפי יום יום?

— בשאני לעצמי חפצתי מאד לשמע לקח מפיך, אך לא ידעתי אם אבי יתן לי רשיונו לעשות זאת — ענה הנער בשפה רפה.

— אין דבר, נתן יתן, אנכי אדבר עמו וירשה לך.

— כן הוא, בא, בא יום יום אלינו — אמרה גם הגברת טובת הלב לשלמה — אנכי אהבתיך, הנך עלם נבון והכל ישבחוך.

הרגעים האלה היו הרגעים הראשונים לתקופה חדשה במשפט הנער הזה וזה היה הצעד הראשון אשר צעד בדרך חייו, ובני בית יעקובזאהן טובי הלב היו המלאכים המלוים אותו בדרך החדש.

כאשר שמע פנחס אביו את דבר ההצעה מפיהם היה כמו במבוכה ולא מצא את לבו לגמר אמר לפי דעתו לבדו.

— ירא אנכי, ירא אנכי — אמר להם — דבר כזה לא אוכל להחליט לבדי, את פי הרב אשאל ועל פיו יקום דבר.

— את פי הרב תשאל? את פי הרב? האם קורקבן ש„נטרף" הוא? — התלוצצו עליו בני בית יעקובזאהן בשמעם את תשובתו. אבל האב עמד בדעתו, כי בלי עצת הרב לא יעשה דבר קטן או גדול בחנוך בנו „עטרת תפארתו". ותהלה לאל, כי הרב לא הניא את לבבו כלה ונתרצה מהורות את שלמה מעט דעת לשון וספר.

והנער שלמה היה בא יום יום לעת ערב לקחת לקח מפי מורתו בת יעקובזאהן, שהיא חשבה זאת לה לצדקה, ובמרוצת הימים מצאה במלאכת הקדש הזאת גם ענג רוחני אחרי ראותה את כשרונות התלמידה שהיה כמעין המתגבר עד להפליא. במשך ירחים אחדים כבר ידע לקרא בטוב טעם שפת רוסיא, ידע רוב כללי הדקדוק בנטית השמות, התארים והפעלים, שנן על פיו רבים ממשלי קרילוב וגם ידע לחשוב על פי הכללים המונחים את החשבנות הפשוטים. ויפליא בכשרונו וביתרונו את מורתו זאת ואת כל בני

בית יעקובזאָהן. ותדבק נפש כלם בנער החרוץ הזה באהבה רבה, ויחוננוהו, **ויקרבוהו בימין** צדקם עוד יותר מאשר בראשונה, וידאגו למאכלו ולמשתהו ויהי להם כעצם **מעצמיהם** וכבשר מבשרם. ושלמה היה כספוג הסופג את הכל: פה למד בספרי הקדש ובתלמוד בבלי כל היום ויעש חיל, ושם הגה בספרי מקרא בשפת רוסיא וישנן דברי הימים בעל פה, ידיעת החשבון, ידיעת גלילות הארץ, וגם אלה היו שמורים אתו יחתימים בזכרונו הטוב; בבוקר עמד על פרק „מיפך והזמה", „עדים זוממים" או „שור שנגח את הפרה", ובערב למד על דבר ריוריק, איגור או על דבר ציורי הארץ ותקופותיה סביב השמש, ולא נגח השור את ריוריק והארץ הנעה והנדה באויר העולם לא הנפה תחת העדים הזוממים, כי הכל בא על מקומו בשלום בשכל הנער ורוחו הוא קבצם בסדר נכון.

ימים רבים היה תלמיד מקשיב למורתו הנאמנה, ואחרי כן שמעי לקח מפי מורה אחר טוב ונאמן, הלא הוא אחיה הבכור, אשר בא מקיוב לשבת עם אבותיו אחרי כלותו את הק למידיו. כמעט הורה המורה הזה לתלמידו את השעורים הראשונים והנער קנה את לבבו לאהבה אותו אחרי ראותו, כי טעמו ברוך וברכה בו. הוא הורהו לדעת גם שפת רימי ומעט גם שפת יון, אשר אותן לא הורתהו אחותו מבלי דעתה אותן, ואחת גמר בנפשו להכשירו בידיעות הנחוצות למען יאָסף אל אחת ממחלקות בית הספר.

כאשר הגיד לפנחם את חפצו זה ויבינהו לדעת את העתידות הגדולות הנשקפות לבנו וגם לו, אביו, בגללו אם יספח אל בית הספר, הקשה את ערפו בתחלה, אולם אחרי אשר הזקו עליו דבריו והוכחותיו עלתה בידו להטותו מעט מדעתו וגם הפעם אמר, כי שאל ישאל את פי הרב וכאשר יחרץ דבר כן יקום. הוא אמר ויהי. את פי הרב שאל לתמו — אבל הפעם קבל נזיפה.

— את בנך ל„גיבענאזיא"?! — **גער בו הרב** — הנני מזהיר בך, פנחס, אל תערב לבך לעשות זאת! ילכו להם בני אצילי ישראל ל„גיבענאזיא", ילכו שם אלה אשר בתורת ה' לא יחפצו. אבל אין „גיבענאזיא" לבני תורה כבנך. ואתה הנה זאת אני גוזר עליך, כי תמנע מן הוא והלאה את בנך מן ההגיון בספרים אחרים, יען כי רואה אנכי, כי כבר נטה הצדה יותר מדי. לא לחנם יאמר: „תן לשטן שערה אחת ומשך אחריו את הגו כלו". רק לתורה ולתעודה תפלס נתיב לבנך, **השמעת?**

ופנחס הבטח הבטיח להרב לבלי תת להקים מחשבות בני בית יעקובזאָהן וגם מלא דברו, ולמן היום ההוא לא לבד אשר התאמץ למנוע את בנו מן ההגיון בספרי חול בביתו, כי אם גם מנעהו מלכת לביתם לשמוע שם לקח. כאשר שאלוהו: מה ראה על ככה לעשות כדבר הזה? ענה, כי גזרת הרב היא ואת פיו לא ימרה.

— מקרב לבי אודכם על כל החסד, אשר עשיתם עם בני עד הנה, ועתה רב לו רב, יותר לא אחפץ ויותר לא ידרש גם לו.

אבל אין אדם שליט ברוחו ואף כי ברוח רעהו. למרות כל האסורים, אשר אסר פנחם על בנו, למרות כל האזהרות אשר הזהירהו והבקשות אשר בקשהו לבלי לכת במסלה אשר יסלו לו בני בית יעקובזאָהן, הקדיש בנו שעות שלמות לחזור על משנתו, אשר שמע מפיהם מכבר ודעתו עמדה לו להוסיף לקח גם בלי עזרת מורה. כמו כח נסתר משך את לבבו בחבלי הקסם אל ספרי מדע, אשר בהם מצא הגיון ישר ושכל טוב המרחיבים את הלב והמעלים את הנפש לא מעט משכל אחד המפרשים את התלמוד הרבים המקשים ומתרצים, הסותרים על מנת לבנות או הבונים על מנת לסתור, העיקרים הרים וטוחנים אותם זה בזה בסברא והמעותים את הכתובים ואת מאמרי חז"ל למען מצא סמך

לדבריהם ולמאמריהם הם הישרים או המעוקלים. ובמרוצת הימים כבר נוכח לדעת, כי למען הבין לאשורם את דברי חז״ל במקומות רבים בתלמוד יש לדעת חכמת ההנדסה והשעורים, חכמת הנתוח, טבע החיות והעופות ועוד מדעים אחרים. הוא ראה והבין היטב, כי שפת התלמוד איננה קדושה וטהורה כשפת ספרי התורה והנביאים ומולדתה היא ארץ בבל, ובכן איפוא אין לבכרה על כל השפות המתהלכות בארץ היום, ובאחרונה נודע לו וישים אל לבו, כי גאון החכמים והפוסקים הרמב״ם, אשר ספריו יהיו לעינים לכל הרבנים ולהרב הפתורתי בכללם, כתב רבי תורותיו וחכמותיו בשפת ערב וכי גם רבים מיתר חכמינו וגאונינו מבני העליה כתבו ספרדית, ערבית, צרפתית ועוד שפות שונות שהיו שגורות גם על פיהם. „אם מותר היה להרמב״ם, לרב סעדיה גאון, לרבי יצחק אברבנאל לפני מאות בשנים מותר גם לי היום״ — אמר אז, ויבטל את דעת הרב שהיא תהיה, לפי דעתו, כאור מתעה גם לאביו התמים, אשר לא ידע דבר בלתי אם את הגלימות א ארוות עור הכבשים אשר יתפיר לאכרי הכפרים. את כל הגיונותיו אלה הוכיח גם לאביו לדעת פעמים רבות, אבל היא באחת לאמר: „גזרת הרב היא״, „הרב צוה ואין לך להרהר אחר מצותו״, „הרב יודע יותר ממך״.

אולם במרוצת הימים החל גם האב התם והפשוט לנטות מעט מעט מדעתו, אם מאשר ראה, כי לא יוכל לבנו וכי אין עוד לעקור נטוע מלבו, או מאשר דברי אנשים נבונים כבר הוכיחו אותו לדעת, כי אין השד נורא כמו שיתארוהו — וירץ עם בנו או למצער לא הוסיף עוד ליסרו בשבט פיו, בראותו אותו הוגה בספרים אחרים.

— למוד, בני, אשר תלמוד, יהי אשר תהיה, אך היה ברכה ותפארת להוריך. אם לא בתור רב, כי עתה הבה אראך בתור דוקטור גדל דעה, דוקטור תהיה לי.

כה אמר אליו פנחס אביו פעם אחת ביום השבת בשבתו עם בני ביתו יחדו לפני השלחן, וזרם דמעות פרץ מעיניו מבלי משים, כאלו לבו נבא לו דבר־מה ולא ידע מה נבא.

עברה בשנה תמימה מן העת ההוא ושלמה בן פנחס חיטנו עלה על שפת לשון ויהי לדבת עם, כי אז עמד במבחן לפני קהלת המורים בעיר ויאסף אל המחלקה הרביעית בבית הספר. אדירי התורה והלמדנים בעיר השתוממו, שרקו והניעו ראש על השורק הנחמד הזה אשר נקטף מ„כרם בית ישראל״, הקנאים והבוערים בעם התאנפו על פנחס החיט התמים, אשר נתן להעביר את בנו על דעתו ועל דעת קונו, והמון העם, הלא הם חברי פנחס בעלי המלאכה, קנאו בו עתה רב יתר מאשר קנאו בו לפנים בשמעם את שמע בנו הטוב כבן תורה וכתלמיד חכם, ויתלוצצו על חברם הגנחן העני ויתאמצו להבאות את לבו בעקיצות מהתלותיהם ולעגם לאמר, כי עתה קם לו רופא יוצא חלציו לגהות ממנו מזור, כי עתה יש לו „גוי שלו״ להסיר את המנורות מעל השלחן ולהסיק את התנור בשבת, ולפעמים מדי פגשם בו שאלוהו לשלום „הפרופיסור״ „הדוקטור״ שלו למען הרעימו אך הוא לא שם עתה לבו למהתלותיהם כאשר לא שם לפנים לבו לדברי הוותיהם, מדעתו, כי מקנאתם הקשה הם מדברים כזאת. הקול נשמע גם בבית הרב ויתחמץ לב הרועה אמונה הזה, והפעם קרא את פנחס אליו ויוכיחהו על פניו, כי חוטא הוא ומחטיא את בנו, כי על בן כזה גם התורה תלבש שק בחרצו ממנה וכי עתה נפתח לפניו, האב, פתחו של גיהנום. אבל נפלא הוא הדבר, עתה לא פעלו הדברים הנוראים האלה פעולה בלב האב כמו בפעם הראשונה וגם הגיהנום עם כל פחדיו לא בעתוהו.

— לא, לא — אמר בבטחה אל נפשו — קוה אקוה, כי שלמה שלי יהיה נאמן לעמו,

לתורתו ולאמונתו גם בהיותו דוקטור נאור, שלמה שלי לא יצא לתרבות רעה והיה לכבוד ולתפארת לאבותיו.

ד.

עברו ימים, חלפו ירחים וגם שנים נגוזו עם המון תמורותיהם ותהפוכות מסבותיהם. גם להאב הרחמן פנחס ולבנו מחמל נפשו, שלמה, עברו עשר שנים למן העת ההיא.

במרוצת עשר השנים האלה באה תמורה לרעה בחיי פנחס החיט השוקטים, אם רק יש לכנות בשם „חיים שוקטים" חיי איש עני וידוע חולי כל ימיו, חיי איש עמל ומדכא אשר מזונותיו ומזונות אשתו ובניו היו קשים עליו כקריעת ים סוף. אבל האיש התמים הזה החי ביגיע כפיו הן לא הלך בגדולות ובנצורות ממנו, לא בקש לו גדולה ועשר ויהי מסתפק במועט; תקותו האחת בחיים, אשר אליה נשא נפשו, היתה רק לראות את בנו בתור אדם המעלה, בתור „דוקטור", והתקוה הזאת הלא בא תבא בקרב הימים, בטוח היה בה ובכשרונות בנו היושב בווארשא ושומע לקח בבית מדרש החכמה, כי לא יוליכוהו שולל — ורב לו רב, וחייו אמנם היו שוקטים. אבל תמורה לרעה באתהו במרוצת עשר השנים האלה: רעיתו העוזרת כנגדו מתה עליו. מה נפלאים ונסתרים הם דרכי הטבע! רעיתו, אשה בריאה ושלמה בכל אבריה כל ימיה, נקטפה מארץ החיים, והוא העץ היבש, ההרש הנשבר, חסר הכח והליח חי וקים ומתהלך בארצות החיים.

האסון הגדול הזה פעל עליו פעולה רעה וגם הרגיז את מוסדי גויתו החלשה גם בלעדי זאת. הוא היה בעת הזאת איש כבן חמשים וכבר קפצה עליו שיבה, שערות ראשו וזקנו כמעט כלן הלבינו, פניו קֻמטו בלא עת, גויתו הומכה, רגליו רפו ויתהלך שחוח, וגם מחלתו מחלת השעול תקפה עליו מאד. עתה לא עצר עוד כח להתהלך מכפר אל כפר לבקש לו עבודה בסביבות העיר, לא עצר עוד כח להלחם עם איתני הטבע, עם רוחות וסערות, עם קור וקרח נורא, עם חום ושרב ומטרות עוז, כאשר היה עליו לעשות לפנים בעת אשר ליח שחרותו המעט העמיד עוד באיתן רגליו. עתה לא יצא עוד מגבול העיר והוצה ויעש את מלאכתו בשבתו בביתו, תפר מעילים ואדרות עור לאכרי העיר, תקן בגדים ישנים לבני ההמון מאחיו בני עמו ועוד כאלה. מעטה היתה מלאכתו בעיר ומעט מאד היה גם השכר אשר נשא ממנה. אבל מעטות מאד היו גם הוצאותיו עתה, יען כי שלמה בנו המרויח בווארשא די צרכיו יעש יתרה גם לשלוח לו תרומות כסף תמידות בסדרן כמעט מדי חדש בחדשו ולפני כל חג ומועד זה שנים אחדות. ובכן שלח ידיו בעבודתו עתה רק מעט, ושעות חפשו בימי שבת ומועד ובכל יום תמיד בבוקר ובערב ישב בבית המדרש וישמע תורה מפי מתרגמה לפני המון העם או קרא מזמרי ספר התהלים.

— למה לך, פנחס, להוגיע את נפשך עתה? — שאל אותו פעם אחת אחד משכניו הקרובים, אשר בא אל ביתו וימצאהו יושב שחוח על מלאכתו — הלא בנך שולח לך כסף די הוצאותיך, כאשר ידעתי, ושכר עבודתך במה נחשב הוא? הלא טוב טוב לך לנוח ולשבות מעבודתך בהיותך חסר אונים.

— לא אוכל, אחי, לא אוכל לשבת בטל, כי הבטלה מביאה אותי לידי שעמום.

עם מחטי הסכנתי זה כארבעים שנה ועל מחטי, ארמה. אגוע ואשיב רוחי לאלהים.

— ובנך יודע זאת ומחשה?

— שלמה שלי, יחיהו ה', מתרעם ומתאונן עלי ומבקש אותי כמעט בכל מכתב להשליך את עבודתי אחרי גוי, אבל לא אוכל, לא אוכל לעשות זאת, כי מה אעשה אחרת? הן לו הייתי מבין בספר, כי עתה ישבתי בבית המדרש ואהגה בספרים, ועתה במה אתעסק אם לא בעבודתי, אשר בה בליתי כל ימי? זאת האחת. והשנית, הן לא אוכל להיות מוטל עליו בכל בעוד אשר יש לאל ידי לעשות דבר מה ולהביא לי איזה שכר בעבודתי. רפה כח הוא שלמה שלי וכאשר ידעתי עמל הוא מאד שם בווארשא, עמל הוא יומם ולילה גם למענו וגם למעני, אביו החולה.

ועל פני האב האמלל המאשר עברה תנועת עצבון.

— אבל ארמה – שאל השכן אחר דומיה קצרה – ארמה, כי אחרי שובו מווארשא לא תעבוד עוד את עבודתך?

— אז, אמנם אז אולי לא אעבד עוד, יען כי לא לפי כבודו יהיה אז הדבר הזה והוא לא יתן זו — ענה פנחס ופניו אורו לזכר העת הטובה ההיא. — הוא כותב לי במכתבו האחרון, כי יקחני אתו כביר אליו לווארשא. אבל מה לי ווארשא? מה לאיש כמוני ולעיר כזאת? אנכי – איש הדיוט, נבער מדעת, גם נפש, והוא יהיה הוקטור מכבד על הבריות. הלא אנכי אוכל בהדיוטותי להעטות אליו קלון. לא, בקש אבקשהו, כי ישאר בעירנו עמדי וגם פה ימצא די שכר בגדל חכמתו ודעתו הרבה, גם פה תעמוד לו חכמתו להתפרנס בכבוד כראוי לו, והוא ישמע לקולי, שלמה שלי יעשה רצון אביו.

— האם עוד ימים רבים עד כלותו את חק למודיו ויהי לדוקטור?

— לא, תודה לאל לא רבים הם עוד הימים: רק עוד כשלשה או ארבעה ירחים עלי לחכות עד העת ההיא, ואנכי, הוי מה כלתה לו נפשי!

— הנה אך אז, פנחס, יקום לך חלד, הנה אז תשבע נחת בעולמך! — אמר השכן ברגש קנאה – לא אכחד, הנני מקנא בך קנאה גדולה, מאשר באבות הנך.

— יהי שם ה' מבורך על זאת, ואל היום ההוא, אחי, אכן אשא נפשי זה ימים רבים מאד ועליו אתפלל לה'. אך מי יודע, מי יודע אם אחיה ואגיע עד העת ההיא. חולה אנכי, חולה מאד וכחי ידל מיום ליום, יש לי רגעים אשר לבי כה יחלש ורוחי כה יקצר עד אשר כמעט לא אאמין בחיים והנני מרמה בנפשי, כי הנה סר מר המות, ולכל לראש הנה שעולי ידכאני וירגיז את כל גויתי מאד, והיא יענה בחי ויניס ליחי מיום ליום יותר ויותר. הנני יושב לפעמים כל הלילה על פאת מטתי מבלי יכולת לסגור שמורות עיני ושעולי יענני עד אשר לא אעצר עוד כח גם להשיב רוחי. בתי העמלה כל הלילה מקיצה משנתה, מגישה לי מים קרים, נוזלים לעצור בעד שעולי. הנני מוצא מעט הרוחה, נופל בלי כח על משכבי, נם שנתי רגעים אחדים והנה — עוד הפעם יאחזני השעול, וכן הדד שנתי, לא עליך, לפעמים כל הלילה כמעט עד אור הבוקר. הנה כי כן תלואים לי חיי מנגד, עד אשר לא ארע מה ילד יום...

— אין דבר, בנך מצא ימצא תחבולה להעלות לך ארוכה והוא ירפאך.

— הקותי צ אמנם תשעשני ולה' איחל — ענה פנחס בתריסו בבונה את עיניו למרום.

שיחתו זאת עם שכנו היתה לפני חג המצות, ימים אחדים אחרי קבלו מבנו את המכתב אשר בו הודיעהו על דבר הנכבדות אשר ידברו בו.—

את ימי החג כלה בשמחה ובנחת בלוית בתי, יען כי בערב יום טוב קבל מאת בנו מכתב שני, מכתב מלא ידיעות טובות על אדות מצבו, על אדות הדרכי למודיו ההולכים למישרים וגם פרטים אחדים על אדות הנכבדות, אשר ידברו בו עם בת האיש הסוחר ובאחרונה ברך אותו ואת רבקה בברכת החג בדברים טובים ונעימים מאד. את המכתב השני הזה היה לרבקה לקרא לפניו פעמים אחדות מיד אחרי בואו, ולמען הנעים לו יותר את ענג החג בקש אותה לקראו באזניו פעם אחת גם בחג ביום הראשון אחר ארוחת הצהרים.

— עתה הנה תענוגי שלם — אמר פנחס לבתו אחרי כלותה לקרא לפניו את המלים האחרונות במכתב הזה לאמר: „בנך אוהבך מאד ומנשקך באהבה רבה, שלמה" — עתה הנני שמח באמת ושבע רצון מאד.

— הלא רק כשלשה ירחים לנו לחכות לו, האף אין זאת, אבי? -- שאלה הבת.

— כן היא, בתי, לא יותר — ענה האב. — בראש השנה ובחג הסכות ברצות ה' יהיה עמנו ויחד נחג אתם בשמחה, ואז כבר יהיה „דוקטור". התשמעי, בתי, אחיך יהיה אז דוקטור — הוסיף האב המאשר ועל פניו החורים עברה תנועת צהלה — ויתכן כי אז ישב עמנו בלוית ארושתו יחדו. אך לא, ארושתו לא תבא הנה אז. הלא היא בת איש עשיר, בת גביר בווארשא, ואיככה תבא אלינו הנה אל איש קבצן, חיט?...

— אם בת האיש ההוא תהי ארושת שלמה הלא תחשב לך לבת ולי לאחות, ושלמה לא יקח לו אשה אשר תבוש בחמיה. -- העירה רבקה על דבריו במצאה כי אביה משפיל את עצמו מאד בענותו היתרה — וחרפת חיט, בעל מלאכה מה היא? האם גנב הוא, רוצח, חומס, עושק את הבריות?

— אמנם צדקת, בתי, צדקת מאד, אבל שונות הן דעות בני אדם, וחיט עני בפתורה לא יוכל להדמות לסוחר עשיר בווארשא...

פנחס החריש רגעים אחדים כתפוש במחשבתו, ואחרי כן הניע ראשו בעצבון ויאמר באנחה קלה: — על אחת ידאב לבי היום, כי אמך לא הגיעה לזמן הזה, לראות זאת בעיניה גם היא. הלא אמך, עליה השלום, טפחה ורבתה את שלמה שלנו, גם היא נשאה נפשה בתוחלת ממושכה אל העת הטובה הזאת, ועתה...

הוא לא כלה את דבריו, כי פתאום ראה והנה שתי דמעות גדולות התגלגלו מעיני רבקה על לחיה.

— הנך בוכיה, בתי, הנך בוכיה? הרפי, חמדתי, הרפי. הוי, אני הזקן השוטה, הנני מדבר דברים בלי דעת גם בעת לא עת. אבל בי בתי, חדלי נא. חג היא היום לה' ובחג אין לנו לבכות, כי לשמח ולהתענג צוה לנו ה' בתורתו הקדושה. ולנו הן אין לבכות עתה, כי אם לעלוז בכבוד ולהודות לה' על חסדו ויטיבו עמנו ולהתפלל אליו על שלמה יקירנו, כי יתן לו שלום וברכה ובשלומו יהיה גם לנו שלום וטיב סלה. שלמה שלנו יהי לנו לנחומים ולשעשעים תמיד.

האב הרחמן הסב אפני שיחתו עמה לענינים אחרים למען הטות את לבה מן הזכרון המעציב על דבר רעיתו השוכנת עפר, וישאל אותה על דבר מלאכתה, על אדות הליכות המסחר בבית גברתה, אשר שם היא תופרת, האם רבה היתה העבודה שם בימים שלפני החג ועוד שאלות כאלה ערך לפניה, ובאחרונה אמר:

— הידעת, בתי, את אשר אמר לך, הן עתה היא השעה השניה אחר הצהרים, היום חם ובהיר בשחקים, האויר צח ונעים, ובכן לבשי נא את שמלת החג אשר לך וגם

את המחלצה התרשה, אשר שלח לך שלמה, ולכי אל אחת מחברותיך ויחד עמה תצאי לשיח אל בין שדרות העצים, ואנכי אנוח כה שעה אחת או שתי שעות, ואחרי כן אלכה ביתה המדרש: שם ידרש היום „מגיד" נפלא, כאשר שמעתי. לבשי, בתי, לבשי בגדי תפארתך ולכי.

— לא אלך עתה. עוד היום גדול. עתה טוב טוב לי לשבת בית, אקרא בספר אשר השאילו לי היום בבית יעקבזאהן ולעת ערב אולי אצא לשוח.

— לו יהי כן, עשי לך, בתי, כטוב בעיניך. אנכי אנוח מעט ואחר אלך ביתה המדרש.

פנחס בא אל החדר השני הקטן אשר הוא היה חדר־מטותיו וישכב לנום מעט שנתו, ורבקה נשארה בחדר הזה ותוציא ספר מארגז השלחן ותשב על ידו. נוגה ועצובה מאד ישבה עתה על ספרה המונח לפניה בתמכה ראשה על ימינה, ופתאום החלו דמעות עוד הפעם לרדת מעיניה טפה טפה... לא לאמה המתה זה כשליש שנים בכתה עתה, כאשר חשב אביה, כי אם להילך הזה, לאביה המתהלך בארצות החיים כצל וגם בחייו קרוא מת. בהעירות אביה את זכר אמה, אשר לא זכתה להגיע לזמן שמחתם באמת הנשקף להם בחיק העתיד הקרוב, מלאה נפשה יגון בשימה לבה לו לעצמו, כי כחו ידל מיום ליום ומחלתו מדכאה אותו, בוצצה את מיחו ולשד עצמותיו עד אשר דמיונו כשלד של עצמות יבשות. תמיד, תמיד שפכה דמעות בסתר בשימה לבה אל אביה. הן זאת ידעה וגם מפי רופאים שמעה, כי יש אשר גם האנשים הנוחים כל ימיהם יאריכו ימים, אבל הלא רק יש אשר יאריכו וטבע הדברים איננו כן, ומה גם אחרי ראותה, כי בימים האחרונים הורע לו מאד... יהיא ידעה עלמה עולת ימים מאד, לה נחוצים רחמי אב, לו גם אב עני שאין לו תושיה, אבל הלא אב חונן הוא, דואג לטובת בניו באמת ובלבב שלם ואין איש בעולם אשר יוכל להיות תמורת הסגולה היקרה מכל יקר בתבל, את תמורתו לא יביא גם דאר הטיב יתגאמן מאד ואין עוד על עפר משלו. היא התבוננה לפעמים אל תהום העתיד הרומה בערפל, שמה לבה אל ההוה המעציב בעמדה כמעט דלה וריקה ובלתי אל המיבת אחיה עיניה ועיני אביה החולה האנוש תלויות, חשבה מחשבות על ארית עצמה — ונפשה ביגון התמוגגה.

הנה זה הוא הדבר, אשר העיר את לבה לבכי בהזכר אביה את אמה וזה הוא הדבר אשר בשלו ירדו עיניה רסיסי דמעה זה אחר זה על ספרה גם עתה...

ה.

ימי החג עברו ואחריהם עברו עוד שבועות אחדים. האביב המלא קסם בא עם המון המודותיו ועדניו. כל תולדות הטבע בכל הר ועמק, בכל גבעה ומישור הקיצו משנת החרף הארוכה, התעוררו לחיים חדשים. באשר תדרך כף רגל אדם, ביער או בשדה שם יראה את זיו כבוד האביב המחיה את כל, מן הארז החסין בעצי היער עד הפרח הקטן העולה בדד בשרון, הוא פתח את ידו הרחבה והנדיבה וישביע לכל צמח רצון, ומדת יוצרו אדון כל לו, כי גם לפניו אין כל משא פנים ורחמיו גם הוא על כל ילדי הטבע בלי הבדל בין גדול לקטן, בין הברוש, אשר בשיא קומתו לעב יגיע, ובין האזוב

הענו הצומח לרגליו, אשר למרמס יהיה לרגל כל עובר. גם האדם בן הטבע ובחיר היצורים, אשר יצר ה׳, התעורר לחיים חדשים ובעדני הטבע ימצא מעדנים לנפשו; בהביטו אל פני האדמה, אשר התחדשו תבא גם בו כמו רוח חדשה, רוח שמחה תחת רוח כהה ועם כל ציץ ופרח יעלה גם הוא כפורח, וכל נשמה תהלל יה הנותן חיים לכל חי וגשם וטל תחיה — לכל צמח השדה.

הכל שבו לחיים חדשים מלבד פנחס ההולך הלך ונבל. הלך וקמל ואין כל תרופה לו. מחלתו תקפה עליו בימים האחרונים בכל עוז ורפיון גוו גדל עד אשר לא עצר עוד כח לשלח ידו גם במלאכתו כמשפטו מאז מבלתי יכלת לשבת בטל. אמנם יומם עשה כה וכה בביתו, התהלך לאטו ברחוב, בא אל בית המדרש להתפלל בכל יום תמיד, אבל לילותיו, לילותיו, הוי מה נוראים היו לו! בלילה אחז בו תמיד שעול נורא ויענה את נפשו וידכאהו עד מאד. היו לו לילות, אשר האויר בבית היה לו למחנק נפש ושם לא מצא לו אויר די השב רוחו, ויצא החוצה וישב אל כנף הבית ושם ישב ושאף רוח כתנים שעות שלמות. ורק אחרי אשר שקט לבו מעט שב הביתה ויתנפל כבול עץ על משכבו, כל עצמותיו כמו התמוללו אז ולבו כמו תמם הלך... הלילות האלה נוראים היו גם לרבקה. בענות השעול את נפש אביה השתוחחה גם עליה נפשה, ובשבתו בלילה על כנף הבית ישבה גם היא עמו שם ובמסתרים הורידה דמעות אז לבלי יראה זאת ויצר לו.

כמעט מימיו לא שאל פנחס ברופאים, מדעתו, כי אין תרופה למחלת השעול, ואם ישנה איזו תחבולה להמציא מעט רוחה על נקלה לגונח—הן לא לו לעשותה. אך עתה נקרא נקרא אליו רופא, אבל לא ברצונו הוא, כי אם ברצון בתו אחרי אשר חזקו עליו דבריה מאד. הרופא בא, כתב לו עלה לתרופה, הובאו למענו מבית המרקחת צלוחיות נוזלים, אבקות רפואה, אבל כל אלה הרויחו לו רק ארגיעה ולא גהה ממנו מזור.

— עתה ראי, בתי, ראי. כי רק להבל נקרא הרופא לבקרני — אמר אליה פעם אחת — הן השקל אשר קבל והשקל השני מחיר הסמים לא שקלי הם: עמל בני ואחיך הוא זה, ואנחנו מפזרים את עמלו לריק.

— שלמה לא יחוס גם על מכסת כסף רב יתר מזה לרותחך ולישועתך, אבי — ענתה רבקה.

— אמנם כן הוא, יקר בבנים הוא שלמה שלנו ואביו אהוב לו מאד, אבל הן עצמי לא נכחד ממני, ועל כן יודע אנכי, כי כל שקל אשר נוציא לרפואתי הוא כמושלך החוצה לרוח. הלא כן הוא תמיד טבע מחלתי, פעם תכבד ופעם תקל מעצמה לפי מזג האויר, והרופא לא יועיל לה ולא יזיק. אך יהי מה, אותך, בתי, אבקש לבלי תכתבי לשלמה דבר לאמר, כי רופא בקרני. הוא יוכל שם לחשב בלבו, כי חולה אנוש הנני. התשמעי. רבקה? אל תכתבי לו.

— לא אכתב, אם זה הוא רצונך — ענתה הבת בשפה רפה.

— כן, כן הוא, זה הוא רצוני. עתה בעמדו על הפרק, עתה בהמצאו כבר לא הרחק מן המטרה לא יכול כל איש וכל דבר להפריע את מנוחתו וחלילה לנו מהיות לשטן לו טרם הגיעו אל מרום קצו, טרם היותו לדוקטור.

וביום ההוא כשבת בתו לערך מכתב אל אחיה ישב גם הוא על ידה ויפרט לה כל מלה ואמר איך ומה תכתב לו הפעם. ויצו עליה להודיעהו, כי הוא, אביו, תהלה לאל בריא ושלום לו, כי הוא דורש גם לו שלום וחיים ארוכים, כי מבקש הוא אותו באהבה להודיעהו את תוצאות בחינותיו בו ביום, אשר יהיה המבחן האחרון, ובאחרונה, כי ליום

ההוא נשא הוא את נפשו בכליון עינים ושָׂמֵחַ הוא מאד מראש לראות אותו על גרם המעלות. אחרי כלותה לכתב את המכתב הזה מפיו בקש אותה לקראו באזניו לראות אם ככל אשר דבר אליה כתבה על הגליון, וגם את הדברים אשר כתבה אליו בשמה היה עליה לקרא לפניו, אולי הודיעתהו חלילה ברמז קל דבר מחלתו ועל אדות הרופא אשר בקרהו. אבל גם אחרי כל אלה לא בטח בה בכל לבו ויתן את המכתב לנער בן שכנו לקרא את כלו עוד הפעם לפניו, ורק אחרי הוכחו לדעת, כי דבר אחד מדבריו לא שב ריקם ובתו לא מרתה את פיו נשא אותו בעצמו אל בית־הדואר ויורידהו אל ארגז המכתבים.

עברו עוד שבועות אחרים והטבע אשר לא ידע רחמים עשה את שלו. פנחס החלש־הגבור התאמץ בכל כחו המעט להתהלך על רגליו ולבלתי נפל למשכב, יען כי לשכב במטה הלא זאת היא כמו להורות, כי אכן חולה אניש הוא. אולם באחרונה רפו כל בדי עורו עד אשר כמו ביד חזקה הפילתהו מחלתו התקיפה על יצועו, אשר ממנו ירד להתהלך מעט בבית רק לעתים רחוקות.

אבל נפלא היא הדבר. גם בשכבו למעצבה על ערש דוי לא חדל מאמץ את רוח בתו, בראותו, כי צרת לבה תרכאנה ונפשה עליה תשתוחח.

— בתי — אמר אליה פעם אחת ברחמי אב בשבתה על יד מטתו: — היו לי ימים, אשר מחלה יותר אנושה ומסוכנה עברה על נפשי. רוח צנה פגעה בי אז והוכחתי במחלת דלקת הריאה. אַךְ לא תזכרי את זאת, כי היית בעת ההיא ילדה קטנה מאד, כבת שנה. בעת ההיא אמרתי, כי הנה בא קצי, קץ כל בשר, וגם הרופא אשר בקרני אמר נואש לחיי. אבל מה היא גזרת אנוש אם ה' אחרת צוה? האל הטוב והמטיב, אשר בידו נפש כל חי, שלח לי רפואתו כקדש ואחלם לאט לאט, ואקום, ואתעודד ואשוב לאיתני, והנה גדלתי ורוממתי אתכם, בני היקרים, עד היום הזה. וגם עתה, בתי, לה' הישועה. אמנם חולה הנני, אך אין כל סכנה נשקפת לי כמו אז חלילה, ואלהי הרחמים והחסד ישלח לי גם עתה רפואה שלמה והייתי בריא אולם ככל אדם.

אולם דברי נחומים כאלה מפיו לא השקיטו את רוח רבקה, כי ראתה נכונה בהדעך אור חייו כנר לאט לאט.

בעת ההיא הגיעם מכתב מבשר טוב משלמה, כי כבר כלה בשעה טובה כאחד התלמידים המצוינים את בחינתו האחרונה בבית מדרש המדעים ומחכה הוא עתה רק עד אשר יקבל את התעודה.

— קראי נא, בתי, קראי נא את המכתב הזה די באר לפני — אמר האב אל בתו ועיניו אשר החלו לכבות הפיקו ברק שמחה — הלא מכתב מבשר שמחה הוא, אשר אליו חכיתי ימים רבים, רבים מאד...

החולה לא דבר עוד מרגש נפשו, או אולי מרוב צרה ויגון בלבו, כי הבשורה הזאת באתהו בגמות יומו, אך רבות רבות מאד דברו הדמעות אשר מלאו עיניו.

העלמה האמללה קראה את המכתב באזניו, קולה נפסק לרגעים, דמעותיה העיקו לה, ובאחרונה לא יכלה עוד להתאפק ותתיפח בצר רוחה.

— אל תבכי, חמדתי, אל הבכי — נחם אותה האב החולה — הלא אח נאור, טוב ורחמן מאד לך בארץ החיים.

דומיה שררה ביניהם רגעים אחרים וזאת הדומיה הזאת הפריע רק קול העלמה,

אשר הוסיפה עוד להתיפח חרש. באחרונה אמר החולה עוד הפעם אחרי שיהו, כנראה, עצות בנפשו היגיד לה את אשר החליט או יחדל:

— אדמה, בתי, כי עתה תוכלי לשלח אליו תלגרמא, כי יבא עד מהרה. עתה... עתה... אך לא, לא, אל תעשי זאת. הלא הוא יבהל מאד בקבלו תלגרמא פתאם. טוב טוב זאת עשי, כתבי אליו מכתב ועוד היום תשלחיהו שמה ובו תבקשי אותו, כי ימהר לבא מיד אחרי קבלו את התעודה ואל יאחר לשבת שם. אבל ראי, בתי, חלילה לך מהודיעהו על דבר מחלתי, כי בנפשו הוא...

ו.

היום חם מאד ובוער כתנור, אחד מימי החדש תמוז. כל היום הזה לא נראה אף צל עב ברקיע השמים ומאז הבקר בער השמש כאש לוהט וגם כל רוח קל לא נשב בחוץ להחיות נפש אדם ובהמה ביער או בשדה. בלי כל תנועה כמוצקים עומדים כל העצים הצומחים בשתי שדרות ישרות בדרך העולה מתחנת הברזל .N אל העיר פתורה הרחוקה ממנה כשלש פרסאות, כעיפים מלהט השמש הם עומדים תחתיהם ועֲליהם תלוים כנובלים בהתכפלם על יונקותיהם, גם כל צמח השדה עליו עֻלפה, כל ציץ ופרח כפו ראשיהם, כפנו אליהם עלי זהבם כמתחבאים עד יעבר זעם ומחכים הם עד בא השמש והתעודדו וחיו שנית מרסיסי טל לילה...

בדרך הזה עוברת עתה עגלה רתומה לשני סוסים ופניה מועדות פתורתה. עיפים הם שני הסוסים מחום השמש ובעצלתים ירוצו ארחם בדרך המלאה אבק, והעגלון הנוצרי הלבוש גלימת צמר־אמוץ מזכירם לפעמים בשוטו את חובתם. בתוך העגלה בסתר סֻכתה ישב איש צעיר לימים כבן עשרים וחמש שנים, דל בשר אך טוב תואר, אשר חזות עיניו השחורות וגם אחדים מתוי פניו ענו בו, כי הוא שלמה בן פנחס. לרגליו נראו סל נצרים לבן גדול ואמתחת עור גדולה. גם הכרת פניו המפיקים דאגה וגם כל תנועותיו הוכיחו למדי, כי המנוחה נעדרה עתה לנפשו. כמעט לרגעים שלח ראשו בעד פתח מכסה העגלה להביט לפניו ולראות העוד רב הדרך ממנו בואכה העירה, וכמו למען מצא לו תחבולה לבלות את הזמן הנמשך לו הוציא גלומי קטרת כמעט זה אחר זה מכים העור התלוי ברצועה על צוארו ויקטירם כמו מצא בהם באמת הרוחה.

„אבינו חולה. בוא עד מהרה".

אלה הן חמש המלים, אשר קבל אתמול בערב בהלגרמה שלוחה אליו מפתורה והן הלמוהו כרעם נורא ותגזלנה ממנו מנוחתו. בכל ימי שבתו בווארשא לא קבל אף פעם אחת תלגרמא מאביו או מאיש אחר על אדותיו. הוא תכן מאד את רוח אביו התם והישר והאוהב ומוקיר אותו כאישון עינו, אשר לא העציבהו מימיו ולא הבהילהו בידיעת פתאם, גם את רוח אחותו ידע וגם היא לא הבהילתהו לבא עד מהרה לולא דרש מצב הדברים זאת מידה. ובכן אם היא, אחותו אוהבתו, הריצה אליו דבר בתלגרמא אות הוא, כי אביהם חולה אנוש הוא מאד.

כמעט קבל את התלגרמא הזאת לא חכה זמן רב, לא ברך כמעט את רעיו

ומיוד'עיו ויעש בבהלה ובחפזון את כל חפציו ובמסע הראשון אחז דרכו לעיר מולדתו. מרוב דאגתו ומעצבונו לא יכול לסגור שמורות עיניו גם רגע אחד בשבתו במרכבת הקישור כל הלילה. בבואו אל התחנה האחרונה שכר לו את העגלה הזאת, אשר באה לפניו ראשונה, ועל העגלון צוה לנסוע קל מהרה. והנה הוא נשוא בעגלה הזאת, העגלון דופק לפעמים את סוסיו, אלה האחרונים רצים כפי יכלתם בחום נורא כזה — ולו ימשכו הרגעים כשעות. רעיונות נוראים, כרעיונות כל איש בהיותו במצב כזה, עוברים כצללים ברמיונו ודמותו. הוא דמה לפניו את אביו החולה השוכב למעצבה על מטתו כל עוד רוחו בו, את אחותו היושבת על ידו ומתיפחת, הוא דמה לפניו מחזה נורא עוד יותר, את מחזה המות... אך הוא מתאמץ בכל כחו לבלי חשב מחשבות על אדות זאת, ובכל התחבולות, אשר יכול למצוא פה בשבתו בדד בעגלה, בקש להסיר מלבו את הרעיון הזה: העלה קטרת, שם עיניו במכתב עתי אשר לקח עמו, דבר רגע אחד משנהו עם העגלון, ועוד הפעם גלום קטרת, עוד הפעם תעופת עין אל ארך הדרך...

אך הנה באחרונה ראה מסתר סְבָכו את צריחי בתי התפלה וגגות הבתים העומדים במעלה העיר פתורה כעולים מן הארץ מרחוק. הוא מביט אל אלה הצריחים והגגות בנפש שוקקה מאד, כחפץ להקריבם אליו, ואת עיניו יישיר אל מקום שם עומד בית אביו. הנה הגבעה האחרונה אשר בגבול העיר ובמגרשיה, הסוסים רצים במרוצה קלה במורד הגבעה, והנה באה העגלה העירה. ברחובות שקט ומנוחה, אנשים בודדים עוברים פה ושם לרגל עניניהם, אחדים מהם מביטים בתשוקת נפש אל הוך מכסה העגלה. הנה הרחוב, אשר בו עומד בית יעקובזאהן הנראה מרחוק בגבה קומתו מיתר הבתים, והנה גם בית אביו השפל. לבו החל לניע ולקפץ בקרבו בחזקה.

העגלה עמדה ושלמה מהר לרדת מעליה אחרי צוותו לעגלון להביא את חפציו אל האולם. אנשים אחדים מן השכנים קרבו הנה לברכו בשלום, יש אשר התלחשו ביניהם חרש, אך הוא לא דבר דבר עם איש וימהר לגשת אל פתח האולם הקטן. שם יצאה אחותו לקראתו. הוא הכיר על פניה עקבות דמעות, ויחבק אותה בין זרועותיו ויעתר עליה נשיקותיו, ומצרת לבו כמו דבקה לשונו אל חכו ברגע הראשון.

— ומה שלום אבינו? — שאל אותה באחרונה ברוח סוערת.

— חי הוא, אך... — רבקה לא יכלה לכלות דבריה. זרם דמעות פרץ מעיניה ותתיפח מר בהחזיקה ביד אחיה, ואת פניה הורידה לארץ.

— אל נא תבכי, אחותי, אל נא תבכי — אמר אליה בהתאוששו אף אם עיניו גם הוא מלאו עתה דמעות.

— הוא נרדם עתה — הוסיפה האחות בהבליגה על רוחה. — לפני רגעים אחרים שתה נוזלים מרגיעים, אשר כתב למעננו הרופא.

שלמה בא עם אחותו לאט בלי השמיע קול הביתה. שם מצא את הגברת יע־קובזאהן ועוד שנים משכניהם הקרובים בשבתם יחד בחדר הראשון. לבלי תתרגש נפש החולה מן הבשורה, כי בא בנו, פן יבולע לו, החליטו להודיעהו זאת לא בפעם אחת.

בהתעורר החולה באה רבקה אליו החדרה ולאט לאט ספרה לו, כי שלמה בא זה עתה מוורשא.

— הוא בא, שלמה בני בא? טוב, טוב מאד — ענה החולה בנחת, ועתה כמו שאף רוח ברוחה אל קרבו — איהו, איהו? יבא נא אלי, אל אביו.

בנפש מלאה יגון וצרה בא שלמה החדרה. ובראותו את פני אביו הצומקים והחורים־

כהים, את עיניו, אשר בלטו מחוריהן ואשר כמעט כל ברק חיים לא נראה בהן, את ידיו הדלות, אשר כמטילי עופרת היו מוטלות על השמיכה המתעלמה עליו, את לוח לבו העולה והיורד במהירות מקצר רוח ואת כל חזותו המוכיחה על סופו, החזיקתהו שַמה. הוא לא בכה, לא הוריד אף דמעה אחת מעיניו: הרגע הזה היה לו אחד הרגעים הנוראים, אשר בהם יהפך האיש כלו והיה לאבן מרוב צרה ויאוש, עד אשר עיניו לא תוכלנה להביע את צערו הנורא בדמעות, ורק הלב ימס בקרבו ותחת רסיסי דמעה מעיניו יטפו ממנו רסיסי דם.

— האתה הוא זה, שלמה בני? מה מְאֻשר הנני ברגע הזה! — אמר החולה ועיניו כמו אורו מעט בשלחו בכבדות את ימינו אליו.

שלמה נשק את יד אביו היבשה השלוחה לו, את שפתיו החורות, ועתה רק עתה ירדו עיניו דמעות.

— אבי, אבי היקר! — אמר בקול נפסק מעקת לבו, — אוי לעיני הרואות אותך בכך! אבל מדוע לא הודיעוני את זאת עד היום?

— אחת היא, אחת היא, בני... מאדם נצפנו עתים, ואנכי...

החולה גרע מלים פתאם, כי השעול החזיקהו, וכפי הנראה כבר רפה מאד, עד אשר לא עצר כח גם לגנוח ולהוציא כיחו.

— ומה שלומך, שלמה שלי? — הוסיף כעבור רגע — הלא דוקטור הנך היום, באת אל המטרה? ברוך ה׳ שהחיני והגיעני לזמן הזה.

ועיני החולה דלו למרום, כמו בתודה וברכה לשוכן שחקים. מעציב ומדאיב נפש ויחד עם זה נפלא ונשגב היה המחזה. האיש התמים והישר הזה גם בהמצאו כבר על עברי פי קבר והמות כבר התוה תו על מצחו ברך את יוצרו שהחיהו וקימהו לזמן הזה — לראות את בנו בתור אדם המעלה, בהגיעו אל המטרה, אשר אליה נשא הוא נפשו כל ימי חייו המרים והקצרים...

שלמה הביט אל פני אביו יקיר נפשו העוזב את ארץ החיים בלב מלא רגשי קדש. כמלאך אלהים טהור וקדוש היה בעיניו ברגעים האלה. הוי, לו יכול לתת לו מחצית ימי חייו עתה!...

ביום המחרת בבקר גוע פנחס ויאסף אל עמיו. על פניו רחפה תנועה נחת ושקט גם ברגעי חייו האחרונים, והיא נשארה עליהם כחתם טבוע גם אחרי עלות נשמתו למרום וימת מות ישרים.

אור וצל בתולדות ישראל.

מאת אלעזר אטלס.

דורות הראשונים. ספר דברי הימים לבני ישראל, מאתי יצחק אייזיק הלוי. יצא לאיר ראשונה החלק השלישי, מן חתימת התלמוד עד סוף ימי הגאונים. נדפס בהוצאת חברת כל ישראל חברים בפאריז וגדולי העובדים בראשה. פרעסבורג, תרנ״ז.

מעקימת שפתיו של אדם ניכר שתלמיד חכם הוא! מהענין אשר לקח לו המחבר לענות בו בראשונה, ניכר שתלמיד חכם הוא. התקופה הזאת — תקופת הסבוראים והגאונים — היא היותר נכבדה גם היותר עמומה כמעט בכל דברי ימי ישראל. התלמוד אשר כל בית ישראל נשען עליו, נחתם בימים האלה; אבל באיזה אופן נחתם ומי המה אלה האנשים אשר שמו את חותמם עליו, לא נדע עד היום ידיעה ברורה ומאירה — גם אחרי שיש לנו ספר „דברי ימי ישראל״ הערוך בכלל על ידי הד״ר גרעטץ, וספר „דברי הימים לתורה שבעל פה״ בפרט הכתוב על ידי החכם ווייס. כאשר נעבור בסקירה אחת על פני כל הספר, נראה ונוכח כי המחבר הנכבד הפריז על מדתו במה שכתב על השער: „ספר דברי הימים לבני ישראל״, אבל השם הראוי לו באמת הוא: „ספר דברי הימים לתורה שבעל פה״. ועל כן גם יפלא מאד בעינינו, אם נראה את המחבר ילחום מלחמת תנופה את שני המחברים אשר לפניו ובזרוע כח ילכוד לו כל שעל ושעל ממקום עמדתם; יפלא מאד איך שם לו למטרתו הראשית את הד״ר גרעטץ ויתן אותו אל מול פני המלחמה החזקה — ואת החכם ווייס יעמיד תמיד בשורה השניה? גרעטץ כתב בעצם וראשונה את דברי ימי ישראל הכוללים, אבל תולדתו הספרותית תעמוד בעל כרחה במדרגה השניה; ועל כן אין לדרוש ממנו את הדייקנות המיוחדה, כמו שאפשר לדרוש זאת מהחכם ווייס ההולך בעקבותיו, שהוא מרא דעובדא ומלאכתו מקודשה רק לתולדות התורה שבעל פה.

כל דבר שהיה בכלל ויצא — ללמד על הכלל כלו יצא. המחבר אשר לפנינו מכותלי ביתו ניכר שמזרחי הוא; כלומר בן ארצנו שכל ימיו לא זז מבית המדרש ותורתו קודמת לחכמתו. על כן נכיר בו את החותם המיוחד לבני ארצנו בכל מהלך ספרו. כיפרי דברי הימים יספרו לנו מהרומאים הקדמונים במלחמתם הראשונה את הקרתגים בים על יד מילא: „כי נועזו להתק את אניות הקרתגים לאניותיהם הם ושם התראו אתם פנים בפנים כסדרי קרב היבשה אשר יד הרומאים בהם שלטת״. גם בני המזרח המחונכים על התלמוד ועל פי סדר מלחמתה של תורה, עוד לא למדו ידיהם לקרב במלחמת הספרות כבני המערב המושלים במכמני החכמות והידיעות החצוניות — על כן זה דרכם לעלות על האניות הטעונות מבני המערב ויערכו אתם שם מלחמה על פי חריפותם

ודייקנותם המיוהדה וגם ינחלו את זר הנצחון. ואמנם הקו המיוחד הזה יקיף את כל הספר היקר המונח לפנינו. מצדו האחד הוא מקורי: כל משפטיו וחקירותיו יבואו מן המקור ורוב דבריו שקולים במאזני השכל הישר שניתן לו להמחבר, עד כי נשתומם לפעמים על המחברים שלפנינו — איך כתבו את דבריהם כמתעסקים בעלמא ובלי העיון הראוי לענינים נכבדים כאלה. אבל הצד הרפוי שבו: כי כמעט כל המקורים שלו המה ישנים ואשר השתמשו בהם כבר כל ההולכים לפניו; ושלפעמים יכריע רק בכח פלפולו דברים הצריכים עוד לפנים, מבלי לתת לעצמו דין וחשבון אם יתאימו למהלך הענינים הכוללים.

בכלל מוזרה הוא בעינינו דרכו של המחבר, כן ביחוסו אל כל החוקרים שקדמוהו וכן ביחוסו אל קהל קוראי ספרו. הספר המיוחד במינו: בבקיאותו הגדולה בכל הספרות התלמודית ובדייקנותו הנפלאה בפרטים ופרטי פרטים — לא נברא מתחלתו למען קוראי „דברי ימי ישראל", אבל להחוקרים בתולדותיו. על כן זרה מאד דרכו אשר בחר לו בספרו, להביא על כל נקודה ונקודה את הקודמים לו ולהאריך בדבריהם כדי לבטלם ולהראות על משוגותיהם בכל צעד וצעד ואיך סותרים הם לפעמים את דברי עצמם. היו ימים שהאבטוריטט של אנשים ידועים בכל משלה ולכל הבא לבטל אפילו קוצו של יוד מדבריהם היתה החובה לשפוך סוללה ולבנות דיק ללכוד לו את קרית ספר. אבל לא כן ימינו אלה בדור הבקרת, למותר הוא בעינינו לכותב ספר בעד החוקרים היודעים את אשר לפניהם — לגבב את כל ההשערות שיצאו מפי אחד הקודמים לנו, להראות על רפיון גם לרגוז או לשחוק עליהן. דרכו זאת מלבד שלא תביא את התועלת הרצויה — להבנים את הדברים בלב הקורא; אלא שתתן לכל הספר פנים של טינדינציה ידועה — להקל בכבודם של המבוקרים על ידו. והיותר זר בעינינו הוא: מה שנראה את המחבר יחתים בחדא מחתא כל המחברים שקדמוהו, כאילו כתבו כלם רק את הגות רוחם לאיזה מטרה ולא לשם הידיעה בעצמה. השקפתו זאת תביא נזק רב להמחבר ותפילו לפעמים במהמורות, באותם הענינים שכחו רפה בהם וכח בני מלחמתו יפה ממנו — **בידיעות החכמות השמושיות.**

ביחוד לא יצדק המחבר ביחוסו אל הד"ר גרֶאטץ. כאשר ידרוך קשתו כנגדו ימתח לפעמים את היתר עד להקרע. גרֶאטץ לא כתב את „דברי ימי ישראל" כמתעסק בעלמא וככל העולה על רוחו; עדים המה מאתים הציונים הנספחים לספרו הגדול והמכילים כחלק רביעי מתוכנו. כל אחד מציוניו נושא עליו חותם עבודה רבה ואותות הדרישה אחרי האמת — אם בכל מקום עלתה זאת בידו? זו היא שאלה! גראטץ כפרופיסור רב לו רב ידיעתו בספרות העברית, אבל לא יוכל להתחרות את התלמידים מבית מדרש הישן בידיעת הספרות התלמודית ששם הוא מרכז הכובד לתולדות ישראל פנימה. על כן לא תחשב תולדתו כחומה בצורה בטרם הניחו האמנים את היסודות; דמיונה כאניה בצורה השטה על פני ים סוער וזועף והמתנודדת לכל רוח — הבקרת. על כל פנים הוא הוא הבונה אותה והמחזק כן תרנה גם הפורש עליה נס, עד שתעלה עתה בידינו לעלות עליה ולגזול את המשוטים מיד מנהיגה ולהטותה לכל אשר תהיה רוחנו ללכת — כמו שעלתה בידי הרומאים הראשונים לרתק את אניות הקרתגים ולהטותן למחוז חפצם. על פי הצעת הדברים האלה הלא נראה כי מלבד שצריכים אנו לנהוג מעט כבוד באדם גדול כזה, עוד אנו צריכים להזהר מכחו הגדול בידיעות הכוללות — לבלי הנגף לפניו ולשוב בבשת פנים. עוד יתרה עשה! המחבר לא שאב את דברי גרעטץ ממקורם

הראשון כי אם מחמים השאובים — ההעתקה, נמצא כי טפל עליו כלאחר יד גם אשמות מעתיקו. הכן תעשה הבקרת הנאמנה?

עד כה רשמנו בקוים כוללים את תכונת הספר ביחוסו אל החכמים הקודמים לו — אשר בנסותם למסור לנו תמונה שלמה מתולדות ישראל, גם יפוה במדה ידועה בהשערות שונות, בכדי למשוך את לב הקורא ולהחליק לפניו את הדרך, לבלי ילאה ויכשל בלכתו ע"י סירים סבוכים — בחקירות דקות ויבשות אשר לא נתנו אלא לחכמים שתורתם אומנתם. עתה נביא את הקורא אל פנים הספר ונשתדל לסדר ולשטח את דברינו, עד שילך בו דרך סלולה ולא נחיה עליו למעמסה.

* *

*

תחלת דינו של המחבר הוא עם הד"ר גרעטץ: על דבר משך תקופת הסבוראים. גרעטץ יכווץ את כל התקופה במשך חמשים שנה ויציע את ספר דברי ימיהם, על פי הכונה הפשוטה באגרתו של רב שרירא גאון: „ובארבע בשבת דהוא י"ג בכסלו בשנת תתי"א (לשטרות — ד"א ר"ס לב"ע) שכיב רבנא אבינא בריה דרב הונא דהוא רבינא והוא סוף הוראה", מזה יחליט כי תקופת הסבוראים החלה במות רבינא — שנת ד"א ר"ס. את סוף התקופה יקבע גרעטץ בערך ד"א ש"י, במות רב עינא ורב סימונא הנזכרים באגרת רש"ג, או רב גיזא ורב סימונא כאשר יקראם בעל „סדר תנאים ואמוראים" — שהיו סוף סברא. מעתה הנה נשאר לפי דעתו חלק זמן פנוי כמאה שנה, מאחרית הסבוראים עד ראשוני הגאונים. כי הגאונות בשמה האפיציאלי נוסדה בימי הכליף הערבי עלי־אבו־טאלב, בשנת ד"א תי"ז. על ההצעה הזאת יצעק המחבר בבריכיא: ולא ידעתי מה זה היה להם שרצו להכחיש תקופת הסבוראים ולהעמידה על ולא כלום" (צד 30), על כן העביד את מוחו עבודה גדולה והעלה על פי חקירותיו הדקות והנפלאות, כי תקופת הסבוראים נמשכה כמאה וחמש עשרה שנה — מרבינא האחרון שמת לפי דבריו בשנת ד"א רל"ה, עד רב גיזא ורב הונא שלפי נוסחת בעל „מחזור ויטרי" היו סוף סברא, דהיינו עד שנת ד"א שמ"ט. ועל הזמן מתי החלה תקופת הגאונים, יאמר המחבר בפשיטות: „דבר זה לא היה נדרש כלל לחקור, כי דבר פשוט הוא אשר אחרי נגמרה תקופת הסבוראי הותחלו ימי הגאונים ורב חנן מאישקא כאשר פתח מחדש שערי פומבדיתא בשנת ד"א שמ"ט, היה הראשון לתקופת הגאונים" (צד 164).

על פי הצוחה הגדולה אשר יצעק המחבר וגם מהמרירות היתרה אשר יזרוק בהד"ר גרעטץ בבקרו את דבריו בפרטי פרטים, היה אפשר לשער כי חטאה גדולה חטא גרעטץ להאנושית בכלל, כי העביר מן העולם דור חי ושלם על לא חמס בכפם. או לכל הפחות חטא חטא להיהדות בפרט, כי פסק את שלשלת קבלתנו בנתנו ריוח בין הדבקים — בין הסבוראים והגאונים. אבל כשאנחנו לעצמנו לא נראה במקום הזה את חטאות גרעטץ כעבות העגלה. גם הוא לא יכחיש מציאות ראשי המתיבתות ומרביצי התורה בארץ בבל, בזמן אותו הריוח שנתן בין תקופה לתקופה; רק התואר המיוחד „סבוראה" או „גאון" לקח מהם — ועל זה עוד יש לנו לדון הרבה אם באמת לא צדק גרעטץ במשפטיו? נבאר את דברינו. הזמן איננו עצם גשמי המתחלק לחלקים נפרדים איש מאחיו, אבל הוא כקו הנדסי אשר נחלק אותו בדמיון לשנים ולתקופות, למען נוכל

לתפוש בשכלנו המדוד חלק אחד ממנו ולהתרכז בו, כאלו היה עצם מגבל ומסומן לכל צדדיו. אם נשאל לנפשנו מי חלק את תולדתנו הארוכה להתקופות: תנאים, אמוראים, סבוראים, גאונים, מי שם גבול לחשב את פלוני — לתקופת התנאים ואת פלותי הצעיר מעט ממנו — לתקופת האמוראים? הלא עלינו להשיב לעצמנו: המעשים הכבירים אשר נעשו בזמן מן הזמנים – המה הציבו את הגבול. בחתימת „המשנה" בא הקץ לתקופת „התנאים" והגבל על ידה כח כל הבאים אחריהם רק לפרש דברי הראשונים, על כן יקראו מעתה — „אמוראים". בחתימת „התלמוד" בא הקץ לתקופת „האמוראים" והבאים אחריהם יקראו מעתה — „סבוראים". אם נשוה את חתימות המשנה והתלמוד זו לזו, נראה כי הסבוראים שהרשו לעצמם לקבוע קצת מדבריהם בהתלמוד עצמו, דומים כמעט בכחם להאמוראים הראשונים שחשבו את עצמם לתנאים במדה ידועה: „ואף על פי כן פתקה לוי במתניתין"; „רבי חייא תנא הוא ופליג"; „רב תנא הוא ופליג". הכח הזה אפשר ליחס רק לבני דור אחד הקרוב לדור שלפניו, שלא בטל עוד את עצמותו נגד הקודמים לו; אבל לא לדורות רבים אשר כהגבים הם בעיני עצמם. אמור מעתה הדעת מכרעת להצעת גרעטץ כי הסבוראים היו כמעט רק בני דור אחד והם: תלמידי האמוראים חותמי התלמוד. עתה נבוא לראשית „תקופת הגאונים". התואר גאון שונה הוא מהתוארים הראשונים: תנא, אמורא, סבורא. הראשונים יקראו כן על פי יחוסם אל ההלכה, אבל השם גאון לא יורה על כל פעולה מצד נושאו גם לא לתאר כבוד בשפת עברית. על כן יוציא מזה גרעטץ משפט שהוא תאר כבוד אפיצילי הניתן במקרה מצד הממשלה לראש המתיבתא הראשון שמצא חן בעיניה — בשנת ד"א תי"ז. על דבר השנה ביחוד עוד נבוא לשפוט הלאה בהמשך דברינו, אבל בכלל נראים דברי גרעטץ והצעתו ראויה היא שנשים אליה לב. לפי ההצעה הזאת נבין היטב במה שמנה הראב"ד בסדר הקבלה שלו, חמשה דורות לסבוראים עד ד"א תמ"ט; וכנגד זה יתאר רב שרירא את הסבוראים האחרונים של הראב"ד בשם — גאונים. כי באמת לא היה לראשי המתיבתות האלה כל תואר מיוחד: סבורא או גאון, רק שבימי רב שרירא כבר היה נרדף שם גאון לראש מתיבתא, קרא אותם בשלוח: „גאונים". אבל לא כן הראב"ד שהיה ספרדי ותאר גאון איננו שגור על פיו לראש מתיבתא, קורא אותם בשלוח: „סבוראים".

אם עד כה למדנו סנגוריא לדעת גרעטץ בכללות דבריו, לא נעצור כח לנקותו מפשעיו נגד התולדה בפרטיה. וביחוד — להחכם וויים שהוא הקבלן לסדר את „דברי הימים לתורה שבעל פה". והדא מילתא דלגרעטץ לא הוה מומא לוויים — הוה מומא. גם שניהם יעבירו בחפזון כבני מרון, את האישים הפרטים מאחרית ימי האמוראים עד אמצע ימי הגאונים. נקראם ככל העולה על רוחנו: „אמוראים", „סבוראים", „גאונים", או סתם „ראשי מתיבתא" — אבל על כל פנים חיו ופעלו מעט או הרבה. האישים האלה יעברו לפנינו בספרי תולדותיהם, כבעלי פנים כהות ועצובות וכאוב מארץ ישמיעו קולם. אבל לא כן הוא המחבר שלפנינו — הוא יעביר אותם לאט לאט בצורותיהם הבולטות ובפנים מאירות וקולם קול עז ישמע בכל פנות שאנחנו פונים. בדרך משל, מה כהה היתה המונתי של „רבינא האחרון דהוא סוף הוראה", אשר לא ידעו ממנו כל כותבי התולדה רק את שמו בלבד, הנשאר בדרך פלא באגרתו של רב שרירא גאון; עד שגם הגאון בעל „סדר הדורות" הממונה על כל מפתחות התלמוד והמדרש, לא ידע כי נמצא הוא בהתלמוד ועל כן לא בנה לי ציון בחלק „סדר תנאים ואמוראים" שלו. אבל רבינא זה האחרון, מה

נהדר כשהוא יוצא מבית קדשי הקדשים — ממקור התלמוד; ואיך מאירה תמונתו לפנינו כאשר יצאה עתה מתחת ידי הצייר האמן כמחברנו.

מה נאה פרקו: „רבינא האחרון בגמרא זמנו ובית אבותיו". על פי הצעת המחבר אפשר להחליט כודאי: כי רבינא זה הוא בן אחותו של רבינא תלמיד רבא וחברו של רב אשי; והוא „רבינא זוטי" הנזכר בגמרא: „רבינא הוה בידיה חמרא דרבינא זוטי יתמא בר אחתיה... אתא לקמיה דרב אשי" (כתובות ק'). נמצאנו למדים כי רבינא זה נולד קודם מות דודו רבינא — בערך ד"א ק"פ. גם אביו הונא שמת בקטנותו של בנו היה תלמיד חכם וכמו שמצינו הרבה פעמים בגמרא: „אמר רבינא אמרה לי אם אבוך עבד כרבי חייא" (ברכות ל"ט); „אמר רבינא אמרה לי אם אבוך לא הוה אכיל חדש אלא באורתא דשבסר" (מנחות ס"ח); „אמר רבינא אמר לי מרימר הכי אמר אבוך משמיה דרב פפי" (נדרים צ'). כי רבינא זה האחרון נזכר הרבה פעמים בתלמוד לא נשאר עוד כל ספק וכמו שמצינו לדוגמא: „רבינא הוה קאזיל אבתריה דמר בר רב אשי בשבתא דריגלא..' אמר ליה אי אמרת לי מהתם שדיתיה" (מנחות ל"ז) — דזה אי אפשר שרבינא חברו של רב אשי הלך אחרי מר בריה, הצעיר לימים הרבה ממנו ושגם מר בר רב אשי לא יאמר לו מר? עודנו צעיר לימים וכבר היה אחד מן הרייני דבבא, כי נמצא אותו: „רבינא אגביה לברתיה דרב אשי אמר בריה דרב אשי מבינונית ושלא בשבועה, מבריה דרב סמא בריה דרב אשי זיבורית ובשבועה" (כתובות ס"ט). בערך ד"א ר' כבר היה מגדולי הדור עד שפעם אחת: „איקלע ריש גלותא להגרוניא לבי רב נתן, רפרם וכלהו רבנן אתו לפירקא רבינא לא אתי, למחר בעי רפרם לאפוקי לרבינא מדעתיה דריש גלותא... אמר ליה לא סבר לה מר להא דאמר רב אשי סנדל לכתחלה לא"? (יומא ע"ח)[1]. כה הולך ומושך את תולדתו הנפלאה על פי המקורים מהתלמוד, עד אשר יבוא לשנת מותו ויכריע בכח פלפולו, כי גרסת הראב"ד בסדר הקבלה שלו היא הנכונה — שרבינא דסוף הוראה מת בשנת ד"א רל"ה. ויסיים פרקו בדעה רחבה: „וכל זה יורה לנו להבין ששנת התי"א באגרת רש"ג טעות סופר הוא ולהנם סמכו על זה כותבי דברי הימים" (צד 15).

כבר רמזנו למעלה על המחבר: „שתורתו קודמת לחכמתו"! כי על כן בכל מקום בואו על נתיבות התלמוד וההלכה, שם דרכו נכונה לפניו וצעדיו צעדי ענק ידרכו כבאורח סלולה ומרוצפה באבני שיש מהיר; אבל לא כן הוא כאשר יט מהמסלה הזאת — והיה כאחד האדם העלול גם לשגיאות גדולות ויבוא לידי מסקנית שאין רוח הבקרת נוחה הימנה. לדעתנו תחשב באונאת דברים לא מעטה, מה שיאמר המחבר: „אמנם כן כי העתיקו להם כולם שורה אחת מתוך דברי רב שרירא גאון... ולפלא שלא נתנו לב לא לבדור הדברים בדברי רש"ג ולא לענין הזמנים שם וגם לא ללשונו של רש"ג, ויהי לפניהם ההר הגדול למישור". ואחרי העתיקו את כל דברי רש"ג בשלמותם חותם דבריו: „מזה הננו רואים בעליל שבכל משך דבריו אלה הוא הולך בזה מן רב אשי עד רב סמא ומלוך רב יוסי. ובמספר השנים הוא הולך ובא מן שנת תשל"ח (ד"א קפ"ו) עד שנת תשפ"ז

[1] לדעתנו עוד יש לפקפק הרבה בתוכחתו של המחבר במקום הזה — שהוא רבינא האחרון. כל עיקרה של ראיתו הוא מכח קושית התוספות ישנים — „דהא רב רחומי אמר לעיל: אנא חזיתיה לרבינא דעבר דרך מלבוש"? אבל קשה בעינינו לאמר שהגמרא תעמיד שני רבינא יחדו ולא תת; כל סימן להפריד ביניהם. אלא כדאמרי אינשי: מפני קושיא לא ימות איש! כן לא יולד איש מפני איזה קושיא. לנו נראה יותר תירוצם השני של התוספות ישנים: „דתוייי דחי לית רבינא אבל לא סבר כן".

(ר"א רל"ה) ואיך אפשר שבאמצע דבריו יביא כאן דבר מות רבינא בשנת תתי"א לשטרות" (צד 8—7). אבל לחנם העתיק את כל דברי האגרת במקום הזה, לא לעזור לו ורק — כנגדו. כל עין רואה עתה „מהמשך הדברים" כי רש"ג ימנה ויספור בשורה ראשונה את ראשי המתיבתא בסורא עד מות רבינא; ואחרי כן הוא שב מעט לאחור ויספור בשורה שניה את ראשי המתיבתא בפומבדיתא עד אשר מלך רב יוסי. ואם כן אין עוד כל דמות ראיה מהמשך הדברים להכריע כה או כה! ומה נפלא הדבר כי כנראה כתב את פרקו זה בזמנים שונים — באמצע הפרק נראה את המחבר כי יתן אל לבו שכל דבריו אשר כתב עד כה אין להם יסוד נכון, על כן יבטל את ראיתו „מהמשך הדברים" ויכתפק בדמות ראיה אחרת, מה שחסר רש"ג מלה אחת — ועל יסוד רעוע כזה יעצור כח לאמר: „וזו לבדה ראיה שאין עליה תשובה שטעות סופר הוא בדברי רש"ג ותחת תתי"א צ"ל תשפ"ו לשטרות"! אבל למה הביא את דבריו הראשונים כדי לבטלם ?

עתה נבוא אל דבריו אלה מצד אחר. כמה יגיעות ייגעו ההוקרים עד שימצאו איזה ציון היסתורי ומה תגדל שמחתם אם הציון נושא עליו סימן מובהק המעיד על אמתתו. אם רב שרירא יאמר: „ובארבע בשבת דהוא י"ג בכסלו בשנת תתי"א" — זה הוא ציון עם סימן מובהק, שעל ידו אפשר להביאו על הבחינה אם לא השתבש על ידי המעתיקים והמדפיסים. מרגלית טובה כזו יש בידינו והוא רוצה לאבדה? דבר מוסכם הוא כי חשבון העבור שאנחנו קובעים על פיו השנים והחדשים, מתוקן ועומד כבר מימות הלל האחרון — בערך ד"א קי"ח. מעתה צא וחשוב למפרע את השנה שחל בה י"ג בכסלו ביום הרביעי בשבוע, נמצא כי מכוון הוא רק לשנת תתי"א לשטרות שהוא ד"א ר"ס ליצירה. סימן קביעתה הוא ג"כ ר"ח כסלו חל ביום וי"ו וי"ג בו הוא יום ד'. אבל אי אפשר לכוונו כלל לאחת השנים שבין ר"א רל"ד עד רנ"ג. סימן מובהק כזה אי אפשר לרחות בקש ולא עוד אלא שהמחבר לא שם על לבו לבדוק אחריו — ולהגיה על כל פנים יום החדש או השבוע בכדי לכוונם יחד?

כבר ראינו את דרך המחבר להעתיק בשלמות דברי רב שרירא, בכדי לענות כחשם של ההולכים לפניו; אבל גם ראינו כי העד שהוא מביא כאלם לא יפתח פיו. כן בתקופת הסבוראים העתיק בארוכה מדברי האגרת ויסיים דבריו: „וכמה יש להשתומם איך עלה על דעת הד"ר גרעטץ ואחריו החכם וויים לקחת מתוך דברי רש"ג שורה אחת מבלי להביט מה לפנים ומה לאחור ולאמר דבכתבו: ורובא דרבנן סבוראי שכיבו בשנים מועטות — הכוונה רבנן סבוראי שהיו אחרי רב עינא ורב סימונא" (צד 25). ואנן מה נעני אבתריה? כמה יש להשתומם על המחבר איך ישים בפיהם דברים אשר לא כן, בכדי לעשותם לבראים ולשחוק בעיני הקוראים לתומם! חזרנו על כל המקראות בספריהם הנוגעים לענין הזה, ולא מצאנו מקום בדבריהם שיאמרו כן! ולעמת זה מה יועיל לו להמחבר אם יעתיק את כל דברי האגרת ויפלפל עליהם בכל אוות נפשו, אבל הפשט הפשוט יקרא ויאמר: שכדבריהם הם כן הוא! המחבר בחפצו להאריך את ימי הסבוראים, יעשה גם את „רב רבאי מרוב" לראש מתיבתא בפומבדיתא; ויעשה גם את בעל „סדר הדורות" לטועה במה שכתב בערך רב רבאי מרוב: „והיתה ישיבתו סמוך לנהרדעא". אבל לדעת המחבר: „דרב שרירא גאון פירש רק מאיזה מקום היה... ונקרא על שם עירו, אבל ישיבתו היתה בפומבדיתא ושם ישב בראש אחרי שנת ד"א ש', אחרי רב סימונא" (צד 29). בעינינו נראים דברי בעל „סדר הדורות" מדברי בעל „דורות הראשונים". הן רב שרירא המספר את תולדות ראשי הישיבות שהיו לפניו הרבה מאות בשנים, יסמן

אותם לפעמים על שם עיר מולדתם, כמו: „רב דנן מאישקא", „רב אחא משבחא", „רב חנינא מנהר פקוד" — אבל בני הדור החי עם ראש המתיבתא, רחוק הדבר בעיניט, כי יקראו אותו על שם עירו ויקבעהו בגמרא גם כן בשם הזה: „רב רבאי מרוב", כמו שיקראו עתה בימינו את בחורי הישיבה: „הווילנאי", „הנישויזי", „הביאליסטאקי", או כאשר קראו לפנים: „נירנברגר", „צימפלבורגר", באשכנז.

בכלל מצאנו תכונה נפלאה בחקירותיו של המחבר — כחו הגדול נראה בשלילה אבל לא בחיוב. לסתור את דברי הקודמים לו הוא אמן נפלא והרבה פעמים גם יצדק מאד בסתירותיו; אבל כאשר יבוא לבנות מחדש על חרבותיו הישנות, בנינו הוא ארעי שאינו יכול עמוד בפני רוח מצויה של הבקרת — עד כי נוכל לקרות עליו בהלצה כמו שקרא הריש גלותא על חבל האמוראים באי ביתו: „חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו"! כאשר בא המחבר לסוף תקופת הסבוראים, לא יוכל מבלי לגעת גם בציון הראשון מחלק החמישי לספרו של גרעמין, המתפלפל שם על דבר הספור הידוע בסוף הסדר עולם זוטא — מעשי רב הונא ראש הגולה עם חותנו רב חנינא ראש המתיבתא; מרידת מר זוטרא בנו במלך פרס וממלכתו הקטנה משך שבע שנים; ועלית מר זוטרא השני לארץ ישראל ובניסתו לראש פירקא שם. גרעטין סמך עצמו על הציון הנמצא בסוף הספור: „בשנת תנ"ב לחרבן הבית היא שנת ארבעת אלפים מאתים ושמונים לבריאת עולם, עלה (מר זוטרא בר מר זוטרא) לארץ ישראל והיה לראש סנהדרין" — ובזה הציב גביל לחתימת זמן המעשים האלה. להתחלת הזמן יסתייע ממה שנמצא באגרת רש"ג: בשנת תתי"ם שכיב רב הונא ריש גלותא". תתי"ם לשטרות היא ד"א רס"ח, והיוצא מזה כי מרידת מר זוטרא היתה במשך השנים שבין ד"א רס"ח — ר"פ. על זה יעיר המחבר בצדק, כי לפי המשך הספור בסדר עולם זוטא אי אפשר לצמצם את כל המעשים בזמן קצר כשתים עשרה שנה, אשר מדד להם גרעטץ באיפת רזון וזעומה, גם אחרי כל התקונים וההגהות שרחק בדברי הספר. לצאת מן המצר הרחיב לו המחבר שלפנינו את הדרך ויעתיק את חתימת הזמן במספר שנים אחרי כן, דהיינו זמן עלות מר זוטרא לארץ ישראל היה לפי דעתו בשנת ד"א שמ"ט; ובזה מצא המחבר גם דור חדש לתקופת הסבוראים אשר אותה הוא מבקש (צד 47). ועל הזמן המפורש בסע"ז כי מר זוטרא עלה מבבל בשנת ד"א ר"פ, כבר הקדים רפואה לדחות אותו בקש ולאמר: „הזמן בא שם בטעות ממאוחר מאד ועל כן הלשון משונה מלשון סע"ז שהוא כלו ארמית וזה כתב עברית... ועל כן עלינו לברר הדברים כמו שהם מבלי שים לב לזמן הרשום שם ממאוחר בטעות גלוי כזה" (צד 41).

בדברי המחבר האחרונים נמצא לדעתנו גם פה אונאת דברים מעטה. הלשון בסדר עולם זוטא איננו ארמית כלו ואדרבה הוא כלו עברית מעורב באיזה מלות ארמיות כדרך כל הספרים בימים ההם. רק כאשר יבוא בהמשך דבריו למדינת בבל העתיק כנראה את לשון רושמי הזכרונות שהיו לפניו וימסרם לנו גם בלשונם הארמית, אבל בסופו כאשר ישוב לדברי עצמו יסיים זכרונותיו בלשון שבה החל את סדר ספרו — העברית. אבל עוד נוסיף לשאול את המחבר, מה יעשה בציון הזמן הכתוב שם למעלה ארמית? בהפיסקא שבין ראש הגולה אבא בר עקבן רבא ובין אחיו מר כהנא, נאמר: „בשנת ארבע מאות ומ"ז שנה לחרבן הבית קם עלמא בלא מלכא"? ואמנם הציון הזה מוכרח מתוכו כי הוא בא שלא במקומו גם לפי דעת המחבר. לדעתו הלא מת רבינא האחרון בשנת ד"א רל"ה וזה הוא רבינא הנזכר שם אחרי כן שהיה החכם של ראש

הגולה מר כהנא השני; ואיך אפשר כי במות אבא בר עקבן אשר קדם הרבה למר כהנא זה, כבר עברו ארבע מאות וט"ז שנה לחרבן הבית, שהיא ד"א רמ"ד? גם הציון בעצמו: „קם עלמא בלא מלכא", לא יכירנו מקומו פה. הכונה שרצה לומר בזה כי בטלה הנשיאות מזרע מלכות בית דוד, ואיך יאמר תיכף אחרי כן: „ושכב אבא ועמד אחריו מר כהנא אחיו"? על כן אפשר לנו לשער ולאמר כודאי, כי הציון הזה מקומו להלאה כאשר יספר: „ובההוא יומא איקטיל מר זוטרא ראיש גלותא זכר נשיאנו לברכה „ואיתיליד ברא וקריוה מר זוטרא על שמיה דאבוה וערקו דבית דוד [בשנת ארבע מאות „וט"ז שנה לחרבן הבית קם עלמא בלא מלכא] ותלתין שנין לא יכיל מר אחונאי לגלויי „אנפי ורב גיזא אחוי דאבוהון דבית מר רב נהילאי אזל ויתב בנהר צבא ומר זוטרא בר „מר זוטרא ריש גלותא סליק לארץ ישראל ועיילהו בריש פירקא. ובשנת תנ"ב לחרבן „הבית שהוא ד"א ר"פ לבריאת עולם עלה לארץ ישראל והיה ראש סנהדרין ואחריו רב „גוריא ואחריו מר זוטרא בנו". שני אלה הזמנים יתאימו מאד זה לזה — מר זוטרא נו"ד אחרי מות אביו בשנת תט"ז לחרבן=ד"א רמ"ד; כשלשים שנה נסתרו מחמת המציק ואחרי כן כאשר היה מר זוטרא כבן שלשים וחמש עלה לארץ ישראל בשנת ד"א ר"פ והיה לראש הסנהדרין.

על פי הצעת הדברים האלה נראה כי הציון אשר העמיד גרעטץ לחתימת זמן המעשים, הוא כיתד תקועה במקום נאמן בל תמוט על נקלה. מעתה כאשר יביאנו ההכרח להרחיב את הזמן, עלינו להעתיק לאחור את תחלת הזמן ולאמר: כי מות רב הונא אביו של מר זוטרא הראשון, היה שנים הרבה קודם הזמן שקצבו להם גרעטץ והמחבר הנמשך אחריו. אמנם כן, הד"ר גרעטץ אשר רוח התולדה הכללית תמלא את כל בתי נפשו, לא יסתפק בציונים כרונולוגים היבשים כחרס למלאות בהם את תולדות ישראל, ועל כן יתאמץ תמיד למצוא בכל הנעשה בעולמנו הקטן איזה קשר ויחש אל מקרי התולדה בכלל — אם כי לפעמים לא יעלה זאת בידו גם בהכרח ובכפיה. אבל לא כן המחבר כאשר נראהו במהלך ספרו, המעט מאד אשר ישים לב על כל אשר מסביב ויסתפק להעמיד את כל דבר על מכונו כשהוא לעצמו; עליו יש להתפלאות באמת למה אחז את החבל ההיסתורי בקצהו הראשון אשר נתן לנו גרעטץ, וירד בו הלוך וירוד עד שבא לשנת ד"א שמ"ט כשבעים שנה אחרי הזמן המפורש בסדר עולם זוטא? לא נכחד כי היסוד שקבעו עליו את תחלת הזמן, נראה בהשקפה ראשונה גם הוא לחזק ואיתן. הן רש"ג יאמר מפורש: „בשנת תתי"ט (=ר"א רס"ח) שכיב רב הונא ריש גלותא", אבל כל האומר לכוון את דברי הרש"ג עם הסע"ז הוא כאומר לעשות כדור מרובע. המה יתנגדו בעיקרם מן הקצה אל הקצה — בעל הסע"ז יעקור את שארית מלכות בית דוד מבבל וימעם על אדמת ישראל, אבל רש"ג יתן להם שֵׁם ושארית בכל ימי הגאונים. כי על כן אי אפשר לבטל את ציוני השנה המפורשים בסע"ז בכדי לכוונם אל דברי רש"ג, אם לא שנבטל את כל המסופר בסע"ז מעקרו ולטבוע אותו בחותם האגדה שאין ל' יסוד ושרש בדברי הימים.

אבל אנחנו כבר מצאנו זכר לספור הזה גם במקום אחר והוא בסדר אליהו רבא (פרק י"ח) יאמר: „פעם אחת הייתי מהלך בתוך הגולה שבבבל תכנסתי לעיר גדולה של „ישראל ואין שם פרסיים כלל ומצאתי שם מלמד תנוקות אחד וישבו לפניו „מאתים נערים שרובן בני שמונה עשרה שנה ובני עשרים שנה; ולשנה האחרת חזרתי „לשם ומצאתי את התלמידים ואין רבם ביניהם אלא בן אחד בלבד שהוא היה בן בנו,

„שבשביל מעשיהם המקולקלים של אותם הנערים מת רבם ומתה אשתו ומת „בנו ומת בן בנו ומתו כל הנערים" (עי' הכרם צד 100—99). על כן נוכל להוציא משפט כי המעשים ובן הזמנים בסע"ז יש להם יסוד בדברי הימים ואם איזה שמות ראשי הגולה לא יתאימו לדברי רש"ג, לא נחוש הרבה. בכלל מסובכה מאד השושילתא דרישי גלותא ולא מצאנו מעולם כי שני מקורים יתאימו יחדו. בדרך משל לא יתאימו מקורי הקראים בסדרי יחושיהם לענן רבם שהיה מזרע ראשי הגולה ועוד נמצא סדר משונה על גליון תנ"ך (עי' הלבנון שנה חמישית צד 280). השמות נשנים ונשלשים פעמים רבות עד שאי אפשר לעמוד על סדורם. וביחוד במשך הזמן שאנו עומדים בו עתה, שונה קבלת הסע"ז בעיקרה מקבלת הרש"ג כאשר כבר רמזנו למעלה.

מעתה נאחוז את החבל ההיסתורי בקצהו האחרון ונשוב לאחור בסדרי הזמנים, על פי התקון והסדור החדש שעשינו בסדר עולם זוטא: „והיה [1]) מר זוטרא ריש גלותא עשרים שנה ומר חנינא ורב סמא ורב יצחק חכמים שלו. ובימיו נהרג מר רב יצחק „ריש מתיבתא ובההוא יומא נפק רבנא הגדול זכר נשיאנו לחיי העולם הבא... וגבא „גזואתא שבע שנין ובסוף ז' שנין חטוא הנך דנתקי... וצלבוה לריש גלותא מר זוטרא... „ועקרו דבית דוד ובשנת תמ"ז לחרבן הבית (=ר"א רמ"ד) קם עלמא בלא מלכא". לפי זה היה מר זוטרא לריש גלותא בשנת ד"א רכ"ד, ובמשך ימי נשיאותו היו לו שלשה חכמים. הראשון מר חנינא זקנו אבי אמו, אחרי מותו הקים לו לחכם את רב סמא ואחרי מות השני — את רב יצחק הנהרג לימים מועטים בשנה השלש עשרה לנשיאותו, שהיא ד"א רל"ז. ואחרי שבע שנים נהרג הנשיא בעצמו בשנת ד"א רמ"ד. הזמנים האלה מכוונים במלואם לדברי רש"ג באגרתו: „וביומיה דהדין רב סמא בשבת „בטבת בשנת תשפ"א (=ד"א ר"ל) אתסרו רבנא אמימר בר מר ינוקא והונא בר מר „זוטרא ריש גלותא (פירושו—הונא בן הריש גלותא מר זוטרא) ומשרשיא בר פקוד ובשמונה „עשר יום איתקטילו הונא בר מר זוטרא נשיא ומישרשיא, ובאדר דשתא דא איתקטילו „אמימר בר מר ינוקא ובשנת תשפ"ה (=ד"א רל"ד) אתסרו כל כנישתא דבבל ואיתנקיטו „בי יהודאי לאמגושי ובשנת תשפ"ז (=ד"א רל"ו) שכיב רב סמא בריה דרבא". גם מכוונים היטיב לרוח בני האדם נושאי התולדה. מר זוטרא לא חולל את המעשים ביום אחד, רק אחרי סבלם הרבה שנים ואחרי שנהרגו כבר כמה מגדולי החכמים ובן הנשיא עמהם ואיתנקיטו לאמגושי, כשל כח סובלם ועשו מה שעשו. אם נמצא את רש"נ יספר אחרי כן: „בשנת התי"ט (=ד"א רס"ח) שכיב רב הונא ריש גלותא" ולפי בעל סע"ז כבר בשנת ד"א רמ"ד קם עלמא בלא מלכא? אין זה כל פלא בעינינו, כי כאשר אמרנו למעלה מחולקים הם בדבר הזה מעיקרו.

מכל האמור עד כה נראה, כי אב בנינו על יסוד המסופר בסדר עולם זוטא ודור החדש לסבוראים אשר הוליד ממנו, הוא מגדל הפורח באויר ואין לו על מה שיסמוך.

בתרי זימני לא הוה חזקה! עוד לנו מקום שלישי בספרו של המחבר להראות עליו

[1]) גרעטץ קרא: „והיה מר זוטרא ריש גלותא עשרים שנה", על כן הוכרח להגיה: עשרים ושתים. אבל באמת צריך להיות: והיה. והדברים פשוטים: שהיה ריש גלותא עשרים שנה.

— בהעתיקו בשלמות את המקורים שמהם שאב הר"ר גרעטץ, הוא לא לעזר ולא להועיל לו. במבוא לתקופת הגאונים יתאמץ המחבר להוכיח — נגד דעת כל הקודמים לו — כי בכל משך ימי הגאונות בבבל היתה ישיבת פומבדיתא העקרית וסורא טפלה לה וסרה למשמעתה. הראשון שעלה עליו הגורל לאסור את המלחמה נגדו, הוא ר' נתן הבבלי! או היותר נכון: ר' שמואל שולם מסדר ספר היוחסין שעשה בו כאדם העושה בתוך שלו! לפי דעת המחבר הוא שהעתיק את דברי ר' שמואל הנגיד במבוא התלמוד „ממעלת ישיבת סורא על ישיבת פומבדיתא", ויתן להם מקום „בין אגרת רב שרירא לבין דברי הכותב בשם ר' נתן ומזה יצאה הטעות לחשוב שזה שייך לדברי ר' נתן הבבלי, ואם כן קאי דוקא ביחוד על ימי הגאונים... אבל ר' שמואל הנגיד ידבר מזה „במבוא התלמוד" וקאי על זמן התלמוד" (צד 159). לחזק החלטתו זאת יעתיק בראשונה את דברי גרעטץ בענין „מעלות סורא על פומבדיתא", ואחרי כן ישיב עליהם: „וכמה עלובים דברים כאלה לבלי לעיין כלל... הנה במעלות האלה נאמר בראשונה: „שלא יהא גאון בפומבדיתא אלא מסורא", וייטיבו נא להראות לנו אם היה כן אף פעם אחת בכל משך זמן הגאונים" (צד 151). עוד יביא המחבר כראיה ברורה לדבריו מהמכוּבּר באגרת רש"ג: „וזימנא חדא אתו לבגדד ואתרמי דהוו בי כנשתא דבר נשלא בכלה רבתי וכד קם שליחא דציבורא ואכריז: שמעו מאי דאסברוה ראשי מתיבתא למימרא! בכו ישראל ולינא דשמיע להון כד אמר ראשי... ובהכרח שהכרוז היה יוצא על שם ראש מתיבתא פומבדיתא ועל כן עתה שהיו שם בפומבדיתא שנים הוכרחו להכריז: שמעו מאי דאסברוה ראשי מתיבתא" (צד 154).

להמחבר צר המקום שהוא עומד עליו וכד קאי בהאי מסכתא שאל במסכתא אחריתא. הוא ילך בספרו רצוא ושוב כמראה הבזק — יצעד צעד אחד הלאה ויסוב בלכתו צעדים רבים אחורנית; והיא שעמדה לו גם במבואו לתקופת הגאונים לזכור ראשונות מיסוד הישיבות בימי האמוראים. גם פה יעתיק את דברי רב שרירא בשלמותם וישיג בדרך הלוכו על הגאון בעל „סדר הדורות" ועל החכם בעל „דור דור ודורשיו" שדחו קבלת רב שרירא בדבר ישיבתו של רב הונא בר חייא. הוא יתמה עליהם „שלא הבינו דברים פשוטים" כי מה שאמר רש"ג: ושמענא מן רבוותא דילנא דהנהו שני דבתר רב יהודה דלא קביל רבה ראשונתה מלך רב הונא בר חייא בפומבדיתא והוה ליה התם מדרש גדול" — לא קאי על המתיבתא הכוללת... אבל רב הונא בר חייא היה לו אז שם „מדרש גדול" לעצמו, ובימים ההם שלא נהג רבה ישיבת פומבדיתא הכוללת באו בני מתיבתא למדרש גדול של רב הונא בר חייא והוא היה עשיר גדול כידוע ופרנס משלו את הבאים שמה, אבל השיפורא ממתיבתא הכוללת לא היתה אצלו (צד 155).

אחרי אשר הצענו את תמצית דברי המחבר במבוא לתקופת הגאונים, נפתח במאי דסליק מיניה. המחבר שסביביו נשערה מאד והמדקדק עם כל אדם כעם צדיקים גמורים — עד כחוט השערה; את המחבר הזה נראה אף על פי שמחמיר הוא אצל אחרים, מיקל הוא לעצמו לשנויי שנויי דחיקי ולקרוא מלא על בעל „סדר הדורות" וההולכים אחריו: „שלא הבינו דברים פשוטים"! מלשונו של רש"ג: מלך רב הונא בר חייא בפומבדיתא", משמע פשוט שהיה ראש מתיבתא הכוללת בכל הנהו שני דבתר רב יהודה עד דקביל רבה ראשונתה. על זה שואל כהוגן רב שמואל שולם בהגהתו שם בתוך דברי האגרת: „ההוא שיפורא דהוה בי רב יהודה ולבסוף בי רבה ולבסוף בי רב יוסף ואם איתא לדרב הונא בר חייא קודם רבה, היה לו לתלמוד להזכירו ולומר בי רב הונא

על זמן התלמיד, אין לה כל יסוד; כי באמת כתב במבוא למבוא התלמוד את „שלשלת הקבלה" — מאנשי כנסת הגדולה, התנאים והאמוראים, הסבוראים והגאונים, עד ר' משה השבוי ור' חנוך בנו רבותיו של הנגיד (ע"י גרעטץ חלק ששי צד 18). כן ראיתו הברורה של המחבר: מההוא מעשה דרב אברהם ורב יוסף דהוו בכנישתא דבר נשלא, אינה ברורה בעינינו כלל. המחבר שכח כי זה המעשה היה בימי מחלקות דניאל ודוד ראשי הגולה ועל אותה העת יאמר רב שרירא: „ובאמצע ימי ישמעאלים בימי דוד בן יהודה אישתפלו מן שולטנתא דמלכא ולא אזלו רשוותא דפומבדיתא בתריהון", כלומר שלא היו כפופים עוד לראשי הגולה ללכת אחריהם בשבתא דריגלא לסורא, ומעתה עמדו ברשות עצמם גם ביחוסם לראשי המתיבתות שם.

על פי הצעת כל הדברים האלה נראה, כי הפיסקא המובאה בהיוחסין — ממעלת סורא, יש לה יסוד עמוק גם באגרת רש"ג ואינה אפוקריפית כרצון המחבר. אמנם כן, יוכל היות כי בהיותה כתובה על ידי אחד מבני ישיבת סורא, תאר אותה בצבעים יותר בהירים וכבוד הדת לישנו — שכל התוקף והעוז בא לה מצד ראשי הגליות התקיפים אצל הממשלה ולא ממעלתה הפנימית על אחותה הפומבדיתית; אבל בכל אופן לא נוכל להסכים לדעת המחבר האומר: „אמנם גם בימי הגאונים משנת ד"א שס"ט שהוקמה סורא „נפתחו שעריה לא הסירו אותה מגבירה בדין חלוקת הכבוד לפתוח ראשון ולברך ראשון, „כי מימי עולם זאת בישראל לחק לבלי לבטל זכות מי שזכה... וגם לא נתבטל מה שהיו „זוקקים בנדבות הכוללות שני שליש ואולי גם רצו בזה גדולי הדור בהסכמת מתיבתת „פומבדיתא לחזק ולעודד את מתיבתת סורא.. עד הזמן האחרון שנשתנו פני הדברים „לגמרי עד שגם יקרת מחצה ההכנסה היה ויתור גדול לסורא" (צד 158). הדברים האלה המה פשוטי מדין בעלמא! הלא אם יאמין לדברי הפיסקא במקצתה עליו להאמין גם בכולה האומרת: „בשהיו משלחין אגרות זה לזה, ראש ישיבת פומבדיתא כותב יתקרי הדין דיסקא קמי גאון ורבנן דסורא וראש ישיבת סורא — יתקרי הדין דיסקא קמי רבנן בפומבדיתא ואינו כותב לו גאון". גם מלשון רב שרירא האומר: „לא הוו יכלין רשוותא דלא מנעי למיזל קמיהון ברגליהון", נראה ברור שלא מפני הרחמנות חלקו את הכבוד הזה לסורא, אלא שלא יכלו למנוע עצמם מללכת שמה. גם מה שלקחה סורא בראשונה שני שליש, לא היה זה ויתור מצד פומבדיתא וכאשר תאמר שם הפיסקא: „ונפלה קטטה ביניהם על זה הדבר, עד שנתקבצו גדולי הדור ועשו פשרה ביניהם שיהיו חולקים כל מה שיבוא להם חלק כחלק בשוה".

ועתה אפוא הלא צדק מאד הד"ר גרעטץ בדבריו: „תואר כבוד כזה (גאון) המביא לבעליו גם הכנסה במדה ידועה, לא יכול גאון סורא לכבוש לו כי אם על ידי כח מבחוץ ופומבדיתא שעמדה במעלת התורה במדרגה גבוהה מסורא לא היתה כמוחלת על כבודה על לא דבר". האסמכתא שיביא גרעטץ לדבריו: „כי גם הקתוליקון של הנסטוריינים וכמה בתי נזירים השיגו זכיות מיוחדות מהכליפים עומר בן כתאב או עלי אבו טאל׳ב", בעל כרחה תתן ריח טוב להאף שאינו תותרן לריח ההיסטוריא. אבל הדבר האחד שנכשל בו גרעטץ במקום הזה, הוא מה שיגע למצוא בין „ראשי הישיבות" את השתדלן אצל הכליף הע׳בי בעד זכיות מיוחדות לישיבת סורא; מה שבאמת עלינו לחפש אותו בין „ראשי הגליות", אשר חלקו מכבודם גם לראש ישיבתה. המכשלה הזאת נתנה ידים להמחבר להעיר עליו כל חמתו גם להציגו לחרפה ולקלסה. גרעטץ מצא לדבריו רמז יפה לפראית עין, מה שיספר רב שרירא באגרתו: „ומר רב יצחק גאון והוא שהיה בפרוז

שבור... וקבלו עלי בסבר פנים יפות". הוא ראה את המציאה ונפל עליה גם נכשל בה להגיה ולתקנה לפי רוח חפצו, אבל לא שתהא רוח הבקרת נוחה הימנה. וכמו שהוכיח המחבר את כל אלה בראיות ברורות שאין עליהן תשובה, בפרקיו הראשונים לתקופת הגאונים (164—79). אמנם ברילל (Jahrb. II) כפי הנראה כבר עמד על המכשלה של גרעטץ ויחליט גם הוא כי אחד מראשי הגולה השתדל לפני הכליף בעד הזכיות ור' יצחק לא היה גאון כי אם ראש גולה ממתנגדי בסתנאי, אבל אין בידינו לשפט על דבריו מאומה, הספר אין כעת תחת ידינו.

הפעם ראינו מה גדול כח ההרגל והרצון בהאדם, עד אשר לא יוכל לקרוא דרור לנפשו מהם — גם באותה השעה שהוא לוחם מלחמת תנופה נגד המוסכם ואת האבני יסוד של ההולכים לפניו ירמוס ברגל. הנה ראינו את דרך המחבר והקו המקיף את כל ספרו הוא: לעמוד ברשות עצמו בכל חקירותיו העמוקות, בכל זאת נמצא שגם אותו תוליכהו רוח רצונו שולל, אחרי המוסכם וההרגל ולבנות על יסודו את בניני השערותיו· בכל פנות שאנו פונים נראה כי המקור האחד לכל דברי ימי הסבוראים והגאונים הוא אגרת רש"ג ובצד מה גם דברי ר' נתן הבבלי המובאים בספר יוחסין מיד אחרי האגרת. מדברי האגרת נראה ברור, כי ראשי הישיבות מסורא כמו שהיו זרים לרוחו כמעט כן זרים לו דברי ימיהם בפרוטרוט. וכאשר יאמר מפורש: „ובאלין שני כלהון גאונים דהוו במתא מחסיא לא נהירנא להוא שפיר על הסדר ואית בהון חנופתא ונטורתא דנשיאים דמעברין להון ומהדרין להו ומה דבריר לנא כבר כתיבנא להו אבל מן שנת אלף ואילך קים לן בהון". גם בדברי ימיהם מאלפא ואילך דקים ליה בהון, נראה מה רבו זכרונותיו מגאוני פומבדיתא נגד הסוראים. בהראשונים נמצא את הדיוק הנפלא: באיזה שנה לשטרות מלך כל אחד, אבל גאוני סורא יעברון לפניו חבורות חבורות מכל מאה שנה מקבילות לשנות המאות דמלכו גאוני פומבדיתא. מעתה הלא נשאל את המחבר מאין לקח לו היסוד, כי במקום שיחסר בהאגרת שם אחד מגאוני סורא אחרי הסבוראים, לעשות זאת כסימן מובהק שגם הישיבה בכללה בטלה שם בעת ההיא? בדרך משל: איך ידע המחבר להחליט כי אחרי מות רב עינא הסבוראה האחרון בסורא, בטלה הישיבה שם ויאמר: „אחרי אשר באו לפרוז שבור בני מתיבת פומבדיתא שהיה מקום קרוב להם, אין ספק שאחריהם נמשכו לשם גם בני מתיבתת סורא" (צד 46)? כן מנין לו להמחבר לקבוע כבמסמרות את השבלא: ראשי המתיבתות במאה הראשונה לימי הגאונים", ולהראות עליה בקוים מקבילים: „בפרוז שבור היה לראש רב מארי סורגו משנת שמ"ט; בפומבדיתא היה רב חנן מאישקא גם כן משנת שמ"ט; בסורא לא נפתחה הישיבה עד שנת שס"ט, עד רב מר בר רב הונא" (צד 190). מאין ולאין בן זומא?

נפרוש את האגרת כמגילה ונדקדק במלותיה:

„והויין שני שמד וצרות בסוף מלכות פרסיים ולא הוו יכלין למקבעי פרקי ואתו בי „מתיבתא ומדבר מנהג גאונים עד בתר כמה שנין דאתו רבנן דילנא מפומבדיתא „לסביבות נהרדעא למדינתא דפרוז שבור, ואלין גאונים דהוו במדינתא „דילנא בפומבדיתא בתר אלין מלין בסוף מלכות פרסיים. משנת תת"ק שנה מלך „מר חנן מאישקא ובתריה מלך מר רב מארי זקננו בריה דרב דימי סורגו ובית „מדרשו נודע בפרוז שבור עד היום נקרא בי רב מארי. ובימיו מלך בסורא רב מר „בר רב הונא בשנת תתק"כ. ואחרי רב מארי סורגו מלך בנהרדעא מר רב חיננא „מן בי גיהרא ובימיו יצא מחמד לעולם. ואמרי דהוה בסורא אותו העת רב

„תנינא ורב חנא גאון בפומבדיתא ורב יצחק גאון והוא שהיה בפרוז שבור עת „שכבשה עלי בן אבוטאלב".

אם נתן לקרוא את הטורים האלה לפני האיש אשר לא קרא ולא שנה מאומה בספרי התולדה החדשים, כי אז בודאי סדר לו את דברי הימים בפנים כאלה: המתיבתא בסורא לא נדדה ממקומה כלל אף בימי הצרות והשמדות ולא יצאה מעולם לתור לה מנוח בפרוז שביר; ובאשר יאמר רש"ג רק דאתו רבנן דילנא מפומבדיתא לסביבות נהרדעא. ומה שלא יזכור רש"ג את שמות ראשי המתיבתא הסוראים מאיתו הזמן, יען כי לא ידע מהם גם לא יכול לדעתם מימים החשוכים והרדיפות כמו אלה. ולעמת זה אי אפשר לדעת כלל מדברי רש"ג, כי בשנת ד"א שמ"ט כבר שבה פומבדיתא לכבודה הראשון — למתיבתא כללית; באשר רש"ג ימנה עוד שמות ראשי ישיבות שהיו בפרוז שבור ובנהרדעא בשנת ד"א ת"ב ואת גאון פומבדיתא הראשון אשר יזכיר הוא רב חנא בן דורו של רב יצחק מפרוז שביר בערך ד"א ת'. ואפשר מה שהזכיר בראשונה את רב חנן מאישקא דמלך בשנת ד"א שמ"ט, לא היתה כוונת רש"ג שהיה ראש מתיבתא בפומבדיתא, אבל — בפרוז שבור.

על פי הסדר הפשוט הזה אפשר לנו לתת גם פנים חדשות להשאלה בדבר מעלת סורא אשר יתחבט בה המחבר. מצד האחד לא יוכל לצייר בנפשו איך יעשה גאון בישראל נבלה בזאת לבקש זכיות מיוחדות לסורא ולרוממה על פומבדיתא... והנה פתאום עשה ר' יצחק מהלה... ויהוריד על ידי זה מעלתה על ידי אויבינו פלילים" (צד 165). ולעמת זה לא יוכל גם להכחיש בהחלט כי ישיבת סורא עמדה בצד מה במעלה עליונה, על כן יחזק את עצמו לאמר: „כי פומבדיתא מרצונה הטוב ויתרה זאת לסורא הצעירה והדלה ממנה, לתת לה ידים לחזק הריסותיה" (צד 158) — דבר שכבר הכחשנו למעלה על פי דברי רש"ג בעצמו. לדעתנו אפשר ואפשר לצייר לנו את סדר דברי הימים ולקיים את מעלת סורא בלי כל נבלה וגם בלי כל רורק. המעשה מבסתנאי ראש הגולה שמצא חן בעיני הכליף ואשר נתן לו את בת מלך פרס לאשה, לא באגדה יסודו כי אם באחת התשובות לרב האי גאון הנוגע בהלכה. הזמן שבו קרו ויאתיו המעשים האלה הוא בערך ד"א ת' אחרי אשר נלכדה קטיספון ובת המלך הלכה שבי בפני צר. באותו הזמן עדין לא שבה ישיבת פומבדיתא למקומה הראשון ולהיות כמתיבתא כוללת; ורבנן דאזלו בשני שמד וצרות לסביבות נהרדעא למדינתא דפרוז שבור עוד נהגו שם ישיבות פרטיות. אבל לא כן ישיבת סורא שלא נעקרה ממקומה גם בעת צרה, התעודדה מהר כאשר אפס המץ וכלה רומס מן הארץ, ותהי למתיבתא אחת כללית בכל ארץ בבל. מובן הדבר כי באשר בא ראש הגולה בסתנאי להשתדל לפני הממשלה החדשה על זכיות מיוחדות לנשיאותו, זכר גם את המתיבתא מסורא היחידה אז בארץ ואשר כבודו הופף עליה, והשיג גם בעבורה איזה זכיות ובעד הראש העומד עליה את תאר הכבוד „גאון". הזכיות ההנה ותאר הכבוד נשארו לסורא גם ימים רבים אחרי כן, אף כי מתיבתת פומבדיתא כבר שבה למקומה הראשון ובבחותיה הפנימים עלתה גם על אחותה הבכירה, אבל לא היתה בראשונה בפיתקא של הממשלה להכירנה כישיבה לעצמה ובתור כבוד המעלה. הוא הדבר אשר אמרנו למעלה, כי את השתדלנות עלינו לחפש בין „ראשי הגולה" וגם נמצא לפנינו בלי עמל הרבה והוא: בסתנאי!

בבואנו דרך המבוא — להקופת הגאונים, עלינו להעיר על דבר אחד אף שאינו נוגע הרבה בחקירותיו של המחבר. הוא יאמר: „זה לשונו של ר"א בן דאוד,

הדור הרביעי רבי יצחק... ושפ"ב החל מחמד לטעון טענותיו וכן מצינו שנת ד"א ושפ"ב ביום חמישי בשבוע יום שני מחדש אב" (צד 171). הדיוק הנפלא מיום השבוע החדש והשנה לא נמצא בספר הקבלה להראב"ד שלפנינו — אדרבה שם נאמר, „בשנת ד"א שע"ר החל מחמד לטעון". כנראה טעות הקולמס נזרקה בדברי המחבר וצריך לומר: „וזה לשונו של ר"א זכותי", והוא בעל ספר יוחסין, כי שם נמצאה באמת אותה הפיסקא מלה במלה כאשר העתיק המחבר לפנינו. גם לו נאה הדייקנות הזאת, כי היה חכם גדול בתכונה ומורה החכמה בבתי המדרש לעמים. בהשנה שבה התחיל מחמד לטעון וגרושו מעיר מיקה והיא השנה שממנה יחל מספר השנים למחמדים (הגיר"א בלשונם), נבוכו רבים מסופרי הזכרונות לישראל. בס' „הקבלה" להראב"ד וכן בההוספה בתוך אגרת הרש"ג נאמר — שע"ד; בס' „שלשלת הקבלה" — שע"א או שס"א; בס' „צמח דוד" — שנ"ג; בעל „סדר הדורות" נבוך בזה ועשה זכר לכל השנים האלה. אם נרדוף לדעת מאין באו להם כל אלה, נראה כי מקור אחד לכל הטעיות והוא מה שלא ידעו, אשר המחמדים יקבעו את שנותיהם על פי הלבנה בלי חדש העבור — ועל כן במשך כל מאה שנה שלנו יתוסף בחשבון המחמדים כשלש שנים ופרוטרוט. בדרך משל, בעל „צמח דוד" יאמר: „תחלת מנין הישמעאלים היה משנת ד"א שנ"ג תקצ"ג לנוצרים ושנתנו זו שהיא שנת ה"א שנ"ב היא תתקצ"ט להישמעאלים". ובאמת בראש השנה ה"א שנ"ב מנו המחמדים תתקצ"ט להגירא וראש שנת האלף להם חל ביום 9 אקטובר 1591, אבל לא ידע כי אלף שנים מחמדיות שוות הנה רק לתשע מאות ושבעים משלנו ועל כן עלינו לנכות משנת ה"א שנ"ב רק תתק"ע שנים ואז יצא החשבון בדיוק ד"א שפ"ב (4382=970—5352). הטעות הזאת תביא לנו לפעמים גם הועלת, לרעת על פיה את זמני המקרים לזכרונות דברי הימים ולשפוט על זקנותם. כי אם נראה את הראב"ד יקבע את התחלת חשבונם בשנת ד"א שע"ד, כשמונה שנים קודם המספר הנכון ד"א שפ"ב; נדע מזה כי שאב ממקור ישן הקדום גם לרב שרירא, בזמן שלא נתוספו להמחמדים רק כשמינה שנים ביחש החשבון שלנו. אבל בעל „שלשלת הקבלה" שאב כנראה ממקור מאוחר מעט או הרבה ויצא לו ד"א שע"א או שס"א.

* *

*

מה נעים חלק המחבר דאית ליה דרהא אף על גב דתרעא לדרתיה לא עבד כדבעי! את „המבוא" כתרנו ולא הנחנו בו אבן על אבן, אבל לעמת זה מה טוב ויפה הוא בכלל בנינו הגדול: „תקופת הגאונים" ומה נאים בפרט הפרקים בשם: „תורתם של ראשונים". כבר רמזנו למעלה על טיב המחבר, להעביר את אישי התולדה לאט לאט, עד אשר נוכל להסתכל ביפים של כל אחד ואחד. כמעשהו שם בדור האמוראים האחרונים ובדורות הסבוראים, כן מעשהו פה בתקופת הגאונים. עבודה גדולה עבר בה המחבר להגביל לכל גאון את זמנו ומקומו, ולאחדים מהם — גם את צורתם הספרותית, ככל אשר היה לאל ידו להוציאם משברי הלוחות שנבלעו בספרות התלמודית.

אולם כל המגרעות למיניהן אשר ראינו שם, נמצא אתהן גם פה בצביונן ובכל תכונותיהן. המחבר יקל מאד בהגהות על פי הסברא ועוד ימלא שחוק פיו על הקודמים מה שלא הגיהו כן, במקום שיש לדון הרבה אם כדברי הגהתו כן הוא. בבואו לדון על תוזמן אשר חבר רב שמעון מקיירא את ספרו „הלכות גדולות", יעתיק את דברי הראב"ד

בספר הקבלה ויסיים: „ותמוה מאד לראות את החכמים האלה מנצחים זה את זה בהלכה ולא הרגישו שהזמן הכתוב בהראב"ד מוכח מתוך דברי עצמו שהוא טעות סופר ותחת ד"א תק"א צ"ל ד"א תקי"א ואם כן תחת אלף נ"ב לשטרות צ"ל אלף ס"ב וכן תחת שנאמר בשנת שמונה לגדולת רב שמואל מזרע אמימר צ"ל בשנת שמונה עשרה" (צד 203). כאשר יראה הקורא לא דבר קל הוא מה שירצה המחבר לגדוד בשלשה מקומות; נוסף לזה הנה כל שניתיו של רב שמואל זה בגאונות רק י"ח שנה, אם כן היה לו להראב"ד לאמר: „בשנת מות רב שמואל מזרע אמימר"? כן מוכרח הוא המחבר על פי הגהתו זאת, להגיה גם אחרי כן בדברי הראב"ד האומר: „והיה רב נטרינאי לראש שלש עשרה שנה עד ד"א תקכ"א, שצריך להיות: שלש שנים" (צד 212). ומה שיסתייע המחבר לתיקונו האחרון מאגרת רש"ג, הוא סיוע שאין בו ממש. כי אם רב שרירא לא יזכור כלל את רב שמעון מקיירא, נראה מזה כי להראב"ד היה מקור יותר קדמון וכאשר כבר מצאנו למעלה רמז לזה מציין השנה שבה יצא מרמד לעולם.

לדעתנו אם באנו להגיה, הלא טוב לנו להגיה במקום אחד למעלה בדברי הראב"ד: „ואחריו רב יוסף ואחריו ר' שמואל בר מרי בשנת ד"א תצ"ט ומת תק"ח ובימי רב שמואל זה היה רב שמעון מקיירא", כי על ידי ההגהה זאת האחת יתאימו דיטיב כל יתר הזמנים בהמשך דבריו, כאשר יבין בנקל המעיין שם באין צורך להאריך ולהסביר עוד. דרכו זאת, להקל בכבוד המבוקרים על ידו ולהתל במו, הכשילתו במקום הזה לתפוש את החכם וויים על רמא שחטא לפי דעתו „בקלות ראש" — והיא לא נתפשה! החכם וויים יאמר: „ואולם כבר בדור אחריו או גם בדורו היה השאלתות למעין נאמן אשר ממנו שאבו הוראות ופסקים, כי כאשר נראה הלאה בזה העתיק ממנו בעל הלכות גדולות" (דדו"ד ח"ד צד 25). על זה יעיר המחבר בהתול: „ואנכי לא „ארע איך אפשר לאיש לסתור את עצמו בנשימה אחת? הלא דעתו בהחלט כי ספר „הלכות גדולות נתחבר ד"א תק"א וכיון שהוא העתיק מהשאלתות על כרחך שנתחבר „זה השאלתות עוד לפני תק"א. בעוד שוויים בעצמו יאמר: בלי כל ספק חבר רב אחא את „השאלתות אחרי אשר נדחה מהגאונות — היינו אחר תקי"ב... ויש להשתומם על „דרכים כאלה בכל המשך חקירותיו והכל בדרך החלט ובלי ספק" (צד 213). אבל אנחנו נשתומם על החכם המחבר, איך לא שם לב לדבריו של וויים הלאה מזה האומר: „ונראה מאד כי כל הדברים הנעתקים מהשאלתות, לא היו בהלכות גדולות הראשונות „של רב שמעון מקיירא, כי אם רב יהודה גאון הוא שתקנם והוסיפם... כי רב אחא „על כל פנים לא עלה לארץ ישראל קודם שנת תק"ח ורב שמעון הלא חבר ספרו בשנת „תק"א" (דדו"ד שם צד 39). מעתה הלא נראה ברור כי מה שאמר וויים למעלה: „העתיק ממנו בעל הלכות גדולות", הוא רק שיטפא דלישנא וכוונתו שרב יהודאי העתיק והוסיף ממנו בספר „הלכות גדולות".

בעמדנו על פרק זמן ההוא אצל בעלי הלכות גדולות וגם השאלתות, לא נוכל לעבור מבלי להעיר על הזון מוזר הנראה בשני רושמי הזכרונות מימים ההם: רב שרירא גאון ור"א בן דאוד. הראשון דדייק וגרים אפילו ספיקי דגברי ויעשה זכר לכל דבר נפל בימי הגאונים, כמו: תקנת מורדת וגבית בעל חוב וכתובת אשה ממטלטלי דיתמי — הוא לא יזכיר כלל את רב שמעון מקיירא בעל „הלכות גדולות", לא יזכיר אצל רב אחא משבחא שחבר את „השאלתות" גם כי רב יהודאי גאון כתב „הלכות פסוקות".

ולעמת זה הראב"ד שנסתבך בשמועותיו מפרק זה הזמן ויחליף את גאוני פומבדיתא וסורא זה בזה, הוא יסדר לפנינו את דבר החבורים האלה ברוב ענין:

„ובימי רב שמואל זה היה רב שמעון קיירא ולא נסמך לגאון וחבר הלכות „גדולות בשנת אלף נ"ב לשטרות שהיא שנת ד"א תק"א בשנה השלישית לגדולת „רב שמואל בר מרי בשנה השמינית לגדולת רב שמואל מזרע אמימר, והזכיר „שמועות משמא דכהן צדק ולא שמענו מעולם שהיה בזמנו גאון ששמו כהן צדק „ואפשר שכהן צדק זה שהיה רבו חכם גדול היה (ביוחסין — חכם מבעל הלכות „גדולות) ולא נסמך. ואחר רב שמואל בר מרי היה רב אחא משבחא והכם „גדול היה וחבר שאלתות שלו מכל מצות האמורות בתורה והספר מצוי בידינו „עד היום הזה וכל הבאים אחריו בדקוהו ופשפשו בו ושמענו שעד היום לא „נמצא בו שום טעות בעולם. אבל לא נסמך רב אחא משבחא זה לגאון מפני „שנאת ראש גלות שבאותו הדור... ואחריו (בפומבדיתא — לדעת הראב"ד) רב „יהודאי ג' שנים ומחצה ומת בשנת ד"א תקכ"ג והוא חבר הלכות פסוקות ומהלכות „גדולות קבצם וסגי נהור היה".

העתקנו בארוכה את כל דברי הראב"ד, אף על פי שהוא ספר המצוי ביד כל אדם; כי לדעתנו ישמע הקורא המבין בכל מלה ומלה מדבריו, כקול תלונה חרישית על מעשי ראשי הגולה בימים ההם שהעבירו את הדרך על אנשים גדולים חוברי חבר מחוכמים ויבכרו על פניהם את אלה שלא היה להם עוד שם בעולם התלמודי. את רב שמואל מזרע אמימר — על פני כהן צדק; את רב שמואל בר מרי — על פני בעל „הלכות גדולות"; את רב נטרונאי — על פני בעל „השאלתות"; ולרב יהודאי סמך ראש הגולה אף על גב דסגי נהור הוה ואת „הלכות פסיקות" שלו קבץ ואסף מהלכות גדולות הקודם לו. כנראה בכונה יעבור רש"ג על כל אלה בשתיקה בכדי לחפות מעט על כבוד ישיבת פומבדיתא הקרובה אל לבו ומבלי לסתור את דברי עצמו המעיד למעלה על ישיבת סורא: „ואית בהון חנופתא ונטירתא דנשיאים", כאילו פומבדיתא היתה נקיה בזה מכל דופי. ומי יודע אם לא זאת היא הסבה מה שנתחלפו בספר הקבלה גאוני סורא ופומבדיתא במשך מאתים שנים הראשונות — בהיות שהאגדה היתה מקובלה בפי כל, כי רק בסורא היתה יד ראשי הגולה במעל הזה, על כן לא היה יכול הראב"ד להאמין על מעשים כאלה שנעשו בקרב ישיבת פומבדיתא — ויחליף את גאוני הישיבות בכדי לכוונם אל האגדה.

אם הבאנו למעלה את שלשת העדים להעיד על המחבר, כי במה שטרח להעתיק בשלמות דברי המקורים הראשונים לא הועיל לעצמו כלום; אבל במקום הזה — בתקופת הגאונים — עלתה בידו פעמים הרבה להפוך על פניהם את דברי כותבי התולדה החדשים. למשל בדברי ימי נשיאות עוקבא ראש הגולה, נמצאות סתירות עקריות בדברי הרש"ג ור' נתן הבבלי — סתירות בסדר הזמנים בפרט ובמהלך הענינים בכלל. כאשר נקרא לפי תומנו דברי וויים וגרעטץ הכתובים כספור מושך את הלב, אפשר לבלוע בנעימה גם הסתירות המזורות ולא נדע כי באו אל קרבנו; אבל כמו שער תאחזנו בשמענו את דברי כתב השטנה אשר יקרא המחבר באזנינו על חטאותיהם להתולדה — וכמופתים חותכים די לו רק במה שיעתיק את דברי המקורים בשלמותם ויציגם לעין כמין Corpus delicti:

רב שרירא:

מלך רב יהודה זקננו בראש שנת רי"ז י"א שנה ומחצה ושכיב באדר שנת רכ"ח והוה פלוגתא בין רבנן דמתיבתא ודוד הנשיא, דרבנן דמתיבתא אכנפי וקריוהו לרב מבשר כהנא גאון בר מר רב קיומי גאון ודוד הנשיא קרייה למר רב כהן צדק כהנא בן מר רב יוסף והות פלוגתא ביניהון עד חדש אלול שנת רל"ג ועבדו שלמא דוד הנשיא עם מר רב מבשר גאון ויתיב רב מבשר גאון ורבנן דיליה לבדם ומובחרים דרבנן הוו בהדיה ומר רב כהן צדק ורבנן דיליה לבדם ובשנת רל"ז בכסלו שכיב מר רב מבשר גאון ואתו רבנן דיליה לות כהן צדק ושכיב בשנת רמ"ז.

ר' נתן הבבלי:

ממה שראה על גלות עוקבא שהוא מזרע דוד שבא לאפריקא ונהג שררה בבבל שנים רבות שלא עמד במספרם והיה ראש ישיבה בימיו מר רב כהן צדק בר מר רב יוסף מפומבדיתא מ"ם שנה עד שנפלה קטטה ביניהם על רשות כרסאן מפני שבראשונה היו נוטלין רשות כרסאן מפומבדיתא... ומנעה רב כהן מורה צדק... ובעת ההיא היה עמרם בן שלמה ראש ישיבת סורא... ודברו על דוד בן זכאי שהוא בן דודו של עוקבא נשיא שעבר שיעשו אותו ראש גלות והיה כהן צדק שהוא ראש ישיבת פומבדיתא קשה עליו הדבר... אז צוה כהן צדק לכל תלמידיו ולבני ישיבתו וכל אשר היו עמו להקהל ולעמוד על נפשם ולצאת לקראת ראש גלות.. ואחר ה' שנים מת ראש ישיבת סורא ומלך אחריו מר האי בר קיומי והוא היה ראש דורו באותו זמן ונהג ישיבת סורא כ' שנה וכהן צדק ראש ישיבת פומבדיתא עודנו חי ובשמת ראש ישיבת סורא נשארה ישיבת סורא גלמודה.

הד"ר גראֶטץ התיר את הקשר הגרדי הזה בחרב חדה. הוא שם לו לקו במהלכו ההיסטורי את המשפט: „כי ראוי לתת אמון בדברי ר' נתן הבבלי בכל דברי המעשים כי הוא בן הדור ועד ראיה, ובדברי רב שרירא — בכל מה שנוגע לסדר הזמנים כבעל רשימות בסדרי הדורות נאמן רוח ודייקן גדול". על פי ההנחה הזאת הוא מוליך ומביא מעלה ומוריד את הזמנים גם מחליף וממיר את השמות הנזכרים בדברי ר' נתן הבבלי למען התאימם לדברי רב שרירא. וזהו תוכן דבריו בפיסקי פיסקי: הסתירות שבין שניהם בדבר ימי משרתו של רב כהן צדק, יגיה ויתקן בדברי ר' נתן כ"ף התחת מ"ם; רש"ג יקרא את הגאון מסורא לפני רב סעדיה — „רב יעקב בר נטרונאי", ור' נתן יקראהו — „רב עמרם בר שלמה", נראה לו כי היה בעל שני שמות; אם ר' נתן הבבלי יאמר כי לפני רב סעדיה מלך בסורא „רב האי בר קיומי" כ"ף שנה ואצל רב שרירא נמצא בזמן ההוא „רב יום טוב כהנא בר מר רב יעקב", יחליט עליו כי גם הוא איש בעל שני שמות ומגיה בית תחת כ"ף שנה. דברי גראֶטץ אלה כשהם לעצמם ישרשו בנפש הקורא המבין — ומה נאמנה עוד שאלת המחבר: האם רב שרירא לא היה עד ראיה ממש בטענת עמנו הייתם? הן כל המעשים היו בפומבדיתא אחרי מות אבי אביו של רב שרירא, רב יהודה גאון שמת בשנת רכ"ח לשטרות ובמות זקנו היה רב שרירא כבן עשרים[1] עומד ומשמש בישיבה וכמו שנמצאהו בתשובה אחת:

[1]) גראֶטץ לשיטתו אזיל שרב שרירא חי רק כשבעים שנה ואם, כן נולד אחרי מות אבי אביו. אבל כבר הסכימו המבקרים האחרונים שרב שרירא חי כמאה שנה וכנראה מהתשובה למר בוקנו אבי אביו,

„ואנחנא הבין גמרנא מן מאיר עינינו מרנא רב יהודה גאון אבי אבינו״?

מובן הדבר כי המחבר יעתיק את נקודת הכובד לכל דברי הימים ההם אל אגרת רב שרירא, ואת דברי ר׳ נתן הבבלי יטביע בחותם אגדה בעלמא. בכל זאת ינסה לעשות סנגוריא גם לדברי ר׳ נתן ויאמר: „הכותב הזה טעה רק טעות אחת. הוא מצא שֵׁם רב „כהן צדק גם בספור רב עוקבא ראש גלותא וגם בסוף הספור אצל רב סעדיה וידמה כי „הכל אחד, או שלא י״ע כלל שהיה גם רב כהן צדק בסורא... אמנם כן הדבר „שהמחלקת ש׳ מר עוקבא על דבר רשות כרסאן שרצה עוקבא לגזול גם מהמתיבתא „היתה עם סורא ולא עם פומבדיתא. ובאמת כי כרסאן לא רחוקה מבבל (בגדד) מקום „הריש גלותא״ (צד 257). ובזה הולך המחבר ומונה את התולדות המוטעיות שיצא לר׳ נתן הבבלי מן הטעות הראשונה, עד כי יחתום את דבריו: „על ידי טעות אחד הכולל שהחליף „בראש דבריו א״ז רב כהן צדק מסורא ברב כהן צדק מפומבדיתא, על כן כשמצא שהיה „בין דוד בן זכאי פירוד עם ישיבת פומבדיתא, והוא לא היה יכול להזכיר כלל את רב „מבשר גאון לאמר כי אותו הקימו בני המתיבתא תחת רב יהודה גאון וכי דוד בן זכאי „לא הסכים לזה ויקם ה״א את רב כהן צדק, אחרי שהכותב הזה כבר נכשל לחשוב כי „רב כהן צדק כבר היה ראש מתיבתא בתחלת המחלקות עם עוקבא, ואם כן הרבה שנים „קודם לדוד בן זכאי לעצמו, על כן עזב את דבר רב מבשר לגמרי״ (צד 262).

כאשר יראה הקורא המבין, ־על חנם טרח המחבר בכל דבריו אלה הבטלים ממה נפשך: אם יש יסוד היסתורי לדברי ר׳ נתן הבבלי על דבר המחלקת עם עוקבא ראש הגולה, הלא אי אפשר להעלות על הדעת כי יטעה הסופר כל כך לערבת המתיבתות והגאונים גם את הזמנים. כאשר ירצה המחבר להעמים עליו ברוח פיו; ואם באמת שגה ושגה בכל אלה, הלא אין לחפש עוד בדבריו איזה יסוד היסתורי — ספורו הוא כאחד מהמוזרות בלבנה שאין כדאי לטפל בו כלל. כשאנחנו לעצמנו לא נמהר להוציא משפט קשה כזה על רשימה עתיקה ולתלות בה בוקי סריקי רק בעבור זאת האחת: שסופרי התולדה החדשים קימו וקבלו אותה ליסודי מחקריהם. אמנם כן, אין אנו אחראים לפירושיו ודחוקיו של גרעץ, אבל אין אנו רשאים לבטלה ולהשליכה ככלי אין חפץ בו. בטרם נגש אל הסנגוריא לדבריה, עלינו להעיר על דבר אחד והוא: כמו שרב שרירא יציג באגרתו רק מדברי ימי הגאונים ראשי המתיבתות, ואת ראשי הגולה יביא כלאחר יד ובדרך אגב כאשר יביאהו ההכרח; כן לעומת זה יספר ר׳ נתן הבבלי רק מדברי ימי ראשי הגולה, ואת ראשי המתיבתא יעמיד בשורה השניה במקום שיפגשו יחדיו. על כן לא נוכל לדרוש ממנו את הדיוק המיוחד — בדברים שכתב רק דרך אגב.

עתה נבוא לדברי המספר בשם ר׳ נתן הבבלי ונראה כי בהגה אחת קטנה בדבריו, אפשר להסיר הרבה מכשולים גם הסתירות הגדולות והיו הרכסים לבקעה. הנה נודע לנו כי בימים האחרונים בתקופת הגאונים, הרבה מגאוני פומבדיתא היו מקודם דייני די בבא בעיר בגדד ומשם יצאו למלוך, כמו: רב האי בר דוד, רב קימוי בר רב אחאי ומר יהודה אבי אביו של רב שרירא. על כן נראה לנו לאמר, כי המחלקת עם ראש הגולה עוקבא היתה שנים הרבה קודם שנתמנה רב כהן צדק לראש מתיבתא בפומבדיתא — בימים שזה האחרון עוד היה יושב בראש בעיר בגדד, וצריך להגיה בדברי ר״נ הבבלי: והיה ראש ישיבה בימיו מר רב כהן צדק בר מר רב יוסף מפומבדיתא ארבעים שנה״. הגהה זו יש לה על מה שתסמוך מדברי ר׳ נתן בעצמו האומר להלאה: „ומנעה רב כהן מורה צדק והיו לו עוזרים״, נראה כי רב כהן צדק לא חלק על הנשיא בכדבר הנוגע לו

לו ולישיבתו, רק כאיש המודה צדק וליחם בעד הדין והיושר מנעה זאת מראש הגולה החפץ לנגוע בנחלת זרים. על פי ההצעה הזאת יתפשטו כמה קמטים בהזמנים שימסור לנו ר"נ הבבלי ואשר התחבטו עליהם הד"ר גרעטץ וגם המחבר. המחלקת היתה באמת בעיר בגדד עם מר כהן צדק שהיה בסוף ימיו ראש מתיבתא בפומבדיתא. הזמן יכוין היטיב לימים האחרונים מגאונותו של רב עמרם בר ששנא בסורא עד ד"א תרמ"ב. כי לפי דברינו היה מר כהן צדק לראש בעיר בגדד ארבעים שנה ואחרי כן מלך בפומבדיתא כתשע עשרה שנה ומת ד"א תרצ"ה, צא וחשוב למפרע ונמצא את ראשית המחלקת בערך ד"א תר"ס.

עוד נשאר לפנינו להתאים את דברי רש"ג ור"נ הבבלי, בדבר יחוס ראש הגולה דוד בן זכאי אל ראש המתיבתא מר כהן צדק, הסותרים זה לזה מן הקצה אל הקצה. אבל כבר הערנו למעלה שר"נ הבבלי יספר בעצם ובראשינה את המקרים מראשי הגולה ודברי ימי הגאונים המה לו בענין צדדי ואינו מדקדק בשמועתם; ביחוד כאשר נראה מהרוח הנושב בכל דבריו היה בן ישיבת סורא וירוממנה במעלתה על פומבדיתא; על כן גם דברי ימי האחרונה אינם מבוררים לו כל צרכם ונתחלפו לו רב מבשר הכהן המולך בפומבדיתא בעל כרחו של ראש הגולה ויתן תחתיו את רב כהן צדק. בכל זאת עוד נמצא זכר גם בדברי ר' נתן הבבלי, כי שני ראשים שמשו במתיבתא דפומבדיתא באותו הזמן — באמרו: „אז צוה כהן צדק לכל תלמידיו ורבני ישיבתו וכל אשר היו עמו", תחת שהיה לו לאמר: „לכל תלמידי הישיבה ולכל הקהל", ליא היה באמת רק דבר אחד לדור ההוא? ולעמת זה כאשר נמצא אצל ר' נתן גאון בסורא בשם „מר האי בר קיומי", צריכים אני לפנות לו מקום גם באגרת רב שרירא ולתתו בין רב יום טוב כהגא ובין רב סעדיה. וכנודע דברי ימי הגאונים מסורא ספוקיים המה אצל רב שרירא, ואפשר לכוון בשנות האחד והשני בכדי לתת ריוח בין הדבקים ולהביא גם שלישי ביניהם.

פה מקום אתנו להעיר על טעות אחת גדולה שנסתבך בה המחבר בכל מהלך הקירותיו ואשר על פיה הוצאו משפטים מעוקלים בודון ולא בשגגה. המחבר העתיק ערים ממקומן על ידי החדוד והפלפול, ולא שת לבו להביט על המפה ובזכרונות דברי הימים לחקור ולהוכח אם בדבריו כן הוא. גם ירהיב עוז בנפשו לחלוק בזה על הר"ר גרעטץ המומחה על כל פנים לאותו דבר; ועוד יביא עליו בעקיפין כי סותר הוא את דברי עצמו ותבוך הוא בארץ. המחבר הניח ליסוד כי סורא היתה הקרובה לבגדד (בבל, בפי הסופרים המאוחרים) ופומבדיתא הרחוקה ממנה; בנגד דברי גרעטץ ונגד המציאות — שפומבדיתא היא הקרובה וסורא הרחוקה. על פי ההנחה המוטעת הזאת הוא מטפס ועולה ומטפס ויורד במקומות רבים מספרו עד שבא לכאן והחליט: כי מחלקת ראש הגולה עוקבא היושב בבגדד היתה עם ראש הישיבה מסורא הקרובה אליה, אבל לא עם פומבדיתא הרחוקה לפי דבריו. המחבר כבר ירה את אבן הפנה ליסוד הנחתו למעלה בחלק „דור רב אשי", בדבריו על הירושלמי והבבלי (צד 107). הוא מצא בספרו של גרעטץ ציון אחד מדברי רב האי גאון פומבדיתא, האומר: „ובישיבת סורא היו דברים אלה רופם כי הם קרובים למדינת בבל, ואנו רחוקים משם"; ויגיה מסברא כי בודאי צריך להיות: „כי הם קרובים לבבל", ועל הציון הלז בנה העיר בבל=בגדד ואת כל מגדלי השערותיו. גם לא יסתפק במועט ועוד יעשה את גרעטץ לטועה במה שיאמר: „בגדד העיר אשר כמעט נבנתה ותתכונן בה קהלת ישראל בשנת 759 למספרם", אבל לפי דעתו כבר היתה בגדד בנויה על תלה בימי האמוראים הראשונים ועל עשירי

ישראל היושבים בה אמר רב: „עתירי בבל יורדי גיהנם הם". כראיה להשגתו מביא המחבר מה שיספר ו ו י י ל בספרו „הכליפים" (ר"א צד 63), כי בימי מלחמת הערבים על פרס היה בבגדד יריד גדול.

מודעי! עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו? כל סופרי דברי הימים פה אחד יעידו ויגידו כי העיר בגדד נבנתה על ידי הכליף הערבי א ל מ נ ס ו ר בערך 760 למספרם [1]. וכן יאמר ו ו י י ל בעצמו בספרו שם (ח"ב צד 76) שנבנתה בימים ההם על חרבות העיר הקטנה „עתיקה". למורת רוחנו לא נמצא ספרו של וויל תחת ידינו כעת, על כן לא נחפוץ לפלפל בדבריו ולישב סתירתו על פי הסברא. על כל פנים נראה כי הד"ר גרעטץ לא טעה בידיעתו על דבר יסוד העיר הזאת ואי אפשר להעלות על הדעת כי „עתירי בבל" המה „עשירי בגדד" שלא היתה ולא נבראה עוד בימי התלמוד. ומה מאד יצדק גרעטץ באמרו על דברי הסופר אבולפרג: „ומי המה ה ב ב ל י י ם האלה קשה להגביל ומוטל „בספק. יוכל היות כי המה יהודי בגדד, כי בימי הגאונים כבר קראו רבים גם להעיר בגדד „בשם בבל סתם. אבל גם אפשר שבשם בבל כולל „הרשות" של סורא, כי סורא מפאת „תכונתה בקרבת בבל ה י ש נ ה היתה נקראת סתם בבל". את הדברים המפירשים האלה כנראה לא הבין המחבר כראוי, וחשב שתפס את גרעטץ במקום הזה כמודה בעצמו — כי סורא היתה קרובה לבגדד יותר מפומבדיתא (ע"ש בדבריו צד 107) [2] אבל באמת לא כתב גרעטץ את הציונים הגיאוגרפים על פי שקול הדעת והכרעת הסברא, עד שיהיה אפשר לאמר עליו כי במקום האחד כתב כן ובמקום האחר שנה את דעתו והבריע להפך. גרעטץ בעמדו בימי תקופת האמוראים (ח"ד צד 253) כבר טרח ומסר לנו ציור שלם מתכונת בבל הישנה במצבה הגיאוגרפי לעריה ולמושבותיה, על פי המקורים היותר טובים ונאמנים: Ritter, Erdkunde; Mannert, Geographie. וזהו תוכן דבריו שם: „נהרדעא" על נהר פרת עיר הקצונה בגבול בבל העברית; במרחק איזה פרסאות לדרומה — „פירוז שבור"; לא רחוק מנהרדעא על יד אחת התעלות הנמשכות מפרת — „פומבדיתא". שש עשרה פרסאות גיאוגרפיות לדרום פומבדיתא — „מתא מחסיא", על יד היאור סוריא שהוא כחלק מנהר פרת. מעתה אם נביט בהשקפה אחת קלה על מפת הארץ, נראה כי העיר בגדד בנויה על צד המזרחי לנהר חדקל — צפונה מזרחה לארץ בבל העתיקה; האם אפשר להתעקש עוד ולאמר על פי ה ס ב ר א: כי סורא היא הקרובה לבגדד ופומבדיתא רחוקה ממנה?

בטרם נחתום את פרקנו זה, עלינו להעיר עוד על דרך המחבר המיקל מאד להגיה במקורים הראשונים ללא צורך וללא תועלת, אך ורק להקל בכבודם של ההולכים לפניו. באגרת רש"ג נאמר מפורש: „ובתריה בשנת קפ"ג (=ד"א תרל"ב) מלח רב צמח גאון בר „מר רב פלטוי גאון והוא אבי אמו של גאון אבינו ומלך ת ש ס ר י שנין ובתריה בשנת

---

[1]) אמנם כן, רש"ג יזכיר את בגדד אצל רב נטרונאי כהנא: „ומן בגדד הוה ו מ ן ת ו ת י ר א ב ר א", והוא קדם כעשר שנים; אבל מפני שנתן עליה סימן נראה כי היתה אתרת בשם הזה, או כי ראשית יסודה היתה איזה שנים קודם.

[2]) גם בדברי הקראי סלמון בן ירוחם: „והלכתי ל ב ב ל לברר איך סלף הפיתומי את הדברים ליפותם", טעת המחבר ואמר: „לבבל — הכונה לעיר בבל, בהיות רב סעדיה שם אחרי אשר הלך מסורא" (צד 103). כנראה לא ידע כי הקראי כתב את דבריו בלשון ערבית: „אלי אלעראק", רק פינסקר העתיקו עברית: „לבבל"; והערבים הלא קראו כן ל מ ד י נ ת בבל ולא לעיר פ ר ט י ת.

ר"א (=ד"א תר"ג) מלך רב האי בר מר דוד שבע שנים ומחצה", ובזה יסיים רש"ג את המאה השלישית לגאוני פומבדיתא. המחבר מצא לפי דעתו גם פה מקום להתגדר בו ויאמר: „והנה אף שקשה לשבש את הספרים — אבל בכל זה ניכר ובולט בהכרח שזה „מעות סיפר באגרת רש"ג. הן רב שרירא הולך בכל סדר דבריו לסדר בכל מתיבתא „לעצמה סדר של כל מאה שנים לשטרות... ועל כן הלא יפלא לאיזה צורך המשיך דברי „ימי המאה השלישית לגאוני פומבדיתא עד אחרי רב האי בר דוד שזה כבר היה „בשנת ר"ם (=ד"א תרנ"ח) תשע שנים בהמאה הרביעית"! בכח הקושיא הזאת יחלים המחבר להגיה בשניתיו של רב פלטוי שמלך רק תשע שנים תחת תשסרי המפורשים ברש"ג ואם כן מת בשנת קצ"ב (=ד"א תרמ"א) ורב האי אחריו בשנת קצ"ט (=ד"א תרמ"ח) והיינו סוף המאה השלישית. ויסיים כדרכו: „וחדוש גדול על שי"ר וגרעטץ שלא הרגישו בזה והוא רק מפני שלא עמדו על סדר דברי רש"ג שהוא סדר דבריו כל מאה שנה לבד" (צד 1—240).

רב לך בן לוי! הן רב שרירא ישנה וישלש באגרתו: „וכאלון מאה שנין", דברים שתינוק דלא חכים ודלא טפש יעמוד עליהם — והנה חדשה: שי"ר וגרעטץ לא עמדו על הסדר הזה! המחבר כנראה שכח דברי עצמו אשר חתם למעלה את דברי ימי המאה השניה לגאוני פומבדיתא, על פי דברי רב שרירא, וכתב שם על הלוח (צד 234): „רב מנשה גאון מלך משנת אלף צ"ם (=ד"א תקמ"ח) עד אלף ק"ז (=ד"א תקנ"ו), ובזה נמשכו לו איזה שנים בהמאה השלישית, על כן כאשר בא רב שרירא לחתום את המאה הזאת הוכרח גם כן להמשיכה איזה שנים בהמאה הרביעית בכדי להשלימה לערך מאה שנים.

דברינו על הצד הכרונולוגיי שבו, רחבו ונסבו עד למעלה ראש, על כן מוכרחים אנו לחתום את הפרק הזה; ועוד נקדיש פרק מיוחד על הצד הספרותיי שבו, אשר עם כל צלליו הרבים עוד הוא במקוה אורה להרבה הלכות עמומות בדברי הימים לתורה שבעל פה.

אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

מאת ד"ר דוד צבי פרבשטיין

עורך דין בציריך.

אין לך דין, שאין טעמו ונמוקו עמו. כל יסוד משפט הנהו פרי מעמד כלכלי או מדיני ידוע, הנהו יליד תקופה ידועה, הורתו ולידתו להביא תועלת להחיים המדיניים והכלכליים בתקופה תולדית.

דין „אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם" גם הוא נולד בין עם ישראל בזמן ידוע והפצנו פה להבין את הסבות, שהסבו להתפתחות המושג הדיני הזה. דין זה שלט ג"כ במשפטי בני שם בכלל ובמשפטי תורת מחמד בפרט. דת רומא לא ידעה אותו. עפ"י דת רומי מקנה אדם דבר שלא בא לעולם. ממכר דבר שלא בא לעולם (emptio venditio rei specatae) הנהו ממכר שריר וקיים עפ"י דת רומא, גם התקוה יכלה להיות תוכן מקח וממכר.

סבת הבדל זה בין דיני בני שם בכלל ודיני ישראל בפרט ובין דיני עם רומי יסודה לפי דעתי באחד מעקרי דיני עם ישראל באיסור לקיחת נשך [1]. את כספך לא תתן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך, זה הוא יסוד ראשי של תורת משה וישראל, וכמו שאסור לתת את כספו בנשך, אסור גם כן להרבות על המכר. כיצד? המוכר לחברו קרקע או מטלטלין ואומר לו: אם מעכשו תתן הדמים הרי הן שלך במאה ואם עד זמן פלוני הרי הם שלך בעשרים ומאה, הרי זה אבק רבית.

דין אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם היה הכרח דיני בזמן שאסרו לתת את הכסף בנשך. בזמננו, בזמן התפשטות המסחר והמרכלת, מוכרים וקונים דברים שלא באו עוד לעולם. בזמן חז"ל לא היה המוכר דבר שלא בא לעולם סוחר המוכר את את סחורתו אלא לוה הנצרך לכסף. כיצד? אכר נצרך לכסף הולך אל המלוה; המלוה נותן את כספו אך בנשך ומה יעשה הוא ולא יחטא? הנהו קונה מהאכר מה שיוציא אילנו, מה שתלד בהמתו, מה שיצמיח שדהו; הנהו נותן לו הכסף מעכשו אבל משלם מחיר מצער בעד הדבר שלא בא לעולם הנמכר. המלוה איננו לוקח באופן זה נשך גמור, אבל בעקר הדבר החלוק בין המחיר האמתי של הדבר שלא בא לעולם הנמכר ובין המחיר שנותן הקונה (המלוה) הוא נשך, הוא אבק רבית. נשך באופן כזה לוקחים עיד היום המלוים הרמאים במדינות שנשך כסף אסור עפ"י דיני דמלכותא. הם, המלוים, מבטלים ע"י רמאותם זאת את איסור לקיחת נשך.

חז"ל ראו את הסכנה שיביא מקח וממכר דבר שלא בא לעולם לאסור לקיחת נשך ומשום הא גזרו: אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, משום הא אמרו גם כן באיזהו

[1] דין רומא תמאוחר מתיר לקיחת נשך, דת מחמד ובני שם אוסרה נשך ותרבית.

נשך: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער, כי כל זמן שלא יצא השער, כל זמן שמחיר הפירות איננו קצוב וידוע, יוכל המלוה לבייש אדרת קונה למען כחש לקחת נשך, אבק רבית, בלקחו מהמוכר הנצרך לכסף את פירותיו במחיר מצער. אבל יצא השער פוסקין, כי אז מחיר הפירות ידוע, אז אין סכנה להמוכר. הם גם אמרו: אין אדם „מקנה" דבר שלא בא לעולם ולא אין אדם „קונה" דבר שלא בא לעולם, כלומר עקר הדין הנהו בשביל המוכר הנצרך לכסף „המקנה", הנהו נצרך למגן הדין ובשבילו אמרו שהמוכר פירות דקל לחברו יכול לחזור בו אף לאחר שבאו הפירות לעולם.

הננו רואים, כי דין „אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם" הנהו סייג לאסור לקיחת נשך. לאסור לקיחת נשך ולאסור מקח וממכר דבר שלא בא לעולם, ישנו מקור אחד. בזמנם לא היה הכסף דבר עובר לסוחר כמו בזמננו, המסחר לא היה נפרץ בזמנם כמו בזמננו [1]. בזמננו נותן בעל הכסף את כספו בסחורה ומוכר אח"כ את סחורתו בכסף, למען ירויח. להכסף מישנה הנאה בזמננו, ובזמנם לא היה הדבר כן ומטעם זה אסרו לקיחת נשך ותרבית, כי מימי אסרו שכר הנאת הכסף, יען כי הכסף לא הביא הנאה כלכלית לבעליו [2]; ומשום סייג לדבר גזרו ג"כ שלא יקנה אדם דבר שלא בא לעולם. הם גזרו שלא יקנה אדם דבר שלא בא לעולם, אבל התירו להקנות הגוף לפירותיו, להשכיר בית או שדה במוכר ואין זה מקנה דבר שלא בא לעולם, שהרי הגוף מצוי ומקנה לפירות, שהרי ישנה פה הנאת הגוף, ומשום הא ג"כ דמי השכירות, דמי הנאת הגוף, מותרים הם.

חילוק זה בין נשך — שכר הנאת הכסף — ובין דמי שכירות — שכר הנאת הגוף — עשו ג"כ התיאולוגים הקאתולים הנוצרים בימי הבינים, גם הם אסרו לקיחת נשך עפ"י דין תורה אך גם הם התירו לקיחת דמי שכירות וטעמם עמם כמו טעם חז"ל.

אלו דברים מעטים חפצתי לאמר על אדות שטת אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם.

צידיך בשווייץ המדינת י' באב תרנ"ט.

---

[1]) בימי חז"ל היה המוכר עציב והלוקח שמח (ברכות), המוכר עצוב משום שהיה מוכרח כמו נצרך לכסף למכור את אחוזתו; בזמננו המוכר שמח משום שמוכר בריוח.

[2]) ובזמן התפשטות המסחר בימי הבינים הותרה לקיחת נשך ע"י היתר עיסקא, כי לכסף הלות אותו לשם עסק יש הנאה ומשום הא גם שכר הנאת הכסף מותר.

משירי היינה.

שַׁלָּמָה שׁוֹשַׁנִּים חָוָרוּ,
הַגִּידִי, יָפָתִי, שַׁלָּמָה?
שַׁלָּמָה דוּדָאִים נֶעְכָּרוּ
בְּקֶרֶב יַרַקְרַק אֲדָמָה?

שַׁלָּמָה צִפֳּרֵי רְנָנִים
תָּשֹׁרְנָה בְרוּחַ עַצֶּבֶת?
שַׁלָּמָה כָּל בָּשְׂמֵי עֲדָנִים
יָפִיצוּ רִקָּבוֹן וָמָוֶת?

שַׁלָּמָה שַׁלְהֶבֶת הַחַמָּה
בְּקַדְרוּת אֶת זֹהַר קִוְּתָה?
שַׁלָּמָה הָאָרֶץ נְשַׁמָּה
וּבְמַרְאֵה הָאֵפֶר מַרְאֶהָ?

שַׁלָּמָה — מְאוֹרִי וְאוֹרִי! —
בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי כָּרֶצַח?
נְעִים נְעִימוֹתַי, אֱמֹרִי,
שַׁלָּמָה עֲזַבְתְּ אוֹתִי נֶצַח?

י. קפלן.

מטיף לעבודה.

(תמונה).

במרכבת מסלת הברזל ישב ממולי איש בריא ושמן, והכרת פניו ענתה בו, כי שמן חלקו בחיים; בחותמו נכר האיש כי חָבר הוא לי, וחברים אנחנו לא רק בענותֵנו יהדו בדרך כחנו, כי אם גם בהיותנו שנינו בני המשפחה הנענה, משפחת בית ישראל. — היושב ממולי היה איש רעים ואוהב להרבות דברים, ואנכי האמנם לא הסכנתי לקחת דברים עם איש לא נודע לי מתמול שלשום, לא עצרתי כח לעמוד בפניו, הבלגתי על רצוני ואבוא בדברים אתו ונשתעה ונשוחח יחדו. גבר עמיתי נשא מדברותיו על ישראל, על שאלת היהודים, על הכתות ועל המפלגות בישראל, ועל החדשות אשר תצמחנה על ארץ רבה, ועל כלם נשא דעו ברוח כביר אמרי פיו, ואני ישבתי מחריש ומקשיב לקול דבריו אשר רֻבם היו פרזות ודברים גלוים וידועים, אשר תצמענה אזנינו פעמים אין מספר בכל יום תמיד. אולם אחרי כן כאשר נגע האיש אל ענין נכבד, ויגיד לי רעיון לבו בדבר העומד ברומה של היהדות, וינועו מיתרי הפולימיקא בינינו, והוִכּוּחַ החל.

„הן תכבירו מלים ללא הועיל בכתבי העתים — אמר האיש — כי כל דבריכם כצמח בלי יעשה קמח. החזון אשר תחזו על ישראל ועתידותיו, על היהדות אשר תחדש נעוריה, על אדות נפלאות אין חקר ועולם שכלו טוב, הזיון שוא הוא ואור מתעה אשר יגה שביב אישו רגע, ועד מהרה כליל יחלוף; כל החזיונות האלה המה רעיונות רוח נשואים על כנפי הדמיון, ואין להם כל יסוד בעולם המעשה. החיים המה מלחמת עולם אשר ילחם האדם למען הביא טרף ביתו, והחזיונות אשר יחזו לנו האידעאליסטים המה כעץ יבש אשר נבלו עליו; ואתם הסופרים אשר תתאמרו בלבבכם כי מגינים אתם לעניי עם, ומעוז ומחסה לכל כושל ונדכא, בהטיפכם דבריכם אל האמללים האלה למען יפקחו עיניהם לדעת טוב ורע, תָּהֵעוּ לעם הזה. ולמה לא תעירו ולא תעוררו אותם לחיים של מעשה ועבודה ואל ישעו בדברי רוח ורעיונות הבל?" —

ולמען צדק את נפשי השיבותי אֲמָרַי לו בקול ענות חלושה לאמר: „הן לא על הלחם לבדו יחיה האדם, וכה תקות אנוש אם מלבד עמלו לפיהו תֵּשֶׁל נפשו מכל רעיון ורוח נדיבה, ובאין תקוה יֵעָצֵל האדם וישחית דרכו; על כן אמרתי נחזק ידים רפות, ורוח נכון נחדש בקרב עניי עמנו, והודענו להם את הדרך אשר ילכו בה לרוח הלאום אשר נשאר לנו מימי קדם למען הטיב אחריתם".

„ידעתי גם ידעתי את התנועה החדשה הזאת" — אמר האיש ולעג מר נשקף מבעד עיניו — „לקול רעיון רוח תנוע נפשכם ותנשאו על כרוב חלומות אשר אין להם שחר, תשכחו את עולם המעשה ותשאו עיניכם למרחוק, אל דברים נשגבים מכם להוציאם

לפעולות אדם; ולמה תחפשו התחבולות לימים יבואו ותבקשו עצות לעתיד לבוא? שיתו לבכם לעניי עמנו בימינו אלה ובזמן הזה".

שמעתי דבריו וארגז תחתי, ובמר רוחי שאלתי: „האם באמת אנו אין לנו בעולמנו מאומה מלבד זכרון המטעמים אשר אכלנו בארץ מצרים? הן תכחל נפשנו לראות שבעים כי יבוזו לרעבים, ומה מאד תגעל נפשנו לראות את השאננים הבוטחים על חילם כי ילענו לרשים כי ישעשעו נפשם בתנחומות העתיד, ומבקשים עצות להטיב אחריתם.— אילי באמת רק דמיון הוא חזיון לילה הרעיון אשר מצא מסלות בלב רבים מבני עמנו בימים האלה, לחרש נעורי הלאומית במחנה ישראל ולתור מקום מנוחה לאחינו הנרדפים בארצות אחדות, או לאלה אשר צר להם המקום לשבת בקרב האנטישמיים מפני עקת רשע; והמשפט לכל איש לחשוב כטוב בעיניו, אם להאמין כי העושים בדבר הזה ידיהם תעשינה תושיה, או כי יבצר מהם אשר יזמו לעשות; אבל מעולם לא האמנתי למצוא אנשים עברים חזקי מצח כאלה אשר ימלאמו לבם ללעוג למסת עניים אשר יתאמצו לצאת מן המצר למען תושיע להם ימינם למצוא למו מצב נכון בארץ החיים. אין זאת כי פסו מלבות האנשים האלה כל רגשי יושר ואהבת אדם, ורחוק מכליותיהם כל רעיון נשא על אדות לאומיות וגזע משפחה.— האם ככה ידברו אנשים נאורים רועי העם ומאשריו היודעים מה חובתם לחברת האדם דורשת מאתם? הן אם ימאנו האנשים האלה לאצל מאומה מדעותיהם והשקפותיהם להיות לקרבן על מזבח הרעיון הרם והנשא אשר עיני כל עם ישראל אליו נשואות, ישבו להם בהיכליהם ויתענגו על מנעמי החיים וכל שכיות החמדה, ואל ירפו ידי העם".

לקול דברי אשר דברתי בחם לבי בקרבי, שנה האיש את טעמו, ויאמר: „טובת העם ואשרו קרובים אל לבי ונפשי, על כן אמרתי כי לא טוב הדבר אשר אתם עושים לדאוג לאשרו לימים יבואו ותעלימו עיניכם מצרכיו בזמן הזה.— חלילה לי מתת דפי ברעיון הנשגב של תחית הלאום, אבל לפי דעי לא יצא הרעיון לפעלו כל עוד לא יהיה לנו די עיברים אשר יביאו לחמם מיגיע כפיהם, ועל כן ראשית חובתנו להעיר ולעורר את העם לעבודה ומלאכה, ואנחנו נעמוד על דבישבר להגן על העובדים והעושים במלאכה, להורותם את הדרך אשר ילכו בה, ולתמוך בם לעת תמוט ידם; והאנטישמיות אשר נגור מפניה רק רעה עוברת היא, וגם לה יש תכלין ו„עבודה" שמה.— באין ידים חרוצות לא תקום ולא תהיה תחית הלאים אשר אליה אנחנו נושאים את נפשנו, כי רעיונות ידלפו, הזיונות יעברו, ועצלות לא תוציא לאומים מבור עני ומחסור".

דברי האיש הדובר בי הן אמנם צללו באזני כקול מזהיר ומאים, בכל זאת פלטו נתיב לשלום ביני ובינו, ואען ואומר:

„הנה כי כן באנו עד הלום, כי שבטי ישראל לא חרשו המה את חרשי ארמה, וכי היהודי העובד בזעת אפיו, אשר היה עד כה נבזה בגוים ונמאס בעיני הגאיונים מאחינו בני אמונתנו, עוד כבודו הדש עמו, ועוד לא אבד נצחו והוחלתו לפעול ולעשות תושיה בארצות החיים; ובדבר הזה כל הנפלגות בישראל תמימי דעות המה להחיות לב העובדים בשדה ישראל ולהעיר רוחם למען תושע להם ימינם לעשות חיל בלי עזרה מן ההוץ; והיה גורל הרעיון לחרש נעורי היהדות כגורל כל החדשות אשר אזנו ותקנו חקרי לב בכל הארצות ובכל הגוים בדור הזה, כי כל דברי הוללות ורעות רוח אשר בתנועות החדשות עו הלאה, וכל דבר טוב ועמל אנוש לעזור ולהועיל לבני אדם שרש בארץ גזעו".

ובכן שקט הריב ביני ובין גבר עמיתי, ואנכי לא ידעתי מי משנינו גבר, אם איש מַצוּתִי, או אנכי הוכחתיו בשבט פי ואֶשַׁר אליו וָאוּכָל, אולם לא יספנו להוכיח בדברים איש את רעהו, וכל עת שבתנו יחדו במרכבת המסע נדברנו שנינו כאוהבים נאמנים מִשֶׁכְבָר הימים, וגבר עמיתי לא חשך שפתיו מִסַפֵּר לי את רב אהבתו את אחיו היהודים. ויהי כאשר נפרדנו איש מעל אחיו ויגד לי את שמו, והנה הוא הפַבְרִי־קנט .X איש עשיר נודע בשערים בהפבריק הגדולה אשר לו, ואמר בלבי כי האיש הזה אשר יקרא בלי חָשְׂךָ את אחיו לעבודה ומלאכה יהיה ברכה בקרב היהודים, והיה כי יבאו אליו עובדים מבני ישראל, ומצאו עבודה בבית חרשת המעשה אשר לו ככל אות נפשם, והוא יקרבם ובאברתו יסך עליהם.

לא ארכו הימים, ויבוא אלי איש צעיר לימים מאחינו בני ישראל, ובידו ספרי תעודה לעדות כי איש ישר הוא, מהיר במלאכתו ונבון דבר; אך בבואו לבקש עבודה בפבריקים אשר לא לבני ישראל המה השיבו את פניו בדרך כבוד, וייעצוהו כי יָתוּר לו עבודה בהפבריקים אשר לאחיו העברים; ובצר לו פנה אלי, ויחל את פני כי אנחהו בעצתי ואהיה עליו למליץ באזני מכירי, ולהעתיר בעדו, כי יספחוהו אל אחת העבודות.

מעולם לא חשתי בחשק נמרץ לתת לאיש מכתב מגיד ישרו כבפעם הזאת, ואשמח בלבי על אשר הקרה ה׳ לפני את האיש הזה למען תהיה לאל ידי להמציא יכלת להאדון .X למלאות את דבריו אשר דבר אלי בשבתנו יחדו במרכבת המסע. ובכן כתבתי אליו מכתב ואזכיר את הדברים אשר נדברנו אז, ואתן את המכתב על יד האיש המבקש עבודה, ובלבי דמיתי כי הטיבותי לעשות, ודברי עֲתִירָתִי לא ישובו ריקם.

למחרת היום ההוא שב אלי האיש ומכתב בידו כתוב אלי מאת האדון .X כדברים האלה לאמר: אדון נכבד! האיש הצעיר לימים אשר העתרת לי בעדו ואשר ספרי העודותיו יגידו תהלתו ויתנו כבוד לשמו, שָׁוֶה הוא, בלי ספק, לקרבו ולסעדו, אך מה אעשה ואנכי חק שמתי לבל יבואו יהודים לעבוד עבודה בבתי חרשת המעשה אשר לי, ועל כן צר לי מאד, אדוני, הן לעשות רצונך חפצתי, אבל לא אוכל.

ברגשי כבוד .X

מרב תמהון לבב פערתי פי ואשאף וָאֶשֹׁם יחד.—

ס.

הָעֹרֵב הַלָּבָן.

כִּי כָל־עֹרֵב לְמִינֵהוּ
שָׁחוֹר כְּכוּשִׁי הֵגֵהוּ
נָלוּי לַכֹּל וְיָדוּעַ,
כִּי גַם בִּדְבַר הַצֶּבַע
חֻקּוֹ יִשְׁמוֹר הַטֶּבַע
מֵעוֹלָם לוֹ קָבוּעַ.

אַךְ לְעִתִּים רְחֹקוֹת מְאֹד
כְּסִבָּה לֹא נוֹדְעָה עוֹד
יְהִי־הוּ מִנִּי־אֹרַח,
וּבְעֵינָיו יִהְיֶה כִּצְחוֹק
לַהֲלֹךְ כְּאָדָם אֶת־הַחֹק
הָיָה עָלָיו לְטֹרַח.

וּבְכֵן בְּיוֹם חֹם אוֹ קָרָה
מִקְרֶה לֹא־טָהוֹר קָרָה:
עַל־אַלּוֹן, לִבְנֶה אוֹ בְרוֹשׁ
לְאֶחָד הָעֹרְבִים בַּקֵּן
לָבָן כֻּלּוֹ נוֹלַד בֵּן
מִכַּף־רֶגֶל וְעַד הָרֹאשׁ.

יְלָדָיו מְאֹד הִשְׁתּוֹמָמוּ
וּפְנֵיהֶם מָה רָעֲמוּ
לָאֶפְרֹחַ הַקָּטָן;
שְׁכֵנֵיהֶם נִקְבְּצוּ וָבָאוּ
וּפֶה אֶחָד קָרָאוּ:
אֵין זֹאת רַק מַעֲשֵׂה שָׂטָן!

בְּרַעַם וְקִשְׁקוּשׁ כְּנָפַיִם
בְּחַרְטֻמִּים וְצִפָּרְנַיִם
עָלָיו חִישׁ הִשְׁתָּעֲרוּ,
„בְּרַח־לְךָ מִזֶּה לְבֶן־הַצֶּבַע
„עֲזָב־קֵן, בְּרַח לְהַר וָגֶבַע!"
כֻּלָּם פִּיהֶם פָּעֲרוּ.

אֶת־הָאֻמְלָל הֲדָפוּהוּ
בְּצַד וּבְכָתֵף דְּחָפוּהוּ
הִפִּילוּהוּ לָאָרֶץ...
אַךְ בְּנָפְלוֹ שָׁדוּד חָלָל
לֹא הָיָה טֶרֶף וְשָׁלָל
לַתּוֹלֵעָה אוֹ־שָׁרֶץ.

כִּי חָרַד עָלָיו חֲרָדָה
אִישׁ חוֹקֵר הַתּוֹלָדָה
שֶׁעָבַר שָׁם בַּדֶּרֶךְ,
וַיְמַהֵר אֵלָיו לְקַחְתּוֹ
וּלְאָסְפוֹ אֶל־מֶלְתַּחְתּוֹ
כְּדָבָר נִפְלָא וִיקַר־עֶרֶךְ.

וּבְשׁוּבוֹ מִמַּסְעוֹתָיו
הוֹצִיא מֵאֹצְרוֹתָיו
הָעֹרֵב לְבֶן־הַכָּנָף;
בִּטְנוֹ נִקָּה בְּמִטְפַּחַת
מִלְאוֹ זְנִים וּמִרְקַחַת,
כְּמוֹ־חַי הֻצַּג עַל־עָנָף.

לְאַרְמוֹן סְגֻלַּת הַטֶּבַע
הוּבָא זֶה לְבֶן־הַצֶּבַע
שָׁמוּר מֵעָשׁ, מְסוּם נוֹסֵס;
שָׂם עַל־נְצִיב אֶבֶן יְקָרָה
עֵין־כֹּל עָרוּךְ לְתִפְאָרָה,
כְּפֶלֶא וּכְנֵס לְהִתְנוֹסֵס!

* *

יַעֲנוּ אַחַי וְיָעִידוּ
יִתְיַצְּבוּ־נָא וְיַגִּידוּ
כְּכֹל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדָם:
כְּמִקְרֶה זֶה הֲכִי לֹא רָאוּ
אוֹ לְמִצְעָר שָׁמָעוּ
גַּם בְּקֶרֶב בְּנֵי הָאָדָם?...

ד"ר שלמה מאנדעלקערן.

סִינַי.

א.

בַּת הַשִּׁירָה זַכָּה נַעֲלָה
תַּטֶּה חֶסֶד לִי פָּנֶיהָ,
תִּרְחַץ רֹאשִׁי בְּטַלְלֵי בֹקֶר,
תִּקָּחֵנִי עַל כְּנָפֶיהָ.

תִּשָּׂאֵנִי מִזְרַח שֶׁמֶשׁ
לִנְאוֹת דְּמָמָה תוֹבִילֵנִי
עַל הַר נִפְלָא, בִּמְעוּף רֶגַע
בִּצְחוֹק נָעִים תַּעֲלֵנִי...

ב.

אוֹר יְקָרוֹת, רוּחוֹת שָׁלוֹם...
שִׁירַת כְּרוּבִים תְּקַדְּמֵנִי
נַפְשׁוֹת אָדָם עֹז תִּדְרֹכְנָה—
אִם בְּעֵדֶן גַּן הִנְנִי?

אָמְנָם כֵּן, עַל רֹאשׁ הַר סִינַי
עֹמְדוֹת רַגְלַי; גַּן עֲדָנִים,
מַעְיַן יֶשַׁע, אוֹר וּרְנָנָה
לְכָל הַנְּפָשׁוֹת, בְּכָל עִדָּנִים...

ג.

הָיֹה הָיָה רֹעֶה זָקֵן
הָיֹה הָיוּ צֹאן קָדָשִׁים,
שָׁנִים רַבּוֹת קָדְרוּ שַׁחוּ
תַּחַת עֹל אֲדוֹנִים קָשִׁים.

עַד שֶׁהֵרִים רֹעֶה מַטֶּה
וּנְחֻשְׁתַּיִם חִישׁ נִשְׁבָּרוּ,
לַעֲבָדִים זָרַח שֶׁמֶשׁ
אַךְ חֲמִשִּׁים יוֹם עָבָרוּ...

ד.

אַךְ חֲמִשִּׁים יוֹם עָבָרוּ

וַיְּגָּלֶה לָעֵינַיִם
מַרְאֶה נֶאְדָּר: עַל רֹאשׁ עֶבֶד
אוֹר זָרוּעַ שִׁבְעָתַיִם...

בַּעֲטֶרֶת מַלְכוּת נִצָּב,
סִינַי קֹדֶשׁ הֵיכָלֵהוּ,
וּמִשְׁמַעְתּוֹ הַשָּׁמַיִם,
כָּל הָאָרֶץ מֶמְשַׁלְתֵּהוּ...

ה.

הַמַּחֲשָׁבוֹת תִּתְרוֹצַצְנָה
וְהָעֵינַיִם יִתְעוֹרֵרוּ,
יִתְחַדֵּשׁוּ, יִתְחַזֵּקוּ,
יִתְרוֹמְמוּ וִיזַמֵּרוּ.

כַּחֲלוֹם רֶגַע יֵעָלֵמוּ
אַלְפֵי שְׁנוֹת הַשִּׁכְבָה צָרָה
וּבִזְרוֹעוֹת נֶצַח יְשֻׁבַּב
עָמְּוֹ כֹּחַ, אוֹר וּנְהָרָה...

ו.

קוֹל עַל סִינַי, קוֹל מִמַּעַל,
קוֹל בֶּהָדָר, קוֹל בַּכֹּחַ,
יִשְׁפֹּךְ שָׂשׂוֹן, יִזְרַע בְּרָכָה
יִשָּׂא יֶשַׁע, אוֹר, מָנוֹחַ.

כָּל מַנְגִּינוֹת לֵב הַמְשׁוֹרֵר
כָּל חֲלֹמוֹת יַלְדוּת זַכָּה
אַךְ הֵד קוֹל בַּמֶּרְחָק הֵמָּה -
מֵרוֹם שֶׁמֶשׁ קֶרֶן דַּקָּה...

ז.

יֵשׁ בִּיהוּדָה כִּנּוֹר נִפְלָא
וּבַכִּנּוֹר שְׁנֵי מֵיתָרִים,
עֵת כִּי תִגַּע יַד בָּאֶחָד
גַּם הַשֵּׁנִי קוֹלוֹ יָרִים...

אֶחָד יָשִׁיר יָמִים עָבְרוּ,
שֵׁנִי יָשִׁיר יָמִים בָּאִים,
וּבִזְמִירַת הוֹד יִתְלַכְּדוּ
כָּל הַיָּמִים הַנִּפְלָאִים...

ח.

נָכוֹן סָמוּךְ לֵב הַמְשׁוֹרֵר
בִּגְאוֹן עַמּוֹ הוּא בָטוּחַ,
גְּאוֹן הַנֹּעַר, הוֹד הַזִּקְנָה,
הוֹד שָׁמַיִם, עֹז הָרוּחַ...

זוּ עֹז קֹדֶשׁ בַּחֲלֹמוֹת
בָּנִים טוֹבִים יָעִיר יְעוֹרֵר...
עַד כִּי תִזְרַח שֶׁמֶשׁ יֶשַׁע
נָכוֹן סָמוּךְ לֵב הַמְשׁוֹרֵר!

אברהם ל. כהן.
ווארשא.

יעקב הלוי.

ליום מלאת מאה שנה להולדתו

(27/15 מאי 1899).

היום שבו הובל לקברות בשנת 1862 המנצח בנגינות הגדול והמפורסם הזה היה יום אבל־לאומי לצרפת. כל חכמי צרפת וגדוליה, מראשי כל החברות והאגודות והיסודים השונים למדעים לשירה ולזמרה ולמלאכת מחשבת עד שרי המלוכה והפרינץ נפוליון, שכבדו והעריצו את האיש הדגול מרבבה הזה בחייו, לא אחרו לחלק לו גם את הכבוד האחרון. ובין שבעה אנשי השם שהספידוהו ביום ההוא לפני מאת אלף הנאספים בחצר הקברות, היה גם ראש הקונסיסטוריום של היהודים בצרפת, מר סערפבער. לפי הודעת עתון אחד מהעת ההיא („Verilé israelite“) פתח זה האחרון את הספדו בדברים האלה: „גם כנסת ישראל בצרפת בוכה על אבדן בחיר בניה זה. אמנם הלוי היה תפארת ארץ מולדתנו, אבל הוא היה גם תפארת היהדות. בן נאמן היה למסורת אבות ובכל חושיו ורגשי לבבו העדינים היו מסור לדת עמו ולצור מחצבתו. בנגינותיו המהוללות שהעשיר את בית תפלתנו נכרים למדי רגשותיו הדתיים הנלהבים. ואף אם מוזרים לי עניני התיאטרון, בכל זאת ארשה לי להעיר, כי רק ההוכן הדתי של החזיון הנפלא „היהודיה" הוא שהביאו לידי ההלהבות שירית נעלה, המסוגלה לעריכת נגונים נעימים ומצוינים כאלה החוצבים להבות אש־שירה נשגבה והמפליאים את רוחנו ולוכדים את לבבנו כמו בקסם".

כך היה יחוסו של הלוי אל צור מחצבתו לפי עדותו של בן דורו ולפי שיראה וירגיש באמת כל איש ששמע את האפר היהודית־לאומית שלו „היהודיה". ועל כי נכיר יחס כזה אל היהדות רק אצל מעטים מאד מההכמים ואנשי השם הרבים מבני עמנו שהצטינו בעניני מדע שונים במשך המאה הנוכחת, לכן חביב עלינו כפלים זכרון אחינו הגדול הזה, אשר בעוד ימים אחרים יחגו כל חובבי שיר וזמרה בכל הארצות את שנת הולדתו המאה.

יעקב הלוי (בשמו הלועזי Jacques Elie Fromental Halévy), שתמונתו אנחנו מביאים בזה, נולד בפאריז ביום 27 מאי 1799. אביו היה המשורר העברי אליהו הלוי מפירט אצל נירנבערג באשכנז. כאשר מלאו לו עשר שנים כבר הכיר אביו את כשרונותיו המצוינים בחכמת הזמרה, וימסרו להקונסרוטוריום הפאריזי להשתלם במקצע זה. ובשנה התשע עשרה לימי חייו כבר זכה בפרס הגדול שבו היתה אחוזה התמיכה מטעם הממשלה לישיבת שתי־שנים באיטליא לצרך השתלמותו בלמודיו. ובשובו לפאריז הביא אתו את חבורו הראשון: האפר ההתולית „L'artisan" שהוצגה על הבמה ועשתה לו שם בין המנצחים בנגינות. אבל ימי הצלחתו וגדולתו החלו ביחוד משנת 1829. משנה ההיא עד שנת 1834 רכש לו כבוד ותהלה רבה על ידי חבוריו, האפרות: „Clari“

„Le dilettante d'Avignon“, „Manon Lescaut“, „Yella“, „La tentation“, „Les souvenirs de Lafleur“, שהוצגו על הבמה פעמים רבות והכניסו לו גם הון רב. בימים ההם גמר את האפר „Ludovic“ שראשיתה נערכה מהמנצח בנגינות הערֶאלד (נולד על ברכי יהודים 1791 וימת 1833. בין חבוריו שעשו בזמנם רשם כביר מצטינת ביחוד האפר „Зampa“ המוצגת גם היום על הבמות) והאפר הזאת הצטינה עוד על הראשונות.

כה הלך הלוי ויצליח מיום ליום ביצירי בת שירתו שפלטו להם נתיב על כל הבמות האירופיות. ועל פסגת הצלחתו עלה בשנת 1835 ע"י המצוינה שביצוריו, האפר הגדולה „היהודיה“, שהצטינה הרבה על כל האפרות שכתב עד העת ההיא בכח חזיוני עצום ובקסם תבונה טבעית, בלהבות אש הדמיון ובעשר המצאות נגוניות (מע-לאָדישע ערפינדונגען). האפר הגדולה הזאת כמו האפר ההתולית שלו „הברק“ שנוצרה גם כן בשנה ההיא ומצוינה גם היא במינה, עשו רשם כביר ונפלא בפאריז ובכל הארצות שהוצגה, ועד היום הזה לא עזבו את הבמות ולא חדלו ללכוד את הלבבות ולהנחיל כבוד ותהלה רבה לזכר יוצרן ולשמו המתנוסס להתפארת בין בני אל-מות.

זולת יצוריו הנזכרים כתב עוד עשרים אפרות וישלט בימיו שלטת בלי מצרים על במת הזמרה הגדולה בפאריז, כאשר שרר חברו ובן עמנו, הצעיר ממנו והמפורסם כמהו, יעקב אָפֶּפֶּענבאַך (מחולל מין האפרות ההתוליות והקטנות — אפּערעטטען — והראש והראשון במקצוע שלו) בשעתו על במות האפרות בכל הארצות

הנאורות. גם בתור פרופיסור בקונסרוטוריום הפאריזי ואחרי כן בתור מנהל בית המדרש לזמרה המהולל הזה פעל ויצר הרבה, והודות לגאון רוחו עלה בית המדרש הזה למדרגה גבוהה מאד, אשר עליה עומד היום רק עוד בית מדרש לזמרה אחד והוא הקונסרוטוריום הברליני אשר למלך. וגם זה האחרון עומד זה שנים רבות תחת הנהלת אחד מבני עמנו היחיד בדורו, ה"ה „מלך הכנור" יוסף יאָאַכים, שהיה המורה של בן עמנו הגדול אויער, השני אחר יאָאַכים בין ראשי המנצחים על הכנור בדור הזה והמנהל הנוכחי של הקונסרוטוריום הקסרי בפטרבורג.

הלוי נמנה בשנת 1846 גם לחבר האקאדעמיא למלאכת מחשבת ובשנת 1854 נבחר למזכיר האקאדעמיא ונשאר במשמרתו הנכבדה הזאת עד יום מותו 17 מאָרץ 1862.

* *

*

גם יתר בני משפחתו של יעקב הלוי הצטינו בכשרונותיהם ושמם נודע לתהלה בין הסופרים המצוינים. אחיו ליאון הלוי נשא כשש עשרה שנה (1837—53) משרה גבוהה במיניסטריום לעניני חוץ, ואחרי כן שם פניו להספרות. ספרו הגדול „La Gréce Tragique" שהופיע בשנת 1861 בשלשה כרכים הוכתר בפרס האקאדעמיא הצרפתית. וגם ביתר ספריו המהוללים במקצוע דברי ימי הספרות וכמו כן בהעתקותיו של הדרמות השונות מסופוקלס, גיתה ושקספיר ועוד עשה לו שם בין הסופרים הגדולים. גם בנו של ליאון הלוי, לודוויק הלוי שנמנה בשנת 1886 לחבר האקאדעמיא הצטין בדרמותיו הרבות, שהוצגו ועודן מוצגות על כל הבמות בצרפת, ובסקיצותיו המפורסמים מחיי התיאטרון הפאריזי שבהן הראה את כשרונותיו הנפלאים בתור מתאר נמוסים ומהתל חריף ומצוין במינו. כן ידוע לודוויק הלוי בתור מחבר שירות רבות להבורלסקים של ב"ב המנצח בנגינות יעקב אפפענבאך הנזכר לעילה.

הערה: אחרי שלחי את מכתבי הנ"ל לבית המערכת מצאתי בגליון 21 של העתון „אללגעמיינע צייטונג דעס יודענטהום" מאמר ע"ד „יעקב הלוי" מאת הדוקטור אדאלף ק. הכופר הזה, המכנה את עצמו בשם „ליטעראהיסטאריקער" כותב הרבה מאד ביחוד במקצוע התולדות של אנשי שם, ויש לפגש במאמריו במקצוע זה בכל מקום שנפנה. לא פללתי לשמוע, כי סופר בעל „שם" כמהו לא יזהר בנפשו כל כך, להעתיק מלה במלה קורספנדנציא פשוטה מעתון ישן ולמסרו לדפוס בתור מאמר בלי כל שנוי ובחתימת שמו ועוד באותו העתון שממנו לקח את הדברים. לא פללתי לשמוע כזאת — אבל עובדה היא שאין להכחישה: שני העמודים הראשונים של מאמרו הנ"ל העתיק ק. מלה במלה מגליון 15 משנת 1862 של הוספת העתון „אללג' צייט. ד. יוד" שיצאה אז לאור ע"י פהיליפזאהן בפני עצמה בשם „יודישעס פאלקסבלאטט", ואת העמוד השלישי (האחרון) שבו ידובר ע"ד אביו של „יעקב הלוי" העתיק גם כן מלה במלה מגרעץ כרך י"א צד 239.

דל—מדינו.

שירת ה„יהודיה"

ביחוסה אל המחזות ה„סוחר מויניציא" ו„נתן החכם".

נסיון ספרותי

(למלאות מאה שנה ליום הולדתו של יוצר ה„יהודיה" המנצח בנגינות יעקב הלוי).

מאת יהודה ליב ווינץ.

האפר ה„יהודיה" של הלוי היא כשמה יציר יהודי־לאומי בכל פרטיו. כמו שתוכן חזיונה נושא חותם יהודי לאומי, כך נכר הרוח היהודי והלאומי גם בכל מנגינותיה, שנבעו מנפש יהודית עדינה ולב עברי דואב וכואב, לב עברי שהרגיש את כל צרות אומתו ומרורת מצוקותיה בחשכת גלותה — ואת שהרגיש הביע באותן הנגינות.

חרוזי השירה הזאת כתב על פי הוראת הלוי הכופר הצרפתי המפורסם **איזשען** סקריב. וזה תוכן חזיונה בקצרה: על ברכי היהודי אליעזר נתגדלה בת ראש העיר רומא, יאהאננעס פראנציסקים פאן בראָניי, שהצילה בהיותה בת שנה מלהבות אש, כאשר התנפל חיל נעאפאל (בסוף המאה הארבע עשרה) על יושבי רומא ואת בית בראניי, שברח על נפשו, הציתו באש. מבלי שים לב להרדיפות והתלאות הרבות שסבל אליעזר מהאכזר הזה שלרגלן אבד אשתו ובניו, לקח אל ביתו את הילדה הזאת, הנשארה עזובה מאב ואם, ויחשבנה לו לבת ויאהבנה יותר מנפשו ותהי נחמתו בעניו ומרודו. ואת סוד מוצאה הסתיר ממנה גם כאשר גדלה. כעבור שנים רבות (בשנת 1414, זמן החזון) ראה הנסיך לעאפאלד (ראש פקידי הצבא ובחיר נפשה של הפרינצעססין אידאָראַ, בת אחיו של הקיסר זיגיסמונד) את רחל — כך שמה — היפהפיה (כמובן...) ותחשק נפשו בה. ולמען יוכל להתקרב אליה החליף שמלותיו ויסתר מעמדו ממנה ויתיצב לפניה ולפני אביה בתור צַיר יהודי עובר אורח, וככה עלה בידו לקנות לבבה וגם אביה האמין בו.

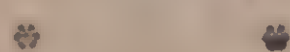
בליל שמורים אחד, כאשר סדר אליעזר את חג המצות ובין אורחיו הקרואים היה גם לעאפאלד — שכנה את עצמו בשם שמואל — ראתה רחל, כי אהוב לבה זה ישליך בסתר מתחת השלחן את חלק המצות שנתן לו לברך עליו. ואחרי כי נפלאים היו דרכיו גם עד הערב ההוא, לכן מתח עליו המקרה קו חשד בעיניה; וכמעט חפצה להחליף דברים עמו ולבקשו שיגלה לה מסתרי לבבו, הפריע לפתע פתאם את הסדר קול דופק על כפת המנעול. הנרות כבו והמסבים נפזרו לכל רוח ויחבאו בחדרים שונים ורק אליעזר ולעאפאלד נשארו על מקומם. הדלת נפתחה והפרינצעססין אידארא הופיעה. בעוד יום ישיב בחיר, לבה הנסיך לעאפאלד, משדה הקרב מוכתר בכתר נצחונו על ה„הוססיטים", ועל כן באה לקנות לו למתנה ולאות אהבה את שרשרת הזהב, יקרת

המציאות, שכפי ששמעה, היא נמצאת אצל אליעזר, האמן במלאכת אבני חן. את לעא־פאלד שהסתיר פניו לא הכירה. וכאשר שבה על עקבותיה ואליעזר הלך ללותה באה רחל החדרה, ועל פי הפצרת לעאפאלד הבטיחה לחכות לו בחדרה בחצות הלילה. בשעה הקבועה בא והודה לה, כי דבר סתר לו: נוצרי הוא, אבל יאהבנה אהבה עזה ונאמנה והנהו מוכן ומזומן לשכח בגללה את עמו ודתו, אם רק תברח אתו יחד לארץ רחוקה, וגם היא אהבה אותו אהבה בלי מצרים, ואחרי מלחמת נפש חזקה התרצתה לבקשתו. באותו הרגע הופיע אביה שהקיץ משנתו לקול שיחתם. החזון שראה לפניו דכא לשחת חיתו, וכאשר נודע לו עוד, כי אורחו זה הוא נוצרי וכי הוליך שולל את בתו וגם גלה כבוד ממנה... התנפל בחניתו עליו לנקם בו נקמתו. ורחל עמדה בפרץ ותקרא כנואשה: המיתה נא גם אותי, כי הוא יקר לי מחיי. ותבך ותתחנן לפניו שיסלח להם ונתן לה את לעא־פאלד לאיש, אחרי כי הבטיח להכנס בברית דתה. ורחמי האב נכמרו על בתו ויאמר לעשות כרצונה. אבל לעאפאלד זכר באותו הרגע את נדרו ושבועתו להפרינצעססין איידארא ואת חובתו למלכו ולארצו וינחם על דבריו ויעזבם לאנחות. וישבעו אליעזר ורחל לנקום בו אם ימצאוהו ולגלות עונו לפני השופטים. כי כל „המטמא את נפשו באהבת יהודיה, ארורה מכנסת הנוצרים" אחת דתו להמית, לפי החוקים ששררו בימים ההם.

למחרת היום ההוא הביאו אליעזר ורחל את שרשרת הזהב אל היכל הפרינ־צעססין איידאָרא, שבו נתאספו רוזני הארץ וראשי הכנסיה לחוג אתה את יום שמחת לבה, יום נשואיה את פקיד הצבא הנסיך לעאפאלד. ובגבור הערב הזה, חתן איידאָרא, הכירה רחל את אהוב לבה שבגד באהבתה וישליכה אחרי גוו. ותתלקח בקרבה אש הנקמה ותגלה חרפתו לפני קהל הנאספים. והשופטים חרצו משפט מות על לעאפאלד החוטא וגם על אליעזר ובתו על לא עון בכפם. אבל איידאָרא לא חדלה לאהב את לעא־פאלד ותלך אל בית הסהר לבקש עליו רחמים מרחל ולפתותה שתציל לכה"פ את נפש בחירה מרדת שחת, אחרי כי בין כך או כך היא הולכת למות; ואת לעאפאלד תוכל להציל בהודיעה להשופטים, כי רק דבה רעה הוציאה עליו ובאמת חף הוא מפשע. איי־דאָראַ כורעת על ברכיה וגועה בבכיה ורחל עודנה מסרבת, יען כי גם היא תאהב עוד את לעאפאלד וכל חפצה הוא שימות אתה יחד. באחרונה התעודדה לקול יללת איי־דאָראַ ותקרא במר נפשה: „האם אותי, היהודיה, תנצח הנוצרית ברוח נדיבה? — הנני, אחפצה לסלח!" — ואת שפטי נא, אם לב רגש לך, ביני ובינך: מי מאתנו תאהבהו יותר".
והקארדינאל פראנציקוס יאהאננעס פאן בראָניי — שהיה ראש העיר רומא וכאשר אבד את רעיתו ובתו היחידה הקדיש את חייו לעבודת הכנסיה — נסה דבר אל אליעזר, אולי יתרצה להמיר דתו והציל את נפשו ואת נפש בתו. אבל דברי בראָניי פזרו רק מלח על פצעי הנואש הזה הנרדף מאף הנוצרים כל ימי חייו, ושנאתו לרודפיו אלה שבערה בקרבו בלי הרף כאש צרבת, התלקחה ברגע ההוא לשלהבת וישבע באפו לנקם בקארדי־נאל בטרם ילך ואיננו. ולמטרה זו גלה את אזנו, כי בתו היחידה שהתאבל עליה ימים רבים, עודנה חיה: „יהודי הציל ממות את בתך, מלהבות אש חיה הוציאה, ואת היהודי הזה אכיר". לשוא בכה הקארדינאל ויתחנן לו שיגיד לו את שם היהודי ואת מקום מושבו, לשוא השביע אותו ברחמי אב שיזכנו לראות את בתו שעליה יתאבל גם היום — אליעזר לא פנה לתחנוניו ויוסף עוד לפלח כליותיו בחצי נקמתו: „רק אנכי, אנכי בעצמי, אוכל להשיב לך את בתך; אולם על פתחי קברי הנה מלתי אמורה: סודי זה ימות אתי". וכאשר הובלו אליעזר ובתו אל מערכת המוקד ומלאכי משחית כבר סבבו את

רחל אל דוד השמן הריחה, נפל הקארדינאל על ברכיו לפני אליעזר ויבקשהו בדמעות מרות שיגיד לו, בטרם ילך יאוננו, איפה היא בתו. „הנה היא שם" קרא אליעזר בשמחת נקמה המהולה בצער נואש ובתוגה נצחת, ויור בידו על במת המוקד באותו הרגע שרחל השרכה בדוד השמן הריתח. ובזה תם החזון.

כמו בכל שירי האפר קצרית גם פה השיחות; אבל גם השיחות הקצרות מגלות לנו את כל מסתרי הליכית הנפש של גבורי השירה הזאת ע"י המנגינות הנפלאות המדברות בעדן בשפה נעלה ומיבנה יהודית עמוק עמוק בלבנו. ועל כרחנו עומדים אנחנו כנפעמים ונדהמים מרשם המנגינות האלה וכל רגשי לבנו הומים וסוערים לקראתן כים נגרש.

כאשר מלאו לפני שנים אחדות חמשים שנה ליום שבו הוצגה בברלין בפעם הראשונה האפר היהודיה, הוחג יום הזכרון ההוא על במת הזמרה של המלכות בפאר והדר. ולרגל המקרה הזה ספר אז הסופר המהולל לודוויג פיעטש—זקן העורכים של המכה"ע „פאס־סישע צייטונג" — בזכרונותיו פרטים שונים ע"ד הצגת האפר הזאת על במת המלך בברלין בפעם הראשונה. „עד היום ההוא — כך יספר — לא זכתה כל אפר לכבוד מלכים כזה כמו ה„יהודיה". היא הוצגה אז בפקודת המלך, והוד הדיקורציא ושלל צבעיה, ביחוד במחזה הראשון, היו באמת כיד המלך. אבל קסם חנה של ה„יהודיה" שגיא כח למדי להפליא את הלבבות גם בלי עזרת שלל צבעי הדיקורציא. את „אליעזר" שר אז הטענור המצוין קרויז — יהודי — ויפליא את הלבבות באופן שלא יאומן כי יסופר. בימים ההם ישב בברלין המשורר הרוסי טורגעניעוו ואפגשהו אז בתיאטרון בכלות החזון, ותהי ראשית דבריו: נפלא הוא אליעזר, נעלה ונשגב! נגינותיו חדרו עד עמקי נפשי ואת רשמן לא אשכח לעולמים". וגם אנכי, קוראי הנכבדים, לא שכחתין זה חמשים שנה. אמנם אנכי לא אחרתי גם אחרי כן לרוץ אל התיאטרון בכל פעם שהוצגה היהודיה את „אליעזר" בעל כשרון; אבל הרשם הראשון חי בלבי עד היום הזה. „אליעזר"־קרויז (שהלך לעולמו זה ימים רבים) עודנו חי בזכרוני כאלו ראיתיו ושמעתיו זה עתה, והאריא הנפלאה

„רחל, את לבת לי נתנך יוצרי,
וידי זאת ברעדה לך לחם עני פשטה,
בנפשי אז נשבעתי לנצרך כבת עיני,
ועתה, אוי לי! בעצמי קצך אקרב!"

שקרעה לבי לגזרים ותעירר רגשותי להגה והי, עודנה מצלצלת באזני גם היום בכל עוז קסמה ולא תחדל — כל עוד נשמת שדי תחייני".

ובאחרונה יאמר פיעטש בהלצה: „אנכי אקוה, כי נפגש ב„יהודיה" עוד ימים רבים על במתנו, ישריע לא? — הלא רצויה היא לאוהבי ישראל כמו לשונאיו. „הפילו־סמיטים" שלנו ישבעו על הטפיסים היהודים המצטינים בשירה הזאת בסגולות נפש נעלות מאד; ו„האנטיסמיטים" שלנו ישבעו נחת־רוח מהחזון היקר שירהיב לבם: יהודיה חיה וקימה מושלכת לעיניהם בלי רחם אל דוד של שומן רותח..."

בהלצה הנזכרה יש מקצת אמת ואולי עוד יותר ממקצת... כי באמת ישנם רבים בין קהל המבקרים את התיאטרון משאינם בני ישראל, הרואים ב„אליעזר" את בן עמו של „שיילאק"... ובגלל השנאה העזה העצורה בלבו לנוצרים בכלל, וגם בגלל שאיפתו לנקום בקארדינאל בראָניי בפרט יתאבנו בקרבם רגשי הרחמים גם לבתו רחל הנסחבה אל המוקד, ורק בסוף החזיון, בהודע להם, כי רחל היתה בת הקארדינאל ורק נתגדלה על ברכי היהודי, יבכה לבם לה, אבל באותה שעה יגדל גם שאט נפשם לאליעזר עוד יותר.

כל שאינם מבני ישראל הבאים אל התיאטרון ובלבם כמוסה מכבר השנאה ליהודים שתמריצם לראות בכל בן ישראל רק טפוסו של מעורר שחוק או געל נפש, לא יחשבו את דרכיהם הרבה בחרצם משפט על יהודי שיראום על הבמה בתור נוקם ונוטר ומחרף את מערכת כנסיתם; אין להם הרצון ועל פי רוב תחסר להם גם היכלת להתעמק בהליכות נפשו ולשום לב להחזיונות ההיסתוריים והזמניים שיסבוהו לידי איזה מעשה או בטוי שפתים, כי אם ישפטו רק למראה עיניהם. ואליעזר הוא באמת נוקם ונוטר בכל יחוסו אל הנוצרים ושנאתו אליהם נכרת בכל הגה שיוציא מפיו. אנהנו רואים בחזון הראשון את הקארדינאל בראניי מגין על אליעזר ובתו ממשובת ההמון ומדבר אתם דברי שלום ואהבה. ואליעזר זכר את כל השואה שהביא עליו בהיותו (בראניי) ראש העיר רומא ויאמר, כי זאת לא ישכח לעולמים.

בראָניי: ובכל זאת, מהם העונש אסירה.
אליעזר, היה בן חורין, ידידי היה, אחי!
אם לך חטאתי מעודי, סלח לי.
אליעזר: לא אסלח לעולם!

בראָניי עורך תפלה לאל עליון שיסלח לאליעזר, כי „שנאתו ובזה חובת הנוצרים", היינו לסלוח גם לשנואי נפשו.

רחל: רבה סבלנותו, נדבת רוחו וטובת לבתו,
שאותן יֵראה לנגד ישראל;
עוד לא ככה אנחנו לנכרים שנואים,
את זה הדר הזקנים לשלום יביע.

אבל אליעזר משיב: לא סבלנותו, גם לא טובת לבתו
את רוח נקמתי תוכלנה לכפר;
שנאת עולם לכל נכרי ואבדון נצח,
גם אם סבלנות שפתותיו תטפנה.

אבל המשורר יראה לנו את אליעזר גם בדמות אחרת שעל ידה נכיר בו גם את מעלת רוחו של „נתן החכם" ונטיות נפשו העדינות הנובעות ממקור קדוש, מסורת עמו משנות דור ודור והמרימות אותו לעינינו אל מדרגה מוסרית נעלה מהשגת יהר גבורי השירה הזאת וגם נעלה מהשגת מבקרי התיאטרון מהמין הנזכר ההפצים לראות בו רק את היהודי השונא ונוקם, טפוסו של „שיילאק", הסוחר היהודי מויניציא ההוא, שנחשב בעיניהם — גם כן נגד האמת והצדק — למפלצת מעוררת זועה.

* *

*

אמנם אין לכחש, כי דרכי אליעזר שלנו והלך רוחו יזכירונו בפרטים רבים גם את שיילאק. אבל בגלל זאת לא יאבד חנו בעינינו. יען כי גם שיילאק בעצמו איננו, מה שחשבוהו מאות בשנים בשגגה או במזיד; הוא איננו „חלאת מין האנושי" כמו שיכנוהו כל אלה שאינם חפצים או אינם יכולים להכיר בו את תכונת נפשו האמתית; הוא רק טפוסו של איש שלפי תנאי חייו מוכרח להיות ככה. וגם באופן שיתארהו לפניט שקספיר באותו המחזה הנשגב עוד יצטיין הרבה בכל דרכיו ומדותיו על יתר גבורי המחזה הזה, הנכרים המענים והמציקים והמבזים אותו בלי השך ובאכזריות נוראה אך ורק בשביל שיהודי הנהו; ולא רק רחמים מעורר שיילאק בעינינו בתור נענה ונרדף על לא עון בכפו, אלא גם רגשי כבוד הוא מעורר בלבנו בתור איש אמיץ לב היודע להוקיר ערכו ולחוס על כבודו והמרגיש בקרבו צרך לנקום בזעום נפשו נקמת כבודו וכבוד עמו ודתו.

גם בכל שירת „היהודיה" איננו מוצאים כמעט אף שיחה אחת של אליעזר שבה אין מרירות נפשו ושנאתו להנכרים מדברות מתוך גרונו. אבל נטית נפשו זאת איננה מעיבה את ערכו בעינינו אף במעט. ונהפך הוא: במדה שאש נקמתו מוסיפה להתלקח בקרבו, בה במדה יתרומם בעיני השומעים והרואים אותו, ויקנה לבבם יותר ויותר. מכל דרכיו נראה, כי השנאה והשאיפה לנקמה אינן בשהן בפני עצמן סגולות נפשו; הנן אצלו רק תוצאות מחאה טבעית של איש הרוח נגד העולה והזדון וסלף המשפט והצדק, מחאה מוסרית שנתנה לו הכח והעוז לשאת ולסבול בדומיה את כל הרדיפות והתלאות והבוז והקלון שבם ימררו שונאי חנם את חייו, מבלי שעוממו בקרבו רגשי הכאב ומבלי שהועבה בו הה־ית הערך העצמי. וגם שנאתו של שיילאק להנכרי אַנטאָניאָ ולבני בריתו ושאיפתו העזה לנקום בו הנן רק תוצאות מחאת נפשו, שלא נטבעה ביון עבדות עולמים, נגד הרשעה והזדון, מחאת איש ישר מטבעו הנובעת מלב פצוע וקרוע לגזרים מאכזריות השונאים אותו על לא עון בכפו. ובצדק יאמר היינריך הייננע („Shakes-peares Mädchen und Frauen: Jessika"): „שיילאק איסט מיט אויסנאהמע פאָרציאַ'ס דיא אכטונגסווערטעסטע פערזאָן אים גאנצען שטיק; ער ליעבט צוואר דאס געלד, ער פערשווייגט ניכט דיעזע ליעבע; אבער עס גיעבט עטוואס, וואס ער נאָך האָהער שאַטצט אלס געלד, נעמליך דיא גענוגטהואונג פיר זיין בעליידיגטעס הערץ, דיא גערעכטע וויעדערפערגעלטונג אונזעגליכער שמאָהונגען". „ניין, שיילאק ליעבט צוואר דאס געלד, אבער עס גיעבט דינגע דיא ער נאך מעהר ליעבט, אונטער אנדערם זיינע טאָכטער „יעסיקא מיין קינד". וגם בער־טהאלד אויערבאך (Dramaturgische Aufzeichnungen משנת 1856) רואה בשיילאק „דיא טראַגישע סימפאַטהיע דעם יודענשמערצענס" ואומר כהיינע: „שיילאק ערשיינט גראָססער אלס דיא גאנצע מאַסקענשפיעלענדע לייכטפערטיגער כריסטענהייט".

ואם למרות כל הכבוד שרחש גם לבי ל„שיילאק" לא אתרצה, כשאני בפני עצמי, להעריצו כטיפוס יהודי נכון בכל פרטיו, הוא הטעם שגם ל„נתן החכם" לא אסכים שהוא הטפוס הכולל של יהודי המציאות.

רגילים לראות בשני הטפוסים האלה התגשמות האומה הישראלית לפי שני מושגים: לפי מושג היהודים ואוהביהם ב„נתן החכם" ולפי מושגם של שונאי ישראל ב„שיילאק". אבל באמת אינם מתאימים לא שיילאק ולא נתן החכם אל יהודי המציאות בפרטים רבים. אצל שיילאק יחסר הטוב המוחלט הנמצא אצל נתן החכם בכמות

מרובה על המדה והרחוקה מהמציאות, ואצל נתן החכם יחסר הרע ההכרחי והתנאי הנמצא אצל שיילאק בכמות מרובה על המדה והמתנגדת אל המציאות. פה עוברת הסבלנות והאהבה את הגבול ושם — אי־הסבלנות והשנאה. והצד השוה שביניהם הוא טפוסו של „אליעזר", טפוס יהודי שלם במדותיו ובחסרונותיו ומתאים אל המציאות, שבו נכללו יחד כל מה שירהיב לבנו אצל נתן החכם וירגיע את רוחנו אצל שיילאק.

סבת החזון הנזכר יש לבקש במהותם של אותם המשוררים, יוצרי החזיונות האלה. לסינג היה בשורה הראשונה פילוסוף מוסרי, ושקספיר—פילוסוף פסיכולוגי. ללסינג היתה כונה ראשית בחזיונו „נתן החכם"; ולשקספיר לא היתה כל כונה ראשית בחזיונו „הסוחר מויניציא" כמו שלא ישתעבדו גם יתר חזיוניו לאיזו כונה ראשית. אצל לסינג היתה התורה העיקר והאמנות (קונסט) נשתעבדה לה; ולשקספיר היתה האמנות העיקר והתורה נשתעבדה לאמנותו. לסינג יצר גבורים למטרה ראשית ידועה; מטרתו הראשית של שקספיר היתה יצירת הגבורים כשהיא בפני עצמה. ובעת שלסינג השתמש בגבוריו בשורה הראשונה למופת: להראות על ידם את הדרך שבה אפשר לאנשים ללכת לפי חכמת החיים וחוקי המדות — השתמש שקספיר בגבוריו בשורה הראשונה להראות איך מוכרחים הם בעצמם לכלכל את מעשיהם ודרכיהם במצב ומעמד ידוע לפי חוקי הנפש ותנאי החיים.

שניהם בחרו לאחד מחזיוניהם בגבור יהודי; אבל כל אחד לפני עצמו מטעמים אחרים ולמטרה אחרת.

ללסינג היה דרוש גבור החזיון בטכסיסים רוחניים נעלים, בעקרים מוסריים הנובעים מתורת אמת, והמוכשר ומסוגל לפי יחושו, חנוכו ומעמדו להיות מטיף לסבלנות ולאהבה ולאחוה, האידיאלים שמלאו את כל חדרי לבבו של המשורר המהולל הזה, אשר היה בעצמו מורדף בלי חשך מאי־סבלנותם של רבים מבני דורו. ואת הגבור הזה יכל למצא רק באחד מבני האומה העתיקה שעל ברכיה נולדו כל הנביאים והמחוקקים, אשר לאור תורתם ילכו כל הגוים והלאומים. לסינג היה בן לכהן נוצרי ויתעתד גם הוא בעצמו לכהן בהיכל דתו, וע"כ ידע עוד מנעוריו את ערך תורת משה והנביאים ואת יחוסה אל תורת יתר הכנסיות. וידיעותיו אלה נשתכללו במשך הזמן יותר ויותר על ידי התרועעו את ידיד נפשו משה בן מנחם. וע"י חברו זה, שבו התגשמה תורת המדות של היהדות יחד עם חכמת החיים, יכל לסינג גם להכיר, כי תורת היהדות, תורת האהבה והאחוה הטהורה מכל אי־סבלנות איננה רק קבורה בספרים, כי אם חיה וקימת היא באהלי יעקב ובמשכנות ישראל, וכי דוקא הנושאים את דגל התורה הנעלה הזאת הנם מורדפים בלי חשך כמהו וככל המטיפים ליושר וצדק. ולא רק השפעת בן מנחם, החכם היחיד בדורו, המריצתהו לשום את תורתו בפי בן האומה הישראלית שכבד אותה בכל לב, כי אם גם ההכרה, כי כל תורתו מתאמת את תורת היהדות ובעבור זאת גם נובעת ממקור ישראל. והרבה הרבה מהדברים ששם בפי נתן החכם מתאימים לפעמים גם מלה במלה את אמרי שפר שיצאו מפי חכמי עמנו בתקיפות שונות. אולי רק מקרה הוא ואולי גם בכונה

השתמש בם. כמו שהשתמש במשל המהולל של שלש הטבעות, אשר המשורר האטלקי המפורסם באקאטשיא (Boccaccio), שחי במאה הארבע עשרה, ספר אותו בשם היהודי מלכי צדק שהתוכח את שולטן אחד וירכש לו ע"י משלו הנ"ל את ידידותו של השולטן.

והנה בהיות ללסינג העיקר לגשם בגבורו היהודי את כל תורת היהדות הכתובה והמסורה, למען יוכל למלאות את תעודתו באמונה, להטיף רק לסבלנות, לאהבת ולאחוה — לכן פנה המשורר הזה רק לצד המוסרי של היהדות, היינו הצד האפשרי, ולא שם לבו כלל לצד ההיסתורי, הצד ההכרחי והודאי. הוא הפשיט את התורה מהחיים, כאלו לא היה להם כל יחס הכרחי, ויראו לנו בנתן החכם רק את תורת היהדות המופשטה ולא את חיי היהודים לפי תנאי המציאות, לא את נטיית לב האדם הטבעיות העצומות לפעמים ממצות כל תורה ומהגיון כל שטה. „דאך וואס מאן איסט אונד וואס מאן זיין מוסס אין דער וועלט, דאס פאססט יא וואהל ניכט איממער"— יאמר לסינג בעצמו (במחזה המדובר. מחלקה החמישית, חזון הרביעי). ולפי הכלל האמתי והנכון הזה הוא גם מרשה לכל גבוריו (שכלמו — מלבד הקארדינאל — לקוחים מחסידי אומות העולם) לכלכל את מעשיהם או לכל הפחות את דבריהם ברגעים ידועים שבהם מתגברות אצלם נטיית נפשם הטבעיות, הנשפעות מכל חנוכם ומחזיונות מקריים, על הכרת שכלם והשקפתם המוסרית. ורק לנתן החכם לא יתן להתרגש ולהתרגז אף רגע כאלו לא היה לו לב בשר; רק ליהודי הזה הנרדף על צוארו והנרמס כתולעת בשאט נפש כל ימיו מכל איש אשר רעיתו ושבעת בניו ואחיו יחד את כל בני עדתו נרצחו ונשרפו ביום אחד מיד הנכרים על לא עון בכפם — רק ליהודי הזה הוא נותן כח המתינות והסבלנות להגיד (במחלקה חמישית, חזון רביעי): „דיא פאטריארכען אונד טעמפעל-הערען פערמאָגען דעם באָזען ניכט זא פיעל צו טהון, דאס אירגענד וואס מיך רייען קאָננ-טע". וזאת יוצא מפיו דוקא בשעה שלבו היה צריך להתחמץ ודמו לרתוח מרגז וקצף ומרירות ויאוש!!

והנה כמו שעוברת אצל נתן החכם הסבלנות את הגבול הטבעי בשביל שלסינג חפץ לראות בו רק את היהודי, הנועד לשאת את דגל תורת היהדות בכל טהרה והשתלמותה. ולא שם לבו להאיש שבו — כך עוברת גם אצל שיילאק אי הסבלנות את גבולה ההכרחי. בשביל ששקספיר לא ידע את היהדות כל עיקר וירא בשיילאק רק את האיש, רק את הבשר ודם העומד תחת השפעת החיים וחזיוניה והמוכרח לכלכל את דרכיו לפי חוקי הנפש הטבעים שממשלטונם לא יוכל להשתחרר כל בן אדם אשר לא מתו בו תושיו ורגשותיו.

זה גלוי וידוע, כי שקספיר לא חי מעודו בין היהודים ואולי גם לא ראה מימיו פני יהודי, יען כי עוד בשלש מאות שנה לפני זמנו (בשנת 1290) כבר נאסר על היהודים להתישב באנגליה ורק אחרי מותו נתבטלה הגזרה ההיא. אבל רדיפות היהודים ותלאותיהם ויחס הגוים אליהם ידע היטב מהספרות ומפי השמועה. ובימיו נתפרסם דבר המשפט המקכם שחרץ האפיפיור סיקסטוס החמישי (שישב על כסא כהונתו 1585—1590) על היהודי שמשון צענעדא ועל הסוחר הנוצרי פאולא מאריא סעקי (Secchi) מרומי לרגל תביעת האחרון מהראשון ליטרא בשר מגופו בכח שטר שהיהודי שמשון חתם עליו בלצנות. המקרה הזה קרה בשנת 1586 ונתפשט במשך שנים אחדות בארצות רבות בנוסחאות שונות. ולפי דעת כל כותבי דברי הספרות אין כל תפונה כי על אותו המקרה יסד שקספיר את המחזה של „הסוחר מויניציא" שהוצג על הבמה בפעם הראשונה בשנת 1594

תדפס בשנת 1600. ואם החליף המשורר הגדול הזה בכונה את הנוצרי זעקי על היהודי שיילאק ואת היהודי שמשון על הנוצרי אנטאניא, הוא לא למען העמיד במזיד את היהודי על עמוד הקלון, כי אם בשביל שלא מצא לחזון הנ"ל כמו שקרה במציאות כל טעם ויסוד פסיכולוגי וכל פתרון נכון. שמשון לא הסב לנוצרי זעקי כל רע מעודו ולזעקי לא היה מעודו כל ריב עם שמשון; ואם גם יבזה זעקי בלבו את שמשון בתור יהודי, בכל זאת לא תוכל עוד שנאה כזאת, או יותר נכון שאט נפש כזה להמריץ את החזק להראות להחלש ממנו אכזריות נוראה כנזכרה. שאיפה לנקמה נוראה כזאת בלי כל יסוד נכון היא נגד חוקי הנפש. ויסוד נכון לנקמה כזאת יש לבקש רק אצל האיש שבלבו נאצרה מקדמת נעוריו שנאה נצחת להתקיפים שיענוהו יבזוהו וימררו את חייו בלי הרף ובלי רחם ושיצררו את עמו ואת דתו משנות דור ודור באכזריות נוראה. ושקספיר ידע לקרא את כל הכתוב בדם על לוח לבב היהודי בשנות הבינים, אף אם כאמור לא חי מעודו בין היהודים. וכמו שהשכיל גאון המשוררים הזה לתאר עוד יותר טוב מצעזאר את תכונת נפש הרומים העתיקים, אף אם לא יכל לראותם מעודו, כך השכיל גם לתאר את תכונת נפשו של היהודי האמלל הגוע מעצר רעה ויגון ואת כל ענויו ויאושו באופן נפלא כזה, עד שכל מעלליו ודרכיו נראים בעינינו כדברים המובנים מאליהם. כל מה שנותן בפי שיילאק להגיד להתנצלותו בגלל השנאה העזה העצורה כאש צרבת בלבו להנכרים, לא יכל התוכן נפשות הנשגב הזה להגיד יותר טוב לו גם חי בעצמו בין היהודים בימי הײנריך השלישי שלא נלאה לעקר את שני היהודים עד שמסרו לו את כל הונם ורכושם ונשארו בעירום ובחסר כל.

„אַנטאניא! -- יאמר שיילאק במר נפשו — כמה וכמה פעמים חרפתם אותי בשוק לפני קהל ועדה בלי כל טעם וסבה נכונה. כמה וכמה פעמים כסיתם פני כלימה ותכנו אותי בשער בת רבים: „כופר בעיקר" ו„נמאס שבכלבים", וגם ירקתם בפני ותטנפו את בגדי בריר פיכם. תמיד נשאתי חרפתי בעגמת נפשי הסבלנית, כי הסבלנות היא אצלנו נחלת הורים וירושת גזעננו"... (מחלקה ראשונה, חזון שלישי). מרוע בוערת בלבו השנאה לאנטאניא? — שיילאק משיב כהלכה:

„הוא שחק תמיד לפידי ויבזה עסקי ושכר עמלי, גרף את עמי וינאץ את דתי, הזיק למסחרי ויציקני בלי הרף, הרחיק ממני את ידידי ויסית בשונאי להשמידני. יהודי הנני. האם אין ליהודי ידים, אברים חושים רגשות ותאות? האם לא כנכרי יחיה את נפשו באותו הלחם, יפָגע באותם כלי הזין, יחלה באותן המחלות, ירפא באותן הרפואות, יתקרר באותו החרף ויתחמם באותו הקיץ? אם תדקרונו, האם לא יזוב דם מגופנו? אם תגחכונו האם לא נצחק? אם תנסכו רעל בכוסנו, האם לא נמות? ואם תגדפונו מדוע לא נשאף לנקמה ככל אדם? אם דומים אנחנו לכם בכל הדברים, מדוע לא נשתוה לכם גם בזאת? אם יפגע יהודי בכבוד נכרי, במה ישביח האחרון את שאון רוחו? — בנקמה. ואם יפגע נכרי בכבוד יהודי, מה תהי סבלנותו אם יקח לו למופת את הנכרי? — נקמה". (מחלקה שלישית). — „אתם למדתם אותי את הרשעה והנקמה והנני תלמיד מקשיב..." יקרא שיילאק באחרונה (שם) כנואש, ובקריאה המרה הזאת הנובעת מלבו הפצוע והקרוע לגזרים יש לראות בעליל עד כמה השתדל שקספיר להוכיח, כי כל שנאתו של שיילאק ושאיפתו לנקמה אינן נטיות נפשו הטבעיות, כי אם אך ורק תוצאות מצבו הנורא והנואש, תוצאות התורה שלמדוהו אחרים ביחוסם אליו. ועוד יותר: המשורר יראה לנו באר היטב, כי שיילאק לא ישכח אף רגע, כי השנאה והנקמה אינן סגולות נפש עדינה ורוחו נרח

להן. ועל כי צורריו ומעניו ימריצוהו בעל כרחו לשנא ולנקום, לכן תגדל מרירות נפשו עוד יותר ועם זה הגדל גם שנאתו להאנשים שישהיתו את נפשו, כמו גופו.

והנה בהיות כל מטרתו של שקספיר להראות איך מוכרח יהודי לכלכל את מעשיו ודרכיו לפי חוקי הנפש ונטיות הלב בתנאי חיים כאלה, לכן שם לבו ביחוד להאיש שילאק ולא ליהודי שילאק, לצד ההכרחי שבחיי היהודים ולא לצד האפשרי. ועל כי תורת היהדות היהה כוזרה לו כל עיקר ולא יכול גם לשער בנפשו את השפעתה הרבה על החיים הממשיים של רוב היהודים ועל התפתחות רוחם ונטיות נפשם, וגם לא ידע את הכח המוסרי הכביר שנתנה כירושה להחונים על דגלה לשאת בדומיה את כל המוטל עליהם מבלי יהפכו ממרירת נפש לחיות טורפות — לכן אין להתפלא, אם הפריז מעט על המדה, או יותר נכון: אם לא הראה בדרכי שילאק גם את מעליתיו של היהודי בשלימותן, את הטוב המוחלט, סגולות האומה הישראלית מדור דור ופרי היהדות שמן הנמנע יהפשיטה כל עיקר מחיי היהודי, מבלי הפריז על ידי זה מעט על מדת הרע ההכרחי שבו.

וזהו המעם הנכון שגם שילאק לא יוכל כנתן החכם להחשב לטפוס יהודי שלם וכי רק משניהם יחד יש ליצר טפוס יהודי כולל השלם במדותיו האפשריות וההכרחיות. וטפוס כזה הוא אליעזר שבשירת „היהודיה". ואולי איננו רק מקרה, כי השתלשלות החזיונות שבשירת האפר הזאת דומה בעיקריה להשתלשלות המקרים העיקריים שבשני המחזות הנזכרים. נתן החכם יגדל על ברכיו יתומה נוצרית עזובה מאב ואם, וזאת יעשה גם אליעזר (ואצל שניהם היא נושאה את השם „רחל"). נתן יספר, כי ילדיו נשרפו על לא עון בכפם, וזאת נודעה לנו גם מאליעזר. חותמו של שילאק הוא הקנאה והשנאה העזה וזהו גם חותמו של אליעזר. וכן נושאים גם שיחות שונות אצל אליעזר ואצל שילאק חותם אחד. אבל שונה הוא אליעזר מעט מדרכי שניהם. נתן יספר, כי ביום שהנכרים שרפו את בניו נשבע לכנסיתם שנאת עולם" „אבל לאט לאט שככה חמתו ובינתו שבה ותדבר אליו בקול רך וענוג: הן מה' היתה זאת ואין מהרהרים אחרי מדותיו של הבורא; קומה והתעודד, עשה צדקה ושמר אמונים וכו'" (מחלקה רביעית, חזון שלישי). ואליעזר קורא במר נפשו: „איככה אוכל לאהב את רוצחי בני? איככה אוכל לשכח, כי ילדי הועלו על המוקד על לא עון בכפם?" (מחלקה א'). אליעזר לא ישכח אף רגע את עמו ואת דתו וכמו שילאק יזכיר גם הוא את רדיפות אומתו והלאותיה בכל פעם שימעים את שנאתו להנכרים, ואיננו שואף לנקם רק נקמתו, כי אם גם נקמת עמו ודתו. ונתן ה„חכם" (יותר מדי) יאמר לה„טעמפעלהערר": קאממט וויר מיססען פריינדע זיין! — פעראכטעט מיין פאלק זא זעהר איהר וואללט. וויר האבען ביידע אונז אונזער פאלק ניכט אויסערלעזען" (מחלקה ב' חזון ה'). גם שילאק יאהב את בתו יסכה, אבל רבה מזו היא אהבת אליעזר לרחל; ואף אם לא פיתה מטנה היא גם אהבת נתן לרחל שלו, בכל זאת יתרצה האחרון למסרה לידי קרוביה הנכרים עוד בטרם הכירם (מחלקה ד', חזון ז'), וזאת לא יעשה אליעזר. נתן החכם יפזר ביד רחבה את כספו בין הנכרים (מחלקה ד'. חזון ז'); זאת לא יעשה אליעזר. גם הוא אוהב את הכסף כשילאק, יען כי בו הוא רואה מגנו ומעוזו האחד בחשכת הגולה; אבל איננו שוכב על דינריו כשילאק. וכן לא יסתיר אליעזר, בבואו לידי נסיון, את שאיפתו לנקום בקארדינאל בראָניי; אבל שונה היא נקמתו מנקמת שילאק בכל אופן. הוא איננו „מאָלעראַנטער שוואַמצער" כאשר יכנה ה„טעמפעלהערר"

את נתן החכם; אבל גם נקמתו נעלה על כל בקרת. בשעה שהוא נוקם בקארדינאל הוא גם מקריב את כל היקר לו בחיים וגם את חייו עצמם, ולא על מזבח אותה הנקמה, כי אם לשם שמים, לשם האהבה והדת, ככל הקדושים מבני עמו מדור דור — והנקמה באה מאֵליה. אליעזר יכל לאהב כיהודי ולשנא ככל אדם. ואף אם לא יוכל למשול ברוחו כנתן החכם, בכל זאת לא היה גם מוכשר לנקום כשיילאק. היהודי החי על פי תורת היהדות ותורת היהדות חיה בו לא יוכל בשום אופן להתהפך לחיה טורפת ולמצא נחת רוח בשפיכות דמים, ועוד בישוב הדעת, כאשר חפץ שיילאק. מלבד זאת שהיהודי איננו מסוגל כלל וכלל — לרגל מרך או עדן לב — לשפוך דם איש, לא תרשה לו זאת גם תורת משה. אבל שקספיר לא ידע, כאמור, את תורת היהדות והשפעתה הרבה על חיי היהודי בימי הבינים, ולא יפלא, כי הסתיר משיילאק את האסור החמור הזה, אחרי כי הרשה לו גם לאכול טרפה בבית באַסטאניא...

ישנן שלש מדות שבהן ימודו המבקרים את גבורי המחזות ביחוסם אל המציאות: כך היה מוכרח להיות, או כך היה אפשר להיות, או כך הנהו. ואם נמוד את שלשת הגבורים שלנו במדות האלה אז לא נחטיא את המטרה אם נגיד: היהודי רק בתור איש היה מוכרח להיות כשיילאק; היהודי רק בתור יהודי היה אפשר להיות כנתן החכם; היהודי בתור איש ויהודי יחד הנהו כאליעזר.

מַסָּע בַּעֲרָב.

מאת פרופ׳ דוד מיללר.

בשנה העברה מלאה ממשלת אוסטריא ידי חֶבֶר תָּרִים וחוקרים לנסוע לערב הדרומית לחקור ולתור אותה עד תכלית. בחברת התרים הנבחרים האלה שליחי ממשלת אוסטריא מטעם האקאדימיא הקסרית למדעים נמנו: ד״ר צ. גראף לאנדברג, פרופ׳ ד. מיללר, פרופ׳ אָסקאר סימוני, ד״ר פראנץ קָאססמאט, רופא צבא האניות ד״ר סטיפאן פאולי וד״ר א. יאהן. המרגלים לשם־חכמה אלה עזבו את העיר ווין ביום 24 אָקטאָבר לש׳ 1898, ויתועדו יחד בזוּעֶץ ביום 8 נאָוו., ומשם ירדו ביום 14 לחדש ההוא באניה הנקראה בשם „אמפיטריטא״ ההולכת לעיר עדן. ובחוף עדן מחכה להם אז אנית הקטור השוֹדית „גוטפריד״, והיא אניה קטנה ואמיצת־כח מוכנה ומצוידת בתכלית ההכשר והתקון, ויעודה לשאת את חברת הנוסעים האלה בארבעה ירחים. אז עשו הנוסעים את כל התכונה הדרושה להם למען יוכלו לבוא לארץ ההיא (ארץ תימן). וביום 21 לחדש הנ״ל נסעו באניה „גוטפריד״ מחוף עדן לחוף בעל־האף אשר בין עדן ובין מַקַּלָה, ויושבי החוף הזה הם חוסי שבט המשפחה השלטת המכונה בשם וַאהִידִי, וראש המשפחה השלטת הזאת הוא השולטן מוזין השליט בעיר אַצאַן, ובעוד אשר ראש־החבורה, הגראף לאנדברג, נשא ונתן עם השולטן הזה ע״י חליפות מכתבים ע״ד המסע אשר לפנינו, סָרְנו אנחנו את החורבה ההימיארית הישנה חסן־גרב (חסן־עורבים, מבצר העורבים), ושם העתקנו את הכְּתבות ההימיאריות שכבר נעתקו ע״י חוקרי קדמוניות מכבר פעמים רבות ואשר עד עתה לא נמצא פשר כולן, ועתה עלתה בידינו להשיג את נוסחן הנכון והמדויק. מחוסן אבירי קדם אשר היו במקום הזה ומכל שלטונם והדרם נשארו אך גלים נצים ועיי מפלה. עד כה ועד כה בא אחי השולטן המושל אחמד לבעל־האף, ויתחדש המשא והמתן ויהיו הדברים מסובכים ונִלאים מאד, ואחרי המון־דברים וחילוקי דעות ופלוגתות ארוכות עלתה בידינו סוף סוף להסיע את הארחה אשר לנו ביום 1 דצמבר, ובארחה נמנו שמנה ילידי אירופא (חמשת החכמים בעלי המלאכות, הארון בורי ושני עבדים), שכירינו האַזְכָּרִים תחת פקודת ה׳ בורי, שני השולטנים אחמוד ואבו־בֶּקֶר עם בני לויתם, ואנשי צבא נבחרים משבטי הבדוים, ויהיו לנו גם שבעה ותשעים גמלים ושלשה חמורים, ונלן באחד לחדש דצמבר בגילאַא, ונבוא ביום 2 דצ. לעין־באַ־מעבד, ויקדמו יושבי המקום את פנינו בירוֹת מקני רובה, בשירים ובברכות (תַּשְׁרִית) כמנהג המדינה, ואולם חיש קל עברה השמחה, כי עוד ביום ההוא רחבו ונסבו שמועות, כי יש את לב הבדוים להתנפל עלינו, ומפני הסכנה הזאת חדל הד״ר פוילי מהוציא לפעולות את אשר אמר לעשות בנשף בערב היום ההוא לכבד את חג יובל קיסר אוסטריא בָּאורים, ויהי לנו נשף החשק ההוא לחרדה, ונהי אנוסים להציב שומרים על המצפה מסביב

לשיירתנו כל הלילה, ושירת אחד השומרים המפיקה יגון וּמַנְגִנַת בשווי נגינת, חליפות עודנה מזמזמת באזני.

ונסע משם ונבוא לג א ו ל־א ש־ש ך, והמקום הזה קדש הוא, ואין רשית לירות בגבולו מקנה רובה אף פעם אחת, ושם קדמו יושבי המקום את פנינו בכבוד גדול ובשומע שמחות, גם דרשו גם קבלו מידינו תשורות בעד זקני השֵׁיכִים, וגם השולטנים אחמד ואבו־בקר באו וחשבונם בידם וידרשו מאתנו סכום מסוים חֵלֶף אשר אִרחו אתנו לחברה ונפלפל עמהם בדיני ממונות אלה, ובאחרונה באו על שכרם וילכו להם, ואנחנו נסענו מ ג א ו ל־א ש־ש ך ל אַ ס ב ו ן, ובחצי הדרך בין שני־המקומות האלה ואדי־מאַיפא, ושם הרגיזונו הבדוים בירותם פעָמים אחדות אל מחננו, ואולם לא עשו לנו רעה, ומי יודע אם לא שִׂסו בנו שני השולטנים את הבדוים האלה להרדידנו מעט.

ונבוא ביום 5 דצמבר, בשעה ½ 4 אחרי הצהרים לאַצאַן. ועוד עלי להזכיר מדי דברי, כי בתחלה חפצנו לחנות בנַקַב־אַל־הַגַר (מהלך שעה אחת מאַצאַן), למען בקר את החורבה הנמצאת שם, אך פקודת השולטן חזקה עלינו לבוא אַצאַנה.

ותהי קבלת הפנים באצאן נהדרה מאד. השולטן וחמשת הנסיכים ונושאי המשרות הגבוהות ואנשי הצבא (!) יצאו לקראתנו לפני הארמון ויערכו שם מערכת הוד ויצאו במחול, ויהי המחול הזה כעין רקידת ה„קוטיליון", ולוא הוצג המחזה הזה על במת ישחק. האַפֶּרְטות אזי התענגו עליו הרואים במאד מאד. על כל המערכת ההיא היתה יצוקה הדרת כבוד וגם חוט של חן היה משוך עליו, וגיא החזיון היה נשקף אל מול המבצר של אַצאַן. חזון העיר אצאן (מקור השם הוא—ע צ ם, חזק) הוא יפה מאד, ובה המון מצודות (חסנים, מקור השם—ח ס ן), וכלן סדורות ותלולות במורד סלע איתן והסלע להן חומה, כעין מבצר עשוי בידי שמים, ומקום שם הסלע איננו מוצק כל צרכו חומה בנויה נשענת אליו לאמץ את הבצרון וליתר תקף ועוז, ודרך שער אחד יבואו לתוך המבצר הראשי, והשער חצוב ברזל ורקועי פחים.

והעיר אַצאַן, מקום בירת השולטן, היא כמו קן־אבירים בתוך ערבות ציה, בין שבטים שואפים לטרף, והשבטים האלה יש אשר יתגרו מלחמה בהשולטן ויש אשר ישלימו עמו. לעת בוא השמש ורְפות היום לערוב תמו סדרי קבלה הפנים ומסע המחנות והמחולות והשעשועים, ואז הקריבונו עד לפני השולטן בעל הבירה אשר עתותינו בידיו, ופני השולטן הזה דומים מעט לפני עוף־דורס, אך גאון־מושל נשקף מבבת עיניו.

אז הביאונו אל ההיכל וינהגו בנו מנהג הכנסת אורחים בחסידות יתירה, ויתנו לנו את לשכת קבלת הפנים לשבת בה, ובלשכה הזאת העמידו את כל מִטּוֹתֵינו מִטָּה אצל מִטָּה וגם שלחן וכסאות אחדים לשבת, ונישן שם הלילה (בלילה הראשון יָשנו שם אתנו גם שֵׁיכִים אחדים מצבאות השומרים לראשינו), ותהי לנו הלשכה ההיא גם ללשכת המזון גם ללשכת השיחה, והשולטנים וכל האספסוף אשר אתם לא זזו מאתנו מן הבקר ועד הערב ויסובבונו ויבוננונו בלי הפוגות כיד מדת הכנסת אורחים הטובה עליהם.

והתרמילים והחבילות והחפצים אשר לנו הושמו למשמרת בחדרי אפל אשר לפני ה ח ס ן.

הארכתי מעט לתאר את מקומנו זה, כי מעון היה לנו במשך שמנה ימים. כי תחת אשר ביום הראשון לבואנו הלום הוגד לנו כדבר ברור, כי יכולים אנו לנסוע לבטח לעיר ע ז ב, הודיענו השולטן למחרת היום ההוא, כי היה לא תהיה ו־זין לבוא אל המקום ההוא, ולא התאונן הגראף לאנדברג על הגזרה הזאת.

ביגיעה עצומה ובדמים מרובים עלתה בידינו להכין מסע אֹרְחָתֵנו אל המקום נקב-אל-הגר, תחת פקודת השולטן עבדאלה. והגראף לאנדברג נשאר בארמון ויעזבהו אך לעתים רחוקות לטייל מעט עם השולטן מוזין, ואנחנו אז במחוז חפצנו, בנקב-אל-הגר, ובני לויתנו אצים בנו לכלות מעשינו, ומרגיזים מנוחתנו ומבטלים אותנו ממלאכתנו, בכל זאת הצלחנו לחוק ולהעתיק את הכתבות הידועות מכבר וגם אשר לא נודעו עד היום הזה. כאמור, עֻצַּרְנו השולטן מוזין שמנה ימים באצאן, כי ערום האיש ורודף בצע מעשקות וידע להוציא מאוצרו של הגראף לאנדברג בתחבולות ובחלקות סכומים עצומים מאד, ובכל אשר הוסיף הגראף לשחד להשולטן ההוא מכספו כן אפסה התקוה להשיג גמלים למסע לשוב בדרך אשר באנו, אך כראות מוזין כי לתאות מציצתו הושם גבול, המציא לנו בעד כסף רב את הגמלים הדרושים ויארח אתנו לחברה הוא ואָחיו עד בעל-האף. בדרך בשובנו נפוצה פעם אחת השמועה, כי הבדוים אומרים להתנפל עלינו בלילה — אך בפעם הזאת לא היה לשמועה ההיא על מה לסמוך, ונבוא לבעל-האף ביום 16 דצמבר, ורוחנו נכאה מאד, כי ראינו את המכשולים ואת החתחתים אשר לא יתנונו להגיע אל המטרה אשר הצבנו לנו בערב.

על המקרים אשר קרו בבעל-האף ועל הענינים אשר היו שם בין השולטן מוזין והגראף לאנדברג אפרוש צעיף דומיה, אך זאת אזכיר, כי בתחלה אמרנו פה אחד לשוב לעדן, וכי כבר בעיר אצאן מסרו לי הפרופ' סימוני והד"ר קוסמאט דברים כתובים בספר לאמר: „אם תהיה הנהגת השיירה גם מהיום והלאה ביד הגראף לאנדברג, אז ישובו הם מהר לאירופא". ביום 18 דצמבר בבקר באנו לעדן, ויהי מעשנו הראשון שם, כי הודיע הגראף לאנדברג ע"י התלגרף את האקאדימיא הקסרית, כי הוא מתפטר ממשמרתו, ובכתב חוות-דעת, הכתוב והחתום ביד סימוני וקוסמאט ופאולי ויאהן, ששולח אל האקא-דימיא הקסרית, נתבקשתי אנכי לקחת בידי את רסן ההנהגה, באשר כי „בני החבורה בוטחים בי בטחון בלי מצרים". והאקאדימיא הקסרית חשבה בתחלה כי עוד אנחנו באצאן ותמאן להסכם על התפטרותו של הגראף לאנדברג, ואולם אחרי חליפות תלגרמות הנה והנה פטרה האקאדימיא את הגראף לאנדברג ותפקידני תחתיו על הארחה. ועל דבר המקרים באצאן ועל דבר סבות עזוב הגראף לאנדברג את המשרה ערכנו ספר זכרון אל האקאדימיא הקסרית אני וד"ר סימוני וד"ר פאולי וד"ר קוסמאט.

ויהי כראותי כי יכבד הדבר במאד מאד לנסוע מעדן לשַׁבְוָה, יען כי ממשלת אנגליא הקשה את ערפה ולא תאבה לתת אותנו לבוא שמה, וגם יען כי אחרי המקרים אשר עברו עלינו באצאן ובבעל-האף התעוררה תאות הבצע עד מאד בקרב יושבי המקום, ומכשולים רבים יקומו על דרכנו, נועצנו אני ורעי ונחלט לחלק את המחנה: אנחנו אמרנו לנסוע לסוקוטרא, וה' בורי בלוית ארבעת ילידי הארץ — לעזב-שבוה. אמנם האיש הזה היה קשור בתנאי כתב-אמנה אל הגראף לאנדברג, אך הגראף רצה את בקשתו ויפתח מוסרותיו ויקרא לו דרור ללכת אתנו באשר ילך.

והרעיון אשר עורר אותי לעשות כדבר הזה הוא רעיון יעקב אבינו לבלי שים את כל הנסיון במחנה אחד פן יהיה אסון. גם ראיתי ונתון אל לב, כי נקל הוא לה' בורי להשיג את מטרתו, באשר יתחפש בבגדי איש ערבי, שהוא רגיל בהם ובמנהגיהם ובלשונם ובבגדיהם, ואולי יצליח לחתור ולהגיע עד המטרה בלי עורר עין רעה ושוט לשון כאשר תעורר ארחה גדולה. ויהי אחרי אשר עשינו הכנות רבות ונצא מעדן בראשית חדש יאנואר לשנה זו — בשתי מחנות.

ממשלת אנגליא הואילה לתת אות על ידינו כי רצתה את מעבדנו ותפתח לנו שער בכל מקום אשר דרוש יהיה לנו לבוא בגבול אחוזותיה, ונרד באניה „גוטפריד" ביום 4 יאנואר לש' 1899 ונעזוב את החוף עדן ונבוא ביום 8 יאנואר לגובט-שואב (סוקוטרא המערבית) ונחל לעבוד עבודתנו בשקידה נמרצה בלי עורר כל שאון. הפרופ' סימוני והד"ר קוסמאט יצאו לשוט בעמקים הקרובים אל המקום ולטפס ולעלית בהרים, ד"ר פאולי יצא לתור ולחקור את הצמחים אשר בסביבות המקום, ושאר החברים נשארו באניה ויהיו יוצאים ובאים מן העיר אל האניה ומן האניה אל העיר, מלקטים ידיעות וחוקרים ודורשים וכותבים בספר, ויעבוד הד"ר יאהן את עבודת הקירת שפת הסומאלי, ונעבוד שנינו יחד את עבודת חקירת שפת מאהרא, ואני לבדי החלותי לחקור את שפת סוקוטרא.

לא עברו ימים מעטים ויבוא המקרה לידינו להתודע אל השולטן סְלִים המושל בהולוף אשר אצל טאמארידא (סוקוטרא צפונית-מזרחית), כי בא השולטן לימים אחדים לקאלאנזיא ובידו מכתב מאת ראש הפקידים בעדן. לוא גם לא חפצנו לראות את פניו, גם אז אניסים היינו, פן יקצוף עלינו ויחבל את מעשי ידינו, כי עון פלילי הוא בארצות ההן אם לא יקדם איש פני מושל הבא לעיר, ואנחנו בין כה וכה כלינו את מעשינו בגובט-שואב, ולא היה לנו עוד דבר חפץ לעשות שם. הנה כן נסענו לקאלאנזיא, והוא החוף הגדול בכל חופי הים אשר בסוקוטרא, ונבוא שם אל השולטן סלים, ותהי קבלת-הפנים הראשונה נזעמה מעט, וכעין הקרח הנורא פרוש עליה, וכמו אימה יתירה הטיל עלינו האיש הזה, ברצותו להראותנו בעליל, כי הוא המושל, אפס כי אחרי ראותנו את פניו פעמים כמעט נהפך לאיש אחר, ויבטיח למלא משאלות לבנו לטובה, אף שמר את מוצא שפתיו באין נגרע דבר. אחד מאלף מצאנו את המושל ההוא האומר והעושה, המבטיח והמקיים.

מקאלאנזיא יצאנו לבקר את האיים עבדל-קורי וסמהא, ונשב לסוקוטרא ונחן ונסע לגובט-רה, לראש-קטן, להאכארי, לואדי-פליקק, ולראש אחמר. במקומות רבים עלינו על ראשי הרים רמים, והפרופ' סימוני מדד את גובה ההרים, ומשם נשקף לעינינו מראה רחב-ידים אל פני כל האי ומוצאיו ומובאיו, ויהי ביד החכמים אשר אתנו לחוק את תבנית הגלילות האלה ולתאר בשרד, ועל פי הסכנים והרשימות שנעשו שם אפשר יהיה להכין מַפָּה מדויקת. מַפַּת תבנית הארץ ההיא.

וביום 4 פברואר באה אניתנו להולוף אשר אצל טאמארידא ונעש שם ירח תמים, והשולטן קבל את פנינו באהבה ויעמוד לימיננו ככל אשר היתה לאל ידו. וכל יושבי המקום התחרו יחד לעזור לנו, ונתהלך עמהם באהבה ובאחוה, ומהולאף יצאנו פעם בפעם לימי מספר להרי האגיר, ונשתומם שם על טוב הגמלים המטפסים על מעברות ההרים התלולים מאין כמוהם, אף יצאנו לשוט בסוקוטרא המזרחית והמערבית לאסיף מחקרי ארץ, לרשום תבניתה ולהתבונן אל טבעה, אל ברואיה ואל צמחיה, ואיש איש מאתנו מצא את אשר בקש, ומלא כפו קוצר וחצנו מעמר.

וזה המקום להעיר, כי בעת המסע מסביב לסוקוטרא וגם במשך כל המסע שבענו רצון מאנית הקטור השוודית הנושאת אותנו. על ארחתנו לשבח ולפאר את רב החובל אמיץ-הנפש ורואה את הנולד ה. ע. רוזנגרן, כי הוא היה מעוז לנו ויעש כל אשר דרוש היה לרגל המלאכה מלאכת החקירות אשר היו לפנינו. כל מקום שאנו רוצים לילך לחפש ולתור היה מוליך אותנו, וגם עוזרי רב החובל והמלחים היו הרוצים וזריזים מאד

לעזור לנו בכל אשר חפצנו לצאת מן האניה ולדרוך על היבשה במקומות רבים אשר שם קשה היציאה במאד מאד.

ואני כבר חשבתי מחשבות בעדן לנסוע מסוקוטרא אל חופי הים במאהרא ולבקר את נֶפֶת הַלְּבוֹנָה, והמחשבה הזאת הוסיפה להתברר בקרבי, ואחרי אשר עלתה בידי להציל מפי אנשי המקום ההוא איה תוכל האניה לגשת אל החוף ומאין נוכל אנחנו להרים פעמינו משם לבוא אל אחד ההרים אשר שם עצי הלבונה, וירצו כל חברי הארחה את מחשבתי, באשר כי איש איש מאתנו קוה למצוא שם שלל רב. הן עץ הלבונה עוד לא נחקר היטב, ואלו בשבילו בלבד באנו לארץ הנגב הזאת ואלו לא הבאנו מפה בלתי אם את חקירת עצי הלבונה, תורה שלמה תחת השיחה הבטלה אשר היתה עד היום, דַּיֵּנוּ לשמוח על מסענו ועל תוצאותיו, ומה גם בהיות התקוה משחקת לפנינו, כי עוד הרבה נמצא שם מן הצמחים ומן בעלי החיים יקירי המציאות, ועל כל אלה לקח את לבי דבר שפת המאהרי, אשר אין מקום־חפץ שם נוכל לבוא עד תכליתה כמקום מולדתה זה.

אנחנו הודענו את חפצנו זה לשולטן סלים, ויהי כאשר הואיל להשיבנו דבר, כי נכון הוא לדבר טוב בעדנו אל השולטן עלי אשר בקישן וגם אל אחד מראשי השבטים אשר בנשטון, מקום חוף קטן סמוך לראש־פרטק לפאת מז״ח, לא אחרנו אף רגע להוציא את מחשבתנו לפעולות.

משני מכתבי השולטן אביא בזה את המכתב אשר ערך אל ראשי השבטים בנשטון, להיותו נוגע אלינו ביותר, ואעתיקהו מלה במלה:

„יהי שם ה׳ הנצחי מבורך!

מאת השולטן סלים בן אחמד בן סער בן איפראר אל אהובינו, חביבינו, מחמדי נפשנו, הנקראים בשמותם מחמד בן זאטיט, מוזא בן סער בן הגרין, עלי בן מחמד בן סולימן, עלי בן טמיר בן מואטא והואהיל בן טמיר בן עמיר־גיר — יתן לכם ה׳ את הברכה, יהי שלום עמכם וחסד ה׳ ורצונו לעדי עד.

הנה אנחנו מודיעים אתכם, כי למקומותיכם תבוא האניה „גוטפריד", ובה האדון הנקרא בראפעססער (פרופיסור), ורצוני הוא, כי תחלקו לו כבוד, ותשבו בשכונתו, ואיש מהבדוים או זולתם בל יעמוד לשטן על דרכו, בכל מקום אשר ילך שמה לשוט בארץ, להתהלך לשוח, או לאסוף צמחים ורמשים. אם חפץ הוא לעלות על ראשי ההרים הסמוכים אל מקומכם להשקיף משם אל פני הבקעות ולהתענג על נעם המראה, ארחו נא אתו לחברה, אתם או בניכם, סורו למשמעתו בכבוד, כי היא איש נדיב ולא יחברהו הוות. הוא בא אלינו, ואנחנו חלקנו לו את הרשיון לראות ולהתבונן וגם כבדנוהו כבוד גדול ויפרד מאתנו בתודה ובברכה, על כן נקיה כי אתם תעשו במעשינו. השמרו נא לבל תשכחו דבר מכל אשר אנחנו מצוים אתכם. ישמרכם האל, וחותם דברינו הוא שלום. נכתב ביום ב׳ לשבוע, 16 לחדש שַׁבָּ׳ 1316".

בארבעה לחדש מארץ בחצות ליל עזבנו את סוקוטרא, המכתבים הנ״ל בידינו. ונבוא ביום 6 מארץ בבקר למחוז חפצנו, ולרגלי המכתבים אשר בידנו היתה קבלת הפנים אשר קבלונו חמשת ראשי השבטים וכל יושבי המקום מפיקה אהבה ורצון, עד כי במשך ימים מעטים יכולנו לכלות שם מעשינו. אנחנו אמרנו לצאת מהאניה בקישן. אך הסערה והסופה עצרו בפנינו, ועל כן נסענו למאקאלא, ושם נציב שליט גליב בן עמד, והוא איש חכם ונבון וטוב לב, ויעמוד לימיננו ויהי לנו לעזר.

וביום 16 מארץ שבנו לעדן, ונפשנו כלתה גם נכספה לדעת מה שלום האורחה השניה אשר לנו, השלוחה על ידינו תחת פקודת ה' בורי. שם מצאתי מכתבים ממנו, ועל פיהם נודע לי, כי הוא כבר בא לעדן וכי נפל למשכב נגוע חלי הקדחת שתקפתהו בנסעו לאצאן.

גם מסעו בכללו היה רב התוצאות. אמנם הוא הביא עמו אך כתבות מועטות, כי הדבר שהודיע בפָנַי אחד מבני לויתו, יליד גלילות שבוה, שבעזב ובשבוה נמצאות כתבות למאות, נתברר כדבר כזב, בכ"ז הכתבות שהביא ה' בורי הן יקרות ונכבדות מאד. גם הידיעה הודאית בלאו, שנודע לנו, כי בשבוה מקום שם קוינו למצוא כתבות למאות, נמצאה רק כתבת אחת — היא תוצאה נכבדה לחוקרים. אמנם בורי בעצמו לא בא עד שבוה, אך הוא שלח שמה אחד הבטוחים שבבני לויתו. גם ערך רב להעתקותיו הפוטוגראפיות של בורי, וגם קבוצותיו והודעותיו, אשר אפס קציהן ראיתי בעדן, והוא לא המציאה עדנה לידינו מפני מחלתו אשר כבדה עליו. בעדן נתנו דין וחשבון לראש הפקידים ע"ד תוצאות מסענו, והראש הוא איש חכם ונבון דבר, וישכח שמחה גדולה בהודע לו, כי סוף סוף נחקרו עיקרי שפת סוקוטרא.

עתה אביע אמרים אחדים על אדות תוצאותיה המדעיות של המלאכות, וצריך אני להקדים, כי מצד אחד השינוי ששינתה המלאכות את דרכה ומצד השני אי-המצא בפועל כל הדברים שבשרו על אדותיהם ילידי הארץ ושהבריזה עליהם המסרת מאז ומקדם, הם הגורמים, שהתוצאות הארחיאולוגיות והאֶפיגראפיות של המלאכות אינן מגיעות עד גבול התקוה שנשקפה להן. אבל בכ"ז אין התוצאות האלה חסרות ערך וחשיבות. לא רק הכתבות הידועות והחדשות מחסן גוראב ומנקב-אל-הגר תוכלנה להיות נדפסות באפן מדויק ובנוסח נכון מאד, אלא גם כתבות ממקומות שמשם והלאה אשר לא נודעו עד היום, וכולן במבטא האדראמאנט, תוכלנה להפתח לפני חוקרי המדע. עוד פתוחי אבן והעתקות שונות, אשר לא חקרתים בעצמי, עתידים להפיץ אור על חקירת הקדמוניות.

המסע לאצאן וגם המלאכות לעזב-שבוה שהיתה מסורה ביד ה' בורי הביאו ידיעות נכבדות גם להקר האדמה ותכונתה ותבניתה במקומות ההם.

ומצוינות וראויות להזכר בראש הן התוצאות הבַלְשָׁנִיוֹת של המלאכות. שפת המַאהרא, המדוברת לכל ארך גדותיהם הדרומיות של ערב, מן קישין עד צֵפַר, והידועה עד עתה אך מעט קט באירופא, נחקרה כפלים, על ידי הד"ר אלפרד יאהן ועל ידי אני. איש איש מאתנו הביא אתו המון ספורים-מקוריים, ששמענו במשך ירחי מספר מפי אנשי-מאהרי ונכתבם מפיהם. ד"ר יאהן אסף גם כמה וכמה שירים ארוכים וגם רשימת-מלים גדושה, בעת אשר אני נתתי לאנשי-מאהרי להעתיק לשפתם ספורים אחדים מספורי כתבי הקדש. גם אסף ד"ר יאהן דברים רבים בשפת סאמאלי. ושפת סוקוטרא, המדוברת על טהרתה ביחוד בין יושבי ההרים, כמעט לא נודעה ליושבי אירופא לא היא ולא מקצתה. את השפה הזאת העליתי במצודתי בסוקוטרא. שם אספתי המון נוסחאות מצוים וגם העתקות, ועוד כשבעים שירים קטנים, שאינם נופלים בערכם ממבחר שירי הערביים הקדמונים הנודעים למשגב.

הענין שמביאות שתי הלשונות האלה: לשון מאהרא ולשון סוקוטרא לחקירת השפות בכלל לא גרוע הוא בערכו. אין אלה שני מבטאים ערביים, כי אם שתי בנות לשפת סאבא ולשפת מינא הישנה ויש להן תכונות מיוחדות ונכבדות לחכמת הלשון. הן הן

סוגרות את גבול לשונות בני שם לפאת נגב, ועל פיהן מתבארים הרבה דברים סתומים, וגם הרבה שאלות חדשות מתעוררות. יחוסן לשפות שבכתבית העתיקות הוא כיחוס שפת נפמית (קאפטית) אל השפה אשר בחרט־אנוש (הירוגליפים). עוד דברים אחרים על אדות יחס מאהרא אל סוקוטרא: כמו שבעת הזאת אמיץ הקשר בין אי סוקוטרא ובין גדות־הים מאהרא (משפחה אחת שלטת בקישין ובטאמארידא), כן גם בימי קדם היתה ברית כרותה להן. לשון סוקוטרא באה בל"ם מגלילות מאהרא, אבל עתה נבדלת היא ממנה כל כך, עד כי איש מאהרא ואיש סוקוטרא לא יבין זא"ז. בהברות ובחקי הדקדוק נידעו בשפת סוקוטרא עקבות קדמות יתירה מאשר בשפת מאהרא. בגדות הים נתערבה טהרת השפה ע"י ביטוים ערביים והשפעת לשונות אחרות והרבה ניבים ישנים נבלעו, אך בין יושבי ההרים השתמרה-השפה בטהרתה.

ואשר לחית הארץ ולנטעיה צריך אני להקרים, כי לרגלי העמידה הארוכה שאנית הארחה אנוסה היתה לעמוד על עוגנה בחוף עדן נחקרו סביבות המקום הזה עם הריהם, מזג אוירם, יבולם, צמחיהם, בעה"ח אשר בהם — תכלית חקירה, ולעמת זה המסע הפנימי מבעל־האף לאצאן הביא אך ידיעות מקוטעות וצנומות.

כי מנהל הארחה בימים ההם לא ידע לשים מוראו על יושבי הארץ בלתי אם במדה מצעירה מאד, ועל כן מוגבלות ומצומצמות היו החקירות רק במקום מהלך הארחה ובסביבות היותר קרובות של אצאן, עד שהקבוצות שנקבצו היו רחוקות מדי ספוק, לולא הצליח הפרופ' החכם וגבור החיל מיללר למלא את החסרון לפני חתימת המלאכות ולבקר עוד שני מקומות חשובים מאד בגדות הים, והם: ראש־פרטק ומאקאלה, ולצאת משם אל הבקעות ואל מעברות ההרים ולטפס ולעלות על ראשי רוכסי גבנונים לרגלי החופש והדרור אשר היו פה לחברי הארחה לשוט ולחקור ולעבוד כנפשם שבעם עלתה בידם לעשות במשך ימים אחדים יתר משעשינו באצאן במשך כל המסע ההוא, והמעשה הזה הוא רב הערך להרחבת הידיעה בחכמת הצמחים, וביחוד בנוגע לצמחי ערב הדרומית ולבעהח"י שלה והשתוותם ושנוייהם ביחום אל הצמחים ובעהח"י שבאפריקא המזרחית. חשיבות יתירה יש בנפת הלבונה, שם מצאנו מין באזוועליא מכיל את שְׂרף הלבונה בשעור גדול ויפה לנסיונות חימיים. גם נמצאו שם המון שקצים ורמשים חדשים, שידיעת טבעם תהיה סניף לידיעת תולדות בעהח"י.

יותר נוחים היו התנאים לחקירה זאאולוגית ובוטאנית עמוקה באיי סוקוטרא, עבדל־קורי וסמהא, ורק חֲבָל על שלא היינו שם בחדשי נאוומבר דצמבר, אשר אז יכולים היינו למצוא שלל רב יותר, בהיות כי אנית הקיטור שניתנה לנו למלאכותנו הוכשרה לגשת פעמים תכופות זו אחר זו אל מקומי־גדות־הים רבים ושונים, ע"כ היה הדבר באפשר ביחוד בסוקוטרא לחקור לדעת את תחומי התרחבותם של כמה מינים באפן יתר מדויק ופרטי משנודעו הדברים האלה לפנים, וגם למצוא הרבה מיני רמשים, מהמינים המצוים באפריקא המזרחית, בעוד אשר באמצע האי, בין ההרים, נמצאו מינים מיוחדים למקום הזה. ענין מרובה לענות בו מצאו שם חוקרי סוגי הדגים בנחלים הגדולים בקרבת המקומות ששם הם משתפכים אל הים. מפאת מיעוט הגשמים וחוסר המים המתוקים חודרים מי הים הכבדים במשקלם אל הנחלים ומובילים עמהם שם את דגי הים.

נקל להבין, כי לא זה המקום להודיע את כל פרטי החקירות. עתידים הם לצאת לאור בדרך מדעי אחרי שתיבאנה כל הקבוצות הזואולוגיות והבוטאניות ווינה. הקבוצות האלה יכולות למלא בית משכיות שלם, בהן אלפי מינים שרצים ושקצים ורמשים וחיות

הים ודגים שרוים ושמורים ביין־שרף, וכל מה שיכולנו להשיג, וכל מה שראינו בו צר ת־עלת והארת־עינים לחקירות הטבע — קלמה תיבתנו.

מתיחת יריעות הבד העבות על פני מכסה האניה היתה למעצור למדידות מדויקות של חום האויר, ולכן נעשו המדידות האלה, לפחות. במשך הנסיעות והנדודים בקרב הארץ, ונראה בעליל, כי החום בצל לא עלה כיל"ד במעלות צלזיוס ומעלה לא בערב הדרומית ולא באייה. גם עלי להזכיר כי כשלש מאות תמונות פוטוגרופיות נעשו. והן מתארות את רחבי הארץ ואת המראות הנראים שם בגלילות שונים.

כת יהודית־מֻשלמנית

בארץ תוגרמא.

(המשא אשר נשאתי באספת חוקרי חכמות קדם בעיר פריש, אלול התרנ"ז).
(Congrès des Orientalistes, XI-e Session, Paris, 7 Septembre 1897.)

פתח דבר.

אין לכחש כי משיח השקר, שבתי צבי, מעיר סמירנה (השפ"ו—התל"ו) הוא כין התמונות המפליאות אשר בקורות ישראל הקרובות לזמננו. ואף אמנם עלה המתעתע הלז בעליל על במת התולדה לצחק לפנינו, גם רבו מקורי אמת המחוים דעה על אדותיו, בכל זאת עצמו עיד הצפונות בענין ההוא. ובעצם חסור תחסרנה ידיעות רחבות על טמונות הכתות אשר נולדו מבטן שגיונות הצבי המודח והמדיח. לכן חשבתי לנכון ולדבר בעתו להוציא לאור את הנצירות אשר שמעתי ואשר מצאתי בכתובים על התנועה הגדולה הזאת אשר הרעישה ארץ ימליאה בימים ההם ועוד נודעו עקבותיה עד היום הזה.

ואלה הפרקים לפלגותיהם אשר עליהם תסב דברתנו: א) תפלות המומרים (דונמֶה) אשר בעיר סאלוניקי. ב) י"ח עקרי (או סדרי) דתם. ג) לוח מועדיהם. ד) שיר עברי להלת שבתי צבי. ה) דברי סופר תוגרמי על ש"צ. ו) שיחות על ש"צ. ז) ר' שמואל פרימו. ח) ר' אברהם מאגירסו. ט) מצב עדת ישראל באדריאנופלה בימי ש"צ. י) ר' אברהם היכיני.

בין הספרים אשר מהם אשאב מסעדות לחקירותי, הראשון הוא החלק העשירי לקירות היהודים (הוצאה שניה) מאת החכם גראֶטץ (Geschichte der Juden v. Gtaetz); ולבלתי שנות ושלש את זכרוני, יצוין לבד העלה בין המסגרות בכל המקומות הנחוצים. השני הוא מאמר ר' אברהם עפשטיין (Revue des Etudes juivers, Avril-Juin 1893 p. 209—219) ואיתו ארשום באות E. מלת „תולדות" תרמז אל ספרי „תולדות בני אברהם" (Presbourg, 1887), ומלת „מתק" תורה על ספר „מתק שפתים" לר' עמנואל פראנסים (הוצאת חברת מקיצי נרדמים, בחלין 1892). ויתר המקורים יצוינו ברור בלי קצר את תאריהם.

הכתבים אשר הזכרתי מיוחסים אל כת השבתאים הנעלמים אשר בסאלוניקי. לידיעת הכת ההיא לא היו בידינו עד היום הזה זולתי דברי הנוסע האשכנזי נייבוהר (Neibuhr, קרוב לשנת התקמ"ד) ונתחי הספורים אשר אסף הח' גראֶטץ בעמיר גרנה (504). מני אז לא לקחה אזננו שמץ חדשית בפנה הזאת בלעדי הנפוצות אשר כנסתי אל ספרי „תולדות" (119—120), ועוד יסיתני לבבי בשפק הנבונה בפיהן אם אין. אין להשתומם על מחבור

השמועות בענף קורותינו זה, כי הכת ההיא סגורה בחותם צר לפני החוקר ותסך בדלתים ובריח את מצפוניה מעבור עין חופש אל חדריה פנימה. לכן צדקו רבני קושטנדינה אשר בכתב חרמם נתנו לקרית סאלוניקי את התאר „ארץ כשף" (510).

ומאז ראיתי את הכת ההיא כקפוד סמר לפני לבלתי תת לכל יד לגעת בה, ותשמר נשף לבלתי תשורנה עין, גָדַל החשק בנפשי לחשוף את הסוד הכמוס עמה. יגעתי אף מצאתי גרגרים אחדים. ואחשבה לדעת כי פרי התנובה אשר אספו חפני בעמלי גדול הוא בערכו, אף כי מצער הוא למראה. בראשונה תעלה על שלחננו יריעה קטנה ככף איש אשר המציא לידי ה׳ שמואל לוי, בן ה׳ סעדי לוי מו"ל העתונים Journal de Salonique ו„לה איפוקא" בסאלוניקי. ואלה קורות המציאה היקרה הזאת: זה כעשרים שנה נתן אחד המומרים (דונמֶה) את שמלתו אל התופר לאחות את קרעיה. והנה זה מצא בצלחת הבגד פסת ניר כתוב. אחד אוהבי החיט ההוא ראה את הכתב ויחש את יקר תכנו וישאלנו לרגע קט וימהר אל בית ה׳ סעדי לוי, וזה העתיק לו את הכתב, וישמר לנפשו את ההעתקה ההיא. את הנוסחה הזאת רכשתי לי עתה, ואותה אציע פה עם כל שגיאותיה אשר אתקן בשולי היריעה, ועליה תסבינה חקירותי.

הכתב הלז יחזק את מרבית הידיעות הנתונות לנו מלפנים, ואלה גם הן התמכנה ותבארנה אותו באר היטב, ואיש את רעהו יסעדו, ומביניהם ינוצץ אור בהיר. אמנם שאר נשארו עוד בחוג הנרחב הזה תעלומות רבות אשר מאנו להגלות למרות כל יגיעותי לפתור אותן. בכל זאת אמרתי כי לא טוב לחכות עדי תפרשנה כלנה, ואמהר להגיש הלום את העולה במצודתי, אולי יעזר אחרי כן להוליד מחקרים חדשים בבקצוע הזה.

ואולם טרם אנתח את הכתב ההוא לנתחיו לדרוש את פשר מסתריו, אדבר נא על שמות הכת הסאלוניקית ההיא וכנוייה. התוגרמים יקראוה „דונמה" (מומרים), והיהודים יקבוה בשם „מאמינים"[1]. נראה כי אנשי הכת ההיא יקראו את נפשם „חברים"[2] או, על דרך המשל, „בעלי המלחמה"[3]. עוד תאר אחד להם, הוא „כאזאניקוס" (מין דג קטן)[4] אשר, לפי השמועה, נתנו להם מקדם אנשי אדריאנופלה, ועתה אנסה להערות את מקורו. בראשית אזכירה נא כי המסגד הקדמון אשר להם נמצא בקצה שוק הדגים (באלוק באזאר) בעיר הזאת, ועד היום הראו לנו הזקנים את חרבותיו ברחוב ההיא. או יעלה על לבנו מעשי תעלולי ש"צ אשר בימי שבתו בקושטנדינה השכיב דג בעריסה כהשכיב עולל ויונק, לאמר „ככה ישַׁעֲשַׁע ישראל ויגאל כארצות שביו תחת המזל „דגים" (470). או יחלוף על רוחנו זכרון היקר והכבוד אשר בעלי הכשפים ושיטת הסמלים (Simbolique) הנוצרית חלקו אל הדגה[5] וידענו כי גם מהם דלה ש"צ את דעותיו. איזו מן הסבות האלה הולידה את הכנוי „סאזאניקוס"? לא ידענו אל נכון.

מלבד זאת, לא למותר יהיה אם נקדים פה את הידיעות הנפוצות אשר כתבו לי ה׳ שמואל לוי ואחיו, ואסדרם כל דבר דבור על אפניו ואחברם אל הראיות הנובעות מן המקורים האחרים אשר זכרתי:

1) מ פ ל ג ו ת ה כ ת. לפי הודעת ה׳ בצלאל אחי ה׳ שמואל לוי, לא נשארה בעיר

---

[1] Cf מאמיני כתר אדוננו, E 213; אמונה, אומן: הלאה ד) בשיר עברי, בית א׳. ראה עוד למטה ב) העקרים נו׳ 19. [2] ראה למטה ב) העקרים נו׳ 13 והתחתימה. [3] ראה שם נו׳ 10 והחתימה. [4] תולדות 119. [5] Revue des religions IX-e année, № 3, Mai-Juin 1888; Revue des Etudes juives, T. XIII, №25, Juillet-Septembre 1886.

אחדותה הקדמונה, כי רפו קשריה ברבות הימים ותחלק ותהי לשלשה ראשים, ואיבה ספרידה בין מחלקה ובין רעותה. האחת היא מפלגת „טארפושלים" (בעלי המגבעת) אשר מצנפת מיוחדה יצנפו אנשיה; השנית היא מחלקת „קאבאליירוס" (פרשים) אשר בנעלים חרי הקצה ינעלו את רגליהם; ואנשי השלישית יקראו „חוניוזוס" (חרומים), כי באפס הקצר והשוקע יוכרו לעיני כל רואיהם. בספרי „תולדות" (שם) הזכרתי מפלגות אחרות אשר בקרבה.

2) מצבם בחיים. אין גם אחד בהם דל שואל. וכי ימוך אחיהם עמם, הענק יעניקו לו מהונם, למצער בקרב כל אחת משלש המחלקות לבדה ואין לזרים מן האחרות אתה. רגש האחוה הזאת ירושה הוא להם מראשוני תלמידי ש"צ [1]. האהבה הזאת שוררת גם בין אנשי כת שבתאית אחרת, בין החסידים החדשים [2].

3) תכונתם. הם למדו להתחפש ולכסות את מחשבותיהם במשאון. זאת להם נחלה מן העיקר נו' 16 אשר ידובר עליו למטה. דרך חייהם גדורה בגזית, ויסכו בענן להם לבלתי ישזפו המשלמנים את הליכותיהם. כי יארחו תמיד לחברה עם המתמדנים, אף יתרועעו אתם למראה עין כאחים נאמנים ויאלפו את ארחותם, ובכל זאת ירחקו מהם בלבבם כרחוק מזרח ממערב ויתאוו לגלמודם, זה פלא מפלאי הנפש וממעמקי החלקלקות!

4) יחסם אל יתר בני עירם. מתחת למדי השלום והאחוה אשר זכרנו תתחבאנה איבה וקנאה בין הדונמה ובין התרכים. התוגרמים עוינים את המומרים האלה כי לא יבטחו באמונתם המשלמנית ולא זכה היא בעיניהם, אך יסבלו למרות רוחם את הגרים החשודים האלה כי אין בידם מופתים ברורים למצוא עונם לרדוף. ונפש המחמדנים ערגה לדעת את מצפוני הכת ההיא אשר אנשיה יעצמו עליהם בשיא רוחם אף בחריצות כפיהם להעשיר ולהשגיא חיל.— גם בין היהודים והדונמה רובצת משטמה אשר שרשה פתוח אל ימי קדם, עת מאנו בני דור ש"צ להאמין במשיחותו ויליעבו בו, ותצמח השטנה הזאת בין „המאמינים" (אנשי ש"צ) ובין „הכופרים" (מבחישיו, 486).

5) שפתם. יראה כי ימים רבים אחרי תמורתם למשלמנים היו מדברים בלשון ספרד הבלולה. זאת להם עקב היותם יהודים ספרדים בראשיתם, ועוד כי גם היריעה הנזכרת אשר הגיעה לידנו הלא כתובה היא יהודית-ספרדית. נוכל לאמר כי לא לבד עבדו ראשוני הכת בשפה ההיא, כי אם גם הלבישוה מחלצות תפארה ותקדש בעיניהם. מופת הקדושה הזאת הוא הדבר אשר הנידר הנרגן. נחמיה חייא חיון, לא רק אהב כמורהו ש"צ נגינות ספרדיות [3] אך גם עשה כמתכונתן בהגה עברי-ארמי [4]. והמטיף השובב הלז, אשר הוכיחוהו על פניו עקב הזמירות האלה המהולות בדברי חשק ובשת, הצטדק לאמר: „והנה סדר רוב מסדרי פיוטים... במדינת טורקאי להתחיל בדבורו של קודש שיהא דומה לדבורו של חול" [5]. אולי גם הדונמה ראו ויעשו כתבנית הזאת. למצער בראשית ימי הכת, אף כי תעבו את חיון וינדוהו מקרב עדתם [6].

[1]) אין אחדות כי אם בין מאמיני כתר ארוננו . . . בהם אהבה בהם יחוד אחוה ורעות, 213 E; ראה הלאה ב) העקרים נו' 13. [2]) גרעטץ XI, 12—13. [3]) שהיה תמיד בפיו שיר עגבים: la bella Margarita bianca come in flor 515. [4]) פיוט נאה לאומרו אחר קריאת האדרא רבה והזוהר: לא באלהא מרגליתא בפום דכל בר חי, כי אם בפום רבינו הוא שמעון בן יוחאי (519). [5]) 520; על תבנית שירים מתחקים כאלה, ראה ספרי: Becueil des romances judéo-espagnoles chantées en Turquie, 4—9. נכון להעיר פה כי מעשי התקיי הלז איננו מורשה ליהודים הספרדים לבדם. הלא גם הרב יהודה אריה די מורינה עשה ככה בשיריו, למשל בקינתו: משה מורי, משה יקר דברו, המיישר על מבטא קינתו האיטלקית mosé mori, mosé gia car da verbo (142). [6]) שהלך להתחבר... והם לא

ברור הדבר כי רבים מן הדונמה ידעו לקרא עברית. הלאה[1] יבואר כי הסכינו לקרא כתב רש"י. ולפי העיקר נו' 14 למטה, קוראים הם בכל יום את ספר תהלים. האם יכינו גם להבין אותם? על זאת לא נדע להשיב נכונה. על כל פנים, הכתב הנזכר אשר מלא שגיאות מוכיח כי בעליו לא השכיל בשפת קדשנו. ואין להשתאות על הסכלות הזאת, אחרי עברו כמאתים שנה מן יום הנתק הדונמה מן הגזע העברי. ואולם הלשון הנהוגה ביניהם היא התוגרמית, ואין לפון כי גם תפלותיהם תרגמו אל השפה הזאת. הדור החדש בני הדונמה שכחו את הספרדית כלה. אולי נשמרו בזכרונם כללי קריאה עברית אשר יעזרום לקרוא את תפלותיהם, אם אמנם ישקדו להתפלל כאבותיהם.

6) עתידותיהם. אם נשקיף על מספרם המעט (כאלף משפחות) ועל ריבותיהם, לא יארכו הימים[2] וְיֵחַתּוּ הדונמֶה מֵעָם. חתונות הקרובים בתוך כל מפלגה פנימה, להבדיל ולהרחיק בן ובת ממפלגה אחרת, יצעידום לפזרון ולהִכָּחד מגוי. והיה כי ימעט מספרם מפני חתונות קורבה אלה, אולי ימירו בדת איסלם הפשוטה את דתם הזרועה כלאים, אף יתחתנו עם התרכים. ומן התערובת ההיא יולד דור חדש, כביר הכח והתפארה כתוגרמים והחרוץ כבני הדונמה.

טרם אכלה את דברי אלה, שפתי ברור ימללו כי חלילה לי לפגוע בכבוד הכת הזאת. גם אנכי אחפץ להודות אל דברי נייבוהר המחזיק את אנשיה לישרים ולתמימים אשר לא נמצא בהם כל מום ועולה ולא יותן בהם כל דפי (507). מטרת מאמרי היא מחקר התולדה לבדה ודברי ימי השבתאים לאחור. לא ימינו אלה, כי לא עליכו תטף מלתי.

ועתה אציע את פתשגן הכתב ההוא לכל חלקיו ואגש אל מלאכת תרגומו ונתוח תכניתו, לצרוף ולברר וללבן אותו, כי לרוב חתומות מליו ותהפוכות ידבר.

א) התפלות.

השתים הראשונות משלש התפלות אשר נזכיר נוסדו על התענית. נודע למדי מה יקרת הצומות ביסודי משלחת ש"צ: מראשית מעלליו, הרבה להתענות (206). גם מרדכי מוכיח מאיזינשטאדט, ההולך בדרכיו, השיב נפשו עד דכא למען הוליך פתאים שולל, כי יסופר עליו לאמר: „רוב ימיו היה בתענית משבת לשבת... לן בתענית י"א ימים" (500). כן ארחות תלמידי יהודה החסיד גם המה (507). אמנם כי בעלות שכרון המשוגע הסמירני עד מרום קצו, שלח ידו בקדשי ישראל ויבטל את צומות עשרה בטבת (232) ושבעה עשר בתמוז (240) ותשעה באב (255) עד כי, לפי דברת רבים, משך עליו את עיני השלטן (487), וגם נביא השקר, נתן העזתי, בשבתו בעיר קומירג'ינה, היה מחזק את ידי המבטלים (247). אולם נראה כי, ברבות הימים, היטיבו השבתאים ארחותם (507) ויסר מרזח הסרוחים ההם, ותחת התענג במשתה שמנים ממוחים, שבו להנזר כמלפנים ממטעמי תבל. וכמפורש בתפלה הראשונה למטה, חשבו כי התענית מכפר „כמו ריח קטורת"[3].

לא נדע לבאר איזה יום הוא יום התענית הנזכר בתפלות האלה. לא יוכל היות צום

רצו לקבלו (541). [1]) ג) לוח המועדים. [2]) ראה למעלה 1. [3]) דומה אל מאמר רז"ל: בזמן שבית המקדש קיים אדם מביא קרבן וכו' (ברכות י"ז).

הראבאיאן אשר למרמדנים, כי גם אם התענו בו הדונמה, לא בחפץ לבב עשו זאת, כי אם יהחליק למשלמנים כמבואר הלאה [1]. לכן רחוק להאמין כי הנחה כזאת אל דת איטלאם החשב בעיניהם לצדקה ולזכות כאמור פה. רגע קט חשבתי אולי יום התענית ההוא הוא העשירי לתשרי, אשר מלבד היותו יום הכפורים ליהודים, הוא גם יום מות ש"צ (246). אכן לא תכון השערתנו זאת עם הדברים הנזכרים בתפלה השנית למטה לאמר: „שעשית נס גדול בזה היום עם ארונני המלך ש"צ". לא ידעתי מה הנס ההוא.

התפלה השלישית תסב על הסעודה אשר לבשה הדרת קדש בדעות הקבלה הנוסדות על מאמר חז"ל: „כאלו אכלו משלחנו של מקום" [2]) אשר מוצאו מימי האיסיאים.

גם מצות התפלה בעצמה, ידענו כי גדל חין ערכה בראשית משיחות ש"צ, כדברי הציבות וצעקתם אשר בארנו, מלבד מקרא התהלים אשר יפורש הלאה [3]), אפס כי חללו את קדושתה בהעלות את זכר ש"צ על ראש כל התפלות, וידפיסו מחזורים כאלה עברית וספרדית ופורטוגיזית על שמו. על תכריך „התיקונים" ההם הוחקה תמונת ש"צ עם תמונות שנים עשר שלוחיו או המלך דוד, יחד עם סימני ממשלתו ופסוקי תנ"ך הרומזים את דבר גבורותיו. בתקותם כי קרובה הישועה לבא, הנהיגו השבתים בבית הכנסת אשר בעיר אמשטרדם לברך ברכת כהנים מדי שבת בשבתו, תחת כי עד העת ההיא לא היה מנהג נשיאות כפים גלתי בחגים ובמועדים (227). וקהלת המבורג הגדילה קנאתה לש"צ מקהלת אמשטרדם, גם אחרי הושם במשמר במגדל עז (אבידוס) ותנהג לברך בנוסחת „מי שברך" את „ארוננו מלכנו הקדוש והצדיק ש"צ משיח אלהי יעקב" (כנוסחת התפלה למטה) לא לבד בשבתות כמנהג סמירנה כי אם גם כל יום ב' וה' בשבוע. ואוי לגבר החושך שפתיו מענות „אמן" אחר הברכה, כי נרדף על צוארו ולא הונח לו, אף נחרץ משפטו למות (238). גם אחרי המיר ש"צ את דתו, עוד לא חדלו להזכיר חמש פעמים ביום הכפורים (שנת התכ"ו) את ברכת „מי שברך" על שמו, כי עוד לא הגיעה עד הולאנד שמועת התמורה ההיא (204).

אחרי הקדמנו זאת, אין עוד להתפלא על השגעון אשר ישתף בתפלות האלה את שם ש"צ עם שם ה' הנכבד והנורא, כאמור גם בקמיעות ר' יונתן אייבישיץ: „בשם ה'... ובשרש הנעלם אלקי משיחו" (546). הדונמה גדשו סאת ההוללות הזאת בשפכם שיח ארמית כשפת „הזהר" לשם ש"צ וממלאי מקומו, יעקב קירידו וברכיה. גם הדבקים ביעקב פראנק ערכו תרוגות כאלה לפני כס קדושם (419). ועתה נציג את התפלות האלה:

„ריסיביר תענית" [*]):

„בשם ה' אלוהי ישראל בתפארת ישראל תלת קשרי די מהימנותא דאינון חד אילאה [4]) דארוננו המלך ש"צ מלכנו משיחנו גואלנו משיח אמיתי ירום הודו ותנשא מלכותו למעלה למעלה "כאין "סוף שתקבל ברחמים וברצון זה התענית של אדוננו ש"צ שיהיה תעניתי למעלה כמו ריח קטורת ובזכות שיקבלו כל המאמינים בתלת קשרי די מאימנותא [5]) דאינון חד אלואים [6]) לארנות [7]) היום הזה בכל שנה ושנה מה' [8]) ברזילי תלמיד של אדוננו המלך ש"צ ירום הודו ותינשא מלכותו למעלה למעלה "כאין "סוף בשביל כבוד אדוננו שתעור [9]) רחמים בחסדיך הגדולים בזה מיעוט חלבי ודמי שנתמעת [10]) היום בזה התענית שתפתח לנו שערי בינה ותשלח לנו משיח צדקנו גואלנו לאוציא [11]) אותנו מאפלה לאורה יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי.

---

[1]) ב) העקרים נו' 16. [2]) אבות ג', 4. [3]) ב) נו' 14. [*]) קבלת תענית. [4]) עילאה. [5]) מהימנותא. [6]) אלוהים. [7]) להתענות. [8]) מחכם. [9]) שתעורר. [10]) שנתמעט. [11]) להוציא.

„דיספאזיר תענית[1]:

„בשם השם אלקי אמתי אלוקי ישראל השוכן בתפארת ישראל תלת קשרי די מאימנותא דאינון חד שתקבל ברחמים וברצון זה התענית שלי כמו שתקבל התענית של ח׳[2]) ברזילי תלמיד של אדוננו המלך ש״צ ירום הודו ומיעות[3]) חלבי ודמי שנתמעט היום הזה בזה התענית ויריח בי בריח[4]) קטורת ליפני וליפני וכמו שעשית נס גדול בזה היום עם אדוננו המלך ש״צ מלכנו משיחנו גואלנו משיח אמיתי ירום הודו כשירד בתהומא רבא כך תעשה עמנו ועם כל אחינו בני מאמינים בתלת קשרי דמהימנותא דאינון חד ובאדוננו נסים ונפלאות שתשלח לנו במהרה בימינו אמן וכן יהי רצון ונאמר אמן. אי דיראן סאלמו די קוארינטה[5]).

„תפילה די מיזה די סעודה[6]):

„איסטה לה סעודה די אדוננו המלך ש״צ מלכנו משיחנו גואלנו משיח אמיתי יר״ה ותינשא מלכותו למעלה למעלה כי ״אין ״סוף[7]) איסטה לה מיזה די אדוננו מואיסטרו״[8])...

עוד נטל עלינו לבאר מלי מספר בתפלות הקודמות:

1) אלוהי ישראל. לא נִפְתה למראה התאר הזה אשר בקרבו ישים ארבו, כי ידענו אשר לא לאלהי אמת כי אם לש״צ ירזמון מליו, כדברי ר׳ יעב״ץ: „מה שמכנה אותו נבל מלכא קדישא ואלוהי ישראל כוונתו לשבתי צבי״ (481), או כמאמר אברהם מיכאל קרדוזו: „אלהי ישראל אינו עילת כל העילות... אלא צריך שיהיה סבה שניה״. רבים שמו את הגדופה הזאת גם בפי משיחם: „שש״צ אמר על עצמו שהוא אלקים״, כאשר אמרו גם מעריציו „שהקב״ה נסתלק לעיל וש״צ עלה במקומו״ (482). וזה גם כן דעת ר״י אייבישיץ באמרו „שהסבה הראשונה משגיח רק בכללים והציור אף בפרטים... יכול להשגיח בפרטים ולהתפעל ע״י תורה ותפילה ומעשים טובים... והוא אלקי ישראל באמת״ (554). יתר מזאת העמיק חיים מלאך סטים כי „עשה דמות צלמו של ש״ץ מעץ״ בבית תפלתו אשר בירושלם, וסביב הצלם ההוא רקדו אנשי חברתו לכבוד האליל (509).

2) בתפארת ישראל. הנאום הלז נמצא בקמיעות ר״י אייבישיץ[9]) גם פה למטה[10]) ומובנו ברור במסתרי השבתאים שבפירוש אמר שהוא (ש״צ) מדת הת״ת (התפארת) הספירה הו׳ היינו מדת הרחמים והוייה שמו״, „והתחיל לדכנס בסוד האלקות... תפס במדת התפארת״ (483), „שאמר שקבל מפיו היות מדת הת״ת (494).

3) תלת קשרי די מהימנותא דאינון חד. ידענו מה מגמת השלוש הלז על פי חיון האומר: „דע כי עקר האמונה הוא לידע ולהאמין שהם תלת קשרי דמהימנותא ותלתיהון אינהון חד... והשנים שהם מלכא קדישא ושכינתיה הם התפשטות מן האחד שהוא עתיקא דכל קדישיא... וכל כוונתנו צריך לכוון אלו הג׳ קשרי דמהימנותא וכל התורה ארוגה על זה (523); „והנה עיקר האמונה הוא תלת קשרי ע״ק (עתיקא קדישא) ומ״ק (ומלכא קדישא) וש׳ (ושכינתיה)״; „צריך לכוון בשמע ישראל שהם ה׳ אלקינו ה׳ להלת קשרי דמהימנותא״ (519). ולא ידע עָוֶל בשת לפני המאשימים אותו כי דומה אמונתו בשלשה „פרצופים״ לשלוש הנוצרים, ויצטדק במרמה לאמר: „דבר זה ברור בין הנהו דאיהו מבני היכלא דמלכא אבל לגבי דאינון אטימי לבא... דלא ידעי ולא מסתכלי

[1]) הפסקת התענית. [2]) חכם. [3]) ומיעוט. [4]) כריח. [5]) ויאמרו כזמור מ׳. [6]) תפלת שלחן הסעודה. [7]) כאין סוף. [8]) זאת סעודת אדוננו המלך ש״צ וכו׳, זה שלחן אדוננו...
[9]) בתפארת עוזו, 546. [10]) לוח המועדים: התחלת עטרת תפארת.

ביקרא דמאריהון קשיא להו האי מלתא איך יתכן שרזא דיחודא היא התלת קשרי ודמיא בעיניהו האי אמונה וכו׳ ולא ידעי שגם זה לעומת זה עשה אלהים שכמו שיש תלת קשרי דמהימנותא כך יש תלת קשרי וכו׳ (524). היא האמונה אשר תלמידי פראנק שמוה על נס לעיני הרבנים המתוכחים עמם בעיר לבוב (למברג) וידגלו בה ויתמכיה על יהדות הזוהר לתמהון התלמודיים צורריהם אשר דאבה נפשה למשמע אזן וישימו כף לפיהם[1] (433).

4) למעלה למעלה כאין סוף. ידוע כי בשטת השבתאים הוסר ראש פנת הקבלה „אין סוף" מגבירה, ותחת „הפרצוף" (או דיוקנא) הרוחני ההוא מלך „מלכא קדישא" הוא ש"צ הגשמי (481, 523). ואומרים כי גם משיח השקר ההוא התנשא בצואר עתק לאמר: „אעלה על במתי עב ארמה לעליון" (469).

5) ש׳ צ׳. מראשית מלאכותו התנוססו שתי האותיות האלה בכל בתי הכנסת ויעטרום בעדי עדיים (238). ועד היום הזה יקראו הפראנקים בקצרה בשם שב"צ (438). גם על החסידים החדשים נאמר „שצועקים בתפלה בה בה שבחילוף א"ת ב"ש שבתי צבי"[2].

6) משיח צדקנו. זאת תזכיר את הדבר הידוע כי בראשית בכורי משיחותו „הצדיק... כן הם מכנים לשבתי צבי"[3]. תארים קרובים לאלה המיוחסים לש"צ נשמעו מפי נאללאנד[4] ומן השיר העברי (ר׳ הלאה)[5] והחסידים החדשים גם המה התעללו בנאום עתיק „צדיק יסוד עולם" אשר גדל ערכו בשטת הזהר והאר"י[6] ויכתירו בו את ראש בנסיתם אשר במדינת וואלין (Volhynie) ויחשבוהו לציר העולם אשר עליו יסב תבל ומלואה.

ב) העקרים (או סדרים)

זאת נפלאת בעיני כל חוקר כי רוב מיסדי הדתות ויוצרי הכתות, משיחים ומתנבאים, לא הניחו דעות שטתם בכתובים. בדרך כלל רק תלמידיהם או שלוחיהם יחסו למחוקקם ספר או חוברת האוגרים בתוכם מדרשים ועיונים אשר על ארניהם הטבעה שטתו החדשה, לכן לא נאמנה עדותם מאד. כן גורל ש"צ גם הוא: לא ידעה אל נכון שרש למודיו ותכונתם. גם על הקורות אותו לא נכתב ספר כי אם שלש ועשרים שנה (בשנת התמ"ט) אחרי הגלותו, והוא פרי עט ר׳ אברהם קואינקי (338). אמנם טפלו על ש"צ מחברת עקרים (רזא דמהימנותא) הדומה אל ספר „מהימנותא דכולא" פעל ידי חיון (349), אכן צדקו החושבים כי אין המחברת ההיא מעשה אצבעות המשיח הסמירני (479). כבה קשה להאמין כי הוא מחבר הספר „סהרותא דמהימנותא" הנותן תפלה לאלהים (489). בלי ספק, רק מקשיבי לקחו (464) המה הטחים את הטיח הטפל ההוא הכולל את חמשת עקרי דתו (251).

---

[1]) ראה למטה ב) העיקר נו׳ 1. [2]) Graetz XI, 598. [3]) Cf 115 208 גם הפסוק האחרון „תרוממנה קרנות צדיק", במזמור ע"ה אשר שוררו לכבוד חיון, 547. [4]) פועל פעולת צדק. [5]) Revue des Etudes juives № 35 Janvier-Mars 1889, p. 105 בית ר׳; מורה צדק. [6]) Graetz XI, 110.

התפונה הזאת תתרוצץ בחבננו גם על מחברת ח"י העקרים אשר עליהם נחקור עתה והיא לפי דעתנו לא נכתבה בידי ש"צ, כי בה נקבצה תמצית כל שטות השבתאים הנזכרות, יחד עם המודעה הרבה אשר להתלמידי פֿראנק (425). מלבד זאת, ידוע למבינים כי כל שטה לא תשיג את תכלית שלמותה כי אם בארך הימים. והנה מחברת העקרים הזאת כבר בלולה ושלמה בכל רחב חלקיה הרבה יתר מן החוברת „סהדותא דמהימנותא"[1]. הבדל הגודל בין שתיהן גלוי לעין. אולם הפרטים האלה התלכדו ויתנגשו פה בלי משטר, ובקבוצתם ילין צלמות ולא סדרים: לא השזרו בלולאות התבונה אף לא נקשרו יחד בשרשות גבלות מעשה חושב כתבנית עשרת הדברות או י"ג העקרים להרמב"ם אשר כדמותם התאמץ לעשות המחבר הלז[2]) ולא יכול. כן למשל העיקר נו' 6 היה צריך, לפי טבע תכניתו, להיות סמוך אל נו' 8, והעיקר נו' 7 קרוב אל נו' 12, וכו'. זאת תשיאנו להאמין כי סופרים רבים הביאו ויוסיפו איש אחר רעהו את חלקיהם, והמגיות ההן נספחו ותהיינה לבשר אחד והולד מחברת העקרים האלה. מצד אחר, הלא יְצֻוֶּה בעיקר נו' 10 לבלתי צוד גרים לאמונתם, תחת כי בראשית ימיה שאפו למשוך אחרים ברשתם, והאזהרה האמורה הזאת לא תכון כי אם בתקופת ירידת הכת כאשר נשתה גבורתה ותיעף, ותחת להסיג גבול זרים לא עצרה כח כי אם להגן על נפשה לבדה. בזאת נאמר הון ולא נעמיק עוד לחקור היטב על שנת חבור העקרים האלה כי לא טוב הרבות השערות אשר עמודיהן ירופפו על נקלה.

ועתה נציע נא את נוסחת המחברת הספרדית הזאת אשר תכיל הקדמה קצרה וי"ח עקרים עם התימה, ואחריה נביא העתקה עברית והערות דבקות אל כל עקר לבדו:

„ב ש " צ

„איסטאס סון לאס 18 אינקומינדאנסאס די אדוננו מלכנו משיחנו ש"צ יר"ה[3]):

„לה פרימה אים קי סיאן אקאביד'אד'וס אין לה אמונה דיל קריאד'ור קי איל אים אונו אי' אאונאדו אי אכואיראס די איל נון דייו אי נון משגחה[4]) אה[5]) נינגון מאייוראל אי גוזגאדור אפֿואיראס די איל.

„לה סיגונדה אים קי קריאן אין סו משיח קי אים גואל ב'ירדאד'ירו אי נון איי ריגמיד'ור אפֿואיראס די איל נואיסטרו סי'[6]), נואיסטרו ריי ש"צ, סו סימין די בית דוד יר"ה.

„לה די טרים אים קי נו ג'ורין אין סו נומברי דיל שי"ת ני אין נומברי די סו משיח אין מינטירה קי נומברי די סו סינייור אינטרו איל אי נון איסגיב'לין.

„לה די קואטרו אים קי אונרין אל נומברי דיל שי"ת, אי אנסי קי אונורין אה נומברי די סו משיח אין קואנדו לו אינמינטאן אה איל אי אנסי קי אונרין אה טוד'ו איל קי אים גראנדי מאס קי סו חבר אין סינסייה.

„לה די סינקו אים קי באייאן די אינג'ונטאמיינטו אין אינג'ונטאמיינטו פור ריקונטאר אי פור איסטוד'ייאר אין איל סיקריטו דיל משיח.

---

[1]) ראה הלאה נו' 2. [2]) או המחברים, אם ידים רבות שלטו בכתברתנו. [3]) ירום הודו. [4]) השגחה או משגיח. [5]) אי. [6]) סינייור.

„לה די סיש קי נון סיאן אין אילייוס מאמאד'ורים, אפילו די לאס אומות, אפילו קי לוס אבוריסין אה איצייוס.

„לה די סייטי אין איל דיאה די דיים אי סיש כסליו קי סי אג'ונטין טוד'וס אין אונה קאזה אי אאי קי ריקנמין קאד'ה אונו אה סו קומפאניירו לוקי סינטייו אי לוקי אינמינדייו אין איל סיקריטו דילה אמונה דיל משיח.

„לה די אוג'ו, קינו אייגה אינטרי אילייוס זנות, טאמביין אאון קון מוד'ו קי איסטה מציה די בריאה קון טוד'ו איסטו פיר מוד'רי די לוס לאד'רונים ארימיניסיר קי סי אקאבי'ד'ין.

„לה די מואיבי, קי נו דין עדות אין מינטירה אי נו פ'אבלין מינטירה קאד'ה אונו אסו קומפאניירו אי קי נו סי אינטריגין איסטי אה איסטי אפילו לוס קיכון מאמינים.

„יה די דיים, קי נו סון ליסינסייאד'וס פור אינטראר אה נינגון אומברי אין לה אמונה די לה טוקה אפילו אקין איס טאמביין פור פואירסה קי מיד'ו קי איס די לוס פאמרינים די לה פיריאה איל די כויי אינמרי קון קיראסון קומפליד'ו אי קון בילונטאד' די סו אלמה סין דינגון אונס די נאד'ה.

„לה די אונזי קי נו איי אינמרי אילייוס קיבדיסייאד'ורים אי נו קובדיסיין קוזה קינו איס סוייה.

„יה די דוג'י איס קי פאגאן איל מועד אין 16 דיל מים די כסליו קון אליגריאה גראנדי.

„לה די מריג'י קי אגאן חסד איסטי קון איסטי אי קי ג'אלישיאן די אזיר לה בילונטאד' די סו חבר קומו סו בילונטאד.

„לה די קאמורזי, קי מידין אין לאס איסקונדידאס תעילים [1]) קאד'ה דיאה.

„לה די קינזי, אין קאד'ה מים קי מירין איל נאסימיינמו די לה לונה אי קי פאגאן תפילה קי בירטי לה לונה סום קאראס אינפרינמי איל סול אי ס'יאן פ'אסים קון פ'אסים.

„לה די דיים אי סיש איס קי סי אקאביד'ין אין ארטי די לוס ארימים די לוס מורקים קי איסטו איס פיר סיגארלים לוס אווים, אי פור איל רימאזאן קי נו לים אינבאראסי די אוירלו אי אנסי פיר איל קירבן קי אזין אלוס דיאבלוס נו אימפורמה סי נו סי פאזי, אונה קוזה קי סי קינוסי ארה ב'יסמה קילו פ'אגאן.

„לה די דיים אי סייטי קי נו קינסיגארין קון אילייוס נו אין סוס ב'יד'אס נו אין סוס מואירמים קי אילייוס סין שקין אי סים מוזדים שרין אי סוב'רי אילייו פ'ואי דיג'ו מאלדיג'ו איל ייאזין קון קואמרופיאה.

„לה די דיים אי אוג'ו איס קי סי אקאבי'ד'ין די אזיר ברית מילה אה סוס איז'וס, אי פור איל מיראר איל ריפוד'ייו די סוב'רי איל פואיב'לו כאנטו.

„קי איסמים 18 סדרים אינבילונמי אאון קין מיד'ו קי פארטי די אילייוס סון די לויי די בריאה פירקי אאונדה נו סי קימפליאו לה סיאה, פ'אסמה ב'ינגאנסה די איז'וס די ישראל סמ"ך מ"ם אי סו כימה [2]) אינמינסים סירה מוד'ו אונו נו איסור אי נו התר, נו אינקינאמיינמו אי נו לימפייזה אי מיד'וס אילייוס קונוסיראן אה מי די ג'יקו אסמה גראנדי, אי אקאבי'ד אלוס אלוס חברים לוס קי סון מאמינים אי נון אינמראורון אין סיקריטו די לה נבואה קי איס לה מלחמה קי סי אקאבי'ד'ין די אפירמאר לה בריאה אי אצילות קינו

---

[1]) תהלים. [2]) בתה.

מינגואין קוזה באסטה טייפו דיל דיסקוב'רימיינטו אי די אאי אינדילאנטרי סי אינב'יסטיראן אין איל ארב'ול די ב'יד'אם אי סיראן טוד'וס אנג'ילים, סיאה ב'ילונטאד' קי סי דיסקוב'ראן פריסטו אמן".

וזה תרגום כל עיקר לבדו עם הערותי אחרי כל אחד מהם:

הקדמה. „בש"צ. אלה שמונה עשר פקודי ארוננו מלכנו משיחנו ש"צ ירום הודו".

בש"צ (=בשם שבתי צבי) דומה אל הנאום „בשם ה' אלקי ישראל" האמור למעלה, והוא על תבנית „בשם אללה" אשר למשלמנים או בדמות „ב"ה" „בע"ה" (בעזרת האל) „בס"ד" (בסיעתא דשמיא) „בסימן טוב" או „בס"ט" „במזל צומח ועולה ומעשיר" „בשעת ברכה והצלחה" וכאלה נאומים הנהוגים אצלנו. והמספר ח"י נראה קצוב בצדיה לרמוז על ידו כי ש"צ עודנו חי ולא מת, כאשר נבאר בעקר נו' 15 ובחתימה. אם השערתנו זאת אמת, מצאנו בה משען להקדמתנו כי מספר העקרים האלה היה מעט בראשיתם, ולאט לאט נוספו עליהם שכבות אחרונות עדי הגיעה העת ויאוספו יחד, ואחדים מהם נחלקו לשנים למען השיג את המספר ח"י. ככה נעתק העיקר נו' 7 מעל תאומו נו' 12 אשר שניהם היו בראשונה עיקר אחד כי תכן אחד להם ויֵחָצו לשנים למען השלים את המספר הנזכר, וַיִּנָּתְקוּ איש מאת רעהו ורֶוח הושם ביניהם למען ירחקו ולא תשור עין רואה כי רוח אחת לשניהם. ככה שני העקרים 3 עם 4 (או למצער 3 עם 9) יחוברו יחדו לפי טבעם לולא התפרדו בחזקה למטרת המנין הרמוז אשר זכרנו.

נו' 1 —„הראשון הוא כי יהיו נזהרים באמונת הבורא כי הוא אחד ומיוחד ואין אלוקים זולתו, ואין משנית ושר ושופט מבלעדיו".

כבר הקדמנו[1] לבאר את ערך היחוד הזה לאמתו. הלא יסופר כי „ש"צ אמר על עצמו שהוא אלהים והקב"ה נתעלה בעולמו והניח כל הנהגת עולמות בידו" (485) „חתם את עצמו אני ה' אלהיכם שבתי צבי" (483) „אמר להם שהקב"ה הוא בחור אחד מפואר דומה לו... דומה דודי לצבי" (482) „אמר לפני אנשים רבים הקב"ה בחור אחד דומה לי" (494). והשתוף הזה או השלוש הטמון בחבו ויצמח ממנו, נמצא תמיד בדברי השבתאים, וחזונו נפרץ מאד מהחל בקרדוזו[2] אשר עודנו חרד ולא ירהיב בנפשו עוז להאמין בשלוש והוא מספיק בשתוף „ובאמונת האחדות היה נבוך" (494), ויכונן מונח „סבה ראשונה" (ס"ר) בלי רצון ופעולה על תבל ארצה, עם „העלול" או „ציור" (553) ממנה, מלך ישראל, היוצר והמחוקק באמת (לפי דעתו) אשר אליו תכון העבודה והתפלה (497). ואחריו חיון אשר הורה את השלוש עצמו בלי כסות את מערומיו (343, 345, 349) ויעקב פראנק המלמד את השטה ההיא לתלמידיו (419) אשר התאמצו לשאוב ממאמרי הזוהר דיל ומופתים ללמודם הלז (433). ואולם „ההשגחה" אשר עליה ידובר בעיקר הזה תיוחס לש"צ לבדו[3].— אל נא נשכח להעיר עוד אחת וגדולה היא בעינינו: לא נאמר בעיקר הזה כי האל הוא רוחני ולא גשמי. הדומיה הזאת נמרצה היא והרמז בלי ספק „כי הקב"ה מושג על ידי הדעת של אדם שכבר מסר לנו מפתח בתורתו וגם בכתובים: בתורתו דכתיב ויברא ה' את האדם בצלמו וזה שרש גדול בתורה, בכתובים דכתיב: ומבשרי אחזה אלה" (524) „וישיש לו מהות מושג מבשר ודם" (482). גם הפרנקים כתבו ירם לשטת הגשמות הזאת (426).

---

[1]) א) התפלות. [2]) ובעקבותיו ר"י איבושיץ (363, 386, 398). [3]) „הציור שהוא בבחינת העלול יכול להשגיח בפרטים" (554).

נו' 2 — „השני הוא כי יאמינו במשיחו כי הוא גואל אמת ואין מושיע זולתו. (הוא) אדוננו מלכנו ש"צ וזרעו מבית דוד יר"ה".

זאת תשוה אל מצות דוד יצחקי „שמחויב להאמין במשיחו כיחוד ה' ותורתו" (485), ועשויה על תבנית פתגם המודעה המשלמנית (כלמה'-אל-שהאדה'): **אין אללה כמו אללה, ומחמד הוא שליח אללה"**, והוא שנוי „בסהדותא דמהימנותא" (252) ומשולש במודעת הפרנקים (426). ולא בזאת לבד יקרב העקר השני אל המודעה המחמדנית, כי גם מלת „סהדותא" הנזכרת דומה להעתקה נאמנה ממלת „שהאדה" הערבית, וגם המספר „חמשה" עקרים הכלול ב„סהדותא דמהימנותא" מזכיר את „חמשת התנאים" (שְׁרְט) **אשר** באמונת האיסלאם[1]. הדמיונות האלה יספיקו להראות את פעולת המורה וואני איפינדי על רוח תלמידו ש"צ אחרי המיר דתו. — על יחס ש"צ לבית דוד, נדבר למטה בעקרים נו' 15, 14.

נו' 3 — „השלישי הוא כי לא ישבעו בשם הש"ת ולא בשם משיחו לשקר, כי שם **אדוניו בקרבו ולא יחללו"**.

בתחלה נעיר כי סוף העיקר הזה שאול במליצתו משני כתובים: כי שמי בקרבו (שמות כ"ג, 21) ולא יחללוהו (ויקרא כ"ב, 2)[2]. ראוי לשים לב כי הפסוק הראשון הנזכר פה על שם ש"צ מבואר בתלמוד „זהו מטטרון ששמו כשם רבו" (סנהדרין ל"ח:). ואין להתפלא על זאת, כי הנה לפי קצת השבתאים גם לדעת הפרנקים (426) הפקד ש"צ להנהיג את העולם ואת ישראל במקום המלאך ההוא[3] אשר נחשב בימי קדם למלאך הבינים בין האלהים ובין האדם כמו „המימרא דה'" (לוגוס) בחכמת אלכסנדריה. ובענין השבועה וקדושתה הנאדרת פה והלאה[4], כמעט יחשוב החוקר כי תהפוכות בפיהם והתולים עמב כאשר נזכיר כי שלמה איליון אשר בא בסודם[5] התקלס במורא השבועה ויבז לה, אף כי מצא תואנה לכבות עינים כי „טען להם שלא היו תפילין בתוך אותו כים שנשבע עליו אלא שהיו ב' בצלים" (530).

נו' 4 — „הרביעי הוא כי יכבדו את שם הש"ת וכן יכבדו את שם משיחו כאשר **יכירוהו** וכן יכבדו את כל הגדול מחברו בחכמה".

כמעט דומה אל מדרש רבי עקיבא: „את ה' אלהיך תירא לרבות תלמיד חכם" (בבא קמא מ"א:), אפס כי פה נוסף גם שם משיח השקר. ולפי דברת רבים היה ש"צ בעצמו למופת בקיום מצות כבוד הרב „והעידו תלמידיו ואחיו שתמיד היה נושק התלמוד והמדרשים ואומר שהתנאים והאמוראים הם היו אבותיו ורבותיו בחכמת סוד האלהות" (231, 483).

נו' 5 — „החמישי הוא כי ילכו מן אספה לאספה לספר ולדרוש בסוד המשיח".

גם פה[6] נעירה טרם כל על המליצות השאולות. ראשיתו מעלה על לב את הפסוק „ילכו מחיל אל חיל" (תהלים פ"ד, 8) עם מדרש ר' לוי: „כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש... זוכה ומקבל פני שכינה" (סוף מועד קטן), וסופו מזכיר את דברי אגדת ליל פסח: „וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח". והסוד החופף לפי העיקר הזה על משיחות ש"צ, לא לבד הוא יסוד הקבלה אשר ממקורה היא נובעת, כי אם גם דת

---

[1]) הלא המה: המודעה הנזכרת, חמש תפלות ביום, תענית הראמאזאן, המסע אל עיר קדשם מכה, צדקה לעניים (ראה גם הלאה נו' 13). [2]) על דברת המליצות השאולות האלה, ראה הלאה נו' 4, 5, 13, 18; Cf גם נו' 15. [3]) 231 „שבגלות העבודה היא למ"ט" (494). [4]) בביאור נו' 10. [5]) „זה החצוף הוא אחד מאותן שהוכו במגפת הטמא קירידו" (529). [6]) כמו בעיקרים נו' 3, 4, 13, 17.

ש"צ בעצמה נמשלה לאגוז מוקף שלש קליפות המסתירות אותו מעפעפי ההמון [1]) כאשר השמיעו גם הפראנקים במודעתם לאמר: „האמונה אשר גלה האלהים תכיל סודות הראויים להחקר, אך לא כל האדם ימצאם עד יֵעָרֶה עליו רוח ממרום. אחת התעלומות האלה היא כי עצם האל נפרד לשלשה רשפים אשר ישובו והיו למחברת אחת. ועוד מִסְתָּר אחר הוא כי האל ילבש תמונת אנוש, והרשפים המוגשמים האלה ישפיעו לבני תמותה ישועה ואשר" (426) [2]).

נו' 6—„הששי (הוא) כי לא יהיו בהם רוצחים אפילו מן [3]) האומות אפילו ששונאות אותם".

נתפלא לראות פה כרחל נאלמה לפני גוזזיה את הדבקים בש"צ, הוא ש"צ אשר התיר דם „הכופרים" [4]) ויתן רשיון להרגם אף בשבת באמרו כי המשכים להכותם נפש זוכה לחיי העולם הבא [5]). ור' יעקב אשכנזי גם הוא „מסר נפש להריגה על אשר לא עשה מי שבירך בב"ה לחיי שבתי צבי ופסק דין שמורד במלכות בית דוד היה והתיר דמו של אותו יהודי" (486).

אמנם המתחסדים האלה הפכו את עורם חליפות לרוח היום ויתהלכו פעם ברהב ובזדון, ופעם בענוה, וישחו וישפלו לפי צרכי העת. הראש במנהג זה הוא משיחם אשר בבואו לעיר הבירה ויוכה מכת לחי ביד הפחה היוצא לקראתו, לא נפל לבו בקרבו עקב המהלומה ההיא וישכיל לתת גם את לחיו השני למורטים. וירא כי לא יכול להתיצב כמו משיח נערץ, וישנה את דרכו ללבוש מעטה מושיע נדכה (235) גם בבית כלאו במגדל אבידוס כֹּהֵן פאר כנושא „חבלו של משיח" (236) אשר רצה להקל מעל צואר ישראל (252), כאשר עשה אחרי כן גם יעקב פֿראנק במאסרו במבצר צינסטוכוו אשר מעריציו הסבו את שמו לשם „שער רומי" כאשר קראו השבתאים „מגדל עוז" למסגר משיחם (435). זאת גם אמונת ר"י אייבישיץ המבוארת בקמיעותיו [6]). ומרדכי מאייזנשטאדט גם הוא שם מסוה נענה וחלכה על פניו למען כחש [7]).

נו' 7—„השביעי ביום ששה עשר בכסלו יאספו כלם בבית אחד, ושמה יספרו איש לרעהו את אשר שמע ויבן בסוד אמונת המשיח".

יבוקש למעלה נו' 5 ולמטה נו' 12 על ביאור הענין הזה, גם פרושנו הלאה ג) בשער המועדים על אדות יום ט"ז כסלו הנקרא בשם „פורים".

נו' 8—„השמיני, כי לא תהיה בקרבם זנות, גם אם זאת מצות ב ר י א ה, בכל זה צריכים להזהר מפני הגנבים".

על מלת „בריאה" רמזה לבינה (החתימה) כי שם היא שנויה יחד עם מלת „אצילות" הסתומה גם היא. המובן מתמצית העיקר הנעלם הזה יחזק בלבנו את אשר שמענו על דעת השבתאים בענין הַדִּבְּרָה השביעית מעשרת הדברות. מראשית שליחותו חשק ש"צ בנוֹדֶדֶת הפולנית שרה, גם אם ידע כי משרכת דרכיה, וימהר לקחתה לאשה לאמר: „רוח ה' עלי כמו על הנביא הושע בן בארי ויצו אותי לקחת אשת זנונים" (216). ויפי העלמה הזאת וזמתה משכו בחבלי קסמם לש"צ תלמידים למכביר אשר תרו אחרי עיניהם ולא

---

[1]) תולדות 119. [2]) ראה עוד פרטים אחרים הלאה נו' 10. [3]) =את? [4]) ראה הלאה נו' 8.
[5]) ראה למעלה א) התפלות. [6]) „אשר בחברתו נ״פא לגו" (546). [7]) מסכן מרדכי סובל כל נבלות" (502); „סובל הכל ושותק" (503) מליצה נהוגה גם בפי ר' אברהם היכיני „סובל כמת עלבונות" (E, 210).

אחרי משיחיותו (217). ויפת לב הנערים בסמירנה להלוף חק הצניעות ולפרוע מוסר, ויפזזו ויכרכרו עם הנשים לפוקה ולמכשול לבית ישראל (222). ומשיחם גם הוא הושיב שגל לימינו וישורר את הפסוק „בנות מלכים ביקרותיך" (תהלים מ״ה, 10) באמור אליהן כי שלוח הוא לקרוא דרור (477) „ובשבת היה מעלה שבע בתולות לספר תורה" (489). אולי מעלליהם אלה הביתו את ילדי התוגרמים, אחרי המיר ש״צ את דתו, לקרוא אחרי תלמידיו מרא בשנינת „פישטלאר"[1]) (244) אשר לא ידע גריץ את מובנה (489) וקרובה היא אל תיעבת Pédérastie אשר החכם ההוא אבה לנקות ממנו את ש״צ (484). ועד קץ ימיו האריך בדרכיו אלה ויקח לו נערה מאורשה לאיש אחר (216, E). גם על השבתאים הראשנים בסאלניקי יסופר „שהיו חוטפים הנשים (529), התירו כמה אשת איש (505), החליפו נשותיהם זה בזה גם באו על נערה המאורסה, בם היה ובם נמצא הבא על אחותו ועל אמו (506) והחליפו נשותיהם" (507). ובעצם אמרו על שלמה איליון[2]) מרב היותו רב באמשטרדם ולינדין כי „החזיק בערוה שתחת ידו אחרי אשר הוטמאה עם היעב אחד שהוציאה מתחת יד בעלה בטענה שלא היתה בת זוגו" (529); יש אומרים כי לא תדרי ההעריבות האלה[3]), בכל ליל תשעה באב מדי שנה בשנה[4]). בדרך ההיא הלכו מרבית השבתאים: נביא השקר, שבתאי רפאל „נאף אשת איש וגויה"[5]). קרדוזו „בא על בת אחותו ... הוא בא על בת אשתו ראשונה אסתר ויאמר לה שהיה בהיתר" (499) „וירא ראשית לו זנות יין ותירוש" (496). והיון „נשא שם (במדינת מעהרין) אשה מופקרת" (552) „וברח משם (מבינא שאראי) עם גויה שפחה כנודע שהיה שפחת אברהם מולינא וביום שבת קדש לקח לו שני סוסים וגנב את השפחה" (515). גם פראנק הרים את בתו חוה למדרגת אליהה (436), ומעריציו „כל העריות דומים להם למישור להתיר להם עריות בפרהסיא" (548), ולפי ציוריהם רקדו באילים סביב נערת המד וישקוה — אולי לסימן „זווג שכינתא עם בעלה" או „זווג מלכא קדישא עם מטרוניתא"[6]), כאשר גם ש״צ אהב סימנים כאלה ובהיותו בעיר סאלוניקי חגג את כלולותיו עם ספר התורה ויחבקנו לאמר: „זאת אשת שעשועי" (211). יסוד הרמזים האלה נשמר גם בין החסידים החדשים, אפס כי פשט את בגדי החמר אשר לו, ותהי רק התפלה לסימן „זווג האדם עם השכינה"[7]).

עתה נקל להבין תבונת איסור הגנות אשר בעיקר זה, כי במעטה הסוד יצוה להיות זהירים בהריבות הגנבים. ולמה כל חרדת המסתרים האלה? הסבה מבוארת פה: „מפני הגנבים". אולם מי הם הגנבים האלה? אחשוב כי ירמוז אל „הכופרים" בש״צ[8]) ויהי להם התאר החדש הזה לכנוי מעליה וידוע למבינים כדמות השם „שדין יהודאין"[9]). ומה מקורו? אולי מוצאו מאגדת רבב״ח[10]) אשר הסבינו הדרשנים לבארו על דרך משל[11]). אולי גם השבתאים והמקובלים פירשוהו בדרך המליצה „זיווג שכינתא עם בעלה" (=רנשקי ארעא ורקיעא) כאשר נמצא רבות דומות לה בזוהר (421), והתואר „גנבים" אשר פה יהיה לקוח ממליצת האגדה ההיא „איבא גנבי הכא" ורומז אל „היהודים הכופרים בש״צ". בזאת תפתר התמיהה איך יתכן כי בכתב הלז לא נזכרו „היהודים" אף פעם אחת; כי הנה על ידי ביאורנו

---

1) scorta virilia (244). 2) ראה למעלה נו׳ 3. 3) ביונית Kojnonia mydzike ton afrodiojon. 4) ראה הלאה ביאורנו על ג) לוח המועדים. 5) 492, Cf הגאום „הזדקקותו לנ״ז" (218 E). 6) 420—421, על הגאומים האלה Cf „ע״י זיווגם חדשו העולמות" (481); „זיווג ובעילה" (507); „נשמות אחרות שיבואו מזיווג מלכא קדישא ושכינתיה" (524).
7) Graetz XI 105, 599. 8) ראה למעלה נו׳ 6, והם נקראים גם „מין, אפיקורוס" (מתק 70). 9) Graetz XI, 603. 10) ב״ב 74. 11) חידושי מהרש״א, שם.

זה מצאנו פה את זכרונם למצער בדרך רמז. לא נוכל לפרש כי כנוי „גנבים" הלז רומז אל התוגרמים, כי הלא הם נזכרים הלאה (נו' 16) בשמם מפורש ולא על ידי תאר סתום.

נו' 9 — „התשיעי, כי לא יענו עד שקר ואל ידברו כזב איש לרעהו, ולא יהיו הולכי רכיל (או מוסרים?) זה לזה, אפילו אם הם מאמינים".

ידענו מה שרש דבר נמצא באהבת האמת בין השבתאים[1] ועוד כי מצות העיקר הלז היא הפך מפעלות הפרנקים אשר הסתוללו ברבנים ויעוללו עליהם עלילות ברשע לאמר: „מות ותועבה בסיר התלמוד כי יצוה למאמיניו לרמות ולהרוג את הנוצרים (426) ולקחת דם נוצרי לחג הפסח" (432).

נו' 10 — „העשירי, כי אין להם רשות להכניס איש באמונת המצנפת אפילו את הנכנס (?) בה בחזקה (באונס?). כי כל איש אשר הוא מבעלי המלחמה הוא יבא (בה) בלב שלם ובחפץ נפשו בלי אונס מאומה".

הלאה (בחתימה) נביע אמר על הנאום „בעלי המלחמה" הרומז על השבתאים כאשר זכרנו למעלה (פתח דבר). — הנאום „אמונת המצנפת" הוא שם נרדף אל „דת איסלאם" מאז המיר ש"צ את דתו[2]). — האזהרה הזאת לבלתי הרבות גרים היא יסוד אמונתם, כאשר יעיד חיון לאמר: „כמה פעמים פשפשתי אחרי אשר היו אומרים [מאמונת שבתי צבי] שיודעים סוד האלהות וכולם פה אחד היו אומרים שהם מושבעים[3]) ועומדים שלא לגלות לשום אדם" (515)[4]). וככה יכתב לי ה' שמואל לוי: „הדונמה לא יקבלו אדם בסודם, ולבם יחרד פן יבינו התוגרמים את הגיגם כי אז בא יבא הקץ לעדתם, לכן קשה בימינו אלה לאיש נכרי להספח על קהלתם". בזאת שונה דרך התלמידים מדרך משיחם אשר התהלל לאמר: „והרי מאותו היום אספתי כמה עמרים מהנפשות אשר עשיתי והוספתי מהאומות על ישראל" [487], ויחוקקנו גם ב„סהדותא דמהימנותא" שלו [252]. מן התהפוכה הזאת למדנו למעלה[5]) כי החלה תקופת ירידת הכת ההיא.

נו' 11 — „עשתי העשר [הוא]; כי לא יהיו ביניהם חומדים, ואל יחמדו דבר אשר לא להם".

העיקר הזה אשר תכניתו דומה אל הקודם (כי שם יאסור את חמוד הנפשות לבלתי יצודום בחרם האמונה, ופה יאסור את חמדת ההון והרכוש), עומד מנגד להליכות השבתאים, מהחל בש"צ עצמו אשר חלק למעריציו את הכסף הנתון בידו מאת השר רפאל יוסף צלבי, צרף-באשי במצרים, לעזרת הקהלה העניה והמעושקה אשר בירושלים [219]. ולמעלה כבר דברנו על דרכי חיון ואיליון ודומיהם בענין הזה.

נו' 12 — „שנים העשר הוא כי יחוגו את מועד ששה עשר לחדש כסלו בשמחה גדולה".

ידוע כי הגיל והמשוש הם יסודות עצם אמונתם ואמונת החסידים החדשים[6]) וכי ש"צ עצמו אהב התענוגים ונגינות וישורר גם שירי המון[7]), אף צוה על „הריקוד שיהיה

---

[1]) ראה למעלה נו' 3. [2]) „לבש המצנפת" [252]; „שם הצניף הטהור על ראשו" [219, E] Cf. „עטיפת הישמעאלים" [212, E]. — על המלבוש המיוחד למשלמנים, ראה מאמרי: Quelques actes diplomatiques inédits concernant les Juifs de Turquie, II b, note 45 אשר יראה אור בקרוב, גם התשובה בין ר' משה כהן ורב עיר ברוסה (כהונת עולם קושטנדינה הת"ק, נו' 74) אשר בה ידובר כנראה על תקנה מכוונת לעצור בעד מגפת המרת הדת אשר רבו חלליה בימים ההם. [3]) ראה למעלה נו' 3. [4]) ראה למעלה נו' 5. [5]) בסוף הקדמתי על העיקרים ב. [6]) Cf Th. Reinach Histoire des Jsraélites, p. 284 [7]) 468 „ימהר לפני בצהלה ורנה" [487].

בתיקון ובסדר״ (486).— על החג הלז ראה למעלה [נו׳ 7, 5] והלאה (ג׳ לוח המועדים).

נו׳ 13 —„שלשת העשר, כי יפעלו חסד זה עם זה, ויתאמצו לעשות רצון חברם כרצונם״.

גלוי וידוע כי הכת הזאת, מראשית הולדה, הצטינה בפזרון צדקות לאביונים לקרב את ביאת המשיח ולנחול חיי עולם הבא [1]. ואל נתמה על התרומם מצות החסד פה למדרגת עיקר, כי ברעיון הזה תצא דת ש״צ בעקבות האיסלאם אשר יחשוב את מצות הצדקה (ד׳כאת) לאחד מחמשת תנאיו (שרט) כאשר הזכרנו למעלה (נו׳ 2). גם זאת ראוי להעיר כי העיקר הזה, כמו דת המשלמנים, לא יצוה לעשות חסד כי אם לבני אמונתם ואין לזרים אתם. — סוף העיקר הלז מזכיר את מליצות התלמוד: „עשה רצונו כרצונך״ (אבות ב, 4); „מעולם לא עברתי על דעת חברי״ (שבת קי״ח:) [2].

נו׳ 14 —„ארבעת העשר הוא כי יקראו תהלים בכל יום בסתר״.

למה נגדלה אהבת ש״צ לספר תהלים? אולי יען גם שניהם יוחסו לדוד המלך [3]. יהי מה, בכל קורות ש״צ וקדושיו נפגוש את החשק הנמרץ לספר ההוא. כבר ראינו למעלה (א. התפלות) את המצוה לקרוא בהפסקת התענית את המזמור 40, אולי יען יצדק מובנו אל חליפות חיי משיח נרדף ומקוה, נושע ומבשר ולכל הנסבות אשר נשא ש״צ על נגשיו. אף ראינו את המדיח הזה משורר את המזמור 45 בלוית הנשים, אף מתהלך בחוצות סמירנה ועל שפתיו מזמור 118 (221), דומה אל קריאת „הושענא״ אשר קראו למהוקקם בבואו ירושלימה (בשורת מתי כ״א, 9) כי, כאשר אמרנו למעלה (נו׳ 6), גם ש״צ רצה לעשות כמעשהו. גם (לפי דברת הסופר De la Croix) כאשר קרבו ימיו להיות משולח ביד פשעו לארץ גזרה, לעיר דולציניו „מצאוהו השוטרים בכפר קורונ׳ישמה (בקושטנדינה) והוא עם יהודים רבים מתעלסים בקריאת תהלים״ (490). ככה בקהלת אמשטרדם שררו את המזמור 75 לרומם את חזון (537) [4] — יש להשתומם כי לא נמצא פה זכרון ספר הזוהר אשר, לפי דברת רבים, יקראו בו הדונמה בבית תפלתם תמיד (הולדות, שב), גם הפרנקים יעריצוהו (426). ועוד מקום ספר אחד נפקד פה, הלא הוא ספר שיר השירים אשר, לפי נייבוהר, יקר בעיני הדונמה מערך ספרי משה והקוראן, עקב נמצאו במליצותיו די רמזים לדרושיהם על דרך סוד וענבים (507). — על האזהרה „בסתר״ אשר בסוף העיקר הזה, ראה העיקרים נו׳ 8, 10, 16.

נו׳ 15 —„החמשה עשר, כי בכל חדש יביטו אל מולד הירח, ויתפללו כי תהפוך הלבנה את פניה למול השמש, ויהיו (שני המאורות האלה) פנים אל פנים״.

למותר יחשב להעיר על היקר והערך אשר התלמוד (חולין ס:) והזוהר (א, קל״ו:) וספר השבתאים (חמדת ימים ב׳, מראשו) והלאה יתנו אל התקדרות הירח ואל מולדיו, אל תקופותיו ומסבותיו ואל קידוש הלבנה. אם הדעות האלה לקוחות מדתי פרס לפי מחשבת אדולף פראנק והמעתיק ספרו ר׳ אהרן יילינק [5], או מן שיחות כנען ואשור כדעת ר׳ יוסף הלוי [6], לא לנו להכריע, על כל הפנים קרוב להאמין כי גם רוח האיסלם צלחה על יצירת העיקר הזה. אין לפנן כי כמו הקראים אשר שבו ויאחזו במנהג הקדמון בישראל

---

[1] 486. ראה גם למעלה בהקדמה, 2, מצבם בחיים. [2] על מליצות שאולות כאלה, ראה למעלה נו׳ 3. [3] ראה העיקרים 2, נו׳ 15. [4] על מעללי חזון בארוכה, ראה מאמר חדש לידידי הרב ד. קויפמאן בעתון Revue des Et. j. Avril-Juin 1898, № 72, pp. 256—272. [5]) Die Kabbala, Revue des Et. j. Octobre-Décembre 1844. pp. 184—185. [6]) Leipzig 1844. p. 272.

לחשוב חשבון השנים על פי ראית חדוש הלבנה, וזאת למען החליק לאדוניהם המחמדנים [לקוטי קדמוניות, י"ט], כן גם את הדונמה תפעם רוח האיסלאם בהחזיקם במנהג ההיא [1] ויהי מה, יאומן כי חשבו השבתאים את ש"צ לצלם הלבנה ודמותה, כי הלא הוא מיוצאי חלצי דוד [2], ומצד אחר ידענו כי בימי רדיפות קיסרי ביזנתי השכילו חכמי ישראל להודיע בסתר אל הקהלות את חדוש הירח על ידי הסימן הנעלם הזה: „דוד מלך ישראל חי וקים" [ראש השנה כ"ה:], וגם הרעיון האחרון הזה יכון אל ש"צ אשר, לפי הבלי דניאל ישראל בונאפום, לא מת לשחת כי אם חי עודנו ומלך ימלוך לעולם ועד [338] [3].

נו' 16 —„הששה עשר הוא כי יהיו זהירים במנהגי התוגרמים, יען בזאת ינקרו את עיניהם. ועל תענית ראמאזאן אל יחר להם (=אל יכם לבם) אם יעשוהו (=יתענו בו). וכן על הקרבן אשר יעשו (=יזבחו התוגרמים) לשדים, אין רע אם לא יעשוהו. [רק] כל דבר אשר יוכר לעיניהם, אותו עשה יעשוהו".

החנופה הזאת מסורת היא בידם ממשיחם, אשר גם עליו יסופר כי שני פנים היו לו „לצוד שני שועלים גם יחד": פעם התיהד כיהודים למען תפוש את ישראל בלבם, ופעם השתלם כמשלמנים, וכל זאת להונות את השלטן ואת המופתי (=השופט) לאמר: „מושך אנכי את העברים אל חיק דת איסלאם" [489], עד כי [לפי De la Croix] „נלאה השולטן כלכל את נבליו ויחדל לתת לו את ארוחתו ארוחת תמיד" [490]. תהפוכותיו אלה לא הקציפו את אחיו בני אמונתו הישנה, כי מעריציו התנכלו ויעבירו קול במחנה, אחרי בגדו בדתו, לאמר: „צֶדֶק המשיח בהמירו את אמונתו למען יזכה במשלחתו; כי כאשר התחפש משה ויהי למצרי בהיכל פרעה, כן השכיל ש"צ להתנכר כמשלמאן בחצר השולטאן [טב מלגאו וביש מלבר]" „כי הנה שבתי דקבל עליו אמונת ישמעאלים כבר היה מוכרח לזה כדי לראות כל עניני הקליפה ולגבור עליה בסוף" ולחלץ מן המצר את „ניצוצות" הקדש הפזורות בגוים [488, 501]. או כדברי קרדוזו „בגין דאיהו משבט אפרים מזרעיה דירבעם בן נבט יתחלל הוא וזרעיה בין עכו"ם" [502], או למען כפר על עון הגלולים אשר עבדו בני ישראל בגולה [497] „וה' הפגיע בו את עון כלנו כל העונות שלנו יפגיעו בו שיחזור ויעשה כל עונות שהיו לנו מימי קדם ועד עתה... כי יאמרו עליו שהוא משומד וכופר ובאמת צריך להיות כך" [503]. והתואנה ההיא היתה לכסות עינים גם למרדכי מוכיח וכאשר חשב להתנצר הצדיק את נפשו לאמר: „משיח בן דוד יתחלף מלבושו וילבש בגדי עשו כי מה שהיה צריך להתלבש לבן... יתלבש עתה בלבוש אדום ויהיה זה תמיהא גדולה בעיני הבריות ולזה יאמרו עליו מי זה בא מאדום חמוץ בגדים" [503]. בעקבות ש"צ יצאו גם מקרישיו הסאלוניקים [4] והפראנקים אשר גם הם יתראו דבקים בדת הקתוליקים ואולם לא יתחתנו זולתי עם בני אמונתם [435].— על זאת נתפלא כי בהזכיר העיקר הזה את הראמאזאן ואת הקרבן לא הוסיף גם את הנסיעה לעיר מֶכָּה [5] כאשר נסע קרושם יעקב קירידו קרוב לשנת הת"ן (לפי טוביה כהן הרופא) למען התחסר כמשלמנים [504].

נו' 17 —„השבעה עשר, כי לא יתחתנו עמהם (=עם המשלמנים) לא בחייהם ולא במותם, כי הם שקץ ונשותיהם שרץ ועל זאת נאמר ארור שוכב עם בהמה".

---

[1] על אדות השפעת האיסלם על ש"צ, ראה למעלה נו' 2. [2] ראה העיקרים נו' 2, 14. [3] ראה הלאה בחתימה. [4] 337; ראה למעלה בהקדמה „3. תכונתם" וגם העיקר נו' 8. [5] אחד מחמשת תנאי האיסלאם, ראה למעלה נו' 2.

דימה אל מאמר התלמיד „לא ישא בת עמי הארץ מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ ועל בנותיהן הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה" (פסחים מ"ט:) אשר אולי שאלותו הדונמה על ידי הזוהר (III קנ"ג: „דאשתדל בשקצים דאתמר בהון עם הארץ שקץ") ויהפכוהו נגד התרכים הנקראים בפיהם „קליפות" (תולדות שם). האם עודם שומרים את נפשם מן התערובות עד היום הזה? יש אומרים כי שָׁבַת החק הלז מִטָּהרו, ורבים מהם כבר החלו לבא במסרת חתונות התערובות עם התוגרמים[1].

נו' 18 — „השמונה עשר כי יִזָּהרו לעשות ברית מילה (=למול) את בניהם ולהסיר (=ולגל) את החרפה מעל עם הקדש".

מודעת זאת כי האחד משני החקים אשר ישמרו הדונמה מן היהדות הוא למול את הבן בן שמונה ימים (338). והלאה (ג. המועדים) נראה כי יחגו עד היום את חג מילת משיחם. והסופר Ricaut יודיענו כי ש"צ עסק (אחרי המיר דתו) למול את ילדי ישראל בני שמונה ימים[2]. — המליצה האחרונה בעיקר הזה לקוחה היא מספרי בראשית (ל"ד, 14) ויהושע (ה', 9).

החתימה. — „כי את ח"י הסדרים האלה חפצתי, אף כי קצתם מתורת „בריאה". כי לא שלם הבבא עד הנה, עד נקום את נקמת בני ישראל (מן) סמ"ך מ"ם (=סמאל) ובינתו. בעת הדיא יהיה הכל אחד, לא איסור ולא התר, לא טומאה ולא טהרה, וכלם ידעו אותי למקטן ועד גדול. והזהרת את החברים אשר הם מאמינים ולא באו בסוד המצנפת, אשר היא המדרכה, לבעבור יזהרו לקים את הבריאה והאצילות, ואל יגרעו דבר עד עת התגלות, ומשם (מן היום ההוא) והלאה יתלבשו בעץ החיים והיו כלם למלאכים. יהי רצון כי יִגָּלֶה במהרה, אמן".

להבין שמץ דבר מן שפת עלגים זאת אשר רבה ריקה ושדופת קדים, נחוץ להציע הקדמה קצרה אשר על ידה תבוארנה מעט שתי המלים התאומות „בריאה" (נו' 8) „ואצילות" יחד עם תמצית החתימה הזאת:

„האין סוף" נגלה בתחלה בראש תבנית תבל, היא „אדם עילאה" או „אדם קדמון" אשר בו התאחדנה, לפי המקובלים, עשר הספירות בחוברת[3]. מן השפע הראשון ההוא נבעו בקרני אור ארבע מדרגות העולם: „אצילות, בריאה, יצירה, עשיה" (ר"ת: אבי"ע)[4]. מלת „אצילות" אשר בראש המחברת המרובעת הזאת תורה במובנה הנהוג (כמו „אדם קדמון") על כלל הספירות, לדעת המקובלים האחרונים[5] גם לפי קדמוניהם[6] אשר המציאו גם „מסכת אצילות" המלאה כזבית[7]. הלאה נדבר על „אצילות" אחרת המקבילה אל זאת אך צורתה לה. ותורת השבתאים הביע כי מבטן „עתיקא קדישא" נולדו בדרך אצילות „מלכא קדישא ושכינתיה" (519) או ש"צ לבדו („המצוי אשר נאצל ממנו והוא אלקי ישראל")[8].

„הבריאה" הבאה אחר „האצילות" היא עולם השכלים הנבדלים אשר בקבוצתם יִקָּרְאוּ „כסא הכבוד" או „כורסיא"[9]. בראש „עולם היצירה" הבא אחריהם והמכיל את

---

[1] ראה למעלה בהקדמה (6, עתידותיהם).

[2] Cf. 490. „ובן שמונה ימים הוא בעצמו מל את בשר ערלתו" (E, 219); ואולם נאמר במקום אחר: „נולד מהול ובן י"ג שנה יטיפו ממנו דם ברית" (E, 218).

[3] Die Kabbala p. 130.

[4] Studien über jüdische Religions-philosophie v. A. Schmiedl, Wien 1869, p. 127.

[5] Die Kabbala p. 143.

[6] „אצילותיו שהיא שרש לכל הבא בגבול" (דרך אמונה לר' מאיר גבאי י"ג:).

[7] Graetz VII, 219.

[8] 554.

[9] Die Kabbala, pp. 43, 162.

הכוכבים ואת הגלגלים, נצב המלאך „מטטרון" אשר נקרא בשם זה Metà Thrònos ביונית יען הוא עומד אחרי „כסא הכבוד" אשר זכרנו[1]. והשבתאים אומרים „שבגלות העבודה היא למ"ט"[2]; ולפי שיטתם, זאת חטאת ישראל כי תחת להתפלל לש"צ אשר לו לבדו נאוה הכבוד וההוד „ולו צריך לעבוד והעובד לזולתו אינו עובד לאלהי אמת" (554) עתר יעתרו לסבה ראשונה (עתיקא קדישא) כדרך הפילוסופים או לבחות השפלים כמעשה עובדי העצבים „ושישראל עכשיו בלא אלקי אמת כדי שיצדק פסוק שבחו אל מושיעם וכו'" (482) כמאמר קורדוזו „וימים רבים לישראל ללא אלקי אמת" (497).

והמצב המעציב ההוא לא יעמוד, לפי תורתם, רק כל עוד ישראל בגולה בקרב הישמעאלים הנקראים גם „קליפות"[3] אשר הן „אצילות צד השמאל"[4] הנאצלות מן השטן והן „סמאל וכיתתו"[5] הנזכרות למעלה. והוא לא יחלוף כליל רק אחרי מפלת הממשלה ההיא מתגרת „האצילות של צד הימין"[6] וישוב „כסא הכבוד" לאיתנו כי „לא השם שלם ולא הכסא שלם עד שיאבד זכרו של עמלק" (מדרש שוחר טוב על מזמור ט', 8—7).

וכאשר יקרבו ימי הגאולה ההיא „בההוא זימנא יחזור שבתי צבי לגלות עצמו"[7] כי עודנו חי (332), ובטעות „כולם חושבים עליו שהוא מת ואינו כן"[8]. אז תבקע כשחר עת רצון „ועולם התיקון" אשר עליו נשאו משא גם האר"י[9] וגם השבתאים (230). והיה באחרית הימים ההם, שָׁבַת ישבתו כל חקי האיסור וההתר (230) „ויתבטלו דיני התורה ע"י המשיח" (E, 212).

תשוקת הבטול הזה תפעם תמיד את השבתאים מאז נולדה תנועת משיחות ש"צ (230). המה „חתרו חתירות להסיר עולה של תורה ולנתק מוסרות הדת"[10] „התירו... לעבור על דת אלהיהם, צוו עבור על דת" (מתק, 69). ותהי ראשית מעשיהם להשחית את היהדות כי השביתו את צום עשרה בטבת (232). גם מגמת פני ש"ץ להפר חקי התלמוד כי „האכיל חלב כליות... גם עשה ברכה... ברוך מתיר אסורים" (484), והנאום הזה דומה למליצת חתימתנו: „לא איסור ולא התר". אף אחרי המיר דתו שאבו מעריציו חיל מן התהפיכה הזאת אשר נקדשה בעיניהם „ובימים ההם כתב נ"כ (קרדוזו) אגרות פלסתר, לחכמי עיר איזמיר ודי בכל אתר ואתר, לחזק האמונה בש"צ אחד אשר תורת משה הרס וסתר"[11]. ויהי כל הגיונם לברוא „תורה חדשה" (524). ובספר אשר יחסוהו לר"י אייבישיץ כתוב כי „אין צריך לעשות המצות ולקים התורה" (363, 554) וכי המקובל העוסק בסודות התורה יוכל לעבור עבירות בלי מכשול לבב (386) „ונתן בזה יד לפושעים מאמיני ש"ץ... כי יאמרו רב לנו מצאנו תנא דמסייע... פרקו עול התורה וכל המצות" (548).

---

[1] שם. [2] 494; ראה למעלה נו' 3. [3] ראה למעלה נו' 17. [4] Graetz VII, 482. [5] Die Kabbala p. 164. [6] Graetz שם. [7] „וזה שהיה ראש בתוגרמא חוזר לגלות עצמו" (503), „והשתא מתחיל לגלות עצמו" (502). [8] 502; ראה למעלה נו' 15. [9] Graetz IX, 423. [10] Graetz XI, 598. [11] 497; ראה למעלה נו' 16.

ג) לוח מועדיהם.

ה׳ סעדי לוי בלוח השנים אשר הוא מוציא לאור, העפיל זה שנות מספר לקבוע את מועדי הדונמה, אשר לפי דברת בני, מרדוכו ויעשמיהו עקב מלאו לבו לחשוף תעלומותיהם אלה. וה׳ שמואל לוי יספר לי גם כן כי השבתאים ההם יבאו תמיד אליו לקנית את לוחות השנים אשר היא מוכר בסאלוניקי, וכל זאת ברפצם לדעת את קביעות השנה ליהודים אשר על ארגיה הטבעו בלי ספק גם חגי הדונמה.

הנכבד במועדי ש״צ הוא „הראשון להורתו״. בָאורים ובגילה והדוה כבדו את יום הראית אותות הדרין. גם ימי הולדת אותו ומילתו ועָנְדו (בדמיונו) עטרת תפארת, קבועים פה כאר היטב. את יתר החגים אשר רוח החידה מרחפת עליהם נינע לבאר ככל אשר לאל ידנו.

מלבד הפרינים והתקינים אשר יביא „לוח המועדים״ הזה אל הדברים הידועים לנו כבר, נראה בו להמתין יכבנו לא לבד שנוים רבים בין קביעותיו ובין הקביעות הנובעות ממקורים גלויים, כי אם גם הסרון מקראי קדש אחרים הראוים להמנות במספר אלה ונפקד מקומם פה, כמו: אחד בתשרי, הוא יום השמיע ש״צ את משיחותו בחצוצרות וקול שופר בבית הכנסת אשר בסמירנה (221); העשירי בו, הוא יום מותו בעיר דולצינייו [1]; עשרה בטבת אשר צוה להפוך אותו למשתה ויום טוב ולששון ושמחה; יום שנים ועשרים בו, אשר בו הלך למסעיו לבא עירה קושטנדינה ולקחת את הנזר מעל ראש השלטאן (485); ארבעה עשר בניסן, יום הקריב לבא אל „מגדל עוז״ להֵאָסר, ובבואו קרוב למבצר היה ערב פסח וישחט כבש לשם קרבן פסח״ (486), הוא הזבח אשר לפי דברת רבים, יחגוהו הדונמה עד היום הזה בשם „חג הכבש״ (תולדות, שם); יום חמשה עשר או עשרים ואחד בו, הוא היום אשר, אחרי המיר דתו „רצה הקב״ה... להשרות שכינתו רוח קדשו על הגואל האמתי... להושיע ולגאול את ישראל״ (489); שלשה עשר באליל, יום המיר דתו (243), וכאלה קורות רבות הערך אשר לזכרונם היה ראוי לקבוע חגים.

מאין דרך אחרת לפתור את החידה הזאת, נאלץ לחשוב כי מחשבת כותבי „לוח המועדים״ הזה היתה להגביל את חגי ש״ץ על מספר י״ג כמנין מועדי ישראל (1 פסח, 1 שבועות, 1 ראש השנה, 1 יום הכפורים, 1 סוכות, 1 שמיני עצרת, 1 חנוכה, 1 פורים, 5 צומות), הוא המספר אשר נקדש לישראל (למשל י״ג מדות: שמות ל״ד, 6). ואין לתמוה על דקדוקי מספרים אלה בקרב הדונמה, כי לפי השערתנו למעלה [2] שמו את לבם גם על המספרים ח״י וחמשה. ועתה נציע נא את „לוח המועדים״ עם ביאורנו אחר כל אחד מהם:

—„14 סיון: מועד צמח״.

נראה כי מלת „צמח״, אשר עליה נשוב לדבר למטה [3], נבחרה פה יען נמצאה יחד בפסוק אחד עם כנוי „צבי״ אשר לש״צ (והיה צ מ ח ה׳ ל צ ב י ולכבוד: ישעיה ד׳, 2). לא נרע איזה המקרה בתולדותיו אשר אליו ירמוז החג הלז.

—„21 סיון: נמשח ע״י אליהו״.

---

[1]) 256; אולם ראה למעלה א. התפלות. [2]) ב. הקדמה והעיקר נ׳ 2. [3]) ה. שיר עברי: בית ג׳.

אין לפון כי זה הוא נביא השקר, נתן העזתי, אשר מיום ראותו את פני ש"צ התאמר לאליהו התשבי אשר שב לתחיה לסל את המסלה לפני המשיח (218) „ויקרא נתן הנביא בקול גדול זהו מושיען של ישראל", גם „אמר... אליהו הנביא נתן לי ספר המתחיל... הנה בן נולד למרדכי צבי" (473), הוא הספר הגנוז אשר גם אברהם היכיני התעה בו את ש"צ ויוליכנו שולל (470). אולי הידיעה החדשה הזאת כי ביום „כ"א סיון נמשח" תועיל להפיץ את עננת הספק הרובצת על יום בוא הנבואה הראשונה אל העזתי (474). ולא לנתן לבדו נגלה אליהו כי לשלום קארמונה, אחד ממעריצי ש"צ (484). אף הסופר Galland יעתיק נבואה על דרך ראשי תיבות כאלפא ביתא לכבוד ש"צ אשר הודיע הנביא התשבי ליהודי אחד מארץ הגר [1]. ראה עוד הלאה [2] המליצה: „בבוא אליו נתן הנביא, נצעק לאליה אבי אבי".

—„24 סיון: נתנו לכם בעצם היום הזה".

לא אנקד את המלה הראשונה „נְתָנוּ" כי אז לא נדע מי הוא הנושא שלה בלשון רבים, לכן בחרתי בקריאה „נְתָנוֹ", ובכן הנושא הוא „האל" או „נתן" אשר גם רמוז שמו במלה הזאת (נתן=נתנו), והנשוא הרשום בכנוי הפעול הנסתר הוא ש"צ, ויהיה מובנו: נתן הנביא או אליהו הודיע בקהל את משיחות ש"צ שלשה ימים אחרי המשח אותו בסתר (ביום 21 סיון הנזכר לפני זה).— הנאום „בעצם היום הזה" יכון מאד לרוח מליצת נתן העזתי אשר, לפי הנודע, שכל את ידיו לכתוב רמות ונגידים בשפה נפוחה אך ריקה ובוקה ומבולקה וכל רוח אין בקרבה (217). — כמעט נפתה לבי לחשוב כי נוסחת „לכם" היא טעות סופר תחת „לחם", ואל נתמה על המצא משגה כזה בכתב הלז אשר עצמו בו השגיאות („לאדנות" תחת „להתענות", „שנתמעה" במקום „שנתמעט", „לאוציא" תחת „להוציא", „תעילים" חלף „תהלים", „כיטה" תמורת „כיתה" וכו'). נשאר לנו איפא להבין מה „נתינת הלחם" אשר ידובר עליה לפי השערתנו האחרונה? אולי הרמוז אל נתינת מכסת 4000 תאליר (474) אשר לקח ש"צ מרפאל יוסף צלבי למען עניי ציון ויקדש בעבורם בעיני העם (214). אם אמת בפי השערתנו זאת הנה מצאנו פה קביעות יום לחלוקת הכסף ההוא אשר לא פרש עדֶנה מתי היתה [3].

—„9 תמוז: התחלת הלבוש הנפש".

לא זרה לנו מלת „לבוש" כי ידענו את מושגיה השונים בכתבון השבתאים. פעם מובנה „התנוסס הרוח" [4]), ופעם „הגשמה" [5]) או „המרת הדת" [6]). המובן האחרון הזה ברור יותר בפתגם הידוע „לבש המצנפת" [7]). — ואולם מה הענין אשר אותו יחגו ביום הזה? ראה הלאה (באורנו על: 17 תמוז, 3 אב).

—„17 תמוז: ראשון להורתו".

הוא יום התענית אשר בטל אותו ש"צ בימי מאסרו ב„מגדל עוז". ואולם תחת הסבה הזאת כי הוא „ראשון להורתו" שמענו אחרת מפי ססםורטאס והוא כי, לפי רוח דמיון ש"צ, נוספה בו רוח המשיחות ביום ההוא (240). ויש סמך לסבת „ראשון להורתו"

---

[1]) R. des Ét. j. № 35, Janvier-Mars 1889, p. 105. [2]) ד. שיר עברי; בית ו'. [3]) ראה למעלה קביעות כזאת ביום 21 סיון. [4]) „יתלבש ברוח הקדש" (502). [5]) להתלבש עצמו בההוא כהן און (503). [6]) „יתחלף מלבושו וילבש בגדי עשו... להתלבש לבן... יתלבש עתה בלבוש ארום" (שם). [7]) ראה למעלה ב. העקרים גו' 10.

לפי הנאמר הלאה כי „21 אדר יום שנולד" והזמן אשר בין שני החגים האלה כתשעה חדשי הריון. איככה נשלים את שתי הדעות האלה יחד? אולי דרך אחת לשתיהן לפי הנאמר בירמיה (א', ה) „בטרם אצרך בבטן ידעתיך וכו'", ואם כן רוח המשיחות לבשתהו הלילה אשר הורה גבר. — לפי זה, אולי נוכל לבאר גם את הנאמר למעלה (9 תמוז) „התחלת הלביש הנפש", ויהי פרושו כי (לפי דמיונם) ירדה „הנפש" אל רחם אם ש"צ שמונה ימים קודם יצירת הולד.

— „20 תמוז: חג המאורות".

מלת „מאורות" תורה בכתבון השבתאים על „הנאצלים" (כמו ש"צ) מן הסבה הראשונה [1]). אולי גם כבדו בָאורים ובלפידים את היום הזה אשר הוא ערב יום החג „24 תמוז" אשר נבאר עתה.

— „24 תמוז: שבת קדש".

ידענו כי ברוח שגעונו או למען הדריך את קהל אמוניו להפר את תורת הרבנים, יסד ש"צ ביום 23 תמוז (הל בשבת התכ"ו ביום ב' לשבוע) חג חדש בשם „שבת הגדול", הוא „שבת קדש" הנאמר פה אף כי הבדל יום אחד בין שניהם [2]). אף נזכיר לתועלת הקורות כי ישעיה לוי וליב הערץ נענשו קשה עקב אשר חללו את „השבת הגדול" ההוא בקנותם מאכל בכסף [241].

— „4 אב: התחלת עטרת תפארת".

מלת „עטרת" נמצאת גם למטה [3]) ומלת „תפארת" כבר נזכרה למעלה [4]). הנאום „התחלת" הנמצא גם למעלה [5]) יסיתני בספק אולי שני החגים האלה (9 תמוז, 3 אב) או האחד משניהם רומז אל קורות ירידת ש"צ מצרימה [6]) לפנות לעזרה למען אביוני ירושלם, הוא המסע אשר יתאר ר' משה חגיז בתהליו: „זה השוטה הלך שליח, ובא משיח" (472). כי הלא מימי הנסיעה ההיא (אשר נקדשה על ידי מליצת ישעיה „את מי נשלח ומי ילך לנו", 472) יספרו השבתאים את „ראשית (= התחלת) גבורות משיחם ונפלאותיו [215].

— „9 אב: חג השמחות".

הוא יום היותת (בשנת השפ"ו) את ש"צ אשר מאז נאסר „במגדל עוז" שלח את דברו לכל קהלות גולת ישראל ויצו אותן להפך את האבל והצום ההוא ליום טוב ולמשתה ושמחה לכבודו [240], אשר על כן נקרא היום הזה גם בשם „מי שברך" [7]). ולפי דברת רבים יחגיהו השבתאים בתערובת המינים באישון לילה ואפלה [8]). ויעקב אבן כעדון מעיר סאלי (באפריקי) התהיב בנפשו עוז להשמיע בקהל רב כי כל איש אשר ימאן לקרא את יום חרבן ירושלם מקרא קדש וחג לכבוד הולדת את ש"צ, לא יזכה לראות בנחמת ציון והדרה [255]. — הדבר הקשה בבעיה הזה הוא כי תחת „9 באב" [9]) נאמר למטה כי „יום שנולד" ש"צ הוא „21 אדר"? [10]). בפירושנו שם נתאמץ להשלים את שני ההפכים האלה.

— „15 אב: נמלח".

הוא המנהג האמור ביחזקאל (ט"ז, 4: „והמלח לא המלחת") ויקחוהו, בלי ספק,

---

[1]) „למאורות המתפשטים ממנו" (554). [2]) ראה למטה (16 כסליו). [3]) ד. שיר עברי, בית ח': „יצא בעטרה". [4]) א. התפלות, בהקדמה 2: „בתפארת ישראל". [5]) „9 תמוז: התחלת הלבוש הנפש". [6]) ראה למעלה: 24 סיון. [7]) תולדות [שב], ראה למעלה, הקדמת א. התפלות, וב' העיקרים נו' 6. [8]) ראה ב. העקרים נו' 8. [9]) לפי הסופרים De la Croix, d'Arezzo [10]) ראה למעלה: 17 תמוז.

לשנות את בגדי החג העברי הידוע מקדם ביום ההוא [„לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב", תענית כ"ו:].

— „16 כסלו: פורים".

המועד הזה יצר שני עקרים (נו' 21, 7). לכן נראה כי הוא הנכבד מכל החגים אשר אין להם שם וזכר בתוך העיקרים. מה מקור חג הפורים הלז ומאין מוצאו? איזה המקרה בקורות ש"צ אשר לזכרונו קבעוהו? אולי דברי הסופר Ricaut יתנו לנו את פתרון החידה הזאת: „נתן העזתי התנבא כי לתקופת השנה מיום שבעה עשר לחדש כסלו (התכ"ה) יתיצב המשיח לפני השלטאן ויקח את כתרו מעל ראשו ואותו יוליך אסור באזיקים" (474). הבדל יום אחד אשר בין לוח זה ובין דברי Ricaut לא יפריע את השערתנו, כי כבר ראינו הבדל כזה למעלה (24 תמוז). — עוד מקרה אחד מצאנו בחדש כסלו: „ביום ג' של חנוכה (התכ"ו) בא (ש"צ) לבית הכנסת מלובש בגדי מלכות והתחיל לומר בקשות ופזמונים הרבה ועשה שמחה גדולה ביום ההוא" (477).

— „21 אדר: יום שנולד".

למעלה (9 אב) דברנו על ההפך אשר בין הסעיף הזה ובין דברי סופרים אחדים. אולי נשלים בין שתי הדעות האלה כאשר נקבע את תשעה באב ליום הלדת את ש"צ, ויהיה „21 אדר: יום שנולד" יעקב קירידו, או להפך (ראה תולדות, שם).

— „28 אדר: יום שנימול".

יש להעיר כי גם בלוח המועדים וגם בי"ח העיקרים, ענין המילה הוא האחרון בסדר. האם במקרה היתה זאת או בצדיה? לא ידענו *).

ד) שיר עברי לתהלת ש"צ.

שירים עברים נגד ש"צ כבר ידועים לנו, כמו שירי הספר „צבי מודח" לר' עמנואל פראנסים (465; E, 209) בהוצאה „קובץ על יד" (I, 101) והמהתלה הנדפסה בספרי „תולדות" (122) אשר, לפי הנראה לי עתה, חוברה נגד אברהם מיכאל קרדוזו, כי כל מעשיו וקורותיו רמוזים בה [1]). לא למותר להעיר פה דמיון החרוז „יה" במהתלה הזאת ובשנינת ר' יעקב פראנסים (מתק, 73—72).

מצד אחר ידענו כי גם השבתאים לא שבעו בנבליהם ובמוקשים אשר שתו אל „הכופרים" וברדיפות אשר רדפום עד דכא [2]), כי גם באבחת חרב השיר אחזה ידם (שם, 70). מעבר אל עבר ידו שתי המחנות זיקי שיר שנונים, עד כי התלקחה אש המריבה ביניהם ותהי גם יד איש באחיו.

אולם, לכלל תנובת השירה הפוריה אשר מצוררי ש"צ מקורה, לא היתה בידינו

---

*) אחרי כלותי את ביאורי זה על „לוח מועדיהם", בא לידי ספר אבן התועים מאת דוד כהנא (וויען, תרל"ג) ובו ראיתי (צד 87) „התגאות מכת ש"צ" ועל ידו הנני מתקן „ט"ו באב: יום שנמלך". אם כן זה „חג מלוכת ש"צ" ולא „חג מליחתו". „כ"ד סיון: כתבו לכם"... ולא „נתנו לכם"...

[1]) במצרים לחרפה אחריתו, ולבוז הארץ ימים וחיה" (Cf. 499).

[2]) מתק 72—1, ראה למעלה ב. העיקרים נו' 6.

עד היום הזה אף נגינה אחת אשר ממחנה מעריציו יצאה. זולת השיר אשר אנכי מוציא לאור היום בפעם הראשונה, ואותו מצאתי כתוב בכתיבה יהודית-ספרדית באחד מספרי שירות ר׳ ישראל נאג׳ארה אשר עליהם חקרתי במקום אחר[1]. לקצוב את זמן כתיבת הספר ההוא, לא מצאתי רשום בו זולתי המלים האלה (בדף 390 ע"ב): „שארית ישראל מזמירות ישראל, עאג׳ים אשיראן; איסטי נא׳אר איש די יעקב כמה"ר דנייל, מור׳ו איל קי שי לו טופארי אי נו שי לו דיירי אישטה אין נח"ש אין חרי"ם; אני אצאיר יעקב בכ"ר דניאל הי"ו". וזה התרגומן: שארית ישראל מזמירות ישראל, (על נגינת) עאג׳ים אשיראן; ספר (אספת שירי ר׳ ישראל) נאג׳רה זה היא ליעקב בכמה"ר דניאל, וכל איש אשר ימצאנו ולא יתננו לו (ורבצה בו אלת) נחש וחרם; אני הצעיר יעקב בכ"ר דניאל הי"ו". — גם אם כתיבת הרשימה הקצרה הזאת שונה מכתיבת השיר אשר עליו נחקור עתה, קרוב להאמין כי יעקב ב׳ דניאל זה אשר, לפי שגיאותיו (אצאיר=הצעיר, חרים=חרם, דנייל=דניאל), נראה כי לא ידע ספר, היה גם הוא מכת השבתאים כמו יעקב ישראל דוחאן (484) ודניאל ישראל בינאפים, אף כי לא אערוב את לבי לאמר כי „יעקב ב׳ דניאל" זה הוא בעצמו אחד מן השנים האחרונים האלה.

וזאת השירה השבתאית בת תשע תשע הברות אשר מראשי חמשת בתיו הראשונים יוצא הנאום „בשם ש (בתי) הצבי". — ויש להעיר כי אות ה אשר בראש מלת „הצבי" נראה רומז אל שם האל, ויהיה מובנו כמו בתתימתו זאת: ׳אני ה׳ אלהיכם ש"צ" (483):

בן דוד היא דין קרנו הרם. — אל למחבים לו נא תשמרט.
חיש תן לכל אומן בצבי. — וגם אמונה באיש צבי.
שבתי שמו הוא הגואל. — אל בני עמו עם ישראל.
נא הקם שמו אתה האל. — כי בוחר אתה דודה לצבי: חי"ש.
משיח האל צמח יצמח. — ולקרא באל שמח ישמח.
לפדות ישראל יקדיש שמך. — כי גדול אתה בא קל כצבי: חי"ש.
שם על הררי ציון עירי. — קול מבשרי טוב בא אורי.
על יד איש מורה צדק מורה (מורי ?). — כי רוצה אתה בעיר צבי: חי"ש.
הצבי ישראל מקיים. — לראות פניו כל יום מתאוים.
יצא בעטרה יראו דוים. — כי נאמן לאסוף צבי: חי"ש.
שנית שיר תודה הן עוד נביא. — בבוא אליו נתן הנביא.
נצעק לאליה אבי אבי. — כי מעלה אתה שולטן צבי.

למרות מטרת השיר הלז למשיך מאמינים אל ש"צ[2]) לא צלחה עליו רוח לוהטת ולא יחצוב להבות אש כמו שירת ר׳ עמנואל פראנסים (מתק, 70) אשר תרוזה („צבי") דומה לתרוז השיר הלז; למשל:

איך אשמעה לכם ובכם אאמין
אם טובכם מונח על קרן הצבי.

ועתה נחקרה נא על זמן חבורו ומי הוא יוצרו:

לא כתכונת פרוזה תכונת השיר בענין מחקר עת חבורם, כי מליצת השיר המגביהה לעוף לא תדע גבול מחצץ בספור הקורות, ולכן קשה לדלות מנאומיה ידיעות קצובות. בכל זאת נתאמץ לשאוב מבאר שירנו כמר מדלי את מיץ הידיעות הדלות והצנומות אשר בכחו

[1]) Romances judeo-espagnoles, p. 5. [2]) „חיש תן לכל אומן בצבי וכו׳" (בית א׳)

לתת לנו, ועל ידיהן נגביל את חבורו בין שני קצוי זמן, ולא יעבור את הגדרים ההם. לדעתי נבראה השירה הזאת בין חג השבועות משנת התכ"ה ובין חדש טבת התכ"ו, ואלה מופתי: לא נוכל להקדימו, יען כבר ידובר פה[1] על חזיונות נתן העזתי, והוא לא התנבא טרם חג עצרת התכ"ה (218). אף לא יתכן כי נכתב אחר טבת התכ"ו, כי לא ידבר על „עטרת" המשיח (בית ה') ועל תאר „שולטן" (סוף השיר) אשר חזה לו נתן כי אם בלשון תקוות עתידות. ואם היתה שירתנו מאוחרת, לא החרישה מהזכיר את חבלי ש"צ (235) ואת מאסרו במגדל דרדנילים (236) אשר נשמעו עד ירכתי ארץ, והמשורר היה יכול להלביש את המקרים רבי התוצאות האלה מחלצות פאר ולשוות עליהם הוד והדר.

ומי הוא מחבר השירה הלזו? בלי תפונה היה ירושלמי, כי למרות הכבוד אשר תהגה לשונו לנתן, לא יאבה להסיר כמהו (219) את ירושלם מגבירה ולקרא תחתיה עיר הקדש את עזה. אולי הירושלמי הלז, המוקיר בכל מאודו את ציון, הוא סופר ש"צ, ר' שמואל פרימו, אשר ארח לחברה עמו בשובו עירה סמירנה (סוף התכ"ה), והוא השכיל לשפר וליַפות את הבלי משיחותו בפרחי המליצה (220). ואם ידענוהו למליץ, מדוע לא יכול היות גם משורר? ויש סמך להשערתי זאת אם נאבה למצוא את שם „שמואל" רמוז בו פעמַיִם[2]. ויהי מה, אם הוא מחבר שירתנו או אין, קרוב הדבר אל הדעת כי הוא המביא את החרוזים האלה עירה אדריאנופלה כאשר הביא שמה גם שירות ספרדיות[3].

ראינו למעלה את התאר אשר תתן השירה הזאת לנתן העזתי. נציע נא עתה את הכנויים אשר בם תכנה את ש"צ. מלבד התארים: בן דוד (בית א) גואל (בית ב) ומשיח (בית ג), הננו רואים גם הכנוי „צמח"[4]. מן התארים „מורה צדק" „מורי" (בית ד) אולי האחרון רומז אל צור חוצב ממנו מרדכי אבי ש"צ כי ארץ מולדתו היא מוריא (207). עד היום נמצאת משפחה באדריאנופלה ושמה „מורי", אשר על אחד מאנשיה דברתי במקום אחר[5]. אם לא נתעב את הפלפול, נוכל לתרגם את „מורי" במלת „סמירנה" (על ידי המשוָּיָה smirne ביונית =מורי) לאמר תושב עיר סמירנה. — עוד על זאת נעירה באחרונה כי הפתגם „דודי לצבי" (בית ב.) מזכיר את הגדופה „דומה דודי לצבי" (482) אשר עליה חקרנו למעלה (ב. העיקרים נו' 1).

ה) דברי סופר תוגרמי על ש"צ.

אך למותר דבר שפתים להוכיח בעליל את התועלת הנמשכת מן המקורים הזרים אשר יביעו אמר על תולדות ישראל, ככתוב „על פי שנים עדים או על פי שלשה עדים יקום דבר". לכן חשבתי כי ינעמו לנפש הקורא הדברים האלה (הכתובים בחרוזים במקורם) על ש"צ אשר תרגמתי מן ספר התולדות להתוגרמה (תאריח, קושטנדינה? 1282 שנת הג'רה, חלק א', צד 133), פרי עט בן גילו, הסופר התוגרמי, ראשיד איפינדי, קאצי־עסכר (שופט הצבא) במחוז אנאטוליה. בן מוסטאפה איפינדי מעיר מאלאטיה:

---

[1]) בית ו'; ראה למעלה ג. מועדים: 21 סיון. [2]) בית ב: שמו (הוא תגואל) אל; שמו (אתח ה) אלי. [3]) ראה הלאה ז'. ר' שמואל פרימו. [4]) מקורו בזכריה ג', 8; ראה למעלה ג. מועדים: 14 סיון. [5]) „ר' משה אירגאס" שיר ספורי אשר עודנו בכתובים בבית מערכת „הצפירה".

„יוסופר: איך הועידו את היהודי הידוע לפני השילטאן ואיך המיר (דתו) בדת איסלאם:
„זה ימי מספר נגלה בעיר סמירנה איש יהודי וישם רבי עליו ויקן לבב אספסוף אנשים עברים לאמונתו ויקהלו סביבותיו, ובניהם נראו אותות קשר. ויורד ויותן במשמר במבצר דרדנילים, והוא עודנו מפיץ שם זרע המרד בקרב היהודים, כי על כן הוצג ביום 16 לירח רביע-אול-אחיר (1077 שנת הג'רה) לרגלי כס השלטאן באדריאנופלה. ויהי בעמדו לפני המלך, ושמה נצבים גם זקן-המשלמנים (שיח-אול-אסלאם איפינדי) גם וואני איפינדי (מופתי=שיפט) והנציב הפחה (קאימאקאם פאשה), ויבקש מפי היהודי ההוא את כל הקירות אותו, ויכחש את משלי האפר הסובבים (בארץ) על אודותיו. ויהי בראותו כי יֶחֱרַץ עליו משפט מות, ויביע את חפצו להמיר (דתו) בדת אסלאם". ע"כ.

אין להתבונן בספור הלז כי אם על קצר מליו, כי דבריו מעטים על התנועה השבתאית, וגם את שם מחוללה ויוצרה יסתיר במעטה פלוני אלמוני. האם שמץ סבה מדינית יציק בו? כי ידענו אשר מפחד מהומה ומבוכה בימי מלחמת אי הרשיש (קריטה, 234, 236, 488), לא אבתה ממשלת תוגרמה להרוג את המשיגע הזה הממליך מלכים בארצות לא לו והמסיר גבולות עמים ברוח דמיונו, והבחר למשך אותו אל חיק דת אסלאם, פן במיתו על במת מטבח יקדש בעיני ההמון. גדולים חקקי לב הממלכה, ואולי מורשי לבבה אלה יעציה יתמתיק סוד לציית על סיפר החצר, הוא ראשיד איפינדי הגיבור, לבלתי האריך לשון בספור הדק הזה המלא תחתתים, כי נתן ענין אל הוויזיר קיופרילי לענות בו ימים רבים.

ח) שיחות על ש"צ.

במקום אחר [1]) ספרנו אגדות הסיבבות בעיר אדריאניפלה לכבוד ש"צ. ועתה נספר נא שיחות הניבעות ממחנה ציריו: ויהי כי הרבה ש"צ את אותותיו בעיר ההיא למופת על משיחותו ויעף ברוח כבעל כנפים, והנה ר' צבי אשכנזי (הנקרא חכם צבי, והוא עשה לו שם ושאר בריבותיו נגד השבתאים) נמצא בעיר ויצחק לחלומותיו; ולמען הראות לפתאים כי הבל נפלאותיו מעשה תעתועים, וידלג גם הוא מבית אל בית בעד החלון, ובכל זאת לא נפל ארצה בעברו במרחב, וירא העם כי אין דבר פלא בקפיצת הדרך ההיא. עד היום מורים הזקנים באצבע על שני הבתים האלה, והנם נכח בית התפלה הנקרא „בודון" נגבה מזרחה.

גם אשת חכם צבי היתה מכחשת במהי במשיח הסמירני. ויהי הלילה ליל שבת ותשם לפני בעלה על השלחן (במנהג יהודי תוגרמה) תופיני לחם (פאסטיל) ובתוכם צמר נפן תחת בשר, וישתומם ר' צבי למראה התהפוכה הזאת, ותאמר לו אשתו: „אל תתמה על החפץ, הלא מצחקת אני, וזה לך האות על משיח אליל כי מתהלל הוא בטחת שקר וכל מעשיו בתרמית כמעשה התופינים האלה".

---

[1]) יוסף דעת נו' 5, צד 72.

ז) ר׳ שמואל פרימו.

תמונת החכם הזה נודעת למדי מקדם, בכל זאת נתאר אותה במחוגת תוים קצרים **למען** מלא באחרונה את המשבצת ההיא בידיעות חדשות אשר רכשנו לנו. הוא היה „תלמיד חכם שבא מעיר הקדש... שהיה לו (לש״צ) לסופר והיה כותב ומזהיר לעם על אמונתו וכותב בשם המלך אדוניו... כותב וחותם בחותמו של מלכו לכל גלילותינו כפירות שאסור לשומעם וראוי לקרוע עליהם״ (234, 475). ויהי כבואו עירה סמירנה וישם לבו להפיץ את בשורת המשיחות עד אפסי ארץ (223). והוא עם יתר קדושי ש״צ שָׁנָה לנגדו תמיד את המגמה להפיר את התורה והמצות (230, 476) בחלקו כבוד אלהים למשיחו (231, 483) ויתן צו בשמו להשבית את צום עשרה בטבת (232) ואולי גם את תענית שבעה עשר בתמוז (240) אשר תחתיו יסד במגדל עוז (236) את חג „שבת הגדול״ אשר את מחלליו הוכיח קשה (241). נראה כי גדלה קנאתו לאלילו עד לחרוץ משפט מות על „הכופרים״ בו (238). סוררות משיחו אשר בגד בדת יהודה לא פקחה את עיניו לראות נכוחה ואולי הוא הממציא את התואנה הבדויה אשר זכרנו למעלה (עקרים נו׳ 16) לתת לפעל בגידתו צדק [246]. ויהי כי עיפה נפשו מתעתועיו אלה ויחש לו מפלט בעיר סופיאה אשר שם נפגשה׳ בשנת התל״ג [213, E 209].

מני אז נשכח זכרו ועקבותיו לא נודעו ימים רבים. מה היה לו? אנה מת? כפעם בפעם עוד נשמע את קולו. אולי הוא המחבר את ספר „מהימנותא דכולא״ הנזכר למעלה (הקדמת ב. העיקרים) אשר לפי השבתאים „פה קדוש אמרו״ (480), וקרוב לשנת התמ״ב בא בדברים עם נחמיה חיון אשר רצה להקים נגדו תורת־שִׁלּוּש חדשה (343) באמרו „המכוון כך כרש״פ (ר׳ שמואל פרימו) הוא מקצץ בנטיעות״ (519) „כי אתם עמוסים מני דרש״פ״, „והלא בני רש״פ יגביהו עוף ופורחות באויר״ (480). וגם את פני חיים מלאך ראה קרוב לעת ההיא (510). קודם שנת התס״ו גרשו את אברהם מיכאל קרדוזו מאדריאנופלה „כרשיון הרב ר׳ שמואל פרימו מרביץ תורה״ (499). האם הרש״פ הלז הוא עצמו הרש״פ שלנו ואם שניהם איש אחד? הח׳ גרעץ [שם] אומר: לא! ולא יתן מופתים לדבריו. ואולם המסורת אשר בפי זקני העיר הזאת אומרת: כן! ועוד תעשה יתרה כי בעזר ידיעות אחרות אשר נספר מפיה תמלא את הזמן הנשאר פנוי בין ימי מושב רש״פ בעיר סופיאה ובין שנת מותו. לכן נאזינה אל שיחותיה כי לא מצאנו נפתל ועקש בשפתיה.

אחרי המיר ש״צ את דתו, שב סופרו רש״פ במפח נפש מעיר סופיאה אל קרית אדריאנופלה ויבא שמה גם שירות ספרדיות הנהיגות בארץ ישראל[1]. בשבר רוח ותוהה על הראשונות, היה דרכו להשכים ולהעריב בבית „ההסגר״ (מקום האסף העשרה בטלנים) אשר נכח בית הכנסת „פורטוגאל״, ולעת ערב הלך יום יום אל בית התפלה „טולידו״ אשר בשכונה ההיא לדרוש שמה את דרשתו. אך עוד לא נטש את שעשועיו מקדם, כי לעתות מרגועו יתעלס עם בתו בשחוק הקלפים, וזאת, לפי קצת אומרים, למען שכוח את תוגותיו או את מכאובי רגליו אשר הוכח בהם עקב תלאות מסעיו. ויהי היום, והוא משחק ככה בביתו הסמוך לבית תפלת הארמינים הידוע בעיר ההיא, והנה ר׳ יהודה רוזאניס (בעל ספר „משנה למלך״ על „היד החזקה״ לרמב״ם) בא אליו מתחפש בבגדי פרשים ותרבו על

---

[1]) כתר השיר נו׳ XXXV במאמרי Romances judéo-espagnoles, צד 50.

ירכו, ויתסהו בחידות על חכמת התלמוד. הרש"ף הביט אליו כמשתומם ויאמר לו: „אי סייפא לא ספרא!" ויענהו הַפָּרָש לאמר: „הסעיף והספר ירדו כרוכים!"[1].

ויהי כי שב כבוד רש"ף לאיתנו וירימוהו על נס וירימוהו למורה צדק בבית התפלה „פוליא", והנה שם (ובבית הכנסת מולידו הנזכר) כתוב שמו בספר השכבות ליל כפור בתואר „הרב הגדול מר קשישא". ואין להתמיה כי חָדשו נעורי הודו והפארתו כמקדם. גם אם לא סר ממנו תאר מקובל עצום[2], הלא היה לאל ידו לפשוט את בגדי אמונתו השבתאית ולהתרוכם בחור מעם על ראש עדת אדריאנופלה. אף לא היה נחוץ לו להתכחש להעתיעיי הקדמונים, כי עד קרוב לימינו אלה עוד נשמרו בקרב קהלנו עקבות דעות ש"צ אף אם קרות ורזות מאד[3]. ועוד כי מצאנו שבתאים אחרים עומדים בראשי קהלות בתיר מורי צדק: ר' חיים בנבנשתי בסמירנה, נחמיה חיון בעיר אבקיפיא, ר"י איבישיין בקרית פראג וכאלה רבים.

ככה ניטיב להשקיף על התמורה אשר התחולל מבלי מישים ברוחו המערים והמפלס משפטיו (ענני). וישכיל להשביח לאט את שאון הרכבות הסוערים נגדו מפני חטאות נעוריו. השבתאים הנושנים וקשי הערף השבו כי עודנו מחזיק בהעתועי עלומיו ויבאו לראות פניו באדריאנופלה, והוא ידע להתהלך עמם ברוח משפט או ברוח בער: את חיים מיאך ישלח בשובה ונחת, בהיון יתקומם על דעותיו הפורצות גבול, ועל קרדוזו יתן „רשיון" לרעיו הרבנים (אולי למרות חפצו) לגרשו כלה מן העיר. כן נתבונן על חליפות דרכו אשר הפכפך וזר למראה עין, ונבין כי מאז התעורר משכרונו השבתאי שב אל למודיו אשר אהב מלפנים. ועקבות עבודתו על שדה דפסק והדרש נשארו בתשובות חתנו ר' משה הכהן (כהונת עולם, קושטנטינה הת"ק, נר' 20—1[4]) ובנספחות „אמרי שפר" (=אלו מנימוקי ר' יהודה שמיאל פרימו) אשר בסוף הספר ההוא, ובספר „כרם שלמה" (אמארילי[5]), כאלוניקי, על אבן העזר נר' 15, ועל ח"מ נר' 70). ובמותו פזרו לו בני גילו מיא הפנים כביד והדר[6]) כנראה מן כתובת מצבתו זאת אשר מצאתי בבית הקברות לעדת אדריאנופלה:

„ויקונן דו"ד את הקינה הזאת ויבך אל קבר אב': נר' ישראל ומנו שמואל:
קינה מיבעי לי עיני עיני יורדה מים על ראש גולת אריאל מר שמואל —
אריה דבי עילאי וידע כל ישראל מד"ן ועד בא"ר שב"ח כי נאמן שמואל
זה האיש מרגיז הא'ר'ש הנה אריש"ו אר"ש ברזל קלא דלא פסיק כאבוה דשמואל
ונר אלדים טרם יכבה בהיכל ה' הלכתא כותיה באיסורי ובדיני כשמואל

וכל הני מילי מעלייתא דאמור רבנן אמרי מבית מדרשו של שמואל
— כל רז לא אניס ליה — מעשה בראשית ומרכבה להודיעך כחו דשמואל
— היום קשה לישראל כיום בא השמש בצהרים כי — נח נפשיה דשמואל
אז יצי"ר מש"ה את הצי"רה — ביומא דמשלם זמניה דמר שמואל —

---

1) על שאר הספור ראה: La Généralogie de la famille Rosanés, par S. J. Rosanés, Roustchouk 1885, p. 29. 2) ראה למטה [בכתבת מצבתו] הגאום „מעשה בראשית ומרכבה". 3) יוסף דעת, שם. 4) ראה גם שם הגדולים להר' חיד"א נר' 135, צד 177. 5) הוא החותם בכתב תעודה לכבוד חיון (541). 6) גם בחייו קראו לו „הח' השלם פוסי ועוסק תריפ' [E, 213].

ציון כמר בוכה אבי ראה גם ראה כי הגיע זמן המקר"א ויקרא ה' אל שמואל
— אוי אריאל אריאל יאוד"ה יעלה חד בדרא - יפת"ה בדורו כשמואל
מכנף הארץ כי יפלא דבר למשפט ידיעתו מגרעת ואיתמחי גברא, ויגדל **שמואל**:
ושיחתו קלה דבר הלמד מעניננו גמרא וסברא — כל מילי דשמואל —

הן
אלה קצות
דרכיו לו זרוע עם
גבורה עד כי יבא מרבה
המשרה — ויקם שמואל —
מצבת רבינו שבגולה בישראל
גדול שמו כמוהר"ר יאודה —
שמואל פרימו זלה"ה ויישם בארון
ביום ב' וי' לסיון ש' ותס"ב תנחמני לפ"ק.

לפי השנה הזאת [ותס"ב=התס"ח] נתקן בספר גרעץ [510] ונכתוב: „Zwischen 1705 und 1708" —תחת 1709. ועל ידי זאת נוכל גם לקבוע בקירוב גם את שנת הולדו, כי לפי התאר „קשישא" הנזכר אשר יתנו לו, היה למצער בן שמונים שנה במותו: אם כן נולד סביב השפ"ח, קרוב לשנת מולד ש"צ.

לא למותר להעיר כי יש בכתבת הלזו מליצות השגורות בפיו בחייו, כמו „הנה ארש"ו אר"ש ברזל" אשר כתב גם הוא לר' אברהם רוזאנים[1]. — האיש משה הנזכר בה (אז יצי"ר משה את הציר"ה) הוא בלי ספק חתנו ר' משה הכהן, והגבר דו"ד [ויקונן דו"ד את הקינה] הוא תלמידו ר' דוד בן שנג'י המו"ל את דרשותיו „אמרי שפר". — בנים זכרים לא ידענו לו.

ה) ר' אברהם מאגריסו.

בין רבני אדריאנופלה אשר בימי ש"צ (ר' אברהם ברודו, ר' אליהו עובדיה, ר' יוסף צרפתי, ר' יעקב דאנון, ר' ישראל אדאטו, ר' פנחס הכהן), חשבתי לנכון להרים על נס את ר' אברהם מאגריסו עקב (לפי הנראה מן המליצה הנזכרת למטה במצבתו „ביום התעותו אנשי אמת") היתה אתו רוח אחרת נגד ש"צ לבלתי האמין בשוא נתעה **ולא** נפתה למשיחותו. לכן אציע את כתבת מצבתו אשר מצאתי בעיר ההיא:

„לזאת יחרד ויתר לב וירא כל אשר רוח בקרבו
ומה יעשו דגי הים מלא עון אשר טמון בחבו
ואכן הוא עון נשא וחבורה לרפאותם עקבו
שנים עשר לאיתנים ומן מרם עונות עם בחשבו
ביום התע ותו אנשי אמת ינוב בשיבה נז רקה בו

[1] כהונת עולם גו' 20, דף 26.

וקדושתו בכל מיני קדושה הוא ועדנו כא״י
ועד זקנה אמת שלום לכל עמו בדת ישפוט בחרכו
ועין משפט לעם השם והורה שם בישראל קרובו

בראש אמיר
לאתר ממיר: דאתכליל בהיכל רב: איתגניז האי אילנא: תקיף ורב
החכם השלם הדיין המצויין כמוהר״ר אברהם מאגריסו זלה״ה שנת
מ׳ב׳ק׳ש׳ ה׳ לפ״ק.

יש לפין אב בשנת התמ״ב או התמ״ז מת, כי לא נדע להכריע אם אות ה׳ (מבקש ה׳) יבא בחשבון או אין.

נזכירה נא לעיתי את בן משפחתו, שמואל מאגריסו (או נאלימידי), והוא נער פיתה אשר פזר כסף באפר (סביב התמ״ז) מכים אביו לכלכל את קרדוזו עם רעיו בקישטנדינה (333), וזה כתב לו: „שלח לי מעית הרבה שאני צריך לעשות תיקון על מצבת ר׳ יעקב בעל הטורים באי כיאו ואל תאמר שאתה חייב י״ו אלף ריאלים כי מי שחייב י״ו יכול להיות חייב בעבורי י״ז ובע״ה אפשר או ודאי אפדך מן החובות״ (498).

עוד זאת ראיתי כי נכון להעתיק פה מכתב עדת אדריאנופלה (בלי יום הכתיבה ושמות החותמים) על אודות הרב הלז, והוא נמצא בכ״י השמור אתי:

„להיות שהחכם השלם כמה״ר אברהם מאגריסו נר״ו שם לדרך פעמיו ללכת לקושטנדי׳ יע״א על אודות דין ודברים והפרש שנפל בין כללות אנשי העיר יע״א ובין חכים היקר ומעולה כהר׳ יצחק בן יוסף יצ״ו ואנחנו ח״מ הבאים על החתום בקצה היריעה הוברנו מכללות אנשי העיר יע״א ללכת אחר החכם השלם כמה״ר אברהם הנז׳ להחזירו מן הדרך ומהבה המוסר אלינו מאת חכמי ופרנסי דברי טובי וחשובי העיר יע״א נרצינו ונתפייסנו ברצוננו הפשוט והגמור בלי שום זכר אונס כלל ונשבענו כלנו יחד וכל אחד ואחד ממני שבועה חמורה לדעת הקב״ה ולדעת הנשבעים באמת ולדעת החכם השלם נר״ו הנז׳ שדין והפרש זה שנפל בין כללות אנשי העיר ובין הר׳ יצחק הנז׳ יחד למשפט יקרב לפני ב״ד יפה הדרת יקרת רבני גאוני קרתא רבתא קושטנדינה נר״ו ושם לפניהם יקריבו העצומותיהם וטענותיהם והמה בצדקתם וברוחב בינתם יוציאו לאור משפט והדין דין אמת על פי שורת הדין ויחקו הדברים על ספר בעט ברזל ועופרת וכל מה שיגזרו הרבנים נר״ו הנז׳ נעשה ונשמע ואיש על מקומו יבא בשלום ולהיות אמת כתבנו ותתמנו שמותנו לראיה והיה זה ביום״...

ט) מצב עדת ישראל באדריאנופלה בימי ש״צ.

לפי הסופר De la Croix ירד המסחר פלאים בימים ההם בארץ תוגרמה האירופית, מפני מלחמת הממשלה הזאת עם ויניציה, ולא היה פורח כי אם בעיר סמירנה (466). נעים לנו לקים את דבריו אלה על ידי תוכן האגרת אשר מצאתיה בכ״י האמור ואעתיקנה

פה, והיא חתומה ביד ר׳ ישראל אראטו (הנזכר למעלה: ח. ר׳ אברהם מאגריסו) ושלוחה אל מאיר (בן חייא) רופא, ציר (חברון ?) [1]:

„ראש השלישים בנן של קדושים החכם השלם ציר נאמן לשלחיו כמהר׳ מאיר רופא נר״ו, הן לה׳ אלהינו צרור באוצרותיו תחינות ותפלות שהתחננתי לפניו ישמרהו ומכל צרה ונזק יצילהו כי״ר. הן זאת יספתי שנית במכתבי זאת (sic) בקיצור נמרץ ובחפזון כי לא עת החזון כי על כן לא עצרתי כח לאסוף מענה מחנה לשון כראוי ליודעי שמו וזאת תורת העולה על מזבח הזהב לספר לכ״ת כי הנה בשמים עדי וסהדי במרומי׳ כי מאז באתי אל המקום הזה חליתי פני טובי חשובי דייני הק״ק יע״א על זו הנדבה ויצאו ידי חובתם בנאה להם ואל יהי העון הזה עליהם לפוקה ולמכשול. ויהיו דברי גם כן עם מורי הרב נר״ו דבר ידבר על לב הדייני׳ כי עמו עצה ותושיה בינה וגבורה להוציא לאור צדקתה וישועתה של הנדבה הנז׳ וכן עשה פעמים שלש דברי עמהם על פתגם דנא ופנו אלינו עורף ולא פנים באמת באומרם אלינו לא די לנו צערנו אלא שבת׳ באים להוסיף וכבר זה מפורסם בעירנו כי העיר הזאת המהוללה רבתי במדינות עתה חסורי מחסרא אין לחם ואין שמלה ואין כסות בקרה ואחרון הכביד צרת כרגא דמלכא יר״ה ורוב העיר עניים בוכים ומכבים אחרים על רוע מזלם כי אין להם על מה שיסמוכו ועל פת לחם פשעו ואין לאל ידם להטיב לזולתם וישאלו נא לעוברים ושבים עלינו תמיד מקרב מחניכם קדוש והמה יעידון יגידון עניות העיר הזאת באופן שבפה מלא אומרים שבעת אין לאל ידם לתת אפילו פרוטה אחת שהם תחת מקל שוקד הכאראג׳ירו ואם בהמשך הזמן ירחיב ה׳ להם המה בצדקתם ישלחו הנדבה בשלמות כאשר נדרו לה׳ וכעת דחיקא להם שעתא הלא כה דברי הדייני׳ יע״א ותו לא מידי וכסא קדושת תורתו כירח יכון עולם ברוב עז וחדוה ככל אות נפשו החכמה ורמה ונפש נאמן אהבתו הצעיר מדבר בעטו לאטו, ישראל אראטו הי״ו".

י) ר׳ אברהם היכיני.

בעל החזיונות הלז „שהיה בקשר עם ש״צ ונתן" העזתי, וימציא לש״צ ספר גנוז להוליכו שולל (210, 470) נודע בשערים בזמנו ויהי נקדש גם בין יהודי קרים (קרימצאקים) המזכירים עד היום (בין רבני וגאוני עולם) בכל יום כפורים גם „זכר מורינו ורבינו הרב הגאון הגדול המקובל האלהי זכותו יגן עלינו ויעמוד לנו החכם כר׳ אברהם היכיני לברכה" [2]). לא נביא עתה חדשות על אדותיו זולתי אגרת אשר אתי בכתובים [3]) והיא שלוחה אליו מאת המליץ ר׳ חזקיה רומאנו [4]), ממשפחת יום טוב רומאן הצורר את קרדוזו ואת השבתאים (494). וזה פתשגן הכתב:

„מי כחכם ומי יודע פשר דורש טוב לעמו, ולחשוב מחשבות גלייה לדרעיה ונפיל נהורא. ות״יקא שרי לברך בשמך עד אשר תפארה, אלופנו בתורה אלהים יחנך שנות עולמים, יורישך אלהיך כנפשך שבעך עשות ספרים הרבה מה יקר חסדך שככה השבעתנו מסעודת שלמה כי חצבת לך דהבא דחשיב והוי פרי ותשקנו מים מבור בית לחם על נפש,

---

[1]) הוא בלי ספק האיש הבא לראות את פני ש״צ (252). [2]) מ״שא קרים מאת אפרים דיינארד, ווארשא, גאלדמאן תרל״ח, צד 159. [3]) הוא הכ״י אשר תארתי בארוכה בהקדמת ספרי „תולדות" צד 8—6. [4]) הנזכר בס׳ ליקוטי קדמוניות לר״ש פינסקער, צד 137.

מים מבורך טובא נריר ופורתא סעיד, קולן של סופרים ישבח מעשיך בתלת מאה צפורי, ואני בעניי לא בחכמה דאיתי בי דברתי עד הנה אם אהיה חובש מסאנא דרב מכרעי מעדו קרסולי, כי יגורתי מפני סכנת עלוקה המצפצפים והמהגים המה המדברים בוקי סריקי על כל קוץ וקוץ, משרבו מושכי הרוק וחוחי הלב אוי לי מאלתן, ולהכות באגרוף לשון מרברת החכמה והמדע האומרים לרע והמים המאררים מתוקים מדבש, כמו הרה הקריב פתם לנחלים ותתעדן ברשן, אשר בידיהם זמה לעוז במעוז מלכותא בלא תגא, אך אמנה אהבה מקלקלת אשר גבלו ראשנים אהבת הטוב אמריאה (sic) תאמר צא כאצטגנינות שלך, דברי פי חכם חן הוציאוני ממחיצתי, פתחו את פי בצבת הם הרהיבותי מהרוץ נבתר, אומר אל אלה איש אשר אלה לא (sic) כירח יכון, החכמה והמדע נתונים המה לו לפי ריב הענוה הכורע בהודאה הרי זה משובח ואיש לפי מהללו, דלא כרע במודים כי ימצאו קבר ישכנו נחש אם אמרתי אספרה מטיבותיה דמר כל המוסיף גורע, ואל אלה גביה מעל גבוה לרשתך את ארץ, אב לבנ״ים תהן בכל שער״יך עד אשר תש״וב, והיו עיניך רואות שערים המצוינים בראש או בזקן תמני סרי דרי חיורתא כההוא דדריש בכרם ביבנה, כנפש אדם הולך וסוער נכוה בחמי חמין, אוד מוצל מאש טעון הפשט וכליל לאישים. ע״ך״.

מן המכתב הלז המלא משלים והמשובץ במליצות משולבות ורודפות קדים, לא נוכל למלט זולתי הנאום: „עשית ספרים הרבה" הרומז על חבורי היכיני הרבים[1]. והמשכיל ישתומם על התאר „דורש טוב לעמו" הנתון פה אל היכיני ומנגד אתר נמצאהו בפי ר׳ שמואל פרימו אשר בו יתאר עצמו[2].

קונסטאנטינופלה, תאסק׳יואי, ו׳ לירח האיתנים התרנ״ט.

אברהם דאנון ס״ט.

[1]) אשל אברהם, הוד מלכות, קין מזמירים, תוכפת מרובה (471). [2]) כהונת עולם: נו׳ 3, 4, 5, 6.

משירי היינה.

עֲלָטָה אֶת עֵינַי הֶלִיטָה,
עֹפֶרֶת עַל שְׂפָתַי פֹּרָשָׂה,
בְּקִפָּאוֹן הַלֵּב וְהַמּוֹחַ
שָׁכַבְתִּי בְּקֶבֶר עֵפָתָה.

וְכַמָּה שָׁכַבְתִּי נִרְדַּמְתִּי
בַּקֶּבֶר הַהוּא — לֹא יָדַעְתִּי,
רַק עֵת הֱקִיצוֹתִי מִשֵּׁנָה
קוֹל דוֹפֵק עַל קִבְרִי שָׁמַעְתִּי:

„קוּם, הֵינְרִיךְ, עֲלֵה מִקִּבְרֶךָ,
יוֹם תְּחִיַּת הַמֵּתִים הִגִּיעַ,
כְּבָר קָמוּ רְפָאִים מֵאֶרֶץ,
אוֹר נֶצַח עַל תֵּבֵל הוֹפִיעַ".

יוֹנָתִי, אֵיכָכָה אָקוּמָה
וַאֲנִי בַּסַּנְוֵרִים הֻכֵּיתִי,
כִּי נִדְעַךְ כִּי כָבָה אוֹר עֵינַי
מֵאָז הַרְבֵּה בֶּכֶה בָּכִיתִי.

—„ הוֹי, הֵינְרִיךְ, בִּנְשִׁיקָה אָסִירָה
אֶת עֵפַת הַלֵּיל מֵעֵינֶיךָ;
עוֹד תֶּחֱזֶה מַלְאָכִים וּכְרוּבִים,
עוֹד תִּרְאֶה הֲדַר הַשָּׁמַיִם".

יוֹנָתִי, אֵיכָכָה אָקוּמָה
וְנִמַּקָּה עֲדֶנָה מַכָּתִי,

מֵאָז בִּדְבָרַיִךְ הַשְּׁנוּנִים,
דָּקַרְתְּ וְנִפַּצְתְּ אֶת לִבָּתִי.

—„ הוֹי, הֵינְרִיךְ, אֶת יָדִי אָשִׂימָה
בִּדְמָמָה וּלְאַט עַל לִבָּתְךָ,
וְחָדַל מִלָּזוּב זוֹב דָּמָהּ,
וְנִרְפָּא כָּל מַחַץ מַכָּתְךָ".

יוֹנָתִי, אֵיכָכָה אָקוּמָה
וּבְרֹאשִׁי הַבּוּרָה מַמְאֶרֶת,
מֵאָז אַתְּ נִלְקַחַתְּ מִמֶּנִּי —
וַיִּנָּחַת בּוֹ כַּדּוּר עֹפֶרֶת.

—„ הוֹי, הֵינְרִיךְ, בְּקְוֻצּוֹת תַּלְתַּלַּי
אֶת פִּי חֲבוּרָתְךָ אֶסְגֹּרָה,
וְאַעֲלֶה אֲרוּכָה לַמַּחַץ
וְשֶׁטֶף הַדָּם אֶעֱצֹרָה".

הִיא דִבְּרָה נְעִימוֹת, הֶעְתִּירָה
עַד הַבְּלִיג לֹא יָכְלָה לִבָּתִי,
וָאֹמַר הִתְנָעֵר מִמְּקוֹמִי
וּלְקָרְבָה לִימִין אֲהוּבָתִי.

וּפִיּוֹת הַפְּצָעִים נִפְתָּחוּ
וְזִרְמַת הַדָּמִים פָּרָצָה,
וַתִּשְׁטֹף מֵחָזִי וְרֹאשִׁי
כְּשֶׁטֶף מֵי עֹז — וָאִיקָצָה!

פרופיסור דוד קויפמאן ז"ל.

אם נקרא על מיתתו הפתאומית של חכמנו זה את הקריאה השגורה בפי מספידינו המצויים: „אבדה שאינה חוזרת", אז לא מליצה היא הפעם, כי אם דברים כהויתם וכפשוטם. מיתתו היא אבדה שאיננה חוזרת לנו, יען כי סגלות ותנאים רבים דרושים להקבץ ולהפגש יחדו באיש אחד, למען יהיה מסוגל ומוכשר לעבודה מדעית, עשירה ופוריה כאותה שעבד המניח בשדה חכמת ישראל עד נשימתו האחרונה. ואלה המה הסגולות הפנימיות והתנאים החיצוניים הדרושים לאיש כזה: א) חנוך וגדול, למודים עבריים וכלליים מסודרים, בלי בזבוז הכחות על מלחמת־הקיום ופזור הנפש על דברים של מה בכך. התרגלות מנער לשטה וסדר בכל עניני הלמוד. ב) הזריינות בכל מכשירי הלמוד העברי והמדעים הכלליים במדה מרובה. ג) חוש־היסתורי, כח בקרת חדה ודקה, זכרון חזק ותפיסה מהירה. ד) בריאות הגוף והנפש. ה) עשירות ומעמד בטוח בחיים ובחברה, יען כי לעבודה רבת־ענפים ורחב־ההקפה בשדה חכמת־ישראל ודברי ימינו באותה מדה ובאותה מדרגה שהרחיבה ושהעמיקה המנוח — לזה דרוש כסף רב: לקנית ספרים וכתבי־יד רבים ושונים, יקרי המציאות ורבי־המחיר, לשלם שכר למעתיקים, לעוזרים וכדומה, והעיקר להיות חפשי מכל הדאגות הקטנות והתכופות שבחיים הבאות מעני וממחסור. ו) אנרגיה עצימה וכשרון לעבודה קשה ותמידית בלי עיפות הגוף וליאות הרוח. ז) כשרון לעבוד בעת אחת במקצעות שונים ולהקיף בסקירה כללית אחת פרטים רבים. ח) אהבת־היהדות וחכמתה, אהבה לשמה, אהבה בלי קץ וגבול, אהבה בלתי נחלשת ונפסקת אף לרגע. בלי אהבה עזה כזו לא יועילו כל הסגולות והתנאים הקודמים. העובד הנאמן בשדה חכמת־ישראל כקויפמאן צריך לותר על הפרסום, העולה לפעמים בזול, בין הקהל הגדול, ועל הסכמת־ההמון אשר גם החוקרים והפלוסופים הגדולים השותקים על ההמון ולועגים לו מבקשים בכל הדרכים את הסכמתו ואותות רצונו והבתו. החכם העברי, מסוגו של קויפמאן, צריך לאמר די לנפשו אם ימצא עדה קטנה שבקטנה של קוראים חוקרים העוסקים במקצוע זה. וכמה הוא מספרם בימינו? ועליו לדעת מראש כי גם בקרב העדה הקטנה הזאת, אשר אליה הוא נושא את נפשו, לא ימצא לו אוהבים ומעריצים רבים. החכמים, העוסקים בחכמת ישראל, שאינם ב"כ מבטלים ע"פ רוב בבח דעה־קדומה ושנאה לאומית את העבודה המדעית של החכם העברי. והחכמים העבריים — הלא כבר ידוע כי אין שלום אמת בכנסיה־חפשית זו. כל אחד מהם, ימחלו נא לי, עוין, אם בגלוי או בסתר, את חבירו. וכל עוד שלא הגיע החכם העברי לקצה גבול חיי האדם, כל עוד שלא יבש מקור מחשבותיו וכח־יצירתו הרוחנית לא חדל, לא יזכה לשמוע תהלתו המלאה מפי חבריו בקרב קהל ועדה, „בשער בת רבים". על העובד הנאמן בשדה הכמת־ישראל, כמו שהיה קויפמאן, להאמין, — ובאמונתו זו יחיה וממנה ישאב כחותיו, — כי רק דור יבוא יכיר את מעבדו ועמלו, בעוד שעיניו רואות כי הדור ההולך עוזב את תורת אבותיו ופונה ערף לחכמתם. בלי

אהבה זו אי אפשר לשקוד על קביצת הגרגרים הקטנים בשדה־חכמתנו, אי־אפשר להתאבק יומם ולילה בספרים ובכתבי יד ישנים ולהנזר מכל חמודות החיים, מכל אותות כבוד וציוני־תהלה ולהסגר בארבע אמותיה של החקירה והדרישה.

ופגישת כל הסגולות והתנאים האלה באיש אחד הוא חזיון יקר עד מאד. ותנאי חיינו ההולכים ובאים לא יהיו מסוגלים כלל לברוא איש כזה. כמה הם האנשים בקרבנו שהם עשירים בקניני החמר והרוח, שהם בעלי כשרונות נעלים ונפלאים ומזוינים בכל מכשירי החכמה הכללית והעברית והמה נבונים לעבוד כל ימי חייהם עבודה תמה יומם ולילה לשם אותה החכמה אשר רק מעטים מאד אוהביה, ועוד פחות מזה העוסקים בה?

והאיש הזה שבו נקבצו ובאו כל אותם התנאים והסגולות שמנינו למעלה מת בשנת הארבעים ושבע לימי חייו (ביום השביעי לחדש יולי בקרלסבד) בעצם יצירתו המדעית, בעוד אשר לא הוציא לפעלות אף את החצי מכל מחשבות לבבו הרחב, אשר חשב ע"ד חכמתנו ודברי ימינו. על שלחנו לפני מטתו, אשר לא ירד עוד מעליה, מצאו אוהביו האחדים שהיו אתו בקרלסבד עלי־ההגהה ממאמרים שונים שהכין לדפוס. עד יומו האחרון היה שקוע בעבודתו, אשר היתה לו כעין כהונת־קדש.

קויפמאן נולד ביום השביעי לחדש יוני שנת 1852 בעיר קויטין (במדינת מורביה) שהיתה מצוינה בישיבה גדולה, על ברכי הורים יראי־אלהים, השובים ובעלי נחלה וקנין. הוא גמר את חק למודיו ברגמנזיום שבעיר מולדתו ויחד עם זה שמע לקח מפי גדולים בתורה. אח"כ נסע לברעסלוי ויבא שמה לבית־מדרש המדעים ולבית מדרש הרבנים וישמע לקח בלמודי הדת העברית, דברי ימינו, תולדות הפלוסופיא הדתית והכללית והלשונות המזרחיות. עוד בשבתו על ספסל התלמידים, בטרם עברו עליו עשרים שנה, הדפיס מאמרים שונים במ"ע אשכנזיים גדולים, אשר הסבו עליהם דעת הקהל. הוא היה הראשון בין הכותבים לועזית, אשר כתב בימים ההם מאמרים אחדים ע"ד ספורי סמולנסקין ידידו ואוהבו מנער במ"ע אשכנזיים, והוא עשה זאת מאהבתו לסופרנו הגדול ועוד יותר מאהבתו להשפה העברית. עוד בשבתו בברעסלוי בתור תלמיד כתב מאמרים יפים ע"ד העתקותיו של הפרופיסור היליר משירי יהודה הלוי לשפת אשכנז. בשנת 1874 קבל המנוח את תעודת הדוקטור באוניברסיטה שבלייפציג. הוא כתב את הדיסרטציה שלו ע"ד רבינו בחיי, בעל „חובת הלבבות", וע"ד משוררנו רבי יהודה הלוי. ספריהם היו הראשונים אשר העסיקו את מוחו ולבבו בשנות בחרותו והם אשר הטביעו ברוחו את החותם המוסרי והפיוטי לכל ימי חייו.

בשנת 1877 הדפיס את ספרו המצוין מאד, אשר עשה לו שם בין החכמים והחוקרים, „געשיכטע דער אטטריבוטענלעהרע אין דער יידישען רעליגיאנספהילאזאפהיע". בספרו זה הגיה אור רב על מקצעות ידועים בהפלוסופיא הדתית־העברית.

מתחלה היתה בדעתו של המנוח להיות רב ומטיף באחת הקהלות שבישראל, למען ירים את רוח היהדות ותפארתה בארצות המערב. לתכלית זו נסע לברלין וידרוש שם מעל במות בתי הכנסיות דרשות אחדות מצוינות, אשר עשו רושם רב על קהל השומעים, כי הוא היה דברן מצוין וכביר ויקח לבב בנעם מדברותיו ובעז רגשותיו. ויהי כאשר בחרו בו ראשי העדה בברלין לרב ומטיף דחה את הרבנות מעליו, יען כי דרשו ממנו להסכים להחלטות הסינדה העברית של אויגסבורג, אשר היו כנגד דעותיו והשקפותיו על היהדות. הוא היה איש בעל יסודות קבועים ומוצקים בחיים ובחכמה ולא זז מהם, אף כי בהליכותיו ובנמוסיו החיצוניים היה תמיד רך ונעים, רחוק מכל

מיני קפדנות ועקשנות. אחרי כן נוכח דמנוח כי לא ביד הדרשות הנאות והמליצות המצלצלות אשר ישמיעו המטיפים מעל במות בתי־הכנסיות להרים את היהדות ולתת לה הבן וזכות־הקיום. אז החליף את המעיל השחור והרביד־הלבן של המטיף באבק סופרים. בכל לבבו האמין כי רק החוקרים האמתים והסופרים המהירים היושבים ספונים באהליהם יכולים וגם מחויבים להחיות את רוח ישראל, לרומם את ערך היהדות ולבנות את היכל דברי ימינו ממסד ועד הטפחות. כן האמין, וכן סדר את חייו.

בשנת 1887 נבחר המנוח למורה בבית־מדרש המדעים אשר בבודאפעסט, במשרתו זו עמד כל ימי חייו ומבארו החי שתו תלמידים רבים. הוא הורה לתלמידיו, אשר בבית הגמנזיום השייך לבימדה"ר, שפת יון ושפת אשכנז ולתלמידיו במחלקות העליונות את דברי ימינו ותולדות הפלוסופיא העברית. ואף כי עבודתו זו שללה מעתותיו שעות רבות ביום, בכל זאת העשיר את אוצרות חכמתנו, בכל מקצעותיה, בכל שנה ושנה על ידי ספריו ומאמריו הרבים והשונים. עבודה פוריה ועשירה כזו הוא דבר יקר גם בדורנו, אשר כמות העבודה של כל אדם הורמה, ובין חכמיו המצוינים בשפע יצירותירם וברבוין. אם נתבונן אל כמות עבודתו הרוחנית, בכל מראותית ואפניה, של המנוח במשך שנות חייו הקצרים, אז כמעט נהיה אנוסים להעתיק הלאה את הקו הקיצוני של דגביל אשר גבלו חוקרים ידועים לכמות עבודתו של מוח האדם.

הספרים היותר מצוינים של דמנוח, מלבד הסֵפר שהזכרתי למעלה, המה:

1) Die Spuren Al-Batlajûsis in der jüdischen Religions-Philosophie (נדפס בשנת 1886). הספר הזה יקר הוא מאד גם מצד ערכו הנכבר בנוגע לתולדות הפילוסופיא הכללית בשנות הבינים. המדבר השתמש בכתבי־יד שונים, למען הגיה כראוי את ההעתקה מספר העגולים אשר להפלוסוף הערבי הזה.

2) Die Sinne. Beiträge zur Geschichte der Physiologie und Psychologie im Mittelalter aus hebraischen und arabischen Quellen. (נדפס בשנת 1884). הספר הזה מלבד שהוא אוצר יקר להבין על ידו את הדברים הסתומים בהפלוסופיא הדתית של החוקרים העברים בשנות הבינים, ואשר בלעדו לא נמצא את ידינו ורגלינו במקומות רבים, ומלבד שהוא מפתח להולדות הספרות העברית גדל ערכו המדעי גם בנוגע להולדות חכמת־הנתוח והפלוסופיא הכללית. הספר הזה אוצר בקרבו מרגליות יקרות שיש בידן להעשיר בכבוד את שפת עבר החדשה.

3) Samson Wertheimer, der Oberhoffactor und Landesrabbiner (1658—1724) und seine Kinder. (נדפס 88).

4) Urkundliches a. d. Leben Samson Wertheimers (נדפס 92).

5) Die letzte Vertreibung der Juden aus Wien und Niederösterreich, ihre Vorgeschichte (1625—1670) und ihre Opfer. (נדפס בשנת 1889).

אולם מלבד ספריו המצוינים האלה, שהם ספרים מיוחשים בהספרות־המדעית והשפעתם על העוסקים בחכמת־היהדות תמשך שנים רבות, — מלבד ספריו אלה כתב עוד הרבה ספרים, ביחוד במקצוע הולדות המשפחות העבריות, אשר סופר תולדתנו הבא ימצא בהם חמר רב ויקר, ספרים אשר דרשו יגיעה רבה, עמל אין קץ ואהבת־העבודה מכותבם. והנני מונה פה אחדים מהם: א) דער שטאמבוים דעס רבי אליעזר פלעקעלעס, איינע אהנענפראבע מארימץ הארטמאנס. ב) מגלת אויבין לר' איציק בן הקדוש ר' זלמן ר' מאשליש שולהאף סג"ל ז"ל, עם הערות ותולדות המחבר. ג) מעמוארען

דער גליקעל פאָן האַמעלן. בספר הזה הננו מוצאים תמונות בהירות מחיי היהודים בימי שלום־הויסטפאַלי. הזכרונות האלה הם אוצר יקר להעוסק בחקירת השפה־היהודית־האשכנזית המדוברת בפי המון עמנו. גם החוקר במקצוע התפתחות השפה האשכנזית ימצא בהם חמר יקר בנוגע לשפת אשכנז העתיקה. ד) אוים היינריך היינעס אַהנענזאַאַל (נדפס בברעסלוי בשנת 1896). המחבר מונה וסופר את אבות המשורר, מצד אמו, עד סוף המאה השבע עשרה. הספר הגדול הזה הסב עליו את דעתם של סופרי תולדות־הספרות הגדולים.

המנוח היה עוזר קבוע במה"ע הצרפתי (היוצא לאור ארבע פעמים בשנה) Revue des études juives ובמה"ע האנגלי לחכמת ישראל (היוצא לאור ג"כ ארבע פעמים בשנה בכרכים גדולים) Jewish Quarterly Review ולא יצא מאסף אחד לחכמת ישראל, בשפת עבר, אשכנז, אונגרית, צרפתית ואנגלית, במשך עשרים שנה האחרונות אשר המנוח לא לקח בו חלק אם בתור סופר פלוסופי או בתור מבקר, אם בתור חוקר־דברי הימים או בתור מאסף וקובץ חמר לתולדות עמנו או ספרותנו, אם בתור מעתיק מצבות וכתבי־יד אשר העיר בשוליהם והגיה את הפנים או בתור מעורר לצבירת אבנים וחמר לבנין היכל דברי ימינו. קויפמאן היה כמעט עוזר קבוע גם במה"ע השבועיים: אללג. ציטונג ד. יוד.; יידישע פרעססע; אֶסטר. וואכענשר. ובמה"ע השבועיים האונגריים במשך של שנים רבות. מלבד זה כתב המנוח מאמרי חכמה ובקרת שנינה גם במה"ע המדעיים הכוללים. המאמרים כמין הזה השמורים היטב בזכרוני המה: א) מאמר בקרת יפה ונעלה מאד על כפרי הרב ד"ר גידעמאן לתולדות הלמוד והחנוך בישראל. המאמר הנפלא הזה נדפס במה"ע המדעי „גאֶט. געלערטע נאכריכטען" בחוברות אחדות (לא אזכור באיזו שנה). ב) בקרת יפה ומצוינה בעשר הרעיונות, בשפעת הצבעים ובעז הסגנון על „הנביאים" של ידידו פרופ. ד. ה. מילער. בקרת זו נדפסה לפני ארבע שנים בתור פילימון במה"ע „נייע פרייע פרעססע", אשר המנוח עבד בה מפקידה לפקידה, — בגליונות אחדים. ג) דער „פיהרער" מיימונים (הרמב"ם) אין דער וועלטליטעראַטור. נדפס לפני שנים אחדות בהאַרכיוו „פיר געשיכטע דער פהילאזאפיע" היוצא לאור ע"י הפרופיסור לודוויג שטיין. ד) גיאורג עליאוט אונד דאס יודענטהום. (פערזוך איינער ווירדיגונג דניאל דעראנדאס). אין שעור ומספר להמאמרים השונים אשר הדפיס המנוח במשך שנית עבודתו המדעית והספרותית, ואשר לרבים מהם יש ערך קים, בכל מיני מכה"ע. כאשר בקשתיו בשנה העברה לשלוח לי רשימות מאמריו המפזרים בעתונים רבים ושונים מאד, ענה אותי במכתבו מיום 29 יולי שנת 98 כדברים האלה „... לוח מאמרי אין אתי. הראית אילן הספר את עליו הנושרים? אמת אמרו חז"ל „אין הברכה שורה על דבר שבמנין". האמת נתנה להגיד כי על ידי רבוי המאמרים ושפעתם, על ידי דלוגיו מענין לענין השתטחו השקפותיו של המנוח בשנים האחרונות. וכשם שהיה עמוק ומקוריי בספריו הראשונים הנפלאים במינם, כן חסרו לו העמקות והמקוריות בספריו ומאמריו האחרונים. חזיון מעציב הוא עד מאד לראות איך יהפך היוצר והבורא, יהיה באיזה מקצוע שיהיה, לבעל־מלאכה מדעי או ספרותי. ואת החזיון הזה ראינו בעבודתו של המנוח בתקופתה השניה. הוא הרחיב והגדיל את כמות עבודתו על חשבון איכותה. כאשר החילותי להוציא לאור את ה„ממזרח וממערב" פניתי אל קויפמאן בבקשתי כי ישלח לי מפרי עטו. אנכי בקשתיו כי לא ישלח לי גרגרים יבשים, העתקות מעל גבי המצבות, הפנקסים והכ"י וכדומה לזה, כי אם ישלח לי

השקפה שלמה וחיה על איזה פרק בדברי ימינו או על איזה חזיון בספרותנו. רמזתי במכתבי רמיזה דקה על ענין גם: על סתימת מעין מחשבותיו המקוריות. על זה ענה אותי: „... אל תבח, ידידי, לאיש כמוני העוסק בקטנות ומלקט רק שבלים בעמק הרפאים למען יעמרו אחרים עמרים, כי אין לך דבר בחקירת דברי ימינו אשר אין לו שעה והאבן אשר מאסו הבונים תהיה לראש פנה, וכאשר לא תשוב הרוח במחזה התחוה אל משכנה בעוד אשר יחסר מעצמות גופה, כן לא נעלה חיי דורות עולמים מקברם עד אשר נחבר הנפרדים ונקבץ הפזורים ויהיו בידינו לאחדים. בעיקר הדבר אמנם צדקת ומי יתן והשמיעו כל אוהבי ורעי דברים קשים שהם צודקים ואמתים כאשר השמעת אתה הפעם באזני, אבל מה אעשה וכך עלתה בגורלי ולולא שבאת אתה בחזק עטך להעירני ולפקוח את עיני לראות מה דל חלקי וכי לא נעים גורלי כי אז הייתי כמעט מסתפק במועט...״

כאשר העירותי את המנוח באחד ממכתבי בשנה העברה, כי מקדיש הוא ספרים רבים וגדולים לתולדות אנשים קטנים ושלשלת יחוסיהם, ושאלתיו בתומי אם יש הצדקה לאיש שהוא בעל כשרונות מצוינים ובעל השכלה רחבה ועמוקה להקדיש את כל עתותיו, כשרונותיו וידיעותיו לכתיבת תולדות האנשים אשר כל זכותם היא שנולדו במאה הי״ז ולא במאה הי״ט, — ענה אותי ע״ז כדברים האלה „...ואל תבוז לדברי ימי האנשים אשר הבינותי בשנים האחרונות, כי כדאים היו כלם שנעמוד על פרטי תולדותיהם ומה ארבה להסיף לשיפם כמוך ורק זאת אבקש מאתך כי התחל לקרוא את ספרי על מגורשי ווינא בשום עין״.

אם נתבונן אל חיי קויפמאן ואל עבודתו בשנים האחרונות אז נראה, כי מצד אחד היה המנוח עסוק וטרוד בלקיטת חמר למאמרים וספרים אין קץ, אשר עלו במחשבתו, כאלו חשב שיחיה נצח והשלים את חקו הגדול וגמר את כל העבודות, אשר תספקנה לחיי אנשים רבים; ומצד השני כאלו הרגיש כי קרוב קצו, כי יבא המות ויחטפנו מתוך עבודתו, לכן מהר להדפיס מאמרים בלתי נגמרים ובלתי משוכללים וחמר בלתי מעובד ומוגה, למען יבואו אחרים אחריו וימצאו חפץ בגלי החמר אשר אסף בחריצות רבה וברמיזותיו המדעיות אשר פזרן ביד רחבה בהמון מאמריו.

המנוח אף כי עסק כל ימי חייו בחמר־מדעי יבש, בכל זאת היה מפותח בו רגש היופי בכל תקפו ויאהב חכמת־חרשים אהבה עזה. ולמרות שהיה כל ימיו שקוע בספרים ובכתבי־יד ישנים, במצבות ובכתבות ממשמשות ומכוסות אבק, היה לבו ער ופתוח לכל הרגשות העדינות, להיופי והנשגב שבחיים ושבטבע, כי הוא אהב את המאור שבחיים ושבטבע לא כאיש־הדיו, כי אם כאיש רגש ומתפעל. היודע את קויפמאן רק על פי מאמריו העברים יכול להאמין כי זה היה חוקר יבש וצנום. מעין גלגול של ב״ג. אולם מי אשר קרא את מאמריו וספריו האשכנזיים, מי אשר קרא את דברי בקרתו על הספרות־ היפה, אף כי לא היה מבקר מומחה למקצוע זה, ומי אשר ידע אותו בחיים הוא יודע כי זה היה איש מלא תנועה וחיים, חריפות השכל ונעם הנמוס. הוא היה בעל מזג צבורי רך, אף כי היה בעל דעה מתונה ומוצקה. שיחותיו החיות היו מבריקות ונעימות, חדות וחלקות ולפעמים גם מתובלות בפלפלא חריפתא מאוצר החדודים, אשר צברו בני עמנו בשבתם בין החומות בגיתו. מי אשר דבר עם המנוח שעה ארוכה הוא נוכח כי החכם העומד לפניו הוא „ביבליותיקה חיה״ האוצרת בקרבה גם חדשות גם ישנות מכל המינים ומכל הסוגים, ויחד עם זה הוא גם „מעין הנובע״.

ילמרות אשר היה קויפמאן עסוק וטרוד מאד בתור מורה בבית-מדרש הרבנים, בתור פועל פשוט הנושא אבנים וחמר וגם בתור בנאי וארדיכל בבנין היכל דברי ימינו,— למרות עבודתו המרובה והקשה הזאת היה ממהר לענות למכיריו ולכל העוסקים בחכמת ישראל וספרותו על מכתביהם באותו רגע שהיה מקבלם. בחפץ לבב ובחבה מיוחדה היה ממציא חמר-היסתורי לחכמי עמנו, בארצות שונות, העוסקים בכתיבת דברי ימינו ומראה להם מקורים נאמנים לזה. אין מספר להקדמות, ההערות וההגהות שכתב לספרי אחרים ומאמריהם, כי אין לך מקצוע אחד, יהיה הרחוק שברחוקים, בחכמת ישראל אשר ידיעותיו של קויפמאן לא היו בו מלאות וגדושות.

ענפי עבודתו המדעית והספרותית של הד"ר קויפמאן ז"ל היו רבים ושונים, אך עיקרה ומרכז-עבודה היו בשדה דברי ימינו. המנוח לא היה צייר-היסתורי לתאר בקוים מועטים ובצבעים נאמנים תקופה שלמה מחיינו בעבר, הוא גם לא חדר אל מעמקי נפשה ומחבואי רוחה. אבל הוא גלה לנו מקורים רבים, ומהם גם נאמנים, של ההסתוריה העברית; הוא המציא דרכים, אמצעיים ותחבולות שונים להבין על ידם את חיי דורות עברו. המנוח הבין למצוא תועלת מדעית בכל השיורים הקטנים, — אשר מהסקירה השטחית אין להם כל ערך, — אשר השאירו לנו אבותיהם אם בכתב או באבן וכדומה. הוא הסב את לבנו ודעתנו על האבנים היקרות המתגוללות במקומות שונים, ואין איש שם אליהן לב לקחת מהן חמר לבנין דברי ימינו ודברי ימי ספרותנו. הוא שמח על מציאת כל אות ואות של הקדמונים, אם יש בהן רמז קל על חיי אבותינו, דעותיהם, השקפותיהם, מנהגיהם, פרנסתם וכלכלתם וכדומה. ומלבד אשר השתדל ברובי שנות חייו לאסוף בעצמו חמר רב לבנין היכל ההיסתוריה שלנו, אשר הצטיין בזה בחריצות מיוחדה ובבקיאות נפלאה, עוד העיר בשפה נמרצה את לב בני עמנו על התרשלותם בכל הנוגע לבנין זה; ויוכיחם בדברים קשים על אשר לא ישימו לבם לקדמוניותיהם. ומה מצוינים המה דבריו אלה: „לוא נתן לי כח ממרומים לפקוח עיני עורים, להסיר לב אבן מקרב בני עמנו ולברוא להם לב בשר, כי אז כשופר הרימותי קולי להגיד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם על נתנם כתף סוררת לקול קדמוניותיהם ועל השליכם אחרי גום חכמתם ובינתם לעיני העמים דרישת דברי ימיהם ואסיפת יתר הפליטה, שרידי זכרונותיהם מדורות החולפים. ואל נדמה בנפשנו כי זו רעה חולה נושנת מקדם קדמתה וכי לא נתן לנו כאל כל העמים רוח נבון ולב מתנה להתחקות על שרשי רגלי קורותינו, הלא נהפך הוא, כי איפה ימצא לאום אשר חיי כל איש ואיש חשובים בעיניו וכל נפש ונפש בקרבו יקרה לפניו עד אשר יירא ויחרד שלא יאבד זכרה ולא יסוף שמה בקרב הארץ. אמת אמרו חכמינו: „שהצרות האחרונות משכחות את הראשונות" אבל בכל זאת לא סרו לחקות על ספר את צרותיהם וכל הקורות אותם, ואם גם לא חברו ספרים על דברי ימי העם כלו כיתר העמים השלוים והשקטים, אבל בכל פלך ופלך ובכל קהלה וקהלה קימו וקבלו להת שם ושארית לכל הנעשה בקרבם להיות קורותיהם נקראים ונשמרים לדור יבוא, ולוא נשארו לנו כתבי קדמונינו ומעשיהם הנחקקים עלי לוח זכרונותיהם מכל ארצות פזורינו כי אז נקל היה לנו לקרוא ולכתוב כמעל ספר פתוח את דברי ימי עמנו ולבנות מהאבנים

המגיפציות האלה בנין מהודר ומשוכלל אשר לא יהיה כמוהו בין ספורי תולדות העמים. אבל רבת צררוני מנעורי תאמר גם חכמת דברי ימי ישראל, לשוא כתבו המכתבים לריק עמלו הבונים כי שארית לא נתנה למעשה אצבעותיהם וכל נחלה טובה, אשר השאירו לנו ברכה דורות קדמונים, נאבדה מאתנו ותהי לבער מאכולת לעש ולסס ולכל כלאך משחית". (אוצר הספרות שנה שניה).

קויפמאן ידע את רוח רוב הקוראים עברית ברוסיא אשר השם אלוה חוש ההיסתורי, לכן בכל פעם אשר יבוא לכתוב על אדות איש בלתי נודע לרבים (או בלשוננו הוא „להקיצו מן הגרדמים") יקדים דברים נמרצים ע"ד נחיצות הדבר וערכו הרב, והוא כמו מתנצל, מצטדק ומבקש סליחה מאת הקורא על אשר יבוא אליו בדברים קטנים. בפתיחת מאמרו ע"ד ר' ברוך ארוויילר ושיריו ב„האסיף" שנה שניה יאמר כדברים האלה: „... גם על חכמת דברי ימי עמנו מלתם אמורה, כי אין בן דוד בא עד שיכלו כל הגשמית שבגוף, כי לא הבוא למטרת עזה ולמחוז חפצה עד אשר יגלו לפניה הימים החולפים כספר פתוח אשר מאליו יקראו שמות כל נפשות הצדיקים והחכמים ואנשי המעשה אשר התגדבו בעם, המרת ישראל גאוננו ותפארתנו לעיני העמים. נחתרה נא ונביאה בכל שפוני טמוני העתים להציל מטלתעות האבדון את שארית הפליטה, ובל נהן את כל הדורשים והמחפשים אחרי כל עלה ועלה הנשאר משנות דור ודור לרודפים אחרי ההבל ולמכתבי תהו, כי כל הספורים והשמות אשר ידלו לנו בכל מאמצי כחם מבאר הגשיה דרושים הם לכל חפציהם, וכל אבן ואבן אשר ימאסו בו הבונים, אולי יבוא יומו ויהיה לראש פנה אשר ייסדו עליו בנין אשר לא שערוהו בימי אבותינו, גם דברי הימים עניים הם במקום אחד ועשירים במקום אחר ואין בהם עץ יבש אשר לא יפרח ויעשה פרי לעת מצוא, כי במקום החשך שם יזרח אור נגוהות, ורוח והצלה יעמוד ידברים אשר לא נראה להם שחר, כי אלה לאלה יעבורו, הקטן יהיה לגדול ויחזק את הדבק והיה המקדש אחד".

הדברים האחרונים היו כל כך חביבים על המנוח, עד כי שגורים היו, בשנויים מעטים, ברוב הקדמותיו למאמריו העברים, שרובם היו העתקות מפנקסאות וממקורים היסתוריים אחרים. והנה אם חסרה לחכמנו זה אספקלריה מאירה על דורותינו הראשונים והרחוקים מאתנו, על ימי הנער והצמיחה של עמנו, כי הוא צמצם את עבודתו ההיסטו־ית על שנות המאות האחרונות, ביחוד של המאה הי"ז, אם חסרה לו הסקירה הנבואית, או נאמר הפיוטית, בעתידות עמנו — הנה ההרגשה המדעית והחוש-התולדיי להדברים הקטנים מאד, שערכם גדול, שבשרידי קדמוניותינו, בכל מקום ובכל עת שהם, היו חזקים ומבושלים בו כל צרכם. בדבר זה היה קויפמאן בן תקופתו הגדולה אשר שמה לב לקטנות שבקטנות בכל מקצועות המדע והחקירה אשר מהן, מהקטנות והדקות, תבנה את היכלי החכמה הרמים.

קויפמאן אחז בדרכי השטה ההיסטורית של רוב חוקרי דברי הימים הגדולים אשר בימינו: לשום לב אל חיי ההמון, אל הגורמים היותר מצויים ושכיחים בחיי כל אומה ואומה, אל הסבות הקטנות ורגדולות הפועלות על ההפתחות ההשכלה בכל מראותיה וחזיונותיה ועל קדמת האנושית, אל ההשפעות והדחיות הבאות מכל עבר וצד, אל הכחות המדיניים, הכלכליים, השכליים והמוסריים ואל היחוס שבין הגדולים להקטנים והקשר שבין פרנסי הדור והאספסוף. כל תעודה, כתובה או חצובה, שיש בידה להגיה

אור, יהי גם שביב אחד, על אחד הענינים האלה היתה כמציאה יקרה בעיניו וישמח עליה כעל מרגלית יקרה ויתאמץ לחַבבה גם על חוקרים אחרים.

ובאחוז המנוח בשטת־חכמים האמורה קוה ממנה גדולות ונפלאות בנוגע לדברי ימי עמנו, בידעו כי אין כחו של ישראל בכל הדורות אלא בגדלותו של רוח העם כלו, בסכום כל יצירותיו הרוחניות, מדותיו ומנהגיו, רגשותיו ומחשבותיו, ולא בגבורותיו של עריצים ותקיפים, לא במלחמותיו של שפיכת־דמים ולא בנצחותיו הגסים והסואנים על שדי־קטל. בחם רוחו והתפעלות נפשו, — מצבו הטבעי בשעה שהוא מדבר על קורות ישראל, — יאמר כדברים האלה: „... ואין לנו עוד רק דברי ימי שרים ומושלים, כי אם גם דברי ימי העובדים וסובלי עול. רעבים עם שבעים, דלים עם גדולי ארץ, רשים גם שרים יעברו כבני מרון, לפני אלה הבוחנים והבודקים היום המון נסתרות שמבראשית. ועל כן ילך ויגדל כבוד דברי ימי ישראל בימינו עד אשר גדל מאד, כי למי בין העמים כמו אלה, ספורי גבורות אלהינו, מעשי תקפו וגדולתו אשר קצץ ופזר את עם סגולתו, והושיבו במחשכים כמתים ויסרו שבעתים בשבט עברתו ושלח בו משלחת מלאכיו הרעים עברת צריו וזעם אויביו אשר סבבוהו בכל מדרך כף רגליו, עד אשר אמרו נואש לחייהם וכל תקותם רק מפח נפשם, אשר יצאה בדברם אתם במדורות אש ובמצולות מים — להושיעם באחריתם ולעשות להם רֶוַח והצלה אשר לא נראה כמוהם עלי אדמות! ראו, אם יש חידה כחידתנו ופליאות כפליאותינו! באו ודרשו איך נעשה הדבר הזה כי היו להם מי צרותיהם לחומה מימינם ומִשמאלם, כי דרכה רגלם בים המצור והמצוק בחרבה, עד אשר באו אל שפת הבטחה והשלום גאולים ומשבחים לזרוע הרמה אשר סמכתם. יענו אלה אשר לבם בל עמם וכל רגשי אהבה למולדתם מתו בקרבם, יענו ויאמרו כי כמו בית קברות נראו להם דברי ימינו, לא נחוש להם כי אם נשנה ונשלש כי אין חיים לאום כמו בדברי ימי עמנו, וכי בכל מקום יראו שונאינו עצמות יבשות, יעמדו ויקומו לפנינו בני ישראל נפשות צדיקים וטהורים, עדי צדק, זרע אמת, נאמני ה׳ ומחזיקים בבריתו ואמונתו". („האסיף" שנה שלישית צד 210—209).

קויפמאן לא אמר די לנפשו בזה שמצא מקורים נאמנים להולדותיהם של רבנים, חכמי־מדינה, משוררים, פרנסי־הדור ותקיפי העדה של שנות המאות האהרונות, אשר מסבות שונות נשכח שמם או רק מעט מאד ידעו על אדותם, — הוא גם לא הסתפק בזה שכתב בעצמו את תולדותיהם ויתאמץ להציגם לפנינו בכל מלוא קומתם הרוחנית, — אם כי לא תמיד עלה דבר זה בידו, — הוא גם לא הציב גבולות לעבודתו בזה שעמל ויגע בעצמו להשלים, לפי כחותיו וידיעותיו ולפי המקורים אשר נגלו לפניו, את הטבעות הרבות החסרות בשלשלת הקורות של התקופות המצוינות בחיי גלותנו, כי אם גם השתדל להוציא לאור את מעשי ידי החכמים האחרים במקצוע זה אשר השאירו אחריהם בכתובים ועל ידי הערותיו, הגהותיו והשואותיו לכ"י שונים תקן את חסרונותיהם של המחברים. הוא היה גואל נאמן לכתבי־יד שונים להעשיר על ידם את אוצר חכמתנו, ולא חשך את נפשו מכל עמל לחפש אחריהם ולהוציאם אור. המנוח הוציא לאור את כתב־ידו של רבי שמחה פינסקער: „תולדות ר׳ אברהם ן׳ דאוד" אשר מצא בבית־עקד ספרי ביה"מ אשר בוויען. ובהוציאו כ"י זה לאור יתנצל כדרכו ויאמר: „ידעתי גם ידעתי כי יש ויש מתחכמים בקרבנו אשר יבוזו למלאכתי או אך למותר תתראה בעיניהם, כי כל קבל די רוח יתרה בהם, כל מלאכה אשר לא יצאה מידי מחברה בחייו היא לדעתם

בחוקת שאינה מתוקנת ועלובה העיסה שהנחתום מעיד עליה בהניחו אותה לאחרים ולא חס ולא חמל על פרי עשתונותיו. ואני לא כן עמי ולבי לא כן יחשוב. הלא מקרה נפרץ וכמעט מעשה בכל יום בקרבנו כי ספרי חכמינו יהיו כיתומים אשר אין להם אב אחרי מות בעליהם, והם מנופצים כאבני גיר ומונחים ונעזבים בקרן זוית ואין איספם אליו הביתה ושנים על שנים יחלופו בטרם יבוא להם גואל אשר יקים את שם המת על נחלתו..."

עובדה זו שהתמונות מתנצל תמיד לפני קוראיו העברים על כי עיניו משוטטות בכל לחפש ולבקש חמר, מכל מין שיהיה, לבנין חכמת עמנו ודברי ימיו — עובדה זו מְסַמֶּנֶת את התכונת „משכילינו". קויפמאן ידע אותם. רוב „משכילינו" ברוסיא אשר לקקו לקיקה קלה מן ים הספרות-היפה היו מביטים על החכם והחוקר „המלקט שבלים בעמק רפאים" מסוגו של רד"ק כבעל אחד החנוטים, כבעל שריד מימים עברו וכבעל אחד המפשים שהוא עוסק בדברים של מה בכך, „משכילינו" אלה לעגו ובזו להחכמים החוקרים בקדמוניות, יען כי לא הבינו את ערך עבודתם ולא ידעו את ערכה האמתית של „חקירת-הקדמוניות" בהתפתחותה של האנושית. משכילינו אלה אשר התפרצו לצאת, יציאה גמורה, מבית-המדרש העברי ואשר עמלו להשליך אחרי גום כל ישן נושן אשר מלא את נפשם ורוחם בנעוריהם ולהתקרב אל החיים הממשיים ולהנות מהם ככל האפשר, — המשכילים האלה לא יכלו להבין לרוחם של חכמינו וחוקרינו מסוגו של קויפמאן ז"ל, אשר אחרי יצאם מבית-מדרשם של העמים ואחרי אשר נתנה להם היכלת ליהנות מהעולם האירופי ומחייו הרחבים שבו עוד הפעם לאהלי שם ועבר להקדיש את ימיהם, כחותיהם וכשרונותיהם לחקירת קדמוניותינו, אשר היו למשא כבד על אפרוחי ההשכלה אשר לא עצרו כח להתרומם בכנפיהם, אשר לא צמחו עוד, זרת אחת מעל הארץ השפלה ועניניה החמריים. את מין המשכילים האלה שוה קויפמאן לנגד עיניו בכתבו עברית ויתנצל לפניהם במליצותיו המצויות, כי לא יחטא ולא יאשם חלילה בעבודתו והיא צריכה לגופה של ההיסתוריה, ובלי היסתוריה אין עם.

אולם כאשר חלף רוח חדש בין משכילינו והמה שבים לגבולם והאהבה לדברי ימינו החלה להתפשט ולהתרחב בקרב כל מפלגות עמנו שנה גם קויפמאן את טעמו וסגנונו בדברו עבריה לעברים. הוא חדל לבוא בהתנצלותיו בפתיחת כל מאמר, כי אם בקול מבשר יבריז לקוראיו ע"ד המציאות החדשות בגנזי ישראל.

הא לכם דוגמא קטנה: „לתת שמחה בלבכם, אתם המתימרים עוד בלשון ציון, ולהביא לכם בשירה באתי היום, כי נצנים חדשים אשר לא פללנו לראותם נראו על שדמות חכמת ישראל. שישו אתי משוש על השמועה כי באה, כי מחזה דורות עולמים, אשר, למרות כל מאמצי כח חוקרינו וכל עמל מבקרינו, הלכו בתהו ואבדו, תראינה עתה עינינו; דור ודור ומנהיגיו, דור ודור וחכמיו, דור ודור ודורשיו, אשר צללו כעופרת בעמקי הנשיה, יראו לפנינו, יציצו מעפר, עד אשר נקרא כשתאים ומשתוממים לכל המון העומדים מקבריהם: מי ילד לנו את אלה ואלה מי גדל! אשרי הדור שכך נעשה בימיו, אשרי העינים שעליהן נגה האור הגניז, ובמקום אשר מגששים כעורים זה מאות בשנים, זרחה להם השמש כבצהרים" („השלוח" חוברת י"א כרך ב').

קויפמאן היה כל כך שקוע בעבודתו הנדיבה אשר אהבה מאד, עד כי מרוב התפעליותיו ושמחתו על מציאת הגניזה דמה בנפשו כי כל הקוראים עברית ישמחו אתו, בהאמינו כי רוח חדש, רוח אהבת קדמוניותינו, בא בלב כלם.

המנוח לא ידע כי בקרב הקוראים והסופרים העברים מבצבץ טפוס חדש של „משכילים" המתנגדים אל כל ההיסתוריה שלנו, אל כל העבר והחושבים את חוקרי דברי ימינו ומחבבי קדמוניותינו למבלי עולם, לשונאי עתידותינו ולמתנגדי האנושיות שבקרבנו.

קויפמאן דאג לגורל האמונה של הדור הבא, כי הוא לא הבין את היהדות ואת הלאומיות בלי הדת הישראלית. לתכלית זו כתב את מחברתו: Wie heben wir den religiösen Sinn unserer Mädchen und Frauen ומאמרים שונים ע"ד החנוך העברי־הדתי שהרפים בכמה מ"ע שבועיים בש"א. ואף כי היה איש אירופי על פי השכלתו, נמוסיו והליכותיו עם הבריות, בכל זאת אחז בדרכי אבותיו ויתנהג כשומר תורה.

המנוח היה אמנם חוקר חפשי בדעותיו ואוחז בכל בשטה מדעית, אך דרגש הדתי שלט בו על כל דעותיו ורגשותיו וישם גבול לחקירותיו הדתיות. כמעט בכל שנה ושנה היה הולך בקיץ לעיר מולדתו קויטין לבקר את הוריו אשר אהבם וכבדם מאד, ושם בין אחיו הפשוטים והעניים בחמר וברוח היה מתהלך אתם באהבה ורעות כאחד מהם. מעולם לא התגאה ולא התרימם עליהם לא בגלוי ולא בסתר. אבל בני עירו התגאו בו ויאהבוהו עד מאד.

קויפמאן היה אחד החכמים המעטים במערבא אשר קרא את הספרות העברית החדשה בשום לב וישמח באמת על כל מאמר שיש בו רעיון טוב, יהיה באיזה מקצוע שיהיה, אשר מצא בה. הוא גם ידע את ערכם של הסופרים החדשים בישראל לא על פי השמועה הרחוקה, כי על פי ספריהם ומאמריהם.

הוא בעצמו היה „סופר מהיר" בשפת עבר. באמרי „מהיר" כונתי כי לא התקשה מעולם למצוא מלים ומבטאים בכתבו עברית. אבל האמת נתנה להגיד כי סגנונו העברי לא היה נאה ומדויק. את הגיוני רוחו היה מטביע במבול של פסוקים ומליצות מצלצלות. וזה בא לו מפני שכתבי־הקדש, מאמרי חז"ל ואמרות חכמים היו יקרים מאד בעיניו ועונג מיוחד היה לו לגבב אותם זה על גבי זה בלי כל צרך. ומפני שהיה מביא אל הספרות העברית גם את הרעיונות החדשים בקנקן ישן לא היה חדושם נכר לעין כל רואה. ובדבר זה לא נבדל המנוח משאר חכמינו במערבא, אשר בכתבם לועזית הם מדיקים בלשונם עד מאד, שוקלים ובוחנים כל מלה וכל הגה היוצא מפיהם, אולם בבואם לכתוב עברית יסירו רסן מעל עטם והפסוקים והמליצות הקשות הולכים ונמשכים מאליהם. את השקפתו על תעודת הספרות העברית ועל שמוש הלשון העברית הביע במאמרו קינות רבי עמנואל פראנסים" („ממזרח וממערב" פרק א') „... זכרו זאת והתאוששו המושכים בשבט סופר החוקקים בישראל ואל תתנו שכיות חמדתנו למאכל לעש ולסם או מדרס לפרושים כאלו נתנו רק לכתוב עליהם הערות והארות ולא לרוות צמאון אומתנו הצמאה לדבר ה' היוצא מגרון בחיריו אשר נתן ה' עליהם את ידו ויקחם בציצת ראשם וימלא אותם רוח השיר לכהן בהיכלו, בלב עם קדושו. אתם המחיים את לשוננו לכו נא לכם אל הגברים האלה ודרשו מעל כל שארית הנמצאה אשר השאירו אחריהם לברכה וראו ועשו כתבניתם אשר אתם מראים בהר במרומי ספרותנו אשר היא חכמתנו ובינתנו לנגד העמים בהראותנו כי זה וזה יולד בנו, וכל העמל והכעס אשר עלו השתרגו על צוארנו לא נתנונו למשסה

ועל כל אשר רדפונו מורדף בלתי חשך לא ייעף ולא ייגע מקל ישראל מטה תפארה לציון ציון ולנמול שקרים אשר שקרו על דלתי תורתנו ושאבו מים ממעינות הישועה מקור לשוננו וחיינו גם יחד... אל תתנו כתף סוררת ואל תכבידו אזניכם משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח ה׳ צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשונים מיסדי בנין לשוננו בימים אשר חלפו ואל יאמרו: לריק יגענו וכל עמלנו עלה בתהו כי עמנו לא יבין ולא יתבונן, וכל דור ודור ישכח את אשר היה לפניו ולא יוסיף לבנות במקום אשר עיפה יד עושי המלאכה בזמן הקודם ורק על כן נתפרדה החבילה ושלשלת הירושה מימות עולמים נספקה, והנה קם דור חדש אשר לא ידע אבותיו אשר התענו בכל אשר נתענה אנחנו יעמלו וינעו כאשר נעמול וניגע גם אנו להרים קרן לשוננו ולפחת רוח חיי נעורים בקרבה. אל תרמו בנפשכם, „שעמכם החלה לצמוח תחית לשוננו כאלו תמול היינו... כי רק אז יפרחו ויעשו פרי תנובה כל מאמצי כחנו על שדה תרומת לשוננו ולאומנו אם נספח אל תוכנו כל אשר הורו והגו דורות קדמונינו להעשיר את אוצרנו הטוב ולפאר ולרומם ולהדר את לשוננו מורשה קהלת יעקב ולא נבחרה לנו את שפתנו כאלו שפתנו אתנו אין אדון לנו, כי אם נשמע לקול מחוקקינו, מנהלינו ומדריכינו מימי הבינים אשר הפליאו לעשות והצליחו לטעה על שרמות שפתנו העתיקה עד אשר היו לעיני עדתנו אשר על פיהם יהיה הדין והמשפט... ולהיות שחשקה נפשי בדרך הזאת שהחרשות עם הישנות, דורות החולפים עם דורות בני גילנו יתלכדו ולא יתפרדו, ואני תהלה שגם אתה ידידי אשר הביא את בנינו ממזרח וממערב תאחז בזה וגם מזה אל תנך את ידך..."

ובעבידה זו: „לחבר את החרשות עם הישנות, דורות החולפים עם דורות בני גילנו כי יתלכדו ולא יתפרדו" היה קויפמאן עוסק עד נשימתו האחרונה, והנשימה האחרונה מהרה לבוא בטרם נגמרה העבודה...

מי זה בין החיים אתנו והעובדים במחיצתנו יבוא להחל „במקום אשר עיפה יד הבונה"?! — — —

ר. בריינין.

ברלין.

צְדָקָה.

תמונה

מאת שמואל ן' כהנובסקי.

אביה היה אחד אנשי המעלה בווילנא: אזרח נכבד לדרותיו, בעל שלשלת אותות כבוד ובעל בעמיו, ויתהלך כרע כאח עם החכמים והסופרים, ועם כל למודי ה'. ובעד הרעות והאחוה פזר הון רב, לא רק מעשר כמנהג שלומי אמוני ישראל בימים ההם, כי גם חומש ומעלה.

ואמה היתה אחת מנשי המופת ברוחה הנדיבה, ותצק מרוחה על בתה זאת.

בחצי ימיהם עזבו את ירושלים הליטאית, היא ווילנא עיר מולדתם, ויכוננו מושבם בצידון הפולנית, היא ורשה.

אך לא לבקש את ההצלחה שנו את מקומם, כי אם להמלט מפגעים רעים: ה' צוה להם את הברכה, וישלח בם גם את המארה והמגערת; ברכה שלח להם בפרי ידם, ומארה ומגערת בפרי בטנם.

ואם כי שניהם היו נקיי הדעת, ולא שמרו הבלי שוא, בכל זאת אחרי אשר התבוננו אל המון מעשים ומקרים, העומדים מעבר לגבול הטבע, התגנב ספק אל לבם, ספק חשכה... אולי... וימצאו לטוב להם לשנות מקום מגורם. אפס כי שנוי המקום לא שנה מזלם: המות הוא קל ברגליו וידלק אחרי מחמדי בטנם עד ורשה וידביקם גם שם...

והאב השכול התפלל תפלת ה„קריש" ערב ובקר שלש עשרה שנה, החלק הששי מימי חייו: שנתים בעד נשמת הוריו, ועשתי עשרה שנה בעד נשמת חמשת בניו ושש בנותיו, אשר מחציתם מתו בימי הילדות והנער, ומחציתם בימי העלומים אחרי אשר נשאו נשים ותנשאנה לאנשים, ויולידו בנים ובנות, אשר עד מהרה ספו תמו גם המה, ובמותם הנחילו את רכושם להוריהם האובדים.

ירושה מרה ואכזריה!...

אך בתם הילני הצעירה היתה לפלטה.

— הרגעי אשתי — דבר האב אל האם תנחומים — שוי בנפשך כי רק אחת ילדת.

והאשה השכולה הוציאה אנחה ארוכה ממעמקי לבה. עננים שחורים כסו את קמטי פניה והעננים הריקו עד מהרה מטרות דמעה על לחיה.

— חיה תחיה לארך ימים — כה נחם אותה אישה בשמעו בקול אנחתה את השאלה הנוראה הזאת: „ומי יערב לנו בעד חיי היחידה השרידה?" — ה' אמר למלאך המשחית: „עתה רב. הרף ידיך ואל תשחיתנה, כי ברכה בה!"

כי אמנם עוד בימי ילדותה הכירו הוריה הנבונים כי ברכה בה. והברכה היתה: לא כשרונות המח, האזן או העין, כי אם כשרונות הלב: חסד ורחמים, צדק וענוה. לאביה מה יקרו מאד; הוא היה אומר: „טוב מלא כף מדות טובות ממלוא חפנים כשרונות", כי אמנם הכשרונות הם מותרות, מנעמים, על ידיהם ילך האדם קדימה, ומה יתרון לו בלכתו קדימה? אז ימתקו לו החיים; אבל גם בלעדי זאת לא תמוט תבל... המדות — הלא בלעדיהן תמוט תבל, ואמלל כל יושב בה, או תהי התבל ליער, ויושביה פריצי חיות. הכשרונות ימלאו רק בטן בעליהם, והמדות הטובות תהיינה מקור חיים וברכה לכל האדם.

ויהי היום לפני חג הפסח, ויבואו אנשים טובים אל בית אביה לבקש ממנו נדבת ידו בעד בעל-בית „יורד" אחד. ויתן להם נדבתו ביד פתוחה ורוחה ופניו מאירים כמשפטו תמיד.

— הידעת, בתי — אמר אליה האב — מי הוא בעל הבית היורד? האנשים הטובים הגידו כי ברחוב הפובונזקי הוא יושב, ולפני שנתים באו אל ביתו לבקש רחמים בעד אחרים.

— הנני יודעת. הוא רבי יהודה בעל חרשת מעשה הבורית. מה היה לו, אבי, כי ירד פלאים?

— הרבה שלוחים למקום, בתי. אינני יכל להגיד לך, כי עודך ילדה ולא תבין זאת.

— מדוע לא אבין? הגד נא אבי!

— התביני, בתי, מה היא התחרות המסחר?

— מדוע לא אבין? רבי יהודה יסד בית מעשה בורית, ויקנאו בו אחיו היהודים, וייסדו גם המה בתי מעשה, ולמען הטיב לנפשם או הרע לזולתם, השפילו המחיר, החלו לתת עזבונם לא במחיר כסף כי אם בשטרות, והשטרות הם לצור על פי צלוחית, ובכן דלו והומכו יחד את איש חרמם. כאלה וכאלה שמעתי אומרים.

— כן דברת בתי: אלה קורות רבי יהודה!

ופני הילדה, אשר היתה אז רק נערה בת חמש עשרה שנה, רעמו מאד ותפן אל אביה ותאמר:

— שא נא אבי אם אומר כי לא חסד תעשו עם אמללים יורדים כאלה כי אם גחלים אתם חותים על ראשם; המצות תהיינה בפיהם חצץ, והיין — דם לבבם.

— מדוע, בתי?

— מדוע החרשתם עד כה? מדוע לא החזקתם בידם בטרם ירדו פלאים? מדוע עזבתם עד אשר הגיעו עד עפר?

— אולי צדקת, ואם אנחנו עשינו עול, העל כן נעזבם לנוע ברעב הם ונשיהם וטפיהם? הכה משפטך בתי?

— כן משפטי, אבי. טוב לגבר למות ברעב פעם אחת ממותו עשר פעמים ביום ברעב וחרפה יחד! מה בצע בחסדכם אשר תראו להם פעם למען יחיו, ושבו להתענות תחת יד הרעב והלחץ, ואז ככלות כחם בהגיע רגעי „יציאת נשמתם" תשובו להראות להם חסדכם, וישעכם התנו להם לבל יגועו ושבו להתענות שנית. דמיונכם

בעיני כשופטי האינקוויזיציא אשר צוו לענות נפשות נקיות, וכאשר ראו כי עוד מעט ונפחה נפשם, הבהילו את הרופאים להשיב רוחם אליהם ולהחלימם למען ישובו לענות את נפשם בכלי המועקה. עם אמללים כאלה עשו אחת משתי אלה: התעלמו מהם...

— הלא אז יגועו, ודמם יהי בראשנו — שסעה אמה את דבריה.

— ימותו! הן פעמים לא ימות גבר. ימותו פעם אחת, כי טוב מותם מחיי עוני ושפלות. אך לא כן יחשב לבי: בראותם כי אזלת יד ושוא תשואת אדם, אז באלהים יעשו חיל ומצאו נתיבותיהם. או החזיקו בידם, הוציאום פעם אחת מטיט היון, והעמידו רגליהם במרחב, תנו להם עבודה או משלח יד, הלוו להם, ערבו בעדם, אך אל תחונו אותם במזון סעודות אחדות!

האב לא מצא מענה בפיו, אך הקמטים על מצחו העמיקו הרחיבו.

ובראותה כי אביה ישחד מכחו וכספו בעד מקלט „תלמוד תורה", העירה פעם את אזנו לאמר:

— לו היתה נפשי תחתיך, אבי, כי אתה לא רק אשר לא החזקתי כי גם שתי לו קציר ביום אחד.

— הלא תפוג תורה מבני העניים, בתי! התאמרי להרוס את הבית הזה אשר ממנו תצא תורה? בתי מקלט אלה, בתי, בית מצודות ומגדל עוז הם לנו, ובגללם לא נכחד קימנו.

— לא בנת לרעי אבי — ענתה הנערה ברוח נכון כבת שיבה — לא להרוס את בית תלמוד התורה אמרתי, כי אם להרוס את „הגיתו" אשר כוננו ידי נדיבי עם אלהי אברהם מאז מעולם לבני דלת עמנו. רע היה עלינו המעשה כי הושיבונו צוררינו בימי הבינים במחשכים, ויבנו לנו גיתו, ואיך יזעף לב בני דלת עמנו על קציני עמם אשר למדו אל מעשי צורריהם? מדוע הציבו את העדר הזה לבדו? מדוע שמו רוח בין ילדי העשר ובין ילדי העוני? בכסף הרב אשר יבלע בית כזה לא יבצר מכם להושיב חמש מאות ילדי העניים במאתים וחמשים חדרים בין ילדי בעלי בתים ועשירים, ואז הלא כפלים לתושיה, וגם יבא קץ למפלגה חשוכה אשר תגדל בקרבנו מדור דור עד סוף כל הדורות. או לו הייתי אני קצין העם הזה, כי עתה אבד כל זכר גם לחדרים; ותחתיהם יסדתי בתי ספר עברים בעלי שבע או שמונה לשכות לתלמידים משנת השבע עד השלש עשרה, ואז בא הכל על מקומו בשלום.

ויהי היום וימת אחד העשירים ויאצל ברכה לעדתו, ויספר אביה את תהלת המת באזניה, למען ישמע משפטה היא.

— לא לו נאוה תהלה — ענתה הילני — כי אם ליורשיו. בעוד נשמתו בו היה פחד המחסור לנגד עיניו. זבוב קטן עמד על כד דבש גדול ויפחד פן יחסר דבשו, ולא שם על לב כי בין כה וכה יותיר ביומו האחרון הרבה יותר מאשר ימלא בטנו ממנו בימי חייו הקצרים. — הוי כסיל א.ד.ה, מדוע לא פתח את ידיו בחייו בעת היתה לאל ידו לעשות בכספו כחפצו? מדוע לא היה שליט בעמלו? מדוע מסר את מפתח אוצרו ביד השטן?

— לא דברת נכונה בתי. בחייו לא ינחיל גבר גם את בניו, ומה גם זרים.

— ההנחיל אחרי מותו את כל רכושו לעדה? הלא רק חלק קטן, והחלק הקטן הזה הלא יכל לתת בחייו. דמיונו כהכילי אשר לא יפרס לרעב לחמו, רק כאשר יאכל בשר

לשבע עד כי יצא מאפי והיה לו לזרא, אז לא יחוס עוד על הנותר... ונתנהו לכל הבא, אב עני רעב, או כלב...

— ואיזו היא צדקה הבחרי, בתי, כאשר תגדלי? — שאל אותה אביה המשתומם לשמוע הגיונותיה.

— אנכי — ענתה הילדה ברגש חם — ארבה לעשות חסד בחיי מאשר במותי. אנכי לא אשיב נפש רעבה למען תשוב להתענות תחת יד הרעב; אנכי לא אעשה חסד לקנות שם טוב; אנכי לא אסביל למלא צרור נקוב כי אם אאחה בראשונה את קרעיו, ונטיתי את ידי על הרעב הלובש בגדי כבוד ודורך על ידיעות יקרות, לא במשען לחם כי אם בעבודה ומשלח יד, בידי בעלי מלאכה אתמוך בעת יבקשו עבודה ואין, ובעת ימצאו עבודה ולרגלי מחסורים יבצר מהם לעשות במלאכתם, ובעת יעשו במלאכתם ואחיהם העשירים הנדיבים הנותנים מסת כסף לכל דבר שבצדקה ילינו פעולתם: „לך ושוב ומחר אתן" כדרך העשירים אשר הצלחתם נטלה מהם לב הבשר ותתן להם לב מתכת — או יעשקו שכרם הרבה או מעט; אנכי אשים לבי אל החנוך והלמוד כי מהם חיים ואושר והוכן עם, או מות ומשכלת וכליון חרוץ. את ילדי העניים אפקיד ביד אמנים מלומדים, ואם אמצא בם ילד ולו יתרון הבשר דעת ונצרתיהו כאישון עיני, ולא אשקוט עד אשר אביאהו אל מקדשי אל, ותלמידי חכמים עניים אשר מחסורים יפריעם מתלמוד תורה וחכמה, אכלכל בכבוד, ואיש איש על פי כשרונו אתוה לו דרך, והתאמצתי תמיד לבלי אאחר המועד, לבלי יהיו חסדי כמטר הקציר אשר תחת הטיב ירע.

— מי יתן בתי ושמרת מוצא שפתיך — קרא האב בעליצות נפש מסתרה — או מי יתן ולא יפלא ממך לשמור מוצא שפתיך! דמיונך הנעלה נעים לאזן וערב לנפש. אבל בתי, עודך צעירה לימים, ולא תדעי כי הדמיון כל יכול, הדמיון יעתיק הרים ממקומם, על כנפי הדמיון תרקיעי לשחקים, ובמעוף עין אחד תשימי בין כוכבי אל קנך, אבל הנסיון, בתי, הנסיון אין ידים לו, הנסיון הוא תמיד עצל וחסר אונים, רבה העזובה, מסביב לנו צלמות וחשך עולמים ישופנו..

— לא אבי, אין לך דבר עומד בפני הרצון. רבים ימנעו מעשות טוב וחסד, או משפט וצדקה מאפס רצון, ואי־רצונם יקראו בשם אי־יכלת.

— מי יתן בתי והיה לבבך זה כל הימים; ומי יתן והתאימה מנת גורלך בימי חייך עם מערכי לבך.

— אם ימנע ממני אלהים עשר, ועשיתי ברוחי ולא בכספי. החיה העושר באלפיו והרוח ברבבותיו.

וישבח האב לשמוע נדבות פיה, וינחם אחרי בניו ובנותיו, וישמח עם לבבו: הנערה תשכיל לתקן שגיאה אחת נושנת בספר תורת החסד אשר אנחנו הזקנים לא רק התעלמנו מלתקנה, כי גם לא ידענו כי שגיאה היא. אנחנו עושים חסד בכל לב, אפס כי נאחר תמיד את המועד: הננו חוננים אלמנות ויתומים ומהבעל והאב התעלמנו. אנחנו עושים חסד עם חולים, ולא נחוש לרוחתם בטרם נפלו למשכב; אנחנו עושים חסד עם הזקנים, ונערים נעזוב לאנחות למען נוכל לעשות עמם חסד לעת יזקנו. בין עמי הארץ הנני רואה מגיני ארץ, משותי מלחמה, יושבים על מדין, ויושבים בקתדראות, ומצבם הנעלה הוא פרי ההשגחה, ההנהגה והסדר והחסד הערוכים על פי השכל וההגיון; ובינינו הנני רואה אמללים, נבזים בעלי מומים, סילונים ממאירים וקוצים מכאיבים אשר על פי כשרונותיהם ומעלות נפשם בהם חוננו מיד היוצר, נקל היה להם להיות מאושרים ומאשרים, ורק חסדינו היו בעוכריהם,

לא רק באשר נאחר תמיד המועד, כי אם בגלל אשר מעשינו הם מאפע, כי רק החמלה היא הרוח החיה באופניהם. החמלה היא שושנה ענוגה נותנת ריח, אך עד מהרה תמולל ותיבש, והמשפט והשכל הם ארזי אל. קציני עדתנו אמרו ליסד בית מקלט ליולדות. ידעתי כי רק לעתים רחוקות מאד תואל יולדת בעולת בעל למצוא בו מחסה, ורק יולדות אמללות יולדות לבהלה תחסינה בו ובזאת הלא נגדיל מספר התועות מדרכי היושר והתום. מדוע נחכה עד אשר תתעינה מדרך? נעשה חסד עם השיות האלה בעוד כבודן חדש עמהן, בטרם נגפו רגליהן. לב הילדה יקחנה לשים עין על הלמוד והחנוך לכלכל תלמידי חכמים עניים, ואנחנו זקנים לא נשיב לב להם, כמו נשבענו לעשות חסד רק עם עניים לבל ישוה לו חסרנו פרי, רק כי יפיץ בין המון העם מרמה ועצלות. יש משען לרשים ומתרוששים, לעצלים ורמאים, ועתה רחש לב קציני עדתנו ליסד גם משען לבנות שובבות, ואין משען לבנים מבקשים דעת ומטרה ישרה בחיים.

— הילדה תאריך ימים — לחש אז באזני האם — היא בעלת שכל כביר, לה נאוה להיות נואמת נאום על הבמה. כל הגה יצא מפיה הוא למוד עמוק ומוסר השכל. היא תהיה ברבות הימים בת ציון מצוינת.

והתהלה הזאת אשר יצאה מפי אביה לפני יובל שנים בהיותה ילדה בחדר משכיתו יגידו היום יושבי ורשה בחוצות קריה, בהגיעה לזקנה, אם כי תזרע צדקות לא ברעש וקולי קולות כמטר סוחף ביום סגריר, כי אם בסתר אהלה או אהל מרוחמיה.

... מגרש שער הברזל סואן ברעש, לחץ ודחק מסביב כבבית הכנסת—להבדיל— בעיר לימאית קטנה, עת יתן חזן חדש בשיר קולו „למבחן", צר ומצוק מכל עברים, אין דרך לנטות ימין ושמאל. המון רב יכס את הככר ומראהו כים זועף בשוא גליו, ים של גלגלות, גלגלות אדם מכוסים בכובעי יהודים ומגבעות אפרתים, או צניפי יהודיות ורדידי בנות עם הארץ עדוים בפרחים ונוצות. מגמת פני ההמון אל התריסין, אל הטבלאות, אל כדי הדגים, אל לולי העופות והכלים והעגלות. כל עין צופיה, כל יד ממששת, כל פה ממלל וכל לשון תשבע, ובלולים יעלו קולות מקולות שונים, גערות עגלונים ונושאי סבל הקוראים בכח: „פנו דרך!", הגרת תגרים ותגרניות, מצהלות סוסים, געית עגלים, קריאת תרנגולים, צפצוף ברבורים, צוחת אוזים, וזמרת מכי אלהים וזקני עם הארץ בלוית נערים משוררים, המה חניכיהם העתידים למלא מקומם בבוא עליהם פקודת כל הארץ — מעוררי רחמים. הקונים יאיצו וידי התגרים והתגרניות מלאות עבודה וללשונם יגבירו, יהללו ויפארו את מערבם, ידברו חלקות, יפזרו תהלה וכבוד, לעבדים יחלקו כבוד „אדונים רמים ונשאים" ולשפחות — כבוד „גבירות עדינות" ולא ייגעו ולא ייעפו, יאספו הון רב, „ממון קרח": שני שקלים או למצער שקל וחצי, ובשבוע יש שלשה ימי שוק כאלה.

ומרבית התגרים והתגרניות ממוכרי דגים וירק עד מוכרי פתילי משי אשר כבשו להם מקום פה בשער הברזל במקום השפע, בני יהודה ובנותיו המה, ומרבית הקונים הם בני הארץ. הסופרים בשוק הספרה העתית עושים את שלהם, הם בונים קיר שנאה וטחים אותו תפל, והקבה והבטן עושים את שלהם, ואחינו היהודים המפונקים יכירו טובה: הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם מתכונים לקנות רק מידי עם הארץ שמה שמה מהלך רחוק מרבע היהודים מרחוב הפרנצישקני, עד רחוב הסינטורין ורחוב וירזבאווא!

ובתוך המהומה הגדולה נדחקה גם הילני. ברב עמל פלסה לה נתיב אל מצב רגלי

התגרים והתגרניות העומדים על יד ארונותיהם, ארגזיהם וסליהם או סכותיהם לפני מבוא השער של „חצר האורחים", ועיניה שוטטו מסביב, כמו חפשה להכיר אחד מהם ועד מהרה רעשו באזניה קולות רבים יחד:

— גבירה כבודה, אחלי אחלי! חוטי ברו"ק, קוט"ס, מחטים, כובעי אצבע, כפתורים, עגילים יפים, טבעות זהב משבצות אבני חפץ, נגה להן ויפעה להן כמראה הבזק, בזול! בזול!

— אחלי גבירה עדינה, מה תקני גבירה רוממה? רקמת בד מעשה חושב, קלעי חלונות, זרי משי, פתילי משי, משי מהור בשלל צבעים, הינומית שחורות, לבנות, ירקרקות, צהובות, מאפוות, עזבון חוץ לארץ בחצי המחיר!

— סורי הנה גבירה עדינה! שאי עיניך וראי נעלי יד יקרים בעלי ארבעה וחמשה כפתורים, של עור, של משי, דפיסי חזה יקרים מחמרי בת עין, מטפחות בד, פוזמקאות וזררדוב!

— סורי אלי שרתי, פוזמקאותי הנה באמת עזבון זירדוב ולא מזויפות כשאר פוזמקאות. הלא „מבינה גדולה" הנך שרה עדינה, ראי נא למי החותמת, הלא הרדעי קרוא, קראי נא: „הילי ודתריך".

— חיה'לי, הלא אלי סרה הפריצה ראשונה ומה זה תמשכנה אחריך בחזקת היד?

— שלך היא? הקנית אותה במשיכה? השמעתן נשים? הפריצה היא שלה! איך היתה פתאם שלך? אולי היא דודתך?

ועד מהרה התלכדו שתי התגרניות בזרועות חבוקות, עד כי ברב עמל הצליחה תגרנית זקנה אחת להפריד בין הרבקות, אשר עקבות צפרנים נראו אחרי כן על חלקת צואריהן, וקרקדי השער אשר על ראשיהן נזחו ממקומם וירדו מאחוריהן עד ערפן.

— גבירה יקרה — קראה האחת בהטיבה את קדקד השער על ראשה ותשם ותשאף — פוזמקאותיה לא סבית תרשת זירדוב — בכל קדש אשבע — כי אם מבית מלאכת יהודים מרחוב הפרנציישקני, פוזמקאית ברית אשר כבר אבלן איש... הנה באמת עזבון זירדוב, ארוכות עד השוקים ומחיר כל זוג רק שרשים קשיטות.

— שקר בפיה, גבירה רוממה, מחיר כל זוג רק חמש ועשרים קשיטה.

— עשרים ושתים! כמה זוג תקני, גבירה?

— גבירה נעלה ויקרה, למענך הנני מוכרת כל זוג במחיר עשרים קשיטות! תשע עשר!

— הוי פוחזות — נהמה התגרנית הזקנה אשר זה רגעים אחדים השביתה המלחמה — הנכן נצות יחד ובין כה וכה ועמלכן זרים אוכלים אותו. מי ירויח כעת? הפריצה, אי לבן שובבות!

— גם לי גם לה לא יהיה!

— מכות בבטנך!.. אם גם לרסיסים תתפוצצי, תקנה הפריצה רק מידי.

— הבי ונראה יד מי תעוז: גבירה כבודה, שבע עשרה קשיטות, שש עשרה!...

והילני אשר בשלה כל הסער התבוננה במחזה בקר רוח. אין זאת כי אם הסכינה לראות מחזות כאלה. היא לא התרגזה גם באחוז בה שתי התגרניות הנלחמות תחת שתי אצילות ידיה כשתי שושבינות התחת ידי הכלה, ותמשכנה אותה אשה אל סלה. עיניה נטיו אל התגרניות הנוצריות היושבות במנוחה מעבר השני על יד השער, על יד סלי בגדי ילדים, ואזניה הקשיבו בדברה אל אשה אחת אשר אחזה בידיה חליפת בגדי ילד:

— לא גבירתי, מחיר חליפת הבגדים שני שקלים ושלשים קשיטות.

— ורעותך היושבת ממולך תבקש רק שקל ושמונים קשיטות.
— הלא תוכלי לקנות מידה, ואנכי לא אגרע גם קשיטה אחת.
והאשה הקונה פנתה אל התגרנית השנית, ותשאל למחיר חליפת הבגדים.
— שני שקלים וחמשים קשיטות — ענתה התגרנית.
— הלא רעותך בקשה רק שני שקלים ושלשים קשיטות, וידעתי כי עוד תוריד מהמחיר אשר שתה עלי.
— לכי גבירתי וקני מידה.
— הרפינה ממני — התחננה הילני אל השושביניות.
— קני מידי, גבירה רוממה.
— לא, רק מידי תקנה הגבירה.
— קנה אקנה מיד שתיכן.

הילני לקחה מיד האחת ששה זוגות, וכן גם מיד השנית ששה זוגות, ותתן על יד האחת שטר בן שלשה שקלים ותבקש ממנה העודף שקל אחד ועשרים קשיטות.

— אין בידי, גבירה רוממה, גם קשיטה אחת, כי את „תעשי לי התחלה". עלי לשלם היום שכר למוד בני שלשה שקלי כסף. — אך אנכי אתן את העודף לרעותי ואת הואילי לתת לה רק ששים קשיטה.

— התאותי לדבר הזה? — שאלה הילני את רעותה.

— מדוע לא? — ענתה התגרנית במאור פנים כמו לא הופר שלומן גם רגע אחד — רעותי לא תאכל את כספי.

הילני פנתה אל האגף הימני הנשקף מול רחוב הזבל, ותדבר לנפשה: נפשות רעבות הן, אבל האין נפשות רעבות בין בני הארץ, מדוע לא יתחרו המה ולא יסיגו גבול ולא יגורו מלחמות בשוק? האם בשביל שצרכי עמנו מרובים מצרכיהם המה? או היאמנו דברי אויב מחרף ומגדף כי עם בני בלי תרבות אנחנו?

ובדברה לנפשה והנה יד שלוחה אליה מאחוריה, יד התגרנית הקפדנית והקולנית: גבירה רוממה, הלא שכחת את הפוזמקאות בסלי ובסל רעותי. הרי שלך לפניך, גבירה!

הילני הביטה מאחוריה ותדבר אליה הפעם יהודית: אך משגה עמך, אחותי!

— אולי משגה עמדי... הפריצה — להבדיל — עטפה מעטפה כמוך וקלסתר פניה דומה לקלסתר פניך את.

— משגה עמך! — ענתה הילני שנית, ותפלס לה נתיב בתוך המון הקונים והתגרים, ותתבונן בשלט קטן אחד אשר למבוא אחת הסכות, ובקראה את שם בעליה, נחה דעתה כי מצאה את אשר בקשה, ותגש אל התגר אשר עמד על יד הפתח, ותבקש מכנו מסרק שער, ותבוא עמו בדברים בהפצה לדעת מצבו, אם נורא הוא כאשר הוגד לה, ותצל מפיו דבר כי אשתו היא חולה מוטלת על ערש דוי זה ירחים אחדים בבית החולים, ובביתו רבה העזובה, עליו להיות אב ואם ושפחה ומינקת לארבעה ילדים קטנים, מעט כספו אזל לבית הרקח, לרופאים ולחובשים, ועל כל אלה השלך ממעינו החוצה, על אחרו להביא שכר החדש במועדו, וחפציו וילדיו מתגוללים בחדר צר אשר פנה לפניהם אחד שבני הבית ברחמיו וברוב חסדיו.

ותשלם לו הילני את מחיר המסרק ותפן ותלך. היא לא הרחיקה ללכת, וידלק אחריה התגר העני וידביקנה ויאמר: הקדוש ברוך הוא הזמין לי היום לקיים מצות „השבת אבדה", אך באשרך כי טרם באו זרים אל סוכתי. הן סוכתי רשות הרבים היא.

— איזו אבדה? — שאלה הילני כמו לא ידעה מאומה.

— מאה שקל. הגידי גבירה סמן הצרור ואיזה שטרות.

— לא רבי קרוב, מכסת כסף כזאת לא נשאתי היום בחיקי, הכסף לא לי הוא. בלי ספק אינני הראשונה היום בסוכתך.

— הכסף לא לך הוא? — שאל התגר כנרעש.

— אכמיחך — ענתה הילני במנוחת תם — בלי ספק יבוא בעל האבדה, ואם לא יבוא היום או מחר, וידעת כי אצבע אלהים היא. הלא כסף נחוץ לך, שלם תשלם שכר מעינך, והשיבך בעל הבית על מקומך ומלאת את חנותך הריקה.

— האלך להודיע דבר המציאה בבית הפקודות? — שאל התגר אשר ירא פן תגלה היא סודו.

— אל תצדק הרבה, רבי קרוב! אם יבוא איש יהודי או אינו יהודי ושאלך ונתן לך אות אמת כי כספו הוא, והשיבות לו, ולחפש עקבותיו לא עליך.

— אכן צדקת גבירה, ענה האיש וילך לו בשמחת נפש.

והילני התענגה מאד ותרצה פעל כפיה. „העני האמלל הזה יושע ולא יוסיף לדאבה עוד. גם בני עמי יתמכו ביד איבר כמוהו במשאת כסף כזה, במאת שקל או במאתים, אך לא בפעם אחת כי אם מעט מעט ועל כן לא תעשינה ידיהם תושיה!".

ובלכתה לאטה שבעת רצון, שמעה קול קורא אליה בכח: „גנב עליך גבירה!" ותחרד ותנוע, ותשם במהירות ובהלה כף ימינה על צלחת שמלתה, והנה כף יד קטנה נתפשה בכפה, יד נער קטן ערום ויחף.

וכרגע סבוהו עוברים ושבים מכל עברים, ויחלו לקצות בו, גם היהודים גם בני הארץ. היהודים ראו כי הגנב הוא יהודי, ובכן קרובים הם אליו ולהם המשפט ליסרהו כדי רשעתו, ובני הארץ חשבו כי הגבירה הזאת היא אחת מבנות אמונתם, ובכן להם המשפט לקנא את קנאתה, ובין כה וכה הרבו פצעיו: זה הכהו על הלחי, זה על קרקרו, זה אחז בערפו ויפצפצהו, וזה אחז בשתי אוניו וימלטלהו ויניפהו תנופה וכמעט נשארו אזני האמלל בין אצבעותיו, ואחרי כן הורידהו בכח וזעם על הארץ, ויפל מאחוריו וכמעט יפצה גלגלתו ותשבר מפרקתו, ולולא הילני אשר סובבה עליו בשתי אברות ידיה ותכהה במכיו כי עתה הכוהו עד מות.

— הכו ואל תחמלו — נשמע קול אחד.

— דום אכזר — כהתה בו הילני — מי שמך לשר ולשופט?

— כן דוברת הגבירה — מה בצע כי תכוהו? התשיבוהו באגרוף רשע מדרך רשעו? קראו לשומר, והשומר ידע מה לעשות. חדשים שלשה או ארבעה במאסר, רפאות תעלה לנפש גנב קטן כמוהו.

הילני לטשה עין בוז על „בעל היושר" הזה אשר ראתה כי יהודי הוא ותאמר: נהפך הוא, במאסרו עוד יוסיף ללמוד את מלאכת הגנבה.

— כן כן — סתר עוד יהודי אחד דברי הילני — לשוטר קראו, הוי שוטר!...

— מדוע תתעבר על ריב לא לך, יהודי? — שאלה הילני בשאט נפש — מה לך ולהנער? המסך גנב?

— יען כי יהודי הוא, ועליו נשא כלנו חרפה. יהודי הוא, אחי עצמי ובשרי.

— הוא אחד מבני בריתך — שסעה הילני את דבריו — אחיך עצמך ובשרך? ומדוע לא שמת לב לו עד היום? מדוע לא כסית מערומיו? מדוע לא פרסת לו לחמך? מדוע לא

נתת לו מקום ללון בביתך, או מדוע לא הפקדת מורים ומלמדים עליו? הנך אח וקרוב מודע וגואל להכות, להושיב במאסר. בוש והכלם!

— עלינו לבער הרע מקרבנו — קרא עוד יהודי אחד לעזרת היהודי הנכלם אשר נסוג אחור מדבריה.

— הפעם צדקת — ענתה הילני — עלינו לבער הרע מקרבנו, אך לא בדרכים כאלה: גנב אחד נסגיר אל השופטים ועשרה גנבים אחרים ימלאו מקומו. לבער את הרע מקרבנו יש דרך: לכלכל יתום ודך, להשגיח על כל ילדי עוני החובקים אשפתות והולכים בשרירות לבם ומעמידים לנו דור עקש, לנהלם בלחם, ואז על נקלה נבער הרע מקרבנו, אך עלינו לעשות בלב שלם.

— נער! — פנה יהודי אחד אל הנער אשר לא עצר כח לעמוד על רגליו ופניו היו מגאלים בדם חוטמו ושניו ויהי לזועה — הנה שוטר מפלם לו נתיב הלום, „עשה רגלים" כאשר הוכל.

— הלא תשכיל — מלאה אחריו תגרנית זקנה — לבלתי שוב עוד לכסלה. אם רעב אתה בקש חסד, הושיטה ידך, אך אל לך לגנוב, לשלוח יד בכים זרים!

ובטרם יבקש לו הנער דרך לנוס בא שוטר וחרבו בידו, וישאל בגאות שר גדול ונכבד בסלסלו שפמו:

— מה נהיתה פה? מי גנב? מה גנב?

— מה גנב? — שאל השוטר בשימו כף שמאלו על כתף הנער, ובהוציאו מחיקו פנקס קטן ועט עפרת.

— אין עונה? — דבר השוטר בקצף — מה גנב וממי גנב?

— מהגבירה הזאת!

— ממך גנב, גבירה? מה גנב?

— שקר הדבר, הוא לא גנב! — ענתה הילני בשפה צחה.

— וגם ידו לא שלח בצלחתך?

— לא ראיתי ולא שמעתי!

— ומי הכהו? מי פצעהו?

דממה.

ורבים מהנאספים מסביב התגנבו ללכת אחד אחד, מיראתם פן ידרוש השוטר את דם המוכה מידם.

— מי הכך, נער? — שאל השוטר בגאוה ובוז.

— אינני מכיר אותם — התיפח הנער.

— ומה ההמון הרב הזה? — צעק השוטר — סורו מהר! איש לדרכו!

ויצעק השוטר בראותו כי היהודים ימרו את פיו, וינף את תער חרבו ויעופפנה הנה והנה פעמים אחדות, וכאשר הלך איש איש לדרכו פנה וילך גם הוא, הלוך והחלק את שפמו, וקלל ונהם.

והילני הלכה בעקבות הנער המוכה, ותדביקהו על יד הבאר אשר בטבור הגן הקטן לפני בית אוצר המלכות, בעמדו להדיח את דמו.

— הלא תראה נער כי אנכי הייתי מגן לך — דברה אליו הילני — ועל כן הגד לי מי אתה, וספר לי מכל אשר אתך, ואם תסובבני בכחש והסגרתיך אל השוטרים.

האמלל הוריד עיניו ארצה, ובבכי מר הגיד צרתו: אמי אלמנה, ואנכי למדתי

במקלט תלמוד תורה ברחוב השפלה, ובשנה העברה נתנה אותי אמי על יד היפר בגדים ללמוד מלאכתו. והתופר שותה שכור תמיד ויענני וירעיבני ויפליא מכותי יום יום, עד כי נלאיתי נשוא ואברח מביתו. ואירא לשוב אל אמי, ואנוע בחוצות העיר, ואלון ברחוב, ואלוה אל הנערים הגנבים...

— המכבר הנך עוסק במלאכת הגנבה?

— רק ימים מכפר.

— הכביר מצאה ידך?

— גם קשיטה אחת אין לי. הגבירה תוכל לחפש ולמשש בצלחתי.

— העלתה בידך לגנוב דבר מה?

— פעמים אחדות גנבתי צרורות כסף מחיק הגבירות הבאות לקנות במגרש שער הברזל.

— וכמה כסף גנבת?

— אינני יודע.

— האם לא ספרת את הכסף?

— לא ספרתי, כי ברגע בא לידי המלקוח לקח ממני רעי הגדול ממני העומד על גבי התמיד.

— ולך לא יתן מאומה?

— הרבי יחלק את השלל בין תלמידיו המקשיבים לקולו, לבכור כבכורתו ולצעיר כצעירתו, ולי אני הצעיר מכלם יתן די מחיתי, לחם ומליח, ופעמים אחדות נתן לי גם כום שכר ויין שרף.

— מי זה הוא הרבי?

— רבן של הגנבים.

— הרבי למד אותך המלאכה, והוא יעץ אותך לבחר בה?

— לא הרבי כי אם הנערים הגנבים, פעם אחת בערב מצאוני על יד ההיכל הוינאי, בשבתי בין העמודים. אנכי רעדתי מקרת רעב, והם אכלו עגות סלת ואגסים ותפוחים. ויתנו גם לי, ויביאוני בחברתם, וכאשר הציגוני לפני הרבי יסרני מלכת אחרי השובבים האלה, ויצו עלי לשוב אל בית אמי, גם הכני על הלחי עד כי כבעט הפיל שני.

— ומדוע לא שבת הביתה?

— בני החברה לא נתנוני לשוב, באמרם כי רק למען נסות אותי אם לבי שלם עמם יסרני הרבי מלכת אחרידם.

— והוא לא הוסיף ליסר אותך?

— אתמול הכני מכות לחי.

— מה און פעלת?

— על כי שלחתי יד בכים אשה ענית.

— מה ל„הרבי" ולהאשה העניה?

— מצותו חוקה לבלתי נגוע לרעה בעניים, רק בעשירים, ושני השקלים אשר גנבתי מכיסה השיב על ידה ביום המחרת, אחרי אשר חקר ודרש אחריה וימצאנה.

— אולי בגלל אשר מעט היה הכסף בעיניו?

— לא, הוא יחום על דל ואביון, וכמה פעמים ראיתי כי מכספו יתן לעני ודך. הילני הניע כתפיה.

— מה שם הרבי? — שאלה אחרי דממה קצרה.

— רבי פתחיה.
— איה מקום מעונו?
— ברחוב התכיים.
— ואיה מעון אמך?
— ברחוב מרמנה.
— הבה נער ונלכה אל בית אמך.

הנער התחלחל בשמעו פקודתה ויאמר לברוח, אפס כי הילני אחזה בכף ידו בהזקה והוא בכה ויתחנן לה כי לא ישוב עוד לכסלה. ואז הבטיחתהו כי לא יאנה לו כל רע, ורק טובתו היא דורשת, וטוב היא חושבת עליו, והוא הכיר בפניה כי לבה לא יחרש רע, ועל כן נלוה עליה בשבתה במרכבתה, ובהגיע המרכבה אל רחוב מדמנה הוליך אותה הנער אל מבוא צר אשר בקצה החצר.

וירד במעלות צרות ואפלות אל מסדרון מרתף חשך והיא הלכה אחריו ותגשש קיר, עד כי נפתחה דלת ביד הנער וקו אור כהה חדר אז אל המסדרון מבעד לחלון המרתף או המעון כאשר אמר הנער, ואז עלתה בידה לבוא אל תוכו פנימה.

הילני העיפה עין מסביב, ותתחלחל לראות את העזובה הנוראה, המצוקה והעניות המנולת, אם כי לא חדש היה בעיניה, כי ראתה=גם=ראה כזאת בכתתה רגליה ברחובות נשכחים, ברבע היהודים, במרכז השפלות והפגעים וכל נגעי בני אדם; במקומות אשר שבע משפחות יושבות צפופות בד׳ אמות כאוזים בלול ושוכבות יחד בד׳ אמות, במקומות אשר לא רק חסר לחם ונקיון שנים בולט על כל שעל, ומעורר זועה וגעל נפש ורגשי בוז וחנינה יחד, כי גם חסר אויר הנשימה, — אויר הנשימה חלק אלוה ממעל, אשר אותו נתן הבורא לכל בריותיו אשר ברא, לעשיר ולרש חלק כחלק!

ובהציגה כף רגלה על קרקע המרתף ורוח קטב וצחנת רקבון שמו מחנק לאפה ותשיח עם לבבה: אתיו הנה נדיבים נדיבי עמי, עורכי נשפי זמרה ומחול לשם החסד! הנכם זורעים לצדקה ומה תקצרו לפי חסד? נדריכם ונדבותיכם הם רק מקסם שוא וכזב. הנכם נתבעים ונותנים רק „להפטר" מהעניים, ולאחריתם לא תדאגו ולא תשימו לב, כי ענותם ומרירות חייהם ועמלם ומצוקותיהם לא נגעו עד נפשכם. אתיו הנה וראו כמה הקטנתם את איפת העניות, איפת הרזון הזעומה, וכמה מחקתם את סאת העניות הגדושה, העניות המוראה והנגאלה. הסדכם כציץ השדה, בבקר יציץ ולערב ימולל ויבש. הנכם עושים ועושים, ולפעלכם אין ידים; הנכם הולכים קדימה במעלות החסד ועומדים על מקום אחד, או גם תשובו אחורנית. הנכם מתברכים בלבבכם להסיר את המסובב, הנכם דולים לפעמים דליים אחדים מים רעים ועכורים מבאר העניות, ולא תבינו כי מים רעים אחרים ימלאו מקומם וכל אשר תוסיפו לדלות כן תקיר הביר מימיה.

עליה נחה רוח עצה מאז החלה לעבוד עבודתה על שדה החסד, רק להסיר את הסבה, בידעה כי אז יוסר המסובב באפס יד, לסתום את באר העניות ולהחריב מעינה, והיא לא החטיאה המטרה. פה מצאה משפחות מיוחסות יורדות מנכסיהן מתמוגגות ברעה מפני יחוסן, כותלי ביתן היו קברים לענות נפשותיהן; והיא השכילה ותפשט עקמימיות שבלבן בדברים נמרצים ועצת נפש, ותחת תת להן שקלים אחדים למחית יום או יומים, או גם חדש ימים, המציאה להזכרים פקודה ועבודה בבתי מסחר וחרשת, אחרי אשר ערבה אותם לטוב, ולנשים המציאה מלאכות נקיות: מלאכת פרחים, מלאכת נעלי יד, או מגני שמש, וכדומה. היא המציאה להן מורי המלאכה, ומכוננות התפירה לשלם מחירן במנות מעט

מעט, גם היתה סובבת על פתחי בתי המסחר והמלאכה לבקש להן עבודה, וכה התנערו המשפרות האובדות האלה מעט מעט מעפר שפלותן, וברבות הימים כוננו להן בתי מלאכה כאלה ותשכחנה רישן ועמלן.

ופה מצאה בעלי מלאכה חרוצים ומהירים במלאכתם אשר היו מזי רעב תקופות ידיעות בשנה, באין עבודה לרגלי חוסר המסחר, ואז נתנו בעבוט את כל הנמצא בביתם בבתי המלוים על משכון, ואחרי כל זאת עליהם היה להתגאל בפתבג החסד, וביום המחרת שב המחסור להציק להם, וכה לא יכלו נקיון עד עולם, ותשם אל לבה להשכיחם רישם ועמלם פעם אחת.

— לו רכשנו לנו איש איש מאה שקל — התאוננו באזניה סנדלרים אחדים מרחובות היהודים, אשר שמה לבה לחקיר ולדרוש אחרי סבת ענים ולחצם אף כי ידעו את המלאכה ויהיו חרוצים וינזרו מכל משקה — כי עתה לא ידענו חסר, כי בעת אשר קשה למצוא עבודה יכלנו להכין לנו נעלים, ומעשי ידנו מכרנו על נקלה פעם ברחוב פעם בשוק ואצל סוחרי נעלים. ואם כי האחרונים לעשוק יאהבו בדרך הכנענים ושכרנו היה מצער, אבל הלא טוב מעט מאין.

ואז הלכה אל סוחרי עורות מעובדים והערבם לב״ב כי יתנו לאיש איש מהם בהקפה חומר למלאכת ידיהם מחיר מאה שקל.

וכעבור ירחי מספר קמו הסנדלרים האלה על רגליהם ויחיו.

ותעש כן גם לחרשי עץ וחרשי ברזל ועוד לבעלי מלאכה שונים, ובאורח צדקה זה בצרה עמדתם, וגם היו ביניהם אשר רכשו להם רכוש לא מעט, בלי אשר נתנה להם מכיסה גם אגורה אחת, בלתי אם אשר קרה לעתים רחוקות, כי אחד מהם לא שמר אמונתו ועליה היה לשלם לנושיו את אשר ערבה בעדו, ואולם גם אז לא נחמה על מעשיה אם רק נוכחה לדעת כי לא מפחזותו עשה זאת כי אם מתוך דחקו, ותוסף להחזיק בימינו.

* *

בבוא הילני אל המרתף, נטיו עיניה אל אשה זקנה כפופה, כמו נשאה על שכמה משא צמר חמורים, ובעד האור הכהה אשר חדר אל המרתף מבעד להחור הקטן אשר מלא מקום החלון, כביכול, התבוננה אל פניה הרזים והירוקים והצנומים, המפיקים מכאובים, יסורים קשים וסבל החיים ותוחלת המות. הזקנה נשענה על הכירה אשר באחת הפנות, ולרגעים הפריע אותה השעול ממלאכתה.

— הנכרך הנער הזה? — שאלה הילני בנגעה באצבעות ימינה את זרועה היבש.

— הא? — היה מענה הזקנה ותלטש לה בתמהון עיניה הנגרות המלאות טרי ורם.

הילני נסוגה אחור מעט כמו נבהלה ממראה עיניה, כי הזקנה נראתה בתמונת רפאים עולים מן הארץ וחשכת המרתף או אורו המשונה שפך עליה קסם בלהות.

— הנכרך הוא? — שאלה הילני שנית.

— הא?... הנזיד? עוד לא יכולתי לשפות הסיר — ענתה הזקנה ותתעות פתאם ותשתוחח, כי השעול אחזה.

— על הנער שאלתיך — אמרה הילני בהרימה מעט את קולה.

— הא?.. הנזיד? — ענתה הזקנה בקול כחולה — במה? בידים ריקות? אין עצים, אין פחם, אין גרש, וגם מעט מלח אין.

— כמה ימי שני חייך, זקנה? — שאלה הילני בדברה ישר אל אזנה.

— אם אמי היא — יצא הנער לעזרת הילני — לשוא תשחיתי דבריך: היא לא תראה ולא תשמע, ואם גם תשמע לא תבין.

והילני לא שמה לב לדברי הנער, והשם פיה לנוכח אזנה ותשאל שנית בקול רם: כמה ימי חייך?

— הא?.. בתי? בתי הלכה.

עוד היו מלים בפיה, אפס כי השעול הפריע אותה ולא נתנה לדבר, כי הכביד עליה אכפו הפעם, עד כי לא יכלה עמוד על רגליה, ותפל על פניה על המטה אשר עמדה על יד הכירה, וקול שברים תרועה יצא מגרונה חליפות, אך אחרי אשר רוח לה קמה ותשב שחוח ותשם ותשאף רוח בכבדות נוראה.

— אל רחום וחנון — דברה הילני לנפשה במנוד ראש — גם לזאת יקרא חיים? לזאת יקרא זקנה? זקנה ואריכות ימים אשר אליה יתפללו בני האדם? הה זקנה מרה ואכזריה; זקנה כזאת היא רק נסיסה קשה וארוכה!.. כה ינהג מלאך המות בשגעון ותהפוכות: על שבלים רכות אשר לא העלו עוד נצה יניף חרמשו, ושבלים שדופות קדים, גם בימי החרף עוד לא מלא כפו הקוצר מהן.

נפשה אותה מאד לבוא עם הזקנה בדברים ולהשיב נפשה במעט יין או חלב, ותאמר לשלוח את הנער להביא כוס חלב, אך יראה פן לא ישוב עוד.

עד כה ועד וכה באה אם הנער ובת הזקנה, אשה דויה וסחופה, אשר תלאות ימי חייה הרעים והמרים הראו אותותיהן על פניה. על שכמה נשאה שק שבבי עץ אשר לקטה באחת החצרות מאחרי גרזן הבנאים, ואחרי התפרקה את משאה התבוננה בתמהון ובהלה אל הפנים החדשות, אל פני הילני, אך לא נועזה לשאל את פיה מה לה במעונה.

— איפה לקטת? — שאלה אותה הילני להכנס עמה בדברים.

— ברחוב הכרמל, גבירתי.

— דרך רחוקה כזאת נשאת על שכמך משא כבד כזה?

— מה לעשות, גבירתי? מי יתן והיה כזה יום מחר. בעל הבית ההוא ברחוב הכרמל לא יהודי הוא, אך „אל יכאב עליו בשרו". איש רחום וחנון הוא. הוא צוה על החרשים לאמר: „גם שול תשולו לה מן השבבים ולא תכלימוה!". אל אחטא בשפתי, אב הרחמים. בעל הבית הזה אשר יקח מידי שכר המעון, בנה לא כבר ארוות לסוסים, ואצא החצרה ואלקט שבבים אחדים, ויסת בי את השוער והוא התנפל עלי להכותי נפש, ועוד היתה את נפשו לקרוא לשוטר ולשית עלי אשם גנבה.

— מה לו השבבים?

— הוא עשה מסחר וקנין בשבבים אלה.

— מאין תמצאי מחיתך?

— הודות לאל, אינני מחזרת על הפתחים, גם לא נהגיתי מעודי מקופת החסד חלילה.— כה יצילני „השם יתברך" לימים הבאים — אנכי הנני מוצאת מחיתי, אם כי בצמצום ולא ברויח, אך בהתר ולא באסור. שתי בנותי משרתות בבתי עשירים.

— והן תכלכלנה אותך? — שסעה הילני את דבריה.

— בנותי? אותי? — סתרה העניה את שאלתה בשומה ידה על לבה — חלילה! האם לב תתרי לי? האם לא ארע רחם? המעט ממני כי לא אדאג לאחריתן, ולא אוכל להושיע להן, ועליהן להיות טבחות בבתי זרים ולעבוד עבודת פרך, כי עוד אעשה הרעה הגדולה הזאת לאכול יגיען? לא גבירתי, הנני עובדת עבודה, הנני כובסת בגדי לבן, הנני מורקת

רצפית הבתים ומשרתת לפני שני לימאים דבר יום ביומו, כי בגפם המה פה לרגלי מסחרם, ובלילות התרף הנני מורטת נוצות וכה אראה שכר בעמלי פעם שקל כסף לשבוע ופעם גם שקל ועשרים קשיטות או גם שקל וחצי ומצא לי, באשר כי רק שתים נפשות אנחנו, אני ואמי.

— אמך היא חדלת כח. מדוע לא תבקשי נתיבות לה להאסף לבית מחסה לזקנות?

פני האשה הקודרים חורו בשמעה דברי הילני, ותנע ראש מימין לשמאל ומשמאל לימין ותקרא כנבלמה: חלילה, חלילה לי מעשות כדבר הזה. האשליך את אמי הורתי לעת זקנה כבלות כחה? היכופר לי העון הזה? לא גברתי, אמי הורתי לא תהיה עלי למשא, ולאחר באה שנים תמות במעוני, לא בבית אספי דלים! לבי נשבר בקרבי כי יבצר ממני להמציא לה טרף, להעניק לה פעם בשבוע מעט מרק, וכף יין לרזק את גויתה מעט. כאשר עיניך רואות אותה גבירתי, היתה לפנים אשת חיל, רבת העלילה, חנונית סוחרת, „מרעשת" תבל, לבה היה טוב וידה פתוחה, אין אגודת חסד אשר לא היתה אחת מחברותיה, לא היתה יולדת עניה, או שבורת לב, אשר לא יצאה לעזרתה, ועלי פזרה הון רב. עד אובר יום התגגתי... אך הגידי גבירתי. מה לך במשכן עוני זה? הבת העיר הזאת הנך?

— אנכי הבאתי לך בזה את בנך...

— את הבאת את בני? את? — השתוממה העניה ותפן כה וכה ותרא את בנה יושב בזוית על הקרקע על יד האם הזקנה.

— תהנך פה? — שאלה בנפש סוערה — מה זאת? מה לך ולהגבירה?

— אל תפחדי ואל תרהי — השקיטה הילני את רוחה — אנכי אספר לך, אך הגידי נא לי את איפה נמצא בנך כעת ומה מעשהו?

— הוא למד במקלט „תלמוד תורה" אשר ברחוב השפלה, הוא למד ולמד, ולא ידע להפלל. אנכי שחדתי מכספי את המלמד למען ישים עליו עינו לטובה, אך גם השחד הזה לא הועיל מאומה. שנה על שנה חלפה, ואנכי ראיתי כי אין תכלית ומטרה ועל כן מסרתיו על יד תופר בגדים; למצער ידע מלאכה. אבטיחך גבירה כי בהוליכי אותו בפעם הראשונה אל החיט, רחצתי בדמעותי את אבני רצפת הרחוב אשר עברתי בו אז.

— לא, אשה יקרה — סתרה הילני את דבריה — בכיה של חנם היתה בכיתך. בכנפי המלאכה חיים וכבוד.

— ידעתי כי המלאכה לא חרפה היא. אך לו חי אביו כי עתה לא היה תופר בגדים. אביו היה למדן מופלג...

— ומי הוא התופר אשר בידו הפקדת את בנך? האיש ישר הוא?

— איש ישר... שכור וסבאה, מעול וחומץ.

— ועל כן ברח בנך מביתו ויארח לחברה עם פועלי און... גם תמימי דרך, ידידתי, גם נלוזים במעגלותם לא יצאו מבטן אמם בצדקתם או ברשעתם. ענויי הגוף, רעב וקרה, לחץ והחקות, ומה גם מכות חדרי בטן, יהיו גם לגדולים, ומה גם לקטנים, מורים רעים וחטאים, מורים מתעים ומסיתים לנטות מדרכי ישר, או יטום בחוקת היד מני אורח.

— בני ארח לחברה עם פועלי און? מה און פעל? — שאלה העניה בנפש נבהלה מאד.

והילני ספרה לה את אשר קרה לפני שעה אחת במגרש שער הברזל.

— הוא? הוא שלח יד בכיסך? — צעקה העניה בקול מבהיל ותך בשני אגרופיה על ראשה, ותצנח על שרפרף קטן אשר עמד על יד הקיר, ותשם את ראשה בין שתי זרועותיה, ותתיפח בקול דממה דקה כעשרה רגעים, ואחרי כן עמדה על רגליה ותספק כף אל כף

ותקרא: מה אמולה לבתי! ותתנפל שנית על השרפרף ותלט פניה בשתי ידיה ותבך במרירות.

פתאום קמה ממקומה, בעינים מאזרות זיקות, ותשח ארצה, ותנף כפים מעץ ותתנפל על בנה להכותו.

הילני כהתה בה הפעם והעניה דחפה אותה בשתי ידיה ותצרח מרה: אם את גבירתי לא הסגרת אותו אל יד השוטרים, והסגרתיו אני. אלכה ואתנפלה לרגלי שר מחלקת המשמר כי יאספהו אל המשמר ויתבעהו לדין. שמעתי כי יש בית אסור לפושעים קטנים.

— הרגעי נא, ידידתי — דברה אליה הילני בסגרה הדרך לקראתה — חכי נא ואשמיעך דברי! הלא תביני כי לא להתאונן באזניך באתי, כי אם לעוץ לך עצה. אך הגידי נא מדוע לא מסרת את בנך על יד בעל מלאכה ישר וטוב?

— חיט ישר על דעתי אין, וחיט טוב דרש ממני שלשים שקל בעת אשר גם לשלשים קשיטות לא יגיע רכושי. הה גברתי, בכל בני משפחתי ומשפחת אבי לא ימצאו חלילה שוקדי און...

— וגם בנך יהיה איש ישר, אבל בראשונה כסי מערומיו, הכיני לו חליפות בגדים, מכנסים, נעלים, כובע, ארבע כנפות וכתנות מספר.

— מאין אקח כל אלה?

— על דבר הכסף אל תדאגי — ענתה הילני ותתן על ידה חמשה ועשרים שקל — אם ימעט לך והוספתי לך ככל אשר תאמרי. מספר ימים ישב בביתך עד כי תמצא תופר מומחה ואיש ישר, ובעוד ימים אחדים אבוא אל מעונך ונתתי לך שכר בעל המלאכה.

— אין את נפשי להיות תופר — ענה הנער חלקו וארובות עיניו נפתחו.

— היש את נפשך להיות גנב בליעל שולח יד בכים זרים. ולשבת בבית הסהר ולהשלח לארץ גזרה? — צעקה האם בחמת רוחה ותגש להראותו נחת זרועה שנית.

אך הילני עמדה בפרץ ותאמר: הניחי לו. דבר, נער, השמיע חפצך אתה.

— נפשי אותה להיות חרש עצים — ענה הנער בקול רפה, בהשפילו עיניו ארצה.

— ובעוד חדש ימים תאוה נפשך להיות חרש ברזל.

— לא, רק חרש עצים — ענה הנער.

— לו יהי כדברו — ענתה הילני אשר הכירה במענה פיו כי רוח כשרון אל המלאכה הזאת נוססה בו, והפן לצאת.

והאשה פנתה אליה בבקשתה, כי תגיד לה את שמה, למען תדע מי היא מחוננתה.

— עוד נראה אשה פני רעותה — ענתה הילני ותפן ותצא.

ובעבור שעה אחת בבקר אחד הרופאים את הזקנה וירשם לה שקוי מרפא, ויתן על יד בתה שקלים אחדים לקנות השקוי בבית הרקח, ולקנות לה כפעם בפעם צוקר, תי, קהוה, חלב וחמאה, ויבטיח לבקרה פעמים בחדש.

ביום ההוא לעת ערב עמדו רגלי הילני ברחוב התביים, כי נפשה אותה לתהות על קנקן הרבי, אשר המשפט והרשע משתמשים בו בערבוביא. תקוה נעימה שעשעה את נפשה להשיבו מדרך פשעו, כי לפי רוחה, רק העוני הוא אבי כל פשע. אך הפעם נכזבה בה תקותה: לפניה התיצב איש גבה קומה, צח ואדום, גבר בחצי ימיו, משקפי זהב על עיניו, לובש בגד ארוך, ועל ראשו כבע רחב, זקיף מול מצחו ונמוך מול ערפו,

במעט החסידים, ובהעיפה עליו עין לא האמינה בנפשה כי רבם של הגנבים הוא ותחשבהו לבנעני עשיר או קבלן, ומה גם בשמעה כי דבורו בנעימה, וזעיר שם זעיר שם יתבל את שיחתו במלות לשון הקדש, במקראות כתבי הקדש ופתגמי התלמוד.

אך הציגה כף רגלה על סף חדר מעונו, לחש לו אחד מתלמידיו דבר באזנו, ואז קם ממקומו וישתחו בכבוד וענוה, ויאמר:

— הגד הוגד לי את את אשר עשית היום לנער השובב אשר שלח ידו בצלחת שמלתך, אשריך וטוב לך כי קימת נפש בישראל. לו עשית כמעשה רב אדם כי עתה נוסף עוד גנב בליעל אחד על אלפי רבבות גנבי ישראל; ולו עשו כמעשיך כל בני עמנו אשר עוז בידם, כי עתה היינו במשך שנים עשרות אומה נבחרה. הנער השובב הזה הנני בטוח כי יהיה איש ישר, ומעמל כפיו יחיה. כפשע היה בינו ובין האבדון... ועתה תביני גבירתי כי לא רק הנערים השובבים השולחים יד בכיס זרים הם בני הכות, כי גם רועינו רועי ישראל...

— אל תבוזי לי גבירה — הוסיף „הרבי" לדבר בהתבוננו אל רשמי פניה, ובחדרו אל לבה, וירא כי לא נעים לה לשמוע משפט מפי מעות משפט כמוהו — הן גם תמימיכם אשר מקרי ימי חייהם לא הכבידו עליהם אכפם לנטות מדרכי יושר, גם הם יגנבו דים כהנערים השובבים ואולי עוד יותר מהם, הרבה יתר, אך בזאת יבדלו מהם: להם תעוז ההצלחה לגנוב הרבה בדרך כבוד, בלי חרף נפש, ולהשובבים אשר יצאו לתרבות רעה, רזה רוח ההצלחה, ועל כן יגנבו מעט בדרך בזיון ובשים נפש בכף; לראשונים תהיה מלאכת הגנבה למקור הברכה ולאחרונים מעין אכזב, אבל באמת אין בין הראשונים ובין האחרונים ולא כלום! או אולי עוד יתרה להאחרונים על הראשונים: מי יודע, אולי עלו עליהם ביושר לבב לו שעשעה אותם ההצלחה על ברכיה, כאשר תשעשע את הראשונים.

ממוצא הדברים האלה נוכחה חילני כי לא תוציא הפעם יקר מזולל, ולשוא תשחית דבריה, כי לא שובב, אובד ותועה מדרך יושר הוא, אשר לא יבין ולא יחוש, כי אם עול וזד נלח במעגלותיו, בעל שטה מיוחדה, אשר יבין ויחוש וישים לו משפט לקו וצדקה למשקלת; ובמעשיו לא רק אשר לא ימצא עון אשר חטא, כי גם יהי צדיק בעיניו, וכל בני האדם הנם בעיניו גנבים בני בליעל. ותאמר לעזוב את ביתו, והנה נפתחה הדלת ואיש יהודי עני ונכה רוח בא החדרה וישתחו מול „הרבי" בהכנעה ופניו מעוררים רחמים. ותעמוד גם היא על מקומה, כי נפשה אותה לדעת הסבה אשר הביאה את האיש אל הבית הזה.

— מה יש בפיך, „דודי"? — שאל הרבי.

— דבר סתר לי אליך — ענה האיש.

— אל תירא „דודי", כי לא יקרנו כל רע, דבר כנפשך שבעך. הגבירה הזאת לא תגלה את סודי.

— הה, רבי פתחיה, זה כשעית שתים בקקיני בוקקים, הציגוני בכלי ריק.

— הלא חנוני אתה.

— כן, חנוני, לי חנות מזון ומכלת.

— גנבים באו אל חנותך?

— לא, רבי פתחיה. חנותי קטנה, והגנבים ידעו כי לשוא יבקשו למצוא בה בחפזון את אשר לא אמצא אני בה כל היום. הסחורה הנמצאה בתוכה יחד את הקמח והגרש והמליחים וכו' אמכר לך במחיר שלשים שקל. אך הגנבים השכילו לבוא אל מעוני. הה רבי

פתחיה, את הכל לקחו, את הכרים והכסתות האחרונים, גם מנורת השבת, ומעיל שבת, ושמלת אשתי, אשר נשארו לי מכל מחמדי מקדם.

— מה שמך?

— מרדכי יזרעאל.

— אתה הוא רבי מרדכי יזרעאל? בית מסחרך הגדול ברחוב גיאורג הקדוש עוד אזכר. הלא משרתים סרו למשמעתך. הנה כן, מר יזרעאל, הוא משפיל ומרומם.

ומלב רבי מרדכי יזרעאל יצאה אנחה מרה.

הרבי נגש אל החלון ויפתח את האשנב, ויתקע ראשו בתוכו וישקף ימינה ושמאלה, וישרק בשפתיו וישקשק בלשונו, ולקול האות הזה מהר להתיצב לפניו איש צעיר לבוש בגדי עדים, ונעלות בלות, ועיניו האדומות וריח יין שרף אשר נדף מפיו, גלו סודו כי נעליו ובגדיו החדשים הלכו לאבוד בגרונו. ויפן אל הנקלה הזה, וישלח אצבע מול רבי מרדכי ויאמר: ראה נא אזן חזיר, את החנוני העני הזה עשו בני החברה בין הערבים ללמדן גדול[1]. ההיה בזה קטב מרירי ודבר הוות?

— הם אוכלים ושותים כעת בבית המרזח „תחת הסרטן" וגם לי אני עבדך מסכו כוסות אחדות. כאשר אחזה לי אני מצאו היום שלל רב, והנם כעת שמחים וטובי לב.

— יתיצבו לפני כרגע!

לא עברו עשרה רגעים, וקטב מרירי ודבר הוות באו הביתה. קטב מרירי הוא בחור שפל קומה, בריא ושמן וגדל כח, עיניו איומות מאזרות זיקות, שער ותיו שחורות מקיפות את צוארו ממעל להערף בקו ישר בעזרת תער הגלבים, זקנו גלוח עד חצי הלחיים, ומשם יאחז דרכו עד פאותיו הקצוצות, ולוית חן ישית לו כובעו הקטן והשפל, בעל המצחה המפיקה נגה, אשר ישב על ראשו באכלסון הצדה מאזנו הימנית עד השמאלית אשר ממעל לה קוצה עבותה ורחבה. מדו קצר עד הברכים וממתניו ולמטה הוא מלא קמטים קמטים מסביב בטעם בגדי האכרים ברוסיה הקטנה, ורעהו דבר הוות הוא בעל קומה, בעל שער צהוב ועינים גדולות כעיני העגל מפיקות דפקרות ושרירות לב וזדון, ופניו הרזים ועצמות לחייו הבולטות מעבר מזה ומזה יגדילון פי שנים, עד כי יהיה לזועה.

בבואם הביתה צוה הרבי על ה„למדן", על רבי מרדכי יזרעאל, לעזוב עד ארגיעה את הבית ולחכות בחצר עד אשר יקרא לו.

ובצאתו הרעים עליהם בקולו: פוחזים! נבלים! איך השיאכם זדון לבכם להציג ריק איש עני? יושר לבבכם איהו? כמה פעמים הזהרתיכם: לאט לכם לבני העניים.

וקטב מרירי ודבר הוות עמדו לפני רבם רגל ישרה ביראה ופחד כאנשי צבא לפני שר הגדוד אשר המשל ופחד עמו, ולא מצאו כל מענה להצטדק.

— כל החפצים מחוט ועד שרוך נעל יושבו ליד בעליהם, עוד בלילה זה בשעה הראשונה, בקצה מגרש הצבא מול רחוב השפל. השומעים הנכם את מצותי?

— ומי ישלם לנו בעד טרחנו ומשאנו ושים נפשנו בכפנו? — השמיע קטב מרירי את תלונתו.

— כמה תדרשו?

— למצער עשרה שקלים.

— בני בליעל! כלבים! גם קשיטה אחת לא תשיגו!...

---

[1] בעל הגנבה, בלשון הגנבים.

— על החשבון הזה כבר אכלנו ושבענו חמשה שקלים — התאוננו הרעים על גזל משפטם.

— הנני עובר על מדותי: את חמשת השקלים השיגו מידי והגנבה תושב לבעליה, אך זכרו לבל תשובו עוד לכסלה...

הם יצאו, והילני מחרשת ומשתאה לראות כי חומל על דל הוא חולק עם גנבים, ועובר על חקי האמונה והמדינה, ומפר ברית בשם הישר ידגל.

— הבה המשה שקלים — פקד הרבי על החנוני בשובו הביתה.

החנוני עשה את מצותו כרגע בשמחה וטוב לב.

— עתה לך ושוב הביתה, ובשעה הראשונה אחרי חצות לילה תצא אל מגרש הצבא, ישר מול פני רחוב השפל והפראים, ומצאת את כל חפציך, ומחר בבקר תודיעני אם לא נפקד מהם דבר.

החנוני תקע כפו להרבי ויודה לו חסדו ויפן ויצא.

* *

ביום השלישי בהיות הבקר, ורבי מרדכי יזרעאל נצב בפתח חנותו אשר ברחוב הפראים מספר כ"ב, וירא והנה מרכבה רתומה לשני סוסים מתנהלת לאטה על יד חנותו, והמרכבה כמרכבות ערי השדה, בתבנית ישנה, ואשה אחת לבושה בגדי הדרך יושבת בה, וילקוט מסע על צדה, והאכר העגלון הנוהג בסוסים עצר מעט בסוסיו ויפן אל האשה ויאמר: גבירה, הלא שלט חנות גם בזה, וישלח אצבע מול החנוני.

— לו יהי כדבריך — ענתה האשה.

שמע רבי מרדכי וימהר וירץ לקראתה ויסר את מצנפתו רגע וישב ויכס את ראשו ויאמר: למי תדרשי, גבירה?

— לך חנות מכלת וסחורת האיים?

— כדבריך, גבירה.

— אם התהלך עמי במישרים אקנה מידך.

— במישרים גבירתי, אבטיחך נאמנה. הלא אחפץ כי תקני מידי תמיד.

הגבירה נכנסה החנותה, ותדרש עשר ליטראות תי, חמש עשרה ליטרא קהוה, שני שקים אורז, ארבעה שקים קמח סלת, פלפלין, צמוקים, שקדים, בטנים, אגוזים, מליחים שתי חביות, גם חמאה וגבינה.

ורבי מרדכי הסיר את כובעו מעל ראשו, וישמע וידם ויאנח במרירות.

— על מה אתה נאנח, סוחר?

— הה גבירה כבודה, פדיון רב כזה לא לי הוא! חנותי קטנה באיכות ותריסי ריקות, כאשר עיניך רואות בזה גם מבלי אגיד לך.

— ומה יש בחנותך?

— צרות רבות, גבירתי...

— ומאין תמצא מחיתך?

— הנני מוצא, ברוך אל עליון, את מחיתי, אך אינה דומה מחיה למחיה. הנני חי, ברוך השם; על פי דתנו, גבירתי, עון פלילי הוא להתאונן על דרכי ההשגחה. הן אני ובני ביתי כלנו בריאים ושלמים, ואם ידע לעתים קרובות החוסר מחסור מה בכך? הלא

טוב לנו מהחולים השוכבים על ערש דוי בבית מלא עשר ויתענו תחת ידי חליים רעים ונאמנים או תחת איזמל הרופאים המנתחים. הם יתפללו לאל, כי יתן להם מה יתן, ריש וחסר מרבה להכיל, רק כי ישובו לאיתנם והיו כמוני.

— הגות לבך תבונות, כאיש ישר ונאמן לאלהיו תדבר, אדוני הסוחר, אבל מדוע זה ריקה חנותך?

— הכים ריק, אז ריקות הידים, והתריסין ריקות, והנפש ריקה. אנכי גבירתי לא הייתי לפני שנות מספר את אשר הנני היום; אנכי הייתי אחד הסוחרים הגדולים ואלפים עברו בידי יום יום, אך עתה שנו פני הדברים. כן הם, גבירתי, עסקי היהודים ומסחריהם. גם יושר וסדר, תבונה וחריצות לא יועילו ביום עברה.

— ומדוע לא תתאזר עוז לנהל את חנותך כראוי?

— הה גבירה, רפאים לא יצאו במחול...

— ואנכי שמעתי כי בני עמך הנם מעוז לדל.

— חלילה לי גבירה! שוא תשועת אדם! עשרי פשט ויעף, אך למצער ירד כבודי עמי קבר.

— אבל הירד עליון משמי שמי קדם? הוא יוציא מצרה רק על ידי שליח.

— שליחו של מקום איננו נאמן לשולחו, גם עצל הוא מאד ובעצלתים יעשה דרכו...

ואשת רבי מרדכי היפה אשר העניות נולתה, עמדה מאחורי החיץ לפני פתח מעונה ויונק בזרועותיה, ותתמרמר אל אישה ותקרא יהודית:

— גולם, מה לך ה„טענות"? בקש מהפריצה כי תאבה ללכת אחריך אל בית מסחרו של... אולי הרויח למצער שקל או שנים, והיו לך למלאות את חמשת השקלים אשר נתת ל„הרבי" בליל שלשם.

רבי מרדכי שמע לעצת אשתו ויאמר: אם מצאתי חן בעיניך, גבירה כבודה, אלכה נא לפניך לנחותך הדרך אל בית מסחר גדול, בית מסחר רם ונשא... אנכי אהנה ואת לא תחסרי, כי לי יתנו הנחה הגונה.

— אבל עתותי אין בידי, עוד רבה העבודה לפני בעיר.

— גולם בול עץ — קראה אשתו בהשכיבה או בהשליכה את יונקה על ערשו, ותהכם במטפחה ותצא החנותה — בקש מה„פריצה" כי תתן לך שקלים אחדים דמי קדימה וקנית לבדך את כל המקנה, והבטח לה כי באמונה תעשה ותשביענה רצון.

רבי מרדכי הציע לפניה זאת כעצת אשתו.

— טוב הדבר, לזאת שמעתיך, אך רשם נא על פסת ניר את כל המינים ומחיר כל מין בצדו.

וימהר רבי מרדכי ויקח את עט העפרת הקשור בחוט ארוך אל כף המאזנים, וירשם וימנה כל מין ומחירו בצדו ויתן על ידה.

— מחיר הסחורה עולה למאתים ותשעים וששה שקל — קראה הפריצה בהעיפה עין בהרשימה ותוכח כי האיש הוא עוסק באמונה, כי מחיר כל מין היה מצמצם בתכלית הצמצום, ותפתח את ילקוטה, ותתן על ידו שטרות מספר ותאמר: אחת היא לי מראש או בסוף.

ורבי מרדכי נתן לאשתו שטר אחד וירמז לה, והיא הבינה את הרמז ותרץ החוצה להחליף את אחד השטרות, והפריצה הביטה אחריה ותרא איך נחשפו עקבותיה היחפות ונעלותיה המטלאות, וברוצה מעדו קרסוליה וכפשע היה בינה ובין ענלת צב אשר חלפה כחץ

מקשת, והקם ויתעידד ותרץ בכל כח מחנות לחנות ומפתח לפתח ובידה השטר ותעצר בעוברים ושבים ברחוב וגם הם הניעו ראשם מימין לשמאל ומשמאל לימין לאמר: „אין כסף" ותרץ כמשוגעה אל רחוב האוזים, ובעלה עומד בפתח החנות ומביט אחריה ומניף אליה יד וקורא בכח, כי תפנה אל רחוב השמאל אל בית מסחרו של N...

— מה כל החרדה? — שאלה הפריצה. —

— להחליף את שטר המאה, לתת לך העודף ארבעה שקלים.

— אולת — ענתה הפריצה בהניעה ידה הצדה — העודף לך יהיה שכר טרחתך.

ובשוב החנונית, כמעט בלי נשמת חיים באפה, והפריצה ישבה במרכבתה ותסע הלאה ובעלה ספר לה את האושר הגדול: ארבעת השקלים נתנה הפריצה בתור שכר טרחה, מלבד הטיב הגנוז לו בבית מסחרו של... ובבית אוצר הקמח ובאמבר המליחים.

— גולם, ביל עין! — גערה בו אשתו בחבה באהבה וברצון, ותמהר ותחלץ שד ליונקה אשר בכה במרירות ותנענעהו ותשקהו — כל עשתה ידי! לולא אנכי כי עתה עור הרבית להג ופלוסופיה ללא תועלת, ועתה התראה?

— הוי פתיות, לא ידך עשתה זאת, כי אם יד אל רחום וחנון אשר ראה בעניינו וצרות לבבנו. אך זכרה נא אשתי, השקלים האחרים יהיו למשמרת לשלם שכר המעון, בעל הבית נוגש וקורע העור.

*

— ומה תאמרי אשתי כעת? התאונן רבי מרדכי באזני אשתו בשובו לעת ערב בעגלה טעונה אל ביתו — הפריצה הגידה לי כי משכנה הוא בבית האורחים הדריזדני ברחוב הארוך, ואביא את הסחורה שמה, ואהי כמתעתע בעיני המשרתים. הם הגידו לי כי לא היתה שם כל פריצה.

— ומדוע לא כתבת את שמה לזכרון?

— הלא כתוב הוא עמדי, בידה כתבה. קראי בזה: קרלינא למשפחת פרשיגלונצקא.

— ידעתי גולם כי אזניך לא שמעו את דברי פיה מרוב מהומה. ה„בריות" יעשו עסקים גדולים מאלה ובכל זאת ישמעו וידעו, ואין כל מהומה; ועתה רק זאת אנו חסרים כי שוטרים יבואו אל ביתנו. הפריצה תחשוב בלי ספק כי נכחש בתשומת יד.

*

— צאצאי החביבים — דברה חותנת רבי מרדכי מקץ שלשת ימים, אחרי אשר גם רבי מרדכי, גם אשתו, חפשו את הפריצה בכל בתי האורחים והמלון אשר בורשה אחד לא נעדר, מבית האורחים האירופי אשר בפרור הקראקי עד בית האורחים הפרעושי אשר ברחוב פרנציסקני ולא מצאוה — שמעו נא אלי ואל תרגזו: רק אליהו הנביא זכור לטוב התחפש בדמות פריצה, ויאצל לכם ברכה אחרי אשר ראה את עניכם ולחצכם, רק אליהו הנביא הוא ולא אחר. זכרו צאצאי החביבים כי פי אמכם הזקנה מדבר אליכם, ועוד תראו כי מהיום הזה והלאה ישוב להתנענע גלגל הצלחתכם כבשנים קדמוניות.

— ואנכי — הגידה הבת חלקה בשמעה מפי אמה פתרון החידה הנפלאה — חי נפשי כי רק את פניה ראיתי הגיד לי לבי כי דבר לאט עמה, כי לא דבר ריק הוא...

פריצה עשירה אם יש את נפשה לקנות מקנה רב כזה העולה לשלש מאות שקל, התע ברחוב הפראים, ואל חנותו של מרדכי יזרעאל הריקה והנשמה.

ומרדכי, נפשו לא מהרה להתפעל; מאמין גדול היה, אך הפעם לא נתנו לבו להאמין...

— יהיה איך שיהיה אשתי, ומה נעשה כעת בסחורה?

— גולם, בול עץ, מה נעשה? פתח את הצרורות ומלא את התריסין.

* *

*

שנות מספר חלפו מהעת ההיא, ובורשה נעשו חרשות הרבה ברבע היהודים, עשירים הרבה רשו וידלו, ועניים נתעשרו, גבוהים השפלו ושפלים הגבהו, נקלים נהיו למכבדים ומכבדים לנקלים, כנוהג שבעולם. ובין גבורי היום אשר בם ישיחו הבריות, יזכר גם רבי מרדכי יזרעאל. חנותו הקטנה נהפכה לבית מסחר גדול, ומשרתים ועוזרים ימצאו בו מחיה וכלכלה, ועל משקוף בית המסחר יתנוסס שלט גדול באותיות מוזהבות „מרדכי יזרעאל" וחותנתו הזקנה ואשתו מאמינות באמונה שלמה עד היום הזה כי אליהו הנביא, זכור לטוב, התחפש בדמות פריצה וישלח להם ברכתו.

אך המכסה אני דבר מקוראי החביבים?

הפריצה היתה הילני!

מדי עברה לפני בית מסחרו של רבי מרדכי יזרעאל תשוחה עם לבבה: אודך אלי כי רבי מרדכי זה, מי שהיה עתיד לקבצנות ועניות מנולת וצרות ומצוקות, הנהו איש מצליח. זה הוא באור הפסוק „כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו" על פי המפרשים הנבונים.

מי יתן ויבארו את המקרא הזה כל עשירי ישראל, עפ"י באורה של הילני.

נקודים.

א.

היחסנות וכבוד גבר.

וגבריאל איש צעיר לימים יקר רוח ונבון דבר, מלאו ימיו לכונן לו בית ולקחת לו אשה. ויהי בלכתו למסעיו, וירא את בת אֶלתולד כי טובת מראה וטובת שכל היא ותיטב הנערה בעיניו, וידבר על לבה, ויעש בה מאמר. אך ככל אשר ישרה היא בעיניו כן נטה לבו מעל אביה אשר דל הלקו בחכמה ובמעשים ולבו גבה ביחוסו עד לזראי, ויהי למועד החותנה ויועדו הדתן והכלה ואוהביהם אל אחת החניות אשר על חבל מסלול הברזל. ויבא אבי הנערה בכל כבודו והמונו להראות את פני החתן ויצג לפניו אחד אחד את כל אורחיו לאמר: הנה זה מר פלוני אשר יצא לו שם בכבוד עשרו ובגאון עסקיו קרוב הוא לי מצד אבי. וזה רבי אלמוני אשר יצא טבעו בעולם ברום מעלת כביד תורתו — דודי הוא, וזה דוקטור אלמוני אשר ביפי חכמתו עשה גדולות ונפלאות הוא בן אחי. וברגעים אחדים הספיק לספר בשבח זקניו וזקנותיו. וירא גבריאל עוד איש אחד נצב שם, אשר מראה פניו ענה בו כי אין לו לא תורה ולא סחורה, וישאל את חותנו בלט לשם הקרוב הזה, וילחש לו אֶלתולד באזניו ויאמר לו: חלילה וחלילה, איש זה לא יחסן ולא נשוא פנים הוא, ואת אזנך אגלה כי לפי דברי הבריות גם מעשיו אינם מתוקנים. אך מה אעשה, והוא מיודעי ובן ביתי ואם נטפל לבוא עמי היכולתי להשיב את פניו ולאמר לו: שב בביתך? — ואתה בני זכור נא ושים בלבבך כי איש זה לא קרוב ולא שאר בשר הוא לי כי אם בן בית, וקרובי כלם יחדו נכבדי ארץ הם אנשי שם".

ויקם החתן ויאמר: „אכבדה נא גם אני ואציגה את מיודעי ואת קרובי אשר באו עמי". ויצא אל חדר אורחיו וישב מקץ שעה קטנה, ועמו איש בא בימים נאדר מאד במראהו. ויהי בהגד גבריאל את שמו ויחדדו לקראתו כל האנשים אשר באו עם חותנו, כי שמעו את שמע האיש הזה המפורסם בחכמתו ובדעתו, בכבודו ובצדקתו. ויצג החתן אחרי כן עוד איש אחד אשר לא נכרה בו רוח יתרה ויאמר „האיש הזה בן אחי הוא" ולא שמו אליו לב.

ואֶלתולד שמח מאד כי גם חתנו יחסן הוא בהיות איש מפורסם קרוב לו. ויהי בשוב האנשים אל חדריהם, וישאל את גבריאל בתאות נפש: המצד אביך קרוב לך האיש אם מצד אמך ומה הוא לך: הדוד אם בן דוד או יבם?

ויען החתן: „חלילה וחלילה. האיש החכם והצדיק לא קרוב ולא שאֵר בשר הוא לי כי אם מודע ובן בית, ואתה אבי זכור נא דבר זה ושים אותו בלבבך".

„ואיה קרוביך?" נבהל המחותן לשאול.

„הנה אבי ואמי ואַחי מתו ולא נותר בלתי אם בן אחי, אשר הצגתי לפניך זה מעט".

ופני המחותן סרו, כאיש אשר פתאום נודע לו כי טעה במקחו, וישאל ברוח

נכאה: „הזה קרובך, והלא מראהו יענה בו כי פתי חסר לב וחדל אישים הוא?"

„וגם מעשיו מקולקלים כמעשה מיודעך אשר בא עמך" הוסיף גבריאל תרומה קטנה על תרעומת חותנו.

„על אדות בן ביתי אל תרעימני, כי לא קרוב הוא לי".

„ועל אדות קרובי אין להרעים אותי, כי לא בן בית הוא לי".

„תהפוכות תשמענה אזני!"

„לא תהפוכות אדבר" ענה גבריאל „כי אם מישרים. על קרובו אין אדם נתפס כי מיד האונס הוא בא לו, לא כן אוהב ומודע, כי זה הוא דבר שאדם בורר לעצמו וזוכה לו על פי מעשיו, וגם אתה אבי, אל תדינני על פי קרובי כי אם על פי חברי, וזה כבודי כי הקרוב הנקלה נטפל עלי לאונסי מיד הטבע הקשה ממני, ומה אעשה בו, עצמי ובשרי הוא ואין אני רשאי להתעלם ממנו, ואת המודע החכם והצדיק ברותי לי ברעתי וברצוני, במעשי ובדרכי".

המחותן שב חמספר רגעים, וידון גזרה שוה בעצמו, ויבן את מוסר כלימתו וידום.

ב.

השם והחותם.

„הואילה נא רבי ומורי לסים ולסמן לי היטב את טיב השם ואת טיב החותם משמעותיהם", שאל תלמיד היושב לפני רבו.

„הואילה נא אתה בני לסמן לי את טיב הלשון ואת טיב הכתב" ענה הרב „ובארתי אני לך את טיב השם והחותם".

„על דעתי" דן התלמוד „אין שניהם אלא שתי דרכי גלוי לדבר אחד, למחשבת האדם הנעלמה. הלשון היא דרך הגלוי הנשמעת לאזן, והכתב הוא דרך הגלוי הנראת לעין".

„הטבת בני לדבר" הסביר הרב פנים לתלמידו, „ולי אין לי כי אם להוסיף על דבריך, כי למען יחד נפש אדם אחת מתוך כלל יתר הנפשות ישימו לה אות זכרון בסמן-הכרה (לויטצייכען). והשם והחותם אין שניהם אלא שתי דרכי גלוי לאות זכרון זה. השם הוא דרך הגלוי הנשמעת לאזן, והחותם הוא דרך הגלוי הנראת לעין".

„ואם כן הדבר, רבי ומורי, מדוע זה התאם יתאימו תמיד הכתב והלשון להביע פה אחד ובשפה אחת את דבר המחשבה. והחותם הלא יש אשר יבדל הרבה מן השם?"

„ומי הוא זה אשר שמו שונה מחותמו?"

„הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הלא שמו שלום וחותמו אמת".

„הקשית לשאול, בני, אך בכל זאת יש בידנו להסביר את הדבר על פי משמעות שתי מדות אלה לפשטיהן. הנה גם אמת גם שלום שניהם שמותיו של הקדוש ברוך הוא הם, אך יען כי חותם נוהג ביותר בדבר עדות משפט ותעודה, יש לשמור אותו מכל חשש זיוף, ומפני שצפה הקב"ה כי השלום עתיד להזדיף עמד ובירר לו את האמת לחתום ולטבוע בה את עולמו. כי האמת לבדה היא הקימת ועומדת בעינה לעד ואינה מזדיפת לעולם.

* * *

ג.

בִּקֹּרֶת לְבִקֹּרֶת.

שׁוֹבָב: מדוע זה לא תתנו לבקֹרת המקרא העַזה לגעת בתורה לנתח אותה לנתחיה? הלא גם אנחנו אוהבים את כתבי הקֹדש כמוכם, ואהבתנו זאת היא המכרעת אותנו לפרק אותם לפרקיהם, למען דעת את אשר בתוכם, ולבנו לא יכאב מאומה בראותנו את מאכלת הבקרת עוברת בין עצמותיהם.—

הִיָּבָב: פשוט הדבר מאד! האשה אשר בנה החי נכמרו רחמיה על הילד, כי עצמה ובשרה הוא, והאשה הזרה אשר בנה המת הקשיחה את לבה מן הבן החי ותקרא: גזרו.—

ד.

אם אין אמת אין כלום.

„הגידה נא לי ארוני" שאל בתאות נפש איש צעיר לימים את פי איש זקן מתון ונבון, „מה יודיעך חתנך במכתבו? המוצא הוא את פרנסתו באמריקא?"—

—„מוצא הוא ומוצא" ענה הזקן „ומעטים הם הבאים שמה אשר ימהרו למצוא את צידם כמוהו. בראשית ימי בואו מצא חן בעיני עשיר מפורסם, ויאסוף אותו אל בית מסחרו הגדול, וישם אותו לעורך פנקסו, ויקוב לו את שכרו ביד רחבה, ולקץ ימים ראה כי כשרונו גדול ואמונתו רבה, ויפקידהו לסוכן ויקבע לו פרס כפול ומכופל. וכרבות חנו בעיני ארוניו גדלה אמונתו על כל סביביו, וַיַּאֲמֵן בו אחד מאוהבי ארוניו עַבְדָן [1]) אדיר, ויפתח לו חנות גדולה אשר בו תמכור בתי הזריזה ואשת החיל את סחורת פרי עבדנותו [2]) במשבורת הגונה. ומה נפלא הדבר כי בהיות השעה משחקת לאיש, הריק אל חיקו את כל ברכותיה, כי המעט מחתני כל אלה, ויעלו בגורל עשרת אלפים דולר אשר זכה לו שטרו מקופת הפִּיָסוֹת [3]). סוף דבר, האיש הזה הולך וגדל מיום אל יום, ולא רחוקה היא כי בכשרון מעשיו ובישרת לבו יגדל בקרוב מאד מאד".

„אשריך כי זכית לשמוע כי בתך נתונה בחיק איש מצליח".

„אך כל זה איננו שוה לי, בזכרי כי בכל נקיון כפיו דבקה בו מדה מגונה, באחרית ימי שבתו פה, כי החל ללמד מעט את לשונו לדבר שקר", אמר הזקן ופניו סרו.

„הלא לבו נאמן, וידיו לא נגואלו בעושק ובמעל", דבר הצעיר לימים, „ואם יצא לפעמים מפיו דבר אשר לא נכון הוא, מי ישים אל לב? והרי אין זו אלא ממדת התגרנים".

„לא ידידי, מדה מגונה זו, מלבד גנותה, נוגעת היא בי עד הנפש, כי אם

---

[1]) פאבריקאנט. [2]) פאבריקאט, [3]) לאטטעריא (יומא כ"ב:).

אמנם דרכו לשקר, אפשר כי גם כל דברי מכתבו שקר גמור הם מראשם ועד סופם, ואין שם לא עשיר ולא משמרת סוכן, לא עַבְדָן ולא זכיה בגורל, והכל שקר וכזב, והתני נודד ללחם בארץ נכריה". —

צחוק מכאיב לב נראה על פני הזקן, ובעיני הצעיר נדמה כבונה עולמות ומחריבם ברגע אחד ברוח פיו.

ה.

כִּתּוֹת וְסִמָּנֵיהֶן.

שנים רבות חלפו למן העת אשר יצא מַחְלוֹן מבית מדרש רבו לשוט בארץ „לרכוב אניות לרדוף בציות" „ולשטוף בדרך ארץ", וכרבות השנים רבו גם החליפות אשר עברו עליו: מִשֶּׁפֶל עלה לגדולה, לאמר: מעניות לעשירות, ולפי דעת עצמו, יצא גם ממֵצָרֵי התמימות למרחבי החכמה והאורה; ולכל הדעות יצא מגבול הנחת והכח אל גבול הנדודים והרפיון. ויהי היום ויקר מקרהו לעבור דרך העיר אשר שם למד הורה בימי בחורותיו, ויסר אל מורהו אל רב העיר לפקוד אותם לשלום, וישמח לראות את רבו כי עודנו בעצם תֻּמּוֹ, וכי לא נפל עוד דבר מכל משפטו ומעשהו וגם מכל התכונה אשר לו מסביב. עוד מקצת ספרי׳ו, הנודעים עוד למחלון, פתוחים לפני הישיש ושאריתם סדורים במערכותיהם מלוא פני קירות החדר, והוא לא נס עוד ליחו ולא פנה זיוו, ואמרתו עודנה רכה ושנינתו חדה כמלפנים. אחרי אשר שמח הרב לקראת תלמידו באו בדברים ותסוב השיחה על טעם רבים מבני הדור הזה העוזבים דרכי עמם מפני דרכי הנכר.

וירחב מחלון את דברו, כאיש אשר ראה הרבה חכמה בימי חייו, ובארצות אשר עבר, ויאמר: „יש מתי מספר בתוכנו הפורשים מדרכי אבותם מזדון ומרוע לבב. רבים מהם הם הבוחרים בדרכי עמים אחרים בגלל ההנאה הכרוכה בהן, ועוד רבים משתי כתות אלה הם האנשים הרגילים לעשות מה שאחרים עושים. רואים אחרים הולכים בדרכים ההן והולכים אף הם עמהם, לא לשם כונה כי אם משום מנהג שהחזיקו בו רבים".

„דבריך טובים ונכוחים" ענה הרב „אך אני אסדר שלש כתות אלה על פי הסדר המקובל בידי: הכת האחת תולדות קרן היא שכונתה להזיק; הכת השניה תולדות שן שיש הנאה להזיקה, והכת השלישית היא תולדות רגל שהיזקה מצוי, הצד השוה שבהן שדרכן להזיק[1]).

---

[1]) עיין ב״ק ב׳.

חקות עולם

מאת ד"ר בנימין שֶׁרְשֶׁוְסְקִי.

חלק ראשון.

תנועה.

פרק ראשון. תנועה בכלל.

א) גוף, כיון שנדחף והתחיל מתנועע, אינו נח או נוטה מדרך תנועתו זו או משנת שיעור מהירותו, כפי שנקנה לו על ידי דחיפה זו, עד שבאה לו דחיפה שניה וגורמת שיהא עומד או הולך מהלך אחר.

ב) באו שתי דחיפות לגוף, בין בבת אחת בין בזו אחר זו, להוליכו בדרך אחת, הוא הולך בשליחותן בשיעור מהירות כפי כחן של שתיהן ביחד: היה בכח האחת להקנות לו מהירות של 3 רגל ברגע, ובכח השניה מהירות של 4 רגל ברגע, מהירותו 7 רגל ברגע.

ג) באו שתי דחיפות להוליך את הגוף, אחת בדרך זו, ואחת בדרך אחרת לא כנגדה, אלא מן הצד, הוא נוטה משתי הדרכים, והולך ביניהן במהירות פחותה מכפי כחן של שתי הדחיפות ביחד: היו הדחיפות אחת שקולה כחברתה, דרך הלוכו של הגוף באמצע בין שתי הדרכים; היו הדחיפות אחת גדולה מחברתה, דרך הלוכו קרובה יותר לדרך זו, שהגדולה באה להוליכו.

ד) באו שתי דחיפות להוליך את הגוף, אחת בדרך זו, ואחת בדרך אחרת לא מן הצד, אלא כנגדה: אם היו שקולות, הוא עומד, ואם לא שקולות, הוא הולך בשליחותה של הגדולה שבהן, ואין במהירותו אלא כפי הנשאר אחר נכיון הקטנה מן הגדולה: היה בכח הגדולה להקנות לו מהירות של 4 רגל ברגע, ובכח הקטנה מהירות של 3 רגל ברגע, מהירותו רגל אחת ברגע.

פרק שני. כח מושך וכובד.

א) הגופים מטבעם נמשכים זה אל זה, ומשיכה זו כחה מתרבה ברבוי חמרם ובמיעוט המרחק ביניהם, כיצד: נתרבה החומר 7 פעמים, מתרבה הכח 7 פעמים; לא נתרבה החומר, ונתמעט המרחק 7 פעמים, מתרבה הכח 49 פעמים, כדי כפילת 7 על 7.

ב) כל עיקרה של המשיכה בגוף מן הגופים אינו אלא בנקודה אחת קבועה בתוכו, וזהי העיקרא שלו. אם שני חצאיו שוים בשיעור חמרם, מקום העיקרא שלו ביניהם באמצעו, ואם לא שוים בשיעור חמרם, מקום העיקרא בתוך החצי המרובה. כל גוף נופל

לארץ על ידי המשיכה, כיון שאין דבר מעכבו, יורד בקו זקוף, מכוון בעיקרא שלו כנגד זה של הארץ.

ג) אין הגופים שעל הארץ הולכים ומתקרבים זה אל זה על ידי משיכה זו שביניהם, מפני שהיא אינה חשובה כלום כנגד זו שבינם לבין העיקרא של הארץ. אף על פי כן מעשה ותלו חכמים כדור קטן אצל הר גדול, ומצאו אותו נמשך ומתקרב אליו.

ד) נתעכבה נפילתו של גוף אחד על ידי אחר, הראשון נעשה משא לשני, ודוחקו כלפי העיקרא של הארץ דחיקה מרובה או מועטת, לפי רוב או מעוט חומר המשא; דחיקה זו היא כובד.

פרק שלישי. נפילה.

א) מתחלת נפילתו של גוף ועד סופה אין כח המושך מסתלק ממנו, אלא בא ומושכו משיכות משיכות בזו אחר זו, ובכל אחת מהן מביא תוספת במהירות נפילתו, וכיון המשיכות שוות, ומנינן שוה בכל רגע, מהירות הנפילה הולכת ונתוספת בשיעור אחד מרגע לרגע.

ב) כל גוף, נופל על ידי כח המושך לארץ, כיון שאין דבר מעכבו, עובר ברגע הראשון לנפילתו כדי 5 מיטר, בשני כדי 15, שהם 5 בתוספת 10, בשלישי כדי 25, שהם 15 בתוספת 10, וכן עד סוף הנפילה.

ג) גוף, הולך בכח דחיפה אחת כלפי מעלה, מתחלת עליתו כל משיכה ממשיכות הארץ גורעת ממהירותו, כפי שהיא מוספת על מהירותו של גוף נופל, ונמצא: מהירות העליה בכל רגע מתמעטת כדי 10 מיטר, וכך היא הולכת ופוחתת עד שמתבטלת לגמרי, ושוב אין הגוף עולה, אלא יורד.

ד) גוף נופל, כיון שנטה מדרכו בכח דחיפה מן הצד, כל משיכה ממשיכות הארץ מביאתו לידי נטיה, וכיון המשיכות באות תכופות, הנטיות הולכות גם כן תכופות, ונעשה דרך הילוכו כקשת או כעיגול. הירח הולך וסובב את הארץ בכח המושך שאינו פוסק ובכח דחיפה שמבראשית.

פרק רביעי. עמידה ונדנוד.

א) גוף אפשר לו שיהא עומד ואינו נופל, אפילו כשהוא נוגע רק בנקודה אחת על תומכו, ובלבד שיהא העיקרא של הגוף מכוון כנגדה, שאם היה קו זקוף משוך מהעיקרא למטה, היה פוגע בה.

ב) אין עמידתו של גוף קבע, אלא כשהוא נוגע לא פחות מבשלש נקודות על תומכו, ובתנאי שלא יהיו כולן בשורה אחת, ושיהא קו זקוף, שהיה משוך מהעיקרא למטה, פוגע באחת מהן או בריוח שביניהן.

ג) גוף תלוי ועומד, כיון שנדחף, עולה לצד אחד בדרך עקומה כקשת, עד שכח המושך מחזירו ומורידו, ובכח המהירות, הבאה לו בשעת ירידתו, עולה לצד שני, ואח"כ חוזר ויורד ועולה לצד הראשון, ועל דרך זה מתנדנד לכאן ולכאן.

ד) חיכוך, שגוף זה מתחכך בגוף שהוא תלוי בו, והאויר, שעומד בפניו, שניהם הולכים וממעטים מהירותו, עד שלבסוף הוא מכון העיקרא שלו כנגד המקום, שהוא תלוי בו, ועומד. נענועי הגוף, אף על פי שהולכים ומתקצרים, שוים זה לזה בהמשך זמנם. נתרבה ארכו של הגוף או נתמעט, מתרבה ומתמעט המשך זמנו של כל נענוע.

פרק חמישי. כלי תנופה.

א׳ שנים שמנצחים זה עם זה, זה שמהירותו רבה משל חברו אפשר שיתגבר עליו, אפילו בשעה שכחו פחות הימנו. לפיכך אדם מנצח על ידי מהירות יתרה, שבאה לו מכלים עשויים לדבר, ומניף משא כבד מכפי כחו.

ב) מוט, שאין לו תמיכה אלא במקום אחד בין שני ראשיו לא באמצעו, כשהוא נוטה, ראשו הרחוק מן התמיכה עובר דרך ארוכה מזו שראשו הקרוב עובר באותה שעה, ונמצא מהירות טלטולו של הרחוק רבה מזו של הקרוב. היה הקרוב נתון מתחת למשא, והרחוק יד אדם תופסתו, בשביל שבאה ממנו ליד מהירות יתרה על זו שבאה מן הקרוב למשא, נוסף ליד כח להניפו.

ג) אופן וסרנא קביע בו, ומשא קשור בראש חבל, הכרוך סביב לסרנא, מושכו, ועל ידי זה הגלגל חוזר לכאן, ובא אדם ואיחז בשפת האופן לגלגלו לכאן, האופן, בשביל שהיקפו מרובה מזה של הסרנא, מקנה ליד האדם מהירות יתרה על זו שהסרנא מקנה למשא, ועם כן מוסיף לה כח להניפו.

ד) סליל, כשמגלגלים אותו בתיתבתו, נכנס או יוצא דרך בה, ולעולם דרך זו שהוא עובר בגלגולו, אריכה מזו שהוא עובר באותה שעה במהלכו לפניו, ונמצא המהירות, הבאה ממנו ליד המגלגלהו, רבה מזו שיש לו במהלכו לפניו. לפיכך די לגלגל בכח מועט סליל מעומד בתיבתו, שיהא עולה דרך בה ומגביה משא עמו.

פרק ששי. אורלונין ומאזנים.

א) אורלונין הוא אופנים אופנים, משונים במדת היקפם, שעל פני כולו כמין שינים שוין זו לזו, וריוח שוה בין כל אחת ואחת. אופן אחד משא תלוי בחבל הכרוך עליו יורד ומגלגלו, ובשעת גלגולו גורר את השני, על ידי ששיניו של זה נאחזין באלו של זה, וכן כל אחד גורר את חברו הסמוך לו, עד שכולם חוזרים, אלא שהם משונים במהירות גלגולם: בשעה שהאופן הקטן, שמנין שיניו מועט, עושה הקפה אחת שלמה, הגדול ממנו, שמנין שיניו מרובה, אינו עושה אלא חלק ממנה.

ב) שנים מן האופנים הללו סרנא שלהם נתון בנקב של טבלא, וכמין יד קבועה בראשו של כל סרנא מצדו. עיגול מספרים על הטבלא, יד אחת עוברת על פני כולו בשעה אחת, והשניה בי״ב שעות: הראשונה מורה חלקי שעה, והשניה מורה שעות.

ג) האופנים והידות הללו, כשהם לעצמם חוזרים מכח ירידת המשא, הליכתם חטופה ומשתנית מרגע לרגע, אלא המטוטלת שבאורלוגין, שנענועיה אילך ואילך נעשים בחלקי זמן שוים, כשמגעת לאמצע דרכה בכל נענוע, היא באה במגע עם אחד מהאופנים על ידי מין עונן למעלה ממנו, ומפסקת גלגולם לפרקים שוים, ובשביל כך הליכתם נעשית קבועה.

ד) מאזנים, שעל ידן שוקלים משא ומעריכים כיבדו, הן מוט תלוי באמצעו בין שני ראשיו מכוון כנגד העיקרא שבתוכו. משא אחד בראשו זה, ואחד כנגדו בראשו השני, זה שהוא כבד יותר מכריע, והמוט נוטה לצדו. היו שני המשאות שקולים, המוט מתנדנד לכאן ולכאן, ולבסוף שובת ומונח ישר בפני נוזלים.

פרק שביעי. קפיצות.

א) גופים, שנשתנה צורתם על ידי דחיקה או משיכה או כפיפה, שואפים לצורתם הראשונה, וזוהי הקפיצות שבהם, ובלבד שלא יהא שינוי זה עובר בכל אחד מהם על המדה המיוחדת לו מטבעו, וככח הכופה אותו בתוך גבול מדתו זו, כך כח קפיצותו.

ב) ברזל עשת ושן הפיל גבול מדה זו אצלם מרובה, שהראשון, אפילו כשנכפף הרבה, והשני, אפילו כשנצטמצם הרבה, עדיין הם שואפים לצורתם הראשונה, ולא זו בלבד, אלא אף כח קפיצותם מרובה, כפי הכח הרב הנצרך להכפיפה ולהצמצום אצלם.

ג) רצועה של ברזל עשת כפופה ומקופלת, ראשה אחד קבוע במקומו, ואחד אחוז בגלגל. על ידי שהיא שואפת להתישר, דוחקת בגלגל ומגלגלתו, וזהו קפיץ, המשמש באורלוגין במקום המשא ומניעו.

ד) כדור של שן הפיל, שהיה הולך ופגע בכותל, דוחק בו וחוזר ונדחק ממנו בשעת הפגיעה, ומתוך כך מצטמצם, ומיד מתפשט בכח קפיצותו, ומתוך כך דוחק בכותל והוא נדחק ונרתע ממנו.

פרק שמיני. נוזלים וגזים.

א) נוזלים, כגון מים וכסף חי, כמעט אין מצטמצמים על ידי כבישה, מה שאין כן בשאר הגופים. גזים, כגון אויר ועשן, לעולם שואפים להתפשט, מה שאין כן בשאר הגופים.

ב) כבישות שוות, נתוספות זו על זו, מביאין בגזים כל אחת שיעור צמצום שוה: היתה כבישה של ליטרא אחת מצמצמת הגזים כדי טפח אחד, הרי כבישה של שתי ליטרות מצמצמת אותם כדי שני טפחים.

ג) נוזלים וכן גזים, כיון שנדחק חלק אחד מהם, מיד שיעור דחיקתו נמסר לכל אחד מחלקיהם שכמותו: היתה דחיקת ליטרא אחת על פני טפח אחד נוזלים או גזים, מיד היא נמסרת לכל טפח וטפח שבהם.

ד) כלי מלא מים, ושני פיות לו, ואוטם בכל אחד מהם, כשאתה דוחק מלמעלה על האוטם האחד, והוא יורד, המים הנדחקים על ידו דוחקים מלמטה האוטם השני, והוא עולה, וכל ששטח התחתון של זה גדול משל חברו, דחיקה זו שהוא נדחק גדולה הימנו.

פרק תשיעי. דחיקה כלפי מעלה.

א) אחד נוזלים ואחד גזים חלקיהם העליונים דוחקים בכובדם על התחתונים, והם חוזרים ודוחקים לכל צדיהם ואף כלפי מעלה, ותחתון תחתון דחיקתו גדולה.

ב) גוף נתון בנוזלים או בגזים, על ידי דחיקתם בו כלפי מעלה, משקלו מתמעט כדי משקל מדה זו מהם, שדחה ובא במקומה: היה מקומו במים כדי טפח מעוקב, נתמעט משקלו כדי משקל טפח מעוקב מן המים.

ג) גוף נתון בנוזלים או בגזים, אם מדה אחת מהם כמדתו קלה ממנו, יורד למטה, אם כבדה ממנו, עולה למעלה, ואם הם שקולין, הוא תלוי ועומד במקום זה שניתן שם.

ד) גוף שעולה וצף על פני נוזלים, כשהוא קשה, לעולם קצתו שקוע בתוכם, ואותה המדה מהם, שנדחתה כפי מדת חלקו השקוע, משקלה כמשקל כולו. לפיכך ספינה, כל מה שהיא טעונה יותר, יותר מן המים נדחה על ידה, וחלקה השקוע בהם מרובה.

פרק עשירי. ברומטר ופומפה.

א) קנה מלא נוזלים, הפוך על פיו לאחר שנסתם, כשאתה מכנים פיו לתוך נוזלים כיוצא באלו נתונים בקערה, ופותחו שם, הנוזלים, על ידי שהאויר דוחק על פניהם בקערה, מעמידים פניהם בקנה בשטח גבוה מהקערה, ולפי רוב ומעוט דחיקתו של האויר, כך מדת גובה הנוזלים בקנה. כלי זה, שעל ידו מעריכין דחיקתו של האויר, הוא ברומטר.

ב) פומפה, שעל ידו מוציאין אויר מתוך כלי, הוא קנה ואוטם בתוכו, ושני פיות לו משני ראשיו, אחד דלת סותמתו, ואחד יד האוטם יוצאת דרך בו; האוטם נקוב, ודלת סותמתו; דלת זו ואיתה של הקנה דרך פתיחתן כלפי יד האיטם.

ג) היה ראשי זה של הקנה, שהדלת בו, מהודק יפה בפיו של כלי, בכל פעם שאתה מרחק האיטם מדלת הקנה, האויר שבכלי פותחה, ונכנס קצתו לתוך הקנה; ובכל פעם שאתה מקרב האיטם אל דלת הקנה, האויר, שנכנס לתוכו, נועלה, ופותח דלת האוטם, ויוצא לחוץ.

ד) כדי שנתרוקן מאויר, וגופים נתונים בתוכו, כשאתה הופכו, הגופים כולם נופלים במהירות אחת, וכשאתה ממלאו אויר וחוזר והופכו, על ידי שהאויר עומד בפני הגופים, אין כולם נופלים במהירות אחת, אלא זה שהוא קל ושטח פניו מרובה מהירותו פחותה.

חלק שני.

קול וחום ואור והשמל.

פרק ראשון. קול.

א) גוף במקום שנפגע מזדעזע. הזעזוע הולך בו מחלק לחלק, יוצא והולך באויר מחלק לחלק במהירות כדי 333 מיטר ברגע, וכשמגיע לאוזן, נשמע קול מן המקום שיצא.

ב) הלך הזעזוע באויר, ופגע בכותל, מיד נרתע והולך, וכשמגיע בדרך זו לאוזן, הקול נשמע לא מן המקום שיצא, אלא מן המקום שנרתע משם, וזהו בת קול. שני קולות, הבאים פחות מכדי עשירית הרגע בזה אחר זה, משתמעים כאחד.

ג) הקול פעמים חזק פעמים רפה, הכל לפי כח הזעזוע הבא מן הגוף, כל שהגוף מתרחק מן האוזן, כח הזעזוע וחוזק הקול שניהם מתמעטים: נתרבה המרחק 2 פעמים, מתמעט חוזק הקול 4 פעמים, כדי כפילת 2 על 2.

ד) הקול פעמים גבוה פעמים נמוך, הכל לפי מנין נענועיו ברגע. לפיכך אופן בעל שינים סובב, ושיניו מקישין על טבלא, כל שמנין הבאותיו ברגע מרובה יותר, הקול היוצא מן הטבלא על ידן גבוה יותר. קול, שהאוזן מעריכתו ברום ובעומק, זהו קול זמרה.

פרק שני . כלי זמר.

א) נימין מתוחים ועורות מתוחים, טבלאות ומקלות, אבובים ותבות, כל אחד מאלו כשמזדעזע נותן קול זמרה. כל מין ממיני כלי זמר יש לקולו טעימה מיוחדת לו: אינה דומה טעימתו של כנור לזו של חליל, אפילו כשקוליהם שוים במדת חזקם ובמדת גבהם.

ב) הנימין, מפני שהם דקים, כשהם לעצמם קולם רפה, וכדי שיהא קולם חזק, מחברים אותם עם טבלא או תבה של עץ, שתהא זו מזדעזעת עמם כאחד. יותר הנימין מתמתחים או מתקצרים או מתמעטים בעובים או בכובדם, קולם גבוה יותר.

ג) כלי זה, שדיבור ומיני זמר נרשמים ונשמעים על ידו, ופונגראף שמו, הוא סליל, נתון מקצתו בתותבת ומקצתו בנרתיק דק של בדיל, והוא מונח, ועל הנרתיק קנה מעומד, שפיו התחתון עור מתוח עליו וסותמו, ועוקץ דק מחובר לעור יורד ונוגע בבדיל.

ד) היו קולות באים לתוך פיו העליון של הקנה, העור בפיו התחתון מזדעזע עולה ויורד, והעוקץ שלו, בשעה שהסליל מתגלגל, טובע בבדיל נקודות, משונות זו מזו בצורתן ובטביעתן, לפי הקולות המשונים. עכשו, כשאתה מכון ומעמיד את העוקץ על הנקודה הראשונה, ומגלגל את הסליל כבפעם הראשונה, העוקץ חוזר על הנקודות כסדרן, ועל ידי שהוא מתחכך בהן, מזדעזע כבפעם הראשונה, וקולות כאלו שבאו חוזרים ונשמעים.

פרק שלישי. חום.

א) גופים כשמתחממים מתפשטים, וכשמצטננים מתכוצים. מרובה התפשטותם זו של נוזלים משל קשים, ושל גזים משל נוזלים. אחד נוזלים ואחד גזים, כיון שחלקיהם התחתונים הוחמו יותר מן העליונים, התחתונים, מפני שנתפשטו ונעשו קלים, עולים והולכים, והעליונים יורדים ובאים, וזהו רוח באויר.

ב) חום בשיעור הראוי מתיך גופים קשים ומהפכם לנוזלים, מרתיח נוזלים ומהפכם לגזים, הוא קיטור. צנה בשיעור הראוי מהפכת גזים לנוזלים ונוזלים לקשים.

ג) כבישה מסייעת לצנה בעשית נוזלים מגזים, ומתנגדת לחום בעשית קיטור מנוזלים. לפיכך מים, כשהם במקום שפל, שהאויר שם דוחק ביותר, רתיחתם צריכה לחום רב יותר, מכשהם במקום גבוה.

ד) גוף שנתחמם קוי חום יוצאים ממנו. נתחמם כדי ליבון, הקוים נראים ומאירים. בפגיעתם באחד הגופים, יש שנרתעים ממנו או עוברים דרך בו, ואין מחממים אותו, ויש שנבלעים בו, ומחממים אותו במקום הפגיעה, ומכאן החום הולך ומתפשט בו מחלק לחלק. מהלכו קל במיני מתכות יותר מבשאר הגופים.

פרק רביעי. טירממטר ומכונת הקיטור.

א) כלי זה, שהחום נערך על ידו, וטירממטר שמו, הוא נאד קטן של זכוכית, וצנור ארוך ודק יוצא ממנו, וכסף חי ממלא את הנאד עם מקצת הצנור, ויתרו ריק, אין בו אפילו אויר. נתרבה חום במקום שהטירממטר נתון שם, הכסף החי בו מתפשט ועולה, נתמעט החום, הכסף החי מתכוץ ויורד.

ב) בשעה שהתכתו או רתיחתו של גוף הולכת ונעשית, חום מן החוץ מוסיף

נבלע בו, אלא שאין מוסיף ומחממו, כאילו עובר ובטל; ולעולם אין נעשים נוזלים מקשים ונזים מנוזלים אלא בביטול חום.

ג) מכונת הקיטור היא קנה ואוטם בתוכו, ושני נקבים מצדו סמוכים לשני ראשיו התוכים, וקיטור, יוצא מיורה הסמוכה לקנה, בא לתוכו פעמים דרך הנקב האחד ודוחף האוטם לכאן, פעמים דרך הנקב השני ודוחף את האוטם לכאן; יד האוטם יוצאת מן הקנה לחוץ בתנועתה מגלגלת אופני המכונה.

ד) מכח החום, שמתבטל ומרתיח מים, באה תנועה למכונת הקיטור, ומכח התנועה, שמתבטלת באחד הגופים על ידי פגיעתו בגוף אחר, בא להם חום; ולעולם אין כח כלה כלום, אלא פושט צורה ולובש צורה, ועובר מגוף לגוף.

פרק חמישי. אור.

א׳ קו אור שפגע בגוף שקוף, היא גוף שאפשר לאור לעבור דרך בו, כגון אויר מים זכוכית, אם בא ישר, מוסיף והולך כדרכו, ואם בא מן הצד, הולך שלא כדרכו הראשונה, ונוטה מעט או הרבה, הכל לפי גון האור ולפי מינו של הגוף, וזוהי שבירת האור. קו אור לבן, כגון זה של השמש, פעמים כשמשתבר מתפרד לכמה וכמה גונים כבהקשת שבענן.

ב) באו קוי אור מאחד הגופים, ונרתעו משטח חלק, בין מיושר בין מעוגל, או נשתברו בשטח מעוגל, העין רואה כנגד הגוף את דמותו.

ג) דף מלוטש של מתכת, העין רואה על ידו דמות גוף, שוה לו במדתו, נתונה באחורי שטח פני הדף, מרוחקת ממנו כמרחק זה שבין הגוף לדף מלפניו.

ד) זכוכית מעוגלת בצורת עדשה העין רואה על ידה דמות גוף גדולה ממנו, כשהזכוכית קרובה אליו הרבה, וקטנה ממנו, כשהזכוכית רחוקה ממנו הרבה. דמות השמש, הנעשית על ידי זכוכית זו, מבהיקה ומחממת הרבה, מפני שבה מתכנסים קוים הרבה.

פרק ששי. חשמל.

א) נתחככו זכוכית ומטלית של משי זו בזו, נראה בכל אחת מהן במקום שנתחככה כח מושך או דוחה גופים קלים הסמוכים לה; כח זה הוא חשמל.

ב) היתה חתיכה של עץ תלויה בחוט של משי, ונגעה בעץ זכוכית או מטלית שנתחככו זו בזו, חלק מן החשמל שבהן עובר לעץ ומתפשט על פני כולו, ונשאר בו, מפני שקשה לחשמל לעבור ולהתפשט במשי או באויר.

ג) היו שתי חתיכות קטנות וקלות הרבה של עץ גומא, כל אחת תלויה בחוט משי, קרובות זו לזו, כיון ששתיהן קבלו במגע חשמל מהזכוכית או מהמטלית, הן נדחות זו מזו; קבלה האחת חשמל מהזכוכית, והאחת מהמטלית, הן נמשכות זו אל זו. מכאן אתה למד: חשמל הזכוכית מין אחד וחשמל המטלית מין שני, מין את מינו דוחה, ומין את שאינו מינו מושך.

ד) לעולם, בשעה ששני גופים מתחככים זה בזה, בא באחד מהם מין חשמל זה שבהזכוכית הקרוי חשמל ימיני, ובשני זה שבהמטלית הקרוי שמאלי. שני מיני החשמל, כשנשארים סמוכים זה לזה, מתחברים ומתבטלים זה על ידי זה.

פרק שביעי. חשמל מקובץ.

א) מכונה מקבצת חשמל כל עיקרה אופן גדול של זכוכית, שצירו נתון על גבי רגלי זכוכית, וכסתות קבועות אצלו נוגעות בו, ומהן חוט של מתכת יורד ומחברן לארץ.

ב) בשעה שהאופן סובב ומתחכך בכסתות, חשמל שמאלי בא בהן, ומיד מתפשט על פני החוט, כיון הוא של מתכת, וממנו עובר לארץ, וחשמל ימיני בא באופן ונשאר שם, מפני שאינו יכול לא להתפשט ברגלים, כיון הן זכוכית, ולא להתבטל על ידי התחברותו עם המין השני שכנגדו בכסתות, כיון שזה כבר יצא מהן ונבלע בארץ.

ג) היה גוף מתכת מונח על גבי זכוכית קרוב להאופן ואינו נוגע בו, חשמל האופן, על ידי שהוא קרוב למתכת, מעורר בה שני מיני החשמל, וכיון שחשמל האופן ימיני, הוא מושך לצדו את השמאלי שבהם ודוחה את הימיני לצד השני, ונמצא המתכת חציה זה כלפי האופן חשמלו שמאלי וחציה השני חשמלו ימיני.

ד) היה חשמל מושך את זה שכנגדו משיכה מרובה, ואויר חוצץ ביניהם, הם קופצים ומתחברים זה בזה בכח רב, עד שהאויר מזדעזע הרבה, וקול ואור וחום כאחד מתהוים ובאים, וזהו הרעם והברק באויר העולם בין ענן לארץ.

פרק שמיני. רוח חשמל.

א) נתחברו שני מיני מתכת על ידי נוזלים מזה ועל ידי חוט מתכת מזה, ונעשה מכולם כמין חגורה, הרי לארכה שני מיני החשמל מתעוררים ומתגלגלים זה כנגד זה במהירות כזו של הברק.

ב) רוח חשמל כיוצא בזה נעשה גם כן בשני מיני מתכת מחוברים בעצמם, כיון שהוחמו במקום חיבורם אחד יותר מבשני.

ג) מכפלה חשמלית היא כלים רבים ומי חמיץ בהם, ובתוך המים בכל כלי נתונים שני פחים, אחד של צינק ואחד של נחושת, ואין אחד נוגע בחברו, והצינוק שבכלי האחד מחובר עם הנחושת שבכלי הסמוך לו על ידי חוט מתכת מחוץ למים; הצינק, שנשאר לעצמו בכלי האחרון מזה, והנחושת, שנשאר לעצמו בכלי האחרון מזה, כל אחד מהם חוט מתכת ארוך קשור בו.

ד) כשאתה מחבר שני החוטים הקיצונים, בין בפני עצמם בין על ידי מתכת, מתעורר בחגורה הנעשית מכל הכלים רוח חשמל חזק הרבה; החשמל הימיני שברוח יוצא מן החוט הקיצון הקשור בנחושת והקרוי ימיני, והחשמל השמאלי יוצא מן החוט הקיצון הקשור בצינק והקרוי שמאלי; המתכת המחברתם מתחממת על ידי רוח החשמל.

פרק תשיעי. מַגְנִית.

א) היה חוט כרוך על ברזל ומחובר בשני ראשיו עם שני החוטים הקיצונים של המכפלה החשמלית, נראה בברזל זה כח מושך ברזל הסמוך לו; כח זה מתקים בברזל עשת אף לאחר שיצא מבין הפחים ועמד ברשות עצמו וקוראים לו מגנית.

ב) מגנית. כשהיא תלויה ומונחת, לעולם ראשה אחד פונה לצפון והשני לדרום, לפיכך נעשית מורה דרך לעוברי הים, וזהו קומפס.

ג) נגע הראש הצפוני של מגנית אחת בצפוני של חברתה או הדרומי בדרומי, הם דוחים זה את זה; נגע הצפוני בדרומי, הם מושכים זה את זה.

ד) מגנית תלויה ומונחת, כיון רוח חשמל עובר אצלה, מיד נוטה ממקומה הקבוע,

וכיון שנבתלקה ממנה יד החשמל, מיד חוזרת למקומה הראשון.

פרק עשירי. טילגרף וטילפון.

א) טילגרף כל עיקרו חגורה חשמלית ארוכה, ובאחד המקומות אצלה מגנית תלויה ומונחת. כשאתה במקום רחוק מזה פותח וסוגר חגורה זו פעם אחר פעם, שיהא רוח חשמל בה פעם פוסק פעם הולך, המגנית נרתעת אילך ואילך פעם אחר פעם, ועל ידי הנענועים הללו אתה מוסר סימנים במהירות זו של הברק ממקומך למקום הרחוק ממנו.

ב) טילפון הוא שני קני עץ רחוקים זה מזה, בתוך כל אחד מגנית נתונה, ולוח דק של ברזל רך סמוך לה כנגד פי הקנה, וחוט מתכת כרוך עליה. שני החוטים הללו מחוברים זה בזה.

ג) כשאתה נותן פיך בפי הקנה האחד ומדבר, הברזל שבו על ידי הדיבור מזדעזע, נענועי הברזל מביאים שינויים בכח המגנית הסמוכה לו, השינויים הללו של המגנית הולכים ומעוררים רוחות חשמל בחוט הסמיך לה.

ד) רוחות חשמל משונים הללו, שמתרגשים בקנה זה, כשהולכים ובאים לשני, מביאים שינויים בכח המגנית שבו, ועל ידם הברזל שבו מזדעזע כזה שבראשון, ודיבורך חוזר ונשמע.

הלק שלישי.

חומר.

פרק ראשון. מה בין חומר לחומר.

א) גופים שוים במדתם, כיון שהם משונים בחמרם, משונים במשקלם; בדיל כבד 7 פעמים, כסף כבד 10 פעמים, אלקול היין קל בכדי $^1/_5$, שמן זית קל בכדי $^1/_{10}$ ממים, בשעה שהם שוים במדתם.

ב) לפיכך בתוך מים בדיל מפסיד ממשקלו $^1/_7$, ואין כסף מפסיד אלא $^1/_{10}$; גוף מפסיד בתוך מים 5 אין מפסיד בתוך אלקול היין אלא 4; שמן ומים בכלי אחד, השמן צף על פני המים.

ג) גופים משונים בחמרם משונים, אם קשים הם, בשיעור החימום הראוי להתיכם; אם גזים, בשיעור הצינון הראוי לעשותם לנוזלים; אם נוזלים, בשיעור הצינון הראוי לעשותם קשים ובשיעור החימום הראוי להרתיחם.

ד) רוב הגופים, בשעה שהם נהפכים מנוזלים לקשים, נעשים חלקים חלקים בעלי זיות מסודרות לפי חמרם: המלח המצוי צורתם של חלקיו הללו צורת הקוביא.

פרק שני. תערובת.

א) קשים בנוזלים יש שמתמסמסים ומתערבים, כגון מלח במים; יותר המים חמים או רבים, הרבה מן המלח ראוי להתמסמס בהם; נתמסמס בשיעור הראוי, יותר המים מצטננים או מתמעטים על ידי שקיטור עולה מהם, הרבה ממה שנתמסמס חוזר ומתקשה.

ב) גזים נבלעים ומתערבים בנוזלים, כגון אויר במים; יותר הם צוננים, נבלע הרבה; יותר תערובת זו מתחממת, הרבה ממה שנבלע חוזר ויוצא, וקודם יציאתו נעשה בעבועים בעבועים.

ג) מיני נוזלים יש שמתערבים זה בזה, כגון אלקול ומים, ויש שאין מתערבים, כגון שמן ומים; אבל מיני גזים לעולם מתערבים.

ד) ניתכו שני מיני מתכות או יותר ביחד, הם מתערבים, ועומדים כאחד אף לאחר שנתקשו וחוזרים וניתכים כאחד, ועל הרוב ניתכים עכשיו בחום פחות מכפי הראוי להתכתו של כל אחד מהם, אילו היה בפני עצמו.

פרק שלישי. הרכבה.

א) גופים בתערובתם עוד ניכרים, מה שאין כן בהרכבתם זה בזה: ברזל, שהורכב בחלק מהאויר, נעשה חלודה, שאין בה מעין כל אחד מהם כלל.

ב) רוב הגופים, הראויים להתרכב זה בזה, אין הרכבתם נעשית אלא עד שיוחמו מעט או הרבה. הקשים רובם אין באים לידי הרכבה אלא עד שיהיו כתושים או נמוחים בנוזלים או ניתכים באש.

ג) בשעה שהרכבת הגופים הולכת ונעשית, הם מתחממים מתוך כך מעט או הרבה. פוספור, כיון שנתחכך, מתרכב בחלק מהאויר, ומתוך כך מתחמם הרבה ומעלה שלהבת, שהיא קיטור לוהט.

ד) גוף מרכב מתפרד במגע עם גוף אחר, שמושך מתוכו אחד המינים הקלוטים שם ומתרכב בו: חלודה של ברזל נתונה עם פחם בכבשן האש, האויר הקלוט בתוכה מתרכב בפחם ועולה, ומשתייר ממנה הברזל לעצמו. מרכב מתפרד גם כן על ידי חום או חשמל, ופעמים על ידי אור.

פרק רביעי. יסודות.

א) כדי ששים מיני חומר בעולם, ויסודות שמם, שלא עלתה ביד החכמים להפריד כל אחד מהם לשני מיני חומר עד היום, ועל ידי התחברות שנים מן היסודות או יותר זה בזה שאר מיני החומר שבעולם נעשים ובאים.

ב) היסודות, כשהם לפניך כל אחד לעצמו, אתה רואה במנינם גזים חמשה, והם: אֶשתן, מימן, אַזוֹט, חלור ופלור, נוזלים שנים, והם: ברום וכסף חי, והשאר קשים, ורובם מתכות.

ג) יש יסודות, שלא פחות משני פנים לכל אחד מהם, כשהוא לעצמו: אשתן פעמים אין ריח פעמים ריח לו, גפרית יש ירוקה וקשה ויש אדומה ורכה, פוספור יש לבן ומאיר באפלה ויש אדום ואינו מאיר, פחם יש שחור ורך ויש זך וקשה מכל הגופים וקרוי דימנטא.

ד) בשעה שגוף מרכב נעשה ובא, או שהוא מתפרד ועובר, היסודות שלו מתקיימים, ואין שיעור משקלם משתנה, ולעולם אין החומר כלה כלום.

פרק חמישי. מנה.

א) **היסודות, כשמשתתפים בהרכבה, כל אחד נותן חלקו כנגד זה של חברו במשקל הראוי לו, וזוהי מנה שלו. מרובה המנה של פחם 12, של אזוט 14, של אשתן 16, של חלור 35, של כסף חי 200 פעמים מזו של מימן, שאין פחותה ממנה.**

ב) כל יסוד אפשר שיהא נותן מנה שלו במרכבים לא פעם אחת בלבד, אלא שתי פעמים ויותר: חלור, כשמתרכב עם כסף חי, יש שנותן מנה אחת שלו 35 כנגד זו של כסף חי 200, ויש שנותן שתי מנות שלו 70 כנגדה; ההרכבה הראשונה היא עפרורית שאינה מתמסמסת במים ושמה כַּסְפְּחַי־חלור, והשניה מתמסמסת — ושמה כַּסְפְּחַי־חלור ב'.

ג) הרכבת שנים מן היסודות אתה מוצא בה מנין המנות שלהם באחד משמונה פנים הללו: אחת ואחת, אחת ושתים, אחת ושלש, אחת וארבע, שתים ואחת, שתים ושלש, שתים וחמש, שתים ושבע; יצא פחם, שהרבה פנים ואין מספר להרכבתו במימן.

ד) היסודות בשעה שהם גזים, כבדים ממימן בשיעור מדתם כפי שהמנה שלהם מרובה משלו: כבד קיטור של כסף חי 200, חלור 35, אשתן 16 פעמים ממימן, בשעה שהם שוים במדתם.

פרק ששי. אויר ומים.

א) **האויר כל עיקרו הוא שני יסודות: אשתן ואזוט. כל המתכות, חוץ מן המשובחות שבהן כגון כסף וזהב, מתרכבין באשתן שבאויר ומעלין שם חלודה.**

ב) היו שני החוטים הקיצונים של המכפלה החשמלית נתונים במים שבתוך שני קנים, סתומים מלמעלה ופתוחים מלמטה לתוך מים שבקערה אחת לשניהם, המים מתמעטים, ומתוכם גזים מתהוים ועולים בכל קנה; בזה שמצד החוט הימיני הם ממין אחד הוא אשתן, ובזה שמצד השמאלי הם ממין אחר הוא מימן.

ג) משקלו של האשתן בקנה האחד רב 8 פעמים משל המימן בקנה השני, המנה של האשתן רבה 16 פעמים מזו של המימן, אמור: המים היא הרכבת אשתן בן מנה אחת במימן בן שתי מנות.

ד) נגעו המימן והאשתן זה בזה, כיון שהוחמו כראוי, מתרכבים בכח רב ומעלים קיטור, שכל המתכות ניתכין בחומו הרב, והוא כשמצטנן נהפך למים.

פרק שביעי. נתר וחמיץ.

א) **רוב המתכות הקלות, כגון קַלי, נַתרי, קַלקי, כשהורכבה אחת מהן במימן ואשתן כאחד, נעשה נתר, שיש בו מעין חריפותה של בורית.**

ב) אחת מהמתכות הללו, בין בפני עצמה בין שהורכבה באשתן, כשבאה במים, נעשית נתר: אשתן־קלקי, הוא הסיד הקלוי, נתון במים, נעשה מימן־אשתן־קלקי, וזהו נתר הסיד.

ג) הרבה מן היסודות שאינם מתכות, כשהורכב אחד מהם במימן או במימן ואשתן כאחד, נעשה חמיץ, שיש בו מעין חריפותו של חומץ.

ד) אחד משאינם מתכות הללו, שהורכב באשתן, כשבא במים, דרכו שנעשה חמיץ; גפרית־אשתן, מין אויר הבא מהדלקת גפרית, נתון במים, נעשה כעין השמן, וזהו גפרית־אשתן־מימן הקרוי חמיץ גפרית.

פרק שמיני. מלח.

א) מתכת, בין בפני עצמה בין שהורכבה באשתן או באשתן ומימן כאחד, במגע עם חמיץ דרכה שדוחה מתוכו את המימן ומתרכבת עם מה שנשאר; הרכבה זו קרויה מלח. נגע צינק בחמיץ גפרית, המימן נדחה ועולה, והצינק מתרכב עם הנשאר מן החמיץ, ונעשה מין מלח גפרית=אשתן=צינק.

ב) מיני המלח רובם מתמסמסים במים, ואין טעמם אחד בכולם: אלו של מתכת מגני מרים, ואלו של עופרת מתוקים; הרבה מיני מלח בעלי צבע, כגון אלו של חרום.

ג) היו שני החוטים הקיצונים של המכפלה החשמלית נתונים באחד ממיני המלח ניתך או נמוח, המתכת שבמלח מתפטרת ובאה לחוט השמאלי, ומה שנשאר בא להימיני: במלח המצוי בא להשמאלי כעין כסף, הוא נַתרי, ולהימיני בא כעין אויר, שריחו נודף ומראהו ירוק, הוא חלור.

ד) הרבה מיני מלח של כסף מתפרדים ומשחירים מפני אור מבהיק. דמות גוף הנאצלה על ידי זכוכית מעוגלת בצורת עדשה על דף משוח בכסף=חלור. נרפסת עליו שחור על גבי לבן, וזהו מעשה פוטגרפי.

פרק תשיעי. מלח מתפרד במגע.

א) קלי או נתרי, ברזל או צינק, בדיל, עופרת, נחושת, כסף חי, כסף, זהב — המתכות הללו כסדרם כל מאוחר במנינם דרכו שנדחה מתוך מלח נמוח או ניתך מפני כל מוקדם הנוגע בו: נגעה נחושת במלח של כסף, הכסף נדחה ויוצא, והנחושת ממלאה מקומו; נגע ברזל במלח של נחושת, זו נדחה ויוצאת, והברזל ממלא מקומה.

ב) שני מיני מלח נמוחים מעורבים זה בזה, ומיני מתכת שבהם משונים, דרכם שכל אחד ממיר המתכת שבו באותה של חברו, אם אך אפשר שיהא על ידי התמורה נעשה מלח מתקשה ושוקע: חלור=כספחי ויאָד=קלי, נמוחים ביחד, תמורתם: חלור=קלי, שנשאר נמוח, ויאד=כספחי, מתקשה ושוקע כעין עפרורית אדומה.

ג) מלח וחמיץ מעורבים זה בזה דרכם שממירים זה מתכת במימן וזה מימן במתכת, אם אך אפשר שיהא על ידי התמורה נעשה גוף קשה ושוקע או גז ועולה: נתערבו חלור=נתרי וחמיץ גפרית זה בזה, נעשה מלח אחר, הוא גפרית=אשתן=נתרי, וחמיץ אחר, הוא חלור=מימן, מין אויר שריחו נודף.

ד) נתערב גפרית=אשתן=נתרי עם פחם ועם סיד, הוא פחם=אשתן=קלקי, וניתנו באש, נעשים שני מיני מלח חדשים ניתכים ביחד, וכשבאים במים, אחד שוקע, וזהו גפרית=קלקי, ואחד מתערב נמוח במים, וזהו פחם=אשתן=נתרי או סודא.

פרק עשירי. פחם ומימן כאחד.

א) הרבה פנים ואין מספר להרכבת פחם במימן, רובם נוזלים, כגון נפט, או קשים, כגון פרפין, ומיעוטם גזים, כגון אויר המאור; כולם נשרפים ועולים באש, והוא הדין בהרכבת פחם במימן ואשתן או במימן אשתן ואזוט.

ב) הרכבת פחם במימן ואשתן אף היא בהרבה פנים ואין מספר, מהם מיני חמיץ כגון החומיץ, מהם מיני אלקול, מהם מיני שמן, מהם מיני זפת, מהם מיני עמילן, מהם מיני צכר.

ג) מי־צבר, כיון שפגע בהם אף משהו שמרים, הולכים ונעשים למי־אלקול היין, ובאותה שעה השמרים הולכים ומתרבים, והמים מבעבעים ומעלים לאויר פחם־אשתן, שטעמו המוץ, ועתי תסיבת הצבר.
ד) חלבון וכיוצא בו, כגון בשר, כל עיקרם פחם מימן אשתון ואזוט מרכבים ביחד; בהמשך הזמן הם מבאישים ומעלים לאויר אזוט־מימן או אמון, שריחו נודף וחריף.

חלק רביעי.

פרק ראשון. צמח וחי.

א) צמח בורר וקולט פחם, מפחם־אשתן המצוי באויר, ובולע מים מן האדמה והאויר; הפחם והמים מתרכבים בתוכו, ומהם הוא ניזון.
ב) חי מקבל למזונו מן המוכן שהורכב מחוץ לגופו מן הפחם והמים ביחד, ומקבל גם כן אשתן מן האויר, ופחם־אשתן הנעשה בתוך החי יוצא לחוץ.
ג) הצמח והחי מזריעים זרע, לאחר שהגיעו לפרקם, והזרע שני מינים: של זכר ושל נקבה, אצל רוב מיני הצמח בגוף אחד, ואצל רוב מיני החי בשני גופים: אחד זכר ואחד נקבה.
ד) החי לאחר שהגיע לפרקו אינו מאריך זמן גידולו, אבל הצמח אין קצבה לאורך זמן גידולו.

פרק שני. בשר ודם.

א) אחד החי ואחד הצמח מרוקם חוטיב חוטים, ועשוי צנורות צנורות, ונוזלים ונעים בתוכם.
ב) החי יש לו קפיצין, חוטים מתכוצים בשעה שמתרגשים, ואחר כך חוזרים ומתפשטים.
ג) דם החי הוא מים, ובריות דקות מן הדקות, אדמדמות עם לבנות במיני החי בעלי עצמות, ולבנות בלבד במינים אחרים.
ד) ניקב צנור ויצא דם, קצת ממי הדם נקרש ונעשה חיטים חוטים.

פרק שלישי. מחיה ופסולת בדם.

א) הדם קולט מן המזון שנתעכל במעים, והולך משם ונכנס לתוך הלב.
ב) מן הלב הדם הולך ונכנס לתוך הריאה, קולט שם מן האשתן שבאויר, וחוזר ונכנס לתוך הלב.
ג) הלב משלח את הדם עם המחיה לתוך כל האברים; הם בוררים וקולטים ממנה

וממלאים בה מה שהפסידו מתוך מלאכתם, והדם חוזר עם פסולת ונכנס לתוך הלב.

ד) באה הפסולת עם הדם מן הלב לתוך הריאה והכליות והעור, היא יוצאת מהם לחוץ: מן הריאה אויר פסול, מן הכליות שתן, מן העור זיעה.

פרק רביעי. מוח.

א) חלל הגלגלת והשדרה מלא מוח, ממנו נימין יוצאים והולכים ומסתעפים הנימין הם שליחי המוח להבאת רושם מן האברים אליו ולהולכת רושם ממנו אליהם.

ב) המוח ממונה על סדר העבודה של האברים: מסדר תנועתם, וקוצב מדה למחיה המושפעת להם ולפסולת היוצאת מהם.

ג) בא שינוי על ידי פגע מן הפגעים באחד האברים, המוח מקבל ממנו רושם, ומחזיר רושם, בכדי לדחות הפגע מפני האבר ולתקנו.

ד) בא רושם מן המוח לחבילה של קפיצין, מיד היא מתכוצת, ומניעה באחד מראשיה עצם, שהוא מחובר בה.

פרק חמישי. חוש.

א) רושם זה, שבא למוח, אפשר שיבא על ידו לכלל ידיעה, וזהו חוש.

ב) חוש של רעב — רושם, שנעשה מחוסר מזון ונתודע; חוש של יגיעה — רושם שנעשה מעבודה רבה ונתודע.

ג) עין אוזן ועור הם כלי חושים, עשויים לקבל רושם מחוץ לגוף ולמוסרו למוח, שיהא נעשה על ידו חוש מחושים של ראיה ושמיעה ומישוש וטעם וריח.

ד) כלי החושים צריכים מנוחה אחר עבודה רבה, ובכל פעם שהחי ישן, כולם שובתים.

פרק ששי. הרגשה.

א) עונג וצער, וכן אהבת העונג ושנאת הצער, הן הן אבות הרגשות.

ב) שינוי באבריו של חי מביא שינוי בהרגשותיו: באה בגרות, באה אהבת איש ואשה; חלי מעים מביא לידי עצבות.

ג) הרגשותיו של חי הרבה עושין באבריו: שמחה מבריאתם, ועצבות מחלישתם ששון ויגון מביאים דמעות, פחד משלשל; בושה באדם מאדימה פניו.

ד) ההרגשות פעמים מעוררות, כל אחת על פי דרכה, את מניעי העצמות: כעס באדם מעוררו להכות באגרוף, לבעוט ברגליו, לחרוק בשיניו; גאוה זוקפתו ומרימה ראשו, וענוה כופפתו.

פרק שביעי. חוש נזכר.

א) רושם, שבא לחי מאיזה דבר ונעשה אצלו חוש, אף על פי שהדבר נסתלק ממנו, נשאר מונח בו שלא מדעת, עד שבאה שעת הכושר והוא נעור ונזכר.

ב) חושים של ראיה ושמיעה משתמרים ונזכרים יותר משאר החושים.

ג) חושים, שהיו באים הרבה פעמים כאחד או תכופים בזה אחר זה, לאחר זמן, כשאחד מהם חוזר, גורר אחריו את חבריו, והם שבים ונזכרים על ידו: עם טעם תפוח מראהו נזכר, עם מראה ברק רעם נזכר.

ד) חושים משונים פעמים נזכרים בשעת שינה, וזהו חלום.

פרק שמיני. השגה.

א) הצד השוה בין חושים והרגשות הרבה נעשה אצל אדם השגה: השגה של תפוח — הצד השוה המוחש בכל התפוחים.

ב) הצד השוה בין השגות הרבה נעשה השגה גבוהה עליהן: זו של פרי — הצד השוה בין זו של תפוח וזו של אגס וכיוצא בהן.

ג) השגות משתמרות ונזכרות יותר מן חושים, לפיכך תפוח פרטי שבחוש משתכח יותר מתפוח כללי שבהשגה.

ד) כשאדם תינוק, אין בו השגה, וכשהוא הולך ומתגדל, השגות באות בו ומתרבות ועולות גבוהה מעל גבוהה.

פרק תשיעי. מחשבה.

א) בשעה שאדם מדמה דבר לדבר ומבחין ביניהם, הרי הוא חושב, ובאותה שעה מסמן אותם במלים.

ב) הרגשות מעלין ומזכירין במחשבה את הנאות והמסכים להן, ומשכיחין מה שאינו נאות להן.

ג) חוש שבא בזכרון, פעמים נדמה במחשבה כאילו בא בפועל.

ד) טעות זו רגילה אצל חולי המוח, והיא מביאתם לידי טירוף דעת ושגעון.

פרק עשירי. תנועה מדעת.

א) מניעי העצמות אפשר שיהיו מתעוררים על ידי מחשבה ברצון.

ב) היה אדם רגיל באיזו תנועה מדעת, הוא עושה לבסוף אף בהיסח הדעת ובשעת שנתו.

ג) תנועת חבילה של קפיצין באדם אחר יכולה לעורר בחברו המרגיש בה תנועת כדוגמתה שלא ברצונו.

ד) אדם נוח להתרגש, כשנעשית בו ברצון תנועה מעין זו שאחת מן ההרגשות יכולה לגרום אותה, בא מתוך כך לידי הרגשה זו.

תרגום המלים המלאכותיות החדשות ושאינן מצויות שבאו במאמר „חקות העולם" להד"ר שערשעווסקי (ע"פ ס' א"ב).

Uhr	Часы	אורלוגין
Kolben	Поршень	אוטם
Leichtgas	Газъ	אויר המאור
Röhre	Трубки	אבובים
Alkohol	Алкоголь	אלקול
Sauerstof	Кислородъ	אשהן
Birne	Груша	אגס
Gas	Газы	גָזים
Wanken	Колебаніе	זעזוע
Positive Elektricität	Позитивное электр.	חשמל ימיני
Negative Elektricität	Негатив. электр.	חשמל שמאלי
Klangfarbe	Тэмбръ	טעימה
Chloristischer qvecksilber	Хлористая ртуть	כַּסְפְּחַי-חלור
Perpendikel	Маятникъ	מטוטלת
Magnet	Магнитъ	מגנית
Wasserstof	Водородъ	מימן
Eqwiwalent	Эквивалентъ	מָנה
Elektrische Baterie	Электр. батар.	מכפלה חשמלית
Lauge	Щелокъ	נֶתר
Walze	Валъ	סרנא
Schraube	Винтъ	סליל
Schwerpunkt	Центръ тяжести	עיקרא
Pulver	Порошокъ	עפ־ורית
Springfeder, Muskel	Пружина, Мускулъ	קפיץ
Elasticität	Эластичность	קפיצות
Kub	Кубъ	קוביא
Elektrischer Strom	Электрическій токъ	רוח חשמל
Schraubmutter	Гайка	תותבה

זכרונות

ע"ד הארז.

בימים האלה הגיעה לידי חוברת „זכרונות", כתובה בידי הסופר המובהק ראובן בריינין, הכוללות „שרטוטים מחיי א. צעדערבוים ותכונתו". בפתח דבריו הוא מביע תמהונו על סופרינו שעברו עד כה בשתיקה על האיש הזה ותכונתו וערכו בעניני הכלל ובבפריותנו, בעיר אשר „בחמשים שנה היה ארז אחד מראשי העסקנים בצרכי צבור ויותר משלשים שנה הוציא לאור את המליץ". בקראי את התלונה הזאת הרגשתי בנפשי כי ערובה היא גם עלי, אשר שלש שנים רצופות (מש' 1883 עד ש' 1886) השתתפתי בעבודת „המליץ", ולמענו עקרתי דירתי מעיר מולדתי לגור בעיר הבירה, ובשבילי יצא עוזרו הראשי יל"ג מן הרידקציה בחרי אף ולא שב אליה עד שיצאתי אני והנחתי מקומי לו. ואם שרטוטים קטנים יכולים לתאר תמונת אדם בצלמו כדמותו, הנני גם אני להוסיף עליהם קוים אחדים להשלימה.

האדם הזה כבר הלך לעילמו ורגשית אהבה או שנאה כבר בטלו עמו יחדו ועברו מן העילם. אמנם לו גם היה חי עמנו היום, לא נשאני לבי להטות משפט ולהכריע הכף לאיזה צד שהוא, ואף כי אחרי מותו! בכלל אין בדעתי פה להוציא משפט, כי רק זכרונות אספר, מעשים שהיו. בצדיקים אמרו חכמים: „דבריהם הם זכרונם", באנשים רבי פעלים כארז ראוי לאמר: „מעשיהם הם זכרונם", ואנכי רק המעשים אשמור לספר והמשפט אניח להקורא לחרוץ כלבבו.

במעשים ופעלים יש עושים ונעשים, פועלים ונפעלים, וממילא מובן כי בספרי מעשים שהיו אוכרח להכנים את עצמי ביחוסי להארז בתור פועל או נפעל. אי לזאת יסלח לי הקורא אם ארשום פה זכרונותי בתור מדבר בעדו ואעסוק גם בענינים הנוגעים לעצמי.

אתחיל דבר מראשיתו:

יקר היה לי ולעדת תלמידי וחברי שם „המליץ", כי הוא היה המכ"ע האחד שקנא להשכלה ונלחם עם בערות המהבילים ועריצות הצבועים הקנאים, אשר חמתם שתתה רוחנו בימים ההם, בזמן מלחמת האור והחשך. בשנת תרל"ב נדפסו בהמליץ מאמרים אחדים מאת חברי נ. וו. בשם פסידונימי „אני ולא אחר"; בהם הצליח לבלע פני הלוט, לגלות שולי סוכן בית החולים נ. ע—ן על פניו. האיש היה זקן נשוא פנים וראש הגבאים בחברה קדישא, ולבו היה לב אבן, ובביה"ח התנהג כארון קשה. חברי נ. וו. הודיע בשערים כח מעשיו ועריצות דרכו עם החולים האמללים אשר קשי יומם הביאם ברשותו, והוא היה מאבד נפשות ממש בהתעמרו בם באכזריות נוראה. פירסום מעשיו הרעים הרגיז את ראשי הקהל, מנהיגי העיר, וסוף דבר היה כי נצלה התרב מידי מלאך המות ותמונה האכזר הורד משאתו. הדבר הזה הרנין לבבנו

ולאות תודה להמו"ל השתדלנו להרבות בעירנו מספר חותמיו, גם נדרנו נדר, לבל יצא גליון אחד מהמליץ מבלי אשר יבוא בו אחד מאתנו במאמר הגון הראוי לשעתו. הדבר נמשך שנה תמימה, וסופרי גראדנא עשו להם שם נכבד בספרותנו העת״ת. פתאם חדל „המליץ" מצאת לאור באדעסה, והמו"ל עשה „סבוב" על ערי ארצנו, למצוא לו חותמים על מכתב עתו, אשר מעתה והלאה יכירהו מקומו בפטרבורג, ובהיות המו"ל בעיר הבירה, שהיא מרכז הממשלה העליונה (כן בִשר במכתביו) נקל יהיה לו להשתדל לטובת עמנו ולהביא לנו תשועת עולמים.

כסור הארז לעירנו ותהום כל העיר. עשיריה ונכבדיה קדמו פניו בהדרת כבוד ויזמינוהו לסעודות על שלחנם, ובכל מקום אשר הואיל לבוא נקבצו באו כלם יחדו לשמוע אמריו ולשתות בצמא את דבריו. והטובה הזאת השפיע עליהם במדה יתרה— כי בייבתו במסבה לא פסק פיהו מלדבר בשבח עצמו, מהגדולות שפעל ע"י השרים הגדולים והכהנים הארכי-יראים באדעסה וכו'. הדבש הזה שבעו שומעיו עד הקאה. ובספרו במסבה מהדברים שהיו לו עם אחד האלופים בקיוב, כי ענה כחש האלוף ההוא בפניו, מצא אחד מנבונינו את לבבו לסתור דבריו ב„היכי תימצי": איך הספיק האלוף להוציא מפיהו דבר שקר, והלא אתה אדוני אינך נותן לאיש לפתוח פיהו ולדבר דבר בפניך?". רבת שבעה לה נפשנו לעג השאננים אשר השביעונו בחרפה על אשר היתה תמיד תהלתו בפינו. ואנכי המלצתי עליו אז במסבת אנשי שלומי, כי בנסיעתו זו נתקים בו דבר הז"ל שאמרו: „הדרך ממעטת את השם".—

פעולת פטפטנותו ולהגו הרב, אשר „מלאו נפשי וכסלי ממרורותם", היתה, כי סלקתי ידי ממנו. כל מכבדיו הזילוהו, רק חותמים אחדים נשארו לו מהגבירים ששלמו לו כסף חתימתם למפרע, וככלות זמן חתימתם כן התמו. גבירינו בכלל צריכים בתמיכת ספרותנו להיות נתבעים מן הצד כמו שהתינוק צריך לאומנת, ואם לא ישקוד איש אחר להעירם לא יתעוררו מעצמם לעולם. הדור החדש החל לקבל השפעתו הרוחנית מהספרות הרוסית, ומפניה נדחתה ספרותנו העִברית ונחשבה ככלי אין חפץ בו עוד, ועל כן היה מספר החותמים על „המליץ" פוחת והולך בעירנו עד־שלא נשאר לו כי אם חותם אחד שהיה מקבל את מכה"ע „עד לחשבון", ואת העקז' היחידי ההוא היינו אני וא־זת מרעי קוראים בחנם ונהנים לפעמים מ„צלוחית של פליטון" שלו, שהיתה חתומה בפסודונים ואנחנו לא ידענו כי מעטו של יל"ג יצאה.

באה שנת תרל"ט. מקאֶניגסבערג נשמעה תרועת מלחמה. במכה"ע „הקיל" יצאה להקה גדולה של סופרים, הגונים ואינם הגונים, שקראו מלא על הארז, ומו"ל, שאינו הגון כלל, בראשם. שמה התלקטו כל איש מצוק ומר נפש, כל סופר שנעלב מאת המו"ל את „המליץ" בזדון או בשגגה, בפועל או בדמיון, וינתחו את האיש לנתחיו, דנוהו ברותחין, מחוהו בפולסי דנורא, שברו כל עצמותיו ולא השאירו בו מתום. וביותר כלתה אליו הרעה מאת החכם ד"ר י. קאמינער במאמרו ב„הקול" נומ' 4, 5, אשר רסק כל איבריו וישימהו כעפר לרוש. ראיתי את הפרופוגנדה הנוסדה לשרש מארץ גזע הארז ואתעורר על הקשר הגרדי הזה ואפסיקהו בפעם אחת במאמרי הגדול „שלומים לריב" אשר נמשך בהמליץ לשבעה גליונות (10—17) ויעשה בשעתו רשם גדול. שם רבתי ריב הארז, דנתי את דינו, שלמתי לר"ז כפעלו. סוף דבר היה, כי סופריו ועוזריו קפצו פיהם, עזבוהו אחד אחד, לא היו ימים מועטים ו„הקול" נפסק מאליו, נפל ולא הוסיף קום. הארז לא היה כפוי טובה, ובמכתביו הגדולים והארוכים שלם תודות

לי. בעת ההיא לא היה שכר סופרים נהוג אצלנו, ובעד כל המאמר הגדול ההוא לא קבלתי, גם לא דרשתי, אף פרוטה אחת. גם את „המליץ" לא קבלתי בחנם, ולמען אוכל קרוא את הנדפס בשמי, שלמתי מחירו בכסף מלא. ע"ז התעורר המו"ל, וישב ויכתוב לי מכתב גדול וארוך, כי עשיתי שלא כדין, בשלמי בעד „המליץ" במיטב כספי, גם נקב לי שכר הגון בעד המאמרים שאכתוב (5 קאפ' לשורה). ובעיני היה הדבר כמעילה בקדשים — על כן גמרתי אמר, כי בעד מאמרים הנוגעים להכלל לא אקח מאומה ורק לכשיזדמן לי לכתוב איזה ספור של חולין אז יוכל לחשוב לי שכרי כטוב בעיניו. אך העת לא היתה אז מוכשרה לשיחות חולין, כי „שאלת היהודים" התעוררה בכל תקף והקטרוגים על עמנו הלכו וגברו. בעת ההיא כתבתי מאמר הגון „חזון למועד" (תרמ"ב; בו הוכחתי לדעת כי לפתרון שאלתנו אין דרך אחרת כי אם להחזיק ב„ישוב ארץ ישראל". בשלחי להארז את המאמר ההוא התניתי תנאי, לבל יקפוץ לשלם לי מחירו, כי חלילה, לי להגות מדבר שבקדושה. כשנגמרה הדפסתו בהמליץ ברכני הארז על המוגבר ובמרוצת דבריו שאלני במצבי ומעמדי. לי היתה אז שעת הדחק, כי יצאתי ממסחרי בשן ועין ונשאר לי רק מקור אחד לפרנסתי: לחיות על ההוראה. גליתי אליו את לבבי ואתאונן לפניו על מתת גורלי. מאז והלאה החל להכביר עלי במלים לפתותני לעזוב את ענין ההוראה שאינה מעשרת את בעליה לעולם ולקבל עלי משמרת עוזר ראשי בהרידקציה של המליץ בשכר 120 רו"כ לחדש ומזונות על שלחנו. עבודתי תהיה קצובה לחמש או שש שעות מן הבקר ועד אחר הצהרים ואח"כ אוכל לעסוק גם בהוראה בבתי העשירים, שכלם מכבדיו ומעריציו. פתני ויוכל.

בראשית שנת 1883 ביום ו' י"ח שבט בבקר באתי לעיר הבירה. הארז חכה לי בבית הנתיבות וישמח לקראתי ויביאני אל ביתו וישקני חמים לסעד לבבי, ויאמר כי חפשי אהיה לנפשי כל היום הזה, וביום הא' לשבוע הבא אחל עבודתי בשעה טובה. אז יצאתי העירה לבקר את מידעי בני עירי שלא מעטים היו בעיר הבירה. בראשונה סרתי אל בית חברי וידידי מנער, הפוטוגרף ק. שפירא. ויהי כשמעו דבר בואי להארז ויספוק את כפיו ויצו עלי במפגיע למהר ולשוב בדרך אשר באתי — כי לא זה המקום ולא זה האיש שאוכל לעמוד ולהתקיים אפילו שבוע אחד. משם באתי אל יתר ידידי ומכירי — וכלם אמרו פה אחד כדבר שפירא רעי, כי זה הארז סנאי שומעניה וסורו רע.

לשוב בדרך באתי! — נקל לאחרים להגיד זאת. הן צאתי מביתי היתה קשה עלי כיציאת נשמה מן הגוף, כפיטורי בפי ושט, כל תלמידי ותלמידותי הפקדתי בידי אחרים — ואיך אוכל עתה לשוב בלא כלום? הלא אהיה דומה לאותו בעל עגלה שאבדו ממנו סוסו ועגלתו ושב לביתו עם השוט אשר בידו. אבל גם לשוב אל בית ארז לא נתנני לבבי, וכל יום השבת עבר עלי בבקורים וכבודים וישוב הדעת. רק במקום אחד חזקה אשה חכמה את לבי, באמרה כי איש בעל כשרון לא יאבד בעיר הבירה ואדם כמוני צריך לכבד את מקומו, יהיה איזה שיהיה. במוצאי השבת אמצתי את לבבי, „שנסתי את מתני" ואשוב אל בית הארז. ואמצאהו יושב בחדר משכיתו עם יוסף בנו הבכור, המנהל את מכה"ע היהודי „פאלקסבלאטט" והוא גם הסוכן והגזבר בהרידקציה. ויציגני הארז לפני בנו ויתאונן עלי לפניו כי נפקד מקומי ביום השבת הזה — אות הוא כי הנה הספיקו אויביו לדבר עליו סרה, — ושניהם דברו על לבי דברים טובים, דברים נחומים. והזקן אמר לי: הן לא חננהו ה' בבן אשר יצליח למלא מקומו אחריו בהנהגת „המליץ", ועל כן בחר בי למען אהיה לו יורש עצר כשיגיע זמנו

להפטר מן העולם, ואז אהיה צלח ומאֻשר בארץ. הדברים האלה עודדוני ותהי לי הרוָחה. ויהי ממחרת ויושיבני יוסף בנו אל שלחן הסופרים ממולו וימסור לי את הארגזים והתיקים הערוכים לשמירת כתבי יד, שהם החמר למכתב העתי; פה אשב ראש ואעשה הכל כאדם העושה בתוך שלו. רק על דבר אחד עוררני כיוצא מן הכלל, והוא — כי בימי א׳ וד׳ בשבוע, ימי גמירת הגליון של המליץ היוצא לאור בב׳ וה׳ בשבוע, יבוא ה׳ י״ל גורדון לשבת בהרידקציה משעה 12 עד 3, לכתוב פרק „הליכות עולם״ המסור לו מאז. ואז אואילה לפַנות לו מקומי משום דרכי כבוד, וכראי הוא האיש הזה שאנהג בו כבוד. שֵם אביר סופרינו יל״ג לא היה מוזר לי, כי החלפתי עמו מכתבים בצאת ספרי „עמק הארזים״ לאור. אנכי כבדתיו בספרי והוא כבדני בדברי שבח והודיה לשמי (עיין ס׳ „הזכרונות״ ח״א מכתב י״ח) על כן שמחתי מאד כי פעמַים בשבוע אהיה בחברתו, ואל נכון לא אמנעהו מכבוד הראוי לו.

בשעה 12 בצהרים „הופיע״ יל״ג אלינו, ויתן לי שלום ואחזיר לו שלום, ונשב כאחים יחדו. וכן היה גם ביום ד׳. ראיתי כי הארז וכל בני ביתו נכנעים לפניו מאד וחולקים לו כבוד יותר ממני, ואשמור הדבר בלבי. ביום א׳ בשבוע השני שב ובא יל״ג על מקומי, ובערכו מאמרו הכביד עלי טרחו ומשאו: „תנה לי מכה״ע „נאָוו. ווּרעמיא״, הנה לי מכה״ע „גאָלאָס״, תנה לי ה„נייע פּרייע פרעססע!״ — פעמים ושלש נתתי לו את בקשתו. לאחרונה חרה לי, כי הנה האדון הזה מרשה לעצמו להשתמש בי כאלו הייתי עבדו או משרתו, ואקום ממקומי ואקח בידי מכ״ע אחד ואבוא אל החדר השני ולא יצאתי עוד ממנו עד צאת יל״ג מהרידקציה.

בערב סרתי אל שפירא רעי, ואספר לו עזותו של יל״ג, כי הרהיב בנפשו עז להתעמר בי כבעבדו מקנת כספו. ויקצוף עלי שפירא ויקרא: הוי פרובינציאלי! פרובינ־ציאלי! (איש מערי המדינה, הנחשב בעיני יושבי העיר הבירה כאינו יודע כלום בהלכות דרך ארץ) הלא הוא הארח ואתה התושב בהרידקציה, ומחובת הכנסת אורחים לשמשם בהדרת כבוד, אף לפשוט מעליהם את אדרתם בבואם ולשיתה עליהם בצאתם... הבקרת את יל״ג בביתו, כחובת הארח הבא אל עיר אחרת להקדים ולבקר את תושביה מפני דרכי שלום? לא עשית גם זאת? הוי פרובינציאלי! אתה לא תדע את יל״ג; הוא נוקם ונוטר כנחש. הן דבריו נשמעים מאד בבית הארז, ומי יודע את אשר יעשה לך בחמתו ובאש קנאתו!״

עבודתי בהמליץ קבעתי לי לעצמי, בראותי כי המאמרים הראשים הם חלקו של הארז, הפרקים „מחוץ לארצנו״ ו„הליכות עולם״ הם חלק יל״ג, ה„עלה נדף״ ג״כ שייך לו, נשאר לי איפוא הפרק „מה יאמרו הבריות״ ותקוני „עזרת סופרים״ וחליפות אגרות עם הסופרים והסוכנים מערי המדינה — כי הקוריספונדנציות הקטנות, העוסקות ב„מעשים בכל יום״, במקיאות רעועות, במרחצאות מעלי עשן, בבתי עולמים שנהרסו גדריהם והם מדרס לרגלי בהמה, בשרפות או מיתות משונות, בקטטות כבתי כנסיות ובתי מדרשות, במריטת לחיים בגלל עליות וכבודים וכו׳ — הם חלקו של העוזר השני, משה הכהן פּראָזער (ע״ה), העוסק גם בהגהת המליץ בבית הדפוס. את פּראָזער הכרתי לאיש חכם וחרוץ, אך קשה ערף ולבו כיל״ג בן עירו, כי שניהם גרו לפנים בפאָניוויעז והם נראים כאוהבים ומפרכסים זא״ז. וכאשר נסיתי דבר אליו על אדות יל״ג ויחוסו אלי, השתמט מפני ולא אמר כלום. כן עברו שבועות אחדים.

פעם אחת ביום ג׳ בשבוע בא אלינו החכם צ״ה ראבינאוויטש (ע״ה), המו״ל את

מבה"ע „רוסקי יעווריי", שהיה יודעי ומכירי, ואחרי טיולו ארוכות וקצרות עם הארז בחדר משכיתו, באו שניהם בחדר הרידקציה, ששם ישבנו שנינו, אני ויל"ג. והארז קרב אלי ויאמר: „הנה ידידנו ה' ראבינאָוויץ בא אליך בבקשה, לעשות ל„המליץ" מטעמים מהפיליטון שכתב ב„רוסקי יעווריי", ולקרוא את המאמר בשם „כלבי דחציפין". ואנכי הבטחתי לעשות בקשתו בכל לבי, אך אמרתי כי לא מן המדה הוא להעתיק את הכל, אך דברים אחדים אעתיק לי, ועליהם אעיר ככל אשר יורני לבבי. וה' צה"ר פצר בי להעתיק דָבו כבלו, והארז גם הוא העתיר לי לעשות בקשתו במלואה עד אשר נאותי להם לעשות כדברם. הבטחתי ואקימה — ביום השני נתתי להמליץ את הפוליטון ההוא עם דברים שהוספתי עליו מעצמי, כראוי לאותו ענין. „מה זאת עשית?" — אמר אלי הארז בתלונה — הן חשבתי כי תזכירהו רק בדרך „אגב", והנה העתקת כמעט את כלו, ותשם קטורה באפו, ותעש את „המליץ" לשופרו של „רוסקי יעווריי", ואם רעב שונאי לכבוד, האנכי אאכילהו לשבעה?". השתוממתי על הדברים ואקרא: „הלא בפיך ובשפתיך פצרת בי כי אעתיק את כלו, ואנכי סרבתי בראשונה ואומר להעתיק ממנו אך אפס קצהו, והנה קמתם עלי שניכם ותעתירו לי להעתיקו כמו שהוא. אנכי איש פריבינציאלי ואינני בקי בתעתועי הדיפלומטיה. אנכי עשיתי כדבריך, ומה שיצא מעטי לא ישוב עוד ריקם!". הארז הקשה לי, בטענו כי צה"ר שונא הוא לו מתמול שלשם ולא יוכל החליק לו במכתב עתי כבוד כזה; אבל גם אני הקשיתי לו, ואדרוש ממנו להקריב את משפטנו לפני יל"ג, שהיה עד שמיעה, ונשמע מה יענה הוא על זה. „טוב הדבר" ענה הארז, ויקם וילך עמי אל יל"ג. „השמעת מימיך — קרא אליו הארז — כי איתי, הרידקטור, יצוה ה' פ"ב על פיעל ידי, להדפים במכתבי העתי מה שאינו לרצון לי כלל?" — „השמעת מימיך — קראתי אני אליו בחמה — כי אותי יצוה הרידקטור על פעל ידי שפעלתי על פי בקשתו, כאשר שמעת באזניך?". „בכלל רואה אני ערבוביה בהנהגת המליץ — ענה יל"ג בכעס עצור — אתה ה' צ"ב מתימר בכבוד המו"ל, ה' פ"ב מתאמר לקחת ההנהגה בידו, ואני בעיני חושב א"ע לרידקטור העומד למעלה משניכם גם יחד. עשו מה שתחפצו; אנכי נוער חצני מהענין הזה!". ובדברו השליך את המאמר מידו בשאט בנפש. על זה לא השיבותי דבר, אך בדבר המאמר עמדתי על דעתי ואכביד אכפי על הארז לקבלו בהמליץ, אף אמנם נדפס שם בשלמות (נמצא בס' „הזכרונות" ח"א 35 וכו').

קרבו ימי הפורים והארז התעהד לקיים לקוראיו מצות „משלוח מנות", בהביאו להם תשורה מאסף קטן נקוב בשם „מגדנות". עריכת המאסף נמסרה ליל"ג, אשר הצטין בו במאמר פרזי ובשיר „אחותי רוחמה", שהרעיש אח"כ את העולם כלו. אנכי התנדבתי לכתוב מאמר על דבר „ישוב ארץ ישראל". אבל יל"ג שהיה עוין אותי — כדבר שפירא — התנגד לזה, באמרו כי כל התנועה בענין הזה היא על אפו ועל חמתו, וכבר גלה דעתו במאמרו „עזרא ועזרה", כי לע"ע אין הדור ראוי לכך. אז סלקתי ידי מהמאסף ולא כתבתי בעדו מאומה. לעמת זאת הערמתי לעשות ליל"ג „סורפריז" אחר — כי כתבתי בחשאי פיליטון להמליץ ענין „מגודך" מאד, שקראתיו בשם „ברוב צדיקים יחרל פשע" (בס' הזכרונות שניתי שמו וקראתיו „פעולת צדיקים"). אותו שלחתי לאחד מידידי היושב בעיר מולדתי, ואבקשהו לכתבו בידו ולחתום עליו שם ב"צ ציזלינג ולשלחו להמליץ. בהגיע הכתב להרידקציה שמעתי את יל"ג מתפאר בו, כי הנה קבל פיליטון מסופר שלא ידעתו, והוא כפתור ופרח! כאשר נדפס בהמליץ, ספר יל"ג באזני בני ביתו של

הארז, כי אתמול במוצאי שבת קרא את הפיליטון בלשון יהודית באזני אשתו ובתו, ויחדיו שחקו עליו עד אבוד לאשתו נשמה אפה והיתה קרובה להתעלפות. ושתי כלות הארז, נשי שני בניו, יוסף וישעיה (המרפים) פצרו בו לקראו לפניהן בלשון רוסיה, והוא נעתר להן. אז ראיתי כי הוא אמן מומחה לאותו דבר, כי ידע לשַׁנות פניו ולהחליף קולו לפי רוח המדברים, — והשחוק גבר גם אצלן עד שהיו גם הן קרובות להיסטֶריה... אחרי מחיאת כפים ארוכה ההמלטו מפי מלים כלאחר יד, כי הפיליטון הוא — שלי, ורק לעשות „סורפריז" להאדון יל"ג סובבתי פני הדבר כי יגיע לו בכתב איש אחר, ולאות ע"ז הראיתי לו מכתב ידידי ההוא. הדבר יצא מפי ופני יל"ג חפו.

— ובכן הואלת אדני להתל בי? — שאל בפנים נזעמים.

— לא להתל בך חפצתי — עניתי — כי אם לעשות לך קרת רוח, גם להוציא מפיך משפט אמת, כאשר לא תדע מי הכותב.

עוד דברים אחרים חלפו בינינו. אנכי בקשתי להפיס דעתו והוא יצא מעִמנו בחרי אף.

הגיעו ימי הפסח. בלילות הסדרים נקבצו באו להארז שלשה בניו ושתי כלותיו ונינין ונכדיו, כי בבתיהם לא נעשתה שום הכנה לחג הזה... ויהי הדבר בעיני כמחזה הספרדים האנוסים בפסחיהם מלפנים. — הגדול שבנכדיו הרצה לפניו את ד' הקשיות של „מה נשתנה" מן הסדור בהעתקה רוסית, אשר זרה מאד לרוחי. הארז ענהו בקול: „עבדים היינו" וכו'. בניו וכלותיו סחו יחדו בלשון רוסיה, וידברו על העצים ועל האבנים אך לא מִ...ינֵי דיומא, בהליכות החג, ורק הארז ואני קראנו את ההגדה כדבעי. הוא קרא וירון מטוב לב, ואני קראתי ונאנחתי מכאֵב לב. נפשי ידעה מאד כי בביתי ערבה כל שמחה; רעיתי ובנותי הבכירות מבַכּות את הפסח באין פני עמהן, וגם לי נהפכה שמחת החג לאֵבל גדול — כי זו הפעם הראשונה אני עושה את ה„סדר" הרחק מביתי ומכל מחמדי נפשי. הן הסכן הסכנתי מעודי לבלות עתותי מנוחתי בחוג משפחתי, בחברת אוהבים וידידים, אשר ישַׁבתי בתוכם ראש במלך בגדוד, ועתה הנני בודד כערער בערבה, מי לי פה ומה לי פה? זה שלשה ירחים אני יושב בהרידקציה, ועוד לא ההודעתי לאיש, חוץ מילידי עירי היושבים פה, שהם אוהבי ומכבדי מאז ומקדם. מבתי האלופים מנעתי רגלי, כי לחרפה נחשבה לי להתיצב לפניהם בתור עוזר הארז, שהם מנאצי שמו וצלמו יבזו. יל"ג עוין אותי, ופראַזער גם הוא אין לבו שלם עמי, ורואה אני בו מעין קנאת סופרים שלא תרבה חכמה. רק שפירא חברי וידידי הוא נחמתי האחת בעניי, אותו מצאתי נאמן לפני בכל עת.

ביום השני בערב, במוצאי החג, באתי אל ידידי זה ואמצאהו סר וזעף. ויגד לי כי אנכי סבת עצבונו. הארז בא אליו בין הערבים ויגל לו סודו כי מנויה וגמורה אצלו לפטרני ממשמרתי, אע"פ שהדבר למרת רוחו מאד מאד — כי יל"ג דורש זאת ממנו בחזקה, ואם לא יאבה שמוע לו אז ינער חצנו מ„המליץ". „אני או הוא" — אמר לו בהיותו אצלו בחג הזה — בחר לך אחד משנינו, כי אין אני והוא יכולים לדור בכפיפה אחת. ומעתה והלאה לא אבוא עוד אל הרידקציה עד צאתו ממנה כָלה".

שמעתי הדברים ולבי נתר ממקומו — כי כבדה עלי החרפה מנשוא. „לפיס את יל"ג — אמר שפירא — הוא דבר שאי אפשר, כי האיש קשה כברזל. ובכן עליך להריץ דבריך אל אנשי שלומך בגראָדנא, להודיע בשערים כי שוב תשוב אחרי החג לביתך — אולי ימצאו לך תלמידים אשר יואילו לקחת תורה מפיך". אבל לבי ידע מרת נפשי,

כי בעצמי מכרתי תלמידי למורים אחרים אשר היתה תהלתם בפי, ואם ידרשו לי שנים או שלשה תלמידים — הימצאו לי? היספיק לי השכר המועט להוצאת ביתי ומשפחתי?

בלב נשבר שבתי אל בית הארז — ולהמהון לבבי החשה ממני ולא הגיד לי אף חצי דבר. ראיתי כי כבד להאיש להכאיבני, ולא מצאתי נחוץ להיות מתחיל בדבר ולפתוח לו פתח חרטה. כן עברו ימי החג, עבר ירח ימים אחרי החג; יל"ג שולח מאמריו ל„המליץ" מביתו, ואני יושב על מקומי וממתין בכל יום להארז לשמוע מפיהו גזר דיני. גם זאת אמר לי שפירא בשם הארז, כי לו למשפטו בלבד עמדתי, אזי לא נמנע מתת היתרון לי על יל"ג, כי האיש קשה ועבודתו להמליץ עולה בדמים מרֻבים. אך יוסף בנו עומד על ימינו כחומה ומכריע את הכף לצדו של יל"ג.

ר' יוסף אלכסנדראָוויטש היה מחסידי יל"ג, לא מפני ערכו הגדול בספרותנו העברית, אשר לא ידע יוסף ממנה כי אם אותיות הא"ב, אך מטעם אחר לגמרי — כי היה יל"ג משחק מופלג בפריפֿעראַנס, ומדי דברו בחריפיתו במשחק הזה היה מתלהב בשבחו ויעלהו לשמים שיאו — ובשביל שהוא משחק מופלג בפריפֿעראַנס הפסדתי!

פתאם נודע לי מפי פראָזער כי קרה את יל"ג מקרה רע, כי חלה את גרונו. ואיננו יכול לכתוב ל„המליץ" את הפרקים הנחוצים. „עתה — אמרתי לו — הנני לקיים, מצית בקיר חורים, אולי אמצא לי מתן שכיה בצרה, כי אראה לפני פתח תקוה לפייסהו ולכבוש כעשו". „לא עתה — ענה פראָזער — כי הוא שוכב בקדחת עזה ואינו יכול להוציא הגה מפיהו. גם מספקני מאד אם יעלה בידך לרצותו, כי לבו כצור החלמיש ומדבריו לא ישוב לעולם". שמעתי לדבריו וירא הלכתי עוד לבקר את אויבי החולה.

עד כה וכה הגיעה שעת המליץ נומר 33 לצאת לאור. והארז נגש אלי וישאלני בדרך „אגב" אולי אוכל למלא מקום יל"ג בהפרקים השייכים לו. „אנסה ונראה" — עניתי במתינות. גם אמנם נסיתי כחי בפרק „הליכות עולם", כי דברי הפוליטיקה לא זרו ממני, והפרק עלה יפה. גם פרק „חוץ לארצנו" הצלחתי לתבל במליצות יפות ובחדשות מעוררות את הלב. הארז שמח עליהם מאד, ושמחתו היתה לי לפתח תקוה, כי אולי יתפזרו העננים ועל נתיבותי יגה אור.

יל"ג נרפא מהרה מחליו ובהגיע נומ' 34 שלח ל„המליץ" את פרקיו כמנהגו. אך בהשויתי אותם אל הפרקים שכתבתי בגליון הקודם מצאתי כי נפלאו מאד לרוע. גם ה' פראָזער, אשר דבריו היו נשמעים לאזני הארז, הודה לי בפניו, ודבריו היו תנחומות לנפשי.

ביום ההוא אחרי הצהרים שמתי פעמי אל שפירא רעי לספר לו את המוצאות אותי. אנכי מטפס ועולה על המדרגות לבוא אל בית מלאכתו, והנה יל"ג יורד לקראתי! חפצתי לעבור על פניו דומם, אך הוא עצרני בקריאת שלום. החזרתי לו שלום בשפה רפה. „הנה אתה כועס עלי, כי נחשבתי לך כצר — אמר אלי בצחוק מר — ואולם הואילה נא לכבדני ולסור אל ביתי, אז תדע שיש דבר נמצא בי". יעדתי לו את עתי ליום מחר בשעה 5 אחרי הצהרים. ולמועד ההוא חכה לי, ויצא לקראתי ויאחזני בידי ויביאני אל חדר משכיתו ויושיבני ממולו, ומבלי דבר דָבר פתח את הארגז אשר לשלחן כתיבתו, ויוציא כתבים אחדים ויניחם לפני אחד אחד.

הכתב הראשון היה פתקא קטנה ובה כתוב עברית כדברים האלה: „ידידי הארז! שמעתי כי קורא אתה לפריעדבערג להיות עוזר לנו ב„המליץ", ועל זה לא אוכל להסכים, כי לי דרוש עוזר ממדרגה נמוכה, אשר יצלח להיות לי גם שליח להליכה, והאיש הזה

סופר ידוע אשר לא אוכל להשתמש בו בכמו אלה. גם השכר 50 רו"כ לחדש לא יספק לו, ואני לא אחפוץ לותר משכרי ולתת יותר ממה שגמרנו בינינו. לכן כלך מדרך ע. ידידך כו' יל"ג".

הכתב השני — ג"כ פתקא, תשובת הארז, לאמר: „ידידי ה' יל"ג! בחרתי בפריעד-בערג לטובת הענין, וכדאי הוא כי תבחש לך שליח להליכה איזה נער אשר יספק לו שכר שקלים אחדים לחדש, ובדבר העודף אשר אני נותן לו אין בדעתי להטילו עליך, כי נכון אני לתת העודף מכיסי. ידידך וכו' ארז".

הכתב השלישי היה שטר אמנה בין הארז ויל"ג כתוב בלשון רוסיה ומקוים ומאשר אצל הנוטריון, וזה תמציתו:

„אנחנו הח"מ התקשרנו יחדו בדבר עריכת מכה"ע „המליץ" על האופנים האלה:

א) המליץ יהיה יוצא לאור שתי פעמים בשבוע.

ב) ה' יל"ג מתחייב לעסוק בתוכנו הספרותי: 1) לכתוב פרקי „הליכות עולם" ו„חוץ לארצנו"; 2) לתקן הפיליטונים הכתובים בידי אחרים; 3) לבוא בכהובים עם טובי הסופרים העברים ולמשכם ל„המליץ".

ג) הארז מתחייב: 1) לשלם ליל"ג 225 רו"כ לחדש, חוץ ממאמרים ראשים ופילימונים שיכתוב, אשר בעדם ישלם לו ביחוד 5 קאפ' בעד כל שורה; 2) הארז מקבל ע"ע לבלתי התערב בדברים שיכתוב יל"ג, ולבלתי שנות בהם אף כקוצו של יוד; 3) לבלי להדפיס מאומה משלו בטרם יקבל ע"ז הסכמת יל"ג. 4) למצוא לו עוזר שני ל„המליץ, אשר כלו יהיה תלוי בדעת יל"ג, ואין לו הרשות להתערב ביניהם אף במה שהוא. גם לתת מזונות על שלחנו להעוזר השני אשר יבחר לו יל"ג ולשלם לו 50 רו"כ לחדש בנכיון משכרו של יל"ג, מהסך 225 רו"כ שהוא מחויב לשלם לו, וכל זמן שיהיה העוזר ההוא בהרידקציה לא יקבל יל"ג יותר מן 175 רו"כ לחדש ועל כל אלה באו שניהם יחדו עה"ח.

קראתי הדברים וארגז תחתי, ומבלי השיב דבר הוצאתי מחיקי את שלשת המכתבים שכתב לי הארז לפני עזבי את ביתי; בהם לא נזכר שם יל"ג אף ברמיזה קלה, ובפירוש כתב לי שאני אהיה העוזר הראשי באין אחר עמי.

— זאת הכרתי מיד, ביום הרביעי לבואך להרידקציה — ענני — כי בבקשי ממך לתת לי איזה מכ"ע לצורך כתיבת „הליכות עולם", כעסת עלי ותפן ותצא בחמה אל החדר האחר.

— מודה אני לפניך כי לך הצדקה נגד הארז, אבל לא לי בשת הפנים. תם הייתי ויעקשני הארז בסבבו אותי בכחש, ואך להנב דלקת אחרי ותאמר לבלות חמתך בי, טוביה חטא וזיגוד מינגד!

— עוד אחת עלי להוסיף, כי בבוא יום השלים, חפץ הארז לנכות את כל הסך 120 רו"כ משכרי, לבלתי שלם לי יותר ממאה וחמישה רו"כ לחדש. ומה היה לי לעשות? הכי בעל אשה ובנים אתה ועבדתי את הארז חנם? אני אינני מרפי הלבב המבטלים את עצמם מפני רצון אחרים. והנני עומד על דעתי: אתה או אני. אנכי כבר הספקת להראות כי יכול אתה למלא מקומי, וזו הלא היתה כונת הארז לכתחלה — לכן זכה לך במקחך. אין אני מסופק כלל, כי הזקן האשמאי הזה ישבח על המציאה שבאה לו בהסח הדעת, כי תחת 225 רו"כ לחדש ישלם רק 120, ובאה והכשה ישארו לו בכיסו.

נביאתו נתקימה. הוא יצא מהרידקציה, ואני נשארתי על מקומי שלש שנים המיסות, עד אשר קצה נפשי בעמל חיי, לשבת בודד, הרחק מילדי הצריכים חנוך והשגחת אב, ולהביאם אלי לא מצאתי נכון לפני, כל זמן שאני בעצמי תלוי באויר, יושב בבחינת קונטרבנדה, בתור בעל מלאכה, מסדר האותיות בביהד"פ, אשר אם יקראוני המבקרים להראות כחי באומנות זו, לא אמצא ידי ורגלי. ושלח ישלחוני משם כאיש בליעל המתגדר באומנות שאינה שלו. והארז העתיר לשר העיר להתיר לו להחזיק אצלו אחד או שנים עוזרים בהרידקציה שלו, שזכותה נתונה לו מטעם הממשלה. ובראותו כי סוף סוף אהפטר מעבודתי ואעזוב את מקומי אצלו, נעתר להפצרת יוסף בנו ויבוא בדברים עם יל"ג, אע"פ שהשביעהו קלון וממרורים בחוברת טמ"נ שכתב עליו בעלום שמו לפרעהו לשמצה בקמיו.

הפרופיראנם נצח! ויל"ג ישב לכסא אחרי צאתי מפ"ב — כי נקראתי אז לבוא ווארשאה, ואשמע לקול הקריאה ואבוא לשבת בה עד היום הזה.

הנה ספרתי הדברים כמו, מבלי חות דעי את מי ילין צדק, האת הארז או את יל"ג או שניהם כאחד טובים ורק אני הרעותי את מעשי והפחתי את נפשי. ואשר אחזה לי אני, לא עשה ארז את הדבר הזה בזדון ולא זאת היתה כונתו לכתחלה, כאשר האשימהו יל"ג, כי אם יד פורה שר של שכחה עשתה זאת, ובקראו אותי אליו שכח את כל דברי התנאים והברית שנדברו והתנו יחדו, ויסכסך אותנו איש ברעהו מבלי הדעת. על כח שכחתו יש לי עוד ראיות אחרות המובאות בזה להלן. ומה שמחל ליל"ג על עלבונו, על זה ראוי הוא להתהלה, כי היה מטבעו נח לרצות, כדבר ה' בריינין. ורבים מאויביו אשר שפכו דמו בפומבי, שבעו אחרי כן מטובו וחסדו ככל אשר היה לאל ידו — כי היה טוב וחנון וגדל חסד ומרבה להטיב, ובכל מה שנוגע לטובת הכלל היה נכון לעשותה ואפילו במסירות נפש. הרבה פעמים מהר להשלים פעלו בעריכת הרידקציה בבקר השכם ולצאת ולסובב עיר ומתים עד השעה החמישית אחרי הצהרים. כלבשו כתנת מגהצה ובשומו עליו את הבגד קצוץ הכנפים (פראַזער החרוץ היה קורא אותו הבגד „פְּרַק פגולים" כגירסת ה„כתיב" בישעי' ס"ה ד') , ידענו כלנו כי היום יתהלך המו"ל „בחלונות הגבוהים"— אף אמנם ספר אח"כ בשעת סעודת הצהרים את הדברים שהיו בינו ובין השרים של מעלה „בשאלת היהודים", ותמיד היו לו עורכי דין מפורסמים שקבלו עליהם ללמד סנגוריה בהסינאט לטובת רבים או יחידים מערי המדינה, בעניני הצבור או בעניני אדם פרטי. והכל עשה בחנם מבלי להנות מזה אפילו פרוטה אחת.

במאמריו הראשים שהיה שומר לכתוב לכל גליוני המליץ הועיל הרבה מאד לתקנות עמנו, ועדת סופרים היו לו בערי המדינה אשר שקדו למלא את דבריו ולהעיר ולעורר את הקהל אל החפץ לעשות כעצתו. אבל ערכו בספרותנו היה אפס ואין, כי חסר לו חוש הריח לדעת מה טוב, גם לא זכר כללי הדקדוק ודבריו היו מלאים שגיאות כרמון. בימים מקדם היה מליץ דובר צחות, שומר שפתיו ולשונו על טהרת הקדש, ועדת קוראיו היו נהנים ממנו עצה ותושיה. אבל לעת זקנתו נעשה זקן ששכח תלמודו ויהי כמכונה לכתיבה בלי שום כח השופט לדעת מה הוא כותב. גם נהג קלות ראש בעבודת הקודש, כי היה כותב מאמריו במהירות יתרה והותך חלקידם ומוסרם קמעא קמעא לדפוס כפי שיצאו מעטו מבלי השגיח כלל אם החלקים מתאימים יחד ואם סיים במה שפתח. במאמריו הראשים היתה לו רוטינה ידועה, דרך שכבש לו מאז, והיה עושה את המאמר כמין זמר „אובירטורה" המתחלק לפרקים. ההתחלה בענין היתה כעין „אנדנטו", אח"כ החל ה„אלינרו" בנוסח

קבוע: „אל נא יתעה הקורא לדמות (או לחשוב), כי" וכו', ואז החל להסתבך בפלפול הרעת בבחינת „פיאו מוסו" ולהמטיר המון מליצות ריקות שדופות קדים, והכל סובב אל מקום אחד וחוזר חלילה בלי קץ ותכלית (יל"ג היה מדמהו בזה לחתול המסתובב בלי סוף לחטוף בשִׁניו את קצה זנבו ולא יכול), ואגב היה מוצא חשבונותיו עם אנשי ריבו ומגלה סודותיהם או סודות עצמו ומספר לפני הקהל מעשים שלא נִתנו להגָלות (יל"ג היה אומר עליו, כי הוא מתהלך לפני הקהל כבחדר משכבו, „בלא תחתונים"...). לו נדפסו כל הדברים כמו שיצאו מעטו, אזי היו פני הקוראים מתאדמים מבושה. אך ה' פראָזער המגיה היה שומרו וצלו, והוא שעמד לו כ„שמשי המוחק" להצילהו מחרפת עולם. הוא היה הותך במספרים ומסרס את כל הכתוב, צופה היה בין „מים עליונים" ל„מים התחתונים" ומתבונן „מה לפנים ומה לאחור", ומהפך הסדר ופוסל ומבטל ומשַׁנה שורות הרבה עד כי המו"ל בעצמו לא הכיר אח"כ את מעשה ידו. הארז שכח לעת זקנתו את כל הכתוב בתנ"ך וכל מה שכתב היה רק מן ההרגל, וכי התנגד אחד מאתנו לאיזה ממבטאיו שאין מקומם במקרא, היה הארדון המו"ל עומד כמתמיה ושואל: הלא כן כתוב בפירוש: „אל נא תדמו" כו' (אות א' ממלת „אַל" היה מדגיש בנגון כאות העין במלת יעקב). ולבסוף היה הראיה מובאה מדברי עצמו באחד או בהרבה ממאמריו הראשים. לדחותו בקש היה די לנו להשיב לו כי הפעל דנן משתמש בבנין הכבד, שנקודו צריך להיות כך וכך, ואז היה בורח מאתנו הרחק כמטחוי קשת. בכלל היה לו סגנון מיוחד שאנכי הייתי קוראהו בלשוננו היהודית „מליץ־לָשון", ונפלא הדבר, כי רוב הסופרים ממדרגה ידועה למדו לכתוב „מליץ־לשון" בסגנונו. אין אני חפץ להביא לדוגמא איזה ממבטאיו הזרים לרוח שפתנו, פן יראום אחינו בעלי „המהלך החדש", „מרחיבי השפה", ויקפצו עליהם כעל מציאה גדולה ויכניסים בזרגונם:.. ביותר היו חדושיו במלים מרכבות מביאים לידי גחוך. הוא היה רגיל לכתוב „מחלפת הזמנים" תמורת „חליפות הזמנים". פעם אחת נפלה מחלקת בינו ובין פראָזער בגלל המלה הזאת, ויקחני פראָזער לשופט בדבר הזה. ואנכי נתתי צדק להערתו של פראזער, בהסבירי להמו"ל כי „מחלפת" איננה אלא סכין, כמו שכתוב בעזרא (א' ט') מחלפים (בל"ז) תשעה ועשרים, או קווצה, כמו שכתוב בשופטים (י"ז י"ט) „שבע מחלפות ראשו". אז מלא הארז שחוק פיהו ויקרא: אות הוא כי שניכם לא התפללתם זה כבר תפלת מעריב (בתוספת נון) — הלא שם נאמר בפירוש „ומחליף את הזמנים!" (החירק שבלמד ו„מחליף" קרא בסגל כהברת הפולנים, כי הוא היה יליד זאמושץ, מפלך לובלין). אצל פראזער היו צבורים בארגז מיוחד כל המבטאים הפיקַנטים שחתך לו ממאמריו למשמרת, ומדי חפץ לבדח דעתי היה די לו להוציא אחדים מבית גנזיו ולהראותם לי — ואז גדל השחוק בינינו עד שנתמלאו עינינו דמעות.

כבר עברו חמש עשרה שנה ועוד לא אוכל לעצור פי משחוק מדי זכרי את הדבר הנפלא אשר צפן פראזער אתו למשמרת עולם. הדבר היה בימי עלילת הדם בקוטאים (תרל"ט), היא העלילה הנוראה אשר בגללה בלבד ראוי שם הארז להזכר לברכה בעַמנו עד עולם, כי אך לו בלבד אנו חייבים להודות על בטולה, כידוע לכל יודעי פרטיה. העלילה נתפשטה בראשית הקיץ שנת תרל"ח והיהודים הקוקזים היו מריצים ידיעותיהם להארז הרב את ריבם. ויהי באחד ימי חול המועד סכות ויעבור ה' פראזער על פני בית דפוסו של „המליץ", והנה שמעו אזניו קול גלגל המכונה סובב ברעש על צִיריו — אות הוא כי מדפיסים שם איזה דבר נחוץ. וימהר ויעל שמה וירא והנה שנים פועלים מסובבים

את הגלגל בזריזות, ותחצי גליונות יוצאים דחופים מן המכונה ונדפסים באותיות גדולות: „הוספה להמליץ ... №, קוטאים אוגוסט 1838. **העסק מתנפח!!"**.

— עמדו עמודו! — הרעים פראָזער בקולו אל הפועלים המזיעים — **מה לצרה הזאת? מי צוה אתכם להדפיסה?**

— **האדון הרידקטור!** — ענו הפועלים.

— **חדלו ואל תוסיפו עוד לנגוע במכונה עד אשר אראה את פניו.**

— הנה הוא יושב בחדר הארון המדפיס ומחכה לגמר עבודתנו.

ויםהר פראזער החדרה וישאל את הזקן: „מה זאת עשית ומה פירוש המלות שאתה אומר לזכות בהן את קוראיך"?

— הדבר פשוט — ענה המו"ל — הוא העתקה נכונה מהתלגרמה הרוסית שבה כתוב "Дѣло осложняется" (הולך ומסתבך, הולך ורע).

ופראזער רק, שחק ובכה ויתמרמר אליו בכל כחו ולא הרפה ממנו עד אשר בטל הדפסתו הראשונה ויביא אחרת תמורתה.

כבר אמרתי כי בזקנותו היה רק כמכונת הכתיבה בלי שום כח השופט לדעת מה הוא כותב. זאת הכרתי ביום השלישי לבואי אל ביתו. ביום א' בשבוע, כבוא יל"ג שמה לעשות מלאכתו, ראיתיו קורא את המליץ 2 № שנדפס ביום ה' שבוע העבר, והוא משחק בפה מלא על הדבר אשר מצא שם. וזה הוא: איזה לץ כתב להמליץ דבר בדוי כי היתה שרפה בעיר כמילא. והדבר הכחיש אח"כ מעיקרו. ויפול החשד על אחד הכתבנים, ויענישהו המו"ל ויציגהו אל „עמוד הקלון", בהוכירו שמו לגנאי. האיש ההוא היה נקי מעון, וירבה לו עדים אשר הגידו לו ישרו וידרשו לגל מעליו חרפתו. והמו"ל נעתר להם וידפיס שלש שורות באותיות קטנות לנקותו מפשע רב, הלא הן נמצאות שם בעמוד 26 וז"ל אות באות:

עדים מכחישים מעידים במכתביהם כי לא מרדכי אלכסנדראווסקי זיף הדברים בנו' 36 אדות השריפה בסמילא, כי איש ישר הוא מרדכי זה ולתנם נצב לפני עמוד הקלון בנומר 43, ובכן ירד „מרדכי" מעמוד הקלון ועל מקומו יבא המסתתר.

נקל להבין — אמר יל"ג — מה גדל צחוק „המסתתר" בשמעו משפטו החרוץ! כי מי זה יאכפהו לקבל עליו גזר דינו?

בהיותי עוזר ראשי להמליץ היו כל הכתבים הבאים לרידקציה נמסרים לידי, ואני פותחם ומחלקם לארבע מחלקות. א) פיליטונים ומאמרים — אותם לקחתי לי; ב) ידיעות קטנות הנכנסות בפרק „מעשים בכל יום" — אותם הנחתי בתיקו של פראזער; ג) מכתבי תלונה על קבלת „המליץ" שלא בזמנו — אותם שלחתי להעקספדיציה, ד) מכתבים פרטים כתובים ע"ש הארז — אותם מסרתי לו. פעם אחת מצאתי בין הכתבים מכתב שלוח להארז מאת גיסו האביון, המחזיק בית משתה בלובלין. הארז היה תומכהו בשלחו אליו עשרה עקזעמפל' „המליץ" לחלקם בעירו, ובהיות מחיר המליץ 8 רו"כ לשנה, היתה תמיכתו באופן הזה בסך 80 רו"כ לשנה. במכתבו ההוא התאונן על צוק עתותיו, גם עלה מחיר התעודה על ממכר היי"ש ליותר ממחצה על המחיר הקודם, ובכן יואל נא לזכהו מעתה והלאה בעוד 5 עקז' המליץ, והיה לו לישועה גדולה. אנכי הנחתי האגרת לפניו. בהיותו עסוק בכתיבת מאמר ראשי, ואגיד לו תוכן הדברים. הארז הטה אזן לדברי ויקח המכתב בידו ויתבונן אליו, ויטבול עטו בדיו האדום אשר לפניו בצלחית מיוחדה, ויתקן את האלפין שבו באיפן שיהיה הקו השני ארוך המדה, כאשר אהב סלה, ויתקן גם את הלשון לפי רוחו, ויקרא בקולו אל המשרת הרוסי: „Евдокимъ! (המשרת הזה היה ידוע ומפורסם

בזמנו, והרבה יש לספר ממנו, אך לא פה המקום) "Отнеси это въ типографія (היחס שאליו ויחס הפעול היו מוזרים לו ברוסית כבנין הכבד בעברית) "!Скорррѣе" יהערל הרים את ידיו ואת רגליו וירץ כסוס קל אל אשר צוהו.

לא עברה שעה אחת, והמסדר הראשי, שהיה יודע ומבין בלשה"ק, בא אלינו בשחוק ויישב להארז את מכתב גיסו.

מלבד שלא היה הארז כותב בהבנה נכונה, היה גם קורא בהעברה בעלמא מבלי העמיק להשיג הענין אל נכון.

בסוף שנת תרמ"ד הגיע „חג האלף" למספר גליוני „המליץ", ואנכי הצעתי כי יהיה הגליון כלו קדש לחג הזה מראשו ועד סופו. וכן סדרתיו. אך עוד חסר לנו פיליטון מעניינא דיומא. במוצאי השבת נאספנו יחדיו בהרידקציה לקרוא את המאמרים המסדרים לגליון האלף ולשלחם לבית הדפוס, ונשב שלשתנו יחדו, אני ופראַזער והמו"ל. והנה הגיעה הפוסתה. בחבילת המכתבים נמצאה אגרת אחת כתובה ע"ש המו"ל למסרה לידו ממש. ויקח הארז את האגרת ויקם וילך אל חדר משכיתו, ויפתחנה ויקראנה, ואחרי רביעית השעה נשמע קולו הקורא: "!Евдокимъ! въ типографія„ ואז יצא אלינו בפנים מאירות ויקרא בשמחה: אכן האהבה הישנה לא תעלה חלודה לעולם! ידידי מלפנים, הסופר ש"י אברא־מאָוויטש, זכר לי אהבת נעורינו וישלח לי פיליטון ראוי לשעתו. הנה הוא מכבד אותי בשם „שר האלף".

אנכי אינני קפדן מטבעי ועל כן לא שמתי לזה לב ועוד שמחתי, כי פרני ה' שי"א מטרדה יתרה, מכתיבת פיליטון לגליון ההוא. אבל פראזער היה מזרעו של אהרן הכהן — נוח לכעוס וקשה לרצות, והיטב חרה לו על אשר לא כבדנו לקרוא את המאמר בכתובים. ויהי ממחרת לעת הערב ויבוא פראזער אל הרידקציה בשעה 6 כדרכו, ובשבתנו לבדנו הוציא מחיקו את הקוריקטה של המאמר ההוא ויתננה לי ויאמר: „קרא נא זה והשתומם!". קראתי המאמר — והנה כלו סטירה עוקצת להארז, כי השוה אותו לבעל עגלה העומד הכן לנסוע אל אשר יהיו פני הנוסעים מועדות, אם להודו או לכוש — אחת היא לו. בדבר הזה שלח חצו אל לב הארז, שאין לו כל נטיה עצמית בעריכתו את המליץ ועל נקלה ההתהפך על ידי כחמר חתם, משונא ציון לחובב ציון. ואנכי אמרתי כי נחוץ להעיר ע"ז את המו"ל, לבל ידפיסהו, כי יהיה כסוטר את לחיי עצמו. אבל פראַזער השביעני בחיי משפחתי גם קפֵּץ ונשבע בכל דבר קדש כי אם אעשה כזאת והיה לי לאויב עולם, וכה חזקו עלי דבריו עד כי נאנסתי לבטל רצוני מפני רצונו ולחשות. בשעה 8 שב הארז מביהד"פ. כבר קרא את הקוריקטה ולבו שש ועלז מאד על הנכבדות שה' שי"א מדבר בו בפיליטונו הנפלא. הפיליטון נדפס באמת, — והרבה מכאבים נשא הארז מאת מידעיו קוראי המליץ על אשר הכניסהו לחרפתו ולבשת פני ידידיו המצטערים על עלבונו. אך עלינו לא יכל לבוא בטענה, כי הלא מדעת עצמו עשה זאת מבלי שאול את פינו.

דרכו היה להשכים קום לראש אשמורות, ע"פ רוב בשעה 4 אחרי חצות, בין בקיץ ובין בחרף, וכל כתיבתו היתה מעומד, ועל זה היה לו ספסל קטן שעליו עמד בכדי להגיע אל שלחן הכתיבה הגבוה ממנו. שם עמד על משמרתו משעה 4 ועד הצהרים, שמונה שעות רצופות, עד כלותו את מאמרו הראשי, או את מכתביו הארוכים שע"ד לידידיו הסופרים בערי המדינה, או הגיה את כתבי היד שהוכנו לדפוס, בהעבירו עליהם את קולמסו הטבול בדיו אדום המיוחד לזה. ההגהה היתה — הקיני האלפין שבכתב, כי

אהב לדקדק שיהיה הקו שאחרי חצי העגול ארוך וגבוה מעל השורה. ואם החליף איזה מבטא, היינו בטוחים כי היה התקון על מנת לקלקל ולעשות הסגנון גרוע משהיה. ופעמים הרבה הכנים במאמר הסופר האמלל דברים וענינים הנוגעים לו לעצמו, או שם ידו תחת ירכו ב„הערת המו"ל", ארוכה כארך הגלות ומלאה להג הרבה בדברים שאינם שייכים כלל לענין, בערבבו בהם עסקיו הפרטים, בהתקוטטו באחד הסופרים מאנשי ריבו, בספרו בפרטי פרטים, איך נקרה עם הסופר ההוא לפנים בבית אחד מאנשי שלומו, איך שמחו יהדיו בפורים או בש"ת, והיו מרקדים על השלחן וקוראים זל"ז „קוקיריקו!" וכו'. שמונה שעות ולפעמים גם עשר שעות היה כותב בלי הפסק עד אבוד עשתונותיו, ואז היה פונה אלינו באמרו: „ראשי סחרחר, נחוץ לי להפסיק מעט". וירד מעל ספסלו וישב על יצועו, וכרגע תקפה עליו שנתו ונשמעה נחרת אפו. אבל שנתו לא ארכה, יותר משיתין נשמי, כי היה כחו ברזל ועירקיו נחושה, עיבד כחמור ומתנמנם כסוס — ובהקיצו קם וירחץ פניו מן הכיור אשר בחדרו ויתגבר כארי וישב ויעמוד על מקומו לעבוד עבודתו כבתחלה. וככחו בעמידתו כן היה כח רגליו בהליכתו, בימים אשר הקדיש לשתדלנותו אצל שרי מעלה — כי היה עושה דרכו מרחוב הליטייני עד ככר הארמון ועד החוף הקאַלאַשניקאָווי והאי הוואַסילי וכו'. ויודעי חשבון העריכו את סביביו עד שמונה עשר מיל ליום. והכל עבר רגלי, מבלי השתמש במסלת הברזל למרכבית הסוסים!

ראשית שתדלנותו יסודתה במעשה נסים, מעשה שהיה בנעוריו, בשנים הראשונות לבואו לאודיסה. פעם אחת בחם קיץ בא לרחוץ בים, ויט אל אחד האהלים העשוים לדבר ויפשיט את בגדיו ויקפוץ המימה דרך הפתח אשר מאחרי האהל, כי ידע לשחות כבר־אוזה. פתאם נשמע קול קורא רוסית: „הושיעו! הצילו! הגבירה טובעת!". ויפרש הארז את ארבות ידיו ויחצה ויעבור עד המקום ההוא, והנה אשה בריאה בעלת בשר שוקעת ועולה, עולה ושוקעת, עוד מעט ואיננה! וימהר השחה דנן ויתפוש בשערותיה הארוכות וימשכנה אחריו בכחו עד הביאו אותה על החוף. והאשה שכבה כגולם בלי רוח, כי אבדה נשמת אפה — והוא כבקי ורגיל טלטלה טלטלה ויגוללנה בחול אשר על שפת הים עד צאת ממנה המים אשר באו עד נפשה ועד שוב אליה רוחה, ותפקח את עיניה ותשב ותחי. אז מהר ויכס מערומיה בסדין אשר היה עמו באהלו ויעטפנה ויאסוף חרפתה עד אשר הביאוה שפחותיה אל אהל הנשים, ששם היו לבושיה ובגדיה החמודות. וכשוב נפשה למנוחתה לא הרפתה ממציל נפשה הגואל משחת חייה עד עלותו אחריה אל מרכבת כבודה המחכה לה, ותביאהו אל בית אישה השר ותספר לו את כל המוצאות אותה. היא היתה ממשפחה רוסית רמת היחש, בת סינאטור נודע לשם, שהשפעתו מרובה בממלכה. ואביה השר הגדול לא ידע במה לגמלהו טובה על הצילו ממות נפש בתו האהובה. גם היתה רבת בנים ובנות, אשר גדלו ויהיו לשרים ושרות רבי הערך. מאז והלאה היה הנקל לו לבקש ולמצוא עזרתם בכל ענין נחוץ, ואם לא היה הענין תלוי ברצונם, היה די לו לקחת מאתם כרטים מגיד תהלתו להשר הממונה על הדבר וחפצו נמלא. על שגיאותיו בחקי הלשון בכי הלצותיו והמצאותיו ותשובותיו המחכמות, כי היה מוצא תמיד התשובה נכונה „מיניה וביה". והרבה הועילה גם חוצפתו — כי היה מעיז פניו לריב ולהתוכח ולהכביר במלים, וחוצפא אפילו כלפי שמיא מהני.

הנה כן הסכין להיות בעמנו לשתדלן נפלא מאין כמהו. שתדלנותו האחרונה בקיום „הועד להתמכת עובדי האדמה ובעלי המלאכה בארץ ישראל ובסוריה" היא ציון תפארה אשר יעמוד לו לזכרון כבוד וברכה עד העולם.

בעת ההיא הגיעה לאזני צעקת אחב"י היושבים בעיר וולאָצלאוועק על הצורר הידוע ליוטאָסטאנסקי (שבהשתדלות הארז נבאש בעיני השרים וגדולי הסופרים בפ"ב, ויברח משם בהחבא, כידוע), שבא לעמוד על משמרתו בתור מורה בבי"ס לעם בעיר הנ"ל, ושם שב על קיאו לדבר סרה בעמנו ודתנו וילחץ מאד את התלמידים מבנ"י הלומדים בביה"ס ההוא, ויחלק את ספרי שטנותו על התלמוד להגדיל השנאה עלינו. ואכתוב הדברים להארז ואודיעהו כי שר הלמודים של הגליל הווארשאי נמצא עתה בפט"ב, אולי ינסה אליו דבר ויצליח להסיר את השטן הזה מלפנינו. לא עבר שבוע אחד והארז בשרני כי בקש ומצא את השר מתאכסן במלון האירופי, ובעמדו לפניו קבלהו בספ"י ויושיבהו ממולו וישמע לדבריו ויקרא את כל הנדפס על אדות ל. במכה"ע בזמן מפלתו ומניסתו מעיר הבירה — ובו ביום שלח השר פקודתו לשלטון הגליל, להרחיק את האיש ההוא ממשמרתו.

ומי ימלל גבורותיו ותחבלותיו וכל מעשי נפלאותיו בחושו לעזרת התלמודים שלא היו יכולים להכנס ולבוא בבתי המדרש הגבוהים אחרי שנות עמלם בבה"ס הגימנאזים! אתי שמורים מכתבים אחדים, שבהם היא מונה מספר לבני הנעורים ההם, ומספר בפרטיות את כל התחבלות אשר עשה והאמצעים אשר מצא והכרכורים אשר כרכר בהשתדלותו הרבה לזַכּותם ולהכניסם תחת כנפי החכמה העליונה. והכל עשה בחנם בלי שום תשלום גמול! ה' בריינין מספר שיחו של הארז וכעסו ורגזו על אחד העשירים שנועז להבטיח לו שכר השתדלותו בענין כזה — ואני עֵד כי מקרים הרבה כאלה היו לו, ומכלם לא נהנה אפילו בשוה פרוטה, חוץ ממקרה אחד באדם פרטי שקצב לו שכר טרחתו שלש מאות רו"כ להשלישם בידי איש אמונים עד צאת משפטו לטובה — והסך הוקדש לתמיכת אחינו העניים, העובדים על אדמת הקודש! אך השתדלותו לא עלתה בידו, והכסף הושב לבעליו.

הוא היה שכחן גדול בענינים שהיו תמול שלשם; לעמת זה היה זוכר היטב את המעשים שהיו בשכבר הימים. אמנם לא נפלאת היא זכירתו זו — כי המעשים ההם היה מספר וחוזר ומספר אלף פעמים ואחת. ה' בריינין מזכיר כי היה דרכו להרבות בספורים בשבתו אל השלחן — ובזה הזכירני את כל ענויי הקשים, כי אנכי הייתי כפרת כלם! כל המסבים אל שלחנו, כאשר נגמרה הסעודה והספורים החלו, הכלימוהו בפניו — כי קמו וילכו איש לדרכו ומעשהו; כלם עזבוהו וישאירוהו ככלי מלא בושה וכלימה. רק אנכי לא מצאתי עז בנפשי להכלימהו ואשאר למעצבה על מקומי, ואעשה אזני — כביכול — כאפרכסת לשמוע את ה„בבא מעשיות" שספר לי בפעם המאה ואחת. אחד מ„המעשיות" האלה לא אוכל לשכוח, כי הרבה להעמיד כח סבלנותי בנסיון קשה, והוא — מעשה בגיניראל אחד שדרש מחוניות הבגדים להביא לו כסות לילה, מעיל שֵנה. הדבר היה באדעסה, ששם היתה לו חנות בגדים בשוק פאַלע־ראיאל. כמעט ששמעו שכניו, הקונקורנטים שלו, דרישת שר הצבא, יצאו בעקבות הארז וסחורתם על שכמם, ויחדיו נדחקו לבוא אל השר, ויריבו יחדיו עד כי נשמע קולם לאזני השר בחדר משכבו, ויצא אליהם ויגער בם בשם „זשידים!": כל החנונים שמעו עלבונם ולא הושיבו דבר, רק הוא בלבד מצא את לבבו להכנס עמו בוכוח גדול על דבר היהודים, שאין הוא יודע בצערם, במה הם מתפרנסים ובמה הם ניזונים. סוף דבר: השיחה נמשכה לדיאַלוג ארוך עד שנצח את שר הצבא, והוא נעשה ידידו ומכבדו מן הוא והלאה. כל השיחה הזאת ספר לי בלשון רוסיה, בחקותו את קול הגיניראל, האדיר והחזק כרעם כלי תותח, רק שבושי הדקדוק הוסיף משלו,

בדרכו. ויהי ככלותו ספור המעשה הארוך ואני חשבתי בלבבי לברך ברכת „שפטרני" — והנה זכר הארז פתאם כי השיחה לא היתה כלל בלשון רוסיה, כי אם בלשון אשכנז — ובכן שב והרצה לפני את כל הענין הרע ההוא בלשון אשכנז מראש ועד סוף.

גם זאת ראוי להזכיר לשבחו של הארז, כי היתה עינו טובה באורחים, וכרוב האוכלים על שלחנו רבה שמחתו וטוב לבו. ואוכלי לחמו היו רבים; כל הבא בשעת האכילה, היה קרוא ומצטרף לזימון, וסעודותיו נעמו מאד לחיך אכל יטעם, כי היה השלחן ערוך כמנהג הגבירים. מלבד המטעמים אשר אהב, היה גם יי"ש ושכר לשתיה עד בלי די. רק באחרית השנה, כאשר תם הכסף מכליו והיה צריך לקחת הכל בהקפה. היה משתמש בחנויות שבעליהן האמינו בו, וע"פ הרוב היה מביא יי"ג הונגרי במקום היי"ש הפשוט, ובמקום דגים מלוחים היה מביא דגי סרדיניה. אמנם היו הכנסותיו משני מכה"ע „המליץ" ו„יוד. פאלקסבלאטט") די להספיקהו ולתת לו כל צרכיו במדה גדושה. אך מרבים היו צרכי אחד מבניו, שהיה מטיפל גדול ואוהב ימים לראות טוב, והוא כאב רחמן מלא כל מחסוריו ביד מלאה. כל הכספים שהגיעו להרידקציה בזמן החתימה, היו נתונים נתונים להספקתו של הבן הזה, עד כי בכלות השנה היה הזקן האמלל שבע עמל ויגון ומחסור, וכלכלת ביתו קשתה לו כקריעת ים סוף.

הכל צריך למזל ואפילו איש חי רב פעלים כהארז! שלש שנים גרתי עמו ולא מצאתי בו כל דבר רע, חוץ מספורי מעשיותיו שהיה חוזר ומספר בכל יום ויום עד שיצאו מאפי ויהיו לי לזרא. וברוב דבריו ולהג שפתיו לא הוציא מפיהו דבה על שום אדם, רק הרבה להתאונן על מביריו שהם כפויי טובה ומשלמיו רעה תחת רדפו טוב. אולם שהדרכיהו על פי מנהג ישראל הישן נושן לא היתה לרצון בעיני אלופינו וקצינינו נקיי הדעת בעיר הבירה. רבם ככלם נחרו בו, חוץ מהגביר המנוח ה' ל. ראזענטהאל, שמאהבתו את לשוננו הקדושה וההשכלה העברית אהב גם את המו"ל הלוחם מלחמתנו), ויחשביהו למלשין, ויעשוהו לדילטור. וימררוהו וישטמוהו ויבאישו ריחו וישימוהו להיועבה. כבוא מועד אספת חו"צ בקאטוביץ, התעתדו תלמידי החכמים הלומדים באוניברסיטה, בעלי אגדת „אחות ציון", לבחור להם איש לשלחו להאספה — וכלם מאנו לשלוח בשמם את המו"ל של „המליץ", זה מכה"ע שנעשה כלי מבטאם של חו"צ, ויבחרו תחתיו בחברם הצעיר ואסילי בערמאנן (ע"ה). לשוא התאמץ הארז לעורר את אלופי העיר לשלוח מקרבם איש אחד לאספה ההיא — הם אמרו לו בפירוש, כי גם אם יגמרו אמר לעשות בעצתו לא יבחרו בו, כי אם באיש אחר עובר ארח, שהזדמן להם ע"פ מקרה. הדבר הזה עצב מאד את רוח הארז, ובשבתו אל השלחן לסעודת הצהרים ישב אבל וחפוי ראש, כי נפשה ירעה לו על העלבון הזה — ואיך ישאנו לבו לדבר טוב על יא"י אם חובבי ציון לא יאמינו בו וישביעוהו קלון מכבוד? שמעתי תלונתו והתרגזותו, ולבי פחד בקרבי פן יהרוס בחמתו את אשר בניתי בכל מאמצי כחי זה יותר משנה תמימה, ולא יתן עוד להכנים במכתב עתו מאמרים העוסקים בחבת ציון. ואשית עצות בנפשי איך לסבב פני הדבר כי יסע גם הוא לקאטוביץ. לאחרונה מצאתי עצה, ובאין כסף בצלחתי (כי היה הדבר בסוף השנה, בזמן שהפרוטה כלתה מכיס המו"ל) חשתי אל ידידי ורעי ה' שפירא, ואקח ממנו סך הכסף הנחוץ וארוץ שתי תלגרמות, לה' שפ"ר בווארשא ולהרה"ג מהרש"ם זצ"ל בביאליסטאק, בנוסח הזה: „קראו להארז לבוא לקאטוביץ, הדבר נחוץ לטובת הענין!" — ועוד בלילה ההוא הגיעו אליו שתי קריאות משתי הערים בחתימת שני הנזכרים. בבקר יצא אלי שמח וטוב לב, ויראני את שתי התלגרמות. אך עוד לא יצא ממבוכתו — כי

תסר לו הכסף להוצאת הדרך. ויהי בשעה האחת עשרה ואצא את מהרידקציה ואקח לי מרכבה מרקדה ואסע לרחוב הגאלערי, לארמונו של הבארון גינצבורג, למעונו של הנדיב ה׳ ליאון ראזינטהאל. אליו נודעתי בשמי מראשית בואי לעיר הבירה, ודברי היו נשמעים לו בכל עת. ואשיח עמו בדבר האספה בקאטוביץ ונחיצות הצטרפות הארז אליה. הדברים נכנסו בלבו ובטרם יעברו עשרה רגעים פתח את ידו הנדיבה וישקול על ידי סך מאה וחמשים רו"כ, להמציאם להארז להוצאות דרכו. בצרור מלא שטרות המלוכה ובלב מלא שמחה יצאתי מאת פניו ואשוב במרכבה לדרכי. עודני נוסע ועובר על פני הככר אשר לארמון החרף והנה הארז נוסע ממולי ומגמת פניו לה׳ ר"ט. ואעצרהו ואושיבהו על ידי ואבשר לו כי הצלחתי להשלים חפצו, ואת פני הנדיב לא יוכל עתה לראות, כי לעיני יצא מביתו לבקר את אחד השרים בדבר הנחוץ לו. ובכן שבנו יחדיו. בהיותנו בדרך סרנו אל ידידנו ה׳ שפירא. וכאשר החל הארז להתפאר לפניו ולהראותו את שתי התלגרמות הקוראות אותו לבוא לאספת קאטויץ, לא עצר ה׳ שפירא ברוחו וישסע דבריו באמרו לו כי אנכי הוא האיש אשר חבל מזמה כי יקראוהו לבוא שמה, והדבר נעשה בביתו ולעיניו. שמע הארז והחריש. לעת סעודת הצהרים נאספו אליו אנשים אחדים ממיודעיו האוכלים משלחני. והארז התפאר לפניהם, וגם לפני, בהתלגרמות שהגיעו לו — כי הנה זה שכרו וגמולו הרוחני על הטובות שהוא עושה ועוד יעשה לחבת ציון ולישוב ארץ ישראל. יודע אני נאמנה, כי בעת דברו עמנו שכח הזקן לגמרי את הסוד אשר גלה לו ה׳ שפירא, כי מידי היהה זאת לו.

ינוח בשלום על משכבו וזכות מעשהו ביא"י תעמוד לו להפריח עצמותיו בקבר בבוא לעמנו וארצנו תשועת עולמים!

א"ש פריעדבערג.

שלהי מנ"א, ווארשא.

אגרת בקרת

חזיונות ומנגינות. שירים מאת שאול טשרניחובסקי, הוצאת „תושיה". ווארשא, תרנ"ט.

גאון הטבע ויפעת רוממותו, מראות החיים השונים בשלל צבעיהם, האהבת בששוניה וחוחיה, בתענוגיה ומכאוביה, נתנו ענין רב כלמשוררי כל העמים, גם למשוררי עם ישראל בימי קדמות נעוריו. אז בשבתו כבעל בעמו, איש תחת גפנו ותחת תאנתו, בארצו אשר „מר דרור אוירה ונפת צוף נהריה", אז חי עם ישראל חיים שלמים, חיים טבעיים ושירתו גם היא היתה שירת חיים, שירה טבעית. השירה הזאת נתדלדלה ונשתבחה במשך אלף שנות הטלטול והתלאות אחרי חרבן הבית השני, ועמדה לתחיה ע"י משוררי ספרד (בן גבירול, יהודה הלוי, משה ואברהם בן עזרא) ואיטליה (עמניאל, משה חיים ואפרים לוצאטו). משוררים אלה שחיו תחת שמי הנגב, באקלים חם וממוזג, בארץ מבורכת, במקום „שם יפרחו הציטרונים" ופרחי כל הצבעים ירהיבו עין ויתנו ריח ניחוח, — המשוררים האלה שחיו בעת שבני עמם לא שוללו כבוד האדם ומשפט האזרח ובחורים ו„דונים" הלכו בקומה זקופה, — „היו אנשים וכל האנושיות לא זרה למו". המה חיו חיי הגוף והנפש, חיי ארץ ושמים; המה ידעו לא רק לערוך שחקים בכח דמיונם, להגות בחקר נפלאות אל, אבל גם ששו להביט פעל ה' בכל חלל הטבע ומעשי ידיו הפשוטים וגלוים לעין כל בשר ועם זה רוממים, נשגבים ומלאים פלאי פלאות בעיני המשורר האמתי; ידעו לא רק לשפוך שיחם לפני ה' בתפלה זכה ולהיות „תנים" לבכות חורבן אומתם, אבל גם להביע רגשותיהם העזים לכל יפה, נעים, טוב ונשגב. המה שרו גם לשפריר רקיע עם צבאות ככביו, לפרחי האביב, לירקרק נאות שדה, שרו גם ליין, לאהבה ולכל חמדות החיים. משוררים כאלה לא יכלו לקום בין גרי הגיטו באשכנז ופולין, שהעולם היה חשוך בעדם. — חיי עבדות ושפלות בחצות אפלות, באויר מלא מחנק ובאישה, חיי דאגה למלא בטן רעבה — חיים כאלה אינם מסוגלים להרחיב את לב האדם ולהזיח דעתו; המה יכלו רק לטמטם את לבו ולהמית בו כל רגשי יופי, חמדה וששון. הפייטנים האשכנזים ידעו לכן רק לבכות, להתפלל, להתחנן, המה בטלו בטול גמור את החיים הזמניים ואת העולם החמרי, הגו ב„עבר", ב„עתיד", בעולמות העליונים הרוחניים, למען הסב עיני רוחם מ„ההוה". המה, מן התלאות והמציקות אשר הקיפום בעולמם הממשי, בראו למו עולם דמיוני, או השקיעו את ראשם ורובם בעולם מדעי מיוחד במינו, במו"מ של הלכות ופלפולים, ואם נמצא איש שהפסיק ממשנתו זו וקרא: „מה נאה אילן זה! מה יפה ניר זה!" היה בעיני בני דורו למתחיב בנפשו, לאיש שאינו מן הישוב, ובטוח אני, שלוא קם איש ברור ה„חסיד"

בחצר ב״ה הכנסת בירושלים דליטא וקרא בעליצות נפשו: „מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה!" וביחוד: „אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו!", מובטח אני, שהיו כופתין אותו ומושיבין בבית המשוגעים.— ותכונות איזה עם, נטיותיו והשקפותיו על החיים ועל סביבו, שהוטבעו בו במשך מאות בשנים, לא ישונו בנקל, גם אחרי סור הסבות אשר חוללום. ולכן לא יפלא בעינינו אם גם שירת ישראל החדשה ב„דור ההשכלה", עוד היא ברובה למעלה מן הטבע, מרחפת באויר, חוקרת, מתפלפלת, קוראת למוסר, לצדק, להשכלה, עורכת מחאה נגד הסכלות, החנופה, המנהגים הרעים וכדומה, אבל רחוקה היא מן החיים. כיוצא מן הכלל הזה המה שירי אייכענבוים, מיכה יוסף לעבענזאהן וכמה משירי גארדאן. ביחוד יראו לנו אותות שירה טבעית במשוררינו „החדשים שבחדשים", בהמציר מאנע, י"ל פרץ, ביאליק ובהמשורר שאנחנו דנין בו עתה.

המשורר הצעיר מר טשרניחובסקי הוא מחזה יקר בספרותנו החדשה. הוא משורר אוריגינלי בהלך רוחו ובסגנונו. שיריו מראים לנו את אביב החיים עם כל חמדת פרחיו ורעננות צמחיו, הוד שמיו, המית נחליו, רון צפריו והתעוררותו של כל היקום לתחיה, לששון, לאהבה ענג ועדן. געגועי הנערות, שאיפותיה, תקוותיה ומכאוביה — תכן רוב שירי משוררנו הצעיר. רגשותיו עזים, טבעיים, והמה נובעים מלבו בתמונות נפלאות ובחרוזים מהודרים, מעשה ידי אמן.

מה נחמדה למשל השירה הקטנה הזאת:

נָגִילָה, נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים,
נָרִיעָה, נְזַמְּרָה נָא, דוֹד!
כָּל עוֹד לֹא הֵעִיבוּ הֶעָבִים
שָׁמֵינוּ מְעֻלָּפִים חֵן־הוֹד;

כָּל עוֹד פָּנֵינוּ לְהָבִים,
גַּם לִבִּי גַּם לִבְּךָ פִּיקוֹד,
תֹּר נֹעַר, תֹּר שָׂשׂוֹן נִצָּבִים
עַד הֵם לֹא הִרְחִיקוּ לִנְדּוֹד;

עַד לֹא נָטוּ צִלְלֵי עֲרָבִים,
כָּל עוֹד חַיִּים נִשְׁאַף, נַחְמֹד.
נָגִילָה, נִתְעַלְּסָה בָּאֳהָבִים
נָרִיעָה, נְזַמְּרָה נָא, דוֹד!

או בתארו את האביב:

רוּחַ תֵּימָן, רוּחַ עֶדְנָה,
רוּחַ חַיִּים, רוּחַ אָבִיב...
כִּדְמוּת יָם יְרַקְרַק חָרוּץ
רַחֲבֵי שְׂדֵמָה סָבִיב, סָבִיב.

בֵּין עֲפָאִים אַךְ יָרְקוּ
בְּנָאוֹת רְבָבוֹת הַנִּצָּנִים,

שָׁם מַקְהֵלוֹת רַבֵּי נוֹצָה,
הֶגֶה, צִפְצוּף, שִׁיר וּרְנָנִים.

מִן עֲרָבוֹת רִכְבֵי־עָבִים
אַרְצָה נִתְּכוּ שִׁירֵי־פְלָאוֹת —
מִי זֶה מָנָה מִסְפָּר לָמוֹ
לַצִּפֳּרִים הַנִּשָּׂאוֹת?

קָשׁוּ יַעַן הֵד בֵּן הָרִים, וּמַנְגִּינוֹת זְמִיר הַנֶּשֶׁף,
יַעַן הַרְגּוּל קַל כְּנָפַיִם הֶמְיַת נַחַל זַךְ הַמַּיִם.
סְבִיבַי חַיִּים, סְבִיבַי אוֹרָה,
שִׁירַת אשֶׁר, שִׁירַת פֶּלֶא,
זִמְרַת שַׁאֲנָן בְּעֵדֶן גַּנִּים,
שִׁירַת נִמְלָט מִבּוֹר כֶּלֶא.

נעים המשורר בתארו מחזות הטבע ואת הרשם העז אשר יעשו המחזות האלה על נפשו הפיוטית:

עֵת כִּנּוֹר תַּחַת יַד רֹגֶשֶׁת יִתְיַפֵּחַ
וְיִנָּתֵק מֵיתָר רַךְ מִמְּרִי הַכְּאֵב הֶעָז,
בִּפְרוֹץ יָם צִלְצְלֵי חֵן כְּעוּגָב יֵאָנֵחַ
וְתָקֵר שִׁירַת־יָהּ וְהֶמְיָתָהּ הֶגְיוֹן־רָז;

בִּצְעִיף הַתְּכֵלֶת עֲרָבוֹת כִּי תֶרְנַנְּנָה,
יָרֵחַ כְּחֹלֵם נָד וְאִלֵּם דְּמִי הַלֵּיל,
כִּבְמִקְסַם הָאַשָּׁף הֶעָבִים כִּי תוֹפַעְנָה
וִיצוּרֵי עַרְפְּלֵי־עָב יִרְקְדוּ בְּמֶרְחַב־אֵל;

בִּרְעוֹשׁ, בִּגְעוֹשׁ וּנְתוֹץ אֲרָזִים סַעַר נֶגֶב,
בַּדְּרָכִים מוּעָף, חִישׁ, יִתְפַּלֵּשׁ בְּעַנְנֵי חוֹל,
וְשֶׁטֶף מִמְטַר עֹז כִּי יַמְסֶה גוּשׁ וָרֶגֶב,
הַבָּרָק יִקְרַע עָבִים, חֲזִיזִים יִתְּנוּ קוֹל,—

אָז אִתְּךָ חַי אֲנִי, מְלֹא תֶבֶל־יָהּ רַבָּתִי!
וּכְנַפְשֵׁךְ—נַפְשִׁי אָז שׁוֹאֶפֶת קְרָב וּדְרוֹר,
עִם אַנְחוֹת תֵּבֵל כֻּלָּהּ תִּפְרוֹץ גַּם אַנְחָתִי
וּפְצָעַי נוֹטְפִים דָּם עִם דְּמֵי כָל דּוֹר וָדוֹר...

רחשי המשורר לעמו, השתתפותו בצערו, באנחותיו ותקותיו יביעו בעוז ורב־חן השירים הנחמדים „אנחות כנור", „חיים חדשים", „על כנפי דמיוני", „בליל חנכה", „שיר ערש", „בעים רוחי", „קבוץ גליות".

לתהלת המשורר מ„מהלך החדש" הזה יש להגיד עוד, כי יעשה את שיריו „על טהרת הקדש" ולא יקלקלם בערבוב מלות מאוצר המלים של „מניחי הלשון" החדשים, אולם לעומת זה יחטא לפעמים לחקי הלשון, כמו:

וּבְרַחֲבֵי הַיְשִׁימוֹן טָם עָלֹה וָרֵד (צד 40).

תחת: עָלֹה וְיָרֹד, או עָלֹה וָרֶדֶת.

יַחְדּוּר הַקּוֹל מְבַשֵּׂר הֹפֶשׁ
חָדוֹר וְעָלֹה וָרֵשׁ (צד 58)

תחת: עָלֹה וְיָרוֹשׁ, או: עָלֹה וָרֶשֶׁת.

בשני המשלים האלה יבוא הצווי במקום המקור שלא כדין.

יִגְוַע גּוֹי עֶבֶד, דּוֹר יָבֶז הוֹרָתוֹ
עִם רָקָב אָכְלָה חֶרֶב גַּאֲוָתוֹ

„רקב" הוא ש"ע זכר וצ"ל אָכַל, גם לא יחול רקבון בחרב ברזל; וזולת זאת באמצע המאמר צ"ל אָכְלָה ובא פה הקמץ שלא כדין רק למלאות מספר התנועות.

קְהַל הֲמוֹן צְלָלִים נֶחְפָּזִים
בָּא עַל כָּל מִשְׁעוֹל וָנָט (צד 57)

וְהַלַּיִל שֶׁפִי שָׁט גַּם שָׁט.
הַצִּדָּה שְׁבִיל הֶחָלָב נָט. (צד 28)

נָט תחת נָטָה? כן עשה הקליר וחבריו בימיהם מן קָצָה—קָץ, מן נָכָה—הָךְ, מן עָשָׂה—עָשׂ; וכן לא יעשה! חפשה גדולה נתנה למשוררים, אבל החפשה הזאת בכל אופן לא תפטור אותם מכללי הדקדוק וחקי הלשון.

נִטְשׁוּ צְלָלִים, דוֹם צִפֳּרִים,
נוּמָה, בְּנִי, אֶפְרוֹחִי!
אַל מְצִלְלֵי אֹפֶל תָּגוּר
אִתְּךָ כִּי אָנֹכִי. (צד 50)

„דום" הוא צווי מפעל „דום" ולא שֵׁם במובן „דוּמִיָה", „דְּמָמָה".

בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא תִּרְבַּץ וַהֲלוֹמוֹת תַּהֲלוֹמָה
בְּרִקְמַת הָרְנָנִים וּנְגֹהוֹת הַשֶּׁמֶשׁ
וּסְבִיבְךָ יַם רֶגֶשׁ, מַמְלֶכֶת הָרֶמֶשׂ.
הַשּׁוֹקֵק וְשׁוֹרֵק וּמְזַמְזֵם וְהוֹמֶה (צד 81)

התמונה הזאת יפה, נפלאה: רואים אנחנו את המשורר החולם חלומותיו בחם היום תחת צל אלונים ביער, לקול הצפרים ולנגהות השמש החודרים אליו בין בדי העצים ושומעים את הקולות השונים, אשר יגיעו אליו מסביב, מן הבצה והאחו, של רבבות אלפי השרצים, הזבובים והרמשים, אבל מה טעם המלות: „בְּרִקְמוֹת הָרְנָנִים"?

שירתו של מר טשרניחובסקי יפה ונעימה אבל צעירה עוד ורכה, פרחיה רעננים

והדרת צבעים אבל עוד לא התפתחו כראוי. אבני שהם לא ההלנה רק אם תהוקצענה והלוטשנה היטב; גם פניני המשורר וחרוזיו צריכים עִבּוּד ושכלול. הָעִבּוּד והלטוש אמנם חסרים בכמה שירים ממשוררנו זה. באיזה מהם נרגיש חסרון הקשור ההגיוני, באחרים — בהות הרעיון, אי־בהירות התמונות. הנה, למשל, התחלת השיר „בת שירתי":

נִיב קֶסֶם — שְׂפָתַיִךְ שׁוֹשַׁנִּים —
קוֹל מֵיתָר, זוֹ רוּחַ יָנִיעַ
וּכְצִלְצַל מַנְגִּינוֹת שַׁאֲנַנִּים
תּוֹךְ חַדְרֵי לְבָבִי יָרִיעַ (צד 38

הרוח יניע את המיתר, שיריע בלב המשורר כצלצל זמרת מלאכי אל. אבל מה חפץ המשורר בשני הנשאים בלא נשואים („ניב קסם" — „שפתיך שושנים") בשורה הראשונה, ואיה החבור ההגיוני בין השורה הזאת ושלאחריה?

או קצה השירה „מחזיונות הנביא":

וַהֲדַר תֹּר הַזָּמִיר אָנֹכִי אֲרִיקָה
עַל נַחֲלֵי הַבַּתּוֹת וַעֲלֵי שְׁפַל כָּל בִּקְעָה
וְהַנַּעֲצוּצִים וְהַנַּהֲלוֹלִים
הֵם יִשְׂאוּ אֶת פִּרְיָם, פְּרִי קֹדֶשׁ הִלּוּלִים
פְּרִי יָאֶה לְנוֹשְׂאָיו, אֲשֶׁר חַיִּים בּוֹ,
אֲנִי וְהִפְרֵיתִים נְאֻם אֲדֹנָי! (צד 68

בשיר הזה לא שמר המשורר את המשקל וגם החרוזים („הַנַּהֲלוֹלִים" עם „הִלּוּלִים" „בוֹ" עם „אדני" — ובראש השיר „ארני" עם „גַּיְא", „אַפּוּצָץ" עם „חָצָץ") צולעים על ירכם; וביחוד מה רעה השורה האחרונה:

„אֲנִי וְהִפְרֵיתִים נְאֻם אֲדֹנָי"!

בשיר „השתפכות" מתאונן המשורר על בני ההמון שאינם מבינים רגשותיו ומשאת נפשו, ואומר:

הֲלָהֶם עַבְדֵי־רָב, אֶת הִתְלַהֲבוּת הַקְּרָב
נִתַּן לָבִין וְלִשְׁגּוֹת בַּחֲלֹמוֹת?

מה פרוש המלות „עַבְדֵי־רָב"? וחבור מלות כזה: הֲלָהֶם נִתַּן לָבִין אֶת הִתְלַהֲבוּת הַקְּרָב" הוא בַּרְבָּרִי מאד.

חידה סתומה היא לי השירה „חֳרָבוֹת"! המשורר בבית הראשון יתאר לנו מראה פזר ונעפר ונדודיו בנשף בערב יום, אח"כ יבואו החרוזים האלה:

כַּעֲנַן הַתְּכֵלֶת שָׁם הַגְּבָעוֹת תִּתְאָרְנָה:
בַּעֲרָפֶל שָׁב וְדַק יָלִינוּ גַּיְא וּסְבַךְ

בֵּין שְׁנֵי סַלְעֵי־עֹז גְּאוֹן זְרָמוֹת פֹּה תִּסְעַרְנָה,
וּדְנֵיפֶּר קִצְפוֹ יָז כִּזְאֵב יִלְכְּדֶנּוּ פָּח.

עֲרָפֶל נְצָחִים גָּז, שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר נְמַקִּים
עַל תִּלּוֹ מַחֲנֶה עָז, יָרִיעַ חֵיל קָזַקִּים,
אֵשׁ צוֹפִים עַל כָּל הָר, בְּרַק רֹמַח בְּמֵי הַיְאֹר;

לִי לָאַט שִׂיחַ גָּל: אֵי גְבוּל כִּי תֵדָעֶנּוּ?
בַּחֲלִיפוֹת עִתִּים יֵשׁ שֶׁעָבַר חַי עוֹדֶנּוּ
וְנִגַּשׁ יוֹם בְּיוֹם כַּצֵּל בַּעֲקֵב הָאוֹר...

ענן כבד על ששת החרוזים האחרונים! ויש לפרש באופן זה: „ערפל נצחים גז, שנות דור ודור נמקים" ר"ל: ימים רבים, נצחים, המכוסים בערפלי עלטת העבר גז, עברו דורות רבים (אגב אורח אעיר: א) שצריך לאמר שנות דור ודור נמקות ולא נמקים, ב) שהפעל מָקק מורה השחתה ואין לו הוראת עָבור, חָלוף, ג) בשורה השלישית תחת „גאון זרמות פה תסערנה" צ"ל „זרמות גאון פה תסערנה), והנה זה חיל קזקים יחנה על שפת הדניעפר וברק כלי זינם יראה כבראי במי היאור. קשה להבין איזה חבור לזכרון הדורות שעברו עם מחנה הקזקים? ומה המה הרגשות הפיוטיות והמחשבות הרמות אשר העיר המחנה הזה בלב המשורר? ומהו סוד שיח הגל בשורות האחרונות? לָמה ירמוז? הוא שואל:

אֵי גְבוּל כִּי תֵדָעֶנּוּ?

נָבִיל מה? לא נברר. ומוסיף ואומר:

בַּחֲלִיפוֹת עִתִּים יֵשׁ שֶׁעָבַר חַי עוֹדֶנּוּ

החרוז הזה צריך לפרש ברוחק בדרך זה: ה„יש", כלומר: ה„עצם", ה„דבר", שעבר, חי בחליפות עתים ודורות רבים, ע"ד „מה שהיה הוא שיהיה" ואולי מרמז בזה, שכמו שחנו הקזקים בערבות הדניעפר בימי קדם, יחנו שם גם בימינו אלה. אבל מה בכך? ובכלל — השיר הצריך באור מוטב לו שלא נברא.

לא משוכללה כראוי גם השירה היקרה מפאת רעיונה הנשגב — „לא תמות בת השיר".

לֹא תָמוּת בַּת הַשִּׁיר, לֹא תָמוּת לְעוֹלְמֵי עַד!
וְיוֹם בּוֹ עַל כָּל הַיְקוּם תֹּלַעַת אָדָם תִּשְׁפּוֹךְ
מֶמְשַׁלְתָּהּ, מִמְשָׁל רָב, בַּשְּׁחָקִים וּבַתְּהוֹם,
וְתֵרֵד בְּחֶזְיוֹנֵי אֵשׁ וּרְעָמִים תְּדַבֵּר תַּחְתָּהּ,
וְעַל חֶשְׁכַּת לֵיל הַצִּיר יַגִּיהַּ אוֹר הַיּוֹם;—

בַּעֲרוֹב הַיּוֹם בַּיּוֹם מְחַשְׁרַת תִּמְרוֹת עָשָׁן,

וַעֲתַר עֲנַן כִּבְשׁוֹנִים יַקְדִּיר תְּבֵלֶת עָל,
וְיִשַׂרְטֵט שַׁפְרִיר עָב. כְּמִכְמָרוֹת אֲשֶׁר מָשָׁן
הַדַּיָּג מִן הַיָּם. הֲמוֹן חוּטֵי הַחַשְׁמָל; —

המליצה „בערוב יום ביום" איננה נוחה לאזן. גם התמונה הפיוטית שבשתי השורית האחרונות מוזרה בהפלגתה הנוראה. הוראתן: „בעת שמכונות האליקטריות ירבו בארץ במדה מרובה כזו, שתוטיהן יעשו בעבים שריטות שריטות פנים ואחור עד שיקבלו צורת ארינה כמכמרה! היפערבאלא איומה!

„וישרטט שפריר עב כמכמרות אשר משן הדיג מן הים" אבל המכמרות לא ישרטו מאומה? ומדוע דוקא „כמכמרות אשר משן הדיג מן הים"? המשוי מן הים או היאר לא ישנה מאומה מראה המכמרת, ובא פה רק לחרוז „עָשָׁן" עם „מָשָׁן".

וּכְנַף רְנָנִים עֵת עַל שִׂיחַ הָעֲמָקִים
תְּאָלֵם פִּתְאֹם דּוֹם. כִּי חָלַף כְּבֵדָה חֵץ,
וּשְׁאָר עֵץ יַעֲרֵי־עַד. בְּקֹעַ גָּבְהֵי שְׁחָקִים,
לַגַּרְזֶן יִכְרַע. כִּי גַם עָלָיו יָקִיץ קֵץ; —

המתת איתה צפור בחץ הציד איננה מן המעשים הגדולים המציינים את דור סטעפאנזאן ועדיסאן, דור הקיטור והחשמל, ומימי נמרד גבור הציד לפני ה' היא מן „המעשים בכל יום". להתלמלות „כנף רננים" מובן כללי כמו „ועוף יעופף על פני רקיע השמים", אי אפשר מפני השורה השניה: „תאלם פתאם דום, כי חלף כבדה חץ": אפיסת כל עוף השמים, אפיסה פתאומית ע"י ירית חץ הוא דבר בלתי אפשר גם בדור עדיסאן, ולו גם בדמיון המשורר היותר נלהב.

אֲבַק הַשְּׂרֵפָה עֵת יַכְנִיעַ פִּסְגַּת צוּרִים,
וּבְרִכְסֵי הַרְרֵי אֵל מִקְלַעְתּוֹ מַסְלוּל יָט,
עֵת קֶסֶם צֵל עֲרוֹב יוֹם יָנִים נֹגַהּ אוּרִים.
עַד עָב אִם גֶּבֶר גְּאוֹן בַּחוֹנָיו יָרִים יָד. —
לֹא תָמוּת בַּת הַשִּׁיר. לֹא תָמוּת לְעוֹלְמֵי עַד!

„אבק השרפה... ברכסי הררי אל מקלעתו מסלול ים" חפץ המשורר לאמר: בעת אשר קנה אבק השרפה ישים לו דרך בין רכסי הרים. אולם שהע"צ „מקלעת" איננה כלי הורית חצים. הכלי הזה, ביחוד לקלע באבן, יקרא בעברית „קלע", כמו ובילקוטו וקלעו בידו (שמואל א' י"ז מ') וכן „כף הקלע" (שופטים כ"ה י"ט) אבל „מקלעת" הוא שם המורה קשורת ציצים ופרחים שונים או פתוחי עץ ואבן בתמונות ציצים ופרחים או בע"ח, כמו: מקלעת פקעים ופטורי ציצים (מלכים א' ו' י"ח), וקלע עלידם מקלעות כרובים (שם י' ל"ב).

„מקלעתו מסלול ים". בעברית יאמר: נטות מן הדרך, מן המסלה, אבל לאמר „נטות מסלול" במובן: „עשות דרך" „ישר מסלה", אי אפשר והמלה

„ים" מוסבת ל„מסלול" או ל„מקלעת"? באופן הראשון לא יהיה להמאמר הזה כל טעם: המסלול לא יוכל לנטות את המקלעת, ובאופן השני, היה צריך לכתוב: „מקלעתו מסלול תט" ולא „יט". ואם נאמר שהמלה „ים" מתיחסת ל„אבק" וכונתו: שאבק השרפה יט מסלול למקלעתו ברכסי הרים? אבל יותר נוכל לציר בדמיוננו שהכלי (בלשון המשורר „המקלעת") תשים דרך ומטרה לאבק השרפה שבו, מלצייר שהאבק יכונן את כלי הירויה למטרה ידועה, וזולת זאת באופן זה היה צריך לכתוב „למקלעתו". אבל כמה שיתחבטו ויתלבטו המפרשים — החרוזים האלה ישארו בלתי מובנים.

עֵת קֶסֶם צֵל עֲרוֹב יוֹם יָנִיס נֹגַהּ אוֹרִים

כבר באה התמונה הזאת בבית הראשון בהפלגה יותר עזה:

„וְעַל חֶשְׁכַּת לֵיל הַצִּיר יַגִּיהַּ אוֹר הַיּוֹם".

„קסם צל ערוב יום" — שלשה נסמכים אל סומך אחד. מליצות כאלו אינן ערבות בפרוזא ומה גם בשיר.

עַד עָב אִם גֶּבֶר גְּאוֹן בַּחוּנָיו יָרִים יָד

המליצה הזאת קשה להולמה: אם גבר ירים יד(!) גאון מבצריו עד עב? איזה מקום פה לה„יד"? האם רק למען חרוז עם „עד"?

בִּשְׁרִיקַת מְגֵרָה אָז וּבְהַלְמוּת רַעַם פַּטִּישׁ
בִּשְׁאוֹן מַתֶּכֶת אֵשׁ, נִתֶּכֶת בְּכוּר הַגִּיר.
בִּמְקוֹם לֵב אָדָם יַךְ, בִּשְׁאוֹן עִיר וְשַׁלְוַת כְּפָרִים
וּבְאַנְחוֹת אַהֲבָה אָז־תִּתְנָעֵר בַּת הַשִּׁיר

מתכת—נתכת?? „תתנער בת השיר" המשורר משתמש פה בפעל „התנער" בהוראת „שוב לנערות", הדש נעורים, וכן בצד 35 „כנצן תתנערי מלאה טל חיים". אולם, כידוע, ההתפעל מן „נער" מורה הסרת האבק או העפר מעל עצמו, כמו: התנערי מעפר, קומי שבי ירושלים (ישעיה נ"ב ב').

וּבְתִתָּהּ קוֹל מִקָּצֶה מַמְלֶכֶת אִישׁ עַד קָצֶה
מִמִּכְרֶה לְמִכְרֶה זֶה, הַנּוֹקְבִים עַד הַתְּהוֹם.
אָז תָּקֵר בְּעֻזּוֹ אֵשׁ אַהֲבָה כַּיָּם נִגְרָשָׁה
לִרְאוֹת מַחֲזוֹת שַׁדַּי מִלֵּב אֱמוּנוֹת תֹּם.

מה היא „ממלכת איש"? „ממכרה למכרה זה" (בטוכן: ממכרה זה-לזה, ממכרה אחד למשנהו?) קנסטרוקציה כזו איננה עברית. „אז תקר בעזוז אש אהבה כים נגרשה" — בעת שתמשל האהבה ל„מים" לא נאה לתת לה עזוז האש.

בְּמִלּוּאֵי כֶתֶם פָּז בַּחֲרוּזִים הַמְעֻלָּפָה
הֶגוּת הַמְּשׁוֹרֵר בָּעֹז תְּפַכֶּה כִּגְאוֹת־יָם

כפל ענין במלות שונות, ועוד הפעם לא נאה התמונה: בעת שנראה את „הגות

המשורר" כמים מפכים, אי אפשר לציירה מעלפת בחרוזים ומקושטת במלואי כתם ופז.

השיר האחרון, בלי־שם, המסומן בשלשה כככים, מדבר בשבח בת־השיר:

— — — — — — — — —

— — — — — — — — —

כִּי עֵינַיִךְ הָרֹאוֹת אֶת יֵצֶר הַכֹּל,
וּבְאָזְנַיִךְ תִּשְׁמָעִי, תָּבִינִי אֶת קוֹל
אֱלֹהִים הַמִּתְהַלֵּךְ בְּמֶרְחֲבֵי אֵין סוֹף,
בְּשִׂיחַ דּוּמִיָּה, וּבְצִפְצוּף הָעוֹף,
וּבְחֵת קוֹל הָרַעַם, וּבְמִשְׁבְּרֵי יָם,
בְּסַעֲרוֹת תֵּימָן וּבְהֶמְיַת הַדָּם...

ואחרי החרוזים היפים האלה, חרוזי פנינים, הבואנה שתי שורות קשות ההבנה

הַעַל אֵלֶּה יִתְאַפְּקוּ הֵם, כִּי הַמְעַט
זֶה הֶגְיֵנֵךְ אִתֵּךְ וְלֹא כְמוֹתָם לָעַד.

כונת המשורר צריך לבקש ולמצוא בין השורות האלה ולפרשם באופן זה: „העל אלה יתאפקו הם": האם יסלהו לך „הם" ר"ל החשוכים בני ההמון, בוזי השירה, אלה מעלותיך ויתרוניך ויתאפקו מלרדפך? „כי המעט זה הגינך אתך". כלומר, כי לא זו בלבד, שמחשבותיך לא כמחשבותיהם, „ולא כמותם לעד" (עוד הפעם כלומר): אלא שעוד נעלה את עליהם בזה, שהם נועדים לכליון ואת בת אל־מות. אבל כבר אמרתי, שעלובה שירה הזקוקה למפרשים ול„כלומרים".

„אשרי האיש שחסרונותיו מנוים" אמר החכם, וחסרונות השירים המבוקרים המה לא רק מנוים, אבל כמר מדלי לעמת מספר השירים היפים והנעלים. גם בחרוזים חכלתי משוכללים כראוי יראה הקורא המבין ומרגיש יד אמן מופלא ורוח משורר, שנחה עליה רוח ה'. אבל „מצרף לכסף וכור לזהב" „ומנחה טהורה—בכלי טהור"! וממשורר מצוין כמשוררנו זה יש לדרוש, שלא יוציא מתחת ידו לדפוס דבר שאינו מתוקן כראוי, וביחוד לבלתי לכת אחרי הבחורים הנוהגים קלות ראש בלשון ה„ביבליה" ובדרכי הלשון העבריה. „ממי שיש לו רב, יִדָּרֵשׁ הרבה", ואם „מלה בסלע" מלות משורר כמשר־גיהובסקי— בדינרי זהב, ועם כיוצא בו מדקדקים כחוט השערה.

:ברהם יעקב פאפירנא.

———

הר"ר אליהו ב"ר יוסף די נולא בבולוניא.

מאת פרופ' ד"ר דוד קויפמאנן ז"ל.

הקינה הנמצאה על מות הרופא ר' אליהו מנולא תראה לנו על חכם אחד נושא השם הזה, החי בבולוניא באמצע המאה הט"ז לספה"נ.

בעל שלשלת הקבלה הר"ר גדליה אבן יחייא, בהביאו בספרו את חכמי בולוניא מזכיר את הר"ר אברהם ב"ר יצחק נכד הר"ר יחיאל מפיזא (היום נמצאה אתנו תעודה על יום הולדת בן להר"ר אברהם ב"ר יצחק הנ"ל, והיתה זאת בש' 1534, ה. רצ"ד, בבולוניא) ואת הר"ר יצחק מונפעליצי, ואתם גם את הרב ר' אליהו מנולא (ר' אלייא מנולה) ויותר לא ידבר ממנו.

על פי ספור ר' דוד די פומים נודע, כי הוא הוא הר"ר אליהו די נולא או נולונא, הרופא המהולל בדורו בין הרופאים היהודים בבולוניא. ואם נשים אותותיו אותות נראה, כי זה הוא החכם ר' אליהו מנולא, שתרגם שמונת ספרי הפיזיקא האריסטוטלית להבישוף פאן לינקאלן ראבערט גראסמעטער משפת רומא לשפת יון, וכי שם אביו: יוסף, ובנו ר' אליהו נולא היה בסוף ש' 1537 (ה. רצ"ז) סופר ומתרגם מומחה. נחקודה עוד בשם: היליא נולונום (Helia Nulunus) שנקרא כן האיש, שעזר להמתרגם הר"ר משה אלאטינום בתרגמו את ארבעת ספרי אריסטו על אדות השמים והתבל (מתרגום החפשי של תימיתיאום), אז נבוא לידי החלטה ישרה, כי היליא נולונום אחד הוא עם הר"ר אליה נולא או נולונום. ותרגומו של הר"ר משה אלאטינום יצא לאור בויניציא ש' 1570 (ה. ש"ל). נמצאנו למדים, כי הרופא, החכם ומתרגם הר"ר אליהו ב"ר יוסף די נולא חי עוד כארבעים שנה אחרי הזמן הנזכר בשלשלת הקבלה שהובא זכרו יחד עם הר"ר אברהם ב"ר יצחק נכד ר' יחיאל מפיזא.

אמנם בקינתו על מותו לא נזכר על אדות תרגומיו, אבל כאשר ידי הר"ר אליהו הנ"ל היו רב לו בחכמות ובמדעים שונים אין להטיל עוד ספק כי הוא הוא המתרגם משפת רומי לשפות אחרות.

כפי הנראה משורה השלישית שבקינה ההיא, הנה מלבד שמו הנודע כרופא וכמתרגם, עשה לו שם בבאורו, אשר כתב על ספר „תהלות" בן ישי ועוד ספרים אשר שתו עליו זר תהלה.

על באוריו נוכל לשית נוספות גם ביאור על ספר איוב הנמצא בכ"י אקספארד 348. המבאר נקרא שם בשם הנכבד: ר' אליהו מנולא אביר הרופאים.

השערה אמתית היא אם נשער, כי זה הוא ר' אליהו מנולא הרופא, המובא בכתיבת יד של ר' מ. ש. גירונדי, נו' 104, שהיה דורש אגדות חז"ל על פי חכמת הפילוסופיא והמבאר את כתבי הקדש.

ר' שמואל ארקיוואלטי קורא אותו בשם: החכם מנולא אביר הרופאים. גם יכתב שמו בר"ת הראר"י מנולא ופתרונו: הרב ר' אליהו רופא יחיה מנולא [1].

---

[1]) הר"ר מ. שטיינשניידער פותר את ר"ת הראר"י: ר' אליהו ראש ישיבה, ואינו מתקבל על הלב.

על פי כל המקורים האלה ועל פי הקינה הכתובה עליו נדע, כי הר"ר אליהו נולא שהיה נכבד בעיני היהודים ובעיני עם הארץ והקדיש עתותיו לרפא חולים ולחבר ספרים ולתרגם ספרי לאטין, חי בבולוניא מש' ה. רצ"ד עד ה. ש"ל. מקום מיתתו ובאיזו שנה מת? הנה אם נתבונן אל שירה אחת בקינה הכתובה עליו „מני ידיד נסע ושם נגלה", ונשער, כי המלה „שם" כונתה אל מספר השנה שמת בה, הנה מת בש' ה. ש"מ (1580 לספה"נ) וקרוב לשער כי בעיר שחי בה בכבוד רב ימיו, בולוניא — בה מת, אעפ"י שבש' 1569 ברחו יהודי בולוניא על נפשותם וגם החכם בעל „מאור עינים" נטש משם אהלו ויבוא לפירארא, אבל מודעת זאת, כי שבו בזמן קצר לבולוניא.

אמנם יש עוד איש אחר הנקרא בשם זה, הוא אליהו בן מנחם הרופא די נולא מרומא, שהמיר אחרי כן את דתו. אך הקינה הנזכרה היא על הרופא העברי, כי אליהו השני בשהמיר את דתו המיר גם את שמו לשם: יואן פאאלא איבטאביץ (Joan Paolo Eustachio).

בשנת 1572 (ה. של"ב) נמצא כי איש אחד הנקרא ר' אלי די מנולא מרומי נתן הסכמתו בראש רבני איטליא לר' יוסף די פולינגא נכד הרב הגדול ר' משה בן נסים די פולינגא ליבם את אשת אחיו שמת בלא בנים. וספק הוא אם אליהו השני, שנקרא אחרי כן יואן פאאלא, אחד היא עם האיש שעמד בראש רבני איטליא לדון בענין גדול ונכבד לישראל כהיתר יבים... אבל זאת נדע אל נכון. כי אליהו שנקרא אחרי כן יואן פאאלא היא אליהו מנולא שהחליף מכתבים עם הנוצרי אנדריוס מאזיום ובשנת 1555 ה. שמ"ו כתב והעתיק ספרי קבלה, וכן גם אחר שהמיר דתו נמצאהו מעתיק ספרי קבלה שונים בעבור אוצר הספרים הוואטיקאני.

יואן די פאאלא הרומי היה רק מעתיק ספרי קבלה כמכונת הכתיבה, לא מתרגם ולא הוגה דעות, ובצדק נפון אם איש כזה היה מסוגל גם ביהדותו לחוות דעו בדיני יבום בתוך גדולי ישראל; אבל זאת נעלה מעל כל ספק, כי הקינה שנכתבה על מות הרופא הר"ר אליהו מנולא ואשר עברים ונוצרים בכו על מיתו, הוא לא יואן די פאאלא כי אם ר' אליהו ב"ר יוסף די מנולא מבולוניא המתרגם והמבאר ועוסק בפילוסופיא, הנקרא בפי רבים בשם תהלה „אביר הרופאים".

תורת הבקטריולוגיה וערכה בחכמת הרפואה.

מאת ד"ר דוד שפירא בפאריז.

הגבלת החושים — עולם הברואים הקטנים — הזכוכית המגדלת — חוקר הטבע Leuwenhoeck — הזכוכית המרכבת — סדרי Miller וחלוקיו — דעת Linné — ארבעת המינים של Ehrenberg — דעת Dujardin — טיב הברואים המיקרוסקופיים — דעת Robenhorst — הכינוי הכללי של Sedillot — חק Harvey — דעות החכמים אדות יצירת המיקרובים — שלש תבניות ראשיות — חקירות אדות גזרת המיקרובים וטיב חמרם — צבע הברואים הקטנים — קבוצת מיקרובים או Zoogléo — מחזה מוזר בבתי תרשת הנפת — גרעיני Kefyr — חזון נפרץ — חיי המיקרובים — שתי המפלגות הגדולות של Pasteur — צרכי-אכל של המיקרובים — השפעת הברואים הקטנים על מחזות רבים בטבע — רבוי המיקרובים — דעת Cohn — שם הכנוי Schigomycètes — הקמת זרע אצל הברואים הפחותים לפי Pasteur — פדות בין הרגבים המכונים: Spores ובין המיקרובים בעצמם — הערת Braconnot — תורה חדשה — משפט Pesteur — ההוכחה הפניכית של Davaine — מחלות הענבים לפי Pasteur — דעת המלומדים: Case, Fetz על המחלה המכונה: Septicèmie — המצאת Coch — עבודת הרופאים בשדה הבקטריולוגיה — התרופות הישנות — תקופה חדשה — לא זו הדרך — עטרת נצחון — השפעת המיקרובים על האדם — רעיון פשוט ומחכם — אמת מעשית — נסיון Hofmann — נסיון Frankel — נסיונות Behring וחבריו — כלל גדול — באור מספיק — תורה חדשה בחכמת הרפאות — הכנת Roux — סם החיים במחלת הקרופ — אמצעים חדשים — עתידות הרפאות.

האדם הוא אמנם יציר נפלא וכמעט אין כמוהו לטוב בין כל היקום על פני האדמה. אך זו רעה חולה, כי כמו בשאר היצורים תחת השמש, גם טבעו הוא מגבלת מאד. יש לו, למשל, חושים נעלים ועדינים, אבל ליכלתם יש קצב וגבול. לכן האדם, עוד מקדם קדמתה, התאמץ תמיד להגדיל את כח חושיו ולהרחיב את גבולם הטבעי. אף החפץ האדיר הזה הצליח בידו ברבות הימים.

מן העת ההיא, עולם חדש, עולם נפלא, עולם של הברואים הקטנים עד אין קץ, נגלה לעיני האדם המשתאה. הברואים אשר העמים העתיקים ראו כמו בחלום חזיון לילה, נצבו כמו חיים לפניו. את „פלאי-יה" אלה הראתה הזכוכית המגדלת (microscope) לבן-תמותה, כי לפני עיניו המשתאות העבירה כבני מרון את רבבות הברואים הפחותים הממלאים את כל חללו של עולם.

הראשון אשר הביט אל פלאי-יה אלה היה Leuwenhoeck, מלומד הולנדי אשר חי בשנות 1632—1723. הוא לקח זכוכית פשוטה, עבה באמצע וחדה מכל עבריה[1], ויביט בעדה. ומה מאד השתאה לראות, פעם במים ופעם באויר, כי ברואים קטנים עד

[1] זכוכית כזאת תקרא כיום עדשה: lentille. הכותב.

אין קץ חיים וקימים. ברבות הימים מצא החוקר הנפלא מ י נ י ם שונים מהם גם ב ע ס י ס י הצמחים, ב מ ע י הצפרדעים והאפרוחים, ב מ ע י האדם וברוקו. ואף כי המכונה המגדלת אשר צפה בה היתה בלתי שלמה, בכל זאת עלה בידו לראות כי ל מ י נ י ם רבים ביניהם יש היכלת להניע את עצמם. גם לא שנה החוקר הנפלא הזה ברואה כאשר החליט, כי הברואים הפחותים האלה משפיעים הרבה על מחזות הרקב וההפרדה.

אפס לולא המציאו את הזכוכית המרכבת (Microscope composé), המכונה הנפלאה המגדלת את חוש הראיה כמעט עד אין קץ, כי עתה נשארה לבטח חכמת ה ב ק ט ע ר י ו ל ו ג י ה בשפל המדרגה. Otto F. Müller היה הראשון אשר השתמש במכונה הזאת. אחרי התבוננו ימים רבים אל טבע הברואים הפחותים וארחות חייהם, התאמץ להביא סדרים נכונים בענף החדש הזה. הוא חלק את כל הברואים האלה לשתי פ ל ג ו ת גדולות. לראשונה נתן את השם: Monas ואת השניה קרא: Vibrio. אולם באשר ה פ ד ו ת אשר שם Müller ביניהם לא היתה נכרת ובולטת, לכן כלל Linné את כל הברואים המיקרוסקופיים ב פ ר ק מיוחד אשר פיו יקבנו: Chaos, לאמר ב מ פ ל ג ת הברואים האלה יש רק תהו ולא סדרים.

המלומדים Lamarque, Brugniére, Bory אמנם לא שבעו רצון מדעת Linné, אבל גם המה רק שנו את דברי Müller ולא חדשו באמת דבר. וכן נשאר הענף הזה במצבו השפל עד בוא S-t Vincent, Ehrenberg, המה העמיקו הרבה בלמודי הבקטריולוגיה ויעלו בידם פנינים רבים. אחרי התבוננות רבה וחקר עמוק, באו ל כ ל ל ד ע ה אחת כי טוב לחלק את ג ז ע הברואים האלה ל א ר ב ע ה מינים:

1) במין הראשון, אשר קראוהו Bactérium, פקדו את כל הברואים הדומים ל מ ט ה קטן ואשר ביכלתם ל ה ת נ ו ע ע מעט לפעמים;

2) אל המין השני, הנקרא Vibrio, חשבו את כל הברואים אשר גום דומה לחוט ואשר ביכלתם לעשות תנועות גליות כמו נחש;

3) ובמין השלישי, המכנה Spirillum, הניחו את כל הברואים אשר גום דומה לחוט שזור כעין hélice;

4) ואל המין הרביעי, הנקרא Spirochaete, חשבו את כל הברואים אשר גום עשוי כעין hélice רכה ונטויה.

המלומד Dujardin, ובעקבותיו חוקרים אחרים, בטלו את המין האחרון, יען נוכחו לדעת כי אין כל פרות בינו ובין המין השלישי.

אפס כאשר חסרון ידיעה עמוקה בטבע הברואים המיקרוסקופיים לא נתן לחוקרים לחלקם כראוי בין המינים הנכונים, כן גם אחר את פתרון השאלה הכבדה, אשר נסרה אז ברקיע המדע, על אדות ט י ב הברואים האלה. אלה מזה דמו כי שם ב ר ו א י ם נאה להם, יען יש ביכלתם להניע את עצמם. ואלה מזה החליטו כי עטרה כזאת אינה הולמתם וכי אך במחיצת הצמחים הבלתי משוכללים עליהם לעמוד. הדעה האחרונה הזאת התחזקה עוד ביתר שאת כאשר העיר Davaine כי מעבר מזה בין בַקְטֶרֵי הפחם (bactéries charbonneuses) ימצאו מינים אשר אין ביכלתם להניע את עצמם וכי מעבר מזה יש גם צמחים המתנועעים לפעמים. גם Robenhorst דמה כי שם ב ר ו א י ם איננו נאה להם וע"כ חשבם בין הצמחים המכתים Algues ובמשפחת Oscillariées. אולם חכמים רבים אחרים, כמו:

de Bary, Balbiani, Künstler, Butschli, התנגדו אל הדעה הזאת וידמו כי ראויים המה להקרא בשם ברואים. ע"כ שמו את מקומם בין הברואים המכונים: Flagellés. גם מן הדעה הזאת לא נחה רוח המלומדים Cohn, Noegeli ובגלל זה גמרו אמר כי מקומם המבעי הוא בין הכמיהין: Champignons. החכם Sedillot, למען שים קץ אל הוכוחים האלה, נתן להם את שם הכנוי הכללי: Microbes, על שם קטנותם.

אפס משחדל הרעש האחרון הזה, פרצה מריבה חדשה בין החוקרים על אדות בריאתם. מעבר מזה מרבית החכמים החליטו כי חק Harvey: Omne vivum ex ovo; (לאמר כל חי בא מביצה) נכון גם פה, ומעבר מזה קמו חכמים, כמו Needham, Buffon, Pouchet, ויתאמצו להוכיח כי, ביחס הברואים הפחותים האלה, אפשר לאמר: יש מאין!

ובעת אשר חכמים רבים נגחו זה את זה בהלכת היצירה החמורה הזאת, נתנו גם רבים אל לבם כי למען פתר את השאלה הכבדה הזאת, עליהם לחתור בתחלה לברר עוד ביותר שאת את התבניות (פָאָרמען) הראשיות אשר בסמל דמותן יראו הברואים האלה. אבל גם במקצוע הזה לא יכלו לחדש הרבה. אל הברואים המיקרוסקופיים הנראים בתבנית תא כדורי (cellule sphérique) נתנו את השם הכולל: Micrococcus, ואל אלה אשר להם דמות ממטה אשר ארכו גדול מרחבו, נתנו את השם: Butonnets; ואת אלה אשר ארכם גדול עוד יותר כנו בשם: בקצילוס. הברואים אשר ערכם מגיע למדרגה היותר גבוה קראו בשם: Filaments ואלה השזורים פעמים רבות כעין hélice קבלו מהם את השם Spirilum או Spirochaete. במלה אחת, גם המה כמו החוקרים הראשונים מצאו כי המיקרובים יכולים ללבש שלש תבניות ראשיות: דמות כדור, דמות מטה ודמות hélice.

החקירות הרבות והעמוקות אדות טיב החמר אשר ממנו נוצרו המיקרובים ואדות גזרתם האמתית, נתנו את התוצאות האלה. גו כל בריאה כזאת מרכב מן חמר ראשי או Protoplasma ומן העור (membrane) המכסהו. למען ראות את החמר התיכון, די לבַוֵץ אותו מעט על ידי החום או על ידי אלכוהל טהור. יש מינים רבים, כמו: Bacillus butyricus, Bacillus Pasteurianus, Spirillum amyliferum, Sarcina ventriculi, אשר חומרם התיכון נצבע להכלת ע"י מעט Jode. אבל כבד מאד להפריד את העור מן החמר התיכון. ע"כ לא יכלו עוד החכמים לשפט במישרים על דבר הטיב החמיי של העור הזה.

כל המיקרובים, מאיזה מין שיהיו, יראו, בשעה שהמה בודדים וגלמודים, כאלו אין להם כל צבע. אבל לא כן הדבר כאשר מספר הגון מהם יופיע לפני העין בפעם אחת. יש מינים אשר צבעם בהיר אז מאד ואשר החוקרים כנום בגלל זה בשם: Bacilles chromogénes. נכון הדבר כי רק העור הוא המכיל את הצבע ולא החמר התיכון. לכן בצאת לפעמים הצבע היה מן העור ובמָהֲלו אל התוך אשר הברואים שוכנים בקרבו, אז יִצָּבַע כל התוך ההוא. הצבע היותר מצוי אצל הברואים השפלים הוא הצבע האדום או האדמדם.

יש אשר שכבת (couche) העור החיצונה, אחרי ספגה מעט לחות, תדבק מיד אל רעותה. והיה כאשר ינורו מיקרובים רבים בשכונה אחת, אז לא יאחרו מהתדבק איש אל אחיו ואיש אל רעהו. קבוצת מיקרובים כזאת תקרא בשם Zooglée.

את המחזה המוזר הזה נקל מאד לראות בבתי חרשת הנפת (sucre). שמה, על פני היורות אשר העסיסים (jus) מבשלים בהן, יקבצו המיקרובים חמרים חמרים. החמרים האלה נודעים בצרפת בשם: Gomme de sucrerie ובאשכנז יקראו להם: זרע הצפרדעים, החמרים האלה המה קבוצות: Bacillus Leuconostoc mesenteroides.

גם היושבים על הגבעות הגבוהות בחבל קוקאז הסכינו לראות מחזה כזה. היושבים

האלה מבינים סבאים (boissons) חמציים אשר פיהם יקבם: קעפיר. למען הכין את הסבא הזה, המה לוקחים גרעיני kefir ונותנים אותם בתוך החלב. גדל הגרעינים האלה הוא מראש מחט ועד אגוז קטן; מראם החיצון ירוק. בשעה שהגרעינים האלה אינם יבשים הרבה, נקל מאד לחתכם כתער. טיב הגרעינים האלה, עד קום חכמת הבקטריולוגיה, היה חתול בערפל. אבל מן העת ההיא נודע היטב כי הגרעינים האלה אינם כי אם קבוצות Bacillus caucasicus.

עוד חזיון אחר ממין הזה נפרץ בהרבה מקומות. יש אשר יטמינו פת חרבה או לבן־ביצה מבושל במקום הסמוי מן העין. והיה כאשר יקחו את האכל הטמון אחרי ימים מעטים ומצאו נקודה ארמדמת, גדולה כעדשה, בתוך האכל ההוא. לאט לאט תגדל הנקודה הזאת ותראה אדומה כדם. סבת הדבר הנפלא הזה, אשר בימי הבינים נתן ענין רב לענות בו, היא קבוצת: Micrococcus prodigiosus.

חיי המיקרובים דומים תרבה לחיי שאר הברואים. גם הם בנשימתם יקחו את היסוד החמצי (Oxygène) ומבלעדיו ימותו בחניקה (asphyxie). את היסוד הזה המה שואלים או מן האויר או מן התוך אשר המה חיים בקרבו. לכן, בהנתן מיקרובים מצויים אל מעט מים המכילים בקרבם את צבע Indigo, יטהרו המים לאט לאט, יען, תחת השפעת חיי הברואים האלה, הצבע נפרד לחלקיו החמיים ויסודם החמצי נלקח מהם.

אפס Pasteur הוכיח בעליל כי יש מינים מיוחדים, כמו Bacillus butyricus, אשר, להפך, המה אינם יכולים לחיות בכל תוך האוצר בקרבו את יסוד החמצי. ובגלל זה חלק את כל המיקרובים לשתי מפלגות גדולות: לראשונה נתן את השם: aérobie (לאמר החיה באויר) ואת השניה קרא: anaérobie (לאמר החיה בלי אויר).

מלבד יסוד החמצי דרושים למיקרובים עוד צרכי־אכל אחרים. גם להם, כמו לשאר הברואים, נחוצים עוד שני היסודות הנשארים: המימי (hydrogène) והפחמי (Carbone). על העקרים האלה אפשר להוסיף עוד למצער החמרים האלה: Souffre, Phosphore וגם מעט אוֹצֶם. גם היסודות והחמרים האלה אינם נמצאים תמיד בטבע מפזרים ומפרדים. אבל הטבע המחכמה נתנה את היכלת למיקרבים להפריד את הגוים האָרגניים (corps organiques) השונים־לחלקיהם החמיים ולקחת מהם את כל הדרוש למחיתם. כן, למשל, יש ביכלת: Mycoderma aceti להפריד במות יין גדולה ולהמירהו להומץ, יען בתמורה הזאת יוכל לקחת את כל הדרוש למחיתו. ומפני הטעם הזה בעצמו, משפיעים רב המיקרובים על מחזות אחרים בטבע. כן, למשל, יסבו הברואים כמו: Bacillus subtilis, Bacillus kolaceus, Proteus vulgaris, את הרקב, יען, כי בהפרידם את החמרים הארגניים, המה יכלים להתכלכל על חשבונם.

המיקרובים מתרבים במהירות נפלאה. לפי דעת Cohn, צמד ממית (batonnets) יכול להקים, במשך שלשה ימים, ארבעת אלפים ושבע מאות ושבעים ושנים ביליאָן ממות חדשים! מרבית המיקרובים יפרו ע"י חלוק (division) לאמר, כל מטה יחלק לשנים וכל אחד מן השנים האלו יחלק עוד לשנים וכן הלאה עד אין קץ. ע"כ קראו החכמים את המיקרובים בכלל בשם: Schizophytes או Schizomycetes (לאמר כמהין מתחלקים).

אפס Pasteur הוכיח בעליל כי יש ביכלת מינים רבים להקים זרע בדרך אחרת. בחמרם התיכון (Protoplasme) מתקשה איזה רֶגֶב לאט לאט ומתפרד משם אחרי כן. הרגבים האלה המכונים: Spores עולים בזה על המיקרובים בעצמם, כי המה יכלים להשאר

ימים רבים מאד בלי אותות חיים ובלי כל מחיה וכלכלה. רק, אחרי נפלם אל תוך מסגל, המה מחילים להתבשל ולחיות.

אפס עד הנה הנסיונות הרבים אשר עשו במקצוע הזה, למען דעת קצות דרכי המיקרובים, לא האירו אחריהם כל נתיב בהכמות האחרות. רק בשנת 1831 העיר Brecon-not בפעם הראשינה, אחרי ראותו שהנוזלים כמו: acide sulforique, ac. nitrique המעכבים את החמצה מאחרים ג"כ כל מחלה מתדבקת, כי יש יחס ישר בין מחזות החמצה ובין חזיונות כל מחלה מתדבקת. אבל רבים לא שמו לב לתורה החדשה הזאת. ולולא מצאה לה, ברבות הימים, גואל נאור ואדיר, כי עתה עתידה היתה להשתכח לעולמים. הגואל הזה היה Pasteur המפאר. הגבר הוקם על הזה, אחרי נסיונות רבים ומזקקים, גזר אמר כי החמצה האלכוהלית היא אחת ממראות חיי המיקרובים. הכמהין Saccharomyces cerevisiae, למען התכלכל ולחיות, מפרידים את נפת הענבים לחלקיו ומוציאים מעבר מזה אך הפחמי ומעבר מזה האלכוהל. האותות הרבים והמופתים החותכים אשר לוו את משפט Pasteur על דרכו, שמו את כל המעקשים למישור ויתנו לו, אל המשפט, מהלכים בין מרבית המלומדים.

גם הרופא המהלל Davaine נתן אזן קשבת אל הלקח הזך הזה. גם הוא, אחרי התבוננות רבה וחדשה, בא אל ההוכחה הפנימית כי הבקטרים אשר מצא לפני שנים רבית בדם הטחול אצל הכבשות אשר מתו במחלת הפחם, המה ג"כ מסבבי המחלה הזאת ומלאכיה הרעים. וכן באו המיקרובים בפעם הראשונה בגבול חכמת הרפואה.

מן העת ההיא גדל ערכם בחכמה הזאת מיום אל יום. Pasteur הרים את ידו שנית ויראה בעליל כי מחלות הענבים המכונות Pébrine, Flachene, העושות שמות נוראות בברמים, באות תמיד בעקבות מיקרובים וכמעט בעת ובעונה אחת הוכיחו החכמים Case, Fetz כי אחת המחלות הנוראות, המכונה כיום septicémie, באה תמיד בעקבות המזיקים הקטנים. אחרי שנים מעטות בא Koch ויגל, כי סבת השחפת הוא ג"כ מיקרוב, הנקרא עתה Bacillus Koch, על שם מוצאו.

וכן החלו גם הרופאים לעבוד, מן העת ההיא, בשדה הבקטריולוגיה והמה גלו במקצוע הזה חדשות ונצורות. כיום כמעט אין מחלה איומה אשר אין לה מלאך רע מבין המיקרובים. כלם יודעים עתה, למשל, כי קדחת הטיפום תבוא בעקבות Bacillus Eberth, מחלת הדיפטריה בגלל Bacillus Klebs-Löffler, החלי-רע מפני Bacillus virgule, מחלת: Tétanos בעקב Bacillus Nikolaiez; ועוד ועוד כאלה, עד אשר המושגים ע"ד מרבית המחלות וסבותיהן נשתנו בחצי יובל שנים.

ע"כ גם על אמצעי-הרפאות החלו להביט בעינים אחרות. התרופות הישנות נראו זקנות ובלות אשר לא תוכל להיות להן עוד עדנה, ובאמת, אחרי שהמחלות באות בעקבות מזיקים קטנים החיים בקרב החולה פנימה, מה היא התועלת אשר תוכל לצמח מן התחבשת העתיקה, מן הצרי הקדמון או משאר עלי-התרופה? הלא רק דבר אחד יוכל להטיב הרבה לסובל (patient): מות המיקרובים אשר בו לבל יוכלו להזיק!

הרעיון הזה ברא תקופה חדשה בחכמת הרפאות. מכל עברים החלו לבקר ולדרוש אחרי החמרים או הנוזלים הממיתים על נקלה את המיקרובים בכלל. וברבות הימים צצו חמרים ונוזלים כאלה כעשב הארץ וימלאו בהם כל בתי-הרקח. כל אחד מצדו השמיע בחצוצרות כי עלה בידו למצוא סם אשר עז לו להמית כרגע את המזיקים הקטנים היותר מסכנים.

אפס, כאשר נחו שקטו הרוחות, נוכחו כלם לדעת כי עוד לא זו הדרך השלמה לרפא כל המחלות. הסמים אמנם ממיתים חיש מהר את המיקרובים בהיותם בזכוכית: in vitro, אבל כאשר נטל עליהם, למען בוא אל מלאכי החבלה, לעבור את גוית החולה עם הדם, אז או כחם ירפה וסרה מהם כל סגולתם הראשונה או, כאשר כחם עוד חדש עמהם, ימיתו את שאר התאים החיים בגויה עם המזיקים הקטנים השוכנים בקרבם. לכן באופן הראשון אין לחולה כל שבר ובאופן השני יצא שברו בהפסדו.

אפס אם התקופה הזאת לא הביאה עוד מרפא כללי בכנפיה, הנה היא העשירה את הרפאות בדרך אחרת. עד העת ההיא היה כמעט כל נתוח (Opération) קל בחי מסוכן מאד, ע"כ נסוגו תמיד הרופאים אחור מפני אמצעי כזה ביראם לנפשם פן תבוא איזו מחלה נוראה בעקבותיו. אולם כאשר אך נוכחו כל הרופאים כי המחלות בכלל אינן באות בלעדי מלאכיה הרעים, אחרת היתה עמהן. המה התחכמו להשחית את המזיקים הקטנים בהעבירם את כל כליהם באש או בנוזלים ידועים וברחצם גם את ידיהם בנוזלים כאלה. במלים קצרות: המה שכלו את ידיהם לבל יביאו את המיקרובים אל פצע הנתוח. וכאשר עטרת הנצחון השביעה ענג את החלוצים הראשונים, לכן הולכים בדרך הזאת, אשר לה עמים יקראו: antisepsie או asepsie[1]) עתה כל החובשים. כיום אין כל סכנה נשקפת לאיש אשר, מפני איזו סבה נכבדה, יפתחו, למשל, את בטנו או את ארכובתו (articulation); אולם לפני שנים מעטות, טרם נפצו דעות Pasteur וחבריו על פני הארץ, מעשה כזה הסב כמעט תמיד את המות.

בין כה וכה החלו הרופאים להעמיק שאלה איך יעשו המיקרובים למען השפיע לרעה על האדם. אי אפשר להאמין כי המה יסבו רעה נוראה על כל הגויה, יען ישחיתו מעט או הרבה את התאים החיים אשר המה שוכנים בקרבם. מעשים בכל יום יוכיחו כי בבוא המיקרובים לשכן בפצע קל או בחבורה קטנה, כמו במחלות Tétanos או Diphtérie, אז יוכל לבוא המות חיש מהר בעקבותיהם, ובמקומות האלה ערך התאים אשר יוכלו להשחית הלא מך מאד! לכן עלה על לב חוקרים אחדים רעיון נאוני אשר רכש לו עתה כמעט את דעות כל חכמי־תבל.

הרעיון הזה פשוט ומחכם בבת אחת. הנה מלאכי החבלה האלה מתכלכלים כמו שאר הברואים בשאלם את צרכיהם באכל מן התוך אשר המה חיים בקרבו. אבל כאשר יש ביכלתם להפריד את היסודות למען קחת מהם את כל הדרוש למחיתם, כן יש ביכלתם, בלי כל ספק, גם להשליך מאתם את כל המותרים שאינם מסוגלים להם. והיה אם נניח כי מיב המותרים המושלכים היא רעל חזק: toxine, אז נבין על נקלה את הסכנה הגדולה המרחפת על האדם אשר את גופו או את אחד מאבריו אוו למשכן להם. הסכנה הזאת באה עליו לא מפני התאים הנשחתים, כי אם מפני הארס הנספג ע"י הדם והמרעיל לאט לאט את כל הגויה.

האמת הממשית של הרעיון הזה לא אחרה מהורע בקהל החכמים. אנחנו נביא פה משל אחד. המלומדים Löffler, Roux, Jersin לקחו מיץ תרבות (culture) של בקצילי Klebs ויעבירו אותו דרך Bougie Chamberland, למען הסיר ממנו באופן הזה כל מיקרוב. חזירי־הודו, אשר תחת עורם זרקו מעט מן המיץ הנטהר הזה, מתו במשך יום אחד או יומים,

---

[1]) יש הבדל בין שני הדרכים האלה. antisepsie היא שמוש בנוזלים או חמרים ממיתים למען שחת והרג את המיקרובים; asepsie היא שמירה מעולה ע"י אופנים שונים נגד ביאת המיקרובים. הכותב.

לפי כמות הזריקה. א"כ הנסיון הזה מוכיח למדי כי מיץ המיקרובים הוא באמת ר ע ל ח ז ק.

ובעוד אשר החוקרים עומדים ומשתאים על תוצאות כאלה והנה עלה על לבבם המעשה המוזר אשר ראה Hoffmann בשנת 1887. פעם אחת יצק תחת עור חזירי-הודו נ ט ע י ש ן של Bacillus Klebs. ובאשר היציקה (inoculation) הזאת, כנראה מפני זקנותה, לא פעלה מאומה, שב ויצק אחרי ימים מעטים נטע חדש. ומה מאד השתאה לראות כי בפעם הזאת הנטע החדש, אשר בכחו היה להמית חזירים אחרים, לא פעל מאומה על חזירי-הודו אלה.

החכם Frankel, למען שנות את הנסיון הזה, לקח ר ע ל ח ז ק ויחם אותו בתחלה במעלת 70°. ומה מאד השתאה גם הוא בראותו כי י צ י ק ת הרעל ה נ ר פ ה הזה בראשונה היתה אחרי ימים מעטים ל ש מ י ר ה מ ע ו ל ה נגד הרעל ההוא בעצמו, בלתי נרפה ע"י החם, אשר יציקו מחדש תחת עור החזירים ההם. גם נסיונות Behring, Brieger, Kitazato, Wassermann אשר השתמשו באמצעים שונים למען החליש בתחלה את רעל המיץ, עלו יפה מאד בדבר הזה. וכן באו החכמים ל כ ל ל ה ג ד ו ל הזה: רעל נרפה המובא באיזו גויה יתנגד אחרי כן לפעולת אותו הרעל בעצמו אף אם חזק מאד יהיה!

הבאור אשר נתנו החכמים, אחרי וכוחים רבים, לכלל הזה מספיק, אף כי איננו פשוט. הרעל הנרפה, בבואו בתוך הגויה עם נחל הדם, ירגיז לאט לאט את כל התאים החיים. התאים האלה, למען הגין על קיומם, מחילים להכין רעל-מתנגד (antitoxine) והיה כאשר במרוצת הימים יכניסו ארס חזק ומסוכן, ובא הארס המתנגד, המוכן מכבר בגויה, ויחליש כחו ולא יתן לו להרע ולהשחית.

על הבאור הזה, או יותר טוב על ההשערה הזאת, נוסדה תורה חדשה בחכמת הרפאות. החוקרים אמרו לנפשם: אחרי כי יש ביכלת ארס-מתנגד לשים לאל את פעולת אותו הרעל בעצמו, לכן, למען הציל את האדם מאיזה מזיק רע עת החל כבר להצר עליו, הלא די יהיה להביא בגויתו הארס-המתנגד של אותו המיקרוב! ע"כ החלו לתור אחרי האמצעיים המעשיים למען הכין ארסים מתנגדים כאלה. אנחנו נביא פה רק משל אחד. Roux, למען הכין את הארס המתנגד במחלת הדיפטריה, רגיל לעשות באופן הזה: הוא מכנים בכל יום ויום, במשך שמונים יום, תחת עור ס ו ס בריא מעט רעל מן המיקרוב של הדיפטריה. ביום הראשון כמות הרעל מגעת רק עד רבע: c c, ואף אותה הכמות תרפה ע"י מעט jode הבלול בה. בכל יום ויום הכמות הזאת הולכת וגדולה עד היום האחרון אשר אז היא מגעת עד 250 c c של רעל טהור. סוס כזה יכל לתת בכל חדש כארבע למרות דם. בעזרת הדם הזה הוא מכין את הארס המתנגד המכונה: Serum Roux.

כמה עוללים נצלו ע"י סם החיים הזה במחלת הקרופ, נודע עד למדי. לכן רק זאת נאמר כי גם במחלות רבות אחרות החלו הרופאים להשתמש באמצעים חדשים כאלה. אפס באשר המנסים לא הצליחו עוד להכין את האנטיטוקסין באופן מרוצה ומספיק, לכן גם התוצאות הנה בלתי שלמות עד כה. אולם אף התוצאות כבר הראו בעליל כי קרובה העת אשר בה ידעו להמציא את הרעלים המתנגדים הנכונים. ביום ההוא יהיו הסמים האלה, בעת ובעונה אחת, סמי חיים לחולה וסמי מות לאויביו הקטנים השוכנים בקרבו. בעת ההיא המזיקים הרעים החוגים על האדם מסביב ושואפים בלי הרף לעשות אתו כלה לא יהיו עוד מסוכנים לו ומרעלם הרע לא יהיה עוד למות תוצאות. וכאשר הגוזלים המגינים הרחיבו את גבולי החבשות (chirurgie) וירימו את קרנה בכבוד, כן גם הסמים האלה יגדילו את שדה הרפאות, ויתנו לה נזר תפארה.

תורת מעטשניקאוו או המגינים הטבעיים.

מלחמת הקיום — עולם הברואים הקטנים — מגינים טובים — תורת Metschni-kow — שני מיני תאים (celules) בדם — גלוי התאים הלבנים ע"י Hewson — ציור התאים ע"י Muller — התאים הנוסעים של Recklinghausen — התאים הענקיים של Ranvier — מכפר התאים הלבנים — התאים הבודדים של Wir-chow — דעת Renaut — התאים הלבנים ביצורים הנמוכים — המינים המכונים amibes — המלומד Lösch — נסיון פשוט — בחינת Hoeckel — שווי ופדות בין התאים הלבנים ובין שאר התאים החיים — חזיון Stoehr — מלחמת התאים הלבנים — הרפיון והמחלה — עברית מועילות — עדות Kölliker — משפט Duclaux.

החיים המה מלחמה כבדה. זה הוא החק הנורא אשר עליו יחיה, על דברת דארווין, כל היקום על פני האדמה. גם בעולם הברואים הקטנים, אשר העין הערומה לא תעצר כח לראותם, שורר החק הזה בכל עזו ותקפו. גם המה יתגרו מלחמה בלי הרף למען התקים תחת השמים. גם המה פעם יריעו ועל אויביהם יתגברו ופעם יפלו חללים וימותו לשחת.

עולם הברואים הקטנים האלה גדול ורחב עד אין קץ. במים, ברוח ובעפר ישלטו שלטת. אף חונים המה על פתחי כל גויה ובכל נקביה הטבעיים. המה מתאמצים תמיד לחדר עמוק עמוק אל תוך הגויה למען החל שמה את עבודתם הרעה. לכן, לולא הכינה הטבע הרחמניה, הרפצה בחיים, מגינים טובים אשר ישקדו יום ולילה על קיום הגויה, כי עתה עשו אתה כלה המזיקים הרעים האלה ולא יכלה קום מפניהם.

את הכוד הנכבד והנפלא הזה גלה בעת האחרונה החכם מעטשניקאוו ויבנה עליו כמו רמים את התורה החדשה אשר לה עמים יקראו: Phagocytose, לאמר: אכילת התאים. על שרשי התורה הזאת התחקו כבר רבים ויענדו לה עטרת תפארה, יען מצאוה שלמה ואמתית אשר במעט כל שכולה אין בה.

ועתה, קוראים חביבים, הבו נא ונראה מה היא תורת מעטשניקאוו. כלם יודעים כי דם הברואים העליונים מכיל בקרבו, חוץ מן שאר החמרים, שני מיני תאים (celules). התאים האלה המה היסודות העקריים של הנוזל המחיה הזה. על המין הראשון יתפקדו התאים האדומים המכונים: globules rouges ואל המין השני יחשבו התאים הלבנים המכונים: leucocytes. מן התאים האדומים לא נגיד מאומה, יען צירנו יסב פה רק על התאים הלבנים.

את התאים האלה ראה Hewson, מלומד אנגלי, בפעם הראשונה בשנת 1770. בחמשים שנה אחרי העת הזאת בא J. Müller, מלומד אשכנזי, ויתארם היטב. מאז ראו החכמים את התאים האלה פעמים אין מספר. גם בתאים הלבנים בעצמם יש מינים שונים. ובעקב הדבר הזה כבר התאמצו רבים לעשות פדות ביניהם. המלומד Reck-linghausen קרא את התאים הלבנים אשר מצא בשנת 1862 „תאים נוסעים" (celules migratrices). החכם Ranvier כנה את התאים אשר פגש בשנת 1890 בשם „תאים ענקיים" clasmocytes, יען גדולים המה כמעט פי מאה משאר התאים הלבנים.

אפס יש מין אחד אשר חזיונו נפרץ מאד ואשר תאיו מצויים הרבה. התאים האלה מכילים בקרבם גרעין מֻגְבָּת (noyau en budin) וגם מראם ישתנה בנקל ע"י הצבעים הבינונים, לאמר: בלתי חמציים ובלתי אלכהליים.

מספר התאים הלבנים האלה עצום ורב מאד. במילימטר דם מרובע יש כשבעת אלפים תאים לבנים. אולם התאים האלה אינם שוכנים רק בדם. גם בשאר מסכות (tissus—רקמות) היצור גרים הם בקביעות. התאים הבודדים אשר חזה ווירכאוו בשנות 1851—1858 במסכת המחברת (tissu conjonctif) המה — על דברת החכמים עתה — תאי לבנים. לפי דעת המלומד Renaut נמצאים תאים לבנים גם ברקמת העור והקרום (muqueuse).

התאים הלבנים אינם דרים רק בגוית האדם או בגוף שאר הברואים העליונים. ונהפוך הוא: המה גרים גם ביצורים הנמוכים אשר אין להם לא חוליות ולא שדרה, אף כי התאים האדומים לא יראו ולא ימצאו בדם יצורים כאלה.

במדרגות הברואים יש גם יצורים שפלים אשר כל מהותם היא מספר תאים לבנים. על היצורים השפלים האלה יתפקדו גם המינים המכונים: amibes. פה אמנם התאים הלבנים גדולים הרבה. העין הערומה, לאמר בלי עזר זכוכית מגדלת, תעצר כח לראות אותם לפעמים. היצורים השפלים האלה, בעלי תאים לבנים גדולים, מצויים במים עכורים או באחו. המלומד Lösch מצאם ג"כ פעמים רבות במעי האדם.

התאים הלבנים, כמתכנת שאר היסודות החיים בגויה, מתכלכלים ומתרבים. את המחזה הזה נקל מאד לראות ע"י נסיון פשוט. אל תוך טפה של לֵחַ המכונה: lymphe זורקים מעט עפר cynabre נמוח במי מלח. והיה כאשר יביא הַמְנַסֶה את הטפה הזאת בשדה הזכוכית המגדלת וראה היטב איך התאים הלבנים מנתפלים על רגבי העפר למען הביאם אל קרבם. בשנת 1862 עשה המלומד Hoeckel נסיון אחר ביחס הענין הזה. הוא הכנים מעט indigo, לאמר עפר תכלת, תחת עור רמש. ויהי כאשר בחן אחרי כן את תאי הרמש הלבנים וימצא בקרבם, לרב תמהונו, את גרעיני הצבע. ואמנם התאים הלבנים, על דברת המלומדים Massart, Bordet, מרימים תמיד את כל רגב הנמצא על צדם ומביאים אותו מיד אל קרבם.

אפס מרבית המדות אשר מנינו עד כה אינן מסוגלות ומיוחדות רק לתאים הלבנים. כמעט כל שאר התאים החיים זכו למעלות האלה ובאופן כזה יתנהגו גם המה בתוך הגויה החיה. אולם בדבר אחד יעלו התאים הלבנים על כל בני גילם. התאים האלה, מלבד אשר ירוצו בלי הרף עם הדם אל כל ירכתי הגויה, נוסעים המה עוד מטבעם, ובעת אשר שאר התאים מתגוררים במקום מיוחד, לאמר כל מין במקום המיועד לו, שמה יחיו, יגדלו אף ימותו, — התאים הלבנים, כצוענים מלידה, נוסעים בלי הרף ממקום אל מקום. מפני קטנותם המה יכולים לעבור גם דרך כותלי העורקים. אחרי דומיה ממושכה בוחרים המה להם את אחד מחריצי הקרום ומיד יחלו להצר עליו. לאט לאט יתמשך התא הלבן ויחדר אל תוך עובי הכותל ולא יזוז משם עד אשר יצא בשלום אל העבר השני.

את הנסיעה הנפלאה הזאת ע"י כותלי כלי־הדם ראה החכם Cohnheim בפעם הראשונה בשנת 1867. אחריו ראו חכמים רבים את המחזה הזה אף ברקמות אחרות. כיום הדבר הזה נודע בשם: חזיון Stoehr.

אפס עד מעטשניקאוו לא ידעו החכמים לכַוֵן את הערך האמתי של התאים הלבנים בקיום הברואים העליונים. והנה, אחרי נסיונות רבים ואחרי רב עמל ותלאה, עלה בידי החכם הזה לבאר כמו את פרשת גדולתם ולהראות במופתים חותכים את יקרתם הנעלה. לפי נסיונות החוקר הזה, דרך התאים הלבנים להתאסף לרבבות בכל

מקום אשר הברואים הקטנים, לאמר המזיקים הרעים הממלאים את כל חללו של עולם, אחרי חדרם אל תוך הגויה, מתעתדים להרע ולהשחית. התאים הלבנים, אשר כחות טבעים שונים משכום אל המקום הזה, יתגרו בם מלחמה עזה ויצורו עליהם עד רדתם. כל אחד מן התאים הלבנים ממהר להביא אל קרבו את אחד האויבים האלה וימיתהו. וכאשר הברואים הקטנים חונים על כל יציר מבלי דרך, לכן מלחמה להם לתאים הלבנים בברואים המסוכנים האלה מיום גיח האדם מרחם אמו עד יום מותו. ובגלל זה, אף כי מספר המזיקים הקטנים אשר בכחם להוליד מחלות שונות ונוראות גדול מאד ואף כי רבים מהם יחדרו אל תוך הגויה פעם עם המים, פעם עם הנשימה ופעם עם האכל, — רעתם מגבלת וסכנתם קטנה, יען הטבע המחכמה הכינה כבר מאתמול את מלאכיה הטובים, למען הגן על הגויה החיה ולהסיר ממנה כל רע ונזק.

אפס במה כל הדברים האלה אמורים בשעה שהכל בגויה כתקונו הוא: כל חלקי הגו חזקים ובריאים והתאים הלבנים גם המה איתנים ומרובים. בתנאים טובים כאלה, היציר מתגבר על מרבית המחלות ויוצא מהם בשלום בלי פגע. אבל אוי לו ליצור אשר הרפיון כבר הרס את איתן גוו זה ימים רבים ויביא בקרבו חולשה כללית. אז יגבר האויב בנקל והמגינים התמידים, המה התאים הלבנים, לא יוכלו קום מפני מחנותיו הרעות. בגוף רפה כזה מספר התאים הלבנים קטן ודל וגם עָצְמָם איננו גדול, לכן אין ביכלתם לגרש את האויב ולהבחידו מן הגויה.

התורה החדשה והשלמה הזאת תלמדנו עוד דברים נפלאים על דבר המגינים הטבעיים האלה. התאים הלבנים, בשובם בשלום מן המערכה, יתורו אחרי עבודות מועילות אחרות. המה יקחו, למשל, את כל החמרים והרגבים המתאספים פה ושם באברים השונים ויוציאום לאט לאט אל תוך המעים, למען ישליכום אלה האחרונים החוצה. חמרי ברזל בכבד, אשר לא נמוחו כראוי, רגבי הדם ארומים בטחול, חוטי catgut, וכאלה דברים משחיתים רבים, יורמו לאט לאט מן הגויה, כי התאים הלבנים יצורו עליהם, יחלקום לרגבים דקים ואחרי כן יביאו את הדקים האלה אל קרבם.

החכם Kölliker מעיד, כי יש ביכלת התאים לפרפר רגב שיש בחלל איזו עצם ולהבחיד אותו באופן הזה משם.

אלה הנה קצות דרכי התאים הלבנים וזה פרי מעללם. ע"כ יפה אמר החכם Duclaux: התאים הלבנים המה שומרי הגויה הטבעיים; בלעדם יהיה הגוף כמו עיר פרוצה אשר לא יוכל קום נגד האויבים הרבים החונים עליו מסביב.

החשמל החדש והנמהר (TÉLÉGRAPHE) בלי חוטין.

עבודות כחות הטבע — הכחות הטבעיים לעתיד — המצאת Baudet — נמהר Marconi — מושגים חדשים — הגלים של Hertz — שווי ופרות בין הגלים החדשים ובין הגלים המאירים — הבדל בין גלי החשמל ובין הזרם המצוי — דעת Lebon, Branley על אדות רפיון הגלים — מכונת Branley — נסיונות Ducretet — בחינת בן המלכה וויקטוריא — אגודת Wireless Telegraphy C°. בלונדון — התחנות של ערי Wimereux - Douvres — אופן עבודת הנמהר

החדש — מכונת Righi — מלאכות מלומדים מומחים על האניה : Ibis -- הנסיון האחרון בין עיר Wimereux ובין כפר Sangette — תחבולות Testos — תוצאות מועילות.

רבים מכחות הטבע כבר גלו את מצפוניהם אל האדם ויהיו לו לעבדי עולם. בם בעזרתם עשה החלש הזה משטרים חדשים אין מספר וישנה כמעט את פני התבל. העבדים הנרצעים האלה, מלבד שהטיבו הרבה את מצב כל בן תמותה פה עלי אדמות ויקלו מעליו את עמל החיים, עוד עטרוהו כבוד והדר ויחסרוהו מעט מאלהים.

אפס מי יודע אם דור יבוא לא יבוז לקטנות כאלה? מי יערב לנו כי האדם, בעזר הכחות הסתומים והחתומים כיום, לא יעשה עוד גדולות ונצורות תחת השמים? הן גם עתה, עת כל באי־עולם תמה יתמהו על בינת אישים ידועים בכחות הטבע, סודות חדשים יגלו לפנינו ולעינינו אשר גם על שמעם הטוב ישתאו רבים. עוד לא הדלו כל יושבי תבל מהתפלא על ההמצאות הנפלאות של עדיסםאָן, אבי הטיליפון, וסעיתו והנה בא Baudot ויראה לפני בני־תמותה המשתאים, כי אפשר לשלח שש מהירות (דעפעשען) בפעם אחת ע"י חוט אחד. ובעת אשר כל בני־חלוף עומדים ומתפלאים על החדשה הזאת והנה בא Marconi ויראה לדרי־מטה כי יש לאל ידו לשלח מהירה בלי כל חוט.

ההמצאה האחרונה הזאת, אף כי מקרוב באה, איננו ענין בודד אשר אין לו ערך רב בחכמה הכללית. ונהפוך הוא: מושגים חדשים ונעלים בתורת החשמל יבעו מן המעין הגאמן הזה. לכן גם אמרנו לספר כמו את כל אשר עבר על בת החשמל הצעירה הזאת, טרם הרידה מעליה את צעיף העלטה ותצא לאור עולם, ולבאר פה את פרשת גדולתה.

בשנת 1887 גלה היינריך הערטץ, מלומד אשכנזי, את הסוד הנפלא בחכמת הטבע כי, כאשר הדבור או הפעמון, למשל, מולידים גלים באויר והמה יוליכו את הקול אל האזן, כן גם אפשר להוליד באויר גלי־חשמל (ondes électriques) על ידי נענועים מרובים ומהירים [מילארדים אחדים בסקונדה אחת]. כל נענוע מוליד גל ההולך וגדל מאפס (zéro) עד מדרגה שאין למעלה הימנה (maximum) ואחרי כן הוא הולך וחסר מן המדרגה הזאת עד אפס.

הגלים של הערטץ שוים במעלות רבות אל הגלים המאירים. גם המה, כקרני האור, בנפלם על שטח מלטש, יעמדו דום וישובו לאחור בדרך מיוחדה, לפי חקי המחזה המכונה reflexion; גם המה כקרני האור, בעברם מן האויר אל תוך המים, למשל, יעזבו, בתוך השני הזה, את הקו הישר אשר לפיהו הלכו עד כה וילכו בדרך אחרת מעט לפנים או לאחור... במלה אחת, הגלים יציגו את המחזה המכונה refraction.

רק בדבר אחד יפלו גלי החשמל מן הגלים המאירים: המה אינם יכולים, כמו גלי האור, להשפיע על עין איש ולהוליד בקרבה כל תמונה. אבל גם בדבר אחד יעלו הגלים של הערטץ על הגלים המאירים. הגלים הנפלאים האלה אינם יודעים כל מכשול על דרכם ובלבד שהמכשול לא יהיה עשוי ממתכת. לכן הבתים, האילנות וההרים, למשל, לא יסכו בעדם כמו בשר האבר.

אפס מיב החשמל הנוסע בגלים האלה איננו רומה לזרם האלקטרי (courant élect-rique) המצוי. תחת אשר הזרם המצוי איננו הולך בלי עזר חוט מנהל, הנה הגלים של הערטץ

מרחוקים ללכת באויר אל כל עבר מבלי כל עזר מתכתי. גם במעלה אחרת יבדלו לטובה הגלים החשמליים האלה: מרוצתם הנפלאה גדולה הרבה ממרוצת הזרם המצוי.

בהודע בקהל החכמים הסוד החדש והנפלא הזה על שדה החשמל, החלו רבים מהם לחשוב איך להשתמש בו. ובאמת, תתחתים רבים עמדו אז על דרך החכמים. מעבר מזה הראו בעליל המלומדים Branley, Le Bon כי המכשולים, אף כי אין ביכלתם לעמוד לשטן על דרך הגלים החשמלים, יעצרו כח להחלישם לאט לאט ולעשות אתם כלה אחרי כן. ומעבר מזה כבר היה מאד לכבוש את הגלים הנוסעים ולאמר להם עד פה תבואו ולא תוסיפו.

והנה את החסרון האחרון והגדול הזה, אשר בגללו לא יכלו הגלים של הערטץ לשרת לעולם, מלא Branley בשנת 1890. הוא המציא אז מכונה פשוטה ונפלאה בבת אחת. וזה טיב המכונה הזאת: קנה (tube) של כסף או של שיש, אשר חללו הוא בערך 5—.2 mm, יסתם משני עבריו ביתדות (pistons) כסף. בין היתדות האלה, במרחק 1 mm., יכניסו מעט עפר כסף. והיה אם יתנו קנה כזה בתוך עגול (circuil) אלקטרי, אז יחדל הזרם המצוי מעבור הלאה. יען ידוע כי עפר הכסף איננו מוביל את הזרם. אפס אם בשכונת קנה כזה תמצא מכונה המילדת רעמים, אז ישתנה הדבר. הזרם, אשר עפר הקנה עצרו ולא נתנו ללכת הלאה, יחל מחדש לעבור בתוך העגול והעפר יהיה כלא היה. והנה היכלת הזאת יש גם לגלים של הערטץ הנמצאים בשכונה: גם המה יכולים להשפיע על קנה כזה. הזרם, בעזרת השפעת הגלים, יוסיף ללכת לדרכו ועפר הכסף של הקנה חדל אונים הוא לעצרו עוד כמקדם. טיב ההשפעה המוזרה הזאת איננו נודע עוד היטב. אמנם המלומדים Lodge, Onesti, Arons כבר התחכמו בפתרון החידה הסתומה הזאת, אבל אין פה המקום להביא את דעותיהם המחכמות.

אבל מן העת ההיא שאלת הכבוש של גלי הערטץ נפתרה לטובה. ואז גם קם החכם Marconi — בשנת 1896 בעיר רומי — ויודיע בקהל את היכלת לעשות כבל (télégraphe) בלי חוטין.

ויהי כשמוע Ducretet את דברי Marconi ויחל מיד לשכל את ידיו למען השתמש בו. כרר׳., נסה לחבר ע״י הטיליגרף הזה רק שני חדרים מרחקים בבית עבודתו. ויהי כאשר עלה הנסיון הראשון הזה יפה מאד ויוסף לחבר את היכל הקברים (Panthéon) עם בית התפלה: Sacré-Coeur. הבנינים האלה, העומדים על שני הרים גבוהים בתוך עיר פאריז, רחוקים זה מזה — לפי קו הישר של עוף הפורח באויר — בערך שבעה קילומטר. גם תוצאות הנסיון הזה נתנו תקוה נעימה בלב המנסה. ובחדש אפריל לשנת 1898 הציג Ducretet את כל המכונית, אשר שרת בהן, לראוה במערכת החברה לתורת הפהיזיק. כל באי המערכה התחקו על שרשיהן ויתפלאו על פשטותן.

אפס בעת ובעונה אחת התאמץ Marconi לעשות נסיונות אחרים במרחק רב, אשר על תוצאותיהם חכו המלומדים מכל הארצות כאל מלקוש. בינתים לקח הענין הפלאי הזה שבי גם את לב בן המלכה האנגלית, הוא Prince de Galles, ויעש בעצמו בחינה אשר עלתה יפה מאד. הוא שלח מהירה (דעפעשע) מן שפת הים האטלנטי אל המלכה וויקטוריא אשר היתה אז באניה על הים במרחק קילומטר אחדים והיא, לרב תמהונה, קבלה לנכון את המהירה הזאת.

והנה בעת האחרונה נוסדה בעיר לונדון אגודה בשם: Wireless Télégraphy C o, למען הוציא את התועלת המעשית הלוטה בהמצאת Marconi. החברה הזאת הקימה שתי

תחנות המחברות את ארצות צרפת ואנגליה דרך לשון הים: Pas de Calais. התחנה האחת בנויה אצל עיר Dauvres, על חצי האי South Foreland והתחנה השניה נבנתה בעיר Wimereux. המראה החיצון של התחנות האלה פשוט מאד. רק תרן אחד, גבוה מאד, הקימו בקרבת התחנה וחוט אחד מאגד אותה אל התרן היחידי הזה. לכן, לולא החוט המקשר הזה, כי עתה לא עלה על לב איש כי תחנה טלגרפית היא.

וזה אופן עבודת הכבל (télégraphe) החדש הזה. נניח כי על התחנה האנגלית ירצו לשלח מ ה י ר ה אל התחנה הצרפתית. בתחנה האנגלית, המשרת מסבב את מכונת Righi והיא מילדת הגלים של הערטץ, אשר על אדותם דברנו למעלה. הגלים האלה יובלו ע"י חוט של מתכת אל התרן הגבוה העומד בשכונה. כאשר אך יגיעו הגלים אל ראש התרן אז יעברו דרך הקשת אשר בו ומשם יפוצו לכל עבר וילכו הלאה.

אולם טבע הגלים האלה מחייבת כי, בין כל הדרכים השונים אשר בם יעברו הגלים, יש דרך אחת אשר בה יארחו לחברה מרבית הגלים. הדרך הזאת היא העולה בקו המכונה: perpendiculaire אל השטח השוה (plan) של קשת התרן. ובאשר הגלים התפזרו במקום גבוה, הוא ראש התרן, לכן לא יוכלו לפגוש על דרכם מכשולים רבים, יען המכשולים המצויים אינם מתנשאים הרבה מעל הארץ. והיה כאשר יגיעו הגלים הנוסעים אל התחנה הצרפתית, אז לא יאחרו מהשפיע על מכונת Branley, אשר הזכרנו למעלה, והזרם המצוי יעבור מיד בעגול. ובאשר יש לאל יד המשרת המסבב את מכונת Righi להוליד גלים ת כ ו פ י ם או מ ר ו ח י ם, לכן גם ס ד ר ההפסקות בזרם ה ע ג ו ל ישתנה לפי מעוט או רבוי העת בין הגלים הנוסעים. והנה העגול הזה מחובר אל מכונה פשוטה ומצויה אשר בכחה לעשות ציונים על הניר בכל עת שהזרם יעבור בה. ומעתה נקל להבין כי הציונים האלה תלוים ב ס ד ר שלוח הגלים, לאמר: מתכן ה מ ה י ר ה (רעפעשע).

לפני ימים מועטים עלו מלומדים מומחים, אשר נשלחו בפקודת שר הים בלונדון, על האניה: Ibis, למען התהות על קנקן המצאת Marconi. אבל מה מאד השתאו בהוכחם לדעת כי אין כל שמץ הפריזה בתוצאות הנזכרות. בידי המלאכות הזאת עלה יפה לשלח מ ה י ר ו ת פעם אל עיר לונדון ופעם אל עיר פאריז וגם לקבל מענה נכון על האניה מן הערים האלה. הנסיון הזה הוכיח בעליל כי אפשר לאגד אניה בדרך הלוכה אל היבשה וגם לקבל עליה ידיעות מארץ נושבת.

עוד נסיון אחר עשו מנסים אחרים בין עיר Wimereux ובין כפר Sangatte. המקומות האלה מפרדים זה מזה ע"י חצי האי Gris-Nez. על פי הנסיון הזה החליטו כי אפשר לחבר שתי שפות ים גם אם ככר ארץ של 25 קילומטר מפסיק ביניהן.

כל הנסיונות האלה מראים בעליל כי ה פ ל א הזה — הוא הטלגרף בלי חוטין — יהיה עוד מעט לעולמים לדבר מצוי אשר כל הידות המשמשנה בו. וזה האות כי N. Testas כבר הודיע שרכש לו תחבולה נאמנה למען קשר בטלגרף כזה את הארץ החדשה אל אירופא הישנה. לכן, מי יודע אם הדבר הנפלא הזה לא יעטר את המאה התשע עשרה ויענד לה את נזר התפארת האחרון?

ועתה, קורא חביב, עוד מלה אחת על דבר התוצאות השמושיות אשר תוכלנה לצמוח מן הפלא הזה. התוצאות האלה, אשר כיום אך קצן נוכל לשור, רבות הנה וגדולות. כן, למשל, תוכלנה האניות, ביום מעונן או ביום סער מתחולל, עת האמצעים המצויים אינם מועילים הרבה, להשתמש בכבל החדש הזה, למען הודיע אל הנמל כי הנה בסכנה. עיר נצורה, אשר האויב חונה עליה מסביב יום ולילה, תוכל לדעת מתי יבואו אליה

עזריה מקרוב ומרחוק וכו׳, לכן תוצאות נעלות כאלה תשנינה לבטח פני דברים רבים ואולי גם את סדרי העולם ומנהגיו.

תורת ברון סעקאר או הצופים הפנימיים.

הרפאות בידי כהני עליון — ההתבוננות הכפולה של הרופאים הישנים — מצב הרפואה בימי הבינים — המגמת Bichat — תור זהב — נסיונות Claude Bernard — תקופת חדשה — השפעת המכושים (testicules) — פעולת הסרוס (castration) — הסריסים בארצות הקדם — הסריסים בדברי הימים — הסרוס אצל האשה — דעת החכמים על אדות האברים הפנימיים — הצופים הפנימיים — סוד נפלא — כלל גדול בחכמת הביאולוגיה — תורת B. Sequard — זקן מחוכם — אגדה עתיקה — צוף המכושים — נסיונות Schreiner — בחינות Poehl — גואלי התורה החדשה — ערך צוף גו הצואר corps thyroïde — צוף Pancréas — כלל גדול בתורת הרפאות — הצופים הפנימיים בימינו — אמצעים חדשים — עיקר התורה החדשה — ערך הצופים הפנימיים לעתיד.

הרפאות (médecine) היתה לבטח אחת מענפי המדע אשר לקחו שבי את לב האדם מן היום אשר הֵחֵל לחשיב ולהתבונן. ע״כ היתה החכמה הזאת בידי כהני עליון אצל כל העמים העתיקים. אמנם בעת ההיא היתה הרפואה כר נרחב לפני הקדושים האלה, למען הראות לבני תמותה המהבילים את כחם הגדול בנסים ובנפלאות, אבל, בלי ספק, גם מפני סבה אחרת, יותר נעלה, הקדישו האנשים האלה את עתותיהם לתבונה הזאת. והסבה הזאת היא כי בעזרת הרפאות התאמצו לבוא עד חקר תכונת האדם ולהתבונן על מהותו הנפלאה. לכן גם בעמנו רבים מגאונינו וגדולינו, אשר בהם ישראל יתפאר, היו, ביחוד בימי הבינים, בעת ובעונה אחת חכמים מחוכמים בדת ודין ורופאים מהוללים בעיר ובמדינה.

אפס עד העת החדשה היתה הרפאות כמעט מלאכה ואינה חכמה. ההוגים בה ידעו מעט מאד מ ג ז ר ת האדם ו מ ט ב ע אבריו השונים. המה הסתפקו ללמד לדעת, מעבר מזה, את ה מ ר א ה המיוחד אשר ילבש ה ח ל י בבואו לעַנֶה את כל בן־תמותה, ולנסות כפעם בפעם, מעבר מזה, את סגולת הצמחים, המשקים ושאר המוצָאים (produits) על המחלות השונות והמַדְוים המרובים. את תוצאות ההתבוננות הכפולה הזאת הורישו לתלמידידם אחריהם.

במצב השפל הזה עמדה ה ר פ א ו ת מאות בשנים. א ו צ ר הידיעות המועילות היה מעט הערך ודעת מ ה ו ת האדם היתה שטחית וקלה. אף בימי הבינים, עת חכמת ה נ ת ו ח החלה לזרוח על שמי הרפאות ותורת הצמחים החלה לשגשג, גם אז רק את טבע האדם בכלל ידעו מעט מזעיר, אבל סגלות מרכבת ה א ב ר י ם ה פ נ י מ י י ם נסתרו מעיני הרופאים.

לכן היה Bichat כמעט הראשון אשר ראה בעיני שכלו הזך כי, למען הבין את התכונה הטבעית של האדם, על המִתְלַמֵּד לדעת בתחלה את התכונה הטבעית של כל ה מ ס כ ו ת ה ש ו נ ו ת (tissus divers) אשר מהן נרכבו האברים. מן העת ההיא תור חדש, תור זהב, החל ברפאות. מאורות חדשים זרחו ברקיע החכמה הנעלה הזאת ויגיהו את

חשכת האפלה של הדורות המרובים. ובעקב חכמת הנתוח לא אחרה מבוא גם רעותה החביבה, היא הפיזיולוגיה. התורה האחרונה הזאת התאמצה להראות מדוע ולמה נברא אבר פלוני בגויה ואת יחוסו הרב או המך אל כל הגוף. בדרך הזאת הלכו רבים וירחיבו את דעת הרפאות.

אפס בין חכמי הפיזיולוגיה הכי נכבד הוא: Claude Bernard. הוא היה הראשון אשר הראה בנסיונותיו הנפלאים והחדשים את ערך הכבד בכלכלת הגויה, בהוכיחו בעליל כי תאֵי הכבד מכינים את הנפת (glycose) אשר, אחרי השפכו אל נחל הדם, ילך וישקה את תאֵי השרירים (muscles) ויתן להם עז ועצמה להניע את האברים.

מן העת ההיא תקופה חדשה, תקופה רבת הערך והמדע, החלה במקצוע הרפאות. היא הולידה מושג חדש, נאמן ועמוק בבת אחת, מחיי כל אבר ומערכו בגויה. היא הראתה לדעת כי, כאשר הגו לא יתקים בלי עבודת הלב או הריאה, למשל, כן גם בריאות היצור לא תוכל היות בלי עזרת כל האברים הפנימיים אשר הטבע הניחה בגויתו, יען כי חלקי הגוף אשר יש להם מטרה ידועה ומיוחדה, ישפיעו נ"כ, חוץ ממטרתם המגבלת, על יתר חלקי הגויה ואבריה השונים. כן הכירו, למשל, כי המבושים (testicules) באדם, אף כי מטרתם המיוחדה היא להכין את הזרע הדרוש לקיום המין, יכלים היטב — לפי המדע — להשפיע הרבה על ההתפתחות הטבעית של כל חלקי הגויה הנותרים. את הדבר המוזר הזה, לפי מראית עין, כבר ראו גם העמים העתיקים. גם המה ידעו היטב כי הסרוס (castration) יפעל לרעה על כל החי. אצל הבהמה יסב הסרוס תמיד שומן הבשר ורפיון כללי; הקרנים לא יתפתחו כראוי וגם שאר האברים כמן ישארו על עמדם. האמת הזאת בולטת עוד הרבה יותר אצל המין האנושי. בארצות הקדם, הסריסים המה כמו מֻכֵּי אלהים אשר קללתו רובצת בם: המה קטנים וחלשים, שדופים וצנומים. הקול החזק, מתת אלהים אצל כל איש אֱיָל, יחסר לסריסים וכאוב מארץ ישמיעו דבריהם; אף השער, המראה לרב על כח האדם ואונו הרב, חסר להם. וכמו שסגולות הגויה הטבעיות תשארנה אצלם בשפל המדרגה, כן גם יֵזָּתְרוּ כל כשרונותיהם הרוחניים במצב הילדות. אף אלה אשר יש להם איזה שאר־רוח, מעלותיהם אפילות הנה.

אמנם דברי הימים יספרו לנו כי הסרים אריסטוניקוס היה איש־חיל אשר הצביא את צבאות Ptolomée וכי הסרים Favorinus היה כביר־כח אשר העיז להתנגד אל אדרינוס, אבל המשלים האלה מעטים המה מאד, בעוד אשר סרים כמו Sporus או Photin מרובים כחול גם בדברי הימים.

גם אצל האשה סרוס אשכלי הביצים (ovaires) ישים לאט לאט שמות בכל מבנה גופה ויהרס את כל אבריה. הנערה הסריסה תחדל מהתפתח ומהתבשל כאשה. כל יתרון, כל סגלה, המיוחדים למינה, כמו יקפאו מיד וישארו על עמדם. בקומתה, בקולה, בתמונתה ובמזגה לא תבדל עוד לטובה כמו רעותיה ממין היפה. גם סרוס באשה באה בימים ישפיע לרעה. אשה כזאת תאבד מיד את קולה הערב ואת מזגה הרך; הזקן והשפם יגדלו אצלה וישוה כמעט לאיש.

המשלים המעטים האלה מראים בעליל כי גם אלה האברים שבגו אשר יש להם מטרה מיוחדת, כמו המבושים באיש ואשכלי הביצים באשה, ישפיעו עוד לטובה על כל הגויה כלה. המדע המתוקן והשלם חקר ודרש הרבה אחרי סבת הדבר הזה. אין פה המקום לספר כמו את כל העבודה הקשה אשר חכמת הרפאות העמיסה על שכמה טרם באה לתוצאה נאמנה ומספקת. אבל כיום כמעט כל החכמים כבר באו לכלל דעה

אחת כי כל האברים הפנימיים אשר בגוית היצור מ כ י נ י ם בלי הרף צוף (secrétion) מיוחד המשתפך לאט לאט אל נחל הדם. הצופים השונים המוכנים בתוך האברים הפנימיים יבואו מכל עברים אל הנחל הזה וירוצו עמו להשקות לרויה את צמאון התאים השונים.

אולם כמו ש ה ד י נ י מ א ל י ן, למשל, אחרי הספגה בהאצטומכא או במעים, תשטף בנחל הדם על עברי כל ה ת א י ם ולא תשקה לרויה כי אם תאי השרירים שבלב, עת אשר תאי השרירים האחרים לא יטעמו ממנה מאומה, כן הדבר הזה ביחס הצופים השונים המשתפכים בלי הרף אל נחל הדם. אמנם עקרי (principes) כלם נמוחים בנוזל המחיה הזה ועמו יסבו את כל ה ת א י ם ה ח י י ם, אבל כל תא חי יקח ממנו רק את העיקר המסוגל לו ולמחיתו הטבעית. את הסוד הנפלא הזה גלו כבר החכמים אחרי נסיונות רבים וכבדים. כיום הוא עיקר גדול ונכבד אשר עליו הסכימו כבר כמעט כל חכמי הביאולוגיה.

ומעתה נקל מאד להבין איך נולדה על ברכי העיקר הזה תורה חדשה, אשר רק קְצָה נראה פה, יען אחריתה עוד נעלמה מעין כל איש. החכם המהולל Brown Sequard היה הראשון אשר הורה את התורה החדשה הזאת. בחדש יוני לשנת 1889 בא החכם הזה לפני אגודת חכמי הביאולוגיה ויספר להם כדברים האלה: זקן אחד, בן ששים ושתים שנה, בלה את ימי חייו בחכמה ומדע. ויהי לעת זקנתו, כאשר החל להרגיש כי כחו יעזבהו מיום אל יום וכי גם כשרונותיו הרוחניים ירפו לאט לאט, ויקח הזקן מבושי חיה וימץ את לשדם. אחרי כן הבין את המיץ הזה באופן ידוע ויזרקהו תחת עורו, ומה מאד השתאה לראות כי גם הוא, כמו הזקן של Faust, שב מחדש לימי נעוריו: כח עלומים מלא כל בדי עורו ורוח חדש החל לפעם בקרבו.

השומעים המשתאים העלו בתחלה על לבבם את האגדה העתיקה המספרת כי Centaure Chiron שכל את ידיו לכלכל את חניכיו: Hercule, Achille במוח אריה, למען תת להם כח לבאים. אולם, אחרי התבוננות מעטה, שנו את טעמם ויחוו גם המה את דעתם כי — לפי הטבע — אין כל פלא בדבר המתמיה הזה. המבושים ישפיעו לטובה על האדם, כאשר אמרנו למעלה, לכן אות הוא כי הצוף המיוחד המוכן בם בלי הרף ילך, אחרי השפכו אל נחל הדם, להרוות את צמאון תאים ידועים, אשר בלעדי הצוף הזה חייהם אולי אינם חיים. ובכן בימי הזקנה, עת המבושים יחדלו מעבוד לפי דרכם, החסרון יוכל להמנות ע"י צוף שוה הבא מן החוץ.

הבאור המספיק הזה מתאים ג"כ עם נסיונות החכם Schreiner. הוא הוציא בשנת 1878 ח מ ר ב ד ל ח י מן המבושים ויכנהו בשם: Spermine cristallisée; החמר הזה קרוב מאד אל Pirérazine. הוא יכול, לפי בחינות Poehl, להשפיע הרבה על העצבים בכלל ולהוליד את כל המרגשות והשגונים הנעימים אשר חש בגופו הזקן של Brown Sequard.

לכן גם מצאה התורה החדשה והנפלאה הזאת גואלים רבים בין החכמים. המלומדים Schiff, Reverdin, Kocher התאמצו לברר את ערך הצוף של גו הצואר המכונה: corps thyroïde. ואף אמנם נסיונותיהם הרבים גלו חדשות ונצורות בחלקה הזאת. המה הראו בעליל את הערך הנשגב של הצוף הזה. כלם יודעים כי במחלות המכונות: crétinisme, goître וביחוד במדוה הנקרא myxoderme הצוף הזה הראה נפלאות, כי בין התרופות המרובות והישנות נגד החלאים האלה רק הצוף הזה יעצר כח להמציא מזור. באור הפלא הזה הוא פשוט. בכל המחלות האלה, הגו thyroïde אינו ממלא עוד את תפקידו כראוי ואינו מכין עוד את צופו הטבעי, לכן בבוא צוף מן החוץ, הדומה והשוה לו, אז, ורק אז, ימנה ה ח ס ר ו ן.

גם נסיונות המלומדים von Mering, Minkowski אדות צוף Pancréas גלו חדשות ונצורות במקצוע הזה. ובגלל זה כיום הוא כמעט כלל גדול בהורת הרפאות כי כל אבר פנימי, חוץ ממטרתו המיוחדה, מכין עוד צוף ידוע אשר אחרי השפכו אל נחל הדם ישפיע הרבה על תאים ידועים או על העצבים בכלל. רק הצוף אשר עבר באש או אשר נשחת ע"י מיץ העכול יאבד את הסגלה הנפלאה הזאת.

לכן בימינו אלה שכלו רופאים רבים את ידיהם לגהות מזור בעזר הצופים הפנימיים. Hammon נסה לרפא את חלשת הלב על ידי מיץ הלב. במיץ העצבים השתמשו המלומדים: Constantin Paul, Babès. הראשון רצה לרפא בו את השגעון והשני — את רפיון העצבים בכלל. הרופא Gross נתן את ליח המוח למַפֵּי המחלה המכונה: ataxie loco motrice בעוד אשר Golscheider נסה לרפא את המחלות: chlorose, anémie על ידי מוח העצמות. המלומד Grassel החל לרפא את השחפת ע"י מיץ הריאה והרופא Dreulafoy נסה לגהות את מחלת urémie ע"י מיץ הכליות.

במלים קצרות, על ברכי התורה החדשה הזאת, אשר רק מקרוב באה אל שדה הרפאות, נולדו אמצעים חדשים אשר לא שערום הרופאים הישנים. אמנם רבים מן האמצעים האלה לעמת שבאו כן הלכו וכל נתיב לא האירו אחריהם עד כה, אבל עיקר התורה הזאת שם כבר בסלע קנו וכל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותו ממקומו ומלבד אשר, למשל, צוף הגו thyroïde היה למקור לא אכזב במחלות הנזכרות למעלה ומיץ אשכלי הביצים יחשב למעין ישועה במדוים ידועים אצל הנשים, הנה התורה החדשה הזאת האירה כבר חשכות גדולות. מחלות רבות אשר סבתן היתה חתולה בערפל ימים רבים, היו עתה למדוים מובנים ופשוטים. יען נודע כיום כי המחלות האלה באות תמיד בעקבות חלי אבר פנימי ידוע אשר, בחדלו מהכין את הצוף המיוחד לו, יהרס את הכלכלה הטבעית ויחסר את המאכל הרצוי לתאים ידועים.

לכן, כאשר יעלה בידי המנסים לגלות את הצוף האמתי, אשר כל אבר ואבר פנימי מכין למען הכלכלה הכללית של כל הגויה, אז יעלה לבטח בידם לרפא ג"כ את המחלות הבאות בעקבות חלי האברים האלה, אחרי כי נקל מאד יהיה להכין בחוץ את הצוף החסר ולהביאהו אל הגויה החולה.

ה„בן האֹבד".

(ציור).

אמו היתה אשה אלמנה מקרמת דנא, שגדלה ופרנסה את בניה ברוח גם בצער משתי פרנסותיה הרחוקות זו מזו כרחוק ימינה משמאלה. בימינה מדדה בד לבן ל„עֵרלים" ובשמאלה מכרה זפת לעגליות. ובשביל שאת הבד מכרה באהל נטוי בשוק העיר ואת הזפת בחלק ביתה שהיה לה בשותפות עם גיסה זאב הקצב וירא־שמים יחד, עליה היה לרוץ תמיד מהתם להכא ומהכא להתם, להשגיח על הילדים, על הרחצה ובבית המבשלת כ„אשת חיל" הגונה — התרגלה כל כך לצעוק עד שנרחה קולה הטבעי כלו מפני צעקותיה, וגם דבריה בניחותא נשמעו תמיד בסגנון צעקני. — בעצם היתה אשה טובה וגם שמנה מעט. לחייה היו תמיד ארומות ועיניה עיני התכלת רצות. הסינר הלבן לא מש ממנה לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, רק מטפחות ראשה לבשה חליפות. היא בעצמה לא הקפידה כל כך על האכל ותאכל על הרוב ארוחת הצהרים בערב; אבל פטום בניה היה עיקר גדול בחייה, ובשלא רצו לאכול אנסה אותם בכל מיני פתויים וגם בהבאות ממש.

ואלה המה בניה כסדרם:

לוי יצחק הוא הבכור, קטן הקומה וטפש לכשירצה. לכאורה הוא רק מוזג משקאות בצנעה ומפרנס את עצמו מזה ביושר. ובשעה שאין הבאים רבים, הוא מחזר עליהם בשני בקבוקים מלאים, התחובים באמתחת בגדיו, כדי להקל להם „שכר הליכה". הוא זה כמה בעל אשה יפה פתיה מוזגת את הכוסות בנוסח נפשי אחד לכל עובר ושב. והיה אם יחצוף אחד לשלוח אליה יד בתוך כדי שתיה, גם שחוק מעט לא יעלה על שפתיה הפתוחות. בסתר־נפשה אינה מבינה כלל מדוע נוהגים בה כך. ללוי יצחק זה קרה פעם אחת אסון, ששכח וחתם שמו ביום השבת בבית הפקודות, ומאז גזר עליו מרא דאתריה שיהיה ל„בעל השובה", כלומר: לצום מדי ערב שבת בשבתו ולהלקה במלקות בכל „יום כפור קטן". הוא בעצמו הוסיף מדיליה לדקדק מאד ב„דנים לשבת" ולקדש מעתה תמיד על היין ולא על החלות כמו שהיה נוהג קודם החטא...

משנהו אליהו, בעל שער וגדול פי שנים מאחיו הבכור. הוא נשוא אשה מכוערת מאד ועוסק בממכר התבואות כנהוג. בשעת הפנאי הוא „ירא שמים" גדול ואעפ"י ש„עם הארץ" גמור הוא הרי הוא נחשב ל„קהל חסידים" אחד. שייכותו אליהם היא בבחינת בעל התוף במשפחת ה„כלי־זמר"; ובשעת המחלוקת עם חסידים אחרים היה הוא המכה הראשי בידיו העבות.

אחריו באה צירל הנשאת. גם בבגרותה כבר היתה כחושה מאד ועיניה רכות. אבל בעלה משה'ל היושב על שלחן חותנתו וגר בחדר הקטן הסמוך להחדר הגדול, הוא מחבבה יותר מגופו וטובה היא לו מעשר „יפהפיות". בשעת הפנאי היה עוסק

בבנין בתים מנייר. שוו לפניכם בתים ממש עם גגים וחלונות, מעלות ומורדות, גם ארבת העשן ועוד. בלילה היה מדליק נר קטן בבתים פנימה והאור חדר מבעד החלונות של זכוכית כבבתים ממש. הדבר הנפלא הזה היה מפורסם בכל העיר. תמיד השכימו והעריבו אנשים לראות בעינם את „פלאי הפלאים"; אבל לאסונם מצאו לרוב את דלת חדרו סגורה...

אחריה באו ה„נערות", כלומר מרים הקטנה, מעט חולנית וחלושה בעלת־חן, והבכורה הימנה צפורה היפה או „ארונית" סתם. מרים היתה ממונה על ממכר הזפת ועל עסקי הבית ויד ושם לה גם בבית המבשלות; וצפורה לא התערבה במאומה ותשב בודדה כל הימים מבלי מעשה או מחשבה למעשה.

יפיה היה כל כך רך וצנוע עד ששום אדם לא הרהיב לעבוד בה עבודה, והדבר היה מובן מעצמו שהיא „ארונית". עליה רק לשבת על החלון או להשען על כרעי המשענה — דבר לא חסר לה וכל רצונה נעשה, אבל כליון־נפשה הציק לה בלי יודעים והוסיף לה לוית חן לוקחת נפשות. כשעמדה בקומתה הזקופה והניעה במקלעות שערותיה השחורות והפתוחות לשני עברי פניה הכהים וארוכים מעט, אז לא יכול כל איש לעמוד בפניה. לעפעפיה הרכות היה מין צניעות מלבבת וידיה הזכות — אין כמהן ליופי. היא לא שחקה ולא הצהילה פניה, אדרבא, מעין עוצב רחף עליה תמיד. בין הערבים בישבה בודדה על יד החלון היה עצבונה מעין רחמי־אם. היא לא ידעה מה לה, אבל יפיה דרש את תפקידו.

ובין שני הנערות בא עיקר אותו הבית: הֶשֶׁה העלוי, עלוי ממש בעל זכרון ובעל השגה גם יחד. אמו נשאה אותו על כפיה, דודו זאב, הקצב והירא שמים, חפץ לקחת את היתום בעד בתו היחידה העורת מעט וישלם בעדו „שכר למוד". והשה למד עם יוסף בן הרב אצל „חריף העיר", ציירו לעצמכם: עם יוסף בן הרב דעיר למד השה בן האלמנה! ויש שהיו אומרים, שהשה למדן יותר גדול מיוסף שגם הוא למדן גדול.

ו„חריף העיר" שמפיו היו לומדים היה גם טפש גדול ומתבודד בעליתו רובא דיומא. מתחת העליה היתה חנותו ששם מכרה בתו תאנים וצמוקים ושאר פירות יבשים ותחת החנות במעמקי הארמה הלחה ה„חדר" בכבודו ובעצמו. ולפי שמן הקבר הזה היתה מעלה ישרה למקום הצמוקים והתאנים והמורה עוסק בעליתו ביחודים, היו הבחורים הבודדים נוהגים לגנוב מעט כסף מאת הוריהם ולעלות את המעלה כדי להחליפם באיתם הדברים המתוקים מדודים ושקולים מאת ה„יד הנחמדה" — אסתר היתה בעלת אותה היד הנחמדה, הבת הבכירה של המורה ועקרת ביתו, מפני שהאם שכחה פעם אחת ותמת, ואשה אחרת לא באה אחריה כנהוג.

אסתר היתה גם יפה מעט, אבל שניה העליונות היו גדולות יותר מעט ובשחקה התגלו ולקחו חנה. בכ"ז קבלו הבחורים הצעירים „נחת רוח" הימנה והיו מושכים אותה באזניה בחבה.

וכשנודע הדבר ל„בעלי הבתים" היה ארבעה שבועות רצופות „חלול השם" גדול. התלמידים יצאו מרשות החריף והצמוקים לרשות אחר. החריף בעצמו אנוס היה לרדת מ„יחוריו" בעליתו אל החנות ממש ולעזור לאסתר בפרנסת הבית, ויוסף והשה נתפטרו מעול ה„חדר" לגמרי. והתחילו ללמוד בבית המדרש, פעם בתורת חבר ופעם כ„עוקרי הרים" המנגחים זה את זה בהלכה.

כאמור, היו להשה כשרונות, אבל לא היה מתמיד כיוסף בן הרב וגם היה רמאי מעט בלמודו, כלומר אוחז את העינים ע"י תגבורת השגתו. ויהי כאשר גברה עליו יד יוסף ויחל לעלות עליו בלמדנותו, חלש דעתיה דהשה והלך ונעשה משכיל. לו היה הכל מותר מה שלבחורים אחרים היה אסור, באשר אמו נתנה אותו להגות גם בספרים חצונים שלא ידעתם כל עיקר; וע"כ השתמש בהתר זה לעלות על חבריו.

והשה נעשה למשכיל ול„בעל לשון" גדול. זאת ידעו מעתה כולי עלמא שאין ערוך למליצותיו ושבזה כחו גדול.

לאסונו לא היה מהיר בכתיבה וכתב ידו היה מכוער מאד. האותיות היו מגושמות ועקומות, הטורים לא היו ישרים וההפסק בין מלה למלה לא היה יותר מבין אות לאות. גם הוא בעצמו לא היה יכול לראות את כתב ידו המכוער וקשה היתה עליו מלאכת הכתב בעת אשר „עשתונותיו היו כמעין המתגבר וכגלי הים דא לדא נקשין" (לשונו ממש). וכיון שראה שהדבר כך הוא החל להשתמש באחרים, כלומר קבץ לו בחורים קטנים מ„פרחי המשכילים", שישבו מדי צהרים בצהרים בחדר הגדול לאמו והמה כותבים מליצותיו מה שהיה אומר להם בעל פה.

ויהירות גדולה היה מרגיש בעת שהיה מוליד את „הגיגיו". את בגדו העליון היה מסיר, את כובעו דחק אל הצד, שתי ידיו שם באמתחתו והוא צועד עקב בצד אגודל ואומר בקול רם: בכריה איש המכים מפקידה לפקידה כן חתי על השמים ועל כל צבאם. ריחי, רוחי רמות מלה ונפשי עיפה כתנין במדבר מבין עפאים יתן קול — אראלים, אראלים, התקבצו מארבע רוחות השמים וקראו עלי מספר כתנים, למה רגשו רגשותי והגיתי ידתו ריק...

וצפורה שחקה בראשונה על צלצול המלים הריקות האלה אשר גם פירושן לא תבין — אבל לאט לאט התרגלה את ה„מליצית" ואת הכותבים התמימים, שבחילו ורחימו היו בולעים כל הגה היוצא מפי השה שהיה בעיניהם כמלאך אלהים.

ושם בין הכותבים גם שמחה היתום, נער רך ויפה ויתום. אמו מתה שלשה ימים אחרי לדתה אותו וישא אביו ישעיה את אחותה הצעירה, תמה וטובת לב. עד שנת השתים עשרה לא ידע שמחה כלל שהוא יתום והיה קורא לדודתו אם והיא חנכה אותו ברחמי אם. אבל כשהתחיל להניח תפילין שנה תמימה קודם הזמן הרגיל ונודע לו שיתום הוא, התחיל להתקוטט באמו חורגתו והיה מפורסם בכל העיר ע"י ריביו עמה. וכל כך התרגל בזה ודחק את עצמו בצעריו אלה עד ששחפת נולדה בו שנתנה לפניו הזכים מעין חן.

צפורה עמדה תמיד על גבו בעת שהיה כותב על הנייר, וברבות הימים התחילה להרגיש שאוהבת היא את שמחה. הדבר לא היה ברור לה כל כך, אבל בעומקא דנפשה היתה אוהבת אותו, ומאותה שעה שנגע ראשי בה בעמדה מאחוריו חשקה גם נפשו בה לפי דרכו ויבוא ל„שעות המליצה" בלב שמח ובעינים מושכלות.

„שכר מרחה" של כותבי המליצות האלה היתה הרשות שנתנה להם מהשה להעתיק מליצותיו גם בעד עצמם. המה חזרו על הדברים בעל פה ובעזרת איזה פרשיות מתנ"ך ואיזה „חתיכות של דקדוק" שסגלו להם מהשה נעשו גם המה ל„מליצים אבירים" ולבעלי לשון והשה לא היה בזה יחידי... ואותו דבר היטב חרה לו.

ובתוך כך גברה ה„השכלה" מעט בלבות בני הנעורים ויחלו להתגעגע לעזוב את ה„מבואות האפלות" ולברוח למקום חכמה. אותו דבר לא היה ברור להם כל כך,

אבל כלם אמרו לעצמם: נחוץ הדבר שנברח כדי להשתלם בלמודים... ואותן האמירות אגדו את כלם ללב אחד ורצון אחד. ככה התאספו בצנעה, יעצו עצות ויבקשו תחבולות להקים זממי לבם, עד שבאו לידי גמר שטוב הדבר לשלוח אחד לפניהם למען יראה מה זה למודים ואיככה עושים את הדבר? והיה כאשר יישר הדרך לפניהם ילכו כלם אחריו.

מובן מעצמו שהנבחר היה השה.

והשה היה שמח וטוב לב על המקרה הגדול הזה בחייו ובהתלהבות גדולה היה מדבר על „מלחמת האור עם החשך, הדעת עם האפל" — גם הצעירים היו מכינים א"ע למלחמה, כלומר להספיק להשה הוצאות הדרך.

והגנבות מתחילות בכלי כסף. משכיל זה גונב מזלג וזה כוס או סכין, זה הדס של מצוה וזה „שמורות" ממש. ובלילה אחד נאסף הכל והושם בשק קטן שכרכו על צוארי השה.

באמצע הקיץ היה הדבר במלא הירח. הלילה היה יפה והעמקים עוד עוטפים בר. רוח צח ינשב וימלא את העפאים באותה שירת הליל הטהורה הבאה הרחק מאדם העיר. שם בפנים העיר אבותיהם „בני יושבי חשך" יושבים ביראתם וקוראים „קריאת שמע" שלפני המטה ובין הד העמקים עומדים הבנים ונפשותיהם נשואות למרחוק...

השה שמשכמו ומעלה הוא גבוה מהם, עומד באמצע עם שקו על צוארו וראש הבחורים מרגיש את קדושת השעה ומדבר אליו בשם חבריו כהאי לישנא: אתה הולך לפנינו להורות לנו את הדרך בו ישכון אור.... חזק ואמץ והיה לנו לעינים... למה נשב בין חשוכים מורדי אור? קומו לעבודת הדעת וההשכלה בת השמים...

והשה עונה לעומתו: ידעתי את מלאכותי... בקדוח אש המסים כן לבי בי יבער בראותי אפלה מנדח... היו שלום... חזקו ואמצו ואל יפול לבבכם... אנכי אקריב את נפשי על מזבח הדעת ... הה! לבי בי מתפוצץ לרסיסים בראותי אבדן עמנו... בקדוח אש המסים...

נשיקות ארוכות. שמחה בוכה מאין הפוגות. והירח מאיר מלמעלה ומביט למטה באיזה צחוק עצוב, כן גם יעשו כוכבי השרת.

וממחרת היום היה רעש גדול בכל העיר דובבא — מקום המאורע —; בשני בתי הכנסיות ובעשר החנויות מתרעשים וצועקים, האבות מכים את הבנים והבנים צועקים. „ההשכלה" מקוללת בפי אנשים ונשים והאלמנה עצמה בוכיה גם צועקת בבית הרב: הבה לי את בני! בנך באשמו.

— מיום הוסד הארץ לא נשמע כדבר הזה שעלוי יברח להשתלם בלמודים — יום של משיח בא — כולם ישתמדו בעוה"ר — האבות אשמים — הרב הוא אשם — נתפלל לאבינו שבשמים — נבך, נבך, נבך — יהודים עשו תשובה — נלחם מלחמת השם עד ערקתא דמסאני — אלי אלי למה תעזבנו? — רבונו של עולם, חום ורחם עלינו — למה יאמרו הגוים? —

קולות כאלה היו נשמעים בערבוביא משך שבועים, ואח"כ — נשתנה הדבר. המפחדים „מיומו של משיח" התחילו לאמר לעצמם שסוף כל סוף הכל לטובה... השה זה ישתלם בלמודים במדינת הים עד שיעשה ד"ר, אח"כ יבוא אל עיר מולדתו מסובל בכסף ובזהב, בסוסים דוהרים יבוא לכאן כמו שעושים ד"רי מעלה כך ויחלק לכולם מהגות כיד המלך. השה בעצמו הוא קרוב למלכות... הן אמנם הוא מגולח; אבל מה בכך, הוא טרפה ואגורתו כשרה...

ובטרם נעשה השה קרוב למלכות נאלם דומיה ולא הודיע לרעיו לא דבר ולא חצי דבר.

בעיקר הדבר לא נסע כלל למדינת הים רק לאחת מערי בסרביין. את כלי הכסף כבר המיר בכסף ממש ואת הכסף ממש פזר בהתר ובאיסור בזמן קצר — אח"כ נעשה מורה לשפת עבר באיזה כפר, ויהי בחמדו את שפחת הבית, שבאמת היתה ראויה לכך, הכה אותו בעל ביתו ויגרש אותו מעל שלחנו. בקישינוב הבירה לא מצא תלמידים ויהי כאשר תקף עליו רעבונו התחיל לדרוך יין ברגליו ומלחמת „האור עם האופל" שכח לגמרי.

רעיו שבדוֹבבא לא ידעו מזה, אבל כיון שעברו ימים וחדשים וממנו לא נשמע דבר החלו להתיאש הימנו. ובדיעבד בחרו את הדבר לשדך את עצמם בכלות עם נדן הגון. וכדי לקיים „מצות השכלה" בפירוש התנו לראות את הכלה קודם האירוסין; והמהדרים מן המהדרים דברו עמהן איזה דברים ממש ויהי הדבר למאורע גדול...

רק שמחה לא „שדך את עצמו", כי לבו עגב על צפורה. וגם צפורה גופא חלתה מעט מעת שנתפרדה החבילה. אח"כ נפלה בקדחת אמתית ובעלות חומה למעלת הארבעים התחילה לצעוק בקול רם: בקדוח אש המסים בן לבי בי יבער וכו'. שערו בנפשכם, היא הנערה העבריה שאינה יודעת גם מלה משפת עבר כנהוג, היא אומרת פסוקים ושברי פסוקים בעל פה...

מובן מאליו שהדבר היה „דבוק" רחמנא ליצלן. והרב כהרבי עשו לה השבעות כנהוג, כרכו סכין בעלים ישנים מספר רזיאל המלאך והניחו אותו מתחת לכרה, גם מרק נתנו לה לשתות ששמה מחקו אותות השמן וכל כת דיליה.

הקדחת והדבוק חלפו בע"ה, אבל צפורה לא שבה לאיתנה כראוי. רוחה נשאר כהה ותמיד ישבה על רגליה מבלי דבר ועשה דבר. בשמחה תחשוב, ואינה רואה אותו מיום חרל להעתיק בכתב מליצות אחיה שבעל פה.

עצובה חולנית היא, נפש אבדה את תפקידה.

ובאחד הימים, אחרי שהשתקע הדבר לגמרי, שב ה„בן-האובר" לעירו, והעיר נבוכה...

הוא לא בא במרכבה רתומה לסוסים דוהרים, בלא כסף וזהב ובלא תעודת ד"ר — רק איזה פאות קצרות הביא אתו, כובע ענול נטוי על הצד ואיזה „קצור" בעליונים. בכלל שמן מעט ב„ברכי הים" וגם שפמו החל לבצבץ.

והוא אינו בא אל בית הכנסת, אינו נראה למכיריו שמלפנים ויושב בית הוא כל הימים.

ואיזה ממכיריו מתעתדים לבוא אליו, לחקור ולדרוש ממנו על אדות כל המאורעות שלו בשדה הלמודים...

והנה הם באים, גם שמחה בתוכם, וכולם באים הביתה אליו במתבישים, ועיניהם נטויות לקרקע הבית.

צפורה יושבת על המשענה ומשתוממת למראה הבאים — השה לא ידבר דבר... רק לפתע ישמיע מלה הקשה „נימשבו!".

המלה הרוסית הזאת עשתה רושם על הבאים: אם כן — המה חושבים לנפשם — הוא כבר מדבר בלשונם... ואיזו „יראת הרוממות" כבר באה בלבבם.

והשה יושב כמו „על גחלים"... הוא מתביש ומלא חימה... אינו יכול להושיע לעצמו... הוא קם מעל כסאו ולוקח את כנורו מעל הקיר — בברכי הים למד גם לפרוט

מעט על הכנור, כל החכמות למד שם — ויחל לפרוט מעט, בקול דומה לדבור איזה רב בלשון שפחתו, הכל מקוטע ומגומגם.

לפתע בערה חמתו בו וירם את הקשת על הבחורים העומדים משתוממים כמו להכותם: צאו מכאן שקצים! למה באתם אלי?

ובגעת הקשת על ראש שמחה, קפצה צפורה מעל המטה — היא כבר רעדה בנפשה כל רגעי עמדם והכל סער בקרבה משכבר הימים... — בשחוק מהול בבכי שכיח אצל חולי העצבים חבקה צוארי שמחה ותקרא: אתה הנך בני, בני האובד...

שנים עברו...

שמחה כבר מת בחולי השחפת. צפורה כחולת־רוח יושבת שוממה. והשה המכונה ה„בן־האובד" מעתה כבר נשא בת דודו הקצב וירא שמים, והוא גם הוא ירא שמים במקצת. את הלמודים והמליצות, ההשכלה יחד עם „קרוח אש המסים" כבר שכח והנהו סוחר בתבואה ממש כהוגן, נוסע לימות השוקים, מרמה ומוכר וכו'. בתוך כך חבר הוא לחברי ש"ס ולשונו ממללת רברבן בכל בין מנחה למערב. בתוך כך אינו רואה חיים טובים עם אשתו המכוערה, גם אינו מקדש על היין שהחל למאסו מיום בצקו רגליו ע"י הדריכה — זהי שאריתו מימי קדם...

רק יי"ש מעט הוא שותה לעתים פנויות, באיזה בין הערבים. לא בכונה, רק עפ"י מקרה כשאחיו לוי יצחק אינו בביתו הוא הולך לשם ע"מ למזוג לו את כוסו מגיסתו היפה, לא בכונה, רק עפ"י מקרה הוא שולח אליה יד; אבל היא אינה יודעת למה הוא עישה לה כך?

עוד אחת: כשמריבים עמו בהקלויז ע"י איזה „עליה" ודכותיה, אז קוראים לו כנויו בפניו לאמר: „בן־האובד".

ברלין. מיכה יוסף ברדיטצבסקי.

לודוויג באמברגר.

במית ה„נאמן" הזה אבד ליהודים אחד משרידי האנשים הגדולים והמצוינים באשכנז. בכשרונותיו הנפלאים ובעמדתו הגבוהה בעניני המדינה היה למו לכבוד ולתפארת. דברי ימיו ומפעליו בכלל תיחקו בעתונים האשכנזים; ואנחנו לרגל המלאכה אשר לפנינו, נעביר פה רק את פעליו אשר פעל בדברים הנוגעים ליהודים, כאחיהם ובן דתם.

באמברגר נולד בעיר מגנצא למשפחה עתיקה ונכבדה בקהל עדתה, ובחבלי אהבה היה קשור תמיד לעירו ולמשפחתו. אמו הזקנה ממשפחת בישאפסהיים היתה דגולה מבנות גילה ברוחה הכביר השואף שלטון ובחכמה לבבה לדעת ולשפוט במגנצא עירה הקטנה על הסבות המרחפות על העיר פאריז... ובאמברגר, ככל האנשים בעלי נפש, התפעל תמיד מרוחה העז ומדעתה המצוינת, וייקר מאד את הפעולות לטובה אשר פעלו עליו בני משפחתו עם אמו הזקנה בכלל. ובכבוד והדר זכר את פתגמיהם המחוכמים וכללי החיים, אשר נשאו על שפתותיהם, כללי החיים המלאים תקוות ומגמות, הדרושים לכל איש חרוץ ורב פעלים.

עד כמה יקרו בעיניו נכבדו הפתגמים האלה די להזכיר, כי חפצו היה להביא זכרון בספר כל הפתגמים והמשלים והשנינות, אשר שמע מפי משפחתו ומפי אנשי מגנצא, עיר מולדתו, להראות את המרגליות הטובות ופניני המוסר ודרך הארץ, הצפונות בהם... אבל, לדאבון לב, לא הוציא חפצו זה לאור.

שנים רבות ישב באמברגר מחוץ לארצו, אך רוחו ונפשו היו נתונים לארצו ולבניה. ואך יצא יצאה „אחדות אשכנז", משאת נפשו בהקיץ ובחלום, לאור, שב אליה ויקדש את כל כחות נפשו הגדולה לעבוד את ארצו, ארץ אשכנז ולשמור עליה מכל משמר, ויהי צלה על יד ימינה בכל הליכותיה המדיניות, אשר הלכה בהן...

עיני לודוויג באמברגר הביטו תמיד למרחוק, כן בעניני החיים וכן בעניני המדינה... כשרון סופרים שבו העלהו עוד בימי חרפו על במת הספרות ויעש בה חיל עד יומו האחרון, ו„היהודי המגנצי" כתב אשכנזית כסופר מומחה ומנוסה. הגיונו שנון וחד כחרב פיפיות, ושפתו על פי רוב קלה ונוחה, גם כתב צרפתית כאחד חכמי האקאדימיא הפאריזית... וכן מושלה לו לשונו לדבר וידו לכתוב אנגלית ככל העולה על רוחו. ויהי כבן בית, בקי ויודע ספריות עמי אירופא המשכילים, אשר על כן נסב ורחב חוג השקפתו, ויהי בדעותיו לאזרח כל הארץ. ובכל זאת לא חסרה בעבור זאת אהבתו לארץ מולדתו אף כמלא נימא.

בעניני המדינה נמשך ל. ב. שנים רבות אחרי ביסמארק ויט לחפצו. ובכל זאת לא נמלט מתלונות, אשר הלינו באשכנז על בעלי המפלגה הליברלית, שעליה נמנה גם באמברגר, זה עשרים שנה. ואזניו שמעו תמיד קול קורא מאחריו, כי הוא בן התערובות (Sujet mixte). גם עזי הפנים שבדור, עדת האנטישמיים, התנפלו עליו וישליכו עליו שקוצים, כי הלא הוא נולד יהודי, גם לא הפיר בריתו, ושני התחטאים האלה דים

לעורר עליו חמת החושבים האלה ולהתאונן עליו, כי הוא שכיר חברת „כל ישראל" לשפוך את רוחה על הפרלמנט האשכנזי ועל חקיו ומשפטיו, ויקראו אחריו מלא, כי הוא כאיש יהודי שחציו צרפתי ושקבל תערובית השכלה מעמים שונים, לא יוכל להיות אשכנזי גמור ועל כן הוא מסוכן מאד לאשכנזים ולארץ מולדתם.

בהסופר הנעלה ברתולד אייערבאך ויתר אנשי המופת ביהודי אשכנז, אשר בלב דוי ונפש מרה הביטו על הרוח המשחית, רוח האנטישמיים שפרץ באשכנז וישם לאַל את כל תקותם וחזיוני לבם הטובים אשר חזו לרגל חפש הדתות, ויחדלו לקחת חלק בחיים הבוללים של ארצם האהובה להם, כן מרה גם נפש האדם הגדול הזה, שבתה שמחתו מאז ראה ונתן אל לב, כי זיקי השנאה לעם ישראל, הלוהטים באשכנז זה מאות בשנים, ואשר דמה בנפשו כי כבר הלכו הלוך וכבה, לא עממו גם עתה, ורק דרוש להם גבור חיל, אשר ינצח עליהם ואז יבערו וילהטו עד היסוד את כל אשר ימצאו בדרך, והשחיתו כל חלקה טובה וכל נטיעה נחמדה, אשר נטעו נוטעי ההשכלה במאה התשע עשרה המהוללה...

היו ימים אשר גם נסיך הברזל ביסמארק, אשר עינו היתה צרה לפזר תהלות לאיש, אף כי ליהודי, הלל את באמבערגר, כי הוא אהב ארצו ומולדתו ודורש טובת אשכנז בכל לבו ונפשו... אף כי היה באמבערגר מבני המפלגה החפשית ורוחו נטה לממשלת־עם מאז מעולם, ודעתו והשקפתו על עניני המדינה הפנימים היו שונות מדעת נסיך הברזל.

כבר מודעת זאת, כי בשנת השבעים היה באמבערגר אחד מעוזרי הנסיך ביסמארק להפר עצת ממשלת הקן, שרפצה להיות בודדה במועדיה. כמו בשנה ההיא בוורסייל, כן אחרי כן בברלין, וארצין ובפרידריכסרוהע היה היה באמבערגר לא אחת מרואי פני נסיך הברזל, והנסיך התענג בחברת היהודי המדיני והסופר טוב־הטעם, אף כי באמבערגר לא מנע בתוך הכו את מערכי לבו השונים ממערכי לב ביסמארק.

גם בספרו אשר כתב על אדות: „מחשבות ביסמארק וזכרונותיו" הגיד ולא כחד את הכבוד הגדול, אשר לבו ירחש להאדם הגדול, אביר האנשים המדיניים בשנות המאה הזאת. אבל גם שם הגיד הגות לבבו בלי משא פנים ונטיה לאחת המפלגות, ואחד ממשפטיו היה: כי ביסמארק לא היה אנטישמי, רק איש מדיני, מכף רגלו ועד קדקדו, גם בשאלת היהודים.

כמו כל האנשים הגדולים, אנשי השם כלאסקער, רפאל קיש, יאקאבי, לודוויג לעווע ויתר המדיניים החפשים בדעותיהם, כן היה באמבערגר: לא הסתיר את יהדותו ולא התנכר אליה... ובכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, בכל תקף סגנונו הנמרץ והשנון ערך מלחמת סופרים על כל אשר זדה לדבר תועה על אחיו ולנגוע בזכותם המדינית. בשנות השמונים, בעת אשר התגעשו האנטישמיים כים נגרש, הוציא באמבערגר לאור את ספרו הנשא והנעלה: „אשכנז והיהדות", בו הראה השתיתם הגדולה בענינים רבים המביאה תועלת לשניהם יחד.

בעת ההיא חרץ היינריך פאן טרייטשקע משפטו הקשה על יהודי אשכנז בספריו השנתיים (Preussische Jahrbücher), וכרגע התאזר באמבערגר עז ויהרוס את דעותיו הכוזבות של טרייטשקע במאמר ערוך בספר החדשי: „Unser Zeit" היו"ל בלייפציג שנת 1880, חוברת ב', ואחרי כן יצא מאמרו ההוא בחוברת מיוחדת. בו נראה כמו בראי מלטש רוחו הנשגב של באמבערגר והשקפותיו הצרופות על עניני העמים ושאלות החיים.

בראשית דבריו הוא אומר, כי התנועה הנמרצה והשנאה הישנה, שהתחוללה זה

מחדש באשכנז על היהודים, איננה נובעת מעמק לב העם, טבעו והשקפותיו, אך ספירות ידועות המציאו את השנאה, באופן מלאכותי, מסבות שונות, מהן שכבר גלויות וידועות ומהן אשר לע"ע הן חבושות בטמון.

אחרי כן ישים פניו אל טרייטשקע ויקרע מעליו מסוה שופט תמים, שופט חפשי מנטית לבו... ויוכיחהו, כי אחרי צאת לאור מאמרו המעטה קלון על ישראל, התפארו בו הקנאים, מורדי האור וראשי בני בריוני, באמרם כי טרייטשקע להם הוא. ואשר על כן בצדק יחסדוהו היהודים, כי עורר ריבות להיות לבר סמכא לאלה בני הבליעל, אשר מכתבי פלסתר וגדופים הם אומנותם לעשות בהם עושר, ויתן חומר בידם לטפול על היהודים עלילות שוא ותואנות כזב, ככל אשר ישים חפצם הנתעב בפיהם, אחרי כי יש להם על מי שיסמכו.

טרייטשקע — כן יאמר באמברגר — חרץ משפטו הנם: „כי היהודים הם אסון לאשכנז", אבל תחת להראות זאת באותות ובמופתים, כיאות לסופר דברי הימים, ינהום על היהודים בזעם לשונו ולא יאבה, או לא יוכל, לחקור ולבחון את סבות האסון שהוא אומר, ולהביא עצה איך להסיר את הסבות האלה בתחבלות שונות ולשים את העקוב למישור, כיאות ליושב ודורש בקתדרא.

כסופר דברי הימים נאמן, היה עליו תחלה להתבונן ולחקור כמה תחול עוד באשכנז קללת המסורה הרעה, שנשרשה בה מימים ראשונים, ימים שהחשך וקנאת הדת שלטו בה לרע להם וליהודים.

כיודע בינה לעתים וכאיש ישר היתה עליו החובה להוכיח על פניהם את עון אלה המוצאים טרף להם בהעירם בהמון העם את החיה הרעה הנרדמה בו ולהעיד בהם לבל יוציאו משפטים מעקלים חדשים להצדיק את השנאה הנושנה, אשר כבר אבד עליה כלח... עליו היה להזכירם, כי נהפוך הוא: ריב הדת ושנאת אחים השחיתו את אשכנז ויכלו לשדה ומוח עצמותיה זה מאות בשנים, ולא נתנו לה להשתכלל ולחיות חיי מדינה כיתר שכניה, העמים הגדולים.

אשר על כן יוכיח באמברגר, כי טרייטשקע השופט רמים, הנושא משפטו על גוי ואדם, בעצמו איננו נקי משנאה קדומה, נחלת דורות ראשונים, ובמקום אשר חפץ יחפץ להיות רופא, נגלה פתאם כי חולה הוא; בעורו ובבשרו, בחלבו ודמו נקלטה הרעה המשובשת להביט על היהודים כמו על „גרים וזרים לארץ אשכנז"... מאז מעולם היו ויהיו אנשים, אשר באש קנאתם לרעיון לבם החביב להם, ישגו ויאמינו כי ירום ונשא וגבה יתר אם ישימו לאַל את הרעיון החביב ללב אחרים... והרוח הלאומי הוא עלול יותר להתשוקה המוזרה והשגיאה הגדולה הזאת. הלאומי קצר הראות ידמה בנפשו, כי בהתפרץ שנאתו ללאום אחר תגדל בזאת אהבתו לעם מחצבתו... ומהשנאה לעם אחר. אשר מחוץ לגבול ארצו ישכון, הלא אך צעד אחד לשנוא את אחיו, העם היושב בארצו, אם אך ידמה לראות בתכונת נפשם פרטים אחדים, שאינם בתכונת נפשו וגזעו — לפי דעו...

כי טרייטשקע חלה במחלה הלאומית הזאת תעיד החלטתו שהחליט, כי הרדיפות היהודים, שהתפרצו בשנת 1819, הן תולדות הרוח הגרמני, שהתעורר בימים ההם לתחיה...

אך כל התחבלות טרייטשקע לא תעמודנה לו להוכיח, כי היהודים גרים באשכנז, וכה יאמר באמברגר במגלת ספרו (שם צד 12): „היהודים היו תושבי אשכנז עוד בתחלת תקופת דברי ימיה; על נהרות רהיין ודאנוי ישבו עוד בימי הרומים, בתחלת ספה"נ. מסעי הצלב וקנאת הדת, בימי הבינים, היו נסבה להבדילם לרעה, ולשלול בתיהם

ורבושם... אחרי כן יאמר: איך שתפעל התמזגות שבטים שונים בעם ועם, לא יוציא שום בר דעת משפט מעוקל, לצרף ולנקות את הלאומים העצמיים בארצותיהם הגדולות מכל סיג התמזגות עד שיעמדו על יסוד גזעם הקדמוני; ונהפך הוא: כל העמים העומדים על גרם מעלות החכמה וההשתלמות, גדלו ויעצמו מתערובות שבטים שונים. ואומרים אָמור, כי זה הוא המלח שהעמידם על רגליהם והשגיא את כחם.

בהתול חד ולעג שנון מבקר ב. את דברי טרייטשקע ועל חמתו על היהודים בגלל טבע גזעם השונה מטבע הגזע הגרמני. על פי הכלל הזה יהיו כל היהודים הבאים במסרת דת ליטהער, גם אלה שאבותיהם ואבות אבותיהם היו יהודים, פסולים מלבוא בקהל האשכנזים... ובכח המשפט הזה נרחיק גם ממערכות החיל ישרי צבאיתם את כל אלה, אשר אבותיהם התחשבו על גזע בני שם...

גם ידוע באמבערגר כי היהודים לא התקרבו ולא התמזגו עם כל אומה ולשון עד להיות במעט לאחדים כמו עם העם האשכנזי, ולא לבד באשכנז, כי גם מחלאה לגבולות אשכנז: בצרפת, בבריטניא, בארץ הגולה ובכל מקום אשר היהודים ידברו בשפת זשארגאן, הנה רוב מנינה ורוב בנינה של השפה הזאת היא — אשכנזית. רוב היהודים באירופא לא הורגלו לכל שפה ולשון כמו לשפת אשכנז והשפה היא הד קול הרוח, ואם נשים אל לב את כל הגזרות והמציקות אשר הכבידו על היהודים את עמל החיים באשכנז לפנים, וקצתם מכבידים עליהם גם היום ובכל זאת החזיקו בה מעמד בכל העתים ובכל הזמנים, אז נביא לידי החלטה, כי הרבה תכונות כלליות נפגשות בשני השבטים האלה, המראות פעולתן לטובה על שניהם יחד הולכים ומשתכללים ומשתלמים זה מזה... נטיה אחת להם לחקרי הנפש והלך הרוח. היהודי והאשכנזי מטבעם הם בני שפק ותפונה. ונטיה להגיונות מופשטים הטבועה בטבע היהודים והאשכנזים, גם הכשרון להתאזרח בכל הארצות מיוחד הוא לשניהם, שניהם ילמדו מהר את נמוסי העמים והארצות שבאו בהם, ויסגירו יחם שפתם והשקפתם... גם כח אחד להם לחשוב מחשבות ולהגות דעות בין בעניני פילוסופיא ובין בעניני המסחר. האשכנזים הם הסוחרים הנבחרים מכל סוחרי העמים כיהודים. אך גם סגלות מיוחדות ותכונות שונות יש לכל אחד מהם המשנות את האחד מרעהו שינוי נמרץ...

בפרט הראה באמבערגר את משגת טרייטשקע הקנאי על החלטתו שהחליט: כי סכנה נשקפת להדת ליטהער מהיהודים... ויראה לו באמבערגר בעליל, כי כל הבקרות והריסות בדת ליטהער שהיו על ידי הפילוסופים וחוקרי הדת על פי השכל, וחוקרי הטבע, כלן אך מעם אשכנזים מלדה ומבטן יצאו. פיכטע הפילוסוף האשכנזי, תפארת גאון טרייטשקע, שאמר עליו, כי היא האחד והמיוחד בגבירי הלאום האשכנזי וטהוריה, הוא הטיף מהקתדרא שלו בבית מדרש המדעים בעיר יענא לאמר: „בעוד חמש שנים תחדל דת לוטהער באשכנז, כי הדעת היא דתנו". גם החפשים בדעותיהם כמו פוילוס, באואר שטרויס, פייערבאך, שאפענהויער, פאגט, ביכנער, מאלעשאט, האקקעל ועוד, אשר מי יוכל לספור אותם ולקרוא בשמותם, הם כלם אשכנזים טהורים מתערובת גזע אחר...

בהוכחותיו הנאמנות וראיותיו החזקות הרס באמבערגר בלי חמלה את כל התואנות אשר התאנה טרייטשקע ליהודים, כי הם אשמים באסונות אשר באו על אשכנז... וישאלהו באמבערגר להגיד לו מה אשמו היהודים אם תפוחי ארמה לא הביאו פרי... אם ריש ועוני בשלעזיען העליונה... ועוד ועוד... מסקנת דברי באמבערגר היתה, כי, לפי

דעו, צדקה עשה טרייטשקע עם היהודים בנבלו את כבודם ויגל לפניהם את שנאתו ושנאת האנשים הדומים לו, שהיתה עד כה מכוסה במשאון... כי עתה לא יגביהו עוד רבים מהיהודים לעוף על כנפי הדמיון ולא ישגו בחלומות נעימים, אשר חלמו להם בעשרות השנים האחרונות... וטוב לעובד לדעת מראש את אשר יגיע לו בעמלו מאשר לקוות לגדולות ואחרי כן לראות, כי תוחלתו נכזבה...

גם ליתר מעשי האנטיסימיטים ויצרי מעלליהם לא החשה באמברגר וידבר אתם משפטים פעם בלעג מר ופעם בקול גערה ואף לא אחד הוכיח את ראש בני בריוני, את הכהן שטעקקער, כאשר הוכיחהו באמברגר בשבט פיו...

נפלא הדבר, כי זה האיש באמברגר, הדברן הנעלה והלוחם מלחמת אחיו כגבור משכיל, לא נסה בבית הנאמנים לדבר דבר בעבורם ולהיות פרקליט להם, אם קמו נבחרים אחדים לדבר עליהם תועה וללמד עליהם חובה... כי נפשו העדינה קצה להיות סניגור ו„מוען" בבית הנבחרים בדברים הנוגעים אל עצמו ואל בשרו. וימצא לטוב כי אחרים ילמדו זכות על אחיו היהודים ויצדיקו את הנאשמים על לא עול בכפם...

אם מדויקות כל החקירות אשר חקר באמברגר ע"ד השתוות טבע היהודים והגרמנים (במדה ידועה — כל המדות הטובות אשר בין עמים שונים נושאות בד בבד וראויות לקרבם ולשים שלום ביניהם) ואם טוב ונכון הדבר הזה, לשים יד לפה ולדום בעת כחו אתו לדבר ולגול מעל אחיו עלילות שוא, הוא עודנו דבר המוטל בספק והרבה מתנגדים להרעיון הזה... אבל גם המתנגדים יודו, כי השקפת באמברגר על אדות הדבר הזה היתה לפי רוחו, ובשום אופן לא יחשדהו, יהי מי שיהיה, כי החשה מאשר לבו היה רחוק מעמו או כי הצדיק עליהם את הדין.

בשנים האחרונות לימי חייו היה לבו מלא רוח כהה ורעיון יאוש לרגלי המקרים והמעשים שנקרו ויאתיון באשכנז ארץ מולדתו...

קברו כרו לו בחצר מות היהודים, במעלה הקברים, אצל קבר עדוארד לאסקער ידידו ואיש בריתו, ושמו ישאר לברכה ולתהלה בפי היהודים האשכנזים ובפי אוהבי החופש והמשפט באשכנז.

נוספות לתולדות הד"ר לודוויג באמברגר.

בש' 1842 נכנס ל. ב. לבית האוניברסיטא בגיסין למחלקה של דת ודין. כהתימו חק למודיו בש' 1845, היה בבית משפט התלונות (Appelhof) אשר במנגצא, ויעש שם אצל אחד עורכי הדין. כאשר התעורר העם על הממשלה, בחודש פעבר', היה ל. ב. בלשונו החדה אחד המדברים האהובים לעם.

מעשה תקפו בהיותו עורך ראשי במכ"ע: „Meinzer Zeitung" כתוב בחוברת שיצאה לאור ש' 1848 בשם: „די פליטטער וואָכען דער פרעססּפרייהייט". גם היה מזכיר בהפרלמנט בפראנקפורט ושם התודע להנבחרים ארנולד רינא ויוליוס פריבל.

בהתקומם העם בנפות דרומית מערבית בש' 1849 לקח גם ל. ב. חלק וישפטים מושבעים בצוייבריקן חרצו עליו משפט מות, אך ל. ב. נמלט על נפשו חוצה לארץ ויהי בשווייץ שלשה ירחים, ואח"כ נסע לונדונה וילמד שם לדעת את מסחר הבאנק.

בש' 1851 היה מושבו ברוטרדאם ובש' 53 לקח חלק במסחר הבאנק של בישאפס-היים וגולדשמיד בפאריז. ויקן לו ידיעות נכברות בכל מקצעות מסחר הבאנק וקניני העם; הידיעות האלה הראו אחרי כן פעלן והדרן על הפרלמנט האשכנזי ועל ידן הביא ל. ב. תועלת גדולה לעמו ולארצו.

גם בהיותו נודד מארצו היו עניניה קרובים אל לבו, ומפאריז השמיע את קולו: „קול מארץ נכריה" על ריב המפלגות בעניני הבחירות לבית הנאמנים באשכנז הצפונית (בתחלת ש' 1867), ויתאמץ לחבב על אנשי היסן את שיטת ממלכת פרוסיא באשכנז. גם במכ"ע צרפתים השמיע קולו לטובת פרוסיא. ובמכ"ע: "Revue Moderne„ ערך מאמרים להסיר מביסמארק את החשד שחשדוהו בצרפת כי חושב מחשבות לרדד עמים רבים תחת פרוסיא.

בחודש פעב' ש' 1868 בחרה בו מגנצא עיר מולדתו לשבת בהפרלמנט. שם נתן ידו למפלגת הלאומיים החפשים. בש' 1870 הלך ל. ב. עם ביסמארק צרפתה להיות איש הבינים בינו ובין העתונים בארצו. בחודש נובים' נסע ווירזיילה להיות לעזר לחבר את מדינות אשכנז הדרומית עם אגודת אשכנז הצפונית, להיות אגודה אחת ומלך פרוסיא קיסר עליהם. גם בענין הכסף, הוצאות המלחמה שהטילה אשכנז על צרפת, שמעו לעצתו, ומחברתו: „לתולדות מלחמת צרפת" תגלה ענינים נכבדים במקרים הגדולים אשר קרו ויאתיו בשנת 1870.

מיש' 1871 והלאה היה ל. ב. נבחר בהרייכסטאג האשכנזי. חלק גדול לקח בעריכת חוקי הממלכה: קביעת מחיר הזהב (Goldwährung), אחדות-המטבעות במדינות אשכנז ויסוד באנק של הממלכה. ול. ב. היה העורך והמסדר את משפטי הבאנק ההוא שעל פיהם יתנהג.

מעת ששלח ביסמארק ידו להקן תקנות כפי העולה על רוחו בעניני המסים והארנוניות (ש' 1878) נהפך ל. ב. למתנגד לו. על פי הסבה הזאת נתפרדה אחרי כן (1881) מפלגת הלאומיים החפשים. מנפוצי המפלגה הזאת יסד ל. ב. אחרי כן את אחדות מפלגת החפשים, והמפלגה הזאת ומפלגת הולכי-קדימה התאחדו (ש' 1884) יחד למפלגת האשכנזים החפשים בדעות, ותהי למפלגה גדולה ועצומה, אך כאשר התחוללה השאלה על אודות הגדלת והאדרת הצבא (ש' 1893) יצא ל. ב. ו„אחיו-בדעה" מהמפלגה ההיא, ובבחירות החדשות שהיו בעת ההיא חדל ל. ב. מהיות נבחר הפרלמנט, אך בכל זאת לא חדל מהתערב בעניני המדינה. ועד העת האחרונה לימי חייו שאלו ידידיו ואנשי מפלגתו בעצתו, עצת פרלמנטי זקן ומנוסה, וביחוד בעניני הבאנק. זכרונותיו אשר כתב בספר עולים ובניעים עד שנות הששים למאה ה.

תולדות הרב הגאון ר' עזריאל הילדעסהיימער ז"ל.

חטר מגזע משפחה עתיקה של חכמים וסופרים היה הר"ר ליב גליי, ואשתו גאלדע היתה אשה יראת ה' טובת לב ובעלת נפש עדינה. ויצאו מעיר הילדעסהיים האלבערשטאדטה, וישבו שם. בשנת התק"פ בשבעה ועשרים יום לחודש אייר נולד להם בן ויקראו שמו עזריאל, הוא הרב הגאון ר' עזריאל הילדעסהיימער.

בבית הספר ליהודים אשר בעיר האלבערשטאדט קבל ה. ראשית למודים, ואביהו הר"ר ליב גליי החל להבינהו בינה בתלמוד. על שפתי הגאון ר' עזריאל, כשהגדיל, נשאו פתגמים קטנים „שהורגלו בפומיה דאביו". אמו, במזגה הטוב וביראתה את אלהיה, פעלה הרבה לטוב בחנוך בנה; בימי ילדותו מת עליו אביו, על כן השגיחה עליו אמו השגחת משנה; גם דודו המהולל הר"ר אהרן הירש, מיסד בית מסחר הנודע לשם „אהרן הירש ובנו", פעל אל נכון פעולתו לטובה בחנוך הנער החרוץ הזה.

במלאת לה. שבע עשרה שנה נפרד מאמו האהובה לו ומעיר מולדתו ויגלה למקום תורה, לעיר אלטונא, לישיבת הגאון ר' יעקב יוקב עטלינגער, מחבר הס' „ערוך לנר", שו"ת „בני ציון", ועוד. פה העמיק ה. הרחיב ידיעותיו בתלמוד ובפוסקים.

בבאורי התורה והנביאים וכן בדרך האגדה והדרוש היה הָיָה להילדעסהיימער לעינים הרב הצדיק והחכם בערנאים, „חכם" לעדת הספרדים בהאמבורג. המעלות המצוינות של הרב בערנאים, אביר המטיפים בעת ההיא, היו: להאיר דרך בכתבי הקדש על פי מדרשי חז"ל ואגדותיהם, ולהראות בעליל, כי תמצית מדרשי החכמים אינם מתנגדים לחקי החכמה והמדע.

שלש שנים שקד ה. על למודיו באלטונא ואחרי אשר מלא כרסו בש"ס ופוסקים, ואחרי קבלו שיטת רבו בערנאים בבאורי תנ"ך ומדרשים, גם עשה חיל בלמודי חול, שב לעירו האלבערשטאדט, בשנת העשרים לימי חייו, ויכנס לבית ספר הגימנאזיום ובמהרה עמד בנסיון ויצא משם עם תעודה מגדת ידיעתו.

אז בא אדון בית המסחר הנקרא „אהרן הירש ובנו" הלא הוא ר' יוסף הירש זצ"ל לבית ה. וישאל את דודתו גאלדע הילדעסהיימער אם תמצא לטוב לה לקחת את אחותו יעטטיכע (הענריעטטע) הירש לבנה לאשה. הדבר הזה ישר בעיניה ויתקשרו בקשרי ה„תנאים".

אף כי לרגל הדבר הזה היה ה. לעשיר גדול לא התרפה מלמודיו, ויוסף להשתלם בלמודי קדש ובלמודי חול. בשנת 1840 בא ברלינה וילמד בבי"מ המדעים חכמת הפילוסופיא ולשונות המזרח, ובאהבה רבה שקד על הלשונות העתיקות.

אך למודי הקדש לקחו מקום בראש כל למודיו ולא בטל מאומה מהעת הקבועה לתורתו, ונפלא היה, כי תלמיד ותיק כמהו ידע לבלי לאבד אף רגע אחד מעתותיו עד כי מצא לו פנאי להתקרב אל הפרופיסור ווערדער, המורה פילוסופתו של העגעל, להרוות נפשו מבאר התבונה לבעבור יהי בו כח ללכת בדרך, אשר התיה לו לימים יוצרו.

מקץ שנתים ימים שם פניו לעיר האללע להתודע שם להחכמים בלשונות המזרח

עזריאל בן לאאמו"ר מהו' יודא ז"ל הילדעסהיימער

הלא הם הפרופיסורים געזעניוס ורעדינגער, ובסוף שנת 1844 יצא מבית מדרש המדעים אשר בהאללי מסמך בתאר דוקטור. אז שב האלבערשטאדטה לחוג את יום חתונתו עם בת גילו ואהובת לבו יעטטיכע לבית הירש.

אחרי הרגיעו עת קצרה שב עוד הפעם ללמודיו ולמטרתו ששם לו בחייו, ויחל ללמד דבר ה׳ זו תורה לתלמידים יראי אלהים ומשכילים, אשר נהרו אליו מכל עברים לשבוע תורתו וחכמתו. בין תלמידיו מזמן ההוא יַחד גם כבוד הרב הד״ר מאיר לעהמאן שהיה אחרי כן רב לעדת ה׳ בעיר מגנצא ומו״ל מכ״ע „איזראעליט״.

גם אז לא התכנס ה. רק בחוג הלמודים, כי לקח חלק גם בעולם המעשה של היהדות. ובהתאסף מורשי קהלות בתי כנסיות היהודים בעיר הפלך מאגדעבורג בשנת 1847 היה ה. מורשה קהל עירו, בהיותו בן כ״ז שנה.

שמע הכמתו וצדקתו הגיע לעיר אייזענשטאדט, אשר באונגארן, ויבחרו בו להיות לרב להם. וייסד שמה בית ספר למתחילים ובית מדרש לרבנים, ותלמידים למאות נקבצו ובאו אליו, כי הישיבה שלו הביאה עת הזמיר לבני אונגארן, ותפח רוח חיים באף תלמידיו, כי הטיף לקחו להם לא רק תלמוד ופוסקים, כי גם חכמות ומדעים שונים, חכמת החשבון ושפת יון ורומא שנן להם בעצמו ובכבודו ויגל להם שמים הדשים וארץ הדשה, על כן אהבוהו ויעריצו את שמו, ולא רק מזון רוחני השפיע להם, כי האכילם גם מלחמו ויהי להם כאב לבניו.

אמנם אנשי עיר אייזענשטאדט, אשר תתהלל כי היא מקום תורה, הטילו תחלה ספק בד״ר יהודי אשכנזי, האמנם הוא גדול בתורה, אך בעוד ימים מעטים ראו את גדלו ואת ידו החזקה בהלמוד וישתוממו. על פי עדות אחד מתלמידיו ידע הגאון ה. את כל התלמוד כמעט בע״פ בלשונו, ויהי מלא וגדוש דעת מבאריו ומפרשיו ותשובות הרבנים והפוסקים. כי מלבד לבו הרחב כפתחו של אולם וזכרונו הגדול, שהיה כבור סיד שאינו מאבד טפה, היה שוקד נפלא מאין כמהו, כן בלמודי קדש וכן בלמודי חול (השפות העתיקות והכמת החשבון היו שעשועיו תמיד) עד כי היה מהעומדים במדרגה הראשונה בידיעת התלמוד והפוסקים בדור הזה ובפרט בארץ אשכנז.

בעין אגדה מגוזמה היא, אבל מאומתה על פי אחד מתלמידיו הותיקים, שהגיד כי הרב ה. לא הלך כמעט כל ימי חייו לשוח, לא התענג בסוד מרעים שאינו של מצוה, ולא ישן, כי אם לעתים רחוקות, יותר מג׳ שעות. שתי שנים רצופות צוהו רבו הגאון להעירהו משנתו בחרף בלילה בשעה השתים עשרה לעסוק יחד בתורה ובלמודי חול, רק בלילי שבתות ישן יותר מעט להת מנוחה לנפשו העיפה מליל ה׳ שלמד כל הלילה ולא ישן בו כל עיקר.

שמונה עשרה שנה היה רב וראש מתיבתא בעיר אייזענשטאדט ויהי לברכה ולכבוד בתוכה. ובשנת 1869 נקרא אחר כבוד לעיר ברלין, להיות רב לעדת היראים אשר בה. שם מצא כר נרחב לעבוד את עבודתו עבודת הקדש ולהשיב לתחיה את היהדות הגועת שם. וייסד בה בית ספר דתי, אשר השתלם אחרי כן ויהי למופת, ובית מדרש גבוה לרבנים אשר על הבאים בשעריו לעמוד למבחן או להביא תעודתם כי השלימו חק למודם בהגימנאזיום. והוא בעצמו ובכבודו, שהיה מורה הראש בבית מדרש לרבנים, לא בז לקטנות להיות גם מלמד תינוקות בבית הספר הדתי.

פרס לא קבל משום אדם, כי לא היה צריך לזה ובו נתקימו במלואם דברי התלמוד: „תורה וגדולה במקום אחד״, על כן לא היה תלוי בדעת אחרים, וכל מעשיו

עשה לשם שמים, בלי שים לב לדברת בני האדם: אם יהללוהו או יחללו את כבודו.

כי אמנם בכל צדקתו ותומת נפשו, ובכל אהבתו הגדולה לחכמות ומדעים והתעסקו בהם בחפץ לבב, לא נמלט מטריבי לשון משתי המחנות. באונגארן כבר הביטו החסידים האדוקים בעין רעה על למדי חכמה ודעת לתלמידיו, כי לא האמינו, כי יחד עם החכמה התקים גם היהדות ועיניהם שתי בראות, כי נהפוך הוא: אין תקוה להיהדות הארוקית להתקים אם לא תקח לעזרתה את החכמה ואת הדעת.

גם באספת הרבנים שהיתה באונגארן בש' 1868 בהיות עוד ה. רב באייזענשטאדט, חפץ אז בכל לבו ונפשו לפשר בין הלוחמים ולחבר את התורה עם החכמה, אך האדוקים לא שמעו בקולו ומחנה ישראל באונגארן נחלקה למפלגות: לאדוקים ולחפשים עד היום הזה.

ימים ידברו כי צדק ה. מהאדוקים, כי המה הולכים ודלים והחפשים הולכים ומתחזקים, ואם כי עתה, להפיס את משאלות הזמן כמו עם רעה שלא יוכלו להנצל ממנה, יסדו על יד ישיבת פרשבורג בית ספר בעל ארבע מחלקות, אך איזה רגש הכבוד יוכל לעורר רב כזה בלב אחיו הרופאים, ויודעי דת ודין, אשר השלימו חק למודם בבית מדרש המדעים? הלא כנקרה יהיה בעיניהם והניעו עליו במו ראשם!

ברבות הימים אולי יראו הארוקים עותתם בראותם כי מפלגתם מתנונה והולכת... ויקימו להם בית מדרש גבוה כאשר יעץ להם הילדעסהיימער בשעתו. ומי יודע? אולי יאחרו אז את המועד, אך כאשר ה. הזהירם בעוד מועד רגנו עליו באהליהם מפלגת הארוקים והחסידים. ויבואו ברלינה ויחל לנהל את עניני עדתו על פי מחשבותיו הטהורות אז עמדה מפלגת החפשים בדעות בצר נגדו, ויצעקו עליו חמס, כי הוא הולך חשכים, קנאי ארוק, ויישפכו עליו לעג כמים, אך הוא לא חת מקולם ומהמונם לא ענה, רק נשא רגלו ביד רמה עד עשותו ועד הקימו מחשבת לבו, להקים להיהדות ניר באשכנז.

גם כמטיף ודורש הראה הילדעסהיימער את כשרונו ויטף לקהל עדתו פעמים בחדש, ומדי שבת בשבתו דרש מענינא דיומא בבית מדרש הרבנים אשר יסד.

אמנם דרשותיו לא דרש בהתפעלות יתרה ובקול חוצב להבות כיתר המטיפים, כי אם דבר דברים נכוחים וישרים בלי בהל ובלי שרק, אך היו יוצאים מן הלב ועל כן נכנסו ללב שומעיהם ולא שבו ריקם, עד כי עיצו את חפץ דורשם ומטיפם. ובפרט בראות השומעים כי רבם ומטיפם „נאה מקים" מה ש„נאה דורש". דרשותיו מלאות באורים למאמרי הז"ל ומדרשים ופירושים על התורה, שהיה לו בזה למופת הרב בערנאים חכם הספרדים בהאמבורג.

דרכו בקדש היה לאחד התורה והחכמה, האמונה והדעת כרבנו סעדיה גאון בשעתו. אמנם לא אחד היה בשטתו זאת: הר"ר רפאל שמשון הירש מפפד"מ, הר"ר נתן אדלער מלונדון, הר"ר מאיר לעהמאן ממגנצא (שהיה תלמידו של ה.) הלכו בדרך הזה, אך הוא לא אמר די במה שרותו יחשיב בן ועדתו תתנהל על פי רוחו, כי אם כאיש מעשה חפץ להרחיב חוג פעולתו בכלל ישראל ולקבוע שיטתו לדורות, על כן יסד את בית מדרש הרבנים ויעמד תלמידים הרבה, שהם ירחיבו את שטת רבם ויתנו לה מהלכים בכל המקומות שיבואו, והד קולו של הגאון ה. ישמע במחנה העברים כל עוד אשר יהיה בית מדרשו על מכונו.

אולם אף כי היה גדול בחכמה ומדע ותאות נפשו היתה לאחדם עם התורה, ההפך מן האדוקים והחסידים, אך בעניני עבודה ותפלה לא נטה אף שעל אחד מהאדוקים

הקצונים, לא התפשר ולא העביר על מדותיו אף כמלא השערה, ויעמוד על דעתו בקשי ערף מימי חרפו עד יומו האחרון.

מנהגו היה לעבור לפני התיבה בכל יום ויום בבית המדרש לרבנים, גם היה קורא בתורה ותלמידיו התענגו על קריאתו המדויקה והנמלצה בעת קרא לפני הצבור „מגלת אסתר", וכל כך יקרו בעיניו העבודות האלה נכבדו, עד כי כאשר חפצו למלאות בהן יד איש אחר מפני זקנתו לא חפץ הרב להניחן ממנו.

בשנת 1876 חגג את יום מלאת לו כ"ה שנה לשבתו על כסא הרבנות בישראל. גם כאשר קרבו ימי זקנתו לא רפתה שקידתו העצומה, לא הלך לשוח עם אשתו ובניו כי אם לעתים רחוקות, שעה אחת קלה ביום ש"ק אחרי ארוחת הצהרים, כי היה בעיניו כמבלה עתו לריק. וככלות ארוחתו הורה שעורו לתלמידים סוחרים שעתם לא התנם לעסוק בתורה בימות החול. וכן הוקיר כל רגע וימצא עת מצוא לכל הענינים השונים אשר אליהם קראתהו משמרתו הגבוהה, עד כי גם בתפלתו לא האריך כמנהג הרבנים. ובכל זאת היה מקבל את הנצרכים לו בלב שמח ובסבר פנים יפות ויהי מדבר עמהם כפי שחייבהו טבע הענין, ואשתו העדינה עזרה על ידו ותמצא ענג לה, כי היא חברתו ואשת בריתו של גאון וצדיק כמהו ובאות נפשה פרקה ממנו עול טרדות הבית, גם חנוך בניהם ובנותיהם לקחה, על פי רוב, על שכמה לבעבור יהי לבו של בעלה הנעלה פנוי לעבודתו עבודת הקדש ולכל תרפינה ידיו, וידיו לא רפו ורגליו לא נלאו ובלכתו לדבר מצוה לא הלך כי אם ריץ עד כי גם צעירים לא יכלו למהר לכתם אחרי האיש, אשר עברו עליו ששים שנה ברוב עמל ועבודה; רק כשהיתה דרך רחוקה לפניו נסע על ענלת העיר, אך לא בתוכה פנימה, כי אם על המעקה אשר לה, כי האדם הגדול הזה, אשר פזר כסף הרבה לטובת עמו, היה מקמץ מאד במה שנוגע לטובת עצמו והיה מסתפק במועט שבמועט.

בשנת 1890 חגג את יום מלאת לו שבעים שנה עלי אדמות. בחגיגתו זאת לקחו חבל גם היהודים בשאר ערי ארץ אשכנז, וגם מחוץ לארץ אשכנז שמחו בשמחת הגבר המורם מעם הזה, ותלמידיו הנפוצים בעריהם למושבותם מהרו כיונים לבוא ברלינה ולחדות בשמחה את פני מורם אלופם ומיודעם במלאת לו ימי שנותיו שבעים שנה. אחרי כן כתב הרב ה. מבלי שים לב אל כחו הרפה מרוב עבודתו, מכתבי תודה בעצם ידו אל כל תלמידיו הרבים, שבאו לו מעריהם מקרוב ומרחוק לשמוח בשמחתו. הנה כי כן היה כבוד תלמידיו חביב עליו, אך עוד יותר יגלה גדל נפשו ונמוסיו היקרים בראותנו אחד מתלמידיו מספר כדברים האלה: „בשקדי על למודי בברלין הייתי בא מדי יום ביומו לבית הגאון ה. פעם אחת באתי אחרי הצהרים לביתו ואחכה במכפלה השניה לבנו היורש הילדעסהיימער, אך הוא עוד לא בא, ואשכב לנוח מעט על הספה, והנה מורנו ורבנו הזקן הר"ר עזריאל ה. עלה פתאם במעלות וכראותו אותי שוכב על הספה דמה כי ישן אנכי ויחלץ נעליו מעל רגליו, ויבוא לאט אל החדר, ויקח ספר הדרוש לו, וישב לאט לדרכו, שלא להעירני משנתי". הספור הקטן הזה דיו להראות במה גדולים מעשי הגאון ה. וכמה נעלים רגשותיו הנפלאים.

ומה רבו ועצמו חסדיו וטובותיו שעשה עם עניי עמו! כאביהם של ישראל היה היה הילדעסהיימער עמהם תמיד בצרה, ובכל המצוקות שעברו עליהם: רעב, שרפה או מגפה, ובכל מקום שסללו עליהם ארחות אידם, אם בארצו, ארץ אשכנז, או בארצות הצפון, או בארץ פרס, ובפרט אם סבלו בגלל דתם, היה ה. הראש והראשון, אשר דאג להם, שלח אגרות, אסף אספות ויקבץ כסף להושיע להאמללים מצרותם, ולא רק תשועת

רגע והיי שנה, כי דאג למציא מקור מחיה להם שיוכלו להתפרנס ממני גם לימים יוצרו.

מטרתו זאת היתה לנגד עיניו גם בעבודת הצדקה שפעל יעשה בארץ הקדושה, כי מגמת פניו היתה שגם שם יתפרנסו ישראל מדבר קים, אשר לא יפסק מעינו ולא רק יפשוט יד לתרומה, והפצי זה שם לו לקו בעת אשר מכספי צדקה שקבץ נבנו על פי פקידתו בירושלים בתי מחסה לדלים ומעון ומקלט לאורחים אביונים העומדים וקימים עד היום.

על פי הרעיון הזה, משא נפשו, נוסדה על ידו ועל ידי בנו הר"ר הירש ה. האגודה רבת הפעלים „למען ציון" אשר מטרתה לתמוך ביד בעלי מלאכות אשר בארץ הקדושה, ועוד אגודות ומוסדים שונים.

והגאון ר' עזריאל זקן בא בימים, וה' ברכו בששה בנים, אשר ארבעה מהם נשאו נשים, וארבע בנות, אשר נתן לאנשים, ושתים מהן נשארו אלמנות, אחרי מות בעליהן, ובני בנים ונכדים עוסקים בתורה ובחכמה, והולכים בעקבות אביהם הזקן. בנו הר"ר הירש הוא מורה ראש בבית מדרש הרבנים, ובנו הר"ר מאיר הוקם בעת האחרונה לדורש ומטיף תחת אביהו, אשר זקן מאד.

אחד מחניכיו הוא הרב המהולל בידיעת השפות המזרחיות הר"ר יעקב בארטה. הוא מורה ראשי בבית מדרש הרבנים אשר לחותני, ופרופיסור באוניווערזיטעט.

וימת הרב הגאון ר' עזריאל ה. בן שבעים ותשע שנים, ביום ב' ד' תמוז בשנה הזאת, שנת תרנ"ט 12 יוני 1899 ויקבצו בני עדתו ותלמידיו ומעריציו מברלין ומהערים מסביב, ויספדוהו ויבכו אותו ויגדל המספד בערי ארץ אשכנז ומחוץ לארצה.

ואלה כתבי חכמתו:

1) באורים וחקירות על כתבי הקדש.

2) משפטו על אודות תרגום השבעים (Septuaginta) להראות צדקת המסורה נגד נוסח השבעים.

3) פתרון מצבות עתיקות, אשר בהאלבערשטאדט עיר מולדתו.

4) משפט על דבר „מקראות גדולות".

5) פירוש על מסכת תמיד.

6) מכתבי בקרת ומאמרים שונים במכתבי עתים; גם לא בז לקטנות ויהי שנים רבות מגיה הגהה ראשונה להמכ"ע „יודישע פרעססע" שמוציא בנו לאור ועל ידי זה היה ביכלתו להשגיח היטב שמכה"ע לא יוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן. יהי שמו לברכה וזכרו יחי לנצח.

הגאון חיים חזקיהו מדיני (חח"ם).

הרב הגאון הצדיק ר' חיים חזקיהו מדיני, המכונה בראשי תבותיו „חח"ב", נולד בירושלים עיר הקדש בש' תקצ"ג. אביו היה הרב החסיד ר' רפאל אליהו הספרדי זצ"ל.

מוצא הר"ר רפאל אליהו מגזע היהודים הספרדים, אשר גורשו מספרד ארץ הדמים לפני ארבע מאות שנה, ויאחזו בארץ אבותינו, והם הנקראים בשם: „פריינקים" כתב ידם שונה, מכתב יד שלנו כנודע, והרב הגאון חח"ם כותב בו את ספריו ומכתביו הפרטים.

הגאון חח"ם עוד מימי ילדותו בחר להנזר מכל מנעמי החיים, ויקדיש את נפשו לתורה ולעבודה. הוא למד תורה מפי אביו הר"ר רפאל אליהו ז"ל ומפי יתר גדולי הספרדים וגאוניה; כח זכרונו נפלא, ושכלו ישר וישנא את הפלפול הנפתל, ויבחר להעמיק בתורה בהגיון ישר ובסברות נכוחות כאחד הגדולים ה„ראשונים".

עוד בהיותו בן י"ט שנה סמכו גאוני ארץ הקדושה את ידם עליו לדין ולהורות, אבל הוא לא חפץ להשתמש בכתר תורה ולקבל עליו משרת רבנות. אך לפתע פתאם מת עליו אביו הרב בש' תרי"ג וישאר את בני ביתו באין לחם ושמלה, אז חזקו עליו דברי ידידיו גאוני ארץ הקדושה לעשות לביתו ולהיות רב, ויצא מארץ הקדושה ויבא קונסטנטינופולה, ויהי לרב ומורה הוראה עוד בשנה ההיא, בהיותו בן עשרים שנה.

כעבור שלש עשרה שנה נעתר לבקשת אנשי עיר קאראסובאזאר, בקרים, ויבא אליהם, ויהי להם לרב ומורה. שם מצא כר נרחב לעבוד עבודתו עבודת הקדש, כי בראותו את בני המקום יגדלו ללא תורה וללא דרך ארץ, יסד ישיבה לתורה ולתעודה, והוא בעצמו הגיד את השיעור לפני התלמידים הרבים, אשר נאספו אליו. שלשים ושלש שנים ישב בעיר ההיא ומה שונה עתה יושביה לטובה מאשר היו לפנים! לפנים היו רובם רחוקים מדעת התורה, והליכותיה זרו למו, ועתה רובם כבולם הם תלמידיו, יודעים את התורה ושוקדים עליה באהבה וחבה.

הגאון חח"ם כרב גדלו בתורה כן גדלה ענותנותו, וכן גדול כבוד הבריות בעיניו, וכל דבר אשר בכחו לעשותו לא יתן גם למשרתי ביתו לעשות, ויעשהו לבדו בשמחה ובזריזות. הוא טוב ומטיב לכל אדם וכאב רחום ליתומים ואלמנות. ומה רבו הפונים אליו והדורשים לשכנו! בכל שנות היותו בקאראסובאזאר נהרו אליו המונים מאפסי ארץ רוסיא, גאליציא, תוגרמא ואמיריקא: אלה לדרוש עזרה בחשבם, כי ארץ קרים, ארץ זבת חלב ודבש היא, ואלה שלחו כספם אליו, כי הוא ימציאו לתעודתו, בדעתם את רב אמונתו והירותו, כי לא ישנה מחפצם. אלה כותבים מכתבי תחנה בצר להם, כי יתפלל בעדם, ואלה פונים אליו בשו"ת; הרבנים והשוב"ם דופקים על דלתותיו לקחת מאתו „סמיכה" ו„קבלה", והמחברים — כי יתן להם הסכמה על ספרם. לא היה להחח"ם כמעט יום אחד של מנוחה ומרגוע, והוא התאמץ לעשות רצון כולם ככל אשר היה לאל ידו לעשות.

שכר עבודתו בקודש קבל רק ארבעים רו"כ לחודש, וגם מהמעט הזה פזר נתן לאביונים, והוא בעצמו לא קבל כל עזרה וישנא מתנות מעודו. לא אתת קרה, כי

בבוא העת להשיא בנותיו לאנשים, שלחו לו עשירים מתנות והוא השיב להם את כספם. במה קהלות קדושות [אינני קובע בזה מסמרות] בקשוהו שיכהן פאר במשרת רב בעדתן והוא לא קבל, כי הוא שונא את הרבנות ואוהב את המלאכה ומוקירה בכל לבו, עד כי כל חתניו לוקחי בנותיו הם בעלי מלאכה, לומדי תורה ונהנים מיגיע כפם. בן זכר אין לו, כי בנו יחידו, אשר על ידי כשרונותיו הטובים חזו לו גדולות, מת עליו עודנו באבו.

בכל דבר הנוגע להכלל הוא מהזריזים לצאת לעזרת עמו: בש' תרנ"א היה הוא הראשון, שאסר את האתרוגים, ממזרי ארץ יון, לבוא בקהל ה', גם הוא חובב ציון אמתי. בס' „שיבת ציון" להח' הסופר א. מ. סלוצקי נדפס מכתבו על אדות זאת. מכספו נתן לישוב ארץ ישראל ולטובת הפועלים. גם מהשקלים אשר הציונים מאספים לא משך ידו, כי כאוהב עמו באמת, לבו ער לכל מפעל טוב ולכל רעיון נשגב, הפועם במחנה ישראל, ולכן אהוב ומרוצה ומכובד הוא רבנו הגאון החח"ם לכל מפלגות עמנו.

גדול ומכובד הוא גם בעיני השרים ופקידי המלכות, ובצאת הפקודה בש' תרמ"ז לשלוח את כל נתיני חו"ל מגבול ארצנו, בקשו בעדו שרים גדולים ונכבדים כהבארון הגיניראל-גוברנאטור ה' ראפ, שר הפלך, הפרופיסורים איוואזובסקי וחוואלסאן, וממעם שר הפנים נשאר על מקומו.

הגאון חח"ם נודע ביהודה בספריו הנפלאים, ומלא כל הארץ כבודם. בש' תרכ"ו הוציא לאור את ספרו: „מכתב לחזקיהו" (נדפס באזמיר בבית הדפוס של בנציון בנימין רודיטי), והוא כולל חדושים על הש"ס ושו"ת על או"ח. הגאון ר' בצלאל הכהן מווילנא העיד עליו, כי לולא ידע את המחבר, החי אתנו היום, אז חשב, כי אחד מ„הראשונים" הוא.

בש' תרל"ד הו"ל את ספרו „אור לי" (אזמיר, בית הדפוס של אהרן יהושע די שינורא), כולל חדושים ושו"ת בענינים שונים מבלי הזכר שמו. כי הוא בורח מן הכבוד, ואיננו חפץ בפרסום, אך בקבעו שם ברכה לעדתו נודע מי הוא המחבר.

בש' תרנ"ב החל להו"ל את ספריו הנחמדים, בשם: „שדי חמד", מערכת כללים דינים ע"פ סדר א"ב. גם על הספרים האלה לא רצה להזכיר את שמו, אך רבנים רבים בקשוהו במפגיע לבל יעשה כזאת. ספריו אלה הם רבי הכמות והאיכות. עד היום נדפסו ממערכת הכללים עד אות ל' וממערכת הדינים עד אות ט'. ומאשר טרדותיו הרבות והעצומות במילי דצבורא מפריעים אותו מגמור את ספריו היקרים, על כן גמר אומר לשוב לארצנו הקדושה, ששם יהיו חייו וכל מעשהו קודש לה' ולעבודתו הספרותית. אמנם קשה היה לרועה הנאמן לעזוב את צאנו, צאן קדשים, וקשה היה לעדר ה' להפרד מרועם, רבם ומורם, ורבות בקשו והתחננו בני עיר קאראסובאזאר לפני הגאון החח"ם לבל ינח מקומו. אבל דבר יצא מפיו הקדוש ולא שב ממנו וביום ג' פ' שלח יצא הגאון הצדיק את העיר קאראסובאזאר וכל העם הולך אחריו לשלחו. הכביד והיקר, אשר עשו לו בני עירו ויושבי „קרים" בכל הערים, אשר עבר עליהן לשיב לארצנו הקדושה הלא הם כתובים על עתוני העברים והרוסים.

יוסף בנציון דעמאנט.

הבארונית קלארא הירש.

אך מעטים וקצרים היו הימים, אשר בהם פעלה הנדיבה המפוארה הזאת צדקות לבדה באין אישה אתה. כוכבה דרך על שמי החנינה אך מאז שקעה שמש בעלה. גורלה שת עליה מעטה אֲבל אלמנה, ואולם מבעד קדרות המסך השחור הציצה לְבַנַת נגה בתי מרומים, מלאך־יה. עוד לא היתה מני שים אדם עלי ארץ אלמנות עוטה יתר הוד כבוד הצדקה, מתנוסס ביתר יפעת משחת קדש ומעוטרת בעטרת גאות התהלה והרוממות כמוה. כל תקופת השנים האחרונות בחיי המטרוניתא הבודדה הזאת היתה שרשרת אחת של צדקות כהררי אל. בחמר היתה בדודה גלמודה, כי אבד מאתה רע חייה, ואולם ברוחה לא התבודדה במועדיה, כי ארחו אתה לחברה נפשות אין מספר. נפשות אלף אלפי עניים, חלכאים, נדכאים. מעמק עכור, נוה היגון והיאוש, עד משכן העשר וחמדת כל סגולה במעון־עדנים בוריגאר או בטירת תפארה ברחוב העליזים — מה גדול המרחק! ובכל זאת חוטים נסתרים מני עין חברו יחד את חדרי התפארה, שכיות כל חמדה אלה, עם כל המבואות האפלות, מעונות העוני, עם כל מושבות צר ומצוק, הפזורים על פני כל כדור הארץ. בעולם ההוא רחפה שוטטה נפש קלארא הירש, ורוח מלה מאלה סביב שת לה עד נשימתה האחרונה. עליה נאצלה אצילות מרחל אמנו, אשר לפי האגדה, רוחה מרחפת על בני ישראל כנשר על גוזליו.

הדבר אשר החל לעשות משה הירש ואשר השלימה ותמלא חברתו ואשת בריתו, יעבור הרחק הלאה את גבול מתן צדקה ופזור נדבות ביד פתוחה. פעולתם לא היתה תרומת נדבה מהון עתק; לא היתה נתינת חלק מהרכוש למטרות חסד וחנינה, ואף לא הפרשת תרומה גדולה ומעשר. אלו התכנסה פעולתם אך בגבול הזה, כי אז נחשבה אך כחזון נעים, כמעשה יפה, הראוי לכתבו על ספר קורות הנדיבות. ואולם היא התרוממה מזה גבהי שחקים, היא עלתה עד אפסי מרום האנושית. קריה נשגבה של הון ועושר, בנין כסף אדיר וחסון, אשר בהמון תחבלות מפליאות ובישע ימין הצלחה מאין כמוה הוקם על, תחת להשאר חומת כסף, משכן עגל הזהב, היה למקדש הצדקה והרחמים. את הדבש, אשר נמיץ מכל הפרחים, הניחה הדבורה בכורת להיות נחלת הכל. ככל אשר תמצא יד היחיד לתת פתרונים לשאלות חברת־האדם הקדומות, הסבוכות והלוהטות, עשתה יד הבארון הירש והבארונית. ולא בעצות, אשר חנם אין כסף המצאנה, ולא בפרופגנדא המלהבת הלבבות, ולא באמרי שפר וחלקת שפתים, אך ב מ ע ש ה, בפועל כפים.

למען הדיוק — הערה קצרה. למשה הירש לא היתה נטיה יתרה לספרות. אך פעם אחת כתב — בס' North American Review — מאמר אשר זכרו לא ינשה, ופסוק אחד יש במאמר ההוא אשר לא יסולה בפז. „אחשוב — יאמר — כי לעשיר יש לכל היותר הצדקת ליהנות מהונו, ואולם חובתו לחשוב את עשרו כפקדון אשר הפקד בידו לזמן קצר". פתגם ישן נושן של כל סופרי המוסר, ואולם בצאתו מתחת עט סופר כבארון הירש העי־ הלבבות ויעש רשם אדיר. חכמי הכלכלה, בעלי העיון, הסופרים, הפריפיסורים יביעו ידברו אנשים מעולם המעשה — הנם תמיד נדיבים בהון אחרים. לאיש מד

היתה נחלת הון ועושר, איש מהם לא משל ברכמני הכסף, ומי יודע אם היה נאה מקיים כאשר הוא נאה דורש, אלו טלטלתהו ההצלחה טלטלה גבר ממרומי הלך־הנפש אל תועפות גבעות העשר... יש תכונת נפש מיוחדה למיליונירים; יש חוק אשר לפיהו „ממון מקלקל" ונגה הזהב מכה בסנורים. „אם רצונך לבוא עד חקר המיליוניר — כן יאמרו כסגנון הנודע — עליך להיות בעצמך מיליוניר" — עצה קלה אך כבד להוציאה לפעולות.

אם היה מאמרו של הירש סניף לחקר רוח המיליוניר, הָיה יהיו מעשיו לספר שלם בחקר הרוח הזאת. הירש החל להוציא לפועל את פתגמו, ורעיתו האלמנה השלימה את המפעל הזה. ההון המסור „לפקדון" הובא על מזבח האנושית. מוצאו היה כמוצא כל הון עתק. אולי גם אחד בספרי יצירת העושר לא יעמוד בפני בקרת חמורה, ברוח המוסר שיטיף מורה לתלמידיו. על שרמת תנאי־החיים ההוים וסדרי החברה בימינו ישגו יעלו אילני הממון האלה. ההון והעשר רחוקים משיא המוסר הצרוף והזך כעצם השמים לטהר. ואולם לכל אחד מאלה מוסרו, כחו וזכותו — כי ישנם במציאות. מולדת כל חסן רב והון עתק אחת היא כמעט תמיד: איש אחד בעל כשרון פרש ארבות ידיו בעז רוח ומזמה עמוקה, והמון מסבות סבובית ומקלעית מקרים ותנאים עמדו לו להצליחו. ככה נולדו המיליארדים והמיליונים של הויאנדרבילדטים, הגולדים, הרוטשילדים וההירשים.

הראשית אחת — והאחרית? בין שני הקצוות: עמוד הקלון ויפעת התהלה, מדרגות לאין מספר. אחרית ההון האדיר של הירש מזהרת באור משנה, אור אלהי מאיר לכל האדם, וליהודים. מדת החסד מטבעה על הכלל כלה תצא; חביב עליה כל הנברא בצלם. החנינה הנבונה לא תדע גבולות ארצות, ולא תכונות הגזע, ולא סימני דת ואמונה. נדבת הירש שטפה כנחל רחב אל כל המקום שמשם נשמעה אנקת אסון. נזכירה נא מעשה אחד מהרבה, קטן אבל יקר לתיכן רוחות. אחת מקהלות ישראל, אשר יד שרפה הויה בה, השיגה זה לא כביר מאת הבארונית הירש סכום גדול. אל הסכום ההוא נלוה עוד סכום כמוהו בעד הנוצרים, אשר לא בקשוה. יכלנו להביא עוד מאות מעשים כאלה, אבל כלום לאותות ומופתים אנו צריכים? על לוחות מעשי הצדקה בכל המדינות הגדולות באירופא היחקו שמות משה וקלארא הירש באותיות זהב. פה בתים ליתומים ושם אוצרות למשען בוחרים יורדים; פה נאות־חיים למוכי שחפת ושם בתי חולים. גשם זהב ירד בכל פינות וירוה את שרמת הצדקה ויצמיחה. העשר אשר נצבר בידי איש אחד חֻלק לעברים שונים, ויהי משגב לדך, ויביא פדות ורוחה לבושים לפשוט יד באוננרן, למוכי שחפת באנגליא וליתומים בקאנארא. מסית הצדקה כה גדלו ומוטות כנפיה כה רחבו נסבו עד כי ספ מפניהן כל מרחק, נעלם כל פדות בין לאומים. הירש הבעל והירש רעיתו יכלו באמת לאמר, כי במסלכת צדקתם לא תשקע השמש...

ואל הרוח העדינה הזאת החובקת עולם, אשר תבל כלה כארץ מולדתה, נלותה גם לאומיות מובהקה, אדירה ורעננה. לא בפנת הדת אך במעמקי הלב, במחבוא הכרת־הלאום הפנימית, ירושת מאות דורות ושנות אלפים, הרגישו וידעו משה וקלארא הירש כי יהודים המה, בני הגזע האחד העתיק והקדמון. כי מדוע זה נגע עד לבם גורל בני־אמונתם הרחוקים? מדת הרחמים הפשוטה, המצויה, לא תשפיק פה. בלונדון ישנם אלף אלפי עניים; פאריז, בריסל, וויען וכל יתר הערים אשר בהן חיו ויפעלו הבארון הירש ורעיתו יכלו להשפיק למו את „החמר" הזה די והותר. ואף אמנם עזר עזרו בכל פנה ובכל מדינה, הקימו מוסדות צדקה בכל מקום. יען היו אנשים, בחירי האזרחים, ואולם הרחמים

על כל אדם התמזגה אצלם יחד עם הרגש הרוחני, רגש אהבת עמם, רגש שתוף הגזע, אחדות-הדם ומיתרי ההיסתוריא, ויעלו יחד בחוברת יפה ונעימה.

ילדות היא לחשוב, כי הירש ורעיתו עזרו אך ליהודים עניים. לא; לא צדקה לבד עשו, אך הם שאפו להביא רוח חדשה וחיים חדשים ביהודים, לתקן את עם ישראל מבשר ועד רוח. הרעיון הגדול ע"ד ארגנטינא, הרעיון בראשיתו ובתומו, כמו שנולד במוח הירש, הן שם לו למטרה לכונן „מדינת יהודים", להושיב את אחיו במקום בטח שאנן, ששם יהיו אדונים לנפשם, והרעיון ההוא שונה ממשא-נפש הציונים אך בבחירת המקום. מן האגרות אשר הריץ לעוועטהאל אל הבארון הירש, שנתפרסמו זה מקרוב, הננו רואים בעליל כי אך הרעיון הזה היה נר לרגלי הנדיב הגדול. גם החפץ לברוא ביהודים מפלגת עובדי אדמה, או כאשר יאמרו אחדים: להצעיד את היהודים אחורנית ולהעמידם על הקרקע, מי היה אדוק בדעה הזאת ומחבבה יתר מהבארון הירש? ו„האחדות" הישראלית, לא האחדות למען הרע לאחרים, אך להושיע לנפשם, מי הראה אותה לכל באי עולם במלוא פרסומה יתר מהירש ורעיתו?

קלארא הירש, בת שעשועים להצלחה, אשר גדלה בכל מנעמי התבל, יקר כל גדולה וחמדת כל פאר, בחברת מרום העם, אצילים ורוזנים — מה לה ולההמונים הנבזים והמשפלים ומתגלגלים תחת שואה בארצות רחוקות, ומה הדבר אשר משכה אל ההמונים ההם, אם לא אותו הכח המוסרי, הכח הכמוס והנפלא, המחזיק את שלשלת ההיסתוריא של ישראל והמקיים מעולם ועד עולם את ישראל להיות לגוי אחד מחובר וקשור ורתוק יחד עד כי כל הרוחות הרעות שבעולם לא יזיזוהו וכל כחות איתנים לא ינתקו מוסרותיו!
אלה, אשר ידעו מקרוב את מפעלי קלארא הירש בתקופת השנים האחרונות, יוכלו להרבות צבא אותותם. הנה פרח אחד קטן אשר נקטוף מזר הזכרונות. בהיות המזכיר פ—ן קרוא לארוחת הבקר בבית הבארונית הזכיר בשיחתו, כי יש אתו איזו בקשה מאיזו עיר-מצער רחוקה והוא חפץ לקרוא הבקשה באזניה אחרי הסעודה. „לא — ענתה הבארונית — אולי דרושה למו עזרה כרגע, נתקן נא הדבר עוד לפני הארוחה". בהיות אצלה הנדיב וו׳ לבקשה בדבר ביה"ס לאחינו ביפו, הרימה תרומה גדולה לתמיכת הבית באמרה: „רחב לבי משמחה ולאשר חשבתי לי אלו זכיתי עוד לבקר את פלשתינא, לראות במו עיני את ארץ הקדש ולשמוע במו אזני אמרות טהורות, אמרי שפת הקדש מפי עוללי ישראל".

ערירית עזבה ארץ החיים. כהגיון נעים, כרוח האביב, כטל בקר עברה תמונת האשה העדינה הנפלאה הזאת על פני הארץ הלזו, אשר למרות נגוהות האשר רפדו תחת רגליה חדודי חרש וקוצים דוקרים. כן הוא, קוצים, צנינים נתקעו בלב האשה, אשר שכלה את בנה יחידה ואת אישה תומיך גורלה, בלב אשר חש מצוקת כל קשי יום ומיתריו הערדתים נזדעזעו מאנקת העם היתום. ואולם הלב הזה הפיץ כביבו זרע אשר יצמיח נטעי חוסן, ארזי יה. קלארא הירש חדלה לחיות אך בחומר, אך בשרה ירד קבר, ואולם זכרונה, רוחה הטהור חיה יחיה לנצח בזכרון האנושית אשר אהבה, ובגנזי הקודש של העם אשר היתה לו כאם מנחמת, מרחמת, ותדע את כל מכאוביו העמוקים ותחש את כל ענותו [1].

*

הבארונית קלארא הירש, אשר לא קם כמוה נדיבה בישראל ובעמים וזכרה יתן

[1]) מטאמר הרנ"ס בשפת פולניא במכתב-העתי „איזראעליטא".

לנצח בספר תולדות עמנו ונדיבינו מעולם, נולדה בשנת 1833 בעיר אנטווערפען אשר בבלגיא, לאביה הבנקיר האדיר בישאפפסהיים אשר העתיק מושבו אחרי כן בירסספלה, ויהי שם מגדולי השולחנים ומהקרובים למלכות, ועל מפעליו הגדולים והרבים לטובת המדינה הרימתהו הממשלה למעלת סינאטור. — בבית מלא כל טוב וסגולה גדלה הבת קלארא כנטע נעמן, ותפליא את הלבבות בחין יפיה, ועוד יתר מזה: במעלות רוחה, בשים שכלה. טוב טעמה ונועם מזגה. עוד בילדותה הכירה את הבארון הירש, שנתחנך בימי עלומיו בבית המלומר בשפות בני שם הד"ר מאיר, ואחרי כן כבוא הירש לכהן בבית הבנק של אביה נקשרו נפשותם יחד, ובמלאת לקלארא שלש ועשרים שנה נשאו זל"ז ברצון הוריהם. אז קבעו את מושבם במינכן, עיר מגורי בעלה, אך הבארונית לא יכלה נשוא מנהגי העיר ההיא, ויעתיקו מושבם שנית לבריססל. שם עבד הבארון בבית מסחר השטרות של חותנו, ואחרי מות חותנו העתיק הבארון מושבו פאריזה, ויהי ארמונו בית ועד לכל ראשי פינות העם, אצילים ושועים, והבארונית היתה כמלכה נוה ומעוננה, בנות אשרוה, ובני מרומים הללוה על חכמתה ותפארתה. אכן לא לבה הלך אחרי ההוד וההענגות וברק החיצוני; ראש כל מאוייה היה תמיד כי בטוב לה ייטב גם לאחרים, ורוח נדיבה סמכתה לרחם, לסעוד, להושיע ולעזור כל אמלל וכל אובד דרך.

עוד בהיות בעלה הבארון מתהלך עלי ארמות הרבתה קלארא עשית צדקה וחסד, פזרה נתנה לאביונים ולכל מוסדי הטוב והחנינה גם בפאריז גם בכל הערים אשר שבנה כבוד, ומה גם למן העת אשר מת עליה (בשנת 1887) בנה היחיד והנחמד לוציאן, אז נתרחקה כלה משאון תבל והמונה, לא באה בסוד עליזים, מאסה כל תענוגות החיים, והתענוג האחד והיחיד היתה לה הצדקה. אפס כי צדקותיה היו בענוה ובסתר, ומנדבותיה העצומות ידעו רק הנושעים בהן ואחדים מאנשי מעשיה. המנוח וויניציאני ז"ל, שהיה ממכיריו של הבארון הירש למעשי הצדקה, היה אומר עליה: היא מלאך ממרום! ומי כמוהו ידע את הליכותיה ומעלות רוחה וחין ערכה? גם במפעלי-החסד הגדולים והנפלאים אשר פעל ועשה אישה, ביסדו מוסדות ישע בהון מיליונים, היתה קלארא עוזרתו ויד ימינו. אכן ענותה הגדולה שתה עליה סתר, ובעת אשר שם אישה בער למרחוק וכל באי עולם השתאו התפלאו על צדקותיו בנות הענק, לא שמע איש את שמעה היא ועל לב איש לא עלה, כי עוד יתר שאת לה בלב רחום וחנון על בעלה.

אך אחרי מות אישה הבארון החל שם קלארא לעלות על שפתי הכל, ומיום ליום גדל פרסומה וכל יושבי תבל ראו כן תמהו: גשמי זהב שופטים בלי הפוגות, נרבות אלפים ונרבות מיליונים ועשרות מיליונים יוצאות בלי חשך מן הארמון היפה אשר ברחוב אֶלִיזיאום וזורמות אל כל אפסי תבל, אל כל הערים והמדינות, אל כל מעונות העוני ואל כל מקום צרה ותוכחה, אסון והוה. את כל ההון העצום אשר הנחילה אישה, ההון אשר עלה ליתר מחצי מיליארד, הקדישה הנדיבה קודש לצדקה: היד האחת לכל בני האדם, בלי הבדל דת, והשנית הידות לאחיה בני עמה ודתה. היא יסדה בביתה ועד מיוחד, אשר קבל את כל מכתבי-הבקשה שבאו מכל העברים ויציגם לפניה ויוציא את כל חפציה לפעולות. בכל הערים הגדולות באירופא ישבו נאמניה ועושי דברה, אשר התחקו על המבקשים תמיכה ויפקחו על מתן התמיכה. והבארונית ישבה מן הבקר ועד הערב ותהגה במכתבים ובבקשות, ובאשר אך הכירה דברים של ממש ועדות נאמנה מפי איש נאמן, לא מנעה את צדקתה ואת חסדיה הנאמנים.

יקצר הגליון לחשוב לאחת אחת את כל נדבותיה בשנות חייה האחרונות, אכן

המספר שבעים מיליון, אשר חלקה בשנתים ימים, ישפיק לתת מושג מדבר גבורות וחין ערך צדקותיה. וחבה יתרה הראתה הנדיבה לבתי-ספר וחנוך, לבתי חולים, לבתי מחסה, ולא עבר יום אחד אשר לא יצאה כברק שמועת נדבה חדשה וגדולה לאחד המוסדות האלה; לא עבר שבוע אחד שלא יסדה הבארונית איזה מפעל חדש או שלא תמכה איזה מפעל.

היא הקדישה קרן קימת סך 1½ מיליון להלוות מלוות בלי רבית לסוחרים ובעלי אומניות בווין ובודאפעשט; היא נתנה שלש מאות אלף פלארין בעד זקני המורים בבתה"ס מיסודו של בעלה בגאליציא; בשנה העברה נתנה א' מיליון וחצי, אשר מחצית תבואת הכסף הזה תהיה לכלכל, להלביש ולהנעיל את הילדים העניים המבקרים בבתה"ס הנ"ל, ומחציתה השניה — ללמד את בנות ישראל אומניות וגם להקים בתי מחסה למשרתות עבריות. בית המחסה הראשון ממין זה נפתח בקולומיא. ומשפטו כמשפט הבית העומד למטרה זו בלונדון לחנך משרתות עבריות. לחברת „חברים כל ישראל" היה לבה טוב כלב בעלה המנוח: בשנת 1897 נתנה הבארונית להחברה סך 357,775 פראנק, ובשנה העברה עוד רב יתר. בעזרתה יסדה החברה בסאלוניקי ששה בתי ספר חדשים, חלקה בין הילדים שבבתה"ס ארוחות הצהרים וכו'. גם היתה יד הבארונית פתוחה ל„אגודת אחים" שמתכנתה כמתכנת הכי"ח — בלונדון. 5000 ל"ש נתנה להגדלת בנין ביה"ס החפשי ליהודים בלונדון; 5000 ל"ש להלוואות בלי רבית ליהודים בעיר ההיא; 300,000 פלארין לבית מחסה ליתומים עברים בבודאפעשט; 205,000 פלארין לקופת הצדקה למשען זקני פקידיה באחוזותיה הגדולות; 2 מיליון פראנק ל„אינסטיטוט של פאסטער" בפאריז, ועוד 2 מיליון לטובת אצילים שנתדלדלו נכסיהם. מיליון פלארין — להלואות בלי רבית ליהודים עניים בנויארק; מאה אלף רובל למבנה בית החולים לעברים בווארשא; כ' אלפי ר' לבית מחסה הזקנים ועוד כ' אלף לבית מחסה יתומות עבריות בווילנא; מאתים אלף לבנין מעונות בזול לעניי העיר ההיא; לבית היתומים בקאוונה 10,000 רובל; סכומים גדולים למשען ערים שרופות ולתמיכת המושבות לעובדי האדמה היהודים ברוסיא; נדבות כבירות לכל מוסדי הצדקה בארץ הקודש; תרומות רבות למוסדים שונים בוויען, ברלין, בודאפעשט, בריסל, לונדון ועוד ועוד.

הן אלה קצות מפעלי הנדיבה הנפלאה הזאת, ומי יספור ומי ימנה את כל חסדיה כתומם? — הספר אשר, בלי תפונה, יצא בימים יאתיו, לספר לדור בפרטות וברשימה מדויקת את כל נדבותיה, יהיה יחיד בספרות התבל, כמוהו לא היה ואחריו אולי לא יהיה עוד.

בשנה האחרונה נעורה בה מחלה שכבר עברה נפשה לפני שנים אחדות, היא מחלת הסרטן. ותובא הנדיבה מאחוזותיה באוסטריא אל ארמונה בוריגאר הסמוך לפאריז. שם תקפה עליה מחלתה מיום אל יום, ולמרות מכאוביה הקשים לא פסקה גם רגע מעבודה, ותהי קוראת את המכתבים, בוחנת ובודקת את השאלות והבקשות, ונותנת פקודות וקובעת סדרים לעניני חסדיה, למען יסדם על עמודים קיימים לא ימוטו לעולם, ועוד בימים האחרונים, כאשר לא היה בה כח עוד לעבוד, חתמה את שמה בידיה הרועדות על פקודותיה לצדקה וחסד.

הבארונית מתה בליל שבת, שביעי של פסח, וביום ב' לשבוע הובלה לקברות. אחרי מטתה הלכו צירי הממשלות, אנשים מצוינים מכל פלגות העם ובני האמונות השונות, בני סגל חבורה מאת חברות ואגודות שונות למפעלי חסד, אצילים ושועים

רבים ממרום עם הארץ, גם צירי האינסטיטוט של פאסטער, ואלפי אנשים מן העם. על פי רצון הבארונית אשר הביעה בעודה בחיים, היתה הלויתה בענוה ובתכלית הפשטות. על ארונה לא הניחו כל זרי פרחים, דברי מספד לא נשמעו, ואך הרב הגדול צדוק הכהן נשא תפלה קצרה חודרת כליות ולב.

שבוע ימים אחרי פטירת הנדיבה נפתח ספר הצוואה אשר כתבה בעודה בחיים. כמעט את כל הונה הקדישה קודש למוסדות החסד לישראל, אכן גם לדברי־צדקה כללים העניקה ביד רחבה.

ואלה קצות דברי הספר ההוא: „הנני מקדשת אחרי מותי לביה"ס Ecole Normale Israélite Orientale בפאריז קרן קימת של סכום 4 מיליונים, ותבואתם תהיה להרחיב את ביה"ס ולכלכל מחסוריו, לתת שכר למורים ולכל צרכי התלמידים.

הנני מקדשת 3 מיליון פראנק ליסד בהם קופת משען למורים ולמורות לעת זקנתם, ולמשען אלמנותיהם ויתומיהם. הפרס ינתן למורים ולמורות אחרי כלותם חק שנות עבודתם הקבועות, או אם יפלו למשכב. הסכום אשר ינתן לכל אחד לא ימעט מן 1200 פראנק, ואם ישארו אחריו יתומים אחרים — אל ימעט מן 3000 פ'. במקרים יוצאים מן הכלל יוכלו להגדיל את הפרס. על הקופה הזאת יתמנה פקיד מיוחד ושכר ינתן לו, והנהגת הקופה תהיה נבדלת מהנהגת כל יתר הרכוש של ביה"ס הנורמאלי.

עוד הנני מקדישה 3 מיליון פראנק, אשר תבואתם תהיה לתת לחם לאכול ובגד ללבוש לבני העניים הלומדים בבתה"ס של חברת כי"ח ובבתה"ס שנוסדו בעזרת החברה ההיא.

לקופת הבארון הירש בנויארק הנני מקדישה ששת מיליונים פראנק לעודד ולהגדיל את כל המוסדות התלוים בקופה זו, כגון בתי הספר, ועדי התמיכה וכו', ברוח התקנות שנתקנו לקופה ע"י בעלי המנוח.

למיסד Jewish Board of Guardians בלונדון, לקופת ההלואות אשר לו, הנני מקדישה שלשה מליון פראנק.

לאינסטיטוט של הבארון הירש במאנרעאל (קאנאדא) הנני מניחה מעזבוני 600,000 פראנק.

את האקציות של חברת „יסוד מושבות ליהודים" (יק"א), הנמצאים אצלי או הנרשמים על שמי ברשימת האקציות של החברה הזאת, הנני מנחילה לבן אשר לקחתי לי, מיריץ ארנולד דעפארעסט־בישאפסהיים להיות נחלתו כל ימי חייו, והיו לו כל הזכיות הקשורות באקציות ההן, ואחרי מותו תעבורנה הזכיות לבית הספר „עקאל נארמאל איזראעליט אריענטאל" אשר בפאריז, והיו האקציות קנין ביה"ס ההוא לצמיתות. אבקש את סוד החברה יק"א לעזור להקים רצוני זה.

למיסד אשר יסדתי בשם Home for Jewish Working Girls (בית לפועלות עבריות) הנני מניח: שלשת מיליוני פראנק. הסך הזה יהיה ברשות מנהיגי המוסד, ותבואתו תהיה לכלכל בו מחסורי המוסד ולתת צרכי הנשים והנערות הנכנסות אליו.

להועד של גמ"ח ליהודים (Comité de Bienfaisance Israélite) בפאריז הנני מקדישה קרן קימת של חמשת מיליוני פראנק, להלוות הלוואות ולתת צדקה לעניים.

לחברת עושי חסד (Société Philantropique) בפאריז הנני מניחה קרן קיימת של 1 מיליון פראנק, ומפרי תבואתה יהי החצי ברשות Asile Maternel והחצי השני בעד החברה Societé des Habitatines economiques.

לבית מועצות העיר וויען, למעשי צדקה וחסד — מאתים אלף פראנק. לקהלות ישראל: בוויען — מאת אלף פר'; בברלין מאה וחמשים אלף; בבודאפעשט — מאת אלף; פאריז — מאתים אלף; בריססעל — מאת אלף; פראנקפורט=דמיין — חמשים אלף; מאינץ — חמשים אלף; מינכען — מאת אלף; ולקופת בישאפסהיים בפאריז — 100,000 פראנק.

לכל אחת מעשרים לשכות הצדקה בפאריז הנני מניחה מעזבוני עשרים וחמשת אלפי פר' (ביחד 500,000 פראנק).

לחברת יסוד מושבות ליהודים (Jewish Colonization Association) אשר מושבה בלונדון הנני מקדישה עשרת מיליוני פראנק. תבואת ההון הזה תנתן בכל שנה לחברת כי"ח בפאריז ליסד ולכלכל בתי=ספר ועוד מוסדות צדקה. ואם בזמן מן הזמנים תבטל חברת כי"ח, תועיד חברת יק"א את הכסף הזה למטרות אחרות, ובפרט לצרכים אשר ע"פ תקנות בעלי המנוח בעד החברה הזאת לא יוכלו להלקח מהכסף שהשאיר לה בעלי.

למוסד „העזרה לילדים וילדות עבריות באוסטריא=אונגארן", שיסדתי למזכרת יובל קיסר אוסטריא, הנני משאירה, כמלואים לכסף היסוד, שני מיליון פראנק; לקופת הבארון הירש ליסד בת"ס לעם בגאליציא (שכבר יש לה 30 מיליון פר') הנני מקדישה סך שלשת מיליונים. ל„מוסד הצדקה של הבארונית הירש, לזכרון יובל הקיסר" — סך מיליון אחד וחצי המיליון".

*

בכל ערי ישראל קורא אל אבל ומספד בהגיע השמועה אל מות הגדיבה הנפלאה אשר על ישראל תפארתה. כל כתבי העתים בארצותם ללשונותם הקדישו לה מאמרים גדולים ויספרו בשבחה ויתנו תקף פעליה, ונביא פה לדוגמא דברי מכה"ע האנגלי הגדול Daily News: „העם אשר ממעיו יצאו האמהות הקדושות: שרה רבקה רחל ולאה, העם אשר ממעיו יצאו מרים ודבורה, אסתר ויהודית, גדל אשה מפוארה, אשר שמה ינון לדור דורים בספרי העתים למעשי הצדקה בתבל. בנפש קלארא הירש נצטמצמה כל מדת הרחמים במדרגה הכי גבוהה, אשר בה מצוין הגזע העברי".

אכן אשרי העם אשר לו בנות כאלה, ואשרי דורנו כי זכה להקים אשת תהלה כזאת!

יח"ז.

אברהם בער הכהן גאטלאבער

(אב"ג).

יתר משבעים שנה הדריך עט בידו והעט חולל נפלאות: דקר כחרב חדה לבות החשיכים מורדי האור ומתהוללים באימים; הפיץ נגהות ויעל אור גדול במעונות הבערות; המליץ קולות נעימים אדירים, שירי רגש ומזמורי רננים; הֵקֵר ספורים נחמדים למקרא, דברי חקר והגיון קשט; דלה פנינים מתהום כתבי קדשנו ויחשוף סתרי מליצותיהם וגנזי חמודותיהם; הזיל דמע על ענות הבת יהודה גם היה כנור לשריה וירעף לה נחומים ותקוה; — משחר הילדות ועד זקנה ושיבה היה כמעין ברכה, וימין גאטלאבער האחזת בעט הנפלא הזה והיא העֹשה בו כל האותות...

כי אמנם עוד בהיות גאטלאבער צעיר ורך היתה עליו הרוח, רוח גדולה וחזק השירה על המשוררים ואדירי הרמיון, ויכתוב חזון בשבט סופר; ואחרי חיים של חליפות מאריפות, הרפתקאות ונדודים כבירים, בכהות כבר עיניו, בפרוש הזקנה עליו לבנת הבריכה, עוד לא עזבהו שאר רוחו, עוד הגה וישר ויהלום ויקו...

על מולדתו וקורות נעוריו יספר לנו גאטלאבער בזכרונותיו. הוא נולד בעיר קונ־סטנטין־ישן אשר בואהלין, ביום י"ח טבת תקס"א. אביו ר' חיים היה ש"ץ בעיר ההיא, איש ירא וחרד על דבר ה', שומר אמונים, אבל גם משכיל על פי דרכו ואוהב אמת. ומרוחו אצל על הבן הרך להיות פקוח־עינים, להתור ולחקור בשכלו „לבלתי לכת כעור אחרי מנהלו". הוא הורהו תלמוד ופוסקים והוא גם הביא לו ספרי מליצה ודקדוק והגיון.

הנער חונן בכשרונות אדירים ואת כל כשרונותיו אלה הקדיש ללמודים. בשקידה רבה הגה בתלמוד ומפרשיו. בתנ"ך ומבאריו, אכן גם מספרי החסידים לא הניח ידו וישם גם בספרי הקבלה מעיניו — כי העיר כלה חסידים לוהטים בני אדם והוא אוהב ספרים לקרוא, בלי הבחין עוד את תכנם.

כמנהג אחינו בימים ההם להביא במסרת האישות נערים צעירים השיאוהו גם הוריו אשה בטרם עוד מלאו לו ארבע עשרה שנה. בבית חותנו החוכר החסיד בעיר טשערניחוב הוסיף להגות בתלמוד ובקבלה, ויתהלך בארח חסידי חב"ד, ורוחו הפיוטית התלהבה משיטתם ומלמודיהם. בימים ההם כבר נסה לחבר קצור מס' שפע טל בשם „פתח תקוה" ומס' תל"ע בשם „מורה שפת עבר".

בירח תשרי תקפ"ח בא גאטלאבער לעיר מולדתו לראות את שלום אביו. בשנה ההיא החלה הממשלה לקחת אנשים מישראל לעבודת הצבא, ומיראה פן תגע הגזרה גם בו עזב אביו את העיר קונסטנטין וילך החוצה לארץ, ויקח גם את בנו אתו. בעברם בגאליציא התודע הנער אל חכמיה, ובראשם אל הח' ר"י פערל, בעל הס' „מגלה טמירין", והשיחה עם החכם הנעלה הזה פעלה מאד על לב הנער הער ותבא בו רוח חדשה. גם בבראדי התרועע עם המשכילים הצעירים. במדינת מאלדוי נתמנה אביו לש"ץ, אכן לא ארכו הימים וינחם אביו על עזבו את קונסטנטין עיר מגורו, וילך עם בנו לשוב שמה.

אולם בהיותו בדרך קדמהו המות (בשנת תקפ"ט), והבן שב לבדו קונסטנטינה קודר בינון אבלו.

אז יחלו לגאטלאבער ימי תמורות וחליפות. לחסידים נודע כי הוא הוגה בספרי השכלה ויוציאו עליו שם כי נתפקר, ויביאו את דבתו רעה לפני הצדיק מזיטאמיר, והצדיק אכף על חותנו לגרש את האפיקורס מביתו ועליו גזר לגרש את אשתו (אשר כבר ילדה לו בן). הדבר הזה העלה שנאת גאטלאבער על החסידים וקדושיהם, ואיבתם היתה שמורה למו כל ימיו.

תמונת אברהם בער גאטלאבער.

בשוב אב"ג לעיר מולדתו הביאוהו בני משפחתו שנית במסרת הנשואין עם בת כפרי בקרבת עיר באר, מיראתם פן בהיותו חפשי לנפשו ילך לבקש חכמה בארץ אשכנז. האשה החדשה היתה מר לו ממות ועל כן לא ארכו ימי שבתם יחד. בהיות אב"ג בעיר באר התרועע עם אחד מתלמידי הח' ר"מ לעפין ובראותו אצלו את הספרים אשר כתב הרמ"ל בשפת העם למען ההמון (העתקת ספר משלי וקהלת וכו') התעורר גם בלבו החפץ לנסות ידו לכתוב בשפה ההיא, והחפץ הזה הצמיח ברבות הימים צמחי תפארה ופרי הלולים לרב, הלא המה הספרים, החזיונות, המאמרים והשירים הרבים אשר חבר גאט־

לאבער בשפה המדוברת ואשר נפוצו בין כל פנות העם. — אחרי גרשו גם את אשתו החרשה שב לעיר מולדתו, ויקדש כל עתותיו מני אז לחכמה ולמודים, ויהגה בספרים, ויחל ללמוד גם שפת אשכנז ויעש בה חיל. בימים ההם החל לחבר ספר חזיון **אמנון ותמר**, אשר נשאר בכתובים.

בשנת תק"ץ הלך העירה אדעסא ויהי שם למורה בבית אחד העשירים, ומני אז היתה ההוראה משען לחמו וימצא בה חית ידו עד ימי זקנתו, עד כי הסכין להאמין כי לכך נוצר. באדעסא התודע אל הח' שטערן ויתר חכמי העיר בימים ההם, גם אל חכם הקראים ב״ים, ויהי מבאי ביתו, ויתחקה על מנהגי הקראים וספרותם, ויהי לו החמר אשר אסף אז לעזר בכתבו אחרי ימים רבים את ספרו הנכבד „בקרת לתולדות הקראים".

חכם הקראים זה הטה אהבה וחסד רב לאב"ג, וידבר על לבו כי יעזוב את היהודים אחיו ובא להסתופף בצל דת הקראים ונתן לו את בתו היפה לאשה ואשרהו אשר רב. אכן גאטלאבער עמד בנסיון הגדול ויתן כתף סוררת לדברי הפתוי, גם מאס באהבת הבת אשר לבבתהו, ויאמר: עברי נולדתי ועברי אמותה.

בימים ההם פרצה החלירע באדעסא, ויעזב גאטלאבער את העיר וילך (מקץ שנת תק"ץ) קישינוב, ומשם עבר עוד בערים רבות עד בואו העירה **דובנא**, היא העיר אשר אוה למושב לו שנים רבות בחייו. והעיר דובנא בימים ההם מלאה חכמים ומשכילים, לא כיתר ערי וואליניען. שם מצא אב"ג את אשר בקש: חברים משכילים, חכמים אנשי שם, ספרים אשר השקו צמאונו למדע, גם תלמידים מקשיבים. — מדובנא הלך העירה מזריטש ללמד בבית הנדיב הח' ר' ליבוש חארי (מחבר ספר קול יהודה), משם עבר לערים אחרות, ויבא לבארדיטשוב ויקח לו אשה מבנות קרעמניץ, היא האשה אשר עמה ראה חיים מרבית ימיו. עם אשתו זאת הלך לשבת בעיר מולדתה, ושם התודע אל הח' ריב"ל וידבק בו באהבה עזה. בשנת תקצ"ו הלך לוואלשא ויהי מורה לתלמידים, ויסדר כתבי ידו לספר אחד ובשנה שאחריה הוציא בווינא ספרו הראשון „פרחי אביב", כולל שירים אריגינלים ומעתקים, גם מכתבים בענינים שונים.

משנת תקצ"ח עד תר"ט היה אב"ג מורה בבתי עשירים בעיר מאהילעוו־פאדאלסק, ששם התודע אל הד"ר ליליענטהאל ויכתוב בשמו מכתבים רבים לקהלות ישראל בדבר בתה"ס שאמרה הממשלה ליסד בישראל; בקישינוב, אדעסא, דובנא, זיטאמיר וברדי־טשוב, ובפעם בפעם הלך לבקר את רעיתו בקרעמניץ. בכל השנים ההם השתלם בחכמה ובדעת שפות חיות. בעיר ברדיטשוב רכש לו אהבת הנדיב ר' משה יצחק הורוויץ אשר תמכהו בכסף להדפיס את ספרו השני „הנצנים" (ווילנא תרי"א).

בספר הזה הראה אב"ג את כל יקר תפארת בת שירתו. שיריו נעימים ונשגבים, וכל קוראיהם מלאו פיהם תהלתם. הח' ריב"ל אמר עליהם „שיריו מלאים הדרת קדש, עז והדר לבושם; רעיוניו רמו וגבהו וכלו אומר כבוד לידידי המחבר"; חכמי ווילנא ענדו עטרת „משורר" לראשו ויקדמוהו במכתבי תהלה. ביחוד עשה רושם אדיר השיר הגדול „תולדות השיר והמליצה", אשר כלו רצוף רעיונות נשגבים, כתוב במליצה מזוקקה, וכל קוראיו העידו כי אמנם נאמנו דבריו באמרו שם על בת שירתו:

עִם אַיָּל תְּדַלְּגִי עֲלֵי הַר   בְּסִבְכֵי יַעַר תְּקַנֵּנִי,
וְאֶת־צְבָאִים עֲלֵי גְבָעוֹת.   וְאֶת יוֹנָה עֲלֵי עָנָף
אֶת כְּנַף רְנָנִים נֶעֱלָסָה   אִתָּהּ לְהוֹדָה תָּשִׁירִי,

תְּרַחֲפִי אֶת דְּרוֹר נֹדֶדֶת | כִּי לְרוּחֵךְ מַעְצָר אָיִן
וְאֶת דְּבוֹרָה בֵּינוֹת פְּרָחִים ; | לָעוּף שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם...

בטרם נסע גאטלאבער לווילנא להדפ׳ס ספרו זה עמד למבחן בזיטאמיר בבימדה״ר והגימנזיום ויקבל תעודת מורה, ובשובו מווילנא נתמנה למורה בביה״ס מטעם הממשלה בעיר קאמיניץ-פאדאלסק, ויהי שם שלש שנים, ואח״כ כאשר נפתח בי״ס כזה גם בעיר מולדתו קונסטנטין-ישן בקש מאת הממשלה להעבירו שמה ובקשתו נתנה לו, ויהי מורה בעיר ההיא עשתי עשרה שנה. בשנת תרי״ח הו״ל ספרו „ענף עץ אבות" הכולל שלשה שירים ליום שבת אלכסנדר השני על כסא מלכותו, ועל ספרו זה כבדתהו הממשלה במכתב תודה ובמטבעת-כבוד. — בשנת תר״ך הלך אב״ג החוצה לארץ ויעבור בערים רבות, ובכל מקום בואו קבלוהו חכמי ישראל בכבוד. בוויען התודע אל המליץ והמשורר הנודע הד״ר לודוויג אוגיסט פראַנקל וע״פ הצעתו העתיק ללה״ק את ספרו „אויס עגיפ-טען" (ממצרים — וויען תרכ״ב), והספר נדפס בהוצאת הגבירה עליזה הירץ לבית לעמל.

בשנת תרכ״ד הו״ל בעיר ווילנא את ספרו הגדול „בקרת לתולדות הקראים", הכולל חקירות ע״ד הקראים וזמן הפרדם מעל הרבנים, ומה היו סבות הפרוד ועוד ענינים יקרים. שר ההשכלה נתן להמחבר את הכסף להדפסת הספר הנכבד הזה. בשנה ההיא הוציא לאור בזיטאמיר את העתקת הספר ירושלים להרמבמ״ן עם הקדמה יקרה והערות מחכימות. — בשנת תרכ״ה נתמנה למורה תלמוד בבית מדרש הרבנים בזיטאמיר, במקום הרצ״ה סגל המת, ויעמוד אב״ג על משמרתו זאת שמונה שנים, עד הסגר הבית בראשון לירח יולי תרל״ג.

בשנת תרכ״ו הו״ל שיר „מזמור לתודה" על הצלת הקיסר המנוח אלכסנדר השני מידי אדם רשע שהתנקש בנפשו, ויקבל המשורר תודה מאת הקיסר. בשנה ההיא נדפס במאסף „הכוכבים" קונטרסו „אגרת בקרת, או פלס ומאזני משקל השירה העברית בארצות הגרמנים והסלאווים". בו יוכיח, כי לא יצדקו המשוררים המבערים כל שוא נע מראש המלה ובחרוז תמיד רק מלעיל, ובזה ישימו כבלים ברגלי שירתם ויעוו פניה.

בשנת תרכ״ח הו״ל בזיטאמיר את מחברתו „אגרת צער בעלי חיים", בו הכה פולסין דנורא על קדקד בעל „חקר דבר" אשר יצא אז לחרף מערכות כל סופרי ישראל וגם את אב״ג בתוכם. בשנה ההיא העלה על מכבש הדפוס (בזיטאמיר) גם את ספרו „תפארת לבני בינה" והוא שיר ידידות ליום חתונת אחד מתלמידיו אברך משכיל, והספר כתוב במשקל ס׳ מגדל עוז לרמ״ח לוצאטו, שפתו קלה וצחה ונעימה.

אחרי שנתים ימים הדפיס את החלק הראשון מספרו „תולדות הקבלה והחסידות" מראשית צמיחתן עד היום הזה (זיטאמיר תר״ל). ליתר חלקי הספר הנכבד הזה אסף אב״ג רק חומר ורשימות, אכן לא סדרן ולא חברן לספר שלם.

בשנת תרל״ג, כאשר נסגר בימדה״ר, בא אב״ג לשבת בדובנא אשר בה עברו רבית משנות עלומיו הטובות, וישב בבית חתנו המשכיל בארענשטיין, אשר היה לפנים רב מטעה״מ בעיר ההיא, ובימים ההם — עורך-דין פרטי. הפעם לא מצא אב״ג בעיר דובנא קורת רוח ונחת כבימי חרפו, לפני ארבעים ושתים שנה, כי לא היתה עוד דובנא קן החכמה וההשכלה, ותחת אשר לפנים נהרו אליו מכל עברים התלמידים ורעים, היה עתה כמעט בודד במועדו ודורש אין לו. — בשנת תרל״ד הדפיס בוויען ספרו „נתן החכם"

עם הקדמה יקרה ע"ד תירדית לעססינג וטיב ההוגן „גאטהאן דער ווייזע" שהלבישו אב"ג מחלצות שפת עבר בשירה פרוזית.

בשנת תרל"ו החל גאטלאבער להוציא לאור ספר חדשי „הבקר אור", ראשונה בלעמבערג (עד תרל"ט) ואחרי כן בווארשא (עד קץ שנת תרמ"א), ועוזרו הראשי היה אז הסופר ראובן אשר ברודס. בספרו החדשי הזה הדפיס אב"ג המון מאמרים ושירים יקרים, וגם ספרים שלמים, והם: „יום הזכרון" ע"ד ניקולאי הראשון (העתקה משפת רוסיא. ע"י הספר הזה זכה לקבל רשיון להו"ל את „הבקר אור" בארצנו); שני חלקים מספר „פרי קיץ" המכיל באורים לכה"ק בטוב טעם ודעת; ספר „זכרונות מימי נעורי", בו ספר בארוכה לא רק קורותיו ותולדות חייו בנעוריו, אך גם תאר תמונות בהירות ממצב ישראל בימים ההם וזכרונות כל האנשים הגדולים יהחכמים אשר בא עמם בדברים ובברית ידידות; ספר „שם ושארית" והוא קובץ שירי המשורר ר' טוביה פעדער ז"ל עם איזה מכתבים מהמו"ל, ספור „הותרו בבני עניים" (תרל"ט) ו„אורות מאופל" (תרמ"א) ועוד. — בשנת תרמ"ו החל „הבקר אור" להופיע שנית בווארשא ולא נדפסו ממנו רק ארבע חוברות, אשר גם בהן באו מאמרים ושירים מאת המו"ל.

בשנה ההיא חגג חג יובל חמשים שנה לעבודתו הספרותית ושנת החמשים וחמש לימי חייו, וינחל כבוד גדול בארצנו ובחו"ל, וכל פרשת החג הלא היא כתובה על עלי העתים בימים ההם.

בשנת תרנ"א הו"ל המדפיס הר"י אלאפין בווארשא קובץ שירי גאטלאבער בשם „שירי מהללאל", ספר גדול בשלשה חלקים, החלק הראשון כולל שירים אריגינלים, אשר לכל אחד מהם ערך מיוחד. היקרים והגדולים בשירי החלק הזה הם „נצח ישראל", „משפט עמי", „סמל הקנאה" „רומניה" וכו'. החלק השני כולל שירים לישעת הכושר, והחלק השלישי כולל את השיר היקר „תולדות השיר והמליצה" אשר כבר בא רובו בספר הנצנים אך בלי הערות המחבר, והפעם נדפס התמשך, עד ימי רמ"ח לוצאטו, ובסוף השיר הערות רבות, לבאר ביתר באור את תולדות השירה העברית ותולדות גדולי המשוררים.

אב"ג אהב את עמו אהבה בלי מצרים. בכל עת אשר נגה קרן אור ותקוה טובה לעמו אהובו זה התעוררה בת שירתו ותשמח ותצהל ובהחפך על עמו בלהות ובבוא לו עת צרה ותוכחה עטתה בת שירתו שחורים ותבך על צרות אומתה ותאנח מרה. בשנות הפקידה תרמ"א—תרמ"ב, באשר החל הרעיון הציוני למצוא מסלות בלב הנחלים על שבר יעקב, נשא אב"ג „נס ציונה" ויקרא בקול גדול:

צִיּוֹנָה! צִיּוֹנָה! קֵדְמָה מִזְרָחָה!
שָׁם יִשְׂרָאֵל גֶּפֶן אַרְצְךָ פָּרָחָה,
שָׁם עֶרֶשׂ יַלְדוּתְךָ, שָׁם לְעָם הָיִיתָ;
שָׁם נִבְּאוּ נְבִיאֶיךָ, שָׂרֶיךָ שָׂרוּ,
שָׂרֶיךָ וּמְלָכֶיךָ שָׁם קֻבָּרוּ,
שָׁם חָיִיתָ פָּרִיתָ שָׂרִיתָ,
שָׁמָּה תַּזְכִּירְךָ כָּל מַצֶּבֶת קֶבֶר
כִּי עַם אַתָּה וְלְךָ תִּקְוָה וָשֶׂבֶר.

הָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֶרֶץ מְבֹרֶכֶת,
אוּלָם לֹא לְךָ עַמִּי שָׁמָּה לָלֶכֶת,
כִּי גֵר אַתָּה שָׁם, גֵּר נָם וּבֹרֵחַ;
אֲבוֹתֶיךָ אַדְמָתָהּ לֹא חָרָשׁוּ,
וּבַעֲפָרָהּ גִּזְעֶיךָ לֹא שֹׁרָשׁוּ,
יִהְיִיתָ שָׁם כְּנֹטֶה לָלוּן אֹרֵחַ,
גֵּר יִקְרָאֲךָ כָּל אֶזְרָח בָּאָרֶץ
וּמִי יוֹדֵעַ אִם לֹא יְבֹאֲךָ שָׁם קָרֶץ.

ויכונן בשירו זה להשיב על השיר „אחותי רוחמה" מאת יל"ג, אשר ראה את הארץ החדשה כמקום מנוחה לדינה בת יעקב העלובה והנרעשת.

גאטלאבער כתב שירים וספרים רבים בלשון העם, כנ"ל, ואחדים מספריו יצאו לאור, כמו הספר הסאטירי „דער סעים, אדער דיא גרויסע אסיפה אין וואלד", „דער קוגעל" ועוד. ספרים רבים שהיו שמורים אתו בכת"י נאבדו בשלחו אותם ליד אחד ממיודעיו בווארשא להדפיסם.

כל שנותיו האחרונות חי גאטלאבער בבית חתנו הח' בארענשטיין וילך אתו מדובנא לראוונא, ומשם באו לשבת בעיר ביאליסטאק, היא העיר אשר בה בלה שנות שיבתו לא בטובה, ויגוע וימת ביום ב' אייר תרנ"ט, בן שמונים ושמונה שנים.

אנכי הכרתי את אב"ג בשנת תרמ"א בעיר דובנא. הוא שב אז מווארשא אחרי חגותו חג מלאת לו שבעים שנה. את הבקר אור השאיר בידי הרא"י שפירא והוא קבע מושבו בבית חתנו בדובנא, ומשם שלח את זכרונותיו ואת שיריו. בימים ההם כבר החלו עיניו כהות והקריאה בספרים קשתה עליו מאד, ויבקש לו עלם צעיר משכיל, אשר יקרא באזניו ספרים ומכ"ע. ודובנא לא היתה עוד בעת ההיא עיר מלאה חכמים וסופרים כמלפנים, ומלבד משכילים אחרים מן הדור הקודם, אשר איש איש מהם היה טרוד בפרנסתו ובדאגות חייו, אין דורש אז להשכלה ואין מבקש, ויהי אב"ג בודד באהלו, אין בא לבקרו ולהשתעשע בחברתו, אין נהנה לאורו ושואב מבארו. על כן גדלה שמחתו מאד בהביא אחד המורים העברים (ר' אלתר גינצבורג ז"ל) אותי אל ביתו ויציגני לפניו, ואני מצאתי חן בעיניו. מני אז הייתי בא אליו יום יום במשך שנים אחדות, ואסתופף בביתו שעות רבות ואקרא לפניו את מכה"ע וכל פרי הספרות החדשה, ואהי לו ל ע י נ י ם. גם העתקתי את כל שירי הספר „שירי מהללאל", ובשכר זה קראתי לפניו גם ספרים בשפות החיות, ספרי המופת, והוא הבינני כל סתום, ויורני ארחות השפות ההן, ויהי לי למורה ויועץ גם בהליכות החיים.

הראיון הראשון עשה עלי רושם כביר, אשר עד עולם לא ימח מלבי. מלאתי רגשי כבוד ורוממות לזקן אשר הבנתו תאיר פניו העגולים והיפים. הוא היה מאלה, אשר חזות פניו לבדה תגיד, בלי אומר ודברים, כי חכם ואיש הרוח הוא, אם כי משמן בשרו לא נכר אותותיו כי לא היה נזיר מתענוגות העולם ומהנאות החומר. שתי עיניו הגדולות והשחורות, גם אחרי הכבות אורן, עוד נוצצו כגחלים בוערות, ונדמה למסתכל בהן כי הן קודחות וחודרות כליות ולב, אף כי לא ראה אב"ג בהן עוד מחוטמו והלאה.

אב"ג זכה לזקנה מופלגת ע"י חיי הסדרים אשר חי תמיד. כמורה השעות כן היו מנהגיו וארחותיו. לא חסר יום אחד לרחוץ כל בשרו במים קרים בבקר בקומו משנתו, גם בימות החרף והקור הגדול וגם בהיותו למעלה משמונים. הוא אכל בשעה קבועה, טייל בשעה קבועה, הגה בספרים בשעה קבועה וילך לישון בשעה קבועה. פעם אחת בערב נאספו חבר משכילים ומיודעים לשיש אתו משוש ביום הולדתו, וישתעשעו בחברתו וישבו לאכול יחד, והנה הגיעה שעת השינה, ויברך את כל מכבדיו אלה וישאירם לבדם והוא הלך אל חדרו לישן שנתו. — נקיון הגוף ונקיון הבגדים היה לו לטבע, וההקפדה על הנקיון עלתה בו עד לרום מדרגתה, ויכעס ויתמרמר אם נמצא רבב על בגדו וכתם על חלוקתו.

רוחו היתה כאש לוהטת, רוח משורר מתפעל ומתלהב על נקלה. התכונה הזאת השתמרה בו עד אחרית ימיו, כאשר גם בת שירתו לא עזבתהו עד אחריו ימיו. נוח היה לכעוס אבל גם נוח לרצות. בכעסו לא היה לו שלטון ברוחו, אבל בעוד מעט והנה הוא כיונה נוחה.

נעימה היתה שיחתו. זכרונות לאלפים עלו על דל שפתיו. רבבות אנשים ידע והכיר בחייו, ועל כל אחד היה אתו משפט נכון וספור קטן או גדול, והספור מתובל בהלצה ובמילי דבדיחותא, או בעקיצות שנונות וחדודים נוקבים ויורדים עד התהום, ויש אשר בנוח עליו הרוח והחל לזמר בנעימה שיר עברי או זארגוני, כי קולי נעים מאד והוא מטיב נגן, וזכרונו מעלה לפניו שירי נוער אשר חבר לפני חמשים שנה, וככלותו לזמר והנה ספור לוקח לבב: איזה מקרה הוליד את השיר הזה, ומה קרה למשורר בימים ההם.

אב"ג היה כותב את שיריו העברים (וכן גם הזארגאנים) בקולמוס ראשון. החרוזים יצאו מדורים ושקולים מתחת עטו, עד כי למותר היה לספור לו הגועיותיהם, ואך לעתים רחוקות מאד תקן והחליף בהם דבר מה. הוא לא ישב שבעה נקיים על כל חרוז ושיריו נולדו על נקלה. שבועות וירחים יעברו והוא לא יכתוב מאומה, פתאם והנה הוא יושב כפוף על השלחן, חוטמו נוגע בגליון, ועטו חורז מחרוזות טורים זה אחר זה ובעוד מעט והנה שיר ערוך בכל ושמור לדפוס. אמנם אין לכחד כי יש בשיריו גם רפים, יש אשר שירתו ההגה אך מ ל י ם, ואולם שירים כאלה נפגוש ביותר ב„בקר אור", בהיות עליו למלא את הגליונות... אז היו מליו יתרות על הרעיונות. אכן שיריו אשר כתב בטרם יהיה למו"ל מצטיינים ב ק צ ר מליהם וב ש פ ע ת רעיונותיהם הנשגבים.

לעת זקנתו נעשתה תמורה עזה בהלך רוחו והגיוניו בדת ואמונה, ותחת אשר היה כל ימיו חוקר חפשי, שב באחריתו אל האמונה ה ת מ ה, אשר לא תשאל ולא תחקור ולא תעורר כל שפק, ויהי לו לנחת לשמור כל מנהגי שלומי אמוני ישראל, וישפוך שיחו יום יום בתפלה וירחץ בנקיון כפיו לאכול לחמו, ותהי שמירת מצות דת קדשנו לשמחה ולשעשועים לו, והאמונה מקור תקותו וכל נחמתו.

נפרדתי מעל אב"ג באחרית שנת תרמ"ה ולא ראיתיו עוד עד שנת תרנ"ג בעברי דרך ביאליסטאק בחג הפסח. חייו עברו עליו בביאליסטאק לא בטובה, הוא ישב בווד כל הימים ולא יכל עוד לצאת יום יום אל רחוב העיר, אחרי מקרה לא טהור אשר קרהו כי נפל בלכתו ודם רב פרץ מאפו; רוח עצבת החלה מאז לשרות עליו. אכן העצבת הזאת היתה אך פרי הבדידות, וביום אשר באתי אליו והוא הכירני בקולי נהפך ויהי לאיש אחר, פיו היה כמעין המתגבר וישר בע"פ שירים ארוכים, ויספר, וילץ ויהי כבריאה חדשה.

בשנה האחרונה לא ירד עוד מעל מטתו, נר חייו נדעך לאט לאט, כחוה נפשו ובשרו דלו ויצערו מיום אל יום, עד כי בא יומו האחרון ויישן שנת עולמים.

י. ח. זאגאראדסקי.

ר' קלמן שולמאן.

הפתגם „הסגנון זה האדם" הובלט בר' קלמן שולמאן במלוא כל אמתתו. כסגנון דבריו הרכים, היפים, הנעימים והתמימים, כן היה גם מזגו רך וענוג, נעים ותמים. כמליצתו הברה, הצרופה והטהורה כן היה לבבו בר וצרוף וטהור. ר' קלמן שולמאן היה אחד הגדולים ביוצרי אור ומבערי חשך; הוא היה אחד המצוינים במרחיבי השכלה בקרב אחיו, ואולם האור אשר יצר היה אור צח ומתוק לעינים; ההשכלה שזרע היתה השכלה טהורה וצנועה, אשר לא תצא פרועה, לא תצעק ולא תכהה ולא תחבל לב איש. לא בלעג שנון לנבערים תועים מדרך הַשֵּׂכֶל, לא בחזיזים לוהטים ובברקים שורפים מורדי אור בא אל אֶחיו, אך בחן שפתים, בענות צדק, באמרי נועם ובתומת נפש עדינה הורה על יקרת הדעת, הורה שכל טוב, נטע אהבה לשפת קדשנו, אהבה לספרתנו ולחכמינו. בכל ספריו הרבים לא נמצא אף פעם שחוק־בוז והקלת ראש באחד המנהגים הקלים, ואף לא מדקרה אחת קלה בלב החשוכים. הוא היה תמים עם דתנו ונוצר עדותה, ירא וחרד לדבר ה' וזהיר במצוה קלה כבחמורה, ואשר הגה רוחו אותו הגה בלשונו. בלבו התאחדו בהרמוניא יפה הדת והדעת, יראת אלהים ושום שכל, והאחדות הזאת קבעה חותמה על כל היוצא מעטו המהיר. כמשכילים רבים חפש גם הוא פתרונים לאגדות חז"ל המפליאות, אבל לא בארח בקרת חפשית רועצת ורוטשת, אך בהגיון קדש, ברחשי כבוד ורוממות לחכמינו שהאמין בכל נפשו בחכמתם ובקדושתם, ובאוריו אך יתנו עוז ויקר למו. הוא מצא נוחם ומעוז באמונה, נחת וששון במסרת אבות, ויאצל מרוחו הנאמנה והמאמנת גם על הקוראים דבריו. בכתבי קדשנו חזה שולמאן אוצר כל חמדה, בשפת הנביאים מצא נעימות נצח, אל ארץ אבותינו כלתה נפשו, ויער את כל חושיו בו, רגשותיו, אהבתו, תקותיו וגעגועיו על הגליון. הוא העריץ את חכמינו וכל גאונינו יחוקרינו מעולם, וכל יקר ראתה עינו בספריהם, ויספר גם לדור את רב גדלם, ויפרש לעיני אחיו את יקר תפארת חכמתם. הוא חש כי טוב לכל אדם מישראל לדעת גם את הנעשה מחוץ לחוג חיי עמו, להתבונן אל העולם הגדול, אל נפלאות אֵל בטבע, ולהבין במחזה, לדֵעָה קורות דור ודור, ויגש לאחיו ספרים מְסַפְּרִים דברי ימי עולם, מתארים ארץ ומלואה, חזיונות הטבע ומפלאות היוצר בה — ושפתו בספריו מונפה על טהרת הקדש, ומליצתו יפה ונוזלת כטל. על כן אהביהו מישרים כל בני עמו, על כן לשמו ולזכרו תאות נפשם. חמודות היה לכל המפלגות. המשכילים רוממוהו, האדוקים כבדוהו וידעו כי נאמן שולמאן ונאמנים דבריו, כי פיו ולבו שוים, כי כל משא נפשו אך לנטוע נטעי נעמנים, נטעי אמונה ברה והשכלה טהורה בכרם ישראל.

נביטה נא אל חזות פניו, והיא תלבבנו באצילות העברית המרוממה אשר בה; עיניו המפיקות תמימות ילד ושחוק צדיק תמים, ערוץ לחייו וחן שפתיו, טהר מצחו והדר זקנו ועדנת כל תוי פניו — כל אלה יעירו בנו רחשי אהבה אל התמונה גם אם לא נדע כי היא תמונת שולמאן, תמונת המליץ הנפלא אשר עוד בשחר נעורינו התענגנו על מליצותיו החמודות, על סוד שיחו ונועם נאומי. ומי מאתנו איננו חש

עוד היום את הענג הנפלא אשר מלא כל בתי נפשי בקראי את ספר „מסתרי פאריז" ו„הליכות קדם"? מי לא יזכור עוד עתה את הנועם אשר השביעתהו „חבצלת השרון"? מי מבחורינו לא התבודד פעם בסתר פנה להגות באהבה ב„שולמית"? וההגיון בספרי שולמאן לא הטיל סער השפקות בלב, לא זרע זרע השנאה והבוז לאיזו מפלגה, אך הביא נחת טהור, פקח קוח, רגשי כבוד לאביתינו, אהבה ללאומנו וכליון נפש לארץ קדשנו. זאת היתה פעולת שולמאן על בני הנעירים, פעולה רבת הטובה והאורה...

ר' קלמן שולמאן נולד בשנת תקע"ז בעיר ביחוב (פלך מאהילוב), וילמוד בילדותו ב„חדר" ויצטיין בכשרונותיו על כל הילדים בני גילו. בהיותו בן י"ד כבר השיאוהו בני משפחתו אשה, כאורח גיברין יהודאין בימים ההם. בן ט"ז הלך ללמוד תורה בישיבת וואלאזין, ויקן שם לב ראש הישיבה וכל חבריו ע"י שקידתו הגדולה, תמימותו וענותנותו. שש שנים למד בישיבה ויעש חיל בתורתו, עד כי חלה את עיניו מרב עבודה ושקידה בלילות, ויסע ווילנאה לבקש תרופה.

תמונת ר' קלמן שולמאן.

בווילנא למד ב„קלויז של הגאון" וישא עיני מרבה להכיל, ויתן גט לאשתו, וישם לילות בימים להגות בתורה. משם הלך עירה קאלווריה, וגם שם נשא רב עמל ותלאה, אכן הוא לא הרפה מלמודיו ויחל ללמוד גם שפת אשכנז ויחל למשוך בשבט סופר במליצות כה"ק. בשנת 1843 שב שנית לווילנא ויתקבל בישיבה של ר' ישראל גינצבורג. שם הוסיף שקידה על שקידה עד כי נסמך להוראה, ויחד עם למודי גפ"ת הוסיף דעת גם בבה"ק עד כי היו שגורים על לשונו בע"פ, וילמוד דקדוק, וישתלם גם בשפה האשכנזית.

בשנת תר"ו, כבוא לווילנא השר מונטיפיורי, ערך אליו שולמאן מכתב בקשה

בעד אחינו יושבי שמונה כפרים בקרבת הגבול, אשר נגזרה עליהם גזרת גלות מתחום חמשים פרסא סמוך לגבול. ויהי בקרוא הד"ר לעווי את המכתב הכתוב במליצה צחה ונמרצה ויתאו לראות את הכותב המליץ, וע"י זה נתפרסם שם שולמאן פתאם בכל העיר ווילנא, ויתודע אל המשורר אד"ם הכהן ואל יתר חכמי העיר אשר ראו כי ברכה בו. מאז החלה עבודתו הספרותית ותהי ראשיתה ספר „קול בוכים", הוא תרגום ההספד שנשא מוגענדהאלד על ר' מרדכי אהרן גינצבורג (ווילנא תר"ו), ובשנה שאחריה הדפים קובץ מאמרים בשם „שפה ברורה", וכל הקוראים התענגו על מתק דבריו. — בש' 1849 נתמנה שולמאן למורה שפת עבר בביה"ס הריאלי של הממשלה אשר על יד בימדה"ר בימים ההם, ובשנת 1851 נשא את אשתו השניה, התמימה והטובה כמוהו, אשר עמה ראה חיים עד יומו האחרון (אגב אורחא נעיר, כי אלמנתו זאת שרויה עתה בעוני, כי לא השאיר לה בעלה כל הון ועושר).

ואלה ספרי שולמאן השונים בתכנם אך שוים בערכם להשכיל להועיל: ס' „הליכות קדם" — עטנוגרפיא של ארץ ישראל וכל ארץ הקדם; „אריאל" — ע"ד כתבי החרטומים אצל הר סיני, עתיקות אשור ונינוה ובבל, מנהגי בנ"י ותפלותיהם בירושלים וכו'; „מסתרי פאריז". ס' שהעתיקהו רק"ש למען הראות כי לא תקצר שפת קדשנו להביע בה כל מעשי אנוש ויצרי הלב; „הריסות ביתר"; „שולמית"; „תולדות יוסף"; „חבצלת השרון" באורים על אגדות התלמוד בהגיון ישר; „מלחמות היהודים"; „קדמוניות היהודים"; „עשר וצדקה" ע"ד אבי משפחת ראטהשילד האדירה; „הראל"; הליכות עולם"; „דברי ימי עולם" בשבעה חלקים, ואת ארבעת החלקים הראשונים כתב בעד חברת „מפיצי השכלה"; „קרית מלך רב" והוא תולדות העיר פטרבורג וכל קורותיה ופרשת גדולתה; „תולדות חכמי ישראל" ספר יקר ונעים, בארבעה חלקים; „מוסדי ארץ" גיאוגרפיא בעשרה חלקים; „בית האסף" באורים על אגדות חז"ל תמוהות; „ימי עולם"; „מנחת ערב" (באורים לאגדות); „ארץ הקדם"; „דברי חפץ"; „צבי לכל הארצות" ע"ד יקרת ארץ ישראל; „שבת ציון"; „שפה אחת" — מלבד ספרים שלמים אשר השאיר אחריו בכתובים.

בשנת תרנ"ו חגגו כל סופרי ישראל וכל מוקירי פעולות רק"ש חג מלאת חמשים שנה לעבודתו הספרותית. בשנת תרנ"ט, ביום ד' שבט, באה השמועה הרעה כי הסופר והחכם הנעים הזה איננו עוד בחיים, כי לקחהו האלהים, ויגדל המספד בכל נאות יעקב ויבכו כל קוראי עברית על מות מחמד לבם, ויספדו לו כל הסופרים הגדולים, ועדת ווילנא הובילה את מתה הגדול לקברות בכבוד מאד נעלה.

שולמאן הובא בכלח אלי קבר; ימיו עברו לא בנחת בשרים, כי ככל סופרי ישראל חי בלחץ, ואולם הוא הסתפק במועט, ויהי שמח בחלקו ומאשר בגורלו להפיץ מעינות חכמה ודעת בישראל עמו, זה העם אשר אהב ויאֻהב לו, העם אשר עד נצח יזכיר שם שולמאן ברגשי כבוד וחבה רבה.

יח"ז.

נס ציונה.

היא ישבת בגוים לא מצאה מנוח (איכה א׳ ג׳) ר׳ יודן ב״ר נחמיה בשם רשב״ל אמר, לו מצאה מנוח לא היתה חוזרת (ראה באור מ״כ שם), ודכותיה (בראשית ח׳ ט׳) ולא מצאה היונה מנוח, ודכותיה (דברים כ״ח ס״ה) ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (איכה רבתי א׳ ג׳) ושנוי מאמר זה בשנוי מעט בבראשית רבה ה׳ ל״ג ומשולש בילקוט ס׳ נח רמז נ״ט.

א.

מַה־בַּת יַעֲקֹב! קוֹל בְּתְלוּנָה תַשְׁמִיעִי?
כִּי עֵת רָעָה לָךְ, שׂנְאַיִךְ עָצֵמוּ,
מֵחֲמָתָם תִּרְגְּזִי, רֶגַע לֹא תַרְגִּיעִי,
וּבְכָל פֶּה עַמֵּךְ יֹאכְלוּ וַיַּעַצְמוּ,
וּבְשִׂנְאַת רֶשַׁע, בַּתֹּם מִתְחַפֶּשֶׂת
יִרְגְּזוּ רִבְצֵךְ, וְאַתְּ הָהּ נִגְרֶשֶׁת! —

ב.

הֵן צָדַקְתְּ! מַר לָךְ! וּלְשִׁבְרֵךְ אֵין חֵקֶר
מִפִּיד פֶּן יָבֹא, יוֹם יוֹם תִּפְחֲדִי פָּחַד;
בֵּין צֹרְרַיִךְ נֶחְשַׁבְתְּ כְּזָר וָעֵקֶר.
בִּמְקוֹם עָם יֹשְׁבָיו שָׁלוֹם תֵּשְׁבוּ יָחַד,
מַלְכָּם תַּחְשְׁבִי כְּאָב, כָּאֵל תִּירָאִי,
אִמֵּךְ מוֹלַדְתֵּךְ אַתְּ אַרְצָם תִּקְרָאִי! —

ג.

אַךְ דַּרְכֵּךְ חֶפְצֵךְ כִּי לֹא יִתָּכֵנוּ
מִקֶּבֶר הֲכָמִים, מִמֵּךְ לֹא הִכְחִידוּ.
הֵיטֵב חָקְרוּ לִבֵּךְ, רוּחֵךְ תִּכֵּנוּ.
דַּרְכֵּךְ בַּגּוֹיִם, מֵרֹאשׁ לָךְ הִגִּידוּ:
אִם בָּם תָּנוּחִי, וּבְתוֹכֵךְ תִּפְרֹצִי,
אָז לָשׁוּב אֶל אַרְצֵךְ לֹא עוֹד תַּחְפְּצִי.

ד.

וּבְאַרְצוֹת מַעֲרָב — נַעֲוֵיתִי מִשְּׁמֹעַ! —
בִּכְבָר הַיָּמִים, שָׁם עַמֵּךְ הֵזִידוּ,
וּלְצִיּוֹן וּלְאַרְצָם הִרְבּוּ לִפְשֹׁעַ,
וּכְרַעְיוֹן הֶבֶל, שֵׁם צִיּוֹן הִכְחִידוּ —
וּבְבֵית אֵל, צִיּוֹן לִבְלִי יַזְכִּירוּ,
הַתְּפִלָּה „לִירוּשָׁלָיִם" הֵסִירוּ. —

ה.

הֵסִירוּ גַם שָׂחֲקוּ: הִיא לָנוּ הֶבֶל!
נֵלְכָה קָדִימָה, אָחוֹר בַּל נִסֹּגָה!!
עִם יֹשְׁבֵי אֶרֶץ נָעִים לָנוּ חֶבֶל!
אָכְלָם אָכְלֵנוּ, חַגֵּימוֹ נָחֹגָּה!!
פֹּה אֵיתָן שִׁבְתֵּנוּ, כִּימֵי שָׁמָיִם;

מַה־לָּנוּ אֶל צִיּוֹן וִירוּשָׁלָיִם ?! —

ו.

עַתָּה מֵאִוַּלְתָּם גַּם הֵם נִכְלָמוּ .
יֵדְעוּ כִּי בַשָּׁוְא הֶאֱמִינוּ בָּטָחוּ ,
וּבְצִיּוֹן לִמְאֹס, יוֹדוּ כִּי אָשָׁמוּ ,
מִצַּעֲקַת שׂנְאֵי־שֵׁם, גַּם הֵם נוֹכָחוּ ,
כִּי מָטָה שִׁבְתֵּךְ עַל אֶרֶץ אַחֶרֶת !
מֵאַדְמַת זָרִים, יוֹם יוֹם אַתְּ נִנְעֶרֶת.

ז.

„בִּמְקוֹם חָבִיב אָדָם . נִבְרָא בְצֶלֶם"
הוֹלִיכֵךְ גּוֹרְדוֹן — לִבְרָכָה לוֹ זֵכֶר ! — *)
שָׁם כִּי תָבֹאִי, מוֹלִיכֵךְ יִכָּלֵם —
גַּם שָׁם מְצֹרְרַיִךְ אֵיד לָךְ וָנֵכֶר !
בִּמְקוֹם מַשְׁוֶה כָל אִישׁ, וּבְאַרְצוֹת הַחֹפֶשׁ,
גַּם שָׁם אַתְּ מַעֲמָסָה, כְּשִׂנְאַת נֶפֶשׁ ! —

ח.

אֵי מָקוֹם תִּבְחָרִי, בּוֹ תִמְצְאִי מַרְגֹּעַ ,
בִּמְקוֹם תָּלִינִי יַחַד חִישׁ נִקְבָּצוּ
שׂנְאַיִךְ נֶפֶשׁ יַקִּיפוּךְ לִבְלֹעַ !
לְכָרִיתֵךְ מִגּוֹי בִּמְזִמּוֹת נוֹעָצוּ ,
וּבְשִׂנְאָתָם לָךְ , לְהַרְשִׁיעַ יַעֲמִיקוּ
וּבְשֵׁם שׂ נְ אֵ י ־ שֵׁ ם , רִשְׁעָתָם יַצְדִּיקוּ !

ט.

שִׂנְאָתָם לֹא תֶחְדָּל . כְּחֹק בַּטֶּבַע ,
לֹא כִּי מִכֹּל עַם רַב לָךְ חֵטְא וָפֶשַׁע ,
אַךְ עַל גִּזְעֵךְ שָׁרְשֵׁךְ יִשְׂטְמוּךְ פִּי שֶׁבַע,
וּלְהַעֲבִיר עֶבְרָתָם , אֵין לָךְ עוֹד יֶשַׁע ;
כִּי עָוֹן גִּזְעֵךְ לֹא תוּכְלִי תָסִירִי ,
מִבְּנֵי־שֵׁם אַתְּ, גַּם אִם הַגְּבוּל תַּעֲבִירִי !

י.

יִשְׂטְמוּךְ — כִּי לֵאלֹהִים לָךְ עֹז וָכֹחַ
אֵין אֵיד שֶׁיְּאַבְּדֵךְ . עַל כָּל פִּיד תַּבְלִיגִי !!
בִּמְקוֹם נוֹדֵךְ בַּכֹּל תִּצְלְחִי צָלֹחַ .
גַּם בִּסְחַר אֶרֶץ . עֹשֶׁר רַב תַּשִּׂיגִי ,
וּבְבָתֵּי חָכְמָה לָךְ דַּעַת נִשְׂגָּבֶת ,
גַּם רַב כִּשְׁרוֹנֵךְ בִּמְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת .

יא.

יִשְׂטְמוּךְ יִרְדְּפוּךְ יַעֲטוּךְ בֹּשֶׁת כַּבֶּגֶד,
לִתְלוּנָתֵךְ אֵין אִישׁ בָּם מַקְשִׁיב קָשֶׁב ,
גַּם יִשְׁרֵי לֵב בָּם, יַעַמְדוּ מִנֶּגֶד —
כִּי חֵטְא יַעֲשׂוּ רַבִּים, צֶדֶק יֵחָשֵׁב,
וּלְיֵשַׁע וּלְרַחֲמִים שָׁוְא תִּשְׂאִי עַיִן !
כִּי אֶרֶץ אֵין לָךְ — מוֹשִׁיעֵךְ מֵאָיִן ?! —

יב.

מֵאֶפֶס כָּל תִּקְוָה נֶחְפַּזְתְּ לִבְרֹחַ ,
תִּבְרְחִי מִפַּח אֶל פָּח, מִבּוֹר אֶל שַׁחַת !
תִּבְרְחִי לֹא תֵדְעִי אִם שָׁם לָךְ מָנוֹחַ !
אַךְ זֹאת תֵּדְעִי כִּי מֵחֶמְתָם אַתְּ בֹּרַחַת —

---

*) ראה, קורא נכבד! שיר „אחות רחמה" להרב המשורר הגדול יל"ג ז"ל וגם שירי „אחותי נחשמה" אשר בו עניתיו על שירו „אחותי רחמה" ושירי זה כתוב בשחר תרמ"ג, ואני גם אז בשירי זה הנני נובא גם ליונה, תחת אשר גורדון ז"ל בשירו „אחותי רחמה" ינופף ידו אל ארץ החדשה למצוא מנוחה לבת יעקב השבעה רגז, ולדבריו בשירו גם ירזמון פה דברי שירי.

וּבְנוּסֵךְ דַּרְכֵּךְ אָבַל בָּךְ כָּל חֵלֶק,
פֹּה נֹכְלִים אָכְלוּךְ, כְּאֹכֶל שָׁם יֶלֶק!!...

אֶל אַרְצֵךְ תִּשְׂאִי עַיִן אַתְּ נוֹאָשֶׁת!
אוּלַי תֵּצֵא לְפְעֻלּוֹת זֹאת מַחֲשָׁבָת,
אוּלַי עַל אַרְצֵךְ, בָּאֵת וּמַחֲרֶשֶׁת,
הַמְּנוּחָה תִּמְצְאִי לָךְ, בֶּטַח לָשָׁבֶת.
וּתְשׁוּעַת אֵל לָךְ, אוּלַי שָׁם נְכוֹנָה!—
הָבָה בַּת יַעֲקֹב! נִשָּׂא נֵס צִיּוֹנָה!!—

ווארשא י׳ אדר תרנ״ט.

ישכר בערוש הלוי איש הורוויץ.

עֹז לֵאלֹהִים.

(Ode)

אחת דבר אלהים ושתים שמענו
כי עז לאלהים (תהלים ס״ד י״ב)

א.

מַה־נִּשְׂגָּב הַטֶּבַע מִבְּלִי יֵחָקֵר!!
וּבְכָל הַבְּרִיאָה אַךְ פֶּלֶא עַל פֶּלֶא!
שָׁוְא בָּהּ חָכְמַת אָדָם, חֵקֶר אִישׁ — יְשַׁקֵּר
לָבוֹא עַד תַּכְלִיתָהּ בִּינָתוֹ תֵּלֶא!—

ב.

וּבְיַד פֶּלֶא הִיא בַּיְקוּם תִּרְקֹם סֵתֶר
אַדֶּרֶת מַלְכוּת, עַל יְצֻרָהּ מִתֹּהוּ!
כָּל אִישׁ בָּהּ אֶבֶן חֵן שֻׁבְּצָה בַכֶּתֶר,
כֶּתֶר מַלְכוּת עַל רֹאשׁ אֵל אֵין כָּמֹהוּ!—

ג.

מַה בֶּן כַּחַשׁ! תִּשְׁאַל לָאֵל אַיֵּהוּ?
כָּל הַיְקוּם מִתְקוֹמֵם לָךְ יִזְעַם זָעַם:
„יֵשׁ אֵל יֹצֵר כֹּל, וּבְכֹל תֵּדָעוּהוּ!"
קוֹל רַעַשׁ יַעֲנְךָ מִסֵּתֶר רָעַם!—

ד.

אִם עוֹלָמִים אֵין קֵץ, וּמְלֹא כָל שַׁחַק
פְּעָלֶיהָ יָשִׂיחוּ, יַפְלִיאוּ נֶצַח,
וּלְמוּלָם בֶּן־חֲלוֹף כַּדַּק וָשַׁחַק
לַשְׁמִיעַ רוֹמְמוֹת אֵל אֵיךְ יָעִיז מֵצַח?—

ה.

אַךְ נָלְמָם אִלֵּם, וּמְאוּם לֹא יוֹדִיעוּ¹)
לוּ אֵין אָדָם הוֹקֵר דַּבֵּר בָּאֵלֶּה —
וּכְבוֹד אֵל בָּם, אַךְ בִּשְׂפָתָיו יַבִּיעוּ,
וּבְדַעְתּוֹ נוֹדַע בָּם עֹז יֹצְרָם פֶּלֶא!—

ו.

הַבְּרִיאָה כַּמֵּת, גַּם אִם לֹא תָנוּחַ,

טֶרֶם הָיָה אָדָם, מֵשִׂים בָּהּ עָיִן;
הוּא בָא וַיִּפַּח בָּהּ חַיִּים וָרוּחַ —
וַיַּעַשׂ לָהּ גַּם לוֹ, יֹצֵר מֵאָיִן! — [1])

ז.

כֹּה כָבוֹד גַּם הָדָר, אֵל עֲטַרְתָּהוּ!
בַּדַּעַת וּבְדִבֵּר יַחְקֹר יַבִּיעַ;
בָּם יִמְלֹךְ בִּיצוּרֶיךָ הִמְשַׁלְתָּהוּ —
בָּם הֶעָז מִכֹּל, חַלָּשׁ זֶה יַכְנִיעַ! —

ח.

אַךְ שִׂכְלוֹ כִּי רַב, בַּגֵּו הִגְבַּלְתָּהוּ,
חֵקֶר תַּכְלִיתְךָ מִדַּעְתּוֹ יֵעָלֵם!
וּמְעַט מֵאֱלֹהִים, בְּזֹאת חִסַּרְתָּהוּ [2])
וּפִיו מֵרֹב מַהֲלָלְךָ כֵּן יֵאָלֵם! —

ט.

כֵּן אֵל מִסְתַּתֵּר וּבַכֹּל נִגְלֵיתָ!!
לָדַעַת וּלְהַלֵּל כִּי אָבִינוּ,
שִׂכְלֵנוּ נִסְכַּל, כִּי מִכֹּל נַעֲלֵיתָ! —
וּכְבוֹדְךָ כִּי רָם, יָשִׂים יַד עַל פִּינוּ! —

י.

וּלְבַד זֹאת רִגְשַׁת־לִבֵּנוּ מַרְגַּעַת
לְתְהִלָּתְךָ כִּי נֹאמַר „אֵין כָּל אֹמֶר!".
וּלְדַעַת אוֹתְךָ נֵדַע כִּי אֵין דַּעַת —
גַּם לָזֹאת מִכֹּל הוֹתַרְתָּ בֶּן חֹמֶר! —

יא.

כַּצּוּר חֹמֶר אֶל רוּחַ בֵּית הַסֹּהַר,
בּוֹ אַךְ נִקְרָה אַחַת תִּפְתַּח אֱלֹהַּ!
הִיא הַדַּעַת, מֵאוֹרְךָ לָנוּ זֹהַר,
בָּהּ לִרְאוֹתְךָ שַׁדַּי! נִכְמַהּ כָּמֹהַּ —

יב.

וּכְבוֹדְךָ כִּי יַעֲבוֹר, פָּנִים נָלִיטָה,
כִּי עַל עֵינֵינוּ אֵל! תָּשֹׂךְ כַּפַּיִם —
פָּנֶיךָ שַׁדַּי! לֹא נוּכַל נַבִּיטָה,
אַךְ אֲחוֹרֶיךָ, תֶּחֱזֶינָה עֵינָיִם! —

יג.

הֵם כָּל טוּבְךָ כִּי תַעֲבִיר עַל פָּנֵינוּ [3])
גַּם אָז לִרְאוֹתָם נֶחֱרַד נִבָּהֵלָה,
וּבְרַעַד נִקְרָא נִפּוֹל עַל אַפֵּינוּ:
קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ, קָדוֹשׁ אֱלֹהִים סֶלָה!!! —

ישכר בערוש הלוי איש הורוויץ.

מעיר לעזר

המעיר ומוסיף הבין דברי שירי ומאיר על כתובים במקראי קדש.

[1]) אחד הוא הרמב"ם ז"ל אשר יצדיק דעת פילוסופים בימי קדומים, והמליץ מהם גם להיות דעו במור"נ חלק ב' פרק ה' „כי הגלגלים חיים ומשכילים הם, ר"ל מכירים העובדים משבחים ומהללים את אדוניהם שבח גדול ומהללים עצומים" והביא הרמב"ם ז"ל עדות לדעתו זאת את הכתוב השמים מספרים כבוד אל וגו' (תהלים י"ט ג') ואומר שם שאינו לבין הענין כדרך משל ומליצה רק דברים ככתבם וכהויתם, וראה קורא נכבד! שם באור הרב ר"י מסטנוב ז"ל, שהראה לדעת כי טעה הרמב"ם ז"ל בעדות הכתובים שהביא לחזק דעתו והר"י מסטנוב שם מביא כתוב אחר עד מכחיש לדעתו זאת. והנה מכבר נודע כי אין להדעה הזאת יסוד והיא כלה נכזבת, ואולי הדעה הזאת שמואלה מפילוסופי

יונים הכתה שרש בלב הרמב"ם נ"ע מנעוריו ותהי לו שעשועיו יום יום, ומאד הסכין בה עד כי היתה כבשר מבשרו ורוח מרוחו, ויתאר לנמאס הדעה הזאת בכתוב זה אשר לא יכירנה מקומו שם ויאמר לא כי היא, ושם בכתוב הזה למען לשום מקום לדעה בלתי נכונה כזאת התאמץ להראות כי לא במשל ומליצה בכתוב מדבר, הפך מאשר בשכלו המרומם יראה לדעת בדרך הגיון ישר בדרכו בספרו מורה נבוכים, כמו שם חלק ב' פרק כ"ט מביא כתובים רבים מישעיהו אשר לפי דעת התלמוד והמאמינים אמרו הכתובים האלה לחורבן העולם לעת קץ והרמב"ם ז"ל שם יסכל דעתם זאת ויבאר הכתובים בדרך משל ומליצה, וכן גם הכתוב יחיו מתיך נבלתי יקומון (ישעיהו כ"ו י"ט) יבאר בדרך משל ומליצה. ראה קורא נכבד! כל דבריו בפרק זה ובמקומות אחרים שם ותמלא ענג לנפשך וגם יחד תתפלא גם אתה, איך פה שנה הרמב"ם נ"ע טעמו לבאר פה הכתוב היה כהויתו כי הגלגלים חיים מדברים ושמים מספרים כבוד אל בדעת ידבר, וכל אלה רק לתת בו מקום לדעה בלתי נכונה אשר היתה לו מחכמי יון ירשה.

3) כל יודע ומבין בשפתנו ובשגיאותיה יתגלה כי קשה היא וגם רחבה מני ים, לפעמים כאחת תדבר ושתים שמענו בה, וכאלה רבות נמצאו במקראי קדש, למביני בגלות שפתנו לאמתן ויודעי הליכות דרכה בקדש. — כן גם אני פה במלת „מאין" כאחת אדבר ושתים אשמיע בה, וכן אם אחת יגלה מפי ורוחי שתים תשמע בה אין מלים הכחש. אחת, כי אחרי מלת „מאין" נמשך השם „יוצר" ויבאר בו הרעיון כי האדם בדעתו ובחכמתו עשה לו ולבריאה כלה „יוצר מאין", כי את הכל ברא ה' מאין יכל יש מאפס נברא כידוע; וזאת שנית יבין פה הקורא המבין, כי מלת מאין נמשכת אחר הפעל „ויעש" ויפורש בם גם הרעיון השני כי האדם בדעתו ובחכמתו עשה מאין, יוצר לו ולבריאה כלה, כי מנה לו האדם את האלהים מאין והוא מן השלילה, כאשר הרחיב לדבר בזה הרמב"ם ז"ל והראה לדעת בטוב דעת ובשכל אמת, ענין נשגב בדעת אלהים, שם מו"נ ח"א ברובי פרקיו שם, ואיזה מדבריו שם אעתיק לפני הקורא. וכה יאמר שם: „אני לא אחשוב לכופר מי שלא יביא מופת על הרחקת הגשמית, אבל אחשוב לכופר מי שלא יאמין הרחקה", כן שם פרק נ"ח בראש דברי הפרק יאמר הרמב"ם נ"ע מפורש בדברים האלה: „דע כי תארי השי"ת בשלילה הוא התואר האמתי, אשר לא ישיגוהו (פירוש את השי"ת) דבר מן ההקש (פי' הקל הדבור שנכתב כדי לשבר את האזן לא ישיג מאלה את השי"ת) ואין בו (פיר' בתואר השלילה) חסרון בחיק הבורא כלל, ולא בשום ענין, אמנם תארו בחיובים, יש בו השתוף והחסרון", וכן יאמר בפרק שאחריו „כל מה שתוסיף בשלילה ממנו יתעלה תקרב אל ההשגה ותהיה יותר קרוב אליו ממי שלא שלל כלל", וכן ינעמו לנפש הקורא כל דברי הרמב"ם נ"ע בח"א מספרו זה, כי כן בכל החלק הזה יכוין הרמב"ם נ"ע לחקר אמת להרחיק כל גשמיות וחיוב בהש"י ולקרב בו השלילה בכל, ומחשבת הרמב"ם ז"ל בחלק זה היתה לשרש דעת הגשמיות והחיוב בה' יתברך, אשר הדעה הכוזבת הזאת הכתה אז בימיו שרש בלב רבים מתופשי תורה ביהודה וגאוני התלמוד אשר נתנו כבוד לירוא את ה' יראה שיש בה גשמיות, ואם החזיקו בתורת ה' ובדברי התלמוד עד היו לגאוני יעקב ולמורים בישראל, ויחרדו לדבר ה' לבל לסור ממנו ימין ושמאל, אולם בדעתם את ה' הלכו שולל לעבוד אלהים מגושם ללא אמת. ראה, קורא נכבד! דברי הרב יש"ר ז"ל בספרו התורה והפילוסופיה, אשר ידבר בענין נשגב זה, וכן כל אשר יקרא ויתבונן בדברי הרמב"ם ז"ל בספרו מו"נ, יראה ויחליט ממנו, כי גם לא נוכל לאמר על אלהים אמת „כי ישנו" בחיוב, רק בשני שלילות „כי איננו אין" וכן גם לא נוכל לתארו בשם „אחד", כי כל אחד הוא מוגבל, רק נוכל לאמר בשלילה „כי אין לו שני" „ואין יחיד כיחודו", כי כל יחיד הוא מוגבל אבל יחודו של הש"י הוא בלתי מוגבל — סוף דבר! אם נחיב את ה' נשלילהו, ואם נשלילהו אז נחיבהו, כידוע לכל חוקרי לב וגם כל הקוראים יבינו זאת בבירור זה פה, אשר יסודתו בדעת הרמב"ם נ"ע בספרו המורה אשר יורה נבוכים דעת אלהים אמת בדעה נפלאה ונאמנה. הנה לתפארת גאון הרמב"ם ז"ל אשר טוב חזון

אלהים יקר לדורות עולם, וחכמי דורו הללוהו במשלם לאמר „ממשה עד משה לא קם כמשה" הוספתי אני על משלם ונשאתי גם אני את משלי זה ואומר:

משֶׁה וּמשֶׁה

בֶּן־עַמְרָם נָתַן בִּתְבוּנוֹת כַּפָּיִם
תּוֹרַת אֱמֶת עַל פִּי אֵל מִשָּׁמָיִם,
וּבֶן־מַיְמוֹן עַל פִּי תוֹרָה מַחְכֶּמֶת
הוֹרָה לַנְּבוֹכִים וַיִּתֵּן אֵל אֱמֶת.
אֵל נִשְׂגָּב מִדַּעַת, מִדְּמוּת אֶל עָיִן!!
גַּם יֶשְׁנוֹ הָרְאָה, כִּי אֵינֶנּוּ אָיִן! —

*) מכל רעיון ורעיון הנשקף מבעד שלשה בתים אלה בשירי פה, יראה ויבין הקורא את מקראי קדש במזמור ח' בתהלים מפורשים היטב, כי המשורר שם בהתבוננו על הוד ה' על השמים והדר אל נאדר בהמון צבאות שחקים אשר אין מספר ואין חקר למו, אשר כל אחד מהם הוא עולם בפני עצמו, וכלם יחד מתאימים בתאמי פלא, ובחכמה נפלאה ובסדר ומשטר נשגב הטבעו מידי יוצר כל מפליא לעשות, כולם יחד יִתְּנו כבוד אל יוצרם פלא, ונפלאותיו בם, אז רוח המשורר יראה עוז אלהים פלאות ותחגרהו כלבוש אימת כבוד ה' והדר גאונו יחד, כי ה' אל אדון ואדיר הוא על כל הארץ והבריאה כולה, וכן עם זה התבונן המשורר בשפל רוחו וערכו, כי יראה ויבין איך ישח ישפל האדם לעמת כל אלה! ובמה נחשב הוא מול עולמים אין מספר אלה בבריאה כולה, ויקרא אז המשורר מנהמת לבו בשני הכתובים האלה המקבילים איש אל אחיו ויאמר: כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננתה: אשר כולם יספרו כבודך אלהים, ויתנו תהלתך יוצר פלא, כי אין חקר למו, ועתה לעמתם: מה אנוש כי תזכרנו: במה נחשב האדם כי תזכרנו אתה אלהים?! הלא הוא איננו גם כנקודה אחת הקטנות בתולדות הבריאה האדירות והנפלאות, „ובן אדם כי תפקדנו" מה ערכו כי תפקדנו? הלא הוא קטן גם משחק מאזנים ומאבק דק לעמת כל אחד ואחד הקטן שבקטני הצבאות אשר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, הלא כאין נחשב האדם מול פעלי הפלאות אין מספר אשר בטבע ובבריאה כולה שהן מעשי ידי אל יוצר פלא! ואחר אשר המשורר מזמור זה ירד ברוח שירתו להוריד את ערך האדם ולהשפילהו והמשורר בענות לבו ובשפלות רוחו ישים את האדם לאל ויקטינהו עד מאד כאפס ואין, אז תשוב ותתעורר רוח המשורר לשוב לעלות מעלה ויתבונן בבינת אמת בערך האדם הנשגב וביתרונו הנעלה אשר נתן לו ה'. ויתהפך הים המשורר ברוח שירתו להגביה את האדם ולהעלותו בתור אדם המעלה שהוא בחיר יצורי ה' ובחוריו, ויתנחם המשורר למצוא כבוד אדם והדרו, גדלו ותפארתו שגדלהו ה' על כל מעשי ידיו, ויקרא המשורר בהמית גיל לב ויאמר: ותחסרהו מעט מאלהים, וכבוד והדר תעטרהו (הואוין של מלות ותחסרהו וכבוד והדר הם כמו מלת „אבל" שבא לבטול משפט הקודם לו, כמו והם עמך ונחלתך (דברים ט' ק"ט) ורבים כדומה) ויאמר המשורר במזמורו זה: אבל אתה אלהים הושבת את האדם במרומים למעלה לראש כל היצורים, באשר נתת בו הדעת שהיא חלק ממעל, והדִבֵּר שמת בו להוציא בשפתיו את אשר ידע בדעת, ובהם ידע כל יצוריך הנפלאים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת וגם יספר תהלתך כם כי אין קץ לה, ודעת זאת לא היא דעת שלמה כדעתך אתה אל הדעת, רק מעט מאלהים חסרתהו את האדם בה, שבדעתו יוכל האדם לדעת הכל ולהבין בבריאה ומלואה, אך לא יוכל לדעת אותך אלהים כי נשגב אתה מכל שכל ונפלאת מכל דעת. ויוסף המשורר לבאר רעיון לבו הנעלה בתאי כתוב השני: „וכבוד

והדר תעטרהו" והם הדעת והדבר אשר חנן ה' את האדם להותירו לטובה מכל יצוריו ולתתו עליון על כל ברואיו, כי כן הכבוד הוא הדעת שהיא כבוד האדם, וכן הדעת היא הנפש באדם שהיא כבוד האדם ויקרו, יתרונו ותפארתו, לכן בשפתנו נקראת הנפש ג"כ בשם כבוד כנודע למביני שפת קדשנו, והשם הדר בכתוב זה יורה על הדִבֵּר שהוא הדר אדם והודו, לפני כל היצורים אשר הפרש ה' ג"כ בזה מן האדם, ונתן הדבר יתרון לאדם ויהדר אותו בחן שפתיו ובנעם לשונו לגלות ולהוציא הוגה כל מחשבות דעתו מלבו, שהיא כבודו, ובשני אלה עלה האדם למעלה להשכיל מכל יצורי ה', וגם בם יחד מלין לאלוה ידבר וכל נפלאותיו יבין וישיח, כתרגום אונקלוס (בראשית ב' ז) ויהי לנפש חיה „לרוח ממללא". לפי תרגומו פה שם חיה הוראתו מפעל „חוה" וילדק בתרגימו זה מן אשת אדם הראשון שנקראה חוה בעבור שהיתה אם כל חי, ובאורו שם שהיתה אם כל חי מדבר ע"כ נקראה בשם „חוה", והבן הדבר במקומו שם.

היוצא לנו מכל אלה הנראים בכתובים אלה במזמור זה המראה להשכיל בשכל נשגב, כי בו המשורר הנפלא ומזמר משכיל מזמיר זה יורה לנו לדעת הגיון נשגב וקשט יחד, בדברי שיר ומליצה ובאמרות זמרת־יה ייפקח עיני כל מתבונן בשים שכל לראות ולהבין כי כל העולמים שאין למו מספר, הגדולים עם הקטנים אשר השכשו מידי יוצרם בטבע נפלא ונשגב מדעת אנוש אשר גם לעמתם האדם נחשב כאין, בכל זאת הם כלם יחד אך גלמים אלמים באין דעת ודבר בם, וגם פלאם בם לא ידעו ולא יוכלו לדבר אף מאום מהנפלאות אשר שם בם יוצרם, אך כל אלה יבין האדם וידע בדעתו אשר חננו ה', והם יודעו ויסופרו רק על פי דעת האדם ועל פי הדבר, שהם כבוד האדם והדרו אשר בם עטרהו ה' ובם העלהו למעלה על ברואיו וגם בם המשילהו ה' בכל מעשי ידיו ושת כל תחת רגליו. אך יתרונו לא שלם הוא כאשר הוא אדם ויחסרהו מעט מאלהים, כי מעט מאלהים חסרהו בדעת אשר בו, שהכל יוכל האדם לחקור ולדעת אך לא את האלהים, וגם בדבר הזה והוא שלא יוכל לחקור ולדעת את האלהים, גם בדעתו זאת שהוא יודע כי לא יוכל לדעת את האלהים, יש לאדם יתרון על כל הברואים, שהם אינם יודעים שאינם יודעים את האלהים; ובדעת האדם שידע זאת יוכל גם להתפאר כי בא עד תכלית שדי ידעת אלהים כי לא נוכל לדעת אותו, וכן אמר החכם המשורר הבדרשי „תכלית מה שנדע שלא נדע!" וכן מביא הרמב"ם במו"נ מאמר פילוסוף אחד על דעת אלהים „לו ידעתיו הייתיו".

כל אבני חפץ אלה שבהן תעלומות שדי אין סוף וכליל עז האלהים אין חקר, שבהן גם יתרון האדם מה' וחסרונו ויתרונו בחסרונו מאלהים, אבני חפץ ויקרה אלה שבצתי בשירי זה „עז לאלהים" במשבצות שפת השירה, היא כתר מלכות על ראש מלך עולם וגם ממנו יציץ נזר על ראש האדם בחיר יצורי אל יוצר פלא!

התבונן נא קורא נכבד! בכל הכתובים במזמור זה שהבאתי פה, כי כל רעיון והגיון שבצתיו בשירי זה יכללו הדברים המעטים אשר בפי שירת המשורר מזמור זה, כדרך המשורר הנשגב אשר רוח אלהים דבר בו, שהוא הוגה ומשיב הרבה ודובר מעט כלבון נאה וקצרה למען יתעורר בעל נפש משכלת לבים לב חקר כי יעמיק יחקור ויתבונן היטיב בנשגבות והרוממות אשר בלקח שפתי המשורר ובתורת רוחו, וכאשר ימצאן ביגיעת רוח ונפש ובעמל שכל ודעת, אז בדעתו ושכלו תשבע רוחו תענוגי קדש ופלאות יחד, ונפשו — נשגבות ונעימות נלא!! — וזאת אחת מהמעלות אשר בסגלות רוח השירה אשר תִּלָּוֶה אל רוח המשורר מלדה מבטן מהריון ושתיהן תהיינה בו לרוח אחת חושבת במחשבות הרוחות ודוברת בשפת הנשמות אל כל לב ורוח, נפש ונשמה!!

*) גם פה בשלשת הבתים האחרונים בשירי זה, יראה הקורא המבין, מפורשים ומבוארים באר היטיב הכתובים בשמות ל"ג מן כתוב י"ז עד סוף הפרשה, ואם כדברי פה כבר במקצת באר כן הרמב"ם נ"ע במור"נ ח"א פרק מ"ה, אבל אני חדשתי עוד מרוחי לבאר ולברר את הצור ונקרתו שם בכתובים גם הוספתי לבאר את כבוד ה' בעברו שך כפיו על פני משה איש האלהים.

וכן גם בארתי את כל טוב ה' אשר העביר על פני משה ויקרא בשם ה', והקורא המשכיל יבין אל מה ירמזון מלי בבאורי זה בשירי זה, כי אל המשל הזה נמשל כל אדם איש איש לפי רוחו ודעתו כקטן כגדול, כי אך מעשי אלהים יוכל לדעת ומהם יראה וידע את אלהים, ומעשי אלהים ופעליו בבריאה כלה הם טובו ואחוריו, אשר קרא ה' שם, אבל לא יוכל האדם לראות את כבוד אלהים אשר הוא הוא „דעת אלהים בעצמו ובכבודו" (ראה הערה שלפני זאת), כי כן אמר ה' שם „כי לא יראני האדם וחי" כי לא יוכל האדם לראות את ה' בעודנו חי והוא שוכן בית חומר המגביל גבול לדעתו ושכלו ורוחו בו, אשר לא תוכלנה לדעת ולהשכיל עצם ה' וכבודו שאין לו גבול והוא לאין תכלית והדברים עתיקים, שבעתים מזוקקים, נאמנים וחזקים!! —

י"ב הלוי איש הורוויץ.

תוי הנגינה לשיר „יונה הומיה" של מ. לעטעריס.

מאת א. ב. בירנבוים.

Andante — Op. 11

Soprani I et II — Alti

O-jo-ni ob-jo o-ni a-no ach no-de-des mi mon chag-we sal-i ho a-ni jo-re-des

Sui-ui jo-chil so-ar bo-dad e-dód ko-nof u-wen súr-che jo-de a-ui ne cw-char o-nof

cresc. Li-di a-so wa-ni es li a-ho che-ro decresc. ja-an holi-che ni dim. scholel ru-ach so-no

D. C.

פתח דבר

לתרגום

„הפרש".

השיר הזה, מעשה ידי אשיר המשוררים אשר לפולין Adam Mickiewicz, אשר פי יוצרו קרא לו בשם "Fary„ הורק זה שלש פעמים לשפת קדש בשם **הערבי במדבר**. — הראשון אשר תרגמו עברית היה המליץ **יוליאן קלאצקא** (אשר לפנים בישראל נקרא שמו יהודה) [1], ותרגומו נדפס בספרו **הדודאים** (לייפציג 1842).

המתרגם, אשר יצא לו אחרי כן שם בעמים כסופר מפואר בשפת פולין וצרפת, היה אז נער כבן חמש עשרה או שש עשרה שנה; לא נפלאת איפוא, אם תרגומו היה כבסר גומל אשר לא פתח עדנה אף כי לפעמים רבות יציצו מבין שורותיו יתרון הכשר ושאר רוח אשר הצטיין בהם המליץ בלשונות העמים. — לא עברו עשר שנים ויתרגמהו שנית לשפת עבר מליץ „רך בשנים ואב בחכמה" הר"ר **מיכה יוסף הכהן לעבענזאהן** ז"ל ונדפס אחרי מותו **בכנור בת ציון**. המתרגם הזה, אשר רוח השיר נוססה בו באמת, לא יכול כפי הנראה לשים עבותים על ידיו ולאסור רוחו בזקים, ויתרגם את השיר הזה, כאשר יעיד על נפשו, „העתקה חפשית". תרגומו, אף כי לא נעשה בחרוזים וגם חסר בסופו" כדי הוא לעצמו, כי יפה הוא מאד ומליצתו מריקה מעליה זהב. אכן הכתם הטוב הזה ישנה לא מעט אם נעריך את מלאכת המתרגם אל מעשה ידי המשורר במקורו, כי אם אמנם אך מעט אבד להשיר הזה מצד שפתו, כי נאה ונעלה היא, הנה הפסיד לא מעט מצד חמרו וצורתו, כי גרע והוסיף בו המתרגם ושנה פניו כרצונו, ושנויו לא תמיד עזרו להרבות יפעתו וחין ערכו. — השליש אשר הלביש את השיר הזה בגדי קדש הוא הסופר הנודע בשפת עבר ואשכנז הר"ר **נתן נטע סאמועלי** יצ"ו, אשר יצא אך „בעקבות מיצקיעוויטש", כאשר יאמר בהערתו, ויתן לו פנים אחרות, ותרגומו הנה נדפס בספר **האסיף** לשנת תרמ"ט.

ועתה הנה הבאתי גם אני לאחי לבני ישראל את המנחה הזאת בכלי טהור בשפת קדש, בשנה הזאת אשר בה נמלאו מאה שנה להולדת המשורר ושבעים שנה מיום הכתב השיר. והתאמצתי לתרגם את השיר הזה בדמותו כצלמו שורה בשורה כאשר יצא מתחת יד המשורר בלי נטות מדבריו אנה ואנה. גם במשקל השיר טרחתי להדמות במקצת אל משקלו במקורו; על כן שונים חרוזי השיר בתרגומי איש מרעהו במנין הברותיהם, כאשר שונים המה גם אצל מחברם. זולתי שמונה טורים אשר ארוכים המה במקורם בתרגומי נחלק כל אחד מהם לשני טורים קצרים, ובכן נתרבה מספר החרוזים מקס"ז לקע"ה.

מלבד מספר ההברות נתתי בתרגומי קצב ומשקל גם למלים. החרוזים הקצרים בני עשר או עשתי עשרה תנועות יכילו ארבע ארבע מלים, שתי מלין ובהן חמש תנועות לפני הַחוּצָה (Caesur) ושתים ובהן חמש או שש תנועות, אחריו. (זולתי שלשה חרוזים היוצאים מן הכלל). והחרוזים הארוכים בני י"ג תנועות (לפעמים י"ד) כוללים שש שש מלין, שלש מהן ובהן שש תנועות (ולפעמים שבע) לפני החוצה ושלש מלין ובהן שבע תנועות, אחריו. המלין הקטנות שאינו מוטעמות היטב אינן באות בחשבון.

חיים יחיאל בארנשטיין.

ווארשא בחדש החמישי תרנ"ח.

---

[1] הוא אשר תרגם עוד שיר אחד משירי מיצקיעוויטש הנדפס **בפרחי צפון** בשם **תפלת הילדים**.

הפרש

שיר תהלה

(Kasside)

הושר לכבוד האמיר תג־אל־פחר והקדש לזכרון אהבה ליאן קוזלוב.

כְּאָנִי עַלִּיזָה מִנְּוֵי־חוֹף עוֹרֶקֶת,
וְעַל־לִבְנַת סַפִּיר שׁוֹטֶטֶת טוֹפֶפֶת,
חֵיקַיִם בִּמְשׁוֹטֶיהָ בְּאַהֲבָה חוֹבֶקֶת,
וּכְקִיק[1] נְטוּי־גָּרוֹן עַל גַּלִּים מְרַחֶפֶת;
כָּכָה הָעֲרָבִי מִסֶּלַע מֵאָרֶץ
בְּרַחֲבֵי הַיְשִׁימוֹן סוּסֵהוּ כִּי־יָרֶץ,
פַּרְסוֹת רַגְלָיו בְּנַהֲרֵי־חוֹל בְּשָׁאוֹן חֲרִישִׁי יִטְבָּעוּ,
כְּבַרְזֶל וְנָחוּשׁ לוֹהֵט בְּמֵימֵי מְצוּלָה יִשָּׁקְעוּ.

סוּסִי יִשְׁחֶה בְּמוֹ יָם־חֹרֶב, וַאֲבַק מִשְׁבָּרָיו
כְּתַנִּין מֵי־יַמִּים יֶחֱצֶה בְּצַוָּארָיו.
מֵרֶגַע לְרֶגַע תִּגְבַּר מְרוּצָתוֹ,
וְיָעָה מִסָּבִיב חָצָץ וָפִיחַ;
מֵרֶגַע לְרֶגַע תִּגְבַּהּ תְּעוּפָתוֹ,
מֵעֲנַן הָאָבָק עַתָּה יָגִיחַ.

סוּסִי שָׁחוֹר כֻּלּוֹ כַּעֲנַן סוּפָה וָסַעַר,
בִּמְרוֹם מִצְחוֹ כּוֹכָב כְּשַׁחַר נוֹצֵץ זוֹרֵחַ,
וּכְנַף רְנָנִים — רַעְמָה[2] — יְעוֹפֵף וְלָרוּחַ יָעַר,
פִּשְׁטֵף רַגְלָיו צְחֹרוֹת בְּרָקִים יָרֹב יְשַׁלֵּחַ.
עוּפָה קַל־רֶגֶל, עוּפָה לְבֶן־בֶּרֶךְ!
הָרִים וִיעָרִים סוּרוּ מִדָּרֶךְ!

---

[1]) הוא העוף הנקרא בל״א שוואן, וכן שמו בלשון ערבי וסורי, יוני רומי וצרפתי, ואליו כיונו חז״ל באמרם: עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו (שבת כא.) ובמליצתם קאקי חיורי, ועיין בספר Die Fabeln des Sophos להחכם לאנדסבערגער צד 170—169.

[2]) על פי הכתובים (איוב ל״ט, י״ג י״ט) ובמקור: Strusiej grzywy pióra.

לַשָּׁוְא הַתָּמָר בִּירַק עָלֵהוּ
יְקַדְּמֵנִי וְיִקְרָא אֶל־צֵל וָמֶגֶד;
בְּחָזְקָה אֵחָלֵץ מִתּוֹךְ חִבֵּהוּ[1],
הַתָּמָר נִכְלָם בָּרַח מִנֶּגֶד,
וּבְסֵתֶר נָוֶה נֶעֶלְמָה קוֹמָתוֹ,
יִשְׂחַק לְגַאֲוָתִי בִּתְשֻׁאוֹת כִּפָּתוֹ.

צוּרֵי אֵיתָן, עַל־גְּבוּל מִדְבָּר מִשְׁמָר יַחֲזִיקוּ,
בְּפָנִים מְזָרֵי זְוָעָה אֶל־בְּנוֹ עֲרָבָה יַשְׁגִּיחוּ,
שַׁעֲטַת פַּרְסוֹת סוּסִי יְשָׁנוּ וּבְרֶגַע יָמִיקוּ[2],
וְאֵימִים כָּאֵלֶּה אַחֲרַי יָשִׂיחוּ:

„אָנָה כֹה־לָרוּץ מְשֻׁגָּע זֶה יָרֵב?
שָׁמָּה בַּל־יָסֵךְ לְרֹאשׁוֹ מֵחֹרֶב,
מֵרִשְׁפֵּי שֶׁמֶשׁ, מֵעֱזוּז חַמָּתוֹ,
לֹא־תֹמֶר בְּצִלּוֹ בִּירַק צַמָּתוֹ,
לֹא־אֹהֶל צַחַר בְּחֵיקוֹ יַרְגִּיעַ;
שָׁמָּה אַף־אֹהֶל אֶחָד — רָקִיעַ,
שָׁמָּה אַף־צוּרִים יִרְבְּצוּ, יָלִינוּ,
כּוֹכָבִים תּוֹעִים לָשׁוּט יָהִינוּ".

לַשָּׁוְא יְיָרְאוּנִי, יִרְפּוּ יָדָיִם,
אָעוּף גַּם־אֶדְפּוֹק סוּסִי כִּפְלָיִם;
הִבַּטְתִּי לְצוּרִים גַּאֲוָה עֲנָקוּ,
הִרְחַק אֶל־אַחֲרַי חָמְקוּ עָבָרוּ;
כִּשְׂדֵרָה אֲרֻכָּה בָּרְחוּ עָרָקוּ,
וּלְאַחַד אֶחָד נִשְׁמְטוּ נִסְתָּרוּ.

אֵימִים אֵלֶּה שָׁמַע וְלַאֲמִין נִתְעָה הָעַיִט
כִּי־חִישׁ עַרְבִי בְּצִיָּה יִשְׁבֶּה אַף־יָצַד צָיִד,

---

[1]) השם הזה הנמצא במקרא (איוב י"ט כ"ו) בהוראת שם חיק, נמצא בתלמוד גם בקשור עם מלת אילן: חובו של אילן (ב"ק פ"א.) לגירסת הערוך והגאונים, ועיין ברש"י שם.

[2]) תהלים ע"ג ח'; הוראת הפעל הזה שפאטטען, פערהעהנען, וכן בלשון ארמי מיק, כאשר כבר עמד על זה געזעניוס ואחריו כל המבארים מחכמי העמים.

בִּיעָף דָּלַק אַחֲרַי, מָחָא וַיַּשַּׁק כָּנָף,
וְצָנִיף שָׁחוֹר לְרָאשִׁי פַּעֲמַיִם שָׁלֹשׁ צָנָף.

„רֵיחַ פֶּגֶר אָרִיחַ" קַרְקַר[1] בְּקוֹל,
„כַּפָּרָשׁ כַּסּוּס נִבְעֲרוּ מִשָּׂכֶל.
הַפָּרָשׁ נְתִיבָה יְבַקֶּשׁ־לוֹ בַּחוֹל,
וּלְבֶן־הַבֶּרֶךְ — מִרְעֶה וָאֹכֶל.
פָּרָשׁ וָרֶכֶשׁ בְּדֵי־רִיק תִּיעָפוּ,
כָּל־בָּאֵי יְשִׁימֹן בַּל־שׁוּב יִסָּפוּ!
בַּמְסִלּוֹת הָאֵל סוּפוֹת תִּתְעֶינָה,
וְעִקְּבוֹתָן אִתָּן כָּלִיל תִּשֶּׁאנָה;
לֹא־אָחוּ לַסּוּס פֹּה תוֹצִיא אָרֶץ,
אַךְ־זֹחֲלֵי עָפָר תְּחַיֶּה וָשֶׁרֶץ.
פֹּה מֵתֵי עוֹלָם יִרְבְּצוּ יָלִינוּ,
עַיִט וָפֶרֶם לָשׁוּט יָהִינוּ".

כֹּה קִרְקַר בְּאָזְנַי, בְּפָנַי נֶאֱצָנִי,
בִּבְרַק צִפָּרְנָיו בָּזֹ־לִי שָׁאטָנִי.
שָׁלֹשׁ פְּעָמִים עַיִן בְּעַיִן נִשְׁקַפְנוּ יָחַד,
וּמִי־זֶה נִחַת נִבְהַל מִפָּחַד?
הָעַיִט נִחַת פָּשַׁט וַיָּעַל!
לִפְקֹד עָלָיו זְדוֹנוֹ יָדִי בְּקֶשֶׁת מִלֵּאתִי,
אַךְ־עֵת אוֹתוֹ אַחֲרֵי בְּעֵינַי חַפֵּשׂ הִרְבֵּיתִי,
כְּכֶתֶם שָׁחֹף[2] מְצָאתִיו תָּלוּי בִּיעָף מִמָּעַל,
גָּדְלוֹ כְּגֹדֶל צִפּוֹר... חָגָב... יַתּוּשׁ וָשַׁחַק[3],
אַחַר נָמוֹג כֻּלָּה בְּרַחֲבֵי סַפִּיר בַּשַּׁחַק.
עוּפָה קַל־רֶגֶל, עוּפָה לְבֶן־בֶּרֶךְ!
צוּרִים מִדֶּרֶךְ! עַיִט מִדָּרֶךְ!

פִּתְאֹם נֵעוֹר עָנָן מִתַּחַת שֶׁמֶשׁ יָמָּה,

---

[1]) מלה תלמודית (חולין נ"ג). [2]) גרויא. חולין קל"ח. [3]) המלה הזאת להוראת אבק (מן כשחק מאזנים) נוספה בתרגומי לצרך התרוז.

וַעֲלֵי מְסֻכַּת סַפִּיר בְּכַנְפֵי צַחַר רְדָפָנִי;
רָין קַל לִהְיוֹת אִוָּה בְּגָבְהֵי שָׁמַיִם שָׁמָּה,
כְּמוּ־פֶה בָּאָרֶץ בַּעֲרָבָה אָנִי!
מִמַּעַל לְרֹאשִׁי מְעָף פּוֹרֵחַ,
פְּחָדִים כָּאֵלֶּה אַחֲרַי יָפֵחַ:

———

„אָנָה כֹּה־לָרוּץ מְשֻׁגָּע זֶה יֶרֶב?
שָׁמָּה צִמָּאוֹן יַתִּיךְ כָּל־קֶרֶב!
שָׁמָּה לֹא־תַרְעִיף עֲנָנָה רְסִיסֶיהָ,
לֹא־תַרְטִיב רַקָּה אָבָק יְכַסֶּהָ;
שָׁמָּה קוֹל־פּוּזִי[1] בְּצָיוֹן בַּל־יָרֶם,
בַּל־יִתֶּן אֹמֶר מַעְיָן וָזֶרֶם;
אַף־רוּחַ צִחֶה יַחֲטֹף אֶגְלֵי־טָל
טֶרֶם לָאָרֶץ יַגִּיעוּ מֵעָל".
לַשָּׁוְא יִירֵא, אָעוּף אֶרְפֹּק סוּסִי כְּפָלַיִם!
הֶעָב עָמַד, רִפָּה כְנָפָיו בְּשַׁפְרִיר שָׁמָיִם;
מֵרֶגַע לְרֶגַע רֹאשֵׁהוּ יָשׁוּחַ,
עַתָּה עַל־הַצּוּר יִשָּׁעֵן יָנוּחַ;
וְכִמְעַט עֵינִי בַבּוֹז אֵלָיו שֵׁנִית הֲסִבּוֹתִי,
וּכְבָר כִּמְלֹא שָׁמַי אוֹתוֹ אַחֲרַי הֱטִילוֹתִי.
מֵחֲזוֹת פָּנָיו אַבִּיר עָמָל הָרָה בַסָּתֶר:
מַרְאָיו מִכַּעַס כַּתּוֹלָע אָדְמוּ,
מִמְּרֵרַת קִנְאָה הוֹרִיקוּ בִּרְכָּמוּ,
אַחַר קָדַר כְּפֶגֶר וְנֶחְבָּא בֵּין־הָרֵי בָתֶר.

———

עוּפָה קַל־רֶגֶל, עוּפָה לְבֶן־בֶּרֶךְ!
עַיִט מִדֶּרֶךְ! עֲנָנָה מִדָּרֶךְ!

———

עַתָּה סְבִיבוֹתַי נָשָׂאתִי עֵינַיִם,
וָאָעִיף אוֹתָן בַּמַּעְגָּל עִם שֶׁמֶשׁ;
בְּכָל רַחֲבֵי אֶרֶץ וּרְקִיעַ שָׁמַיִם

[1]) במדרש: שהיה הזהב הססונן שעליו היה קולו פוזז (במד"ר פ"ד).

אֵין דּוֹלֵק אַחֲרֵי בִּמְשׁוֹאָה וָאֶמֶשׁ.
כָּל־הַיְקוּם כֻּלּוֹ פֹּה יָנוּם שְׁנָתֵהוּ,
עִקְבוֹת־אִישׁ מִיּוֹם לֹא־שָׁמְעָה אָזְנֵהוּ,
כָּל־מוֹסְדֵי תֵבֵל שַׁאֲנַנִּים יִישָׁנוּ,
כְּחַיְתוֹ־עַד לְבָדָד מֵעוֹלָם שָׁכָנוּ,
כִּי־כֵן עֶדְרֵיהֶן לֹא־יִפְחֲדוּ יִרְגָּזוּ,
מַרְאֵה פְּנֵי אָדָם רִאשׁוֹנָה כִּי־חָזוּ.

אֵלִי! לֹא־אֲנִי רִאשׁוֹן בְּעַרְבַת הַחוֹל הַשְּׁמֵמָה!...
צִבְאוֹת אָדָם לָרֹב כַּדּוּר בְּצוּרִים [1] יִשְׁכֹּנוּ...
הֲתוֹעִים הֵמָּה אִם־בְּמוֹ מַאֲרָב לְחָמָס יִצְפֹּנוּ?
רוֹכְבִים עוֹטֵי צַחַר לִבְנַת סוּסֵימוֹ — אֵימָה!
אֶקְרַב — יַעֲמֹדוּ, אֶקְרָא — נֶאֱלָמוּ...
רְפָאִים הִנָּמוֹ, פֹּה־סָפוּ תָּמוּ!...
אֹרְחָה מִקֶּדֶם בֶּעָפָר כֻּסָּתָה
מֵעֲרֵמוֹת הַחוֹל הָרוּחַ עֵרָתָה!...
עַל־שִׁלְדוֹת גְּמַלִּים נָמַקּוּ רָקָבוּ
עַצְמוֹת פָּרָשִׁים עוֹד־יֵשְׁבוּ יִרְכָּבוּ;
מְחֹרִים לְפָנִים הָיוּ שָׁם עֵינָיִם,
מִנִּי לְחָיַיִם מֵעוֹרָן נֶחֱשָׂפוּ
פַּלְגֵי־חוֹל יִשְׁטְפוּ וְיִזְרְמוּ כַּמָּיִם,
יֶהְגּוּ־לִי אֵימִים, יִנְאָקוּ וְיִזְעָפוּ:
„אָן־תָּרוּץ עַרְבִי מְשֻׁגָּע וָבָעַר?
שָׁמָּה יִתְחוֹלֵל גַּלְגַּל וָסָעַר!"

לָרוּץ אוֹסִיפָה — לֹא־אֵדַע מַרְגֵּעַ!
עוּפָה קַל־רֶגֶל, עוּפָה לְבֶן־בִּרְכִּי!
רְפָאִים מִדֶּרֶךְ! סְעָרוֹת מִדֶּרֶךְ!

רוּחַ מַרְגִּיז תֵּימָן — גַּלְגַּל קֹרָא לָרוּחַ —
עַל־פְּנֵי מְצוּלַת חָצָץ בָּדָד יָצָא לָשׂוּחַ.

---

[1] בינוני פעול משרש בצר בהוראת תה"ם, כמו בצורות ישבו (יחזקאל ל"ו).

כְּשׁוּרוֹ אוֹתִי מֵרָחוֹק עָמַד מַשְׁמִים מִשְׁתָּאֶה,
כְּרֵעַ סָבִיב תַּחְתָּיו וּבְקוֹל יֶהֱמֶה יִשָּׂאֶה:
„מִי־שָׁם מִצְּעִירֵי אַחַי. אֶחָד מִבְּנֵי סוּפָתָה,
מַה־שַּׁח וְשָׁפֵל מְעוּפוֹ, נִבְזֶה וְנִמְאָס מַרְאֵהוּ,
יָעֹז לִדְרוֹךְ חֶלְקָה מֵאָז בְּחַבְלֵי עָלָתָה?"
נָהַם וּכְעֹפֶל מָצוֹר¹) יָשִׂים אֵלַי פָּנֵיהוּ.
וַיַּרְא וְהִנֵּה בֶן־חֲלוֹף לְלֹא־חַת עָשׂוּי הִנֵּנִי,
וַיִּרְקַע בְּקִצְפּוֹ יְשִׁימֹן צָחִיחַ,
כָּל־אַדְמַת קֵדָר כַּסִּיר הִרְתִּיחַ,
וּכְתַחְמָס צִפּוֹר בְּצִפָּרְנָיו יֹאחֲזֵנִי.
בְּנִשְׁמַת רוּחֵהוּ כָּאֵשׁ לְהַטָנִי,
וּבְאֶבְרוֹת אֲבָקוֹ צְנָפַנִי צְנֵפָה;
קְלָעַנִי אֶל־עָל, אַרְצָה הֱטִילָנִי,
וַיְעַפֵּר בְּעָפָר מַשָּׂא לַעֲיֵפָה.
וָאֵעוֹר בָּעֹז, זְרוֹעַי חָשַׂפְתִּי,
בִּתַּקְתִּי קְרָבָיו, יְצוּרָיו פִּצַּחְתִּי,
נָלְטוּ מֵעָפָר בְּאַפִּי שִׁסַּפְתִּי
וּמְתַלְּעוֹת עֶבְרָה בְּלִבּוֹ שִׁלַּחְתִּי.
הַגַּלְגַּל חֹשֵׁב מִזְּרוֹעַי הִתְפָּרֵץ
וּכְעַמּוּד לַעֲלוֹת מְרוֹמֵי שָׁמָיִם;
לֹא־נִמְלַט מִיָּד, לֹא־נִצַּל מִקָּרֵן,
כִּי־בְחֶצְיוֹ נִקְרַע, נִתַּק לִשְׁנָיִם,
בְּמְטַר־חוֹל נִתַּךְ בְּרַעַשׁ לָאָרֶץ
וּכְמוֹ־נֵד כָּרַע שָׁדוּד לְרַגְלָיִם.

מִקֶּרֶב עֲמֹק רוּחַ שָׁאַפְתִּי,
אֶל־כּוֹכְבֵי שַׁחַק בְּגָאוֹן הִשְׁקַפְתִּי,
וְכוֹכָבִים כֻּלָּם זְהָבָם יָפִיצוּ,
בְּעֵינֵימוֹ כֶתֶם אֵלַי יָצִיצוּ,

---

¹) כן תרגמתי Pyramide ולפי דעת מקצת חכמי העמים נזכרה הפירמידה בספר איוב ועל גדיש ישקד (איוב כ"א ל"ב) ואם כדבריהם כֵּן הוא נכון לתרגם: וכדמות גדיש.

אֱלֵי יַבִּיטוּ יַחַד כֻּלָּהֶם,
כִּי־אֵין בָּאָרֶץ בִּלְתִּי הַפָּעַם!...
אֵיכָה פֹּה־יִנְעַם, הָרוּחַ לְאַפַּיִם!
רוּחַ־צַח מָלֵא פֹּה־עֵמֶק אֶשְׁאָפָה,
לֹא־תִשְׂפֹּק רוּחַ כָּל־אַרְצוֹת הָעֶרֶב
לְנִשְׁמַת־אַף אַחַת אָגִיחַ אֶל־קֶרֶב.
אֵיכָה פֹּה־יִנְעַם הָאוֹר לָעֵינָיִם!
עָצְמָה וָכֹחַ בַּת־עֵינִי יָסָפָה,
לְמֵרָחוֹק תַּבִּיט, לַמֶּרְחָב נִשְׁקָפָה,
רָחֲבוּ גְבוּלוֹת תֵּבֵל שָׁמָּה תַגִּיעַ,
מִנִּי חוּג־אֶרֶץ מִמַּעְגַּל רָקִיעַ.
אֵיךְ־פֹּה יִנְעַם לִפְשׁוֹט זְרֹעוֹת פָּרֵשׂ יָדַיִם!..
אֶל־קְצוֹת תֵּבֵל כֻּלָּהּ יָדַי בְּאַהֲבָה פֵּרַשְׂתִּי
וּכְמוֹ מִזְרָח וָיָם יַחְדָּו בְּכַפַּי תָּפַשְׂתִּי,
הֲגִיגַי כִּבְנֵי רֶשֶׁף לְקִצְבֵי עוֹלָם יַמְרִיאוּ,
אֶל־עָל, אֶל־עָל, אֶל־עָל, עַד־רֹאשׁ שְׁחָקִים יַגְבִּיהוּ.
וְכֶאֱסוֹף דְּבוֹרָה נַפְשָׁהּ מִדֵּי עָקְצָהּ תַּשְׁקִיעַ,
נַפְשִׁי בְהֶגְיוֹן לִבִּי בִּשְׁמֵי מָרוֹם אַטְבִּיעַ...

הערות המשורר.

לד 327 הפרש. Farys. השם הזה הוא כמו כביר אצל הערביים השוכנים במדבר, ומשמעו כשם Chevalier, Ritter בימי הבינים. תג אל פחר, בשם הזה נודע בארצות המזרח האציל Wacław Rzewuski. תג ענינו נזירה ועטר; פחר, תהלה ותפארת. [יאן קוליב היה רע המשורר וידידו, והאציל רזעווסקי, אשר יצא לו שם לתהלה בימיו, היה גביר בעל דמיון נפלא וזר בדרכי חייו, אכן גם אמיץ לב כגבורים. הוא שב ימים רבים בתוך הערביים השוכני באהלים (Beduinen), ויעבור מדבריות וארצות ציה בקרב תלאות רבות ועצומות. הערביים אשר ראו כי גביר חיל הוא, רוכב אביר ומלומד לקרב, השיבוהו לאחד השרים (האמירים) הגדולים בערב הצפונית, ויכנוהו בשם אמיר תג אל פחר, אשר בשם הזה תרגם הוא בעצמו את שמו הפולניי Wacław המקוצר משם Wenczesław לאמר נזירת תפארה. באחד ממסעיו אל הריסות העיר תדמור (Palmyra) עברו עליו צרות רבות ורעות, וחייו היו תלואים לו מנגד עברים ושלשה ימים. במסע ההוא (אשר נדפס בש' 1821 במכה"ע הפולנים והצרפתים) שם פניו לחקור אחרי תכונת הרוח הממית הנקרא בשם סמיאל (סמום), אשר מוצאו בערבות אפריקא ומתפרע עד ארצות ערב וסוריא, ונורא בכנפיו אויר לוהט וקטב מרירי. — על פי הדברים האלה יובנו יותר דברי השיר. המתרגם].

לד 327 סוסי שחור כלו. תרגמת הברואים האלה, המגלגלים בתוכם דמות תמונת הסוס, כמה תרגום בית אחד בעל תרגום דלתות מבית ערבי המובא בהערות לספר קבלת שירי ערב להאדין De Lagrange. [זה הספר Anthologie arabe par Grangeret de Lagrange הנדפס בשנת 1828. המתרגם].

לד 329 ריח פגר אריה. באגדות הקדם התפשטה אלה האמונה כי העיט מרחוק יריח המות, וישקף אחרי האיש ההולך למות; כי כמעט ימות אחד הנוסעים יהנה כמה וכמה ממינו נראים במקום ההוא, אף כי לא ראום שם בראשונה.

לד 331 גלגל קורא לרוח. על אודות הרוח הזה הנקרא בפי המשורר בשם Huragan (הורקאן) העיר המחבר לאמר: „המלה הזאת היא מלה אמריקנית Urikani ומורה על סער איום הבורר בגלילות האויר התם, ויען כי השם הזה נודע מאד בארצות אירופא השתמשתי בו תחת השמות הערביים (עלעפה) Asyf, sersor (?), (סמום) Semum, וכיוצא, המורים על סערות וסופות אשר תקבורנה, לפעמים אורחות שלמות בחול. הפרסים יכנוהו בשם Girdebad. — וגם המתרגם, הלכתי בעקבות המשורר, בחר להשתמש במלת גלגל הידועה לקוראים העברים מספרי הקדש תחת השתמש באחד השמות הערביים אף כי נקל הדבר לתת להם תמונה עברית.

הַנָּבִיא

(פּוּשְׁקִין).

צָמֵא לִדְבַר אֵל, כְּאַיָּל, תַּעֲרֹג לְמַיִם,
תָּעִיתִי, כְּשֶׂה אֹבֵד, בְּמִדְבַּר צַלְמָוֶת;
וְהִנֵּה, דְּמוּת שָׂרָף, בַּעַל שֵׁשׁ כְּנָפַיִם,
עַל אֵם הַדֶּרֶךְ לִקְרָאתִי נִצָּבֶת.
וּבְאֶצְבְּעוֹתָיו הַקַּלּוֹת כְּכַנְפֵי הַחֲלוֹם,
נָגַע אֶל עַפְעַפַּי. בְּגִשְׁתּוֹ אַט הֲלֹם;
עֵינַי, צֹפוֹת הַכֹּל. אָז נִפְקְחוּ יַחַד,
כְּעֵינֵי הַנֶּשֶׁר, כִּי יְבַהֲלֵהוּ פָּחַד.
וַיְהִי, אַךְ אֶל אָזְנַי כַּפָּיו נָגָעוּ,
וְהִנֵּה, רַב קֶשֶׁב וַהֲמֻלָּה נִמְלָאוּ:
וָאָזִין רַעַד עַמּוּדֵי שָׁמַיִם,
וְקוֹל כַּנְפֵי הַכְּרוּבִים, יָעוּפוּ בְּרָמִים,
וַהֲלִיכוֹת זֹחֲלֵי יָם, מִתַּחַת מַיִם,
וַחֲלוֹם הָעֲרָבִים, בְּנַחַל נִרְדָּמִים.
וַיִּגַּע בְּדַל שְׂפָתַי, וּבַחֲמַת כֹּחַ

לְשׁוֹנִי הַחַטָּאָה נָסַח נָסֹחַ, —
הַטֹּפֶלֶת תָּפֵל, עָמָל וָמָעַל,
הַמְּצַמֶּדֶת מִרְמָה, תֹּךְ וּבְלִיַּעַל, —
וּלְשׁוֹן נָחָשׁ עָרוּם וַחֲמַת עַכְשׁוּב שָׂם
אֶל תּוֹךְ פִּי הַמֵּת, בְּיָד נְגֹאָלָה בַּדָּם.
וַיְבַתֵּק אֶת חָזִי בְּלַהַט הַחֶרֶב,
וַיּוֹצִיא לְבָבִי, עוֹדֶהּ רֹעֶדֶת,
וְתַחְתֶּיהָ גַּחֶלֶת, בָּאֵשׁ יֹקֶדֶת,
כְּבְקֶבֶר פָּתוּחַ נָתַן בַּקֶּרֶב.
כְּפֶגֶר מוּבָס בְּיֵלֵל יְשִׁמֹן שָׁכַבְתִּי,
אָז קוֹל שַׁדַּי אֵלַי קֹרֵא הִקְשַׁבְתִּי:
„קוּם, צְפֵה, הַבֵּט, וְאָזְנְךָ תְּהִי קַשֶּׁבֶת,
דְּבָרַי יְהִי בְקִרְבְּךָ עָצוּר, כְּאֵשׁ צָרֶבֶת,
וּבְעָבְרְךָ יַמִּים וַאֲרָצוֹת, — תֶּן־אֹמֶר,
וִילַהֵט לְבוֹת שֹׁכְנֵי בָתֵּי חֹמֶר!".

ד. מ. יאקובאָוויץ.

הִגָּיוֹן

לְזֵכֶר יְהוּדָה הַמַּכַּבִּי.

1.

בֶּן אֻמָּה דַלָּה, חֲנִיךְ הַמַּתְלָאָה,
יָדַעְתָּ אֶת עַמְּךָ מִתְבּוֹסֵס בְּדָמָיו
וְרוֹבֵץ בִּתְהוֹם חֶשְׁכַּת עַבְדוּת נוֹרָאָה —
וּכְמוֹ כוֹכַב־נֹגַהּ עָלִיתָ עַל שָׁמָיו.

רָאִיתָ דִּמְעוֹתָיו, אַנְחוֹתָיו בַּמְּצֻקָה,
וּמְשׁוּבַת הָאוֹיֵב וְרָהְבּוֹ הַמָּר,
וּלְבוּשׁ שַׂלְמַת־קִנְאָה לְאֻמְּךָ הַמְדֻכָּא
וְחֶרֶב־נְקָמָה — עַל חֵילֵי הַצָּר
יָצָאתָ אָז לִלְחֹם, הַגִּבּוֹר בְּיָקָר!

אֶת רִכְּךָ הָעִבְרִי בָּךְ רוּחַ אֵל נָטָה
וּפָעָלְךָ נִשְׁמַת הַנֵּצַח עוֹרְרָה;
וּשְׂרָפִים לְהִלָּחֵם לְךָ יָרְדוּ אֶל מָטָּה
וְרֹעָם אֶת זְרֹעַ הָאוֹיֵב פּוֹרְרָה...

אַךְ שָׁמָּה בַּנֶּגֶב, מְקוֹם שֶׁמֶשׁ נִזְעֶמֶת
וּבְאוֹרָהּ תְּלַהֵט אֶת כֹּל מִשְּׁמֵי רוּם,
מְקוֹם יֶחֱרַב כָּל מַעְיָן כָּל צִיּוֹן יֵלֵךְ תֻּמָּם,
מְקוֹם נֶחְשָׁף הַיְשִׁימוֹן שָׁם, אֵין כָּל
מְאוּם,
וְתִבְכֶּה הַיְעֵנָה עַל גּוֹרַל הַיְקוּם...–

שָׁם חָלָל נָפַלְתָּ, הַגִּבּוֹר הַמְּרוֹמָם,
עַל בָּמֳתֵי קָטֶל — וּבְיָדְךָ הֶחָרֶב!..
וּשְׁבוּרָה הַחֶרֶב מִדְּמֵי צָר הִתְקוֹמָם
וּרְוָיָה מֵחֵלֶב כְּלָיוֹת וָקֶרֶב...

נָפַלְתָּ — אַךְ קַו־אוֹרְךָ הַזָּהִיר גַּם אַחַר
יֹם מוֹתְךָ קָם זִכְרְךָ לְנִשָּׂא נֵס בְּרוּם;
וְחָיוּ הַזִּיקִים צְבָא זִיקֵי אוֹר שַׁחַר,
זָרַעְתָּ סְבִיבֶיךָ, — וּבְרֶגֶשׁ וָחֹם
נִלְחֲמוּ בַּלַּיְלָה — וַיֵּאוֹר הַיּוֹם...

II.

קִפָּאוֹן וָקֶרַח מְסָבִיב הַחַיִּים
וְסַעֲרוֹת־שֶׁלֶג בְּזַעַם תִּסְעַרְנָה;
עֲלָטָה מִסָּבִיב; עַל פְּנֵי הַשָּׁמַיִם
מְסֻבָּלוֹת בְּדִמְעָה עֲנָנוֹת תִּנְהַרְנָה.

וּבְגָלוּת חֲשֵׁכָה עַל אַדְמַת שְׁאִיָּה
יִתְגַּלְגֵּל הָעָם, יִדְכֶּה תַּחַת הָעֹל;
וּבְחָזָק יִשְׁתָּעֵר יְלֵל תַּאֲנִיָּה
מִכָּל קְצוֹת מַחֲנֵהוּ, עַל יָמִין וּשְׂמֹאל,
קוֹל חָרְבַּן הַנֶּפֶשׁ וּמִשְׁסַּת הַכֹּל...

וּכְבָר אַלְפֵי שָׁנִים מֵאָז הֵן עָבָרוּ,
מֵעֵת יֶשַׁע עִמּוֹ הַמַּכַּבִּי הִפְרִיחַ;
וּבְנֵי כָּל הָעָם, בַּאֲרָצוֹת נִפְזָרוּ,
עוֹד פַּעַם יְצַפּוּ לִקְרַאת בּוֹא מָשִׁיחַ...

הֲיֵשְׁנִית, מִבַּעַד חֶשְׁכַּת לַיְלָה זֶה נוֹרָא,
מִבַּעַד אֵלֶּה סוּפוֹת וּמִלְחֲמוֹת־עָז,
הֲיֵשְׁנִית בְּגָאוֹן יִתְנַשֵּׂא קַו־אוֹרָה,
שֶׁיָּעִיר בַּמִּזְרָח אֶת שַׁחַר־הַפָּז
וְעַפְעַפֵּי הַיּוֹם לָנוּ יִפָּקַח כְּמוֹ אָז?...

הֲיְהִי עוֹד עָלֵינוּ קַו־חֶסֶד מָתוּחַ,
עוֹד נָטוּי קַו־חֵן מֵאֵת גּוֹרַל הַחַיִּים,
לָשׁוּב אַרְצָה אָבוֹת, כַּבִּירֵי הָרוּחַ,
לְהִשָּׁתֵל עִם רַעֲנָן שָׁם עַל נַחֲלֵי מַיִם?...

אִם יָקוּם כַּמַּכַּבִּי עוֹד אִישׁ מִקִּרְבֵּנוּ,
אִישׁ נֶפֶשׁ־גְּבוּרָה, אִישׁ לֵב—רֶגֶשׁ חָי,
שֶׁיַּצִּיל כַּיּוֹנֵק אֶת נִשְׁמַת עַמֵּנוּ
עַל זְרֹעָיו הַחֲזָקוֹת, לָשֵׂאת אוֹתָהּ שַׁי
אֶל מִקְדְּשֵׁי צִיּוֹן לִפְנֵי אֲדֹנָי?...

יעקב כהן.

מס המסחר וחרשת המעשה.

ביום 8 יוני שנת 1898 התאשרו ע"י הרוממות החקים החדשים למס המסחר וחרשת המעשה וזה תוכנם:

פרק I.

חקים כוללים.

מס המסחר וחרשת המעשה חייבים לשלם בעד:

1) עסקי מסחר, ובהם נכללים עסקי הלואה וקבלת אחריות, עסקי סרסראות במסחר, גם עסקי קבלנות להספקת סחורה ועסקי סוכנות למסחר; 2) עסקי חרשת המעשה: בתי חרשת (וביניהם גם חרשת מכרה ההרים), בתי אומניות, עסקי מכרה, וגם הובלת חפצים ממקום למקום; 3) כל משלח יד (§ 1).

מס המסחר וחרשת המעשה נחלק לשנים, למס עיקרי ולמס נוסף (§ 2). המס העיקרי משתלם ע"י לקיחת תעודות מסחר וחרשת. לקצבת המס הזה נחלקים מקומות המדינה למחלקות, לפי מדרגת התפתחות המסחר והחרשת בהם, ועסקי המסחר והחרשת וגם כל משלח יד נחלקים למדרגות. חלוקת המקומות למחלקותיהם והעסקים למדרגותיהם וקביעת הקצבה למס כל מחלקה וכל מדרגה יוצאות לפעלן בדרך חק ומתפרסמות ברשימות ומתבקרות אחת בכל חמש שנים (§ 3). ו„המס הנוסף" נגבה מעסקים של אקציות ושאר עסקי קבלנות החייבים לפרסם דין וחשבון גלוי, וגם מאת חברות שותפים וכל העסקים משלש המדרגות הראשונות בתור מס מכסף הקופה של העסק ומס מן הרוחים; ובנוגע לשאר העסקים שאינם פטורים מן המס הנוסף גובים את המס הזה מהם בתור מס האוסם (סקלאד) ומס הרוחים, אם הם יתרים מן הקצבה הקבועה להם (§ 4—5).

ואלה פטורים ממס המסחר והחרשת: העסקים הנעשים ע"י אוצר הממשלה ביחוד לצרכי הממשלה. בתי ההלואה של הממשלה, עסקי יערות של הממשלה, גם בתי החרשת ובתי האוסם של שלטון עסק המשקאות אשר לממשלה. עסקים של הממשלה שהם נעשים במקצת גם לצרכי אנשים פרטים, הנזכרים ברשימה מיוחדת מאושרת מאת שר האוצרות בהסכמת שלטוני הפקידות הראוים לזה. העסקים אשר ללשכת כבוד הדר מלכותו וגם של מוסד הקסרית מריא. בתי הדפוס המתנהלים ע"י שלטון הכנסיה להדפים ולמכור ספרי חכמה וספרי מוסר וענינים דתים, העסקים להכין ולמכור חפצים דרושים לתפלה (ביניהם גם נרות של שעוה לבתי התפלה), וגם ממכר שמן למנורות וקטרת לבתי הכנסיה. העסקים המתנהלים ע"י מוסדי הזעמסטווא, קהלות הערים והכפרים אשר לא נתנו בחכירה לאנשים פרטים, ומטרתם היא החזקת סדרים בצרכי הצבור, כגון: צנורות של שופכין, מושכות המים, מאורות החוצות, נקיון הרחובות והחצרים, שמירת הנמל והחוף מקלקול וכדומה; או שמטותם שמירת בריאות העם, כמו: לאבוראטוריום לבחינת צרכי אוכל נפש, בתי המרקחה לדיזינפקציה, בתי מטבחים וכדומה; או שמטרתם להספיק אוכל ומזון להעם: בתי המחוי של צבור, בתי משתה חמין לעם וכדומה; וגם שמטרתם להרים קרן האכרים עובדי האדמה

והדמה קרן המלאכות הקטנות בתי אוסם לממכר זרעים, דברים שמשביחים הקרקעות, מכונות וכלים לעבודת אדמה ושאר צרכי האכרים בכפרים. להשיב גזע הבהמות וגדולן, וגם פרי המלאכות הקטנות או החומר הדרוש למלאכות ההן. בתי איכם הנוסדים ע"י חברות ומוסדות של עבודת אדמה, חברות איקונומיות וכדומה למכור כלים ומכונות לעבודת אדמה, זרעים וחומרים להשביח הקרקעות ושאר צרכי האכרים בכפרים, וגם, ברשיון שר האוצר, מוסדות ובתי משמרת אשר יחזיקו בני החברות והמוסדות ההם, והם מכילים פרי המלאכות הקטנות או דוגמאות מהן והחומר הדרוש למלאכות ההן. העסקים והמוסדות לקבלת אחריות משותפת מבלי הגבלת סכומיהם, ובתי אוצר כלי המכבים שהם מחזיקים, גם חברות פרטיות לקבלת האחריות, אשר סכום כסף היסוד שלהן איננו עולה יותר מעשרת אלפי רו"כ. מחזיקי סוכים לצרכי הובלת הצבא. בתי תמחוי ובתי משתה חמין ובופעטים הנוסדים ע"י האגודות או הועדים המפקחים על התקנות כנגד השכרון; בתי התמחוי, בתי משתה החמין והבופעטים שאצל גדודי הצבא. מוסדות הממשלה, מוסדות הצבור או מוסדי הקהלות, וגם אצל בתי חנוך, אם לא נמסרו בחכירה לאנשים פרטים ואינם מוכרים צרכים לאנשים פרטים, גם חברות האיקונומיא של פקידי הצבא הנוסדות אצל גדודי הצבא או אצל מוסדות הצבא, אם אין עזבונן עולה לסכומים גדולים.

בתי הלואה על משכונות. הרומבדים, וקופות של צבור אשר בערים ובכפרים להלוות על משכונות, חברות להלואה לקובצים על יד וקופית לקובצים על יד שנוסדו לעזור איש את אחיו, גם כל בתי הלואה שבכפרים למיניהם וחברות להספקת צרכי אוכל נפש, אם אין כסף הקרן שהונח בכל אחד מן המוסדות והעסקים הנ"ל עולה יותר מעשרת אלפי רו"כ. כל הקופות להתמיכה, לנתינת פרס, להלואה בשעת הדחק, לצרכי קבורה וכדומה, אשר לאנשים העובדים בבתי פקידות הממשלה, בבתי פקידות האזרחים, במוסדי הצבור ומוסדי הקהלות וגם העובדים במסלות הברזל ובבתי מסחר וחרשת, באניות קיטור ובעסקי קבלנות להובלת משאות וכדומה. אגודות עבודה למיניהן או אגודות פועלים, אם כסף קופתן איננו עולה יותר מעשרת אלפי רו"כ, ומספר הפועלים השכירים איננו רב מארבע מאות נפש. בתי רפואה ושמירת הבריאות וגם החזקת מקורות מימי מינעראל טבעים. בתי ספר למיניהם, בתי חנוך לאומנים הנוסדים או המתכלכלים בעזרת מוסדי הממשלה, מוסדי הזעמסטווא, מוסדי הערים, מוסדי הקהלות ומוסדי גמ"ח, גם בתי מחסה להתקין מדות הצעירים, הנוסדים ע"י אנשים פרטים.

בתי עקד ספרים למקרא, בתי מקרא לעם, בתי מוזעאום לעניני מדע כוללים, בתי אוסף ציורים יפים. כל מיני הוצאת ספרים ומכ"ע וגם בתי מסחר עניני הדפוס האלה מחוץ לערי הבירה והמקומות הנחשבים אל המחלקה הראשונה. בתי האטראות, קרקסאות וכדומה מבתי החזיון והשעשועים של צבור. הבאזארים והשיקים הנערכים לצרכי גמ"ח, גם הזיונות, שעשועים, קנצרטים, לאטריות וכדומה הנערכים למטרה הזאת גם אם יש אצלם בופעטים. וגם כל עסקים של גמ"ח. כל חרשת-מעשה ראשונה בעבוד חומרים מפרי עבודת אדמה של אכרים או מעצי יער, בין שהמלאכה נעשית בחומר של העובד בעצמו אשר הביאה לו אדמת אחוזתו או שדה חכירתו ובין שהיא נעשית בחומר של אחרים בשכר, כמו למשל: לנקית או ליבש תבואות, יבוש פירות וירקות, עשית יין מענבים. עסים של פירות, עבודת עצים ביערות, שרפת פחם וכדומה. מוסדי עבודת אדמה הנמצאים על קרקעות הערים, או בתחום אחוזות בעליהם או על אדמה חכורה מארוני האחוזות, ואשר תעודתם היא לעבד ולהכשיר חומרים מפרי האדמה של האכר בעצמו ובמקצת גם מחומר של אחרים במקום ההוא או מעצי היערות, כמו: א) בתי מלבן, בתי מלאכת רעפים והיטים, משרפית סיד, מלאכת עמילן, משרפות זפת וכדומה מן החומרים היוצאים מן העצים, גם בתי מלאכת חמאה וגבינה, אשר מספר הפועלים איננו יותר מעשרים איש, גם אם משתמשים במכונה; ב) בתי נסירת קרשים עם מכונה אחת לנסירה גם אם היא מכונת קיטור, וגם המחלקות שאצלם לעשית לוחות דופני חביות, גבים למכסה גגים וכדומה מן המלאכות שאינן נחשבות למלאכות חרשי עצים; ג) בתי ריחים של רוח, של מים ושל קיטור המתנועעים בעזרת מכונות מכניות (לאקאמאבילים) ושאין להם יותר מארבע אבני-טחנה או גליל (וואלץ) אחד (ריחים של רוח גם עם שני גלילים), גם בתי מלאכת

גרסין אשר אצל הריחים ואשר מדתם איננה יתרה מארבע רגל, בתי מלאכת אמון לבגדים, מכונות לסריקת צמר וכדומה מן המכונות שאינן נחשבות לריחים ואשר תמצאנה רק אחת מכל מין אצל הריחים; ד) בתי בד שמספר פועליהם השכירים לא ירבה מעשרה, או שלשה מכבשי־יד, ואם יש בהם דפוס מכנית—היא עושה את מלאכתה לא יותר מארבעה ירחים בשנה.

בתי עבוד הטארף, מלאכת חציבת אבנים וראשית מעשה פסולן, חציבת אבני סיד, נתר ופאספאר, הוצאת טיט, חול וכדומה מארמה בגבול אדמת זר, אם העבודה הזאת נעשית ע"י בעלי אחוזות גם אם הם שוכרים להם פועלים ואך לא יותר מארבעה. עסקי ממכר והספקת פרי מלאכת עבודה מחומר עצים של יער אחוזה או יער חכור ובמקצת גם מיערות המקום של אחרים, וגם פרי מלאכת עבודה מחומר מושבות עובדי אדמה מבלתי החזק בתי מסחר מיוחדים או בתי משמרת (סקלאַדי) מיוחדים מחוץ לתחום אחוזות אדמת הבעלים או שדה חכירתם, החזקת בתי עסק כאלה בימי השוק, אצל תחניות מסה"ב, תחנות אניות או בשאר מקומות להובלת סחורות והבאתן. העושים עסים פירות של גני אחוזתם או מוציאי יין מענבי כרמי אחוזתם, אשר אין להם תכונת עסק. מוציאי יי"ש מפרי תבואת אדמת אחוזתם (סעיף 264 מחקי מס אקציז). מכרי זהב, כסף ופלאטין. מלאכת עבודה באומנות, או באומניות יושבי הכפרים בלי עזרת זרים או הנעשית בעזרת בני המשפחה בלבד או בעזרת פועל עוזר אחד קבוע, ועבודת הובלת משא ארעית גם בעזרת פועלים לא יותר מארבעה. עסק הובלת משאות במים אשר יעסוק בו איש בלבדו או בשותפית עם אנשים אחרים מובילי משאות במעברות המים. כל משלח יד בעבודה אשר יעבוד האדם בעצמו, חוץ מאלה הנזכרים בפני עצמם. ממכר קימעא קימעא בכל מקום, ואפילו בערים, מאהלים או שלחנות המטלטלים או שאפשר להעתיקם ממקום למקום, והסחורות הנמכרות בהם הן מן המנויות ברשימה מיוחדת, וכן גם ממכר סחורות באופן הנ"ל מן המנויות בסעיפים 1, 2, 3, וגם 10 ברשימה ההיא. עסקי מסחר ממדרגה שלישית, רביעית וחמישית וגם עסקי מסחר המתנהלים בידי בעליהם בלבדם — בכל ימי השוק הנמשכים לא יותר מארבעה עשר יום.

עסק הובלת סחורות לחו"ל שאין לבעליהם קנתורים מיוחדים או בתי מסחר ובתי משמרת סחורה, אבל מוציאים הם: א) פרי עבודת כפיהם מתוצאות אחוזתם או שדי חכירתם ופרי עבודת יערי אחוזתם; ב) תוצאות בתי חרשת שלהם; ג) פרי חרשת המעשה של המדינה ושאר סחורות הנזכרים ברשימת פרי חרשת המדינה המאושרת ומקוימת ע"י שר האוצרות בהסכמת שלטוני הפקידות הראוים לזה. עסקי קבלנות והספקת סחורות על סכום לא יותר מחמש מאות רו"כ. החזקת כל בתי מלון למיניהם, גם חדרים לאורחים, מבלי ממכר משקאות חריפים ובלי ממכר אוכל, אם אין בעל המלון משכיר יותר מששה חדרים. עסקי קנין סחורות בגבולות הממלכה ומחו"ל בעד בתי מסחר של עצמו, חומרים לצרכי עבודה בבתי חרשת של עצמו, סחורות בעד עסקי קבלנות והספקה לכלכלת פועלים בבתי חרשת. בתי משמרת אשר יחזיקו בהם בעלי עסקי המסחר ובתי החרשת את הכלים והמכונית שמתקינים למו לצרכי העסק להיות מוכנים ועומדים בכל עת, גם הבתים שמחזיקים שם חומר לעבודה וחומר להסקה, והחומרים הם פרי מלאכת עצמם, או שמחזיקים שם צרכי אוכל נפש ובגדים נחוצים בעד הפועלים, אם נתינת הסחורות לפועלים במחיר או על חשבון שכר עבודתם איננה נושאת חותם תכנית מסחר. המוכר פרי עבודתו לקונים לסחורה בבתי הבירזא מבית החרשת שלו או מן הקנתור שלו או מבית המסחר שלו שיחזיק אצל בית חרשת מעשהו או בתחום האחוזה ששם עומד בית החרשת. המוכר פרי עבודתו לקונים יחידים ישר מבית החרשת שלו מבלי החזק בית מיוחד או חנות מיוחדת למכירה זו.

מחזיקי אניות למיניהן בימים מחו"ל או בימים ונהרות שבמדינה בגבולות גליל תורקיסטאן; מחזיקי אניות שאינן הולכות בכח הקיטור בים הכספי ובכל הימים והנהרות שבמדינה פנימה, וגם אניות קיטור שאין מדת שטח הסקת המכונה עולה יותר ממאה רגל מרובעת; מחזיקי בתי תחנות אניות וקנתורים להשטת אניות, מלבד הקנתורים הראשים של עסקי האניות שאינם נפטרים ממס המסחר והחרשת. בתי עבודה לבנין אניות ולתקון בדק אניות. מפלות הברזל למרכבות הנמשכות בסוסים, או ע"י אליקטרין או ע"י מכונות קיטור

מלבד המסלות שבערים וסביבות הערים, וגם בתי האומניות והמלאכה של מסלות הברזל הפטורים ממס המסחר והחרשת, שמשתמשים בהם רק לצרכי בנין המסלות ושמושן בלבד. בתי המשמרת (סקלאדי) של מסלות הברזל, עסקי האניות וכל עסקי הובלת משאות, וגם בתי-המשמרת שאצל העסקים ההם שיחזיקו בהם אנשים פרטים לשמור בהם לפי שעה את הסחורות הנועדות להובלה. בתי שמירת סחורות אצל בתי פקידות המכס, אשר תשתמרנה בהם הסחורות משך ירח ימים מיום בואן אל בתי פקידות המכס. בתי מסחר וחרשת אשר להקאזאקים הדונים והאוראלים בגבולות אדמתם, ושל קאקואקי אמור ואוססורי — בגלילות אמור ועל גדות הים. א) עסקי המסחר ממדרגה השלישית והרביעית, חוץ מעסקי בתי ממכר אוכל ומשקה, וגם ב) בתי חרשת שאין בהם מכונות מניעות ושמספר פועליהם איננו יותר מחמשה עשר, שבעליהם הם אלמנותיהם של הכהנים ומשרתי בתי התפלה, בנותיהם שלא נשאו לאנשים, וגם אנשי צבא משוחררים שנלקחו לעבודה במחנה לפני כלות ספירת העם העשירית (זאת אומרת לפני יום 3 אקטאבר שנת 1858), נשיהם, אלמנותיהם או בנותיהם שלא נשאו לאנשים, וכל העסקים אשר בתקף זכיות מיוחדות נפטרו מתשלומי מס המסחר והחרשת (§ 6).

פרק II.

עניני הפקידות למס המסחר והחרשת.

הפקידות הכללית לעניני מס המסחר והחרשת, ההשגחה על קיום החקים הנוגעים למס זה לכל פרטיהם בדיוק נמרץ ובירור כל שאלות וספקות בענין המס — מסורים ביד שר האוצרות ונכנסים בחוג פעולות הדפרטמנט לעניני מסחר ועבודת כפים (§ 8). אצל הדפרטמנט הזה נקבע ועד מיוחד לעניני מס המסחר והחרשת, לברר וללבן כל שאלה נוגעת למס זה ולבקר כל הצעה ע"ד הלוקת המס בין הפלכים לפי הקצבה הכללית שנקבעה בעד כל הממלכה לגבית „מס החלוקה" (Раскладочн. сборъ). בועד הזה אשר בראשו יעמוד מנהל הדפרטמנט ימנו החברים האלה: סגן מנהל הדפרטמנט הזה ומנהל המחלקה לעניני אניות סוחר; מורשה אחד מן הדפרטמנטים למסים שאינם קבועים ולמכס הגבולות, מן השלטון הראשי למסים הקבועים וממכר היי"ש של הממשלה, וגם מן הלשכה המיוחדת לעניני הלואות; מורשה אחד מן המיניסטריום לעניני הפנים, לעניני המלחמה, לעניני המשפטים, וגם לעניני עבודת אדמה ונכסי המלכות ומלשכת רואי החשבון של הממשלה; חבר אחד מאחד משלטון הזעמסטווא בפלך פטרבורג, משלטון עיר פטרבורג, וגם שמונה אנשים נבחרים ומאושרים למשרה זו ע"י שר האוצרות לארבע שנים, מן הקאנדידאטים אשר יבחרו שנים שנים מאת כל ועדי הבירזאות ושלטוני אגודות הסוחרים בגלילות שונים בממלכה. לכל אחד המורשים האלה של פקידות הממשלה, שלטוני הזעמסטווא, שלטוני הערים, ועדי הבירזאות ושלטוני אגודית הסוחרים יהיה ממלא מקום אשר יתקינו תחתיו (§ 9, 10).

הפקידות הכללית לעניני מס המסחר והחרשת בכל מקום נמסרה ביד לשכת האוצרות (קאז' פאראטי) במקומות ההם וביחוד ביד מנהלי הלשכות ההן (§ 11). כל עניני המס מתבקרים בלשבות האוצר ע"י ועדים כוללים שלהן, ובישיבותיהם משתתפים חברים מורשים מפקידי האקציז למקומותיהם ומאת שלטון הפקידות לעניני מכרי ההרים, גם מפקידי הזעמסטווא שבפלך ושלטון עיר הפלך, חבר אחד חבר אחד מאת כל שלטון, וגם ששה אנשים מאת משלמי מס המסחר והחרשת אשר יבחרו: ארבעה — ע"י שלטון קהל עדת הסוחרים בעיר הפלך (ובמקום שיש בירזא — שנים מאת הבירזא ושנים מאת שלטון קהל עדת הסוחרים), אחד ע"י האספה של הזעמסטווא בפלך ואחד ע"י בית מועצות עיר הפלך. בפלכים שיש בהם בתי מועצות מיוחדים לעניני מסחר וחרשת יש להם הזכות לבחור אל הועד הנ"ל חבר אחד (§ 12). לבקר את התלונות המוגשות כנגד החלטות

לשכות האוצרות וועדיהם הכללים נוסדים ועדי פלכים (או ועדי גלילות) מיוחדים לעניני מס המסחר והחרשת. כל ועד כזה יעמוד תחת נשיאות שר הפלך, וחברי הועד יהיו: סגן שר הפלך, מנהל לשכת האוצרות שבפלך, ראש שלטון האקציז, הקטיגור או חבירו, נשיא פקידות הזעמסטווא וראש עיר הפלך או אנשים הממלאים מקומם, וגם שני חברים נבחרים אחת לארבע שנים מקרב משלמי מס המסחר והחרשת: האחד ע"י אספת הזעמסטווא שבפלך והאחד ע"י שלטון מועצות עיר הפלך (16—13 §).

לחלוקת ה„מס הנוסף" בכל גלילות המס נוסדים ועדי החלוקה למס המסחר והחרשת. כל ועד כזה יעמוד תחת נשיאות המשגיח על עניני המסים שבמקום או עוזרו, וחברי הועד יהיו: חבר אחד חבר אחד מאת שלטון האקציז ומאת שלטון הפקידות לעניני מכרי ההרים וששה נבחרים מקרב משלמי המס הנוסף. ששת החברים האלה נבחרים: 1) בגלילות שיש להם רק עיר אחת — ע"י שלטון מועצות העיר ההיא, ובמקום שיש קהל עדת סוחרים ובירזא — ע"י בית מועצות העיר ועדת הסוחרים והבירזא שוה בשוה; 2) בגלילות שאין בהם גם עיר אחת — ע"י שלטון פקידות הזעמסטווא שבמחוז; 3) ובגלילות שיש בהם ערים וכפרים — ע"י שלטון מועצות העיר ואספות המחוזות, וכל אחד בוחר חברים במספר הקצוב לו מראש ע"י הועדים הכוללים של לשכות האוצרות והמאושר ע"י המיניסטריום לעניני האוצרות ולעניני הפנים (20—18 §). בערי הבירה ובשאר המקומות אשר עניני המסחר והחרשת התפתחו בהם במדה מרובה, נתונה הזכות לשר האוצרות לתת רשות לקבוע ועדי חלוקה מיוחדים לחלוקת ה„מס הנוסף" בין בתי העסקים הגדולים או בין ענפי החרשת והמסחר. הועדים האלה עומדים תחת נשיאות איש נבחר ע"י שלטון לשכת האוצר ומאושר מטעם שר האוצרות, וחבריו הם איש אחד איש אחד מאת שלטון האקציז ושלטון הפקידות לעניני מכרי ההרים וגם ששה חברים מקרב משלמי המס הנוסף אשר בעבורו נוסד הועד (שנים נבחרים ע"י שלטון העיר ושלטון הזעמסטווא וארבעה ע"י קהל עדת הסוחרים ושלטון הבירזא) (21 §). בפלכי מדינות פולין ששם אין מוסדי זעמסטווא, תחת מורשי פקידות הזעמסטווא ממנים בועדים הכללים של לשכות האוצרות ובוועדי הפלכים לעניני מס המסחר והחרשת — חברים קבועים בועדים הממונים על עניני האכרים ומורשי מוסדי הערים: בווארשא — עוזר נשיא העיר, ובשאר ערי הפלכים — אחד היועצים בבית פקידות הפלך (הערה לסעיף 22). אל החברים הנבחרים מקרב משלמי המס להמנות בועדים לעניני מס המסחר והחרשת מתקינים ממלאי מקום למצער אחד לשני חברים. החברים מקרב משלמי המסים וממלאי מקומם נמנים לארבע שנים והם נבחרים מן העוסקים במקצועות שונים במסחר וחרשת (24—23 §). חובת ההשגחה על קיום החקים האלה לפרטיהם ובקרת עניני המסחר והחרשת בגלילות המס מוטלת על המשגיחים לעניני המסים אשר במקום, ועל ידו יעזרו הסוחרים ואנשי המעשה הנבחרים להשגחה על המסחר וממלאי מקומם מקרב חברי שלטון פקידות המסחר. הסוחרים ואנשי המעשה נבחרים שנים שנים מכל עיר ועיר, ובערים הנחלקות לרבעי המסחר והחרשת — שנים שנים מכל רבע. הסוחרים ההם וממלאי מקומם נבחרים לארבע שנים ע"י בתי מועצות הערים או בתי הפקידות הממלאים מקומם, ומהאשרים על משמרת כהונתם ע"י שר הפלך בהסכם מנהל לשכת האוצרות (37—36 §). מחוץ לתחום הערים, את מקום הסוחרים הנבחרים ימלאו זקני הכפרים, פקידי ההגמוניות ושאר פקידי הכפרים (38 §).

פרק III.

ע"ד המס העקרי לחרשת המעשה.

סעיף ראשון: ע"ד תעודות מס המסחר וחרשת המעשה, והזכיות שהן נותנות לבעליהן.

תעודות מסחר וחרשת צריכים לקנות בעד כל בית מסחר או בית חרשת בלבדו.

בעד כל אנית קיטור בפני עצמה וגם בעד כל עסק או משלח יד אדם במלאכה ואומנות, מלבד אלה הנזכרים למעלה (§ 41). כל תעודת מסחר וחרשת הנפרית בעד בית מסחר ניתנת לבעליה הזכות להחזיק בלי תשלומי מס מעונות לאוצרות סחורתו במספר הזה: בעל תעודה ממדרגה ראשונה — 3 מעונות, בעל תעודה ממדרגה שניה — 2 מעונות ובעל תעודה ממדרגה שלישית — מעון אחד. סוחר או בעל בית החרשת החפץ להחזיק מעונות לבתי אוצר סחורה יותר מן המספר הקצוב לו בזה, מחויב הוא לפדות לו תעודה מיוחדת בעד המעונות ההם ביחוד (הוספה IV לסעיף 3 אשר תוכנו יובא להלאה) (§ 42). למעון מסחר יחשב כל דירה ואהל בבנין אחד שהוא אחוזת איש אחד או אחוזת שותפים והיא ערוכה ומתוקנת לצרכי העסק, אף כי היא בעלת חדרים הרבה אשר דלתים פתוחות מאחד אל משנהו ויש לה מבואות אחדים (§ 43). למעון חרשת המעשה (בית חרשת, בית מלאכה, בית אומן וכו') יחשב כל אהל ובית בין של חדר אחד ובין של חדרים אחדים פתוחים או סגורים, הנמצאים בתחום בית חרשת אחד או בית מלאכה אחד והם מיוחסים אליו וקשורים עמו באותו מקצוע החרשת אשר בעל בית החרשת איחז בו. ואם יחכיר בעל בית החרשת את ביתו לאחדים בחלקים חלקים, יחשב כל חלק וחלק לבית חרשת בלבדו (§ 44). לעסק מכרה אחד יחשב מקום עבודת מכרה אחד או מקומות עבודות אחדות במכרה בגבול שדה מכרה אחד והם מחוברים יחדו. מקום מכרה מתכות ומכרה פחם, הוצאת נפט ממקור והפירת מיני מלח שונים, מלבד מלח הבשול, יחשב לעסק מכרה בפני עצמו ואיננו בכלל בתי החרשת למכרה, אף כי המכרה נמצא בתחום בתי החרשת ההם (§ 45). למעון בית משמרת (סקלאד) מיוחד יחשב כל מקום פתוח או סגור עם מבוא אחד או מבואות אחדים וגם אם הוא בעל חדרים אחדים אשר דלתים פתוחות מאחד אל משנהו, והוא נועד לא לעשות בו מסחר או לעסוק בו בחרשת מעשה ורק לצרכי שמירת הסחורה, ליבש אותה, לנקותה, לברור את המינים השונים שבה, לברור את הפסולת, לשימה בצרורות וכדומה. מרתף אחד ומרתף־קרח להחזיק בו סחורות אשר החום מזיק להן, איננו נחשב למקום משמרת בלבדו (§ 46). כל עסק קבלנות במסחר וכל עסק הספקת סחורות יחשב לעסק בפני עצמו ובעליו מחויב לפדות בעבורו תעודת מסחר וחרשת במחיר הקצוב לפי סכום עזבונו של העסק. למחזיקי בתי מסחר וחרשת המשלמים מס המסחר והחרשת נתונה הזכות, גם מבלי פדותם תעודות מיוחדות, לעשות שטרי חוזה אלה: 1) בעלי בתי חרשת — להספיק סחורות עבודתם בכל סכום שבעולם; 2) בעלי עסקי הובלת סחורות ובעלי אניות קיטור — להוביל משאות של סחורות בעד כל סכומים שבעולם; 3) בעלי בתי מסחר — להספיק סחורות קנויות אצלם בעד סכום המבואר בהוספה II לסעיף 3 (תבוא להלן § 47). בעד כל אוצר סחורה מטלטל, כמו עגלה, אנית שיט, שלחנות הרוכלים וכדומה, צריכים לפדות תעודה מיוחדת. לבעלי תעודות המרכולת האלה נתונה הזכות, מלבד עסק הרוכלים הפטור ממס המסחר והחרשת (כאמור למעלה) — לעסוק במסחר בכל המקומות במדינה, ואולם רק מחוץ להתחום הערים ורק בסחורות הנמנות ברשימות מיוחדות מאישרות מאת שר האוצרות (§ 48). כל בעל בית מסחר האוחז בעסק בימי השוק הנמשכים יותר מארבעה עשר ימים רצופים מחויב לפדות לו תעודת מסחר מיוחדת, אם העסק איננו פטור ממס המסחר והחרשת עפ"י הכללים המנויים למעלה (§ 49).

אם בית המסחר נוהג בעסקי ממכר מעורבים (מוכר לקונים יחידים ולקונים לסחורה) צריכים בעליו לפדות תעודה מן המדרגה הגבוהה בעניני המסחר למחלקותיהם למקצעותיהם (§ 50). בעלי בתי החרשת המחזיקים בתי מסחר מיוחדים, גם אם מוכרים שם סחורות פרי עבודת בתי החרשת שלהם, חוץ מן הקנתורים והבתים לממכר לקונים לסחורה (אנגרא) את פרי החרשת שלהם, צריכים לפדות תעודות הראויות להם לפי מדרגת העסק (§ 51).

בעלי בתי חרשת, אשר מלבד עסק החרשת שבידם הם עוסקים במסחר בפרי עבודתם הם וגם בפרי חרשת מעשה של אחרים, מחויבים הם לפדות למו מלבד תעודת עסק החרשת גם תעודת מסחר (§ 53). במקומות אשר הקצבה למס החרשת נערכת לפי מספר הפועלים, נמנים במספר הפועלים כל הפועלים השכירים, גברים ונשים, ואולם הצעירים מבני שבע עשרה שנה והזקנים מחמשים שנה ומעלה נמנים רק לחצאין וכל שני פועלים כאלה מצטרפים להחשב כאחד. במספר הפועלים לא ימנו אותם העובדים לפי שעה

שהם עוסקים בהספקת חומר הסקה וחומר לעבודה לבית החרשת, או שמובילים פרי עבודתם למקומות אחרים או הנשכרים לפי שעה למלאכת בנין או תקון בדק הבית (§ 53). אם בית חרשת אחד מורכב למלאכות שונות אשר לפרי עבודת כל אחת מהן יש קצבה אחרת למס המסחר והחרשת הראוי לו מן המס העקרי, מחויבים בעליו לפדות תעודת החרשת לפי הקצבה הקבועה בעד פרי העבודה הנחשב אל המדרגה הגבוהה. אמנם במספר הפועלים נחשבים כל העושים במלאכה בכל העבודות יחדו, אם הקצבה למס נערכת לפי מספר הפועלים (§ 54). בעלי עסקי מסחר ממדרגה ראשונה יכולים להחזיק בתי משמרת סחורה, וגם הפטורים ממס בכלל זה—בכל מקום ברחבי הממלכה; בעלי עסקי מסחר ממדרגה שניה יכולים להחזיק בתי משמרת סחורה רק באותן הערים או המושבות ששם נמצאים בתי העסק שלהם; בעלי עסקי מסחר ממדרגה שלישית יכולים להחזיק בתי משמרת סחורה רק אצל עסקיהם וגם זה בתנאי שלא יהיה מספר הבתים למשמרת הסחורה שלהם יותר משנים לכל תעודת מסחר וחרשת. בעלי עסקי המסחר ממדרגה רביעית אינם רשאים להחזיק כל בית משמרת סחורה (§ 55).

לבעלי עסקי מסחר ממדרגה שניה נתונה הזכות להחזיק בכל רחבי המחוז, ששם נמצאו בתי עסקיהם, בתי אוצר סחורות של חומרים שלא עובדו מפרי עבודת אכרים ועצי יער, כמו למשל תבואות, תפוחי אדמה, צמר, עצים וכדומה וגם חומרים אשר בעד שמירתם שוררים חקים מיוחדים, כמו: אבק שרפה, נפט וכדומה (הערה). בכל בית מסחר או בית חרשת החייב בתשלומי המס העקרי ואשר יתנהל לא בידי בעליו או אחד מבני משפחתו, צריך להיות למצער איש אחד מנהל העסק ואשר תהיה בידו תעודה לאחוז בעסק מסחר וחרשת (§ 56).

לבני המשפחה לענין הזה נחשבים: אב, אם, בעל, אשה, בן או בת ונכד, ובמשפחת הסוחר — כל חברי המשפחה הכתובים ביחד עם אבי המשפחה בתעודת המסחר שלו (הערה). בעד האנשים הנמנים בחברי פקידות העסק, סוד המועצות, הועדים לעסקי דיסקאנטא והמפקחים על הליכות העסקים וחברי הועדים רואי חשבון בעסקים הצריכים לפרסם חשבנותיהם, גם מנהלי העסקים ההם, עוזריהם וממלאי מקומם, נקצב המס העקרי של מסחר וחרשת לפי הכנסותיהם לשנה מכסף חקם יחד עם שאר הכנסותיהם (§ 58). אם יעבור איזה עסק מסחר וחרשת ממדרגה נמוכה למדרגה גבוהה או כי יעתיק ממקום הנחשב אל מחלקה נמוכה אל מקום הנחשב למחלקה גבוהה ממנה בנוגע לקצבת מס המסחר והחרשת לפי המקומות למחלקותיהם והעסקים למדרגותיהם. באמצע הזמן אשר בעבורו נפדתה התעודה, צריכים בעליו להוסיף על המס, כפי המחלקה הגבוהה או מדרגת העסק הגבוהה (§ 59). תעודת המסחר והחרשת הגבוהה במחירה נותנת לבעליה את הזכות לפעול את הפעולות ולעשות כל משלח יד אשר הזכות לעשותם נתנה לבעלי התעודות הנמוכות מאותו העסק (§ 60).

סעיף שני. ע"ד סדר נתינות תעודות מסחר וחרשת.

נותנים תעודות מסחר וחרשת על שם אנשים פרטים או שותפים בעסק וגם על שם עסק מסחר וחרשת של שותפים לשנה תמימה במוקדם ומחליפים את התעודות בחדשות בכל שנה לפני יום 1 יאנואר. אחרי יום 1 יולי נותנים תעודות לחצי שנה (§§ 61–62). תעודות המסחר והחרשת נתנות מבתי אוצר המקום, מבתי פקידות הערים, מבתי המועצות, מבתי הפקידות למסחר או מבתי הפקידות הדומים להם. בעת נתינת התעודות גובים מבעליהן יחד עם מחיר התעודה לאוצר המלכות גם את המס המוטל על התעודות המובא לאוצר הזעמסטווא, לצרכי הערים וצרכי שאר המקומות. אם יעבור העסק בטרם יכלה זמן התעודה ליד בעלים אחרים, או אם יעתיקוהו ממקום למקום או לבית מסחר וחרשת אחר של אותם הבעלים, מחויבים להודיע את הדבר במשך זמן ירח אחד להמשגיח על בתי החרשת למען ירשום על התעודה את הדבר הזה, ואם לא יעשו כן יפקע כח התעודה. בעת הרשימה על התעודה צריכים לגבות מבעליה את אשר נשאר חייב בעליה הקודם מכבר. תעודה

משלח יד במלאכה הנתונה על שם איש איננה יכולה לעבור ליד איש אחר. התעודות הנתונות על שם העסק ועל בתי-משמרת הסחורות צריכות להתלות בבית העסק במקום נראה לעין. מלבד זאת צריך להתנוסס על כל בית מסחר וחרשת ועל כל בית-משמרת שלט הראוי לו (§ § 63—70).

סעיף שלישי. ע"ד בקרת התעודות הנתונות למסחר וחרשת.

הסעיף הזה יכיל דיני בקרת בעד התעודות איך לבקר אם נשתמרו בהן החקים הנוגעים לזה, והדינים האלה כמעט שוים אל הדינים בנידון זה השוררים מכבר (§§ 71—90).

פרק IV.

ע"ד המס הנוסף (מס המליאים) של עסקי מסחר וחרשת המחויבים לפרסם חשבונותיהם.

סעיף ראשון. ע"ד מס הקרן המונחת בעסק.

מס הקרן משתלם ע"י עסקים של אקציות ושותפים, חברות שונות למיניהן, בתי הלואה, אשר עפ"י החקים או התקנות שנתאשרו בעבירם מחויבים הם לפרסם דין וחשבון מפעלותיהם או להציע דין וחשבון להתאשר מטעם הרשות. מס הקרן משתלם בערכך 15 קאפ' מכל מאה רו"כ של כסף הקרן שהונח ביסודת העסק. סכום פחות ממאה רו"כ פטור ממס זה. בחשבון המס מן הקרן יחשב מס המסחר והחרשת שנגבה מכל בתי העסקים ובתי האוצריות של בעלי העסק, והיה אם יעלה המס ההוא לערך הקצבה הראויה למס הקרן או יגדל ממנה, לא יגבו עוד מס הקרן מן העסק. לסכום הקרן של העסק נחשב אותו הסכום אשר נמנה בחשבון השנתי הערוך לשנה הקודמת. בחשבון הקרן המחויבת במס נמנו כל הסכומים של העסק, כמו סכום שנתן כל אחד החברים או השותפים וכו' בעת הוסד העסק. לסכום הקרן של מוסדי הלואה המוציאים שטרי ערבון או שטרי אבליגציות, כמו: חברת הלואה שבערים, באנקים של הזעמסטוואָ, חברות מלוים באחריות נכסים וכדומה יחשב החלק העשירי של שטרי הערבון או האבליגציות שהוציאו. לסכום הקרן של העסקים אשר בעליהם הם חברות או אגודות שותפים בחו"ל, ואשר מקום הפקידות להנהגת העסק הוא בחו"ל, יחשב רק חלק הכסף הנועד לעשות העסקים ברוסיא. מס הקרן יתחשב באותו המועד ובאותו הסדר הקבוע בעד מס הרוחים. אופן גבית מס הקרן ואופן הגשת תלונה על אדותיו דומה לכל פרטיו אל האופן הקבוע בענינים אלה בעד מס הרוחים (§ § 91—97).

סעיף שני. ע"ד מס הרוחים.

העסקים אשר פרי תבואתם, הריוח הנקי, איננו עולה יותר משלשה אחוזים למאה (3%) מן הקרן המונחת בהם, פטורים ממס הרוחים. וכל שאר העסקים החייבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם, צריכים לשלם מלבד מס המסחר והחרשת ומס הקרן גם מס הרוחים לפי רשימה זו:

1) העסקים אשר פרי תבואתם עולה יותר משלשה עד ארבעה אחוזים למאה — 3% מן הריוח הנקי; העסקים נושאי פרי תבואה מן 4 עד 5%—4%. — נושאי פרי מן 5 עד 6%—4½%, מן 6 עד 7%—5%, —מן 7 עד 8%—5½%. — מן 8 עד 9%—5¾%, — מן 9 עד 10%—6% מן הריוח.

2) העסקים המביאים פרי תבואה יותר מן 10% של הקרן המונחת בהם, משלמים מס הרוחים 6% מן הריוח הכללי ומוסיפים עליו 5% מן הריוח הנקי העודף על 10% מן הקרן (98 §). מס הרוחים נגבה בעד שנה תמימה לפי חשבון הרֶוַח שהביא העסק בכל מקצעותיו (99 §). חברות ואגודות של שותפים מחו"ל מחויבות לשלם מס מן הריוח שהביאו להם העסקים שעשו במלוכה פנימה. אם חשבונות עסקי החברות והאגודות ההן נערכים במטבעות חו"ל, מעריכים למו את מס הרוחים ברובלים רוסים לפי המחיר הקצוב למטבעות חו"ל לעמת הרובל בתקף פקודות הרוממות מיום 15 אוגוסט ויום 21 נאוועמבר ש' 1897 (100 §). לריוח החייב במס נחשב ההבדל שבין ההכנסה הכללית ובין ההוצאות שהוצאו באמת כפי הדין והחשבון הערוך בעד השנה החולפת: 1) להנהגת העסק: א) שכר העוסקים בו, פרס העובדים וכדומה הנתון למנהלים, לפקידים ועוזריהם בסכום לא יותר מעשרת אלפי רו"ב לשנה לאיש אחד, ובתנאי, כי התשלומין האלה לא יעלו יותר מן 3% בקרן המונחת בעסק (לשר האוצרות נתונה הזכות להרשות להגדיל את ההוצאה יותר מן 3% מן הקרן); 2) שכר העבודה לפועלים והשכירים למלאכת עבודה בבית העסק ובבתי משמרת הסחורה שלו; ג) הוצאות לאנשי הבינים בעסק, הסרסורים והנוסעים, הוצאות לשכות הפקידות והוצאות הבי"ד; ד) לחכירת אדמה ועבודתה; ה) לשכירת בית חרשת והנהגתו, שכירת בתי מסחר ובתי משמרת וגם שאר בנינים ושכירת בהמות או כלים לעבודה; ו) לקנין והובלת חפצי המסחר או חומר לעבודה בבית החרשת; ז) לצרכי הסקה ומאור הספקת מים והחזקת סדרי נקיון בבית המסחר והחרשת; ח) למלאות את הגרעון באוצר הבא מחובות המוטלים בספק גוביינא, המובאים ברשימת הדין והחשבון, וגם היזקות שהיו במשך השנה; החברות ואגודות השותפים מחו"ל אינן יכולות להביא בחשבון את ההיזקות שהיו להן בעסק מחוץ לגבולות רוסיא; ט) לפדיון הקרן במניות לשעורים אשר לעסקים העתידים לעבור אחרי זמן ידוע המפורש בתקנותיהם — לרשות הממשלה, למוסדי הצבור או לאנשים פרטים; י) לפדיון שטרי הערבון או שטרי אבליגאציות שהוציאו בעלי העסק לזמן ארוך על חשבון אנשים אחרים וגם לתשלומי רבית של השטרות ההם; יא) לתשלומי רבית מהלואות בטוחות באחריות נכסי דלא ניידי, גם משטרי האבליגציות אשר לא נכנסו בחשבון הקרן של העסק; יב) לתשלומי רבית מן החובות הפשוטים של העסק, כמו פרעון מחיר הסחורות שנתקבלו בהקפה וכדומה, רבית כסף הלואה שלוו בעלי העסק לצרכי העסק; יג) לתשלומי מסי המלכות, מסי הזעמסטווא ומסי הערים מלבד מס הרוחים של העסק. 2) להחזקת העסק במצב טוב: א) תשלומי שכר אחריות מפני שרפה בעד נכסי דלא ניידי ומטלטלין של העסק; ב) להחזיק במצב נכון את החפצים של העסק והקון כל בדק, ההוצאה שהוצאה באמת מבלי הפריז על המחיר; בחשבון ההוצאה הזאת לתקון בדק לא תבוא ההוצאה לתמורת החפצים הישנים בחדשים, יען כי בזה הגדילו את ערכם ומחירם, וגם לא תחשב בכללָה ההוצאה להרחבת העסק; ג) לתשלומי ההוצאה שהוציא העסק לקנין רכושו בהוסדו: בית אבנים וברזל, אניות של מתכות וכדומה לא יותר מן 5%, ובית בנוי מעץ, אניות עץ, מכונות וכלי תשמישי העבודה ובכלל בהמות וכלים לעבודה— לא יותר מן 10% במחירם; 3) לצרכי גמילות חסדים: א) להיטיב מצב המשרתים בעסק והפועלים וגם בני משפחתם, כמו נתינת סכומי כסף להקופות השונות, תשלומי שכר קבלת האחריות בעד הפועלים, קופת התמיכה לעת זקנתם וכדומה, ב) להחזיק רופאים לעזרת העובדים, בתי ספר וכדומה וגם מוסדי גמ"ח אחרים הנזכרים בתקנות המאושרות בעד העסק. הערה 1. ההוצאות הנאמרות בסמנים ב', ו' וז' תנכינה רק מן ההכנסה הכללית בסכום העולה לאותה השנה. הערה 2. ההוצאות שלא נזכרו למעלה ואשר יכולות הן להיות לעסק בגלל תכונותיו המיוחדות, אפשר לנכות אותן מן ההכנסה הכללית עפ"י רשיון שר האוצרות בהסכמת שלטון פקידות רואי החשבון של הממשלה, ובתנאי שיודיעו את הדבר לסינאט למען יפרסמהו ברבים ולקיים החלטתו להלכה למעשה בכל העסקים הדומים לו (101 §).

על שלטון הנהגת העסק מוטלת חובה במשך ירח ימים מעת התקיים החשבון השנתי ע"י האספה הכללית או ע"י מי שבידו לקיים ולאשר את הדין והחשבון, והסוכנים הראשים של העסקים ההם בסניפיהם ומחלקותיהם בערים אחרות מחויבים גם הם במשך שני ירחים

כעת התקים הדין והחשבון -- להספיק ללשכת האוצרות אשר במקום ארבעה עגזעמפלא־רים של הדין והחשבון השנתי לכל פרטיו וגם העתקה מכתב פרטי־כל ע"ד קיום הדין והחשבון. בעלי העסקים אשר מקצה משלח ידם הוא ברוסיא פנימה ומקצתם בחו"ל, מחויבים להספיק מלבד דין וחשבון העסקים שנעשו במשך השנה ברוסיא גם דין וחשבון כולל לכל עסקיהם במדינה ובחו"ל יחדו. ספרי הדין והחשבון נערכים לפי התבנית המאושרת מאת שר האוצרות בהסכמת מנהל לשכת הבקרת של הממשלה ושאר בתי הפקידות הראויים לזה, מלבד העסקים אשר בגללם נתנו חקים מיוחדים. לכתבי הדין והחשבון וספרי פרטי־הכל המוצאים בשפה זרה צריכים לספח העתקה רוסית מאושרת בסדר הקביע לזה עפ"י החקים השוררים. מלבד החובה הנ"ל מוטלת על בעלי העסקים וסוכניהם ובאי־כחם עוד חובה לפרסם במשך הזמן האמור למעלה את תמצית הדין והחשבון השנתי במכה"ע „וויעסט. פינאנס. פראָמ. אי טארג." בכל שנה ושנה ולהודיע את דבר הפרסום הזה לשלטון לשכת האוצרות אשר במקום. בדין וחשבון המתפרסם צריכים לבוא: 1) סכום הקרן אשר הונחה בקופת העסק בהוסדו, קרן המלואים וכו', 2) חשבון הרוחים וההיזקות לשנת הדין והחשבון, וגם 3) הלוקת הריוח הנקי ומנת הריוח העולה בחלקם של בעלי האקציות או השותפים. ואם לא יעשו בעלי העסק כן ישלח שלטון לשכת האוצרות מצדו את כל ספר דין והחשבון ופרטי־הכל אל מכה"ע „וויעסט. פינאנס." להדפיסו. שכר הדפסת המודעה במכה"ע יקצב ע"י שר האוצרות (104—102 §).

מס הרוחים של העסק נגבה במקום ששם נמצא השלטון הראשי להנהגת העסק ההוא, בעת ובעונה אחת עם הצעת ספר הדין והחשבון השנתי של העסק. בעלי העסקים אשר מקצת משלח ידם היא ברוסיא ומקצתו בחו"ל משלמים מס הריוח במקום מושב הסוכן הראשי להעסקים שברוסיא. העסקים אשר ספרי הדין והחשבון שלהם לא נתאשרו במועד הקביע, מחויבים בעליהם לסלק במשך שני ירחים את מס הרוחים בסכום אשר שלמו מן העסקים ההם בשנה הקודמת. עפ"י חפץ שלטון לשכת האוצרות שבמקום או מנהל הלשכה, מחויבים בעלי העסקים וסוכניהם להספיק במשך חדש ימים, לא יאוחר, את כל הידיעות והביאורים אשר ידרשו מהם לצרכי בקרת הדין והחשבון שהציעו (105 §—107).

ספרי הדין והחשבון השנתי של העסקים מתבקרים ע"י שלטון לשכת האוצרות שבמקום לפי הידיעות והתעודות שבידו. אם יעברו שלשה ירחים מיום הצעת ספרי הדין והחשבון של העסקים לפני שלטון לשכת האוצרות שבמקום ולא נדרשו כל ידיעות מלואים מאת בעלי העסקים ולא נקרא תגר ע"י שלטון לשכת האוצר כנגד הדין והחשבון הערוך וכנגד הקצבה למס הרוחים שנערכה על פי החשבון ההוא, יחשב החשבון כמאושר ומקוים בעד קצבת ה„מס הנוסף". אם אחרי בקרת הדין והחשבון נמצא, כי הקצבה שנערכה למס הריוח לפי החשבון ההוא מעטה היא מכפי הראוי באמת, מחויבים בעלי העסקים והסוכנים לסלק במשך ירח ימים מיום הדרש הדבר מאתם ע"י שלטון לשכת האוצר את המגיע מהם עוד (109—108 §). אם יעברו ששה ירחים מן המועד הקבוע להצעת ספרי הדין והחשבון ולא הציעום לפני שלטון לשכת האוצר, או אם יש ספק באמתות הדין והחשבון המוצע או בביאורים וידיעות המלואים יאין אופן אחר לבקרת קצבת הריוח הנקי של העסק, יש הזכות לשלטון לשכת האוצר לדרוש מאת בעל העסק או סוכניו להציע לבקרת את ספרי חשבנותיהם המתנהלים על ידם וגם תעודות אחרות של העסקים ובתי המסחר והחרשה שלהם. הבקרת הזאת תעשה רק עפ"י פקידה מיוחדת מאת שר האוצרות והמבקר יהיה אחד מחברי היעד הכללי של לשכת האוצרות (קאז. פאלאטא) לעיני שלטון הנהגת העסק או הסוכן הראשי. ע"ד הבקרת יערך ספר פרטי־כל מיוחד (110 §). ואם יהיה שלטון לשכת האוצר שבמקום מחולק בדעתו עם הועד הכללי בענין הבקרת, יובא הענין במשך שבועים ימים לפני ועד הפלך (או ועד המחוז) הקבוע לעניני מס המסחר והחרשת להתברר על ידו (111 §).

כתבי תלונה כנגד החלטת היעד הכללי של לשכת האוצרות מוגשים אל ועדי הפלכים לעניני מס המסחר והחרשת ע"י לשכות האוצרות שבמקום, במשך ירח ימים מיום הודע דבר התחלטה. ועד הפלך מחויב לבקר את דבר התלונה במשך חדש ימים

מעת קבלת כתב התלונה או קבלת ידיעות המלואים. הגשת התלונה מעכבת את הוצאה ההחלטה לפעולות ידים. כתבי תלונה כנגד החלטת ועדי הפלכים מוגשים באמצעות אותם הועדים בעצמם אל הסינאט (הדפרטמנט הראשון) במשך ירח ימים מיום פרסום ההחלטה. התלונה הזאת איננה מעכבת בעד הוצאת ההחלטה לפעולות ידים (§ 112).

פרק V.

ע"ד המס הנוסף (מס המלואים) מאת עסקים שאינם מחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם.

סעיף ראשון, ע"ד מס החלוקה (Раскладочный сборъ).

עסקי המסחר והחרשת שלא נמנו בסעיף 91, וביניהם גם כל עסקי אוצר הממשלה שלא נפטרו ממס המסחר והחרשת, גם כל משלח יד פרטי הנמנה לפי ההוספה V אל § 3 למדרגה השניה והשלישית מן העסקים למחלקותיהם. מחויבים מלבד תשלומי המס העיקרי של מסחר וחרשת גם בתשלומי מס נוסף הנקרא בשם „מס החלוקה" (§ 114), חוץ מאלה המנוים בזה שהם פטורים ממס החלוקה: 1) כל העסקים החדשים אשר עד יום 1 אפריל לא מלאה להם שנה תמימה מיום הוסדם. (אין חושבים לעסקים חדשים עסקי קבלנות והספקה אף כי עוד לא מלאו להם שנה תמימה, וגם העסקים אשר במשך השנה נעתקו ממקום למקום בעיר אחת או מעיר אחת לעיר אחרת או ממושב למושב, או כי עברו מיד בעלים אלה ליד בעלים אחרים, גם העסקים אשר לא יתנהלו שנה תמימה אבל הם מתחדשים בכל שנה ושנה לתקופה ידועה). 2) עסקי המסחר ממדרגה רביעית וחמישית, עסקי החרשת ממדרגה השביעית והשמינית ועסקי אניות קיטור אשר שטח מקום ההסקה של המכונות איננו רחב משלש מאות רגל מרובעת. 3) העסקים אשר פרי תבואתם לא יגדל: בערי הבירה משלש מאות רובל, בערים מן המחלקה הראשונה — 250 רובל, — מן המחלקה השניה — 200 רובל, — מחלקה שלישית — 150 רובל, — מחלקה רביעית — 100 רובל וגם עסקי אניות קיטור אשר פרי תבואתם לא יגדל ממאתים רובל. 4) העקספעדיטורים אצל בתי פקידות המכס, סרסורי הבירזא והנוטריונים של הבירזא (סמן I וסמן II במלואים V לסעיף 3), אשר הריוח לא יעלה כדי שני מונים מסכום המס העקרי ששלמו בעד העסק (§ 116). לועדי חלוקת המס נתונה הזכות לפטור ממס החלוקה כל עסק ומשלח יד אשר אם אמנם פרי תבואתו הוא יותר מן הקצבה הנ"ל אבל בעליו מביא תעודה, כי מצבו רע הוא (§ 117). סכום מס החלוקה בכל רחבי הממלכה נקבע אחת לשלש שנים בדרך חק (§ 118). מכסת מס החלוקה, הקצובה על פי האמור, מתמעטת בכל שנה ושנה בערך מס החלוקה העולה בחלקם של העסקים אשר עברו במשך השנה החולפת ממחלקת העסקים חייבי מס החלוקה אל מחלקת העסקים חייבי מס הקרן ומס הרוחים (§ 119).

קצבת מס החלוקה הכולל המוטל על כל הממלכה תקבע לכל הפלכים (והגלילות) אחת בכל שנה ושנה בשים לב אל מדרגת התפתחות המסחר והחרשת בכל גליל — אחרי הפתר הצעות הדפרטמנט לעניני המסחר ומלאכת כפים ע"י הועד המיוחד לעניני מס המסחר והחרשת. החלטות הועד הזה יוצאות לפעולות ידים אחרי התקימן והתאשרן ע"י שר האוצר ובהסכמה בפרטים ידועים מאת המיניסטרים לעניני הפנים, לעניני המלחמה, לעניני עבודת האדמה ונכסי המלכות וגם מאת לשכת פקידות הבקרת (§ 120). הסכומים שנקצבו בעד כל פלך או גליל לתשלומי מס החלוקה מתחלקים בועדים הכוללים של לשכות האוצר בתחלת כל שנה ושנה בין המחוזות או רבעי-המס או בין ענפי המסחר

החרשת למיניהם, עפ"י הידיעות שנקבצו ובאו בחלוקת המס בשנה הקודמת על אדות מספר העסקים וסכומי העזבון והריוח שלהם ועפ"י הידיעות על אדות מצב העסקים בשנה ההיא והתכונה הנשקפת להם לשנה הבאה (§ 121). אם קרו מקרי שרפות גדולות, מקרי שטף מים או דבר ומגפה וכדומה מן המקרים הרעים לעסקים שבאיזה מחוז המס, יכול שר האוצרות עפ"י הצעת הועדים הכוללים של לשכות האוצרות, להמעיט את קצבת מס החלוקה שנקבעה עפ"י החלוקה בעד אותו הגליל אשר קרו בו המקרים הרעים (הערה). עסקי המסחר והחרשת וכל משלח יד אדם בעצמו במלאכת מעשה מתחלקים ע"י ועדי החלוקה לקבוצות או מפלגות לפי עניניהם ותכונותיהם, כמו שקבע הועד הכללי של לשכת האוצרות. בעד כל מפלגה של עסקי המסחר והחרשת נקצבת קצבה בינינית כוללת לריוח של עזבונם, והקצבה הזאת צריכה להתאשר ולהתקים ע"י הועד הכללי של לשכת האוצרות (§ 122).

על אדות כל עסק מסחר ממדרגה ראשונה ושניה או עסק חרשת המעשה מחמש המדרגות הראשונות וגם על אדות עסק מסחר ממדרגה שלישית ועסק חרשת ממדרגה ששית בערי הבירה ובמקומות הנמנים אל שלש המחלקות הראשונות צריכים להציע בכל שנה ושנה לפני ועד החלוקה שבמקום, לא יאוחר מיום 1 אפריל, הודעה בכתב לפי התבנית הקבועה, ובה יפורשו: 1) שמו, שם אביו וכנויי משפחתו ומפלגת האזרחים שנמנה בה האיש אשר על שמו נפרתה תעודת המסחר והחרשת; 2) מקום מושבו; 3) תכונתו ומקומו של כל בית מסחר או בית חרשת השייך לו והנמצא באותו המחוז או רבעי המס וכן גם בתי האסם והמשמרת לסחורותיו; 4) הסמנים המראים את גודל המסחר ועניני חרשת המעשה ומדתם (לפי הסעיף 125); 5) סכום עזבונו של כל בית מסחר וחרשת או כל ענף עסק במשך השנה העברה, מבלי הביא בחשבון את סכום עזבון העסק בימי השוק ועסקי הסיבנות וההספקה; 6) על פי רצונו של בעל המודעה גם סכום הריוח שהרויח באותה השנה וביאור הסבות שגרמו להגדיל את הריוח או להמעיטו לעמת השנה הקודמת (§ 123). על אדות העסקים החייבים במס בתי החרשת אשר בעליהם לא הציעו את המודעה בכתב כאמור בזה, תאספנה הידיעות ההן על ידי הפקידים הממונים להשגיח על עניני המסים ועל ידם יעזרו חברי ועדי החלוקה למס, הנבחרים מקרב משלמי המס (§ 125). לסמנים המראים את תכונת המסחר ועניני החרשת ומדתם נחשבים: 1) בעד עסקי המסחר — רחבי המעונות לבתי המסחר ובתי אוצר הסחורות שלהם ושכר המעונות ההם לשנה, מספר המשרתים עושי המלאכה בבתי המסחר ומכסת כסף משכרתם לשנה, וגם הסמנים הנועדים בעד פריון תעודות המסחר והחרשת כמבואר בהוספה II לסעיף 3; 2) בעד עסקי חרשת — מספר המכונות וכלי העבודה העושים במלאכתם כל השנה וכח המכונות ההן, מספר הפועלים העובדים וגם מכסת כסף משכרתם לשנה ושאר הכנסותיהם מן העבודה, וגם מכסת החומר הבלתי מעובד ופרי העבודה היוצא מבית החרשת ונמכר במשך השנה; 3) בעד משלח יד אדם בעצמו — הסמנים הנועדים בעד פריון תעודות המסחר והחרשת, כמבואר בהוספות II, III לסעיף 3.

ליסוד מוסד להערכת עזבון העסק (לפי הסעיף 122) יחשב: 1) בעד בתי הבאנקים, קופות ההלואה וקנתורים לחלפנים — סכום כל הכסף המובא אל אוצרם במשך השנה בעסקים הנעשים בהם בכסף עצמם או בכסף פקדונות אחרים שבידם וכל שאר העסקים המביאים כסף לקופה; 2) בעד בתי מסחר — סכום הכסף הבא לאוצר בעד ממכר הסחורות, בין שמשתלם המחיר במזומנים ובין שהוא נזקף במלוה, ואליו יסופח גם הכסף הבא מעסק הסוכנות ועסקי הספקה וגם מעסקים בימי השוק; 3) בעד עסקי קבלנות והספקה בלבדם — כל הכסף אשר קבל הקבלן או מספיק הסחורה או הסכומים המגיעים לו שנזקפו במלוה במשך השנה; 4) בעד בתי החרשת העוסקים בהוצאת חומרים בלתי מעובדים ממקורם או בעבוד חומרים או במלאכת מעשה מחומרים שהם מוציאים בעצמם ממקורם או קונים על חשבון עצמם — מחיר החומרים הבלתי מעובדים שהם מוכרים, או מחיר סחורות פרי עבודתם שעבדו ושמכרו במשך השנה; ובעד בתי החרשת העובדים עבודתם בחומרים של אחרים בשכר — מכסת כסף שכר המלאכה; 5) בעד עסקי הובלת משאות, אגודות פועלים וגם כל עסקי הבנינים — כסף שכרם לכל השנה (§ 126).

ההודעות בכתב אשר יגישו משלמי המס אל הועד לחלוקת המס, לבקר אותם, נמסרים ליד נשיא הועד. בגלל הדבר הזה נתונה לנשיא הועד זכות: 1) לדרוש מאת משלמי המס ביאורים נחוצים בתור מלואים להודעותיהם, למען אשר יוכל להעריך על פיהם בדיוק את מכסת עזבון כל בית מסחר או עסק חרשת בלבדו; 2) לאסוף ע"י חקירת מומחים ידיעות נחוצות להערכת עזבון כל בית מסחר וחרשת; 3) לדרוש ידיעות נחוצות לו לענין זה מאת בתי פקידות הממשלה, בתי פקידות האזרחים והקהלות, בשמירת הסדר הקבוע לזה ע"י שר האוצרות בהסכמת שלטוני בתי הפקידות הראוים לזה; 4) לבקר את בתי העסקים וחדרי בתי האסם לעיני בעליהם, אנשי ביתם או באי כחם; 5) לעת צרך מיוחד — לבקר בהסכמת הבעלים את ספרי החשבונות, ספר דברי הימים לעסק, ספר האוצר (קאססע־בוך) וספר הסחורות (סעיפים 606—608 מהלכות מסחר, וסעיפים 8—17 מספר חקי המסחר בפולין), רשימות ההכנסות וממכר העסק, וגם ספר רשימות העסקים בבתי הבנקים, בתי הלואה וקנתורים של חלפנים (§ 127). אחרי בקרת ההודעה בכתב שהגישו משלמי המס ואחרי ערך הקצבה למכסת העזבון של כל בית מסחר וחרשת לשנה העברה, יקצוב ועד החלוקה קצבה למכסת הריוח של כל עסק החייב בתשלומי „מס החלוקה" (§ 128). בעד משלמי המס אשר יציעו לפני הועד את ספרי חשבונות העסקים או העתקות מן הספרים ההם, המאושרות בידי הנוטריונים, והיכולות למלאות מקום הספרים להעריך על פיהן את מכסת הריוח של העסקים, והבעלים מוסרים מודעה, כי מסכימים הם לבקר את ספרי חשבנותיהם למען הוכח לדעת, כי ההעתקות מתאימות עם הספרים ההם, תהיה ליסוד מוסד לשימת מס החלוקה — מכסת הריוח העולה בחלקם של עסקיהם לפי חחשבונות ההם היכולים להתבקר לעת הצרך ע"י נשיא הועד לעניני „מס החלוקה" (§ 129). בעד משלמי המס אשר לא ימלאו אחרי החקים האמורים בסעיף 128, או שיציעו ספרי החשבונות או העתקות מהם, אשר אחרי התבקרם ע"י הועד לחלוקת המס נמצאים בלתי מספיקים להעריך על פיהם את מכסת הריוח אשר הרויחו באמת, תהיה ליסוד מוסד לקצבת מס החלוקה שלהם — מכסת עזבונם אשר נמצאה משנה קודמת והערכת מכסת הריוח שלהם לפי חשבון ממוצע הקצוב בעד מפלגת העסקים ההם (§ 130). אם העסק או בית המסחר והחרשת מאלה האמורים בסעיף הקודם נמצא במצב בינוני בנוגע להריוח, מעריכים את מס החלוקה שלו לפי מנת הריוח של מכסת עזבונו בערך הממוצע המבואר בסעיף 122, ואולם בעד העסקים ובתי המסחר והחרשת הנמצאים במצב יותר טוב מכפי הרגיל או במצב רע מכפי הרגיל, הכל לפי תכונת העסקים או לפי מקרים בודדים, נתונה הזכות לועד החלוקה להוסיף על קצבת „מס החלוקה" שלהם או לגרוע מן הקצבה, ולבאר את הסבה להוספה זו או לגרעון זה בספר פרטי־כל מיוחד, ותנאי הותנה בענין זה, כי ההוספה על הקצבה לא תגדל מחצי הקצבה הקבועה בעד העסקים מן המפלגה ההיא (§ 131).

עפ"י השתדלותם של בעלי העסקים חייבי „מס החלוקה" שיש להם בתחום מחוז־מס אחד בתי מסחר וחרשת אחרים מענף אחד — נתונה הזכות לועד החלוקה, על פי החלטת הועד הכללי של לשכת האוצרות, לקחת ליסוד מוסד להערכת הקצבה למס החלוקה שלהם את מכסת הריוח הכולל לכל בתי המסחר והחרשת של הבעלים ההם (§ 132).

סכום „מס החלוקה" הקבוע בעד כל אחד ממחוזי המס או בעד כל ענף מסחר וחרשת בלבדו מתחלק ע"י ועד החלוקה בין כל העסקים ומשלחי היד לפי ערך הרוחים של כל אחד מהם, בתנאי כי לא ישאר כל עודף. ולעת הצרך יכולים לקבוע קצבת המס הזה בעד העסקים ברובלים שלמים. למען אשר יהיה הסכום הכולל שלם בלי עודף או גרעון (§ 133). אחרי גמר חלוקת המס מודיע נשיא ועד החלוקה למשלמי המס: 1) על אדות מכסת הריוח שנקצבה בעד כל בית מסחר וחרשת או בעד כל עסק בלבדו, וגם 2) ע"ד קצבת „מס החלוקה" שנקבעה בעבורו. בהודעות אלה צריכים לבאר גם אופן קריאת תגר על ההחלטה האמורה בהן (§ 134).

ההודעות צריכות להמסר ליד הבעלים ע"י השוטרים במשך שבוע ימים. ע"ד מועד השלח המודעות מודיע נשיא ועד החלוקה ללשכת האוצרות והיא מפרסמת את הדבר

במכה"ע של הפלכים (גוב. וויעד.) (§ 135—136). במשך ירח ימים מיום הפרסום הנ"ל יכולים משלמי המס להגיש לפני ועדי החלוקה מחאותיהם על הקצבה, ולקיים את המחאות, לעת הצרך, ע"י ספרי החשבונות שלהם או תעודות נאמנות אחרות המוכיחות את מכסת הריוח שהיה להם באמת, ואשר הוא צריך להיות ליסוד מוסד להערכת קצבת המס שמטילים עליהם. משלמי המס הממאנים להסכים לבקר את תלונותיהם כנגד קצבת המס בסדר המבואר למעלה וס"ק 5 בסעיף 127), אבדה זכותם להגיש מחאותיהם (§ 137 והערה). אחרי התבקר התלונות המוגשות ע"י משלמי המס מחליט הועד לחלוקת המס את החלטתו על אדות כל אחת מהן ואח"כ מציע את רשימת החלוקה יחד עם ההערות אשר העירו עליה האנשים הזוקקים חבל במפעלות הועד וחות-דעת מיוחדת של החברים ההם לפני הועד הכללי של לשכת האוצרות לבקר אותה (§ 138). אם יכיר נשיא ועד החלוקה לדעת, כי ההחלטה שנתקבלה ע"י רוב חבריו להערכת מכסת הריוח של משלמי המס מתנגדת להחקים הנוכחים והכללים שנקבעו על ידי שר האוצרות, יציע את תלונותיו במשך שבעת ימים לפני הועד הכללי של לשכת האוצרות לבקרת (§ 139). הועד הכללי של לשכת האוצרות מבקר את רשימת החלוקה, ואחרי מצאו, כי אין בה הפרת חק מן החקים הנוכחים הוא מבקר את התלונות וחות דעת יחידים מחברי ועדי החלוקה ומחליט החלטתו על אדות כל אלה, ולעת הצרך הוא משנה את החלוקה ואת קצבת מס בתי החרשת שנקצבה על העסקים (§ 140).

אם ימצא הועד הכללי של לשכת האוצרות, כי בחלוקת המס הופרו איזה חקים עקרים מן החקים האלה, הוא משיב את רשימת החלוקה ליד ועד החלוקה לתקן את המעוות. לתקן מעות בחלוקת המס צריכים למלאות אחרי החקים האמורים בסעיפים 133—142 (§ 141). אחרי התקים רשימת החלוקה תשלח לשכת האוצרות אל משלמי המסים את רשימות המס שנקצב בעבורם (§ 142). בנוגע לקריאת תגר על החלטות הועדים הכוללים של לשכת האוצרות על אדות חלוקת „מס החלוקה", להביא את הענין להתברר ע"י ועדי הפלכים או ועדי הגלילות לעניני מס המסחר והחרשת לעת אשר לא יסכים מנהל לשכת האוצרות להחלטת הועדים הכללים של לשכות האוצרות, וגם בנוגע לקריאת תגר על החלטות ועדי הפלכים או ועדי הגלילות, נשמרים החקים המובאים למעלה על אדות מס הרוחים, ואולם הגשת התלונה על החלטות, אשר בקשת קוראי התגר לא תמלא (§ 137, 140), איננה מעכבת בעד הוצאת ההחלטות לפעולות ידים (§ 145).

מכסת מס החלוקה אשר פטרו ממנו את משלמי המס אחרי התקים רשימת החלוקה לשנה הנוכחית, מלבד המס אשר פטרו ממנו את בעליו לפי הסעיף 121, נספחת אל הסכום הכולל של המס הזה שיקצב לשנה השנית על אותו הפלך או הגליל (§ 146). לחלוקת „מס החלוקה" הנקבע בעד כל הפלך או הגליל בין המחוזות שבו או בין העסקים לענפיהם, וגם לחלוקת העסקים ומשלחי היד למחלקותיהם ולקיום הקצבה למכסת הריוח הממוצע של העזבונות, קוראים אל ישיבת הועדים הכוללים של לשכות האוצרות מלבד חבריהם הקבועים גם: את הממונה על לשכת הפקידות של הממשלה לבקרת החשבונות שבמקום, וזכות חבר נתונה לו להחות דעה, ולעת הצרך גם את נשיא ועד חלוקת המס, והוא מחוה דעתו בתור יועץ ולא בתור חבר. גם צריכים לקרא בתור יועצים לישיבת הועדים האלה אנשים מומחים לעניני המסחר והחרשת לענפיהם ומחלקותיהם (§ 147).

סעיף שני. ע"ד מס אחוזים למאה.

בתשלומי מס אחוזים למאה מן הרוחים עפ"י הסעיפים 149—151, מלבד „מס החלוקה", חייבים כל העסקים ומשלחי היד שהוטל עליהם המס הזה (§ 114), חוץ מאלה המנויים בזה: 1) בתי ממכר יין וספירט לסחורה (הורט), וגם בתי החרשת המשלמים מס אקציז; 2) עסקי המסחר ממדרגה III ועסקי החרשת ממדרגה VI במקומות הנמנים אל המחלקה IV בחלוקת המקומות למחלקותיהם; 3) העסקים ומשלחי היד הפטורים מ„מס החלוקה" (בתקף הסעיפים 116, 117 וגם 121) (§ 148). מס האחוזים למאה נגבה רק מאותו חלק

הריוח שנקצב בהערכת מס החלוקה, העולה יותר משלשים פעמים מן המס העקרי שישלם בעל העסק או משלח היד (149 §). מס האחוזים למאה נגבה בערך רובל אחד מכל שלשים רובל של הריוח העודף האמור בסעיף הקודם, וכל סכום ריוח פחות משלשים רובל איננו בא בחשבון (150 §). מס האחוזים למאה מן הרוחים נחשב ביחד עם „מס החלוקה" ונרשם ברשימות הערוכות בעד „מסי החלוקה" (151 §). בין העסקים חייבי מס החלוקה (114 §), יכולים עסקי השותפים הפשוטים ועסקי שותפים למניות (קאמאנדיט), גם עסקי המסחר ממדרגה ראשונה ועסקי החרשת משלש המדרגות הראשונות, כאשר יודיעו בעצמם ללשכת האוצרות את חפצם לשים עליהם את המס הזה, להתחיב תחת מס החלוקה ומס האחוזים למאה לפי הסעיפים 141—151, בתשלומי מס הקרן ומס האחוזים למאה לפי הסעיפים 91—113, אם יבררו את מכסת הקרן שהניחו בעסק והציעו ספרי דין וחשבון מדויקים מתאימים עם החקים שנקבעו בעד העסקים החייבים לפרסם חשבונותיהם (152 §).

פרק VI.

בפרק הזה שלשה סעיפים: 1) על אדות המס שלא נגבה במועדו; 2) על אדות העונשין בעד עבירת חק מהלכות מס המסחר והחרשת; 3) ע"ד סדר קיום העונשין לעוברי חק מהלכות מס המסחר והחרשת (153—179 §).

פרק VII.

ע"ד קיום החקים האלה בפועל.

פרטי הסדר לנתינת תעודות מסחר וחרשת לקוניהן ונתינת תעודות חנם, גבית המס העיקרי העולה בחלקו של בעל התעודה. גם מס הזעממסטווא, מסי העיר ושאר המסים; חשבון מכסת הריוח של העסקים המחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם. גם קביעת קצבה לעזבונם ושכרם של העסקים שאינם מחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם, חלוקת „מס החלוקה", חשבון המס הנוסף, בקרת חשבונות עסקי המסחר והחרשת, קבוץ ידיעות דרושות לעניני המסים — כל אלה נערכים לכל פרטיהם עפ"י כללים נתונים מאת שר האוצרות בהסכמת שלטון הפקידות הראוים לזה, בתנאי, כי הכללים האלה לא יתנגדו אל החקים הנוכחים ולא יהיו נוגעים לענינים ושאלות אשר לפי תכונתם ראוים הם להתברר בבתי המשפט או בדרך המחוקקים. הכללים ההם מוצעים לפני הסינאט לפרסם אותם למען התנהג על פיהם.

הוספה לסעיף 3.

I. רשימת המקומות בכל רחבי ממלכת רוסיא למחלקותיהם בנוגע לחובת תשלומי המס העקרי ממסחר וחרשת.

ערי הבירה: פטרבורג ומאסקוי.

מחלקה I: אדעסא, ווארשא, תרקוב, טיפליס, לארז, נאחיטשעוואן, רוסטוב ע"ג ראן, ריגא.

מחלקה II: 1) איוואנאוואזניעסענסק, 2) אירקוטסק, 3) אסטראחאן, 4) אראל, 5) ארענבורג, 6) באטום, 7) באקו, 8) ביאליסטאק, 9) ברדיטשוב, 10) וואראניעזש, 11) ווילנא, 12) חערסון, 13) טאגאנראג, 14) טאמסק, 15) טאשקענט, 16) טולא, 17) יעלעץ, 18) יעקאטערינבורג, 19) יעקאטערינאדאר, 20) יעקאטערינאסלאוו, 21) יאראסלאוו, 22) ליבוי, 23) מינסק, 24) ניזני-נאווגאראד, 25) ניקולאיעוו, 26) סאמארא, 27) סאראטאוו, 28) פערם, 29) צאריצין, 30) קאוונא, 31) קאזאן, 32) קורסק, 33) קישינוב, 34) קראנשטאדט, 35) קרעמענטשוג, 36) ריבינסק, 37) רעוועל. גם פרורי ערי פטרבורג ומאסקוי.

מחלקה III: (בגלל אשר רשימת שמות המקומות האלה ארוכה מאד על כן נביא ממנה רק את ערי מדינת פולין בלבד):

בפלך ווארשא — העיר וולאצלאוועק, המחוזות בלוינא, ווארשא וקוטנא. בפלך קאליש: העיר קאליש. בפלך קעלץ: העיר קעלץ. בפלך לאמזא: העיר לאמזא. בפלך לובלין: העיר לובלין. בפלך פיעטרקוב: הערים פיעטרקוב, טאמאשוב, טשענסטוחוב ופאביאניצע. המחוזות בענדזין ולאדז. בפלך פלאצק: העיר פלאצק. בפלך ראדום: העיר ראדום. בפלך סובאלק: העיר סובאלק. בפלך שעדליץ: העיר שעדליץ.

מחלקה IV: כל שאר המקומות.

הערה. מלת מחוז הנזכרת ברשימת המקומות כוללת את כל הערים, המושבות, הכפרים וכו' אשר במחוז, מלבד אותם המקומות שבמחוז ההוא הנזכרים בפני עצמם באחת המחלקות הגבוהות או הנמוכות.

II. רשימת עסקי המסחר למפלגותיהם לעניני תשלומי המס העקרי.

מפלגה I: 1) בתי מסחר הורט, זאת אומרת מוכרים סחורות ביותר שאת במדות גדולות, וביחוד לקונים לסחורה, הם הסוחרים ואנשי החרשת. 2) העוסקים בקנין סחורות למען הובילן לממכר לפלכים הפנימים או לחו"ל. והן סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות ושאר פרי תבואת עובדי האדמה בכפרים, בסכום יותר משלש מאות אלף רובל לשנה, מבלי הדיק למטרה זו באחד המקומות קנתור, בית מסחר או בית משמרת (סקלאד). 3) בתי הלואה אשר סכום הקרן שהניחו בעסק הוא יותר ממאתים אלף רובל. 4) בתי הבנקים, הקנתורים וכל שאר עסקי באנקירים פרטים מלבד המנויים בסמן 4 במפלגה השניה של הרשימה הזאת. הערה. בשם עסקי באנקירים נכללים לא רק בתי הבאנקים (סעיף 134 חלק X מהלכות הלואה במהדורא לשנת 1893), כי אם גם העסק בעסקי באנקים ובפעולותיהם בתור משלח יד קבוע ובכלל בעסקי הלואת כספים כן בשערי הבירזא וכן במקומות אחרים גם בלי החזקת בית עסק מיוחד לזה. 5) עסקי קבלת אחריות אשר סכום הקרן שהונח בעסק הוא יותר ממאתים אלף רובל. 6) בתי קומיסיונירים, עסקי הובלת סחורות וקנתוריהם הראשים. 7) בתי משלוח סחורות (עקספעדיציון) וקנתוריהם. 8) בתי קבלת תבואות לפקדון (עלעוואטורים) העשוים להכיל יותר מחמש מאות אלף פוד תבואות שונות. 9) בתי ממכר אוכל ומשקה (טראקטירערים) המשלמים שכר מעון יותר מחמשת אלפי רובל לשנה, או כי ההכנסה מן המעון נערכה לעניני תשלומי מסי הממשלה מנכסי דלא ניידי בסך הנ"ל, או אם המס המיוחד לבתי ממכר אוכל ומשקה המוטל על הבתים האלה לצרכי העיר רב הוא: בערי הבירה מסך 1,500 רובל ובשאר המקומות — 1000 רובל לשנה. 10) בתי אוצר של טאבאק מחו"ל וממדינה לממכר לקונים לסחורה. 11) בתי רקח סמי תרופה בערי הבירה ובמקומות של המחלקה I וגם II, אם שכר מעונם לשנה עולה יותר מחמשת אלפי רובל. 12) בתי מרחצאות בערי הבירה אשר להם חדרים נבדלים יותר מעשרה במספר. 13) עסקי קבלנות והספקה על סכומים יותר ממאתים אלף רובל.

מפלגה II: 1) עסקי ממכר סחורה במדות קטנות לקונים לצרכם או גם לסוחרים קטנים. 2) העוסקים בקנין סחורות לממכר ברוסיא פנימה או להוציא לחו"ל, והן סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות ושאר פרי עבודת אכרים בכפרים, בסכום יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף רו"כ לשנה, מבלי החזק למטרה זו כל בתי מסחר או בתי אוצרות מיוחדים באחד המקומות. 3) עסקי הלואות אשר הניחו בקופה סכום יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף רו"כ. 4) קופות הלואה ולומבּרדים להלואה במשכונות מטלטלים וקנתורים של חלפנים אשר יעסקו רק בחלוף כספים בלבד. 5) עסקי קבלת אחריות אשר הניחו בקופה סך יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף רו"כ. 6) סניפים ואגינטורות של בתי עסקי בינים (קומיסיון) ועסקי הובלת סחורות. 7) עסקי הובלה (ובהם נכללים גם עסקי עגלונים ועסקי אניות קיטור) העוסקים בהובלת אורחים ומשאות ואין להם במקומות אחרים קנתורים וסניפים מיוחדים. 8) קנתורים ולשכות מודעין, לשכות הבינים, לשכות טעכניות וגם שאר עסקי בינים בעניני מסחר, מלבד אלה המנויים בסמן 6 במפלגה III. 9) בתי עלעוואטורים המקבלים תבואות לפקדון והם עשויים לקבל לא יותר מחמש מאות אלף פוד תבואות שונות, גם בתי משמרת סחורה אשר יחזיקום בעליהם בתור עסק ומשלח יד לקבל סחורות של אחרים לפקדון בשכר. 10) בתי ממכר אוכל ומשקה (טראקטיערים) אשר שכר מעונותיהם לשנה הוא יותר מאלף עד אלף וחמש מאות רו"כ, או ששכר המעון נקצב בהערכת מסי הממשלה מנכסי דלאניידי בערים לא פחות מן הסכום הנ"ל, או שהמס המיוחד מבתי ממכר אוכל ומשקה המוטל על הבתים ההם עולה: בערי הבירה יותר ממאתים עד אלף רו"כ לשנה, וגם כל השלחנות (בופעטים) בבתי הנתיבות של מסה"ב במקומות התחניות הראשיות. 11) חדרי מלון שאין בהם ממכר משקאות וממכר אוכל אם מספר החדרים להשכיר לא ירבה מעשרים. 12) בתי אוצר יי"ש ושפירט לממכר לקונים לסחורה, גם חנויות לממכר יינות חו"ל. 13) בתי אוצר לממכר לקונים לסחורה עלי טאבאק של המדינה פנימה ומאחארקא, גם חנויות לממכר במדות קטנות (דעטאיל) טאבאק של חו"ל ושל המדינה וכל הנעשה מן הטאבאק. 14) בתי רקח סמי תרופה בערי הבירה ובמקומות של המחלקות I, II, אם שכר מעונותיהם לשנה עולה יותר מאלף ועד חמשת אלפים רו"כ. 15) בתי מרחצאות בערי הבירה עם חדרים נבדלים אשר מספרם לא רב הוא מעשרה וכל בתי מרחצאות עם חדרים נבדלים במקומות הנחשבים אל המחלקה I. 16) בתי מסחר ספרים, כתבי עתים ושאר דברים שבדפוס בערי הבירה, אם שכר מעונותיהם לשנה עולה יותר מאלף רו"כ. 17) עסקי קבלנות והספקה, אשר סכום העזבון הוא יותר מחמשים אלף עד מאתים אלף רו"כ.

מפלגה III. 1) ממכר סחורות במדות קטנות (חוץ מן המנויות ברשימה מיוחדת ערוכה ע"י שר האוצרות בהסכמת שלטוני הפקידות הראוים לזה ואשר נתפרסמה על ידי הסינאט) רק ליחידים הקונים לצרכי עצמם, והממכר הוא בבית מסחר של חדר אחד ומלבד הבעלים או ממלא מקומו מבני משפחתו הגדולים (סעיף 56 בהערה) איננו רשאי להחזיק יותר מעוזר אחד. הערה. עוזרי המסחר זקנים מבני 55 שנה נחשבים שנים כאחד ונערים פחותים מבני 17 שנה לא נחשבים כלל. 2) העוסקים בקנין סחורה להובילה לממכר במקומות אחרים במדינה פנימה והיושבים סמוך לגבול — גם להוצאה לחו"ל, והן כל מיני סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות וכל פרי עבודת אכרים בכפרים, והעזבון עולה יותר מעשרת אלפים עד חמשים אלף רו"כ לשנה, מבלי החזק באיזה מקום בתי מסחר או בתי משמרת מיוחדים. 3) עסקי הלואות אשר סכום הקרן המונח בקופת המוסד הוא יותר מעשרת אלפים עד חמשים אלפים רו"כ. 4) אהלים, שלחנות ותיבות של חלפנים לחלוף כספים בערי הבירה או במקומות הנמנים במחלקה הראשונה. 5) עסקי קבלת אחריות אשר סכום הכסף שהונח בקופה הוא יותר מעשרת אלפים עד חמשים אלף רו"כ. 6) קנתורים לשכירת משרתים וכדומה. 7) בתי ממכר אוכל ומשקה (טראקטיערים) מלבד אלה המנוים במפלגה I (ס' 9), II (ס' 10), IV (ס' 5). 8) בילארדים המוחזקים בלבדם לא ביחד עם בית ממכר אוכל ומשקה. 9) חדרי מלון בלי ממכר משקה אם מספר החדרים הוא יותר מששה עד עשרים. 10) בתי משתה חמין ובתי משתה חלב שיש להם יותר מחדר אחד למשתה. 11) חנויות לממכר טאבאק וכל

הנעשה מן הטאבאק של המדינה בלבד. 12) בתי ממכר משקאות במדות קטנות, חוץ מן החנויות שמוכרים בהן יינות חו"ל (מפלגה II. ס' 12), גם בתי ממכר שכר, מי דבש ויינות דוסים לקונים לסחורה. 13) בתי רקח סמי תרופה בערי הבירה ובמקומות של המחלקות III, IV. 14) בתי מרחצאות: א) עם חדרים נבדלים — במקומות המחלקות II, III. ב) בלי חדרים נבדלים — בערי הבירה ובמקומות המחלקה I. 15) בתי מסחר ספרים, כתבי עתים ושאר דברים שבדפוס: בערי הבירה — אם שכר המעון איננו עולה יותר מאלף רו"כ, במקומות המחלקה I — כל בתי המסחר ממין זה. 16) עסקי קבלנות והספקה על סכום יותר מעשרה אלפים עד חמשים אלף רו"כ.

מפלגה IV. 1) עסק ממכר ליחידים במדות קטנות של סחורות המנויות ברשימה בס"ק 6 סעיף 30 מן החקים האלה. במעונות קטנים וקבועים שאין למו תכונת חדר ולא נמצא אצלם בית אוצר (סקלאד) ואין בהם משרתים בשכר. 2) העוסקים בקנין סחורות של חומרים בלתי מעובדים, עצים, בהמות ושאר פרי עבודת האכרים בכפרים בסכום פחות מעשרת אלפי רו"כ לשנה, מבלי החזק בית מסחר או בית משמרת מיוחד לזה. 3) בתי הלואה (מלבד האמורים בס' 10 סעיף 6) אשר כסף הקרן שהונח בקופה הוא פחות מעשרת אלפי רו"כ. 4) אהלים, שלחנות ותיבות של חלפנים לחלוף כספים במקומות המחלקות II, III, IV. 5) בתי מלון אורחים מחוץ להחום העיר אשר אין בהם ממכר משקאות וטאבאק. 6) בתי משתה חמין וחלב שאין להם רק חדר אחד למשתה החמין והחלב הנמכרים בו. 7) בתי ממכר משקאות קרים: לימאנאד, מי זעלצער וכדומה. 8) בתי מרחצאות: א) עם חדרים נבדלים — במקומות המחלקה IV, ב) בלי חדרים נבדלים — במקומות המחלקות II, III, IV. 9) בתי אסכמאות, בתי כבוס בגדים, מקומות להשקות בהמות אשר בעליהם יחזיקום בתור עסק ומשלח יד. 19) עסקי בינים והספקה על סכום יותר מחמש מאות עד עשרת אלפי רו"כ.

מפלגה V. 1) עסקי מרכולת של הניסעים ממקום למקום. 2) עסקי רוכלים הנישאים סחורותיהם על כתף לסמכר מחוץ לערים, והן סחורות מנויות ברשימות מיוחדות מאושרות ע"י שר האוצרות בהסכמת שלטוני הפקידות הראוים לזה והנתונות לפרסום על פי הסדר הקבוע.

III. רשימת עסקי החרשת למפלגותיהם לעניני תשלומי המס העקרי.

מפלגה I. 1) כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ועניני מכרה הרים, החזקת אגודות פועלים (ארטעלים), גם ארטלי בירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני עגלונים ודינים ושאר עסקי תרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה בהם הוא יותר מאלף, והעסקים אינם מנוים בסמנים 2—14 במפלגה זו. 2) עסקי חרשת אשר מספר הפועלים הוא יותר מחמש מאות: א) לארינת צמר גפן; ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה (אפרעטורים); ג) בתי החלקת מסלות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת, החלקת חוטי ברזל, קני ברזל, בתי מלאכה לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות קיטור, יציקת בעץ (בראנז) ונחשת וגם בתי מלאכת ארגזים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי ההכבת חלב, בתי מלאכת שמנים, מארגארינא ובתי בורסקים (עבוד כל עורות למיניהם); ה) בתי חרשת חימים ולמלאכת סחורות חימיות, תמרוקים וסמי הרופה, צבעים, המצית צבעים, ששר (לאק), חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים ומשחה, אספלט, גודרון, פאראפין וצערעזינא. 3) בתי טחנה אשר קוטר כל האבנים הטוחנות גדול משש אלפי אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכה בעזרת כח קיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא יותר מעשרים. 5) בתי זקוק הצוקר ומלאכת הצוקר יחד עם בתי הזקוק, המוציאים יותר ממאה ושמונים אלף פוד ראפינאדא. 6) בתי מלאכת הצוקר המוציאים יותר ממאתים אלף פוד קמח הצוקר. 7) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר ממיליון ליטרא שמרים יבשים. 8) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאת אלף הין (וויאדרא)

יי"ש ממינים שונים. 9) בתי מלאכת שכר ובתי מלאכת מי דבש המוציאים יותר מאלף הין משרת שכר ומי דבש. 10) בתי מלאכת טאבאק ומקטרות, הקונים פסים (באנדראלים) בסכום יותר משלש מאות אלף רו"כ. 11) מכרי פחם המוציאים יותר משנים עשר מיליון פוד פחם. 12) מכרי מתכיות למיניהן המוציאים יותר מחמשה עשר מיליון פוד. 13) עסקי הוצאת נפט ממקורו המוציאים יותר מעשרים מיליון פוד. 14) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר מן 7½ מיליון פוד.

מפלגה II. 1) כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ועניני מכרה הרים, החזקת אגודות פועלים גם ארטלי בירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני דיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא יותר מחמש מאות עד אלף, והעסקים אינם מנויים בסמנים 2—16 במפלגה זו. 2) עסקי חרשת, אשר מספר פועליהם הוא ממאתים עד חמש מאות: א) לאריגת צמר גפן, ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה (אפרעטורים); ג) בתי החלקת מוטות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת, החלקת חוטי ברזל, קני ברזל; בתי חרשת לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות קיטור, יציקת בעץ ונחשת וגם בתי מלאכת ארגזים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי התכת חלב, בתי מלאכת שמנים, מארגארינא, בתי מלאכת בורית, בתי מלאכת סטעארין ובתי בורסקי (עבוד כל עורות למיניהם); בתי חרשת חימים ולמלאכת סחורות חימיות, תמרוקים וסמי תרופה, צבעים, תמצית צבעים, ששר, חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים, משחות, אספאלט, גודרון, פאראפינא וצערעזינא. 3) בתי טחנה אשר קוטר כל האבנים שבהם גדול מארבעת אלפים עד ששת אלפי אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכתם בעזרת כח הקיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא יותר משלשה עשר עד עשרים. 5) בתי זקוק הצוקר ומלאכת הצוקר המוציאים יותר ממאה ועשרים אלף עד מאה ושמונים אלף פוד ראפינארא. 6) בתי מלאכת הצוקר המוציאים יותר ממאה ושלשים אלף עד מאתים אלף פוד קמח הצוקר. 7) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר מן 750,000 עד מיליון ליטרא שמרים יבשים. 8) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים יותר ממיליון ליטרא שמרים יבשים. 9) בתי זקוק יי"ש המוציאים יותר מעשרים מיליון מעלות יי"ש מזוקק. 10) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר משבעים אלף עד מאת אלף הין (וויאדרא) יי"ש ממינים שונים. 11) בתי מלאכת שכר ובתי מלאכת מי דבש המוציאים יותר משלש מאות אלף עד חמש מאות אלף הין משרת שכר ומי דבש. 12) בתי מלאכת טאבאק ומקטרות הקונים פסים במחיר יותר ממאתים אלף עד שלש מאות אלף רו"כ. 13) מכרי פחם המוציאים יותר משמונה עד שנים עשר מיליון פוד. 14) מכרי מתכיות למיניהן המוציאים יותר משמונה עד שנים עשר מיליון פוד. 15) עסקי הוצאת נפט מן המקור המוציאים יותר משלשה עשר עד עשרים מיליון פוד. 16) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר מחמשה עד 7½ מיליון פוד.

מפלגה III. 1) כל בתי החרשת, בתי מלאכת עבודה ומכרה הרים, החזקת אגודות פועלים, גם ארטלי בירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני עגלונים ודיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא ממאתים ועד חמש מאות, אם העסקים אינם מנויים בסמנים 2—20 במפלגה זו. 2) עסקי חרשת אשר מספר הפועלים הוא ממאה ועד מאתים: א) לאריגת צמר גפן; ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה (אפרע-טורים); ג) בתי החלקת מוטות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת, החלקת חוטי ברזל, קני ברזל, בתי מלאכה לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות, יציקת בעץ ונחשת, גם בתי מלאכת ארגזים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי התכת חלב, בתי מלאכת שמנים, מארגארינא, בתי מלאכת בורית, בתי מלאכת סטעארין ובתי בורסקי ועבוד כל עורות למיניהם); ה) בתי חרשת חימים ולמלאכת סחורות חימיות, תמרוקים וסמי תרופה, צבעים, תמצית צבעים, ששר, חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים ומשחות אספלט, גודרון, פאראפינא וצערעזינא. 3) בתי טחנה אשר מדת קוטר כל האבנים הטוחנות היא מאלפים עד ארבעת אלפי אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכתם בעזרת כח קיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא יותר משבעה עד שלשה עשר. 5) בתי זקוק הצוקר ובתי מלאכת הצוקר עם בתי הזקוק יחדו, המוציאים יותר ממאה ועשרים אלף פוד

ראפינאדרא. 6) בתי מלאכת הצוקר המוציאים יותר מששים וחמשה אלף עד מאה ושלשים אלף פוד קמח צוקר. 7) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאתים אלף הין (וויאדרא) שפירט בעל 40 מעלות החריפות (יותר מן 8,000,000 מעלות). 8) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר משלש מאות אלף עד שבע מאות וחמשים אלף ליטרא שמרים יבשים. 9) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים יותר מחמש מאות אלף עד מיליון ליטרא שמרים יבשים. 10) בתי זקיק יי"ש אשר יזקקו יותר מעשרת מיליון עד עשרים מיליון מעלות. 11) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר משלשים וחמשת אלפים עד שבעים אלף הין יי"ש ממינים שונים. 12) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים ממאה וחמשים אלף עד שלש מאות אלף הין משרת שכר ומי דבש. 13) בתי מלאכת טאבאק ומקטרות, הקונים פסים (באנדראלים) במחיר יותר ממאת אלף עד מאתים אלף רו"כ. 14) בתי מלאכת קסמי גפרית אשר מספר הפועלים הוא יותר מחמש מאות. 15) מכרי פחם המוציאים יותר מארבעה עד שמונה מיליוני פוד. 16) מכרי מתכיות שונות המוציאים יותר מחמשה עד עשרה מיליוני פוד. 17) עסקי הוצאת נפט מן המקור המוציאים יותר משבעה עד שלשה עשר מיליון פוד. 18) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר משנים וחצי עד חמשת מיליוני פוד. 19) עסקי צנורות מים, מאור הגז והאיליקטרון. 20) מסלות ברזל בערים וסביבות הערים, למרכבות סוסים, איליקטרון או גאז.

מפלגה ז׳. 1) כל בתי החרשת למיניהם, כל בתי מלאכת עבודה ומכרה הרים, החזקת אגודת פועלים וגם ארטלי הבירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עניני עגלונים ודינים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא יותר מחמשים ועד מאתים, והמשתמשים במכונות מניעות מכניות — יותר משבעים וחמשה עד מאתים, אם אין העסקים מנוים בסמנים 2—18 במפלגה הנוכחית. 2) עסקי חרשת אשר מספר הפועלים הוא יותר מחמשים ועד מאה במלאכת כפים, ויותר מעשרים וחמשה עד מאה בעשית המלאכה בעזרת מכונות מניעות מכניות: א) לאריגת צמר גפן; ב) לבון מתכות, בתי צבעים והברקה; ג) בתי החלקת מוטות למסלות ברזל, החלקת ברזל, ברזל עשת, צינק ונחשת. החלקת חוטי ברזל, קני ברזל, בתי מלאכה לבנין מרכבות של מסה"ב ומכונות, יציקת בעץ ונחשת, גם בתי מלאכת ארגזים מרקועי פחים באופן מכני; ד) בתי ההכת חלב, בתי מלאכת שמנים, בתי מלאכת מארגארינא, בתי מלאכת בורית, מלאכת סטעארין, ובתי בורסקי (עבוד כל עורות למיניהם); ה) בתי חרשת חימיים ולמלאכת סחורות חימיות, תמרוקים וסמי הרפואה, צבעים, המצית צבעים, ששר, חומר חותם, שעוה להברקת נעלים, שמנים מינרלים ומיני משחה, אספאלט, גודרון, פאראפינא וצערעזינא. 3) בתי טחנה אשר מדת קוטר כל האבנים הטוחנות בהם היא יותר משש מאות עד אלפים אצבעות. 4) בתי בד העושים מלאכה בעזרת כח הקיטור ומספר הדפוסים שבהם הוא לא יותר משבעה. 5) בתי מלאכת הצוקר המוציאים לא יותר מששים וחמשת אלפי פוד קמח הצוקר. 6) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאת אלף עד מאתים אלף הין שפירט בעל 40 מעלות החריפות (יותר מארבעה מיליון מעלות). 7) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים יותר ממאת אלף עד שלש מאות אלף ליטרא שמרים יבשים. 8) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים ממאה וחמשים אלף עד חמש מאות אלף ליטרא שמרים יבשים. 9) בתי זקוק יי"ש המזקקים יותר משלשה עד עשרת מיליון מעלות יי"ש. 10) בתי משרפות יי"ש המוציאים מעשרת אלפים עד שלשים אלף הין יי"ש ממינים שונים. 11) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים מחמשים אלף עד מאה וחמשים אלף הין משרת שכר ומי דבש. 12) בתי מלאכת מאבאק ומקטרות הקונים פסים במחיר שלשים אלף עד מאת אלף רו"כ. 13) בתי מלאכת קסמי גפרית אשר מספר הפועלים שבהם הוא יותר ממאתים עד חמש מאות -- במלאכת כפים, ויותר ממאה עד חמש מאות — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות. 14) מכרי פחם המוציאים יותר ממיליון ומאתים אלף עד ארבעה מיליוני פוד. 15) מכרי מתכיות שונות המוציאים יותר ממיליון והצי עד חמשת מיליוני פוד. 16) עסקי הוצאת נפט ממקורו, המוציאים יותר משנים עד שבעת מיליונים פוד. 17) עסקי הוצאת מלח המוציאים יותר משבע מאות וחמשים אלף עד שני מיליון וחמש מאות אלף פוד. 18) בתי האומניות המטויות למטה, אשר בערי הבירה ובמקומות המחלקה

I, ואשר מספר העוזרים במלאכה הוא יותר מחמשה עשר — במלאכת כפים, ויותר מעשרה אם המלאכה נעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, אם לפי מספר הפועלים אין בתי האומנים ההם חייבים בתשלומי המס לפי הסמן 2 במפלגות I, II, III, והן: אומנות היובילערים, עושי אורלוגין, עושי כלי זהב וכסף, כלי בעץ, מלאכת מחשבת, כלי תשמישי אימנים, כלי תשמישי הרופאים, בתי מאור הגאז וצנורות המים, למלאכת חומץ, מיני משחה לאופנים ודפוסי נעלים, מימי מינרלים מלאכותים, תמרוקים, וגם מעשי מאפה ממתקים ומעשי אופים.

מפלגה V. 1) כל בתי חרשת, בתי מלאכת עבודה ומכרה הרים, החוקת אגודות פועלים, גם ארטלי בירזאות וכדומה העומדים ברשות עצמם, עסקי עגלונים ודיגים ושאר עסקי חרשת אשר מספר הפועלים עושי המלאכה הוא יותר מחמשה עשר ועד חמשים, והמשתמשים במכונות מניעות מכניות — מעשרה ועד עשרים פועלים, אם אין העסקים מנויים בסמנים 2—17 במפלגה זו. 2) בתי טחנה אשר מדת קוטר כל האבנים הטוחנות בהם היא יותר משלש מאות עד שש מאות אצבעות. 3) בתי משרפות יי"ש המוציאים יותר ממאת אלף הין (וויאדרא) יי"ש בעל 40 מעלות החריפות (יותר משנים עד ארבעה מיליוני מעלות). 4) בתי מלאכת יי"ש ושמרים המוציאים לא יותר ממאת אלף ליטרא שמרים יבשים. 5) בתי מלאכת שמרים יבשים המוציאים מחמשים אלף עד מאה וחמשים אלף ליטרא שמרים יבשים. 6) בתי זקוק יי"ש המוציאים יי"ש מזוקק לא יותר משלשת מיליוני מעלות. 7) בתי משרפות יי"ש המוציאים לא יותר מעשרת אלפי הין יי"ש ממינים שונים. 8) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים מחמשה עשר אלף ועד חמשים אלף הין משרת שכר ומי דבש. 9) בתי מלאכת יי"ש מפירות וענבים, אשר לפי מספר הפועלים שבהם אין הבתים ההם חייבים בתשלומי מס ממדרגה גבוהה לפי החקים הכוללים. 10) בתי מלאכת טאבאק ומקטרות הקונים פסים במחיר לא יותר משלשים אלף רו"כ. 11) בתי מלאכת קסמי גפרית אשר מספר הפועלים בהם הוא לא יותר ממאתים — במלאכת כפים, ולא יותר ממאה — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות. 12) מכרי פחם המוציאים יותר מארבע מאות אלף עד מיליון פוד. 14) עסקי הוצאת נפט ממקורו, המוציאים יותר משש מאות אלף עד שני מיליון פוד. 15) עסקי הוצאת מלח, המוציאים יותר ממאתים והמשים אלף עד שבע מאות וחמשים אלף פוד. 16) הקנתורים הראשים לעסקי אניות קיטור שאינם פטורים ממס המסחר והחרשת. 17) בתי האומניות המנויות למטה הנמצאים בערי הבירה ובמקומות המחלקה I אשר מספר העובדים בהם הוא יותר מתשעה עד חמשה עשר — במלאכת כפים, ויותר משבעה עד עשרה עובדים — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, והם: יובילערים. עושי ארלוגין, עושי כלי זהב וכסף, כלי בעץ, מלאכת מחשבת, כלי תשמישי מלאכה, כלי תשמישי הרופאים, בתי מאור הגאז וצנורות המים, למלאכת חומץ, שעוה להברקת נעלים, משחה לאיפנים ודפוסי נעלים, ששר, צבעים, מימי מינרלים מלאכותים, תמרוקים, גם מעשי מאפה ממתקים ומעשי אופים.

מפלגה VI. 1) כל עסקי חרשת מעשה, חוץ מאלה המנויים בסמנים 2—10 במפלגה זו, אשר מספר הפועלים בהם הוא יותר מתשעה עד חמשה עשר — במלאכת כפים, ויותר משבעה עד תשעה — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, גם אגודות פועלים, עסקי עגלונים ודיגים אשר מספר הפועלים הוא יותר מתשעה עד חמשה עשר. בתי טחנה אשר מדת קוטר כל האבנים הטוחנות היא יותר ממאה וחמשים עד שלש מאות אצבעות. 3) בתי משרפות יי"ש המוציאים לא יותר מחמשים אלף הין יי"ש בעל ארבעים מעלות (לא יותר משני מיליוני מעלות). 4) בתי מלאכת מי דבש, גם בתי מלאכת ששר (לאק) של שפירט, אם לפי מספר הפועלים שבהם אינם חייבים לפי החקים הכוללים בתשלומי מס ממדרגה גבוהה. 5) בתי מלאכת שכר ומי דבש המוציאים לא יותר מחמשה עשר אלף הין משרת שכר ומי דבש. 6) בתי מלאכת שמרים המוציאים לא יותר מחמשים אלף ליטרא שמרים יבשים. 7) מכרי פחם המוציאים יותר ממאתים אלף עד ארבע מאות אלף פוד. 8) מכרי מתכיות למיניהן המוציאים יותר ממאתים וחמשים אלף עד חמש מאות

אלף פוד. 9) עסקי הוצאות נפט ממקורו המוציאים יותר משלש מאות אלף עד שש מאות אלף פוד. 10) עסקי הוצאת מלח, המוציאים יותר ממאה ועשרים אלף עד מאתים וחמשים אלף פוד.

מפלגה VII. 1) כל עסקי חרשת, מלבד המנויים בסמנים 2—4 במפלגה זו, אשר מספר הפועלים בהם הוא מארבעה עד עשרה — במלאכת כפים, ומארבעה עד שבעה פועלים — במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, גם אגודות פועלים, עסק עגלות ודיגים אשר מספר הפועלים הוא מארבעה עד תשעה. 2) בתי טחנה אשר מדת קוטר כל האבנים הטוחנות בהם היא יותר מחמשים עד מאה וחמשים אצבעות. 3) מכרי פחם ומתכיות למיניהן המוציאים לא יותר ממאתים אלף פוד פחם ולא יותר ממאתים וחמשים אלף פוד מיני מתכות. 4) עסקי הוצאת נפט ממקורו והוצאות מלח המוציאים לא יותר משלש מאות אלף פוד נפט ולא יותר ממאה ועשרים אלף פוד מלח.

מפלגה VIII. 1) כל עסקי חרשת, מלבד אלה המנויים בסמן 2 ממפלגה זו, אשר מספר הפועלים בהם הוא משנים ועד ארבעה, בין במלאכת כפים ובין במלאכה הנעשית בעזרת מכונות מניעות מכניות, גם עסקי עגלונים ודיגים במספר פועלים קבועים כזה. 2) בתי טחנה אשר מדת קוטר כל האבנים הטוחנות בהם היא לא יותר מחמשים אצבעות.

הערה. 1) מלת מכונה מכנית הנזכרת ברשימת עסקי החרשת למפלגותיהם מורה על כל מכונה המתנועעה לא בעזרת כח הפועלים, הרוח או כח בהמות. 2) בטחינת קמח ברחים בעת ובעונה אחת ע"י גלילים (וואלצען) וע"י אבנים או על ידי גלילים בלבדם נחשבת כל מדת אצבע באורך צמד הגלילים כמדת שלש אצבעות בקוטר האבנים (הרחים והרכב יחדו) וכל שלשת גלילים העושים עבודתם יחדו נחשבים כשני צמדים. 3) עסקי מכרי ההרים המנויים במפלגות VI, VII, VIII, גם בתי משרפות היי"ש, בתי מלאכת השכר ומי הדבש, בתי מלאכת ששר השפירט ובתי מלאכת השמרים המנויים במפלגה VI, מחויבים בתשלומי המס העקרי הקבוע בעד המקומות מן המחלקה I, גם אם הם נמצאים במקומות מן המחלקות האחרות.

IV. רשימת הקצבה למס העקרי של מסחר וחרשת.

התעודות	קצבת המכס: בכל מקום	בערי הבירה	במקומות המחלקות: I	II	III	IV
	רובלים					
I, מן העסקים:						
ממפלגה I: 1) לבתי מסחר	500	—	—	—	—	—
2) לבתי אוצר (סקלאד)	30	—	—	—	—	—
ממפלגה II: 1) לבתי מסחר	—	150	125	100	75	50
2) לבתי האוצר	—	25	20	15	12	10
ממפלגה III 1) לבתי מסחר . . .	—	30	25	20	15	10
2) לבתי האוצר	—	6	5	4	3	2
מפלגה IV: לבתי המסחר	—	12	10	8	6	4
מפלגה V: 1) לרוכלים מובילי סחורה	—					
בעגלות	20	—	—	—	—	—
2) לרוכלים נושאי סחורתם על שכם	6	—	—	—	—	—
II, מן העסקים, חוץ מאלה המנויים בפרק IV:						
ממפלגה I.	1500	—	—	—	—	—
" II.	1000	—	—	—	—	—
" III.	500	—	—	—	—	—
" IV.	150	—	—	—	—	—
" V.	50	—	—	—	—	—
" VI.	—	30	25	20	15	10
" VII.	—	15	12	10	7	5
" VIII.	—	6	5	4	3	2

III. מן העעסקים בימי השוק:

בשוקים: ממכר לקונים לסחורה (הורט): לקונים יחידים (רעטייל):

	לקונים לסחורה (הורט)	לקונים יחידים (רעטייל)
ממחלקה I. (ניזני=נאווגאראד)	100 רובל	25 רובל
" " II. (המתארכים יותר מן 21 יום)	50 "	13 "
" " III. (מחמשה עשר עד 21 יום)	40 "	10 "

IV. מאניות קיטור (מלבד אלה המנויות בסמן 39 סעיף 6 מן החקים האלה): בכל מקום 7 קאפ מכל רגל מרובעת בשטח המקום הנועד להסקת המכונות.

הערד. בחשבון מדת המקום להסקת המכונות לא יחשבו את השטח שאיננו עולה למדת רגל מרובעת שלמה.

V. רשימת הקצבה למס העקרי של מסחר וחרשת מאת כל משלח יד אדם בעסקי מסחר וחרשת.

המפלגות	שמות משלחי היד	רובלים
I	האנשים הנמנים בחברי הפקידות, המועצות, ועדי הדיסקאנטא וההשגחה, גם ועדי הבקרת כמו למשל: הנשיאים, המנהלים, החברים וכו׳ בעסקים המחויבים לפרסם דין וחשבון מהליכותיהם, חבריהם וממלאי מקומם; מכל מאה רובל של כסף משכרתם.	2
II	עקספעדיטורים, שאינם מחזיקים קנתורים מיוחדים ועוזרים, אבל הם עוסקים בעצמם ועל חשבונם בפדיון סחורות של אחרים מבתי פקידות המכס:	
	1) אצל בתי פקידות המכס הראשים, בתי המכס ממחלקה I: הפטרבורגי בעד הסחורות המובאות ביבשה, הוויערזבאלאווי, האלכ־סאנדראווי, הסאסנאוויצי, הגראניצי וגם האירקוטסקי.	150
	2) משאר בתי המכס ממחלקה I העומדים על יד מסלות הברזל וגם האסטרחאני.	125
	3) אצל שאר בתי המכס ממחלקה I.	100
	4) אצל בתי המכס ממחלקות II, III והגבולות.	75
III	סוכני הבירזא והנוטריונים הבירזאים:	
	1) בבתי הבירזא בפטרבורג ובמאסקוי.	150
	2) בווארשא, קיוב, ליבוי, ארעסא, ריגא ורוסטוב ע"נ דאן..	100
	3) בשאר בתי הבירזא.	75
IV	המשגיחים (אינספעקטורים) והסוכנים של חברות האחריות, חברות אניות קיטור ושאר עסקי הובלה, גם מוסדי הלואה, העושים פעולותיהם מבלי החזק קנתורים מיוחדים או סניפים, גם כל עסקי בינים בעניני מסחר העוסקים בעסק זה בתור משלח יד מבלי החזיקם בתים מיוחדים:	
	1) בערי הבירה.	35
	2) במקומות המחלקה I.	25
	3) " " II.	20
	4) " " III, V.	10
V	V. עוזרי המסחר ממפלגה ראשונה ובכלל אנשים (חוץ מאלה	

המפלגות	שמות משלחי היד	רובלים
	המובאים בהערה לסעיף 56) המנהלים בתור עוזרי מסחר עסקים של מסחר ותרישת החייבים בתשלומי מס המסחר והחרשת או מנהלים ענפים גדלים או סניפים של בתי העסקים ההם:	
	1) בעסקי מסחר ממפלגה ראשונה ועסקי חרשת ממפלגות I, II, III	35
	2) בעסקי מסחר ממפלגה II ועסקי חרשת ממפלגה IV:	
	א) בערי הבירה ומקומות המחלקה I	25
	ב) במקומות המחלקות II, III, IV	20
	3) בעסקי המסחר ממפלגה III ועסקי חרשת ממפלגות V, VI:	
	א) בערי הבירה ובמקומות המחלקה I	10
	ב) במקומות המחלקות II, III, V	6
	4) עסקי חרשת ממפלגות VII, VIII:	
	א) בערי הבירה ובמקומות המחלקה I	6
	ב) במקומות המחלקות II, III, IV	4
VI	עוזרי המסחר הנוסעים (קאמי־וואיאזשערים) המוכרים סחורה או מקבלים הזמנות לסחורות או שעוסקים במקח וממכר עפ"י בחינות על חשבון בעליהם (§ 57)	50
VII	עוזרי המסחר ממפלגה II, שאינם מנהלים בעצמם את העסקים ואך עוזרים הם על יד ארוניהם או על יד עוזרי המסחר ממפלגה I, והם מונים שנותיהם יותר משבע עשרה:	
	א) בעסקי מסחר ממפלגה I ועסקי חרשת ממפלגות I, II, III, בכל מקום	6
	ב) עסקי מסחר ממפלגה II, ועסקי חרשת ממפלגות IV, V, בכל מקום	5

הוספה לסמן 30 מסעיף 6.

רשימת הסחורות, אשר מותר לעסוק בהן בממכר לקונים יחידים במדות קטנות ובעסק רוכלים המובילים סחורתם בעגלה או שנושאים אותה על שכמם מבלי התחיב בתשלומי מס המסחר והחרשת, ועפ"י התעודות לעסקי מסחר ממפלגה IV גם מתשלומי מס החלוקה הקטנים:

1) כל סחורות פרי עבודת האכרים בכפרים, בהמות, עופות, עצים להסקה, פחם, עצי בניה, אבנים, טיט ושאר חומר לבנין.

2) לחם, מלח, בשר, דגים, פרי עץ ופרי גנה ושאר צרכי אכל נפש בין שהם חומרים בלתי נעבדים ובין שהוכשרו לתעודתם בעבודה, גם חומצים, מי דבש, קרח וכדומה.

3) כל פרי מלאכת עבודה בבית האכר חוץ ממלאכת עבודה בכסף, בזהב או באבני חפץ.

4) בגדים ונעלים בעד העם, סחורות של שער, גם מפות של צמר כבשים וצמר גפן.

5) תמונות יפות (גאלאנטעריא) קטנות בעד העם ושעשועי ילדים.

6) כלי בית נשחתים, שברי כלי ברזל, שברי כלי זכוכית, סחבות ועצמות.
7) מגלים וחרמשים, קרדומות ושאר כלי תשמישי האכר לעבודת כפים.
8) זפת, עטרן, מחצלות, שערות, נוצות, בורית וספוגים.
9) קסמי גפרית והומרי שרפה טבעים.
10) פרחים, צמחים וצפרי רננים.
11) כתבי עתים, ספרים ושאר דברים שבדפוס וגם תמונות וציורים.

הערה. לשר עניני האוצרות נתונה הזכות להוסיף על רשימה זו בהסכמת שלטוני הפקידות הראויים לזה סחורות שלא נזכרו בה, ואולם בתנאי, כי יודיע את הדבר להסינאט למען הפרסום.

הוספה לסעיף 79.

רשימת העסקים למפלגותיהם לפי מנת הרוחים שלהם.

א) עסקי מסחר.

מפלגה I. העסקים המביאים ריוח יותר מעשרים אלף רובל לשנה.

מפלגה II. בערי הבירה: העסקים המביאים ריוח יותר מששת אלפים עד עשרים אלף רובל.

במקומות המחלקה I — — — — — — — — — — — מן 5000 רובל
″ ″ II — — — — — — — — — — — 4000 ″
″ ″ III — — — — — — — — — — — 3000 ″
″ ″ IV — — — — — — — — — — — 2000 ″

מפלגה III. בערי הבירה: העסקים המביאים פרי יותר מן 1200 עד 6000 רובל.

במקומות המחלקה II — — — — — — — — — — 1000 עד 5000 רובל
″ ″ II — — — — — — — — — — 800 ″ 4000 ″
″ ″ III — — — — — — — — — — 600 ″ 3000 ″
″ ″ IV — — — — — — — — — — 400 ″ 2000 ″

מפלגה IV. העסקים המביאים ריוח פחות מן הסכומים הקצובים בעד העסקים ממפלגה השלישית.

ב) עסקי החרשת.

מפלגה I. המביאים ריוח יותר מששים אלף רובל.
מפלגה II. — — — — — — — — — — מן 40,000 עד 60,000 רובל.
מפלגה III. — — — — — — — — — ″ 20,000 ″ 40,000 ″
מפלגה IV. — — — — — — — — — ″ 6000 ″ 20,000 ″
מפלגה V. — — — — — — — — — ″ 2000 ″ 6000 ″

מפלגה VI. בערי הבירה: העסקים המביאים ריוח יותר מן 1,200 עד 2000 רובל.

במקומות המחלקה I — — — — — — — — — — — 1000 רובל.
″ ″ II — — — — — — — — — — — 800 ″
″ ″ III — — — — — — — — — — — 600 ″
″ ″ IV — — — — — — — — — — — 400 ″

מפלגה VII. בערי הבירה: המביאים ריוח יותר מן 600 עד 1200 רובל.

במקומות המחלקה I. — — — — — — — — — 480 עד 1000 רובל.
″ ″ II. — — — — — — — — — 400 ″ 800 ″
″ ″ III. — — — — — — — — — 280 ″ 600 ″
″ ″ IV. — — — — — — — — — 200 ″ 400 ″

מפלגה VIII. המביאים ריוח פחות מן הסכומים הקצובים בעד העסקים ממפלגה VII.

מלואים. בתמצית החקים שהבאנו נשמטו הסעיפים 164, 165: 1) בעלי העסקים

החייבים לפרסם דין וחשבון מהליכות עסקיהם אשר לא הספיקו ללשכות האוצר דין וחשבון וספרי פרטי־כל במועדם נענשים לשלם קנס עד 300 רובל. 2) הסוחרים ובעלי בתי התרשת שאינם מציעים לפני ועדי חלוקת מס בתי האוסם את כתבי הודעותיהם במועדן וגם אם לא הביאו בכתבי ההודעות את כל הידיעות הנחוצות להערכת הקצבה להריות שלהם, נענשים לשלם קנס 100 רובל.

חקי בתי הדואר והתלגרה.

משלוח המכתבים בעיר פנימה ומעיר לעיר.

מכתבים גלוים יכתבו על טופס הכרטים הנועד משלטון בי הדואר, ואל מכתבים כאלה, בין השלוחים בעיר פנימה ובין השלוחים מעיר לעיר, צריך להדביק מרקא בעלת 3 קאפ'; ולגליון כפול להשובה—6 קאפ'. ויש לכתוב בכל שפה בדיו או בעט עופרת.— אין לכתוב על הצד הנועד לכתבת (אדריסה) בלתי אם את הכתבת לבדה (אבן הרשות לכתוב שֵם המשלח ומקום מגורו), והשולח מכתב כזה בלי מרקא ישלם המקבל את מחירו כפל, היינו 6 קאפ'; אפשר לשלוח מכתב גלוי גם באחריות (רעקאממענדירם) בהוספת 7 קאפ' למחירו הקצוב.

מכתבים סגורים פשוטים (וכן הנשלחים באחריות) מעיר לעיר אל יעלה משקלם יותר מן 5 פונט, ובעיר פנימה—לא יותר מן 1 פונט. אל המכתבים הפשוטים הנשלחים בעיר פנימה צריך להדביק מרקא של 3 קאפ' (בערי המלוכה פטרבורג ומאסקוי—מרקא של 5 קאפ') בעד כל לויט. השולח מכתב בלי מרקא צריך המקבל לשלם תשלומי כפל בעד כל לויט, היינו בעיר פנימה 6 קאפ', ומחוצה לה—14 קאפ', והרשות ביד המקבל לבלתי קבל מכתב כזה אם אך לא קרע את סגור המעטפה. אסור לשים מכתבים כאלה אל תוך צרור חפצים השלוחים באחריות בי הדואר, והעובר ע"ז ישלם קנס 1 רו"כ מכל לויט. במכתבים פשוטים אין להניח כסף.

מכתבים השלוחים באחריות. על כתבת המכתבים הנשלחים באחריות צריך לרשום מלת "Заказное„, ובעד מכתב באחריות, מלבד מרקאות של 7 קאפ' לכל לויט, צריך לשלם גם 7 קאפ' בעד האחריות ובעד השובר הנתן להמשלח; בעיר פנימה 10 קאפ' ובערי המלוכה פטב' ומאסקוי—12 קאפ'. והיה אם יאבד המכתב ע"י הפאסט, יקבל המשלח עפ"י השובר ההוא סך 10 רו"כ. ואם יחפץ המשלח לקבל שובר, כי המכתב הגיע לתעודתו, צריך לרשום ע"ד חפצו זה על המכתב, ובעד זה עליו לשלם עוד 7 קאפ'. גם במכתב השלוח באחריות אסור להניח כסף.

משלוח בחבישת פסים (קרייצבאנד). בחבישת פסים יקובלו למשלוח כל מיני כתבי תעודה מבתי הפקודות אשר להממשלה, כגון פסקי דין (דעקרעטע), ספרי מקנה, כתבי יד (מאנוסקריפטע), גליוני זמרה (נאטען) וכל מיני כתבים שאין להם תואר מכתב פרטי; כל מיני ספרים מכורכים ובלתי מכורכים, גליונות אחדים נדפסים, כתבי עת, כרטיסי־ראיון (וויזיטקארטען), מודעות, ספרי מסחר, רשימות ספרים, תמונות (פאטאגראַפיות), ציורים פתוחי עץ ואבן, ובכלל כל הדברים הנדפסים בכל מיני דפוס שונים, גליוני ההגהה (קארעקטען) וכל מיני סחורות שונות למבחן (פראבען) וכדומה.— רשות להמשלח ספרים נדפסים לכתוב עלידם שמו, מקום מגורו והיום (דאטום). מחברים יוכלו

לכתוב על ספריהם דברי שיר או תודה. בספרי מסחר, רשימת ספרים ומודעות מותר לכתוב מחיר הסחורות. בכלל מותר לכתוב כל דבר הערה קצרה המבארת להקורא איזה ענין או תיקון שגיאה. חבישת הפסים תושם על הספרים או המכתבים באופן שיוכל פקיד בי הדואר להוציאם ולבדוק אותם. מכתבי קריאה ותמונות ישלחו בלי פסים ומעטפות, כי אם הכתבת תכתב מצד אחד ומדביקים את המרקא אליהם.— כל מיני סחורה לדוגמא תשלחנה בחבישת פסים רק חתיכות קטנות שאין להן כל ערך ומחיר, ואסור לכתוב עליהם כי אם הכתבת, המקום והדאטום, גם אסור להניח בתוכם כסף, מארקען, שטרי ערך, מכתבים פרטים וכדומה.— משקל משלוח ספרים או שאר דברים נדפסים, כתבי תעודה ומסחר בעיר פנימה אל יעלה יותר מן 1 פונט; מעיר לעיר--עד 4 פונט. ודוגמאות סחורה—בין בעיר פנימה ובין מעיר לעיר—עד עשרים לויט.

מחיר המשלוח בחבישת פסים עד משקל 4 לויט—2 קאפ'. אם חפצים לשלוח באחריות מוסיפים עוד 7 קאפ'. דוגמאות סחורה לא תעלה מדת שטחן יותר על 6 ווערשקעס בארך, 4 ווערשקעס ברחב, 2 ווערשק' בגבה. כל מיני גליונות נדפסים—מדת שטחם לא יותר מן 10 ווערשקעס בארך, ברחב ובגבה, ואם המה מקופלים כעין קנה, אל יעלו בארכם על 17 ווערשקעס, ומדת קטרם—2 ווערשק'.

משלוח כסף. על המעטפה בכסף צריך לרשום מלת "Денежный". מכתב בכסף יקובל למשלוח בתכריך בלתי סגור ובו יש לשלוח שטרות המדינה, שטרי מלוה פרטים, גליונות בחותם הממלכה, מרקאות וכל דבר שיש לו ערך בכסף עובר לסוחר, ואין להבטיחם באחריות פחות מכפי ערכם הקצוב ולא יותר מכפלים כדי שוים. משקל מכתב כזה לא יעלה יותר על 20 פונט.

משלוח הנערך במחיר. על מעטפת המכתבים ממין זה צריך לרשום מלת "Цѣнный". ובהם יכולים לשלוח מלבד כסף (לא יותר מן 1000 רו"כ ובפט"ב—3000 רו"כ) כל מיני חפצים יקרים, שטרי ערך וגליונות, והמשלח צריך להגיש משלוח כזה לפני פקידי הפאסט במעטפה בלתי סגורה והוא יוכל להעריך אותן באחריות עד סך 15,000 רו"כ, לא יותר.

במשלוח כסף ובמשלוח בלתי סגור הנערך במחיר מקבלים בבית-הדואר גם מטבעות זהב, כסף ונחשת, היינו: 4 חצאי אימפעריאלים או שני אימפעריאלים שלמים, 4 רובל כסף, ע"ס 95 קאפ' מטבעות כסף שונות וע"ס 9¾ קאפ' מטבעות נחשת. משלוח מטבעות כאלה עד סך 25 רו"כ צריך להיות בתכריך בד או בד כפור (Клеенка), יותר מן 25 רו"כ—בתכריך עשוי מעור. המטבעות צריכות להיות בצרור מיוחד מקופל כתבנית מגלה, ובעד כל צרור מטבעות כזה משלמים 7 קאפ' מלבד המחיר הקצוב למשלוח זה לפי משקלו.

משלוח הנערך במחיר יוכל להיות גם סגור, אבל אין להעריך אותו באחריות יתר ע"ס 500 רו"כ, והמשלח צריך לחתום על התכריך חמש חותמות בחמר חתם ולהגיש לפני פקיד הפאסט העתקה מדויקת מן החותמות, שמו ושם המקבל על גליון מיוחד. אסור להניח כסף במשלוח כזה. משקל משלוח סגור הנערך במחיר אל יעלה יותר על 10 פונט, משלוח פתוח של כסף והנערך במחיר—עד 20 פונט ומשלוח כסף בתכריך עור—עד 60 פונט.

מחיר המשלוח: בעד משקל לויט אחד—7 קאפ', בעד השובר—7 קאפ', ובעד האחריות: עד סכום 600 רו"כ—½ קאפ' מכל רו"כ, ובעד הסכום מן 601 עד 1600 רו"כ—

½ קאפ׳ מכל רו״כ בְּשִׁלּוּם נוסף 1,50 רו״כ בעד כל המשלוח. בעד המשלוח למעלה מן 1600 רו״כ—½ קאפ׳ מכל רו״כ בהוספת 3,50 רו״כ בעד כל המשלוח.

מחיר משלוח צרור מטבעות. בעד משלוח צרור מטבעות עד 2 פונט בגבולות רוסיא האירופית או האזיאטית 25 קאפ׳; — מרוסיא האירופית לרוסיא האזיאטית ומהתם להכא 50 קאפ׳. בעד הצרור שמשקלו יעלה יותר על 2 פונט משלמים, מלבד הקצבה בעד שני הפונט, עוד 5 קאפ׳ בעד צרורות הנשלחים בפלך אחד ברוסיא האירופית, 10 קאפ׳—בפלך אחד בגבולות רוסיא האזיאטית. בעד המשלוח מפלך אחד למשנהו בכל רחבי הממלכה ישולם לפי המרחק עפ״י הקצבה הזאת: עד מרחק 1000 וויערסט 5 קאפ׳ מכל פֿונט; מן 1000 עד 2000 וויערסט—10 קאפ׳; מן 2000—עד 3000 וויערסט—15 קאפ׳; מן 3000 עד 4000 וויער׳—20 ק׳; מן 4000 וויער׳ ומעלה—25 קאפ׳ מכל פונט. המרחק יחשב: 1) בעד צרור הנשלח בפנים המדינה—מן העיר הראשית בפלך שמשם נשלח הצרור עד העיר הראשית בפלך שנועד להִשָּׁלַח שמה (היינו: השולח מאחת הערים בפלך ווארשא אל איזו עיר בפלך ווילנא, יחשבו את המרחק בין ווארשא לווילנא). 2) בעד הצרור הנשלח מארצנו להו״ל יחשב ג״כ המרחק מעיר הראשית בפלך שמשם נשלח הצרור עד העיר הראשית בפלך אשר אצל הגבול.

הבאת הצרור אל מעון המקבל. בווארשא, פט״ב, מאסקוי, אדעססא, קיוב וזיטאמיר הושם לחק, כי המקבל יוכל לדרוש שיביאו את הצרור אל מעונו אם הצרור איננו נערך יותר מן 100 רו״כ (לאפוקי המשלוח בנאכנאהמע אפשר רק בפט״ב ומאסקוי לדרוש להביא אל מעון המקבל: בראשונה—צרור הנערך עד 200 רו״כ, ובשניה—עד 50 רו״כ).

החפץ כי יביאו את הצרור אל מעונו, עליו לרשום על מודעת בית־הדואר: „Прошу доставить на домъ“ וחתם שמו תחתה וְשָׂם אותה בתבת הפאסט מבלי הדביק אליה כל מרקא. בקבלו את הצרור במעונו עליו לשלם שכר ההבאה—10 קאפ׳ וחתם שמו בספר אשר ביד שליח בית־הדואר ע״ד קבלתו.

הרשות ביד המקבל להחזיר ליד שליח הפאסט את הצרור אם מצא איזה שבר בחותם או כי המעטפה נשחתה והעיר עד״ז בספר אשר ביד השליח, וקבל אח״כ את הצרור מבית־הדואר עפ״י המודעה אשר בידו.

משלוח חפצים. במשלוח זה אפשר לשלוח כל דבר שיש לו איזה ערך ודברי חפץ יקרים, מלבד כסף, שטרי ערך ומכתבים סגורים, ויש להעריך את הצרור במחיר לבטחון או שלא להעריך אותו כלל כחפץ המשלח, אך אין להעריך אותו יותר מן 20,000 רו״כ ומשקלו אל יעלה יותר מן 3 פוד. מחיר האחריות אחד הוא לכל משלוח ממין זה כרשום לעיל.

מחיר משלוח צרורות חפצים יחשב בסדר זה: 1) בעד צרורות הנשלחים בעיר פנימה או מעיר לעיר או בגבולות אותו הפלך או הגליל (область) שבו נמצאות הערים ההן—5 קאפ׳ מכל פונט (או חלק ממנו).— 2) בעד צרורות הנשלחים אל הערים בפלכים או גלילות אחרים יחשב המחיר לפי המרחק מכל פונט (או חלק ממנו) עפ״י קצבה זו: עד מרחק 500 וויערסט—5 קאפ׳ מכל פונט, מן 500 עד 1000 וויערסט—10 קאפ׳ מכל פונט, מן 1000 עד 2000 וויערסט—20 קאפ׳ מכל פונט, למעלה מן 2000 וויערסט מוסיפים בכה 10 קאפ׳ לכל פונט בעד מרחק כל 1000 וויערסט. בעד הצרור הנשלח בכל רחבי הממלכה (גם פינלנדיא בכלל) במרחק יותר מן 5000 וויערסט מחיר קצוב הוא 50

קאפ׳ לכל פונט בעד כל מרחק. המחיר היותר קטן הקצוב בעד משלוח כל צרור גם בקרבת מקום לא ימעט מן 20 קאפ׳. המרחק למשלוח חפצים יחשב ג״כ באופן זה: 1) בפנים הממלכה—מן העיר הראשית בפלך או בגליל שמשם נשלח הצרור עד העיר הראשית בפלך או בגליל אשר הצרור נועד להשלח שמה (כמבואר לעיל). 2) צרורות חפצים הנשלחים לחו״ל יחשב המרחק מן העיר הראשית בפלך או בגליל אשר משם נשלח הצרור עד העיר שאצל הגבול שבה נמצא בית־הדואר אשר על ידו ישולח הצרור לחו״ל או שמקבלים אותו משם.

צרורות חפצים ישולחו, לפי מין המשלוח, בחביתין, בארגזים, בתכריכי עור, בד או בד־כפור, והצרור צריך להיות אחוז וקשור מסביב בחבל כעין שתי וערב או מדובק במסגרת עץ באופן הנ״ל. התקון הזה נהוג במשלוח בעיר פנימה וגם מעיר לעיר.

צרורות חפצים שמשקלם אינו עולה יותר על 5 פונט והנועדים להשלח רק במסלת הברזל, אפשר לשלחם במעטפת ניר עב. מחיר משלוח כזה—5 קאפ׳ מכל פונט. מחיר היותר קטן לכל המשלוח—לא ימעט מן 20 קאפ׳.

את הכתבת על צרורות חפצים כותבים על חתיכת בד מיוחדה שמדביקים אותה לצרור (אבל לא על ניר). וצריך לרשום עליה גם את שם המשלח. ועל צרור הנערך במחיר צריך לכתוב גם את המחיר הנערך במלים מפורשות ובציוני המספר (מלבד קאפייקען), ואין לרשום על הכתבת איזה מין חפץ הושם בצרור.

בעד הבאת צרור חפצים אל מעון המקבל: בערי המלוכה פט״ב ומאסקווא (בפט״ב: צרור שמשקלו עד 15 פונט והנערך במחיר לא יותר מן 50 רו״כ, ובמאסקווא—עד 15 פונט והנערך במחיר עד 25 רו״כ)—20 קאפ׳, ובשאר ערי הפלך ובאדעסא (עד משקל 5 פונט שיהי נערך במחיר לא יותר מן 10 רו״כ)—15 קאפ׳. שכר ההבאה יוכל לשלם גם המשלח וְרָשַׁם זאת על כתבת הצרור, וכתב גם על המעטפה: „Прошу доставить на домъ“.

מכתבים וצרורות שלא נמסרו ליד בעליהם משתמרים בבתי־הדואר לא יותר מן 6 חדשים. והמכתבים והצרורות המושבים ממקום תעודתם—רק 3 חדשים. הוצאת תשלומי החזרה תתולנה על המשלח.

המשלח יוכל לקבל חזרה את המשלוח (מכתבים או צרורות), והגיש בקשה בכתב לפני פקיד בית־הדואר ורשם בה בדיוק תמונת המשלוח וכתבתו בפרטות. ואם המשלוח כבר נשלח לדרכו אפשר להשיבו מדרכו להחזירו ליד המשלח, כל עוד שהמשלוח לא הגיע למקום תעודתו (בית־הדואר שולח תלגרמה על חשבון המשלח).

המשלוח ע״י נאכנאהמע. אם חפץ בעל המשלוח לקבל את סכום הכסף המגיע לו מאת האיש הנועד לקבלו יוכל לדרוש כזאת ע״י נאכנאהמע, וְקָצַב מחיר הנאכ־נאהמע על המשלוח והוא לא ימסר למקבלו, עדי שלמו את כל המוטל עליו. בנאכנאהמע אפשר לשלוח: מכתבים סגורים השלוחים באחריות, משלוח בחבישת פסים בטוח ומשלוח צרורות, מכתבים וחפצים הנערכים במחיר, מלבד הנשלחים לחו״ל. בראש הכתבת מלמעלה צריך לרשום: „Съ наложеннымъ платежомъ“ ולכתוב בדיוק את הסכום (במלים מפורשות ובאותיות המכפ״) , שמו ומקום מגורו של המשלח—. סכום הנאכנאהמע יוכל להיות עד 200 רו״כ ולא יותר. מחיר המשלוח בעד הנאכנאהמע, מלבד מחיר הקצוב בעד המשלוח בכלל—2 קאפ׳ מכל רובל, ולא פחות מן 10 קאפ׳ (כגון אם הנ״נ היא רק על סך 1 רו״כ).

משלוח בנאכנאהמע ימסר לבעליו בבית־הדואר בשלמו את כל הסכום הקצוב בו

(בערי המלוכה יובא משלוח בנ"נ גם אל מעון המקבל), והסכום ההוא ישלח לתעודתו חנם (על הפאסט מקבלים עד 1 רו"כ מטבעות כסף, ועד 9¾ קאפ'—מטבעות נחשת).

משלוח ספרים ומכ"ע היוצאים לזמנים קבועים. מחיר משלוח כזה קצוב לפי המחיר שמשלמים בעד ההוצאות ההן: בעד היוצאים שש פעמים בשנה 8%; פעם בחדש—10%; פעמים בחדש—12%; פעם בשבוע—14%; פעמים בשבוע—16%; פעם אחת יום יום—18%.— גליונות מכה"ע היומים אל יעלו במשקלם יותר על 8 לויט. היוצאים לשבועות—יתר על 24 לויט, והיוצאים לחדשים—יתר על 64 לויט. בעד עודף המשקל מן הקצבה הנ"ל משלמים ¼ קאפ' מכל לויט.

משלוח באחריות, כסף, צרורות חפצים ומשלוח הנערך במחיר ימסרו לבעליהם בבית־הדואר אם בהביאם שטר הודעת בי־הדואר (повѣстка) מאושרה ע"י הפוליציי או ע"י הנוטריון, או ע"י שופט השלום, או ע"י פקידי הממשלה ושלטוני האזרחים בחותם שלהם, כי הוא האיש שאליו נשלח הצרור או המכתב, או כי יגיש לפני פקיד בי־הדואר תעודת מסעו (паспортъ) שבה רשום שמו בחתימת ידו.

מי שאיננו יודע כתב ולשון יוכל למלאת ידי איש אחר היודע כתוב, לחתום בשמו בספרי בתי־הדואר ע"ד קבלת המשלוח, או כי יביא גליון מודעת בי־הדואר מאושרה כנ"ל, המעידה כי המקבל אינו יודע כתוב וכי הוא האיש שאליו שלוחה המודעה מבית־הדואר.

אל הערים בגלילות אמור ואשר על שפת הים השקט ישלחו צרורות וחפצים באניות צי המתנדבים (דרך אדעסא). מחיר המשלוח—30 קאפ' מכל פונט בתקופת ימי מהלך האניות. בשאר תקופות השנה ישלחו דרך אירקוטסק (המחיר לפי המרחק מן 70 קאפ' עד 1,10 רו"כ לכל פונט).

בשנת 1898 נתחבר עם מוסדות בתי־הדואר והתלגרף גם גליל עיר החוף פארט־ארטור. כל מיני משלוח יקובלו גם להתם, והמחיר—ע"פ הקצבה הנהוגה בעד משלוח אל גליל אמור וולאדיוואסטאק.

משלוח כסף ע"י בי־הדואר והתלגרף בהמחאה (переводъ). עוד מראשית שנת 1897 הונהגה התקנה החדשה, כי אפשר לשלוח כסף, מלבד הסדר הישן המבואר למעלה, גם באפן חדש, והוא בהמחאה (אנווייזונג) ע"י הפאסט או ע"י התלגרף, והיה במסור המשלח אל תחנת בי־הדואר או התלגרף סכום הכסף שהוא חפץ לשלוח במזומנים, ישלם להמקבל הסך הזה במלואו במקום מגורו. אולם בתחלה לא היו מקבלים בתי־הדואר והתלגרף המחאות כסף כי אם למקומות שנמצאה שמה מחלקת בית־אוצר המלכות (казначейство) או אוצר להכנסה והוצאה של המיניסטריום לאוצרות. עתה הוציא שר האוצרות פקודה, כי יש לשלוח כסף בהמחאה גם למקומות שאין שם בתי־אוצר של הממלכה, היינו לכל הערים והמקומות אשר ברוסיא התיכונית (מלבד פינלאנדיא), בסיביר, קוקז, במדינת טורקיסטן ובגלילות אשר מעבר לים הכספי.

ע"י המחאה יש לשלוח כסף מסכום 1 קאפ' עד 100 רו"כ, ולא יותר מזה.

מחיר משלוח כסף בהמחאה ע"י בי־הדואר בכל מקום: עד 25 רו"כ—15 קאפ'. מן 25 עד 100 רו"כ—25 קאפ', והשולח כסף ע"י התלגרף משלם, מלבד הסך הנ"ל, עוד בעד תלגרמא של 20 מלים.

כרטיסי ההמחאה ימכרו בכל בתי־הדואר והתלגרף עם חותמות ובלי חותמות (מחיר 4 כרטיסי המחאה בלי חותמות—1 קאפ' ואליהם מדביקים מרקא עפ"י הקצבה

הנ"ל), ואין לכתוב את ההמחאה כי אם על כרטים כפי הדוגמא הנועדה לזה ע"י שלטון בי-הדואר.

על כרטים ההמחאה צריך לכתוב מפורש: 1) אם ע"י בי-הדואר—"по почтѣ„ ואם דרך התלגרף—"по телеграфу„. 2) סכום הכסף השלוח במלים מפורשות ובאותות המספר (цифры). 3) הכתבת המדויקת של המשלח ושל המקבל; וזה האחרון יתבשר במודעה ע"ד בוא הכסף בהמחאה מבי-הדואר המקומי אשר משם יקבלנו, או שיוכל לדרוש להביא את הכסף אל בית מעונו עפ"י החקים הכללים הקבועים בעד הבאת צרור כסף אל בית המקבל.

כסף בהמחאה ישלח ישר על כתבת המקבל, ואין רשאים לכתוב „למסור לאיש אחר" (для передачи).

המשלח יוכל: 1) להחליף את האדריסה של המקבל. 2) לעכב דמי ההמחאה ומסירתם ליד המקבל במשך 15 יום, לא יותר. 3) לדרוש את הכסף בחזרה אם עוד לא נמסר להמקבל.

המקבל את ההמחאה יוכל לדרוש בכתב: 1) לשמור צרור הכסף עד שידרשהו (до востребованія) אבל לא יותר מן 4 חדשים. 2) לשלוח אליו את המחאת הכסף למקום מגורו החדש בעיר אחרת.

השולח את ההמחאה ע"י התלגרף אינו צריך לסדר נוסח התלגרמא, כי אם פקיד בי-הדואר מסדר בעצמו את התלגרמא עפ"י הידיעות המפורשות בגליון ההמחאה שהוגש לפניו ביחד עם הכסף.

במסור המשלח את גליון ההמחאה עם כל הדברים המפורטים למעלה, יקבל שובר ע"ז מיד פקיד בי-הדואר.

בחלק הנחתך מכרטים ההמחאה שרשום עליו "отрѣзной купонъ„ הרשות להמשלח לכתוב עליו דברים ערוכים למקבל כל מה שיחפוץ, אם המשלוח הוא ע"י בי-הדואר; אבל אם המשלוח הוא ע"י התלגרף אין מוסרים חלק מן הכרטים אל המקבל, ואין כל צרך אפוא לכתוב עליו מאומה.

המשלוח לחו"ל.

חקי המשלוח וסדריו אל כל ארצות ברית הפאסט[1] מתאימים לסדרי המשלוח בפנים הממלכה והכתבת תכתב בשפת רוסיא ובשפת צרפת יחד.

מחיר המשלוח לחו"ל נקצב בסדר זה: 1) בעד מכתבים סגורים פשוטים—10 קאפ' מכל משקל 16 גראם ($1\frac{1}{6}$ לוט בדיוק), באחריות—עוד 10 קאפ', והמקבל מכתב סגור מחו"ל בלי כל מרקא, עליו לשלם כפלים ממחיר המרקא לפי משקל המכתב.

---

[1]) אל ארצות ברית הפאסט נחשבות, מלבד רוסיא, כל ממלכות אירופא, מצרים, סודאן, נוביא, כנסיות הברית באמריקא, הודו האנגלית, תוגרמא, מושבות צרפת וספרד הרחוקות, ממשלת הרפובליק קאסטא-ריקא, איי זנזיבאר, כנרת, בארנעא, משילי, ועוד. מספר כל מיני המשלות תשלוחים ממדינה למדינה, בכל שלשים וארבע ארצות ברית הפאסט, עולה לט"ו מיליארדים מדי יום ביומו. מדת שטח כל ארצות ברית הפאסט האלה—65 מיליון פרסאות מרובעות ומספר תושביהן 947 מיליון נפש אדם.

2) בעד משלוח כסף או משלוח הנערך במחיר הנשלחים לחו"ל אל אחת מארצות ברית הפאסט—10 קאפ' מכל 15 גראם (1¹/₆ לויט). 3) מכתב גלוי—4 קאפ'. מכתב גלוי כפול לתשובה—8 קאפ'. 4) בעד המשלוח לחו"ל בחבישת פסים כתבים וגליונות נדפסים, כתבי בתי־הפקודות וכדומה או דוגמאות סחורה—2 קאפ' לכל 50 גראם (4 לויט בקירוב). אכן המחיר הקטן ביותר למשלוח כתבים—לא ימעט מן 10 קאפ', ולדוגמאות סחורה—מן 4 קאפ'. 5) המקבל משלוח כזה מחו"ל ואין עליו מרקא או שיש עליו מרקא שאינה מספקת לפי ערך המשקל, דינו כדין מכתב פשוט בלי מרקא: לשלם כפל בעד הגרעון. 6) בעד תעודת הפאסט, כי המשלוח הגיע לתעודתו—משלמים 10 קאפ'.

שמרי ארצנו ישלחו לחו"ל רק במכתבים הנערכים במחיר, בין סגורים ובין פתוחים, בלי כל תשלום מסי הגבול.

תשלומי האחריות בעד משלוח כסף והנערך במחיר קצובים בסדר זה: 1) 3 קאפ' בעד סכום הנערך 75 רו"כ, או חלק ממנו, הנשלח אל ארצות ברית הפאסט הנשענות לגבולות ארצנו, כגון: גרמניא, אוסטריא־אונגארן, רומניא, תוגרמא, שוועדן ונארוועגן. 2) 7 קאפ' לכל סכום 75 רו"כ, או חלק ממנו, הנשלח אל שאר ארצות ברית הפאסט.

עפ"י הברית הכרותה בשנת 1897 בין ממשלתנו וממשלות אוסטריא־אונגארן, גרמניא וצרפת אפשר לשלוח צרורות חפצים קטני המשקל אל הארצות ההן, ומחיר המשלוח אחד הוא בעד כל המרחק. בצרור כזה יש לשלוח גם מטבעות רוסיא. משקל משלוח זה אל יעלה יותר מן 5 קילאגראם (היינו 12 פונט ומעט פחות מן 7 לויט), ומדת גדלו מכל עבריו—לא יותר מן 60 סאנטימעטר (13 ווערשקעס), ובעד המשלוח משלמים למפרע בעד כל המרחק עד מקום תעודתו. הוא יוכל להיות נערך ובלתי נערך במחיר.— אפשר לשלוח בצרור כזה גם חפצים הנכפלים בעין קנה, כגון מחסי ממטר (зонтики), מקלות ותבניות; אבל אל יעלה ארכם יתר על 1 ארשין עם 6¹/₂ ווערשק', ומדת קטרם—לא יותר מן 4¹/₂ ווערשק'. בצרור כזה הבלתי נערך במחיר אסור להניח מטבעות כסף (בין של ארצנו ובין מטבעות כסף מחו"ל), כלי כסף וזהב וכל דברי חפץ יקרים.

המשלח יוכל לדרוש ע"י הפאסט או ע"י התלגרף להחזיר אליו את הצרור או לשנות את הכתבת (אם עוד לא הגיע לתעודתו) בשמירת החקים הכללים למשלוח כסף וצרור הנערך במחיר לחו"ל. לשנות את הכתבת אשר על הצרור ולערוך אותו במחיר אפשר רק אם המחיר הנערך לא יעלה יותר על 187,50 רו"כ (500 פראנק). עם זה יש להעיר, כי לצרפת לא יקבל צרור קטן־המשקל שנערך יתר על 500 פראנק.

מחיר המשלוח בעד צרורות קטני המשקל: 70 קאפ' לגרמניא ואוסטריא־אונגארן; 90 קאפ' לצרפת בעד כל משקל הצרור ובעד כל המרחק. מחיר האחריות בעד משלוח זה—4 קאפ' מהערכת כל סך 112,50 רו"כ, ולצרפת—10 קאפ' מסכום הנ"ל. בית־הדואר נותן שובר על קבלת צרור קטן־המשקל בלי כל מחיר. החקים הנ"ל קבועים גם בסדר משלוח צרור מטבעות רוסיא לחו"ל.

הערה: עם משלוח צרור כנ"ל לאוסטריא־אונגארן (לא דרך גרמניא) שולחים שלשה גליונות, אשר בהם מפורטת פרשת המשלוח, ואחד מהם ישאר בבית המכס אשר על הגבול. צרורות דוגמאות סחורה בחבישת פסים הנשלחים לחו"ל אל יעלו בארכם יתר על 30 סאנטימעטר (6³/₄ ווערשקות), ברחבם—20 סאנטימעטר (4¹/₂ ווערשק') ובגבהם—10 סאנטימ' (2¹/₄ ווערשק'). צרורות גליוני הדפוס הנכפלים בעין קנה אל יעלו

בארכם יותר מן 75 סאנטים׳ (בקירוב 17 ווערש׳), מדת קטרם—10 סאנטים׳ (2½ ווערש׳), ואולם צרורות דוגמאות סחורה נכפלים כעין קנה—רק עד 30 סאנט׳ (6¾ ווערשקות) בארך, 15 סאנטימ׳ (3⅜)—ברחב.

חברת אניות הקיטור ואניות המסחר מקבלת כל מיני משלוח אל כל ערי החוף שבחו״ל, מקום שם האניות ההן יהלכון, עפ״י החקים הקבועים בין ארצות ברית הפאסט. בעד משלוח כזה צריכים לשלם למפרע את כל התשלומין עפ״י הקצבה הנהוגה בעד כל המרחק עד מקום תעודתו. אפני המשלוח: כותבים את האדריסה על גוף המעטפה רוסית וצרפתית. וסכום הצרור הנערך במחיר יש לרשום רק הרובלים של שטרי ארצנו ואין לרשום כמה ערכם בדמי חו״ל ומצרפים לצרור שני גליונות שבהם כתובה פרשת המשלוח. במשלוח כזה נוהגים כל הדינים הקבועים למשלוח צרור לחו״ל דרך גרמניא, אוסטריא ורומניא ומחיר התשלומין אחד להם.

לארץ אביסיניא ישלחו רק מכתבים גלוים וסגורים פשוטים (בלתי בטוחים). כל משלוח ממין אחר לארץ ההיא ישלח עפ״י הכתבה: "До востребованія въ Джибути" (Poste restante à Djibouti) מקום שם ימסר הצרור לבעליו.

מלואים לחקי בי-הדואר.

בבוא מכתב ועליו כתוב: „עד דרוש בעליו אותו" (до востребованія) יוכל המקבל לדרוש להמציא אליו את המכתב לבית מעונו ע״פ החקים הכללים הקבועים. חתימת המקבל על כתב הבקשה איננה צריכה להתאשר ע״י שלטון המשטר אם אין האיש חשוד.

מיום הראשון לחדש יאנואר 1899 נעשה שנוי גמור באופן משלוח ספרים לחו״ל: תחת שנהגו עד כה בבתי-הדואר בארצנו לקבל מחיר משלוח ספרים רק עד הגבול, ושכר המשלוח מן הגבול והלאה נגבה מאת מקבל המשלוח במקומו וסבת המנהג הזה היתה, יען כי מחיר המטבעות לא היה קבוע ולא יכלו לדעת בבי-הדואר כמה לקחת במטבעות ארצנו, בעד המשלוח מעבר לגבול למדינות שונות), עתה הושם לחק לגבות בעד משלוח ספרים לחו״ל במשקל של 12 פונט—70 קאפ׳, ועל זה יתוסף שכר המרחק באפן הנהוג בפתקאות המסע במסלות הברזל. עפ״י השנוי הנ״ל ימעט מחיר משלוח הספרים לחו״ל כדי 30% מאשר היה עד כה.

לפי הודעת שלטון בי-הדואר מארצות הברית באמעריקא נתבטל שמה האיסור שהיה שורר עד כה לבלתי תת לבוא בגבולם ספרים נדפסים בטרם עברו עליהם עשרים שנה מעת צאתם לאור, ועתה אפשר לשלוח שמה ספרים בחבישה פסים בלי כל הגבלה.

פקודה באה ללשכות בתי-הדואר, כי במשלוח עלי ההגהה (קארעקטור-באגען) בחבישת פסים רשות לכתוב עליהם איזה דברים הצריכים לענינם, כגון: אבקש לשלוח את שאר גליוני ההגהה, אבקש לתקן במקומות האלה, וכיוצא בזה דברים הנוגעים אל תקון הטעיות, אל התבנית ואל אפן ההדפסה.

מחיר חדש נקבע למשלוח צרורות קטנים. לפי ההקצבה החדשה נתחלקה ממלכת רוסיא לשלשה מרחקים: רוסיא האירופית, סיביר המערבית עם אזיא התיכונה, וסיביר המזרחית. מחיר משלוח צרור קטן למרחק רב (יותר מאלף וויארסט) הוזל עד החצי מאשר עד כה. ואולם המשלוח במרחק פחות מחמש מאות ווערסט עוד ייקר מחירו. למשל לפי

הקצבה החדשה עולה מחיר משלוח צרור שמשקלו עד 2 פונט—20 או 30 או 40 קאפ׳. ואם יעבור הצרור בכל שלשת המרחקים ישולם מחיר הובלתו 60 קאפ׳. מן 2 עד 7 פונט יעלה מחיר המשלוח 50 או 60, או 80, או 1,20 קאפ׳. מן 7 פונט ומעלה ישולם בעד הצרור הנשלח בפלך אחד במרחק הראשון—5 קאפ׳ מכל פונט העודף על 7 פונט; במרחק השני—10 קאפ׳ לכל פונט; ובמרחק השלישי וכן גם מפלך אחד למשנהו מחיר קצוב: בעד 500 וויערסט—5 קאפ׳; יתר מזה עד אלף וויערסט—10 קאפ׳, וכן להלאה עד 35 ק׳ לכל פונט במרחק יתר מן 4000 וויערסט.

נתפרסמה פקודת שר הפנים להנהיג במשלוח מכתבים וגליונות דרך הפאסט בפנים הממלכה אותן הקולות שנקבעו במשלוח מכתבים וגליונות לחו"ל, ואלה הן: 1) השולח מכתב גלוי ולא הדביק כל מרקא, משלם המקבל כפלים לפי הקצבה הקבועה למכתבים גלוים ולא למכתבים סגורים. 2) מותר להדפיס זרי צעצועים ומודעות לא לבד על עבר הפנים של האגרת הגלויה, כי גם על העבר הנועד לאדריסא, ואולם בתנאי כי ישאר מקום מרווח לכתוב האדריסה ולהציג חותמות הפאסט. 3) מחיר משלוח ספרים עם תמונות (אלבום) הוזל והיה כמחיר משלוח גליונות נדפסים. 4) השולח כרטיסי ראיון (וויזיטקארטען) יוכל: א) לכתוב עליהם איזה דברי שלום וידידות, ברכה או תודה, ורק כי לא תהיינה יתר מחמש מלים. ב) רשות למתוח קו תחת איזו מלים הנכבדות לענינו והוא חפץ שהמקבל ישים אליהן לבו ביחוד. ג) על ספר נדפס או על גליוני אותות הזמרה יוכל לכתוב כי הוא מקדיש את הספר או הגליון לכבוד פלוני ופלוני, וכן גם על כרטיסי ברכה לראש השנה ולחג. ד) להוסיף בכתב על מודעות ורשימות ספרים שמות הספרים שהקונה רוצה בהם או למחוק מלים ברשימה, למתוח קו מתחת לאיזו מלים, ובכלל לעשות שנוים ברשימה או במודעה. ה) אם הוא שולח חתיכה מאיזה גליון מכ"ע, רשות להוסיף בכתב שם מכה"ע ההוא והאדריסה אליו ובאיזה יום ומספר הגליון שבו נדפס המאמר. ו) משקל משלוח דוגמאות סחורה בחבישת פסים יוכל להיות עד 27 לויט ולא יותר.

השלטון הראשי של בתי-הדואר והתלגרף באר, כי משלוח בחבישת פסים צריך להיות חבוש במעטפה כעין שתי וערב, או באיזו הגלמה אחרת, באופן שיוכלו פקידי בי-הדואר להוציא מהן את הגליונות על נקלה לראות מה טובם מבלי שתשחת המעטפה; אבל השולחים במעטפה סגורה היטב ורק ארבעת קצותיה כרותים ומדביקים אליה מרקא לפי הקצבה הקבועה למשלוח באנדערול—לא יצאו ידי חובתם, כי משלוח כזה איננו נכלל בכלל משלוח בחבישת פסים והוא לא ישולח כלל למקום תעודתו, לא בפנים המדינה ולא לחו"ל.

חֻקי התלגרף.

בעד תלגרמא השלוחה בפנים המדינה משלמים 15 קאפ' מלבד המחיר בעד כל מלה ומלה לפי המרחק: בכל רחבי רוסיא האירופית או האזיאטית—5 קאפ' מחיר כל מלה, ואם היא שלוחה מגבולות רוסיא האירופית לרוסיא האזיאטית או להפך—10 קאפ' מחיר כל מלה. בכל רחבי נסיכות פינלנדיא — 2½ קאפ' בעד כל מלה, ואם היא שלוחה מגבולות פינלאנד לרוסיא האירופית—5 קאפ', ולרוסיא האזיאטית—10 קאפ' לכל מלה. תלגרמא השלוחה בפנים העיר—1 קאפ' בעד כל מלה.

בעד תלגרמא השלוחה לחו"ל משלמים לפי מספר המלים. בפנים המדינה ולחו"ל בארצות אירופא תוכל כל מלה להכיל 15 אותיות; אבל בארצות אשר מחוץ לגבולות אירופא-רק 10 אותיות. אין מצרפין לחשבון את סמני ההפסקה. חמש אותיות המספר תחשבנה למלה אחת, ובארצות אשר מחוץ לגבולות אירופא—רק שלש אותיות המספר למלה. נקודות ההפסקה, כל ציון ותו הבאים באותיות המספר יחשב כל אחד לאות המספר. כל מלה אשר קו מתוח מתחתה לאות כי היא מפוזרת תחשב לשתי מלים. תלגרמות אפשר לכתוב בכל הלשונות המתהלכות באירופא; אפס בפנים המדינה אין מקבלים תלגרמה כתובה בשפה אחרת כי אם בין התחנות הראשיות.

בעד תלגרמה הנחוצה למועדה (Срочная) משלמים פי שלש מכפי הרגיל, והיא נשלחת לתעודתה תכומ"י לפני יתר התלגרמות.

החפץ כי תגיע התלגרמא לתעודתה בלי שגיאות המשחיתות את הכונה צריך לשלם ½ יותר ממחיר כל התלגרמא, ורשם בראש הכתבת מלמעלה: "Провѣрка уплачена".

הכותב בתלגרמא "Извѣщеніе уплачено" מודיעים אותו מבית התלגרף באיזו שעה הגיעה התלגרמא ליד המקבל, ומשלמים רק כמחיר תלגרמא בעלת 10 מלים.

אפשר לשלוח תלגרמה ולשלם מראש גם בעד התשובה, והיא תוכל להשלח גם למועד קצוב (Срочная) אף יש לדרוש לשלוח את התשובה על שם איש אחר ובעיר אחרת. בראש הכתבת כותבים: "Отвѣтъ уплаченъ" או "Срочный отвѣтъ уплаченъ". המשלח יערוך מספר המלים לתשובה ושלם מחירן, ואם לא הגביל מספר המלים לתשובה— משלם בעד 10 מלים.

השולח את התשובה יוכל להוסיף מלים על מספר המלים ששלמו מראש, ושלם הוא את המחיר בעד ההוספה. המועד הקצוב לתשובה—לא יותר מן 6 שבועות. אם לא באה כל תשובה ששלמו בעדה למפרע—לא יוחזר הכסף; כמו"כ לא יוחזר העודף אם קבל תשובה קצרה במקום ארוכה.

אם המקבל את התלגרמא העתיק את מקום מגורו ולהמשלח נודעה כעת כתבת חדשה, עליו לרשום בראש התלגרמא "Передать вслѣдъ", ובאפן זה אפשר לכתוב איזו אדריסאות אשר על פיהן יבוקש המקבל לפי הסדר, והמשלח משלם רק עד המקום הנועד עפ"י הכתבת הראשונה; יתר התשלומים חלים על המקבל. והיה אם עפ"י כל האדריסאות לא נמצא האיש אשר על שמו נשלחה התלגרמא ממקום למקום, מחויב המשלח לשלם בעד טופס כל כתבת ובעד כל מאה מלים—20 קאפ', למעלה ממאה מלים—20 קאפ' לכל מאה. בעיר פנימה אין מקבלים תלגרמא הכתובה באדריסאות שונות.

בפנים הממלכה אפשר לשלוח תלגרמא בתנאי, כי מן התחנה האחרונה תלך הלאה

ע"י הפאסט למקום מגורו של המקבל, ובעד זה מוסיפים 7 קאפ' יותר על המחיר, וכן יש לדרוש כי התלגרמא תשלח ע"י שליח מיוחד (Эстафеть) או ע"י שליח להובלה (עקספרעס) ובעבור זה משלמים כחק הקצוב.

אם התלגרמא כבר נמסרה ונשלחה לתעודתה, והמשלח חפץ לבל ימסרוה להאיש הנועד לקבלה, יוכל לדרוש לשלוח תלגרמה שניה, על חשבונו, לבית תחנת התלגרף במקום ההוא לעצור בעדה, ויוכל לשלם גם בעד תשובה והודיעוהו משם כי חפצו נמלא.

קצבת מחיר התלגרמות השלוחות לחו"ל.

שמות הארצות	מרוסי' האירופית וקוקז	מרוסיא האזיאטית קו I	מרוסיא האזיאטית קו II
	קאפ'	קאפ'	קאפ' רו"כ
ספרד	20	74	1,13
איטליא ואיי סארדיניא וסיציליא	17	67	1,06
לוקסעמבורג	16	63	1,02
מאלטא	24	69	1,09
האללאנד	16	63	1,02
נארוועגען	17	65	1,04
פארטוגאל	21	77	1,19
רומיניא	7	56	—95
סערביא	14	60	—99
לתוגרמא האירופית	24	68	1,08
לתוגרמא האזיאטית ואייה	24	86	—90
צרפת וקרסיקא	14	67	1,06
מונטנגרא	16	63	1,02
שווייץ	16	63	1,02
שוועדען	16	60	—99
אוסטריא=אונגארן	10	60	—99
בעלגיא	16	63	1,02
בולגריא	14	60	—99
באסניא והערצעגאווינא	16	63	1,02
בריטניא הגדולה ואיי לאבאנש	20	73	1,12
גרמניא ואי העלגאלאנד	10	60	—99
אי=גיבראלטאר	21	77	1,16
יון: מאטער ואיי עוובעיא ופרס	24	70	1,09
יתר איי יון	25	70	1,09
דענעמארק.	15	61	1,01

משפטי בתי האוצר לקובצים על יד

(Сберегательная касса).

תקנה טובה ומועילה מאד תקנת הממשלה ביסדה בכל בתי־הדואר והתלגרף קפות לקובצים על יד שנועדו לקבל למשמרת פקדונות כספים בסכומים קטנים בתשלום רבית לבעליהם לפי החק. תועלת גדולה צפונה בתקון זה ביחוד לאלה אשר לא חננם ה׳ בהון ועשר, בהיות להם היכֹלת לחשוך איזו פרוטות מהוצאותיהם התדירות ולרכוש למו סכום מסוים לעת הצרך.

א) בתי־הדואר והתלגרף פתוחים לקבלת פקדונות כספים ומסירתם לבעליהם בכל ימות השבוע בשעות הקבועות לקבלת כל מיני משלוח מכתבים, כרשום במודעות הדבוקות בכותלי הבתים הנ״ל.

ב) אפשר לתת פקדונות כספים למשמרת על שם המפקיד או על שם איש אחר, והיה האיש ההוא נחשב לבעל הפקדון. באפן זה יוכל המכניס את הפקדונות על שם איש אחר לבלתי גלות את שמו הוא בפני פקידי בית האוצר, ולאלה האחרונים אין הרשות לגלות: שם בעל הפקדון, סכום הכסף שהכנים למשמרת ובאיזה אפן הוא משתמש בו. הרשות לבעל הפקדון לצוות למסור אחרי מותו את פקדונו לאיש אחר או לטובת איזה מוסד. בכלל אין כל הגבלה לבעל הפקדון לעשות בפקדונו כל מה שלבו חפץ.

ג) אין להכנים פקדונות כספים למשמרת מבלי נקוב שמות בעליהם (כגון לבקש למסור את הפקדון לאשר הביא את הספר בידו״ (на имя предъявителя) או לבדות שמות מלב; ואין לשלוח פקדונות כאלה ע״י בי־הדואר, אלא המפקיד צריך להביא בעצמו את הפקדונות אל בית האוצר.

ד) אנשים צעירים לימים אשר עוד לא מלאו להם שנות בגרות, גם ילדים יכולים להכנים פקדונות כספים למשמרת ויש להם הזכות כמו לגדולים לעשות בפקדונם כאות נפשם; אכן בעד צעירים כאלה טוב יותר כי אבותיהם, או קרוביהם, או אפוטרופסיהם יכניסו את הפקדונות עד שתמלאינה להם שנות בגרות, ועד העת ההיא אל יגע כל איש בפקדונם, בלתי אם להורים בלבד נתנה הזכות להשתמש בו כפי ראות עיניהם עדי יגדלו בניהם.

ה) בעבור הפקדון, אחרי מות מפקידו, בירושה ליד האיש או המוסד שיעד אותם לקבלו, אין גובין ממנו מס הירושה, אם הפקדון אינו עולה על סכום יותר מאלף רו״כ. והיה אם המפקיד לא הניח כל שטר צוואה ע״ד פקדונו, אז מוסרים אותו ליורשיו האמתיים.

ו) כל פקדונות כספים המובאים אל בית האוצר ירשמו בספר הַנִּתָּן מבית האוצר לבעל הפקדון בהכניסו תרומת הכסף בפעם הראשונה, ובו ירשם גם ע״ד סכומי הכסף המושבים לידו. הספר הזה הוא לתעודה בידו וצריך להגישו לפני פקידי בית האוצר בכל פעם שהוא מכנים או מוציא כסף.

ז) המביא פקדונות כספים אל קופת בתי-הדואר והתלגרף אין לו רשות לרכוש לו כי אם ספר תעודה אחד על שמו; אפס אין כל מעצר לפניו להכנים איזה פקדונות על שמות אנשים שונים (כגון בעד איש איש מבני ביתו); גם יוכל לרכוש לו עוד ספר תעודה מיוחד על שמו על פקדונות כספים המפקדים בתנאי (условные вклады) בקופת בתי הפקדות אשר לשלטון המיניסטריום לאוצרות.

ח) המביא כספים למשמרת בפעם הראשונה צריך לבאר בפרטות לפני פקיד בית האוצר שם האיש אשר על שמו ירשמו הפקדונות, כנוי משפחתו, מספר שנותיו, מקום הולדו ומקום מגורו הקבוע, מלאכתו או משלח ידו (וכן אם יחפוץ יוכל לרשום שם המוסר או שם האיש אשר לידו יומסרו הפקדונות לאחר מותו). כל הדברים הנ"ל נרשמים בידי פקיד האוצר מפי המפקיד, וע"ז צריך לחתום בחתימת ידו; ואם איננו יודע כתוב—חותם הפקיד את שמו הוא.

ט) סכום היותר קטן המתקבל למשמרת אל ימעט מן 25 קאפ', וסכום הכולל כל הפקדונות המתקבלים עפ"י ספר תעודה אחד אל יעלה יותר מן 1000 רו"כ. הפקדונות יקבלו בין בשטרי הממלכה ובין במטבעות זהב, כסף ונחשת. פחות מן 1 רו"כ מקבלים רק סכום של 25 קאפ', או 50 קאפ', או 75 קאפ'; ולאות על קבלתם מדביק פקיד בית האוצר מרקאות קפת הפקדונות לפי הסכומים הנ"ל בתוך ספר התעודה ורשם בו גם במלים מפורשות סכום הכסף המובא ובאיזה יום, והפקיד חותם את שמו בספר ומניח חותם המוסד במקום ההוא.

י) פקדונות כספים מביאים בפרים 3,60 רו"כ מכל מאה רו"כ, היינו $3\,{}^{6}/_{10}\%$ לשנה. שליח הבי"ד לא יוכל לשום משמר על פקדונות ההם בעד חובות בעליהם אם רק לא נרשם על ארות זה בספר התעודה ביד בעל הפקדון בעצמו או ע"י בית המשפט כמבואר בסעיף 1083 בספר החקים לדיני ממונות, ואין גובין כל מס מהכנסות הסכומים הנ"ל.

יא) אם סכום הפקדון הגיע עד 1000 רו"כ איננו מביא עוד כל פרי; אפס הממונים על קפת הפקדונות מודיעים עד"ז להמפקיד, בכדי שיוכל להמעיט סכום הפקדון (אם לצרכי קנית שטרי הממלכה הנושאים פרי או לצרכי עצמו); והיה אם המפקיד איננו עושה כל מאומה בדבר פקדונו במשך חדש ימים, אז מוציאים העומדים בראש המוסד חלק מסכום הפקדון למקנה שטר הרענטע בעלת 4%. באפן זה הנה סכום הפקדונות הנשאר יחל מחדש לשאת פרי כמלפנים. שטרי הרענטע, בין הנקנים ע"י בית האוצר ובין הנקנים בפקודת בעל הפקדון, משתמרים בקפת בית האוצר בלי קבלת פרס בעד שמירתם. ככה צופה בית האוצר הליכות עניני השטרות ומועד צאתם בגורלות, והוא מחליף בכסף תלושי הקופאנס שהגיע זמן פרעונם, ומחיר הקופאנס מצטרף אל סכום הפקדונות הכללי למען הרבות פריו. אכן שטרי הרענטע אינם מצטרפים למנין הפקדונות, והמפקיד לא יאבד זכותו לקבל את הרבית בעד פקדונות כספים עד סך 1000 רו"כ לוא גם יהיו לבעליהם שמורים בקפת בית האוצר שטרות הרבה יתר על הסכום המגבל.

השבת הפקדנות.

יב) פקדונות כספים ימסרו לבעליהם אחרי חליפות דברים בין בית הדואר עם אוצר הקובצים על יד אשר לשלטון המיניסטריום לאוצרות במקום ההוא. ובכן בבקבל

פקיד הפאסט בקשת המפקיד עם ספר התעודה להחזיר לו את הפקדון. הוא נותן לו לפי שעה שובר על קבלתם, והשובר הזה יוחזר אל קפת בית האוצר בקבלו משם, כעבור איזה ימים, את פקדונו עם ספר התעודה.

יג) אם דורש המפקיד להשיב לו את כל פקדונו, אזי לא ינתן עוד על ידו ספר התעודה, ובחפצו להכנים מחדש פקדונות כספים, עליו לשלם בעד ספר תעודה חדש (מחירו 15 קאפ׳).

יד) פקדונות כספים עפ״י ספר התעודה לא ימסרו לכל איש זולת לבעל הפקדון, ולאחר מותו—לאיש או המוסר שיעד בחייו; אולם בכל אופן צריכים להביא את ספר התעודה עם תעודה מאושרת ע״י הפוליציי, או ע״י שופט השלום, או ע״י פקידי שלטון הכפרים, כי הוא האיש שנועד לקבלו.

טו) עפ״י ספר התעודה הנתן מקפת הקובצים על יד אשר בבתי־הדואר והתלגרף יוכל המפקיד להכנים פקדונות כספים גם אל קפת הפקדונות ממין זה הנמצאות במחלקות הבאנק של הממלכה. כן אפשר לשנות הבאת הפקדונות, או חלק מהם, ממקום למקום. בין אם הפקדון הוא על שמו ובין אם הוא על שם איש אחר, ובעד שנוי מקום צריך לשלם 1 קאפ׳ מכל עשרת רו״כ.

אבדן ספר התעודה או השובר.

טז) באבוד בעל הפקדון את ספר התעודה או את השובר הנתן לפי שעה, עליו להגיש לפני הפקידים הממונים על קפת הפקדונות אשר בבתי־הדואר והתלגרף—תעודה כהוכה עפ״י הנוסח המקובל, מאושרת ע״י הפוליציי או ביד פקידי שלטוני הכפרים והמעידה, כי הוא האיש שנאבד ממנו ספר התעודה או השובר, ואם הוא איננו יודע כתוב צריך לפרש גם את הדבר הזה בתעודה המאושרת. לאות על קבלת תעודה כזו ע״ד אבדן ספר התעודה נותנים לבעל הפקדון שובר חדש, אשר על פיו מוסרים לידו ספר תעודה חדש; וכל אשר היה לו לקבל מקפת הפקדונות עפ״י ספר התעודה והשובר האבודים ינתן לו מעתה עפ״י התעודה החדשה המבוארת למעלה.

РОССІЙСКІЙ ИМПЕРАТОРСКІЙ ДОМЪ.

Его Императорское Величес., Государь Императоръ **Николай Александровичъ**, Самодержецъ Всероссійскій, родился въ 1868 году, 6 Мая (тезоименитство 6 декабря).

Августѣйшая Родительница Государя Императора:

Ея Императорско Величество, Государыня Императрица **Марія Өеодоровна**, родилась въ 1847 г., 14 Ноября (тез. 22 Іюля); была въ супружествѣ съ Императоромъ Александромъ III-мъ (въ Бозѣ почилъ 20 октября 1894 г.).

Ея Императорское Величество Государыня Императрица **Александра Өеодоровна**, род. въ 1872 г., 25 мая (тез. 23 апрѣля); въ замужествѣ съ 14 Ноября 1894 г. дочь Великаго Герцога Гессенскаго Людвига IV и Супруги его Великой Герцогини Алисы.

Его Императорское Высочество, Наслѣдникъ Цесаревичъ и Великій Князь **Михаилъ Александровичъ** род. въ 1878 г., 22 Ноября (тез. 22 ноября).

Августѣйшія Дочери Государя Императора:

Ея Имп. В. В. К. **Ольга Николаевна**, род. 1895 г. 3 Ноября (тез. 11 Іюля). Ея Имп. В. В. К. **Татіана Николаевна**, род. 1897 г. 29 мая (тез. 12 января). Ея Императ. В. В. К. **Марія Николаевна**, род. 1899 г. 14 Іюня. тез. 22 Іюля.

Августѣйшія Сестры Государя Императора:

Ея Имп. В. В. К. **Ксенія Александровна** (см. далѣе). Ея Имп. В. В. К. **Ольга Александровна**, род. 1882 г. 1 Іюня (тез. 11 Іюля).

Августѣйшіе Дяди и Тетки Государя Императора.

Его И. В. В. К. **Владиміръ Александровичъ**, род. въ 1847 г., 10 апрѣля (тез. 15 Іюля). Супруга Его, Ея И. В. В. К. **Марія Павловна**, род. въ 1854 г., 2 мая (тез. 22 Іюля). У нихъ дѣти: Ихъ И. В. В. К. **Кириллъ Владиміровичъ**, род. въ 1876 г., 30 сент. (тез. 11 мая); В. К. **Борисъ Владиміровичъ**, род. въ 1877 г., 12 нояб. (тез. 2 мая); В. К. **Андрей Владиміровичъ**, род. въ 1879 г., 2 мая (тез. 30 нояб.); В. К. **Елена Владиміровна**, род. въ 1882 г., 17 января (тез. 21 мая).

Его И. В. В. К. **Алексій Александровичъ**, род. въ 1850 г., 2 янв. (тез. 20 мая).

Его И. В. В. К. **Сергій Александровичъ**, род. въ 1857 г., 29 апрѣля (тез. 5 Іюля). Суп. Его, Е. И. В., В. К. **Елисавета Өеодоровна**, род. 20 октяб. въ 1864 г., (тез. 5 сентября).

Е. И. В., В. К. **Павелъ Александровичъ**, род. въ 1860 г., 21 сентяб. (тез. 29 Іюня); былъ въ супр. съ Е. И. В., В. К. Александрою Георгіевною († 12 сентяб. 1891 г.). У него дѣти: Е. И. В., В. К. **Димитрій Павловичъ**, р. въ 1891 г., 6 сент. (тез. 21 сент.); Е. И. В.; В. К. **Марія Павловна**, род. въ 1890 г., 6 апрѣля (тез. 22 Іюля).

Е. И. В., В. К. **Марія Александровна**, р. въ 1853 г., 5 окт. (тез. 22 Іюля); въ супр. съ Его. К. В., Принцемъ Альфредомъ-Эрнестомъ-Альбертомъ Великобританскимъ, Герцогомъ Саксенъ-Кобургъ-Готскимъ.

Е. И. В., В. К. **Александра Іосифовна**, р. въ 1830 г., 26 Іюня (тез. 23 апр.); была въ супр. съ Его Им. В., В. К. Константиномъ Николаевичомъ († 13 янв. 1892 г.). У нея дѣти: Е. И. В., В. К. **Николай Константиновичъ**, р. въ 1850 г., 2 февр. (тез. 6 декаб.); Е. И. В., В. К. **Константинъ Константиновичъ**, р. въ 1858 г., 10 авг. (тез. 21 мая); супр. Его, Е.

Им. В. Вел. К. **Елисавета Маврикіевна**, р. въ 1865 г., 13 января (тез. 5 сентября). У нихъ дѣти: Ихъ И. В. В. К. **Іоаннъ Константиновичъ**, р. въ 1886 г., 23 іюня (тез. 24 іюня); Кн. **Гавріилъ Константиновичъ**, р. 1887 г., 3 Іюля. К. **Константинъ Константиновичъ**, р. въ 1890 г., 20 декабря (тез. 21 мая); К. **Олегъ Константиновичъ**, р. въ 1892 г., 15 ноября (тез. 20 сентября); Кн. **Игорь Константиновичъ**, р. въ 1894 г., 29 мая (тез. 5 іюня); Кн. **Татіана Константиновна**, р. въ 1890 г. 11 янв. (тез. 12 янв.). Е. И. В. В. К. **Димитрій Константиновичъ**, род. въ 1860 г., 1 іюня (тез. 21 сент.).

Ея К. В. Королева Эллиновъ **Ольга Константиновна**, род. въ 1851 г., 22 авг. (тез. 11 іюля); въ суп. съ Е. В. Королемъ Эллиновъ Георгомъ I; Ея И. В. В. К. **Вѣра Константиновна**, род. въ 1854 г., 4 февраля (тез. 17 сент.); была въ супр. съ Е. К. В., Герцогомъ Вильгельмомъ-Евгеніемъ Виртембергскимъ.

Ея Им. В. В. Кн. **Александра Петровна**, род. въ 1838 г., 21 мая (тез. 23 апрѣля); была въ супр. съ Е. И. В. В. К. Николаемъ Николаевичемъ Старшимъ († 13 апрѣля 1891 г.). У нея дѣти: Его И. В. В., К. **Николай Николаевичъ**, р. въ 1856 г., 6 ноября (тез. 27 іюня), Его И. В., В. К. **Петръ Николаевичъ**, р. въ 1864 г., 10 января (тез. 29 іюня); Суп. его: Ея И. В. В. К. **Милица Николаевна**, р. въ 1866 г., 14 іюля (тез. 19 іюля) У нихъ дочь. Е. В., К. **Марина Петровна**, род. въ 1892 г., 28 февраля (тез. 28 февраля). Его И. В., В. К. **Михаилъ Николаевичъ**, р. въ 1832 г., 13 октября (тез. 8 ноября); былъ въ супруж. съ Е. И. В., В. К. Ольгою Θеодоровною († 31 марта 1891 г.). У него дѣти:

Е. И. В., В. К. **Николай Михаиловичъ**, р. въ 1859 г. 14 апрѣля (тез. 6 декаб.); Е. И. В., В. К. **Михаилъ Михаиловичъ**, р. въ 1861 г., 4 октября (тез. 8 ноября); Е. И. В., В. К. **Георгій Михаиловичъ**, р. въ 1863 г., 11 августа (тез. 26 ноября); Е. И. В., В. К. **Александръ Михаиловичъ**, р. въ 1866 г. 1 апрѣля (тез. 30 августа). Супр. Его, Е. И. В., В. К. **Ксенія Александровна**, р. въ 1875 г. 25 марта (тез. 24 января).

У нихъ дѣти: Е. И. В., В. К. **Андрей Александровичъ**. р. 12 Января 1897 г.

Ея И. В., В. К. **Ирина Александровна**, р. 3 іюня 1895 (тез. 5 мая).

Его И. В., В. К. **Сергій Михаиловичъ**, р. въ 1869 г., 16 сент. (тез. 25 сентября).

Ея И. В., В. К. **Анастасія Михаиловна**. р. въ 1860 г., 16 іюня (тез. 22 декабря), въ суп. съ Его Кор. В. В. Герцогомъ Мекленбургъ-Шверинскимъ Фридрихомъ-Францемъ.

תר"ם מזל—תשרי—מאזנים (ל' יום) 1899

מולדו יום ג' כ"ז רגעים י"ד חלקים על שעה 8' בבקר

סוזק"ל כל ליל הסייך ליום ב' י"ד כו .

24 Августа — 21 Сентября
5 August — 3 September
WRZESIEŃ 30 DNI

יום השבוע	יום החדש	יום הרוסים	יום הרוסים	לוח ישראל
ג	א	24	5	א' דראש השנה תשליך
ד	ב	25	6	ב' דראש השנה
ה	ג	26	7	צום גדליה
ו	ד	27	8	שקהח"מ 32 מינוט על שעה 7
ז	ה	28	9	וילך שבת שובה וזוכר
א	ו	29	10	
ב	ז	30	11	
ג	ח	31	12	
ד	ט	1	13	עיו"כ שה"ח 23 מ' על ש' 7 (ה"ה
ה	י	2	14	יו"כ מ"ל ולמנלה וה"כ עד סה"ח)
ו	יא	3	15	שקהח"מ 14 מינוט על שעה 7
ז	יב	4	16	האזינו (ח"ה ה"ה ונ"נ)
א	יג	5	17	
ב	יד	6	18	ערב סוכות והומרים למנלה
ג	טו	7	19	א' דסוכות (למען המתך)
ד	טז	8	20	ב' דסוכות (הכן סתיה)
ה	יז	9	21	א' דחוה"מ (הערוך סועי)
ו	יח	10	22	ב' דחוה"מ (הל למוסעות)
ז	יט	11	23	שה"ח , קהלת , (הוס גלורה)
א	כ	12	24	ד' דחוה"מ (הדון המושיע)
ב	כא	13	25	הוש"ר שה"ח 50 מ' על שעה 6
ג	כב	14	26	שמע"צ , עסר , ומז"כ , גשם
ד	כג	15	27	שמחת תורה וזאת הברכה
ה	כד	16	28	א"ח ה"כ והומרים הה"ה ולמנלה
ו	כה	17	29	שהח"מ 39 מינוט על שעה 6
ז	כו	18	30	בראשית מבה"ח , (וה"ה ה"ה ומ"ל ב"כ)
א	כז	19	1	
ב	כח	20	2	
ג	כט	21	3	ער"ח וה"ה יוכ"ק

חגי הפראוואסלאווים : ו' תשרי (29 אויגוסט) יאהאן פרעדטעטשי . ז' (30 אויגוסט) אלכסנדר נעווסקי . ט"ז (8 סענטיאבר) ראז' פרעסוו' באגאר' . כ"ב (14 סענטיאבר) וואזדוויזשעניע .

חגי הקאטולים : ד' תשרי (8 סעפטעמבער) מאריא געבורט .

תר"ם מזל—מרחשון—עקרב (כ"ט יום) 1899

מולדו יום ד' 11 רגעים 15 חלקים על שעה 9 בערב

סוזק"ל כל ליל הסייך ליום ה' ט"ו כו .

22 Сентября — 21 Октября
4 Nowember — 3 December
PAŹDZIERNIK 31 DNI

יום השבוע	יום החדש	יום הרוסים	יום הרוסים	לוח ישראל
ד	ל	22	4	א' דראש חודש
ה	א	23	5	ב' דראש חודש
ו	ב	24	6	שקהח"מ 28 מינוט על שעה ה'
ז	ג	25	7	נח (מברכין בה"ב)
א	ד	26	8	
ב	ה	27	9	תענית שני קמא
ג	ו	28	10	
ד	ז	29	11	
ה	ח	30	12	תענית חמישי
ו	ט	1	13	שקהח"מ 9 מינוט על שעה ה'
ז	י	2	14	לך לך
א	יא	3	15	
ב	יב	4	16	תענית שני תנינא
ג	יג	5	17	
ד	יד	6	18	
ה	טו	7	19	
ו	טז	8	20	שקהח"מ 55 מינוט על שעה ד'
ז	יז	9	21	וירא
א	יח	10	22	
ב	יט	11	23	
ג	כ	12	24	
ד	כא	13	25	
ה	כב	14	26	
ו	כג	15	27	שקהח"מ 40 מינוט על שעה ד'
ז	כד	16	28	חיי שרה מברכין החודש
א	כה	17	29	
ב	כו	18	30	
ג	כז	19	1	
ד	כח	20	2	
ה	כט	21	3	ערב ראש חודש

חגי הפראוואסלאווים : ד' חשון (26 סענט') יאהאן באגאסלאוו . ט' חשון (1 אקטאבער) פאקראוו .

חגי הקאתולים : כ"ח חשון (1 נאוועמבער) אללער הייליגען .

תר"ם מזל—כסליו—קשת (ל' יום) 1899

מולדו יום ו' 55 רגעים 16 חלקים על שעה 9 בבוקר

סוזק"ל כל ליל ט"ק ט"ו כו .

22 Октября — 19 Ноября

3 Nowember — 1 December

LISTOPAD 30 DNI

ימי השבוע				לוח ישראל
ו	א	22	3	ר"ח שה"ח מינוט 18 על שעה ח'
ז	ב	23	4	תולדות
א	ג	24	5	
ב	ד	25	6	
ג	ה	26	7	
ד	ו	27	8	
ה	ז	28	9	
ו	ח	29	10	שקתח"ם מינוט 5 על שעה ח'
ז	ט	30	11	ויצא
א	י	31	12	
ב	יא	1	13	
ג	יב	2	14	
ד	יג	3	15	
ה	יד	4	16	
ו	טו	5	17	שקתח"ם מינוט 55 על שעה ד'
ז	טז	6	18	וישלח חזן עוברית
א	יז	7	19	
ב	יח	8	20	
ג	יט	9	21	
ד	כ	10	22	
ה	כא	11	23	
ו	כב	12	24	שקתח"ם מינוט 43 על שעה ד'
ז	כג	13	25	וישב מבה"ח וה"א ה"ס
א	כד	14	26	ערב חנוכה אין נופלין במנחה
ב	כה	15	27	א' דחנוכה (וה"ב וה"א אה"ח ולמנה כי"ס)
ג	כו	16	28	
ד	כז	17	29	
ה	כח	18	30	ה"א יוכ"ק
ו	כט	19	1	ער"ח שה"ח 36 מ' על שעה ד'

חגי הפראוואסלאווים : (22 אקטאבער) קאז' איקאני באגאראדיצי .

תר"ם מזל—טבת—גדי (כ"ט יום) 1899

מולדו מוצ"ש 39 רגעים 17 חלקים על שעה 10

סוזק"ל כל ליל מוצש"ק ט"ו כו .

20 Ноября — 19 Декабря

2 December — 31 December

GRUDZIEŃ 31 DNI

ימי השבוע				לוח ישראל
ז	ל	20	2	מקץ שר"ח וש"ח ה"א ה"ה וכ"ע
א	א	21	3	ב' דראש חודש
ב	ב	22	4	זאת חנוכה
ג	ג	23	5	אור ליום ג' מתחילין לומר טו"מ
ד	ד	24	6	
ה	ה	25	7	
ו	ו	26	8	שקתח"ם מינוט 32 על שעה ד'
ז	ז	27	9	ויגש
א	ח	28	10	
ב	ט	29	11	
ג	י	30	12	תענית עשרה בטבת
ד	יא	1	13	
ה	יב	2	14	
ו	יג	3	15	שקתח"ם מינוט 31 על שעה ד'
ז	יד	4	16	ויחי (יום הקצר)
א	טו	5	17	
ב	טז	6	18	
ג	יז	7	19	
ד	יח	8	20	
ה	יט	9	21	
ו	כ	10	22	שקתח"ם מינוט 33 על שעה ד'
ז	כא	11	23	שמות
א	כב	12	24	
ב	כג	13	25	
ג	כד	14	26	
ד	כה	15	27	
ה	כו	16	28	
ו	כז	17	29	שקתח"ם מינוט 38 על שעה ד'
ז	כח	18	30	וארא מברכין החודש וה"א ה"ה
א	כט	19	31	ער"ח יוכ"ק ואין נופלין במנחה

חגי הפראוואסלאווים : (21 נאיאבר) וועד' ווא תראם פר' באגאר' .

חגי הקאתולים : (25 דעקאבר) כריסטטאג . (26 דעקאבר) סטעפאנוס .

תר"ם מזל—שבט—דלי (ל' יום) 1899/1900

מולדו יום ב' 24 רגעים על שעה 11 בבוקר

סוזק"ל כל ליל הסייך ליום ג' בשעה 6 בבוקר ט"ז כו

20 Декабря — 17 Января
1 Januar — 29 Januar
STYCZEŃ 31 DNI

לוח ישראל	ימי הרומים	ימי הרוסים	ימי החדש	ימי השבוע
	1	20	א	ב
	2	21	ב	ג
	3	22	ג	ד
	4	23	ד	ה
שקהח"מ 47 מינוט על שעה 4	5	24	ה	ו
בא	6	25	ו	ז
	7	26	ז	א
	8	27	ח	ב
	9	28	ט	ג
	10	29	י	ד
	11	30	יא	ה
שקהח"מ 57 מינוט על שעה ד'	12	31	יב	ו
בשלח שבת שירה (ואומרים יוס ליבשה)	13	1	יג	ז
	14	2	יד	א
	15	3	טו	ב
	16	4	טז	ג
	17	5	יז	ד
	18	6	יח	ה
שקהח"מ מינוט 10 על שעה ה'	19	7	יט	ו
יתרו	20	8	כ	ז
	21	9	כא	א
	22	10	כב	ב
	23	11	כג	ג
	24	12	כד	ד
	25	13	כה	ה
שקהח"מ מינוט 24 על שעה ה'	26	14	כו	ו
משפטים מכה"ח (וא"א א"ה)	27	15	כז	ז
	28	16	כח	א
ער"ח יוכ"ק (וח"נ במנחה)	29	17	כט	ב

חגי הפראוואסלאווים, 25, 26, 27 דעקאבר: ראזדעסטווא כריסטאווא. 1 יאנואר: ר"ה. 6 יאנואר: באגאיאוולעניע.

חגי הקתולים, 1 יאנואר: ר"ה. 6 יאנואר.

תר"ם מזל—אדר א'—דגים (ל' יום) 1900

מולדו ליל ג' 8 רגעים 1 חלק על שעה 12 בערב

סזק"ל תחלת ליל הסייך ליום ה' בשעה 6 ס"ו כו

18 Января — 16 Февраля
30 Januar — 28 Februar
LUTY 28 DNI

לוח ישראל	ימי הרומים	ימי הרוסים	ימי החדש	ימי השבוע
א' דראש חודש	30	18	ל	ג
ב' דראש חודש	31	19	א	ד
	1	20	ב	ה
שקהח"מ מינוט 38 על שעה ח'	2	21	ג	ו
תרומה	3	22	ד	ז
	4	23	ה	א
	5	24	ו	ב
	6	25	ז	ג
	7	26	ח	ד
	8	27	ט	ה
שקהח"מ מינוט 53 על שעה ה'	9	28	י	ו
תצוה	10	29	יא	ז
	11	30	יב	א
אין נופלין במנחה	12	31	יג	ב
פורים קטן א"נ וא"א למנצח	13	1	יד	ג
שושן פורים	14	2	טו	ד
	15	3	טז	ה
שקהח"מ מינוט 7 על שעה ו'	16	4	יז	ו
תשא	17	5	יח	ז
	18	6	יט	א
	19	7	כ	ב
	20	8	כא	ג
	21	9	כב	ד
	22	10	כג	ה
שקהח"מ מינוט 22 על שעה ו'	23	11	כד	ו
ויקהל שקלים מכה"ח (וא"א א"ה)	24	12	כה	ז
	25	13	כו	א
	26	14	כז	ב
	27	15	כח	ג
ער"ח יוכ"ק ואין נופלין במנחה	28	16	כט	ד

חגי הפראוואסלאווים, 2 פעווראל: סרעטעניע גאספאדניע.

חגי הקתולים, 2 פעברואר: מאראם רייניגונג.

תר"ס מזל—אדר ב׳—דגים (כ"ט יום) 1900

מולדו יום ה׳ 52 רגעים 2 חלקים על שעה 12

סחק"ל כל הלילה השייך ליום ו׳ ס"ו כו .

17 Февраля — 17 Марта

1 März — 30 März

MARZEC 31 DNI

				לוח ישראל
ה	ל	17	1	א׳ דראש חודש
ו	א	18	2	ב׳ דר"ח ש"ה מ׳ 36 על ש׳ ד׳
ז	ב	19	3	פקודי הפסקה א׳ (מ׳ ובי"ו)
א	ג	20	4	
ב	ד	21	5	
ג	ה	22	6	
ד	ו	23	7	
ה	ז	24	8	
ו	ח	25	9	שקתח"ם מינוט 50 על שעה ו׳
ז	ט	26	10	ויקרא פ׳ זכור (וא"ת א"ה)
א	י	27	11	
ב	יא	28	12	
ג	יב	29	13	
ד	יג	1	14	תענית אסתר
ה	יד	2	15	פורים אין נופלין וא"א למנלח
ו	טו	3	16	שו"פ ש"ה מינוט 1 על שעה ד׳
ז	טז	4	17	צו הפסקה ב׳
א	יז	5	18	
ב	יח	6	19	
ג	יט	7	20	
ד	כ	8	21	
ה	כא	9	22	
ו	כב	10	23	שקתח"ם מינוט 15 על שעה ד׳
ז	כג	11	24	שמיני פרה מבה"ח (וא"ת א"ה)
א	כד	12	25	
ב	כה	13	26	
ג	כו	14	27	
ד	כז	15	28	
ה	כח	16	29	יוכ"ק מוקדם ונופלין במנחה
ו	כט	17	30	ערב ר"ח ש"ה מ׳ 30 על ש׳ ז׳

חגי הפראוואסלאווים : 18 , 19 יאנואר : באסלאניצע .

חגי הקתולים . 25 פעברואר : רייניגונג .

תר"ס מזל—ניסן—טלה (ל׳ יום) 1900

מולדו מוצש"ק 36 רגעים 3 חלקים על שעה 1

סוזק"ל כל הלילה השייך ליום ו׳ ער"פ י"ד כו .

18 Марта — 15 Апрѣля

31 Märtz — 28 April

KWIECIEŃ 30 DNI

					לוח ישראל
ז	א	18	31		תזריע סר"ח ופ"ח (א"ת א"ה וצ"צ וא"כ כל החודש)
א	ב	19	1		
ב	ג	20	2		
ג	ד	21	3		
ד	ה	22	4		
ה	ו	23	5		
ו	ז	24	6		שקתח"ם מינוט 42 על שעה ד׳
ז	ח	25	7		מצורע שה"ג (וא׳ ע"ה)
א	ט	26	8		
ב	י	27	9		
ג	יא	28	10		
ד	יב	29	11		
ה	יג	30	12		
ו	יד	31	13		ער"פ ת"ב ש"ה מ׳ 55 על ש׳ ז׳
ז	טו	1	14		א׳ דפסח (משכו) , טל
א	טז	2	15	א	ב׳ דפסח (שור או כשב)
ב	יז	3	16	ב	א׳ דחוה"מ (קדש לי כ"ב)
ג	יח	4	17	ג	ב׳ דחוה"מ (אם כסף)
ד	יט	5	18	ד	ג׳ דחוה"מ (פסל לך)
ה	כ	6	19	ה	ד׳ דחוה"מ (במדברא)
ו	כא	7	20	ו	ז׳ דפסח ש"ה מ׳ 7 על ש׳ ח׳
ז	כב	8	21	ז	ח׳ דפסח סה"ש , (עשר)
א	כג	9	22	ח	א"ח ואומרים למנלח
ב	כד	10	23	ט	
ג	כה	11	24	י	
ד	כו	12	25	יא	
ה	כז	13	26	יב	
ו	כח	14	27	יג	ש"ה מינוט 23 על שעה ח׳
ז	כט	15	28	יד	אחרי מבה"ח ומ"ח , וא׳ א"ה וא"ת צ"צ, פ"א

חגי הפראוואסלאווים . 25 מארט : בלאגא-וויעשצעניע . 9 ,10

11 מארט : פסח א׳ .

חגי הקתולים : 15 , 16 מערץ : פסח א׳ .

תר"ם מזל—אייר—שור (כ"ט יום) 1900

מולדו יום א' 20 רגעים 4 חלקים על שעה 2
סוזק"ל כל הלילה הסייך ליום ב' ט"ו בו .

16 Апрѣля — 15 Мая
29 April — 28 Mai
MAJĄ 31 DNI

ימי השבוע	ימי החדש	ימי הרוסים	ימי הרומים	לוח ישראל	
א	ל	16	29	טו	א' דראש חודש
ב	א	17	30	טז	ב' דראש חודש
ג	ב	18	1	יז	
ד	ג	19	2	יח	
ה	ד	20	3	יט	
ו	ה	21	4	כ	שהח"מ מינוט 37 על ש' 8
ז	ו	22	5	כא	קדושים (מכר' כה"ב) פ"ב
א	ז	23	6	כב	
ב	ח	24	7	כג	תענית שני קמא
ג	ט	25	8	כד	
ד	י	26	9	כה	
ה	יא	27	10	כו	תענית חמישי
ו	יב	28	11	כז	ש"ה מינוט 49 על שעה 8
ז	יג	29	12	כח	אמור פרק ג'
א	יד	30	13	כט	פסח שני וחין נופלין
ב	טו	1	14	ל	תענית שני בתרא
ג	טז	2	15	לא	
ד	יז	3	16	לב	חין נופלין במנחה
ה	יח	4	17	לג	ל"ג בעומר ח"נ וחו' חח"ח
ו	יט	5	18	לד	שקהח"מ מינוט 4 על שעה 9
ז	כ	6	19	לה	בהר פרק ד'
א	כא	7	20	לו	
ב	כב	8	21	לז	
ג	כג	9	22	לח	
ד	כד	10	23	לט	
ה	כה	11	24	מ	
ו	כו	12	25	מא	שקהח"מ מינוט 18 על ש' 9
ז	כז	13	26	מב	בחקותי ומכה"ח, וחו' ח"ה
א	כח	14	27	מג	
ב	כט	15	28	מד	ער"ח יוכ"ק וח"נ במנחה

חגי הפראוואסלאווים : 9 מאי סוו. ניקאלאי .

חגי הקאטולים : 18 מאי , סטאניסלאווי .
24 מאי , הימעל פארט .

תר"ם מזל—סיון—תאומים (ל' יום) 1900

מולדו אור ליום ג' 4 רגעים 5 חלקים על שעה 3
סוזק"ל כל הלילה הסייך ליום ג' ט"ו בו .

16 Мая — 13 Іюня
29 Mai — 26 Juni
CZERWIEC 30 DNI

ימי השבוע	ימי החדש	ימי הרוסים	ימי הרומים	לוח ישראל	
ג	א	16	29	מה	ר"ח וח"נ עד אחר א"ח
ד	ב	17	30	מו	
ה	ג	18	31	מז	שלשת ימי הגבלה
ו	ד	19	1	מח	ש"ה מינוט 30 על שעה 9
ז	ה	20	2	מט	במדבר וחו' ח"ה , פ"ו
א	ו	21	3		א' דשבועות (אקדמות)
ב	ז	22	4		ב' דשבועות (רות)
ג	ח	23	5		א"ח
ד	ט	24	6		
ה	י	25	7		
ו	יא	26	8		שקהח"מ מינוט 34 על שעה 9
ז	יב	27	9		נשא פרק א'
א	יג	28	10		
ב	יד	29	11		
ג	טו	30	12		
ד	טז	31	13		
ה	יז	1	14		
ו	יח	2	15		שקהח"מ מינוט 35 על שעה 9
ז	יט	3	16		בהעלותך פרק ב'
א	כ	4	17		תענית כ' סיון
ב	כא	5	18		
ג	כב	6	19		
ד	כג	7	20		
ה	כד	8	21		
ו	כה	9	22		שקהח"מ מינוט 37 על שעה ט'
ז	כו	10	23		שלח מכה"ח , וח"ח ח"ה , פ"ג
א	כז	11	24		
ב	כח	12	25		
ג	כט	13	26		ערב ר"ח יוכ"ק , וח"נ במנחה

חגי הפראוואסלאווים : 18 מאי , וואזנעסעניע .
28 מאי , טרויצע .
29 מאי , סוו. דוכא .

חגי הקאטולים : 8 יוני , הייליגער גייסט .
10 יוני , טרוינטער . 14 יוני ,
גרין דאנקרשטאג .

תר"ם מזל—תמוז—סרטן (כ"ט יום) 1900

מולדו יום ד' 48 רגעים 6 ח' על שעה 3 אחצ"ה

סוק"ל כל הלילה השייך ליום ג' ט"ו בו .

14 Іюня — 13 Іюля

27 Juni — 26 Juli

LIPIEC 31 DNI

ימי השבוע	ימי החדש	ימי הרוסים	ימי [illegible]	לוח ישראל
א	ל	14	27	א' דראש חודש
ב	א	15	28	ב' דראש חודש
ג	ב	16	29	שקתח"ם מינוט 37 על שעה 9
ד	ג	17	30	קרח פרק ד'
א	ד	18	1	
ב	ה	19	2	
ג	ו	20	3	
ד	ז	21	4	
ה	ח	22	5	
ו	ט	23	6	שקתח"ם מינוט 33 על שעה 9
ז	י	24	7	חקת פרק ה'
א	יא	25	8	
ב	יב	26	9	
ג	יג	27	10	
ד	יד	28	11	
ה	טו	29	12	
ו	טז	30	13	שקתח"ם מינוט 29 על שעה 9
ז	יז	1	14	בלק פרק ו'
א	יח	2	15	תענית י"ז בתמוז נדחה
ב	יט	3	16	
ג	כ	4	17	
ד	כא	5	18	
ה	כב	6	19	
ו	כג	7	20	שקתח"ם מינוט 20 על שעה 9
ז	כד	8	21	פינחס מכה"ם והו' ח"ה פרק ח'
א	כה	9	22	
ב	כו	10	23	
ג	כז	11	24	
ד	כח	12	25	
ה	כט	13	26	ער"ח יוכ"ק ואין נופלין במנחה

חגי הפראוואסלאווים : (29 יוני) , פעטר אי פאוועל .

חגי הקאתולים : (29 יוני) , פעטער אונ פאול .

תר"ם מזל—אב—אריה (ל' יום) 1900

מולדו אור ליום ו' 32 רגעים 7 חלקים על שעה 4

סוק"ל כל הלילה השייך ליום ו' ט"ו בו .

14 Іюля — 11 Августа

27 Juli — 24 August

SIERPIEŃ 30 DNI

ימי השבוע	ימי החדש	ימי הרוסים	ימי [illegible]	לוח ישראל
ו	א	14	27	ר"ח שהה"ם מינוט 9 על שעה 9
ז	ב	15	28	מטו"מ פרק ב'
א	ג	16	29	
ב	ד	17	30	
ג	ה	18	31	
ד	ו	19	1	
ה	ז	20	2	
ו	ח	21	3	שקתח"מ מינוט 57 על שעה 8
ז	ט	22	4	דברים וחזון והו' ח"ה וח"א נ"נ
א	י	23	5	תשעה באב נדחה
ב	יא	24	6	
ג	יב	25	7	
ד	יג	26	8	
ה	יד	27	9	ח"א במנחה
ו	טו	28	10	חמ"ע, ח"כ ש"ח מ' 43 על שעה 8
ז	טז	29	11	ואתחנן שבת נחמו , פ"ג
א	יז	30	12	
ב	יח	31	13	
ג	יט	1	14	
ד	כ	2	15	
ה	כא	3	16	
ו	כב	4	17	שקתח"מ מינוט 27 על שעה 8
ז	כג	5	18	עקב מכה"ח וח"א ח"ה, פ"ד
א	כד	6	19	
ב	כה	7	20	
ג	כו	8	21	
ד	כז	9	22	
ה	כח	10	23	יוכ"ק מוקדם ונופלין במנחה
ו	כט	11	24	ער"ח שה"ח 11 מ' על שעה 8

חגי הפראוואסלאווים : (6 אווגוסט) . פרעאב' גאם .

חגי הקתולים : (15 אויגוסט) , וזניעב' מאריא .

תר"ם מזל—אלול—בתולה (כ"ט יום) 1900

מולדו יום ש"ק 16 רגעים 8 חלקים על שעה 5
סוזק"ל כל ליל מוצ"ש"ק ט"ו בו .

12 Августа — 10 Сентября
25 August — 23 September
WRZESIEŃ 31 DNI

ימי השבוע	ימי החדש	[illegible]	[illegible]	לוח ישראל
ז	ל	12	25	ראה ישר"ח (ה"ח פ"ה ונ"נ)
א	א	13	26	ב' דר"ח ומתחילין להקוע
ב	ב	14	27	
ג	ג	15	28	
ד	ד	16	29	
ה	ה	17	30	
ו	ו	18	31	שקהח"מ מינוט 52 על שעה 7
ז	ז	19	1	שופטים פרק ז'
א	ח	20	2	
ב	ט	21	3	
ג	י	22	4	
ד	יא	23	5	
ה	יב	24	6	
ו	יג	25	7	שקהח"מ מינוט 32 על שעה 7
ז	יד	26	8	תצא פרק ה' ב'
א	טו	27	9	
ב	טז	28	10	
ג	יז	29	11	
ד	יח	30	12	
ה	יט	31	13	
ו	כ	1	14	שקהח"מ מינוט 17 על שעה 7
ז	כא	2	15	תבא פרק ג' ד'
א	כב	3	16	א' דסליחות
ב	כג	4	17	
ג	כד	5	18	
ד	כה	6	19	
ה	כו	7	20	
ו	כז	8	21	שקיעת החמה בשעה 6
ז	כח	9	22	נצבים פרק ה' ו'
א	כט	10	23	ער"ה תרס"א הבע"ל ז"ב וח"נ

חגי הפראוואסלאווים: (15 אוגוסט). אוס·פיעניע. (29 אוגוסט). יאהאן קרעסט. (30 אוגוסט). אלכס' נעווסקי. (8 סענט') ראז' באג'.

חגי הקתולים: (8 סעפטעמבר) מאריאס געבורט. (14 סעפטמבר). קרייצערהיידונג.

יומי דגנוסיא

השון. 17 אקטיאבר: הצלת משפחת הקיר"ה במסה"ב חארקאוו-אזאוו. 21 אקטאב'. עלות הקיר"ה על כסא מלכותו.

כסלין. 14 נאיאבר; יום הולדת כבוד הדר מלכותה הקסרית האלמנה מאריא טע·אדאראוונא.

טבת. 22 נאיאבר; יום השם של כבוד הדר מלכותו יורש העצר מיכאל אלכסנדרא·וויטש יר"ה. 6 דעקאבר: יום השם של כבוד אדוננו הקיסר ניקאלאי אלכסנדראוויטש יר"ה.

אייר. 23 אפריל: יום השם של כבוד הדר מלכותה הקסרית אלכסנדרא טעאדראוונא.

14 מאי: יום הושם כתר מלכות על ראש אדוננו הקיסר והקסרית יר"ה.

סיון. 25 מאי: יום הולדת כבוד הדר מלכותה הקסרית אלכסנדרא טעאדראוונא.

אב. 22 יולי: יום השם של כבוד מלכותה הקסרית האלמנה מאריא טעאדראוונא.

ארבע תקופות השנה

תשרי בשעה 9 בלילה ש"ק ג' חשון.
טבת 4½ באשמרת הבקר ש"ק ו' שבט.
ניסן בשעה 12 בצהרים ש"ק ח' ניסן.
תמוז 7½ ש"ק לפנות ערב י' תמוז.

השאלה

מתחילין לומר טל ומטר לור ליום ג' ג' טבת.

ПАРОВАЯ ФАБРИКА
КОНФЕКТЪ, МАРМОЛАДА и ШОКОЛАДА
„ЯКОРЬ"

Огродная ул. Nr. 59 собств. домъ. Телефонъ 1569.

КОНТОРА и ФАБРИЧНЫЙ СКЛАДЪ:

Налевки № 45. — Телефонъ № 1570.

Отдѣленіе: Проходная № 4.

PAROWA FABRYKA
CUKRÓW, CZEKOLADY i MARMOLADY
„JAKOR"

Ogrodowa Nr. 59, dom własny. Telefon 1569.

KANTOR i SKŁAD FABRYCZNY:

Nalewki № 45 — Telefon № 1570.

Filja: Przechodnia № 4.

דאמפף פאבריק
פון אללער סארטען צוקערוואארען, מארמאליאד עט שאקאלאדע
„יאקאר"

אָגראָדאָווא נומער 59 אין אייגענעם הויז. טעלעפאָן № 1569.

קאנטאר עט פאבריקס מאגאזין:

נאלעווקי נומער 45. — טעלעפאָן נומער 2570.

פיליע: פשעחאָדניא נומער 4.

1086

הידראלישע פאבריק

M. TRECHCIŃSKI

WARSZAWA, KRUCZA № 11.

ארבייטעט זייט 1864 יאהר דיזע ארבייטען:

קאנאליזאציא אונ וואססערלייטונג.

ארדענען פראיעקטען אונ פלענער צו קאנאליזאציא מיט בעריקזיכטיגונג דער זיכערהייט דעם געביידעס אונ רעגעלמעסיגע אויספיהרונג דער ארבייט.

פערזיכערען קעלערשטיבען אונ קעללער פון רעגען וואססער.

אויף פראקטישסטען אופן צו פערזעהען מיט ווארמע וואססער וואהנונגען, וועשערייען, בעדער, רעסטאראציעס.

ווארמען מיט וואססער אונ דאמפף נאך דען בעסטען סיסטעמען.

ווענטילאציא אונ פייכט מאכען די לופט מיט רעגולאציא אפאראטען.

אויסטריקענען געביידען אונ גרונטען ווי אויך בעוואססערען פעלדער.

בויערען ארטעזישע ברוננען ווי אויך פראבען עפענונגען אין דעם גרונט.

אייזערנע מעכאנישע פאמפען אונ האנד-פאמפען פערשידענע סיסטעמען ווי אויך אללערליי ארמאטורען אונד גאז-איינריכטונגען.

בעזיצט אויף לאגער געגאססענע אונ געשמידעטע רעהרען.

שטיינגוט-רעהרען אונ קאמין-ווענטילאטארען פון 2״ ביז 24״ צו ערנידריגטע פרייזען.

דרענען ליגענדע $1^1/_2$ ביז 9״ ווי אויך בעוועגענדע מופקעס צו זיי.

מיט גאראנטיע. 1091

רעפרעזענטאנטען: אין לאדז: וויל. ווענדע; אין ווילנא: וול. גורסקי.

Коммиссіонная контора для ввоза и вывоза химическихъ, техническихъ и перфумерныхъ предметовъ, ровно и коньяковъ и винъ, мѣстныхъ и заграничныхъ, для аптекарскихъ складовъ и аптекъ.

На складѣ находятся всегда: предметы для аптекарскихъ складовъ и аптекъ, виноторговлей, торговлей колоніальными товарами, пивоваровъ, фабрикъ газовыхъ водъ и для кондитеровъ.

ЯКОВЪ МУНДШТУКЪ

Варшава, Мурановская 44. — Телефонъ 1558.

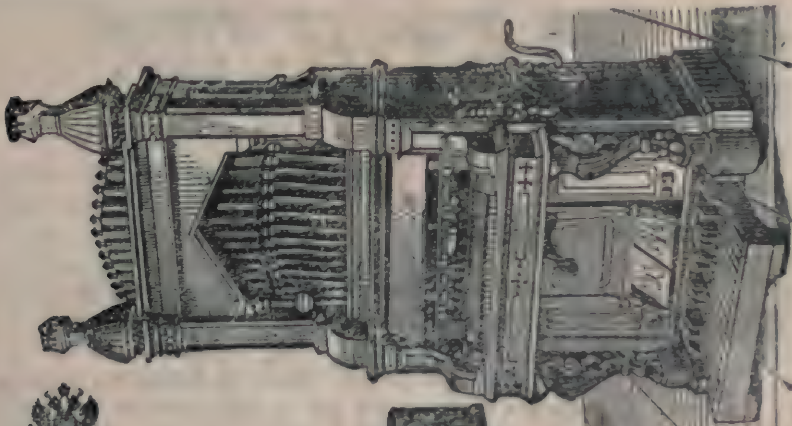
Dom Ajenturowy, Sportowy i Eksportowy artykułów chemicznych, perfumeryjnych, koniaków i win krajowych i zagranicznych dla składów aptecznych i apteki.

Na składzie zawsze: artykuły dla składów aptecznych, handli win, kolonjalnych interesów, piwowarów, fabryk wód gazowych i dla cukierników.

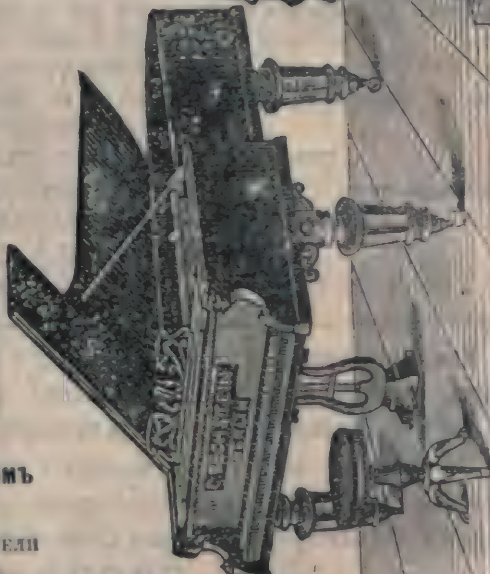
1090

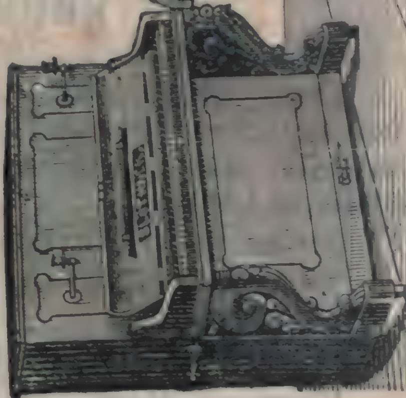
JAKÓB MUNDSZTUK

Warszawa, Muranowska 44. — Telefon 1558.

10946

ENGEL & VOGT

Fabryka Maszyn i Warsztaty Mechaniczne

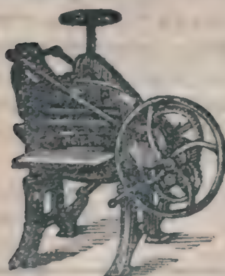
WARSZAWA, WRONIA № 80.

ארבייטען אוים מאשינען צו ווארשטאטען , ווי : טאקארניעס אללערליי גרעסע אונ דער נייעסטען קאנסטרוקציאן , האנד- אונ פים- בארמאשינען אד"ג . העבלארקעס , גווינטציארקעס , טריקציענע אונד האנד פרעססען אונ צו קאפירען בריף , טראנסמיסיען אונ פערשידענע בוכבינדעריי מאשינען .

נימט אן ארבייט : טאָקארסקע , העבלארסקע , שמידעריי , צו פרעזירען , רעדער מיט צעהנע אין אללע טהיילען אונ רעפעראציעס פון דאמפף-מאשינען אונ אנדערע .

דא וויר בעזיצען אויסגעבעסערטע פאבריקס-איינריכטונג מיט הילפסמאשינען דער נייעסטען סיסטעם אונ לאנגיעהריגע פראקטיק , זינד וויר אים שטאנדע פראמפט אונ שנעלל צו פערפערטיגען אללערליי ארבייט ווי אויך די רעפערא-ציעס אויסצופיהרען .

1552

וואלאסדארפער מעטאלל וואארען פאבריק

„לוריא עט קראנגאלד"

אין וואלא, ביי ווארשא.

פראדוצירען פערשיעדענע וואארען אוים דעם מעטאל „בריטאניא", אוים ניקעל אונד נייזילבער אונד צוואר : עססלעפפעל , טהעעלעפפעל , מעססער , גאבעלן , סערוויזען , טהעעקאננען (טשייניקעס) , גלאסהאלטער , טהעעברעט-טער (טאַטצען) , צוקקער-דאָזען , בוטטער-דאזען , אונד אללערהאנד אנדערע גאלאנטעריע וואארען :

וויר קויפען אויך אללע אלטע מעטאללע , ברוך , ווייכעס מעססינג , נילזען , וויים מעטאל , באבביט פראבקעס (שרויפען) יעדעס קוואנטום צו אללערהעכסטען פרייזען .

קאנטאר אונד לאגער : ווארשא , נאלעווקי 19 №

ЛУРЬЯ и КРОНГОЛЬДЪ, Налевки № 19.

פערשידענע אוהרען אונ גאלדענע, זילבערנע אויסארבייטונג וואארען אין בילליגע פרייזען!

אין מאגאזין געוועזענער פירמא ת. באכנער ווירד פערקויפט אוהרען גאלדענע, זילבערנע, גאלדין, ניקעל, שווארצע אויך וועקער אונ וואנד-אוהרען! אויך קעטען גאלדענע אונד זילבערנע, טאלמע, מעטאלענע, אויך רינגען אונד אויערינגען אונד בראנסאלעטען אין בילליגע פרייזען.

גאלדענע מענער-אוהרען פֿון 28 ביז 250 רובל. גאלדענע דאמען-אוהרען פון 15 ביז 80 ר'. זילבערנע מענער-אוהרען פון 5,50 ביז 25 ר'. זילבערנע דאמען-אוהרען פון 5,50 ביז 15 ר'. גאלדין 1-טער מארט פון 6,50 ביז 14 ר'. 2-טער מארט פון 4,75 ביז 5,75 ר'. 3-טער מארט 3,75 ר'. שווארצע מעטאל-אוהרען פון 2,50 ביז 16 ר'. ניקעל פון 1,45 ביז 12 ר'. וועקער-אוהרען פון 1,45 ביז 8 ר'. וואנד-אוהרען פון אויפציהקעטען געוויינליכע פון 75 קאפ' ביז 7 רובל. וואנד-אוהרען רועגולאטארע פון 3,80 ביז 60 רובל. צו דיזע אוהרען איזט גענאממען ספעציעל איין ארבייטער צום אפציהען אונ עס ווירד רעגולירט צו דער מינוטע מיט איין ריכטיגע גאראנטיע אויף 6 יאהר.

אכטונגספאל: עפשטיין.

אויף דער פראווינץ פערזענדע איך נאך ערהאלטענען האנדגעלט פון 1 רובל. אוהרען מאגאזין: פרזעיאזד 1 עקקע לעשנא אין ווארשא.

1554

F. EPSTEIN.

Большой выборъ разныхъ фасоновъ **Тульскихъ самоваровъ** предлагаетъ по **ФАБРИЧНЫМЪ ЦѢНАМЪ**

торговый домъ

Б-евъ П. И. ЛОПАТИНЪ

ВАРШАВА, ЛЕШНО № 6.

גרויסער אויסוואהל פערשידענע פֿאסאָנען טולסקער סאמאווארען

עמפפעהלט צו פאבריקס פרייזען

דאס האנדעלס הויז

1550

געברידער פ. י. לאפאטין

ווארשא, לעשנא № 6

СКЛАДЪ
МѢХОВЫХЪ ТОВАРОВЪ
Л. БРОМБЕРГА
Варшава, Налевки № 32.
1545 отдѣленіе: **ЛОДЗЬ,**
Петроковская ул. № 17, подъ Гамбургской гостинницей.
Нижегородская ярмарка, Царская ул. Лавки № 43. (прот. номер. Михеѣза).

פאבריק אונד נידערלאגע
פון פערשידענע צוקערווערק
די פיינסטע זארטען מיט ביללינע פרייזען
דער פירמא
מ. מארקוסאהן
№ 3 ווארשא, זימנא

ФАБРИКА и СКЛАДЪ
разныхъ сахарныхъ издѣлій
Лучшихъ сортовъ и по дешевымъ цѣнамъ.
М. МАРКУСОНЪ
ВАРШАВА
Зимняя № 3. 1546

דער פאבריקס לאגער דער טאבאקס פאבריק
САATЧИ и МАНГУБИ
ВАРШАВА, ПРОХОДНАЯ № 1.
קייזערליכע האפפליפערענטען
עמפפעהלט טאבאק אונד פאפיראסען איהרער אויסארבייט וועלכע מיט איהרעם שמאק-
1547 האפט אונד ארמאט בעקאנט זינד.
צו בעקאמען אין אללע סקלאדען אונ דיסטריבוציאן אין ווארשא און אויף דער פראווינץ.

FABRYKA MASZYN
i Zakład Mechaniczny ostrzenia (ryflowania) walców młynarskich
K. ŚWIETLICKI
Inżynier Technolog
1548 dawniej
JÓZEF DUSCHIK
Warszawa, Żelazna № 63, róg Grzybowskiej. **Telefon № 734.**

בגד ללבוש

עמפפעהלט דאס „צענטראלנע מאגאזין פון הערען קליידער"

П. ХАЗАНОВЪ

באנק פלאץ № 37 (עקקע זאביא).

פיליאלע: 1] מארשאלקאווסקא № 138,

2] טרעמבאצקא № 4 אין שייבלערס הויז.

ВАРШАВА 1092

וועלכער שטעטס פערזעהען איזט מיט פערטיגע אנציגע, אויך מיט איין גרויסען איסוואהל סחורות פון אויסלאנדישע און אינלאנדישע טוך־פאבריקען צו מעגליכסט בילליגע מקחים.

בעזאנדערס מאכע איך הירמיט איפמערקזאם דאס איך נעהמע אויך אויף בעשטעללונגען און פערפערטיגע **כשרה קליידער אהנע שעטנז**. מיט בעצוג אויף דעם ביז יעצטיגען פערטרויען דער געעהרטען קונדען האבע איך די האפנונג איך פערנער מיט איהרען בעשטעללונגען בעעהרט צו ווערדען. פיר מיינע איסארביטונג בין איך בעעהרט געווארען פון קאבינעט זיינער קייזערליכען מאיעסטעט מיט א געשאנק, א רינג מיט בריליאנטען. P. Chazanow.

אויף דעם קאמענדען סעזאן עמפפעהלט צו זעהר בילליגע פרייזען אויסלאנדישע און היזיגע קאכלען מיט פעסטער גלאזור

Ch. GUGEL

WARSZWA

Nalewki № 38.

זינד אימער אויף דען לאגערען צו בעקוממען: בעסטע גלאזור פיר קאכעל פאבריקאנטען.

עס ווערדען טעפפערארבייטען אנגענאממען.

1094

SKŁAD

Kafli

Krajowych Kwadrateli

Majolikowych oraz Berlinskich

A. KRELL

w WARSZAWIE

ulica Dzika № 44.

1088 סקלאד

פאן קאכעלען

אינלאנדישע מאיאליקענע ווי אויך בערלינער קוואדראטעללען

A. KRELL

Warszawa, ulica Dzika № 44.

D. MOSZKOWSKI, Muranow 16, Warszawa.
ברוכבענדער וועלכע האלטען איין דען שווערסטען
ברוך , אפאראטען נענע מערידען אונד אללע ארטי-
קעלן וועלכע בעצייכענט, מיט בילליגע פרייזען .
נאגראדע פאן ראָקטאָרסקע אויסשטעללונג .
Д. МОШКОВСКІЙ
1187 Варшава, Мурановъ 16.

צו התונות!

1549

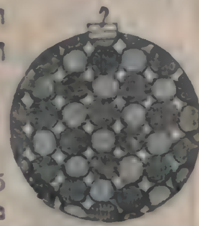
סיום התורה

און אנדערע פערוויילונגען !!

האבע וואונדערשיינע עלעקטרישע און בענגאלישע
חופה-ליכט ווי אויך פראקטישע פאפיר לאטערנען
פאן 5 ביז 30 קאפ. א שטיק.

פיר סוחרים! גאנץ נייע סאלאן פייערווערק
פון 5 ביז 3,60 רו"ב פער טוץ, שאבלאנען פון
15 קאפ' פער טוץ. גאלדבוכשטאבען פיר היטע מיט זע"ר
נידעריגע פרייזען. שווארצע פאפיר בוכשטאבען און ציפערן
מיט וועלכע יעדער קאן זעלבסט שיינע
שילדער מאכען. 100 שטיק פיר 25 קאפ',
מאנאגראמען, צייכענביכער, וואונשקאר-
טען, זעהר געלונגענע וויטצען און שפילע
פיר קינדער און ערוואקסענע, יאפאנישע
פעכער. לאגער פון אלטע בריעף מארקען דער
גאנצער וועלט. איך צאהלע פיר אלטע
פאסט-מארקען אונד קאנווערטען געשטעמ-
פעלטע נור ניכט קיין צוריססענע, פון 15
ביז 20 רובעל פער 100 שטיק.

נייעס!! איין וואונדער שאכטעל מיט
פיעלפארביגע פיללינג דעם חתן צו בעשיטטען, נור 15 קאפ'.
ביי אלע אנפראגען ביטטע איינע 7 ק' מארקע בייצולייגען.

E. WOLK

WARSZAWA, Ś-to Jerska 36, m. 9.

די פירמא עגזיסטירט זייט 1882 יאהרע

!! פיר ברוכלײדענדע !!

ברוכבענדער עלעקטרא־גאלוואנישע, היילען גרינד־ליך נאך קורצעם געברויך, אויך פֿעראלטעטע.

!! ברוכבאנד אהנע פעדער !!

איזט דאס פֿאָללקאָממענסטע, וואס אויף ר עזעם געביטע ביז נון ערריכט ווארדע, דאסזעלבע קאן טאג אונד נאכט געטראגען וועדען, איזט שטעללבאר אונד דאך אָהנע פֿעדער, ניכט דריקקענד, לייכט צום טראַגען, אָריגינאלע צו בעקומען ביים ערפֿינ־דער אונטער די אדרעססע

ВЪ ХИРУРГИЧЕСКОМЪ МАГАЗИНѢ

подъ фирмою

„АЛЕКСАНДРЪ"

Сенаторская улица № 22 въ Варшавѣ.

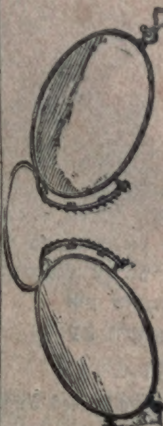
בויכבינדער פיר פֿרויען אונד מענער, גומינע זאָקען צו פֿערהיטען דעם אדערען אויפֿלויפֿינג, גענוי צוגעפאסט.

1557

!!! בריללען אונד פענסנע !!!

בריללען מיט ווענעציאַנישע גלאָזער, וועלכע די איינענשאפֿט בעזיטצען די אויגען צו שטערקען אונד היילען. ווער עס וױנשט זיך צו פֿערזעהען מיט גוטע בריללען אין פערשידענע איינפֿאסונגען מיט עכטע קריסטאלל גלאָזער, גענוי צוגעפאסט צו יעדענס אויגען, ווי אויך אנדערע חירורגישע ארטיקלען, זאלל זיך ווענדען מיט פֿאללען צוטרויען אן דאס אפטישעם אונד חירורגישעם געשעפט אונטער דער פירמא

„ALEKSANDER"

Senatorska Strasse № 22 Warschau.

די פירמא פינדעט פיר אונגייטיג צו בערופען זיך אויף אידרע רעיעלע בעהאנדלונג אונד גוטקייט דער וואארע, וועהרענד יעדער קייפער קאנן דאס זעלבסט בעמערקען, ביי דעם ערשטען איינטרעטען אינס געשעפט. זעהר רעיעלע בעהאנדלונג.

3 1761 08153459 6